

Тогтвортой хөгжлийн боловсролыг суралцахуйд
интеграцчилах бодлого, арга хандлага

ТХЗ-ЫН ТӨЛӨӨХ БОЛОВСРОЛЫГ
СУРАЛЦАХУЙД ИНТЕГРАЦЧИЛАХ АРГА ЗҮЙ

СУУРЬ БОЛОВСРОЛ

БАГШИЙН ГАРЫН АВЛАГА

Энэхүү гарын авлагыг ШХА-ийн санхүүжилтээр БШУЯ-ны харьяа
Боловсролын хүрээлэнгийн хэрэгжүүлж буй “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол-II”
төслийн хүрээнд боловсруулан хэвлүүлэв.

ТХЗ-ЫН ТӨЛӨӨ ТХБ-ЫГ СУРАЛЦАХУЙД ИНТЕГРАЦЧИЛАХ АРГА ЗҮЙ

(Суурь боловсрол)

БАГШИЙН ГАРЫН АВЛАГА

Хоёр дахь хэвлэл

Улаанбаатар хот
2021 он

ННА 74
ДАА 370
Т-441

БАЙГАЛЬ ОРЧИН,
АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛЫН ЯАМ

БОЛОВСРОЛ,
ШИНЖЛЭХ УХААНЫ
ЯАМ

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC
Швейцарын хөгжлийн агентлаг

БОЛОВСРОЛЫН
ХҮРЭЭЛЭН

Энэхүү гарын авлагыг “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол-II” төслийн хүрээнд гүйцэтгэв.

Захиалагч: “ТХБ-II төсөл”-ийн түшиц байгууллага - Боловсролын Хүрээлэн

Гүйцэтгэгч: Зөвлөхийн баг Швейцарын Хөгжлийн Агентлагийн санхүүжилтээр хэвлэв.

©2021. Боловсролын хүрээлэн, ТХБ-II төсөл

ISBN: 978-9919-9714-2-7

ӨМНӨХ ҮГ

Дэлхийн улс орнуудын хөгжил, хүн амын өсөлт, техник технологийн хурдацтай дэвшил, уур амьсгал, байгаль орчны өөрчлөлт нь хүн төрөлхтний түүх, ахуй амьдралын хэв маягт олон шинэ сорилтыг бий болгож байна. Дэлхий нийтээрээ байгаль орчны тэнцвэрт байдлыг хадгалахын зэрэгцээ нийгэм, эдийн засгаа тогтвортой хөгжүүлэх, харилцан ашигтайгаар хамтран хөгжих бүхий л боломжийг эрэн хайж, хүн төрөлхтөний хийгээд түүний өлгий болсон Эх Дэлхийнхээ тогтвортой байдлын төлөө ихээхэн хүчин чармайлт гаргасаар ирлээ.

Тухайлбал, Нэгдсэн Үндэсний Байгууллагаас “Эх Дэлхийгээ хувирган өөрчилъё: Тогтвортой хөгжлийн 2030 хөтөлбөр”-ийг 2015 онд баталж, энэхүү хөтөлбөрт ядуурлыг бууруулах, хүн амын эрүүл, аюулгүй байдлыг хангах, боловсролын хүртээмж ба чанарыг сайжруулах, байгаль орчныг хамгаалах, уур амьсгалын сөрөг нөлөөллийг бууруулах зэрэг чиглэлээр 2030 он хүртэл хэрэгжүүлэх арга хэмжээг ТХ-ийн 17 зорилго, 169 товлосон зорилт болгон дэвшүүлж, хамтран хэрэгжүүлэхийг гишүүн орнууддаа уриалсан билээ.

Хүмүүс илүү сайн сайхан, тогтвортой ирээдүйг цогцлоож, тогтвортой амьдралын гол арга хэрэгсэл буюу замчлагч (driver) нь боловсрол мөн гэдгийг нийтээр хүлээн зөвшөөрч, 2017 онд ЮНЕСКО-оос “Тогтвортой хөгжлийн зорилгын төлөөх боловсрол” буюу “Education for Sustainable Development Goals” гэсэн баримт бичгийг гаргасан юм. Түүнд дэлхийн хүн бүрийг суралцагч хэмээн үзэж, ТХ-ийн дээрх баримт бичигт буй зорилго, зорилтуудыг хангахад чиглэсэн суралцахуйн зорилтууд, агуулгын сэдвүүд, арга хандлага, арга техникийг тусгайлан тодорхойлсон байна.

Энэхүү удирдамжид улс орнуудын олон жил хэрэгжүүлэхээр зорьж байгаа Бүх нийтийн Тогтвортой хөгжлийн боловсролын үйл хэргийг эрчимжүүлж, боловсролд тогтвортой хөгжлийн зорилго, агуулга, арга зүйг интеграцчилах замаар “Боловсролыг тогтвортой хөгжлийн төлөө хувирган өөрчлөх” гэсэн дэлхий нийтийн шинэ санаачилгыг бодит үйл хэрэг болгох арга замыг тодруулж өгсөн юм.

Түүнчлэн 2020 онд дэлхий нийтийг хамарсан COVID-19 цар тахал нь зөвхөн эрүүл мэндийн хямрал төдий биш юм. Энэ бол хүмүүн төрөлхтний амьдралын бүхий л талыг хамарсан гүн гүнзгий хямрал бөгөөд тухайн нэг улс орны төдийгүй, дэлхий нийтийн байгаль, нийгэм, эдийн засгийн бүхий л хүрээний засаглал тэр тусмаа

дэлхийн хүн бүрт өдөр тутмын ажиллаж, аж төрөх арга ухаан, зан үйлээ эргэн харж өөрчлөхийг тод томруун мэдрүүлсэн үйл явдал болж байна. Товчоор хэлбэл, COVID-19 цар тахлын энэ сорилт нь нэг талаас, эх дэлхий болон хүн төрөлхтөний оршихуй нь ямар нарийн нийлмэл, ил далд харилцан хамааралтай, эмзэг хэврэг байдгийг нөгөө талаас, хэрвээ энэхүү олон талт, чанадын харилцан хамаарлыг алдагдуулбал ямар гай зовлон, сорилтууд тулгарч болохыг, түүнийг даван туулахад хэр зэрэг бэлтгэлтэй байгааг улс орон, хүн бүрт мэдрүүллээ.

Монгол Улс, Монголын боловсролын салбар нь ТХ, ТХБ-ын түүхэн хөгжлийн үе шат бүрд Дэлхий нийтийн шинэ санаачлага, үйл хэргийг ажиглаж, тэдгээрийг хэрэгжүүлэхийн төлөө чармайж ирсэн. Тухайлбал, УИХ-аас 2015 онд “Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030”, 2020 онд энэ үзэл баримтлалыг өргөтгөн “Алсын хараа 2050: Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого” түүнчлэн 2015 онд БСШУ-ны Сайдын А/458 дугаар тушаалаар “Ерөнхий боловсролын сургуулийн сургалт, үйл ажиллагаанд тогтвортой хөгжлийн боловсролын үзэл санааг тусган хэрэгжүүлэх үндсэн чиглэл, шаардлага”, 2020 онд БСШУ-ны Сайдын А/96 дугаар тушаалаар “Боловсролын салбарын хөгжлийн дунд хугацааны төлөвлөгөө: 2021-2030” зэрэг бодлогын баримт бичгүүдийг тус тус батлан хэрэгжүүлж байгааг дурьдаж болно. Түүнчлэн 2000-аад оноос хойш ТХ, ТХБ-ын үзэл санаа, агуулга, арга зүйг бага дунд боловсролын стандартууд, сургалтын үндэсний болон цөм хөтөлбөрүүд, сурах бичгүүдэд зохих түвшинд тусгасаар ирсэн бөгөөд энэ хугацаанд олон тооны судалгааны тайлан, эрдэм шинжилгээний бүтээл, гарын авлагууд боловсрогдож, суралцагч, багш нарын гарт хүрсэн билээ. Өргөн утгаар нь, бид олон жил ТХ, ТХЗ, ТХБ, тогтвортой байдлын талаар хангалттай уншиж, бичиж, ярьж ирсэн.

Гэвч дорвитой өөрчлөлт, хангалттай үр дүнд хараахан хүрч чадаагүй байна. Тэр тусмаа Монголын бүх насны нийт суралцагчид өөрсдийн ажил хөдөлмөрөө эрхлэх арга ухаан, харилцаа хандлага, өдөр тутмын зан үйлээ ТХ-ийн төлөө тодруулбал, ТХ-ийн бүх 17 зорилгын хэрэгжилтэд бодитой ахиц дэвшил гаргахуйц түвшинд хувирган өөрчлөх үйл явц жигд бус, харьцангуй удаашралтай явагдаж байна.

Швейцарын хөгжлийн агентлагийн шууд дэмжлэгтэй “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол I” төслийн хүрээнд “Тогтвортой хөгжлийн боловсролыг ерөнхий боловсролын сургуулийн сургалт, сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаанд интеграцчилах арга зүй” гэсэн урт нэртэй, хэрэглэгчдийн дунд “том, зузаан ногоон ном” гэж яригддаг 4 бүлэг, 21 дэд бүлэг бүхий анхны ном нь доктор, профессор Н.Нэргүй, доктор Ч.Нямгэрэл, магистр Э.Шинэцэцэг нарын бүрэлдэхүүнтэй Зөвлөх багийн удирдлагын дор БМДИ-ийн арга зүйчид болон бусад мэргэжлийн байгууллагын төлөөлөл бүхий өргөн бүрэлдэхүүнтэй 7 дэд баг бүтэн жилийн туршид хамтран ажиллаж 2018 онд бүтээсэн билээ.

Уг номны эрэлт нэмэгдэж, хүртээмжийг өсгөх шаардлагатай байгааг харгалзан “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол-II” төслийн хүрээнд төслийн түшиц байгууллага болох Боловсролын хүрээлэнгийн манлайлал дор анхны “зузаан” номны I, II, III бүлгийг тусад нь 1 ном (хөтөч), IV бүлгийг бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын 3 түвшингээр бүлэглэн зохиомжилж 3 гарын авлага бүхий нийт **4 номоос бүрдсэн** багц болгон дахин хэвлүүлж, уншигч Танд өргөн барьж байна.

Энэхүү хоёр дахь хэвлэлийг бүтээхдээ анхны номын зөвлөх багийг Т.Өнөрцэцэг, Ш.Пүрэвсүрэн нараар өргөтгөж ажиллуулсан бөгөөд Д.Бадарч, А.Цанжид, Д.Гомбо, Д.Дагвадорж нарын боловсролын салбарын экспертүүдээр хянуулж тохиолдууллаа.

Зөвлөх баг нь захиалагчийн даалгаврын дагуу анхны хэвлэлийн 1 номыг 4 тусгай ном болгон салгах, мөн анхны хэвлэлээс хойших үеийн шинэ агуулгыг зайлшгүй нэмэх шаардлагын үүднээс номны анхны хэвлэлийн бүтэц, зохиомж болон агуулгын хэмжээ ба тавилд дараах өөрчлөлтүүд хийж шинэчилсэн болно. Тухайлбал,

- “Хөтөч” номонд 2015 оноос хойш дэлхий нийтийн түвшинд НҮБ, ЮНЕСКО-оос болон Монгол Улсын төрөөс ТХ, ТХЗ, ТХБ-ын чиглэлээр боловсруулан баталгаажуулсан хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, үйлийн хүрээний цөм агуулгыг шинээр нэмж орууллаа. Энэ нэмэлтийг хийхдээ анхны хэвлэлийн 2.2.3 дэд бүлгийн “Дэлхий нийтийн түвшин дэх ТХБ-ын хөгжлийн стратегийн замнал өрнөл” хэсгийн агуулгыг “ТХБ: 1972-2014”, “ТХБ: 2015-2019”, ТХБ: 2020 (ТХБ-2030)” гэсэн 3 дэд хэсэгтэй, харин 2.3.1 дэд бүлгийн “ТХ ба ТХБ-ын хөгжлийн бодлого, стратегийн замнал, өрнөл” хэсгийн агуулгыг “ТХ ба ТХБ: 1996-2015”, “ТХ ба ТХБ-той холбоотой томоохон судалгааны тойм”, “ТХ ба ТХБ: 2016 оноос хойш” гэсэн 3 дэд хэсэгтэй болгон тус тус өөрчилсөн
- Анхны хэвлэлийн номны III дугаар бүлгийг “Хөтөч” номонд оруулахдаа 3.1 ба 3.5 дэд бүлэгт олон улсад болон Монгол улсад суралцахуйн цогц чадамжийн чиглэлээр хийгдсэн зарим судалгааны үр дүнг тодорхой хэмжээнд тоймлож, цаашид энэ чиглэлийн судалгааг гүнзгийрүүлэх хэрэгцээг хөндсөн агуулгыг нэмсэн бөгөөд 3.2-3.4 дэд бүлгийн орчуулгын агуулгыг хянан сайжруулж, ЮНЕСКО-оос 2020 онд гаргасан “ТХБ-2030: Замын зураглал”-д тодорхойлсон ТХ-ийн бүх 17 зорилгод ТХБ-ын оруулах хувь нэмрийг суралцахуйн зорилт бүрийн өмнө шинээр нэмж оруулсан юм.
- Анхны номны IV дүгээр бүлгийн 7 дэд бүлгийг боловсролын түвшингээр 3 хуваахдаа анхны хэвлэлд а) бага боловсролын бүх судлагдахуун, б) суурь, болон бүрэн дунд боловсролд нэвт авч үзсэн судлагдахууны агуулгын 5 чиглэл, в) боловсролын бүх түвшинд нэвт авч үзсэн хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа гэсэн 7 багцлалыг ч эдгээр дэд бүлэг бүрийн удиртгал хэсэг болох “... судлагдахууны интеграц” гэсэн хэсгийг ч хоёр дахь

хэвлэлд хэвээр нь хадгалж, хоёр дахь хэвлэлийн 3 гарын авлага тус бүрт анхны хэвлэлд байсан хэвээр нь оруулсан. Ингэхийн учир нь нэгдүгээрт, цөм хөтөлбөрт ТХБ-ын интеграцчилсан байдлыг судлагдахууны агуулгын чиглэл бүрээр шинжилж, үр дүнг боловсруулахдаа боловсролын түвшин хооронд илэрч буй ялгаатай, эсвэл төсөөтэй илэрцүүдийг харьцуулж тодорхойлсныг “суурь боловсролын”, “бүрэн дунд боловсролын” гэх мэтээр ялгах нь ач холбогдолгүй, хоёрдугаарт, зохиогчийн эрхийн талаас авч үзвэл, 50 гаруй хүний бүрэлдэхүүнтэй 7 дэд баг тус бүрийн төлөөлөлгүйгээр агуулгын болон үр дүнгийн боловсруулалтын өөрчлөлт хийх нь зохисгүй бөгөөд боломжгүй байсан тул сайжруулалтыг зөвхөн хэл найруулга талаас нь хянан тохиолдуулсан болно. Харин анхны номын 3 дугаар бүлгийн 3.2-3.4 дэд бүлгийн агуулгыг бүх 3 гарын авлагад Хавсралт болгон нэмж оруулсан. Ингэх нь багш тухайн гарын авлагаа ширээний ном болгож, өдөр тутмын хичээл, үйл ажиллагаандаа ТХЗ-ын төлөөх боловсролын суралцахуйн зорилтууд, сэдэв, арга техникүүдийг боломжоороо тусгаад явахад ач холбогдолтой юм. Мөн тухайн гарын авлагыг хэрэглэхдээ түүнийг багц номны нэг бүрэлдэхүүн хэсэг гэсэн утгаар хандаж, хүртээмжээ нэмэгдүүлэхийн тулд боломжийнхоо хэрээр хоорондоо дамжуулж хэрэглэх нь илүү тустай биз ээ.

Танд өргөн барьж буй бидний хамтын бүтээл болох Хөтөч ном болон 3 гарын авлагаас бүрдэх энэхүү багц номонд бид юуны өмнө 1972 оноос хойших дэлхий нийтийн түвшин дэх ТХ ба ТХБ-ын түүхэн замнал, үйл явцын өрнөл, тэдгээрийн зорилго, агуулга, арга хандлагын интеграцыг НҮБ-ын тулгуур баримт бичгүүдэд үндэслэн тоймлож бүхэлд нь харах, улмаар түүний Монгол Улс дахь тусгалыг “тольдох” боломжийг уншигчдад олгож байгаа юм. Энэ боломж бүрдсэнээр бид тогтвортой байдлын асуудалд хандахдаа тухайн цаг үе, үйл явдлаар хязгаарлахгүй, өмнөх туршлага, сургамждаа тулгуурлан үйл явцын динамик тасралтгүй шинжийг хадгалан бүхэл бүтэн, дотоод саланги чанарынх нь нэгдлийг голлон барьж, алсын хараатайгаар сэтгэн бодож, үйлдэн гүйцэтгэх нь илүү үр өгөөжтэй болохын чухлыг ойлгуулахыг хичээсэн болно.

Түүнчлэн ТХ, ТХБ-ын үзэл баримтлалын агуулгыг тодруулж, 2030 он хүртэл дэвшүүлсэн 17 зорилго тус бүрээр ТХЗ-д хүрэх суралцахуйн зорилтууд, гол сэдвүүд, арга хандлагууд ба арга техникүүд нь ЕБС-д хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа сургалтын хөтөлбөр, суралцахуйн удирдамж, сурах бичгүүдэд хэрхэн тусгагдсан байдлыг үнэлсэн судалгааны үр дүнд үндэслэн эдгээр зорилго, агуулга, арга техникийг анги бүрээр судлагдахуун бүрийн хичээлүүд болон сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаандаа хэрхэн интеграцчилах өргөн боломжууд байгааг багш нарт харуулж, нэгж хичээлүүдийн жишээнүүдтэй танилцах бололцоо олгохыг зорилоо.

Энэхүү багц ном нь уншигчийн ТХ, ТХБ, ТХЗ-ын талаарх ойлголтыг тодорхой хэмжээнд цэгцэлсэн, багш, ажилтнуудад эдгээр асуудлаар олон талт судалгаа явуулах өргөн талбар байгааг

харуулсан, судалгааны баялаг материалыг ашиглан, сургалтын хөтөлбөр дэх ТХБ-ын зохистой агуулгыг сонгож, суралцахуйн дэвшилтэт арга хандлага, арга техникүүд (transformative learning or transformational teaching)-ийг багш, сурагчид хамтран хэрэгжүүлэх олон боломжийг санал болгосон, сургууль, анги танхимын түвшинд хичээл ба сургалтыг дэмжих үйл ажиллагааны интеграцийг дэмжсэн, сурагчийн ба багшийн хэн хэнийх нь хөгжилд бодит хувь нэмэр оруулахуйц шинэлэг бүтээл болсон гэдэгт итгэж байна.

Энэ талаас нь авч үзвэл багц номыг бүтээсэн арга зүй, арга хэрэгсэл нь Монгол улсдаа төдийгүй олон улсад ч туршлага болгон авч хэрэгжүүлж болох бүх шатны боловсролын бодлогын болон сургалтын баримт бичгүүдийн шинжилгээ, үнэлгээнд ашиглаж болохуйц инноваци болох боломжтой гэдэгт найдаж байна.

Багц номыг боловсруулахад ТХ, ТХБ-ын төлөө манлайлан ажиллаж, өөрсдийн эрдэм мэдлэг, сэтгэл зүтгэлээ шингээн оролцсон үндэсний зөвлөхүүд, экспертүүд, түүний анхны хэвлэлийн менежмент багийн ахлагч болон зохицуулагчаар ажилласан БМДИ-ийн захирал асан А.Туяа, орлогч захирал асан О.Оюунтунгалаг, мөн цөм хөтөлбөрт ТХ-ийн зорилгын төлөөх боловсролын тусгагдсан байдлын судалгаа хийж, загвар хичээлүүд боловсруулсан тус байгууллагын арга зүйчид ба бусад мэргэжлийн байгууллагыг төлөөлөн ажилласан ажилтнуудад талархал илэрхийлье.

Тэрбээр анхны болон хоёр дахь энэхүү багц номыг бүтээх, хэвлэх зардлыг санхүүжүүлж, түншлэн ажилласан Швейцарын хөгжлийн агентлагийн нөхөрсөг хамт олон, “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол I ба II” төслийн багийнхан, Төслүүдийн Удирдах Зөвлөлийн гишүүдэд чин сэтгэлийн талархал дэвшүүлэхийн ялдамд Та бүхний ажил хөдөлмөрт өндөр амжилт хүсэж, бидний хамтын ажиллагаа, түншлэл улам бэхжин хөгжихийн ерөөлийг өргөн дэвшүүлье.

Багш Танд хандан “Та бол хүн төрөлхтний, Монгол Улсын ТХЗ-ыг амжилтад хүргэх түлхүүрийг атгагч, бүх суралцагчдыг ТХБ-той болоход нь туслан замчлагч” гэдгээ ямагт ухамсарлаж, түүхэн цаг үеийнхээ хэнтэй ч хуваалцахгүй мэргэжлийн үүрэг хариуцлагаа нэр төртэй биелүүлэхийг уриалж байна.

Энэхүү багц номтой танилцсан бүх түвшний бодлого боловсруулагчид, шийдвэр гаргагчид, гадаад, дотоодын түншлэгч байгууллагууд, орон нутгийн олон нийт, эцэг эх, иргэдэд хандан ТХБ-ын төлөө боловсрол ба суралцахуй, түүний хэрэгжих орчныг хувирган өөрчлөх талаар сургууль, багш нарын гаргаж буй бүхий л санаачилга, хүчин чармалтыг тал бүрээр дэмжих ажиллахыг хүсэж байна.

Номын цагаан буян дэлгэрэх болтугай.

Пүрэвийн Лхагвасүрэн

Боловсролын Хүрээлэнгийн захирал, (Доктор.Ph)

ЗОХИОГЧДЫН БАГ

ЗӨВЛӨХИЙН БАГ	
Багийн ахлагч: Нэрэндоогийн Нэргүй ("Тэгш таван ухаан" НҮТББ, PhD.)	Хавсралт 1-д "ТХБ-ын ТХЗ-д оруулах хувь нэмрүүд, Хавсралт 1, 2, 3-ын редакц
Гишүүд: Чойжилсүрэнгийн Нямгэрэл (МУИС, PhD.) Эрдэнэбаярын Шинэцэцэг ("Байгаль орчны мэдээлэл сургалтын төв" НҮТББ, Докторант) Тахадын Өнөрцэцэг ("Тэгш таван ухаан" НҮТББ, Магистр.)	Удиртгал, 2.1, 3.1, 4.1, 5.1, 6.1, 7.1 дэд бүлгийн шинэчилсэн техник боловсруулалт Хавсралт 1, 2, 3-ын редакц Нэгж хичээлүүдийн төлөвлөлтийн бүтэц, зохиомжийн редакц
ДЭД БАГУУД	
Хэл, хүмүүнлэгийн ухаан	
Багийн ахлагч: Шагдарын Оюунцэцэг (БМДИ)	Хэл, хүмүүнлэгийн ухааны судлагдахуунуудын интеграц
Гишүүд: Бямбаагийн Цасанчиэмг (БМДИ) Санжидын Амарсайхан (БМДИ) Өвгөний Цэндсүрэн ("Бодит чадвар" академи) Адъяагийн Уламбаяр (БМДИ) Даваасамбын Мэндбаяр (БМДИ) Алтанбаганын Ирээдүй (БМДИ, PhD.)	Монгол хэлний нэгж хичээлийн жишээ Уран зохиолын нэгж хичээлийн жишээ Үндэсний бичиг нэгж хичээлийн жишээ Англи хэлний нэгж хичээлийн жишээ Биеийн тамирын нэгж хичээлийн жишээ Орос хэлний нэгж хичээлийн жишээ
Математик, мэдээллийн технологи	
Багийн ахлагч: Дэмбэрэлдоржийн Үүрийнтуяа (БМДИ, PhD.)	Математик, мэдээллийн технологийн судлагдахуунуудын интеграц
Гишүүд: Болдын Нармандах (БМДИ) Данзангийн Цэдэвсүрэн (МУБИС, PhD.)	Математикийн нэгж хичээлийн жишээ Мэдээллийн технологийн нэгж хичээлийн жишээ
Байгалийн ухаан	
Багийн ахлагч: Чойжилсүрэнгийн Нямгэрэл (МУИС, PhD.)	Байгалийн ухааны судлагдахуунуудын интеграц. Химийн нэгж хичээлийн жишээ
Гишүүд: Дэмбэрэлдоржийн Үүрийнтуяа (БМДИ, PhD.) Очирбатын Мөнхжаргал ("Орхон Хасу" сургууль) Ганбаатарын Халиун (БХ)	Физикийн нэгж хичээлийн жишээ Биологийн нэгж хичээлийн жишээ Газарзүйн нэгж хичээлийн жишээ

Нийгмийн ухаан	
Багийн ахлагч:	
Ухнаагийн Туяа (БХ, PhD.)	Нийгмийн ухааны судлагдахуунуудын интеграц. Түүхийн нэгж хичээлийн жишээ
Гишүүд:	
Рэнцэнгийн Золзаяа (БМДИ)	Нийгмийн ухааны нэгж хичээлийн жишээ
Урлаг, дизайн технологи	
Багийн ахлагч:	
Халтарын Энхжаргал (БХ)	Урлаг, дизайн технологийн судлагдахуунуудын интеграц. Хөгжмийн нэгж хичээлийн жишээ
Гишүүд:	
Сияатовын Отгонтуяа (БХ)	Дүрслэх урлагийн нэгж хичээлийн жишээ
Баатарын Баттулга (БМДИ)	Дизайн технологийн нэгж хичээлийн жишээ
Сургалтын дэмжих үйл ажиллагаа	
Багийн ахлагч:	
Рэнцэнгийн Золзаяа (БМДИ)	Сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаануудын интеграц
Гишүүд:	
Лхагваагийн Отгонсүрэн (БСШУСЯ)	Иргэний боловсрол нэгж хичээлийн жишээ
Равдангийн Туяа (БМДИ, PhD.)	Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагааны нэгж хичээлийн жишээ
Ламжавын Сосорбарам (СБД-ийн БХ, PhD.)	Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны нэгж хичээлийн жишээ
МЕНЕЖМЕНТИЙН БАГ	
Пүрэвийн Лхагвасүрэн (БХ, PhD.)	Захиалагч талын ахлагч
Оросоогийн Оюунтунгалаг (ТХБ-II төсөл, Магистр.)	Захиалагч талын зохицуулагч
Лхагвын Уранчимэг (ТХБ-II төсөл, Магистр.)	Захиалагч талын ажилтан
ЭХ БЭЛТГЭЛ, ХЯНАЛТЫН БАГ	
Зохиолын эх бэлтгэл:	
Дагдангийн Гомбо (Эксперт, PhD.)	Хянан тохиолдуулсан
Тахадын Өнөрцэцэг ("Тэгш таван ухаан" НҮТББ, Магистр.)	Техникийн редактор
Шагдаржавын Пүрэвсүрэн ("Тэгш таван ухаан" НҮТББ)	Хэл найруулгын редактор
Болдын Жамъяндорж ("ВЭП энтертаймент продакшнс" ХХК)	Техник боловсруулалтын туслах
Хэвлэлийн эх бэлтгэл:	
Жамбалдоржийн Халиунцэцэг (БИТ ПРЕСС.....)	Хэвлэлийн эх бэлтгэгч

АГУУЛГА

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ	12
ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ	15
ТОВЧИЛСОН БА ТҮЛХҮҮР ҮГИЙН ЖАГСААЛТ	16
1. УДИРТГАЛ	18
1.1. Танилцуулга	18
1.2. ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдэв, арга зүй, ТБ-ын цогц чадамж болон ЕБС-ийн цөм хөтөлбөр хоорондын хамаарал	22
2. ХЭЛ, ХҮМҮҮНЛЭГИЙН УХААН	27
2.1. Хэл, хүмүүнлэгийн ухааны судлагдахууны интеграц	27
2.2. Монгол хэл	49
2.3. Уран зохиол	63
2.4. Үндэсний бичиг	77
2.5. Англи хэл	91
2.6. Орос хэл	101
2.7. Биеийн тамир	110
3. МАТЕМАТИК, МЭДЭЭЛЛИЙН ТЕХНОЛОГИ	123
3.1. Математик, Мэдээллийн технологийн судлагдахууны интеграц	123
3.2. Математик	133
3.3. Мэдээллийн технологи	144
4. БАЙГАЛИЙН УХААН	157
4.1. Байгалийн ухааны судлагдахууны интеграц	157
4.2. Физик	169
4.3. Биологи	180
4.4. Хими	199
4.5. Газар зүй	211
5. НИЙГМИЙН УХААН	229
5.1. Түүх, нийгмийн ухааны судлагдахууны интеграц	229
5.2. Түүх	241
5.3. Нийгэм судлал	257

6. УРЛАГ, ДИЗАЙН, ТЕХНОЛОГИ	271
6.1. Урлаг, дизайн, технологийн судлагдахууны интеграц	271
6.2. Хөгжим	282
6.3. Дүрслэх урлаг, технологи	292
6.4. Дизайн технологи	302
7. СУРГАЛТЫГ ДЭМЖИХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА	313
7.1. ТХБ-ыг сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаанд интеграцчилах нь	313
7.2. Иргэний боловсрол	325
7.3. Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа	345
7.4. Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа	360
НОМ ЗҮЙ	379
ХАВСРАЛТ	380
Хавсралт 1. ТХЗ-ын төлөөх боловсролын суралцахуйн зорилт	380
Хавсралт 2. ТХЗ-ын төлөөх боловсролын сэдэв	396
Хавсралт 3. ТХЗ-ын төлөөх боловсролын арга хандлага, арга техник	404
Хавсралт 4. Тогтвортой байдлын түлхүүр 8 цогц чадамж	411
Хавсралт 5. Сургалтын цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт	413
Хавсралт 6. Сургалтын цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗБ-д хамаарах сургалтын арга	417
Хавсралт 7. Тогтвортой байдлын цогц чадамжийн төлөвшилд цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын оруулах хувь нэмэр	419

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

Хүснэгт 1.1.	Анхны 2018 оны гарын авлага ба салгаж багцалсан 3 гарын авлагын агуулгын тойм.....	18
Хүснэгт 2.1.	Заавал судлах ба сонгон судлах хичээлийн цаг (долоо хоногоор)	28
Хүснэгт 2.2.	Хэл, хүмүүнлэгийн ухааны цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт	34
Хүснэгт 2.3.	Хэл, хүмүүнлэгийн ухааны цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилтын тоо ба эзлэх хувь	35
Хүснэгт 2.4.	Хэл, хүмүүнлэгийн ухааны цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗ-ыг хангах сургалтын арга	38
Хүснэгт 2.5.	ТБ-ын цогц чадамжийн төлөвшилд хэл, хүмүүнлэгийн ухааны сургалтын цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын оруулах хувь нэмэр	40
Хүснэгт 2.6.	Хэл, хүмүүнлэгийн судлагдахууны нэгж хичээлийн товчоо	41
Хүснэгт 2.7.	Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Монгол хэлний хичээлийн матриц 1-ээс)	43
Хүснэгт 2.8.	Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Үндэсний бичиг хичээлийн матриц 1-ээс)	45
Хүснэгт 2.9.	Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Үндэсний бичиг хичээлийн матриц 1-ээс).....	45
Хүснэгт 2.10.	Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Англи хэлний хичээлийн матриц 1-ээс)	45
Хүснэгт 2.11.	Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Орос хэлний хичээлийн матриц 1-ээс)	47
Хүснэгт 2.12.	Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Биеийн тамирын хичээлийн матриц 1-ээс).....	47
Хүснэгт 2.13.	Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграц (Монгол хэл) ...	51
Хүснэгт 2.14.	Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграц (Уран зохиол)..	66
Хүснэгт 2.15.	Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграц (Үндэсний бичиг)	81
Хүснэгт 2.16.	Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграц (Англи хэл)	93
Хүснэгт 2.17.	Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграц (Орос хэл)	103
Хүснэгт 2.18.	Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграц (Биеийн тамир)	113
Хүснэгт 3.1.	Математик, мэдээллийн технологийн цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт	125
Хүснэгт 3.2.	Математик, мэдээллийн технологийн хичээл ба ТХЗ сэдэв	127

Хүснэгт 3.3.	Математик, мэдээллийн технологийн хичээлийн цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗ-г хангах сургалтын аргууд	128
Хүснэгт 3.4.	Математик, мэдээллийн технологийн нэгж хичээлийн товчоо	130
Хүснэгт 3.5.	Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Математикийн хичээлийн матриц 1-ээс)	131
Хүснэгт 3.6.	Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Мэдээллийн технологийн хичээлийн матриц 1-ээс)	132
Хүснэгт 3.7.	Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграц (Математик)	137
Хүснэгт 3.8.	Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграц (Мэдээллийн технологи)	148
Хүснэгт 4.1.	Байгалийн ухааны цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт	158
Хүснэгт 4.2.	Байгалийн ухааны цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт (ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын айгаар)	160
Хүснэгт 4.3.	Байгалийн ухааны цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗБ-ын сургалтын арга	161
Хүснэгт 4.4.	ТБ-ын цогц чадамжийн төлөвшилд Байгалийн ухааны цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын оруулах хувь нэмэр	162
Хүснэгт 4.5.	БУ-ны судлагдахууны нэгж хичээлийн товчоо	163
Хүснэгт 4.6.	Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Физикийн хичээлийн матриц 1-ээс).....	164
Хүснэгт 4.7.	Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Биологийн хичээлийн матриц 1-ээс)	165
Хүснэгт 4.8.	Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Химийн хичээлийн матриц 1-ээс)	167
Хүснэгт 4.9.	Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Газар зүйн хичээлийн матриц 1-ээс)	167
Хүснэгт 4.10.	Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграц (Физик)	171
Хүснэгт 4.11.	Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграц (Биологи)	182
Хүснэгт 4.12.	Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграц (Хими)	201
Хүснэгт 4.13.	Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграц (Газар зүй)	214
Хүснэгт 5.1.	Нийгмийн ухааны сургалтын цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт	231
Хүснэгт 5.2.	ТНУ-ны хичээлээр хэрэгжүүлж болох ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт	232
Хүснэгт 5.3.	ТХБ-ын цогц чадамжийн төлөвшилд нийгмийн ухааны цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын оруулах хувь нэмэр.....	233
Хүснэгт 5.4.	Нийгмийн ухааны цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗ-ыг хангах сургалтын арга	237
Хүснэгт 5.5.	Нийгмийн ухааны судлагдахууны нэгж хичээлийн товчоо	237
Хүснэгт 5.6.	Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Түүхийн хичээлийн матриц 1-ээс)	238
Хүснэгт 5.7.	Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Нийгэм судлалын хичээлийн матриц 1-ээс).....	239

Хүснэгт 5.8.	Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграц (Түүх)	243
Хүснэгт 5.9.	Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграц (Нийгэм судлал)	259
Хүснэгт 6.1.	Урлаг, дизайн технологийн сургалтын цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт	274
Хүснэгт 6.2.	Урлаг, дизайн технологийн сургалтын цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗ-ыг хангах сургалтын арга	277
Хүснэгт 6.3.	ТБ-ын цогц чадамжийн төлөвшилд урлаг, дизайн технологийн сургалтын цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын оруулах хувь нэмэр	277
Хүснэгт 6.4.	Урлаг, дизайн технологийн судлагдахууны нэгж хичээлийн товчоо	278
Хүснэгт 6.5.	Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Хөгжмийн хичээлийн матриц 1-ээс)	279
Хүснэгт 6.6.	Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Дүрслэх урлаг, технологийн хичээлийн матриц 1-ээс)	280
Хүснэгт 6.7.	Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Дизайн, технологийн хичээлийн матриц 1-ээс)	280
Хүснэгт 6.8.	Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграц (Хөгжим)	284
Хүснэгт 6.9.	Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграц (Дүрслэх урлаг, технологи)	295
Хүснэгт 6.10.	Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграц (Дизайн, технологи)	304
Хүснэгт 7.1.	СДҮА болон СМЦ-ийн хөтөлбөрийн зорилго	314
Хүснэгт 7.2.	СМЦ болон СДҮА-ны хөтөлбөр түвшингээр	315
Хүснэгт 7.3.	Хөтөлбөр тус бүрийн хүрээнд хэрэгжүүлэх боломжтой үйл ажиллагааны зорилтыг (завсрын бүтээгдэхүүн) тодорхойлсон байдал	316
Хүснэгт 7.4.	СМЦ, СДҮА ба ТХЗ-ын хамаарах байдал (тоогоор)	316
Хүснэгт 7.5.	СМЦ, СДҮА ба ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын айн хамаарал (тоогоор)	318
Хүснэгт 7.6.	СМЦ, СДҮА ба ТХЗ-ыг хангах сургалтын арга	318
Хүснэгт 7.7.	СМЦ болон СДҮА-ны цагийн жишээ: Интеграц боловсруулсан мэдээлэл	321
Хүснэгт 7.8.	Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Иргэний боловсролын матриц 1-ээс)	321
Хүснэгт 7.9.	Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагааны матриц 1-ээс)	322
Хүснэгт 7.10.	Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны матриц 1-ээс)	324
Хүснэгт 7.11.	Суралцахуйн зорилт арга зүй, цогц чадамжийн Интеграц (Иргэний боловсрол)	328
Хүснэгт 7.12.	Суралцахуйн зорилт арга зүй, цогц чадамжийн Интеграц (Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа)	347
Хүснэгт 7.13.	Суралцахуйн зорилт арга зүй, цогц чадамжийн интеграц (Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа)	362

ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ

Зураг 1.1.	Матриц 1-ийн ажлын хуудасны бүтэц.....	23
Зураг 1.2.	Матриц 1-ийн товчоолох “list” хуудасны бүтэц	23
Зураг 1.3.	Матриц 1-ээс бэлтгэсэн “Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга” нэртэй хүснэгтийн жишээ	24
Зураг 1.4.	Сонгосон нэгж хичээлд харгалзах цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын ТХЗБ-д хамаарах байдлын бүдүүвч.....	25
Зураг 1.5.	Матриц 2-ын бүтэц	26
Зураг 2.1.	Цөм хөтөлбөрийн агуулга ба ТХ-ийн сэдэв, ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын хамаарал	33
Зураг 2.2.	ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтод харгалзсан байдал.....	35
Зураг 2.3.	Хэл, хүмүүнлэгийн цөм хөтөлбөрт хамаарах ТХЗБ-ын сэдэв ба суралцахуйн зорилт	36
Зураг 2.4.	Хэл, хүмүүнлэгийн цөм хөтөлбөрт хамаарах ТХЗБ-ын сэдэв ба суралцахуйн зорилт	36
Зураг 2.5.	Хэл, хүмүүнлэгийн ухааны сургалтын цөм хөтөлбөрт нийцсэн ТХ-ийн зорилгын давтамж (Суурь ба бүрэн дунд боловсрол)	37
Зураг 3.1.	Математик, мэдээллийн технологийн хичээл ба ТХ-ийн асуудлууд	124
Зураг 3.2.	ТХЗ ба Математик, мэдээллийн технологийн хичээлийн суурь болон бүрэн дунд боловсролын суралцахуйн зорилт	126
Зураг 3.3.	Математик, мэдээллийн технологийн хичээлийн цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗ-ыг хангах сургалтын аргууд	128
Зураг 3.4.	Математик, мэдээллийн технологийн хичээл ба ТБ-ын цогц чадамж	129
Зураг 4.1.	Байгалийн ухааны цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт (ТХЗ-оор, хувиар)	159
Зураг 4.2.	Байгалийн ухааны цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт (хувиар)	160
Зураг 6.1.	Урлаг, дизайн технологийн цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт (ТХЗ-оор, хувиар)	275
Зураг 6.2.	ТХЗБ-д хамаарах Урлаг, дизайн технологийн цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт (хувиар)	276
Зураг 7.1.	ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдэвтэй холбогдсон давтамж ба тархалт ..	317

ТОВЧИЛСОН БА ТҮЛХҮҮР ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

Товчилсон үг (Монгол, Англи)

1	БНБ	EFA	Бүх нийтийн боловсрол	Education for all
2	ДНҮХ	GAP	Дэлхий нийтийн үйлийн хөтөлбөр	Global Action Programme
3	НХ	GD	Ногоон хөгжил	Green Development
4	ТБ	S	Тогтвортой байдал	Sustainability
5	ТХ	SD	Тогтвортой хөгжил	Sustainable Development
6	ТХБ	ESD	Тогтвортой хөгжлийн боловсрол	Education for Sustainable Development
7	ТХЗ	SDG	Тогтвортой хөгжлийн зорилго	Sustainable Development Goals
8	ТХЗБ	ESDG	Тогтвортой хөгжлийн зорилгын төлөөх боловсрол	Education for Sustainable Development Goals
9	ШХА	SDC	Швейцарын хөгжлийн агентлаг	Swiss Agency for Development and Cooperation
10	ЮНЕП	UNEP	Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Байгаль орчны хөтөлбөр	United Nations Environment Programme
11	ЮНЕСКО	UNESCO	Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын боловсрол, шинжлэх ухаан, соёлын байгууллага	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

Товчилсон үг (Монгол)

1	АЧСҮА	Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа
2	ББ	Бага боловсрол
3	БДБ	Бүрэн дунд боловсрол
4	БМДИ	Багшийн мэргэжил дээшлүүлэх институт
5	БСШУСЯ	Боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан, спортын яам
6	БСШУЯ	Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны яам
7	БУ	Байгалийн ухаан
8	ЕБС	Ерөнхий боловсролын сургууль
9	МХХТ	Мэдээлэл, харилцаа, холбооны технологи
10	НҮБ	Нэгдсэн үндэстний байгууллага
11	СБ	Суурь боловсрол
12	СДҮА	Сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаа
13	СМЦ	Сургуулийн мэдлийн цаг
14	ХГҮА	Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа
15	ЦХ	Сургалтын цөм хөтөлбөр

Түлхүүр үг (Монгол, Англи)

	Монгол	Англи
1	Алсын хараа	Vision
2	Арга зүй	Methodology
3	Арга хандлага	Approach
4	Байгаль орчин	Natural
5	Боловсролын стандарт	Educational Standard
6	Бүх нийтийн боловсрол	Education for All
7	Насан туршийн суралцахуй	Life long learning
8	Ногоон хөгжил	Green development
9	Суралцахуй	Learning
10	Суралцахуйн арга хандлага	Learning Approaches
11	Суралцахуйн арга, техник	Learning Method and Techniques
12	Суралцахуйн зорилт	Learning Objectives
13	Суралцахуйн зорилтын зан үйлийн ай	Behavioral domain of Learning objectives
14	Суралцахуйн зорилтын нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн ай	Socio-emotional domain of Learning objectives
15	Суралцахуйн зорилтын танин мэдэхүйн ай	Cognitive domain of Learning objectives
16	Суралцахуйн хүлээгдэж буй үр дүн	Learning Outcomes
17	Сургалтын хөтөлбөр	Curriculum
18	Сургалтын төлөвлөгөө	Syllabus
19	Тогтвортой байдал	Sustainability
20	Тогтвортой байдлын (түлхүүр) цогц чадамж	(Key) Competencies for Sustainability
21	Тогтвортой хөгжил	Sustainable Development
22	Тогтвортой хөгжлийн боловсрол	Education for Sustainable Development
23	Тогтвортой хөгжлийн боловсролын цогц чадамж	Competencies of Education for Sustainable Development
24	Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд	Sustainable Development Goals
25	Тогтвортой хөгжлийн зорилгын төлөөх боловсрол	Education for Sustainable Development Goals
26	Тогтвортой хөгжлийн зорилгын төлөөх боловсролын суралцахуйн зорилтууд	Education for Sustainable Development Goals: Learning objectives
27	ТХЗ-д хамаарах сэдвүүд	Suggested Topics for SDG
28	Хувирган өөрчлөлт	Transformation
29	Үйлийн хүрээ	Framework
30	Хувь нийлүүлэгчид	Stakeholders
31	Хүрээлэл орчин	Environment
32	Тэгш оролцоо, тусгай хэрэгцээг хангах ¹	Inclusive
33	Олон янз байдал	Diversity
34	Ялгаварлах байдал/нөхцөл	Disparity
35	Тэгш байдал/боломж/нөхцөл	Equality
36	Тэгш бус байдал	Inequality
37	Үл алагчлах шударга байдал/нөхцөл	Equity

1 “Inclusive education” гэсэн энэ нэр томъёо нь “ТХЗ 4: Боловсрол-2030” үйлийн хүрээнд тодорхойлсон боловсролын алсын хараанд хамаарах түлхүүр ойлголтын нэг бөгөөд үүнийг манайд янз бүрээр орчуулан хэрэглэж байна. ЮНЕСКО-ийн Үндэсний Комисс болон Яам, ЗГ, УИХ-аас гаргасан баримт бичгүүдэд “тэгш хамран сургах боловсрол” гэсэн нэр томъёог хэрэглэж байгаа боловч энэ нь “equality”, “equity” гэх мэт бусад түлхүүр нэр томъёоноос илт ялгарахгүй, хүн бүрийн тусгай хэрэгцээнүүдээ хангахаар насан туршдаа суралцах боловсрол гэсэн цаад мөн чанарын агуулгыг бүрэн илэрхийлж чадахгүй байгаа юм. Иймд багш нар энэ нэр томъёог мөн чанараар нь ойлгох шаардлагатай бөгөөд, нэр томъёо жигдэртэл “инклюзив боловсрол” гэж галиглан хэрэглэж ч болох юм.

1.УДИРТГАЛ

1.1 ТАНИЛЦУУЛГА

“ТХЗ-ын төлөө ТХБ-ыг суралцахуйд интеграцчилах арга зүй: Суурь боловсрол” хэмээх энэхүү гарын авлагад “ТХБ-ыг ЕБС-ийн сургалт, сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаанд интеграцчилах арга зүй, 2018” (цаашид “анхны 2018 оны гарын авлага” гэх)-ын 4 дүгээр бүлгийн 4.1 буюу “Бага боловсрол” гэсэн дэд бүлгээс бусад дэд бүлгийн “судлагдахууны агуулгын чиглэл” тус бүрийн интеграц түүнчлэн суурь боловсролын “хичээл болон СДҮА-д ТХБ-ыг интеграцчилах боломж, нэгж хичээл”-ийг тус тус ялгаж (Хүснэгт 1.1) шинээр бүтэцчилсэн. Гарын авлагын энэхүү шинэ бүтцэд нийцүүлэн холбогдох танилцуулга, тайлбарыг шинээр бэлтгэн оруулахын зэрэгцээ анхны 2018 оны гарын авлагын 3 дугаар бүлгээс шаардлагатай хэсгүүдийг Хавсралт болгон нэмж орууллаа.

Хүснэгт 1.1. Анхны 2018 оны гарын авлага ба салгаж багцалсан 3 гарын авлагын агуулгын тойм

“ТХБ-ыг ЕБС-ийн сургалт, сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаанд интеграцчилах арга зүй, 2018” (Багшийн гарын авлага)	ТХЗ-ын төлөө ТХБ-ыг суралцахуйд интеграцчилах арга зүй		
	Бага боловсрол	Суурь боловсрол	Бүрэн дунд боловсрол
4.1. Бага боловсрол	✓		
4.2. Хэл, хүмүүнлэгийн боловсрол		✓	✓
4.3. Математик, мэдээллийн технологи		✓	✓
4.4. Байгалийн ухаан		✓	✓
4.5. Нийгмийн ухаан		✓	✓
4.6. Урлаг, дизайн, технологи	✓	✓	
4.7. Сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаа	✓	✓	✓

Төслийн үйл ажиллагааны хүрээнд боловсруулсан Матриц 1-ээр ЕБС-ийн цөм хөтөлбөрт ТХБ-ын интеграцчилагдсан байдлыг боловсролын түвшин болон хичээл тус бүрээр шинжилж, нийт 46 хичээлээр агуулгын интеграцчиллыг тодорхойлсон. Анхны 2018 оны гарын авлагад судлагдахууны агуулгын чиглэлийг боловсролын түвшингээр ялгаж агуулгын чиглэлүүдээр долоон дэд бүлэгтэй байхаар боловсруулсан бөгөөд эдгээр судлагдахууны агуулгын чиглэл бүрээр Цөм хөтөлбөрт ТХБ-ыг интеграцчилсан байдлыг боловсролын түвшингийн хооронд илэрч буй ялгаатай, эсвэл төсөөтэй илрэлийг харьцуулж, боловсруулсан тул энэ гарын авлагад зөвхөн “суурь боловсролын” гэж ялгах боломжгүй гэж үзлээ. Иймд энэхүү гарын авлагын 2.1, 3.1, 4.1, 5.1, 6.1, 7.1 дэд бүлгүүдэд тухайн “судлагдахууны интеграц” бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын түвшинд бичигдсэн анхны 2018 оны гарын авлагын дэд бүлэг бүрэн эхээрээ орсон болно.

Тодруулга: Анхны 2018 оны гарын авлага хэвлэгдсэнээс хойш 2019 онд бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөрийг сайжруулан боловсруулж БСШУ-ны Сайдын 2019 оны А/492 дугаар тушаалаар батлан мөрдөж байгаа билээ. Харин энэхүү гарын авлагад 2014, 2015, 2016 онд батлагдсан бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөрт хийсэн шинжилгээний дүн, ЦХ-ийн суралцахуйн зорилтыг ТХБ-той интеграцчилан хэрэгжүүлэх жишээ болгосон нэгж хичээлийн төлөвлөлтийг “хэвээр” оруулсан тул шинэчилсэн хөтөлбөртэй нийцүүлэн бүтээлчээр хэрэглэх шаардлагатай болохыг анхаарна уу.

Боловсролд ТХБ-ыг интеграцчилах гэдгийн доор суралцахуйн зорилт, судлах сэдвийн агуулга, сургалтын арга хандлага, үнэлгээг боловсролын шинэ алсын хараанд чиглүүлэн ТХЗ-ын төлөөх боловсрол болгон хувиргаж, суралцагчдын ТБ-ын цогц чадамжийн төлөвшилд хувь нэмэр оруулахыг ойлгоно.

Анхны 2018 оны гарын авлага нь төсөл хэрэгжүүлэх хугацаа, төслийн батлагдсан дизайн зэргээс хамаарч доор дурдсан хязгаарлалтууд байсан бөгөөд энэхүү гарын авлагад ч энэ хязгаарлалт бүрэн үйлчилнэ. Үүнд:

1. Монголын ЕБС-ийн сургалт, сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаанд ТХБ-ын интеграцчилагдсан байдлыг илрүүлэх судалгааны тусгай арга хэрэгсэл, арга зүйг боловсруулахдаа голдуу 2015 оноос хойш ТХ, ТХБ-ын чиглэлээр гарсан ЮНЕСКО-ын баримт бичиг, олон улсын түвшинд хүлээн зөвшөөрөгдсөн судалгааны материалуудад илүү төвлөрсөн болно.
2. Сургалт, сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаанд ТХБ-ын интеграцчилагдсан байдлыг илрүүлэх судалгааны объектыг ерөнхий боловсролын сургуульд 2017 оны байдлаар хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байсан сургалтын цөм хөтөлбөр, суралцахуйн удирдамж, сурах бичиг зэрэг сургалтын зөвхөн үндсэн баримт бичгүүдээр хязгаарласан.
3. Гарын авлагад жишээ болгон оруулсан нэгж хичээлүүдийн нэгдсэн туршилтыг тусгайлан явуулаагүй.
4. ТХБ-ыг цөм хөтөлбөр болон сургалтад интеграцчилах боломжийг тодорхойлохдоо энэ удаад үнэлгээний асуудлыг тухайлан авч үзээгүй болно.

Зорилго, зориулалт

Гарын авлагыг ерөнхий боловсролын сургууль (ЕБС)-ийн багш нар төдийгүй, боловсролын салбарт ажилладаг, суралцдаг бусад хүмүүс хэрэглэх боломжтой.

Энэхүү гарын авлагын онол арга зүйн үндсийг тодорхойлсон **“Дэлхий нийтийн болон Монгол Улсын ТХ ба ТХБ-ын хөгжлийн замнал, өрнөл, чиг хандлага: ЕБС-д ТХБ-ыг интеграцчилах гол чиглэлүүд”** сэдэвт номын зорилго нь ТХ, ТХБ, ТХЗ-ын үзэл баримтлалын мөн чанар, ТХЗ-д хүрэх суралцахуйн зорилго, арга зүйн үндэс, ТХ-ийн гол сэдвүүдийг багш нарт цэгцтэйгээр ойлгуулахад оршиж байв. Харин энэхүү гарын авлагын зорилго нь сургалтын хөтөлбөр, суралцахуйн удирдамж, сурах бичгүүдээ дээрх үзэл баримтлалын үүднээс нягтлан судлуулж, тэдгээрт тусгагдсан ТХБ-ын агуулга, тогтвортой байдал (ТБ)-ын цогц чадамжийг ТХЗ-д хүрэх агуулга, арга зүй болгон хувиргаж, сургалт болон сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаандаа хэрхэн интеграцчилж болохыг харуулах, дидактик нэгжээ томсгон хичээлээ төлөвлөж, туршуулах замаар ТХ, ТХБ, ТХЗ-ын хэл (SD/ESD/SDG literacy)-д тайлагдах сэдэл төрүүлж, боловсролын хөгжлийн шинэ алсын хараанд

чиглүүлэн өөрсдийн үйлээ тохируулан өөрчилж, ТХЗ-ын бодит хэрэгжилтийг дэмжих итгэл үнэмшил төрүүлэхэд оршино.

Боловсролын алсын хараа шинэчлэгдэж, ТХЗ 4 болон ТХБ-оор дамжуулан хойч залуу үеийнхний идэвх, санаачилга, оролцоотойгоор тэдний тогтвортой ирээдүйг хангахад зайлшгүй шаардлагатай ТХ-ийн бүх 17 зорилгыг амжилтад хүргэх томоохон сорилтууд тулгарч байна. Эргэлтийн шинжтэй ийм цаг үед энэхүү гарын авлага нь багш нарт боловсролыг хувирган өөрчлөхөд нь шаардлагатай дэлхий нийтийн, үндэсний болон салбарын түвшний цэгцтэй мэдээлэл өгч, тэднийг зайлшгүй судлах тодорхой эх үүсвэрүүдээр хангах, ТХБ, ТБ-ын цогц чадамжийг тэд өөрсдөө эзэмшиж, суралцагчдадаа эзэмшүүлэх замаар аль ч салбарын олон төрөл, хэлбэрийн үйл ажиллагаанд тодорхой, мэдлэг мэдээлэлтэйгээр бүтээлчээр оролцох, улмаар ТХЗ-ыг хангахад хүлээх өөрсдийн ухамсар, хариуцлагаа нэмэгдүүлэхэд тус тус дэмжлэг үзүүлэх зориулалттай.

Арга, аргачлал

Боловсролын хөгжлийн төлөөх сүүлийн 50-иад жилийн дэлхий нийтийн хүчин чармайлтыг нэгтгэж, ЮНЕСКО-оос 2017 онд “тогтвортой хөгжлийн зорилгын төлөөх боловсрол” буюу “Education for Sustainable Development Goals²” гэсэн баримт бичгийг гаргаж, түүнд ТХЗ-д хүргэх суралцахуйн зорилт, агуулгын сэдвийн хүрээ, арга хандлага, арга техникийг тусгайлан тодорхойлсон байна. Энэхүү баримт бичиг болон бусад холбогдох эх сурвалжийг бүрэн эхээр нь уншиж судлан ЕБС-ийн сургалтын цөм хөтөлбөр (цаашид цөм хөтөлбөр (ЦХ) гэнэ)-т ТХБ-ын интеграцчилагдсан байдлыг шинжлэх арга хэрэгсэл (Матриц 1 болон Матриц 2)-ийг бүтээж, арга зүйг боловсруулахад хэрэглэсэн.

Судалгааны объект болгож ЕБС-ийн бүх ангийн бүх хичээлийн сургалтын цөм хөтөлбөр, шаардлагатай тохиолдолд суралцахуйн удирдамж, сурах бичгүүдийг нэмж, сургалтын нийтдээ 230 гаруй үндсэн баримт бичгийг ашигласан. Судалгааны объект болгосон сургалтын эдгээр баримт бичгүүдийг энэхүү гарын авлагад цаашид “цөм хөтөлбөр” гэсэн ерөнхий нэр томъёогоор илэрхийлнэ. Харин “Ном зүй”-д зөвхөн сургалтын цөм хөтөлбөрийг оруулсан бөгөөд бусад эх сурвалжийг тухайн холбогдох хэсэгт “footnote” байдлаар эшилсэн.

Бүтээсэн арга хэрэгсэл, тэдгээрийг ажиллуулах аргачлал

Энэхүү гарын авлагын зориулалтын хүрээнд үндсэн хоёр арга хээгсэл буюу Матриц 1 ба Матриц 2-ыг тус тус бүтээж ашигласан. ТХБ-ын үзэл санаа, агуулга, арга зүй нь манай цөм хөтөлбөрийн агуулга, арга зүйд хэрхэн интеграцчилагдсан байдлыг үнэлэх шалгуураар ЮНЕСКО-ийн “ТХЗ: Суралцахуйн зорилт” (2017) зөвлөмжид өгөгдсөн ТБ-ын 8 цогц чадамж, ТХ-ийн 17 зорилгын хүрээнд нийт 255 суралцахуйн зорилт (Хавсралт 1), 171 сэдэв (Хавсралт 2), 119 арга хандлага, арга, техник (Хавсралт 3)-ийг тус тус сонгож, нийт 553 индикатораар бүх ангийн бүх хичээлийн бүх цөм хөтөлбөрт үнэлгээ хийх боломжтой энэхүү хоёр матрицыг бүтээсэн болно.

ТБ-ын 8 цогц чадамж (Хавсралт 4), ТХ-ийн 17 зорилгын хүрээнд нийт 255 суралцахуйн зорилт, 171 сэдэв, 119 арга хандлага, арга, техникийг тус тус сонгож, нийт 553 индикатораар бүх ангийн бүх хичээлийн бүх цөм хөтөлбөрт үнэлгээ хийх, улмаар үр дүнг нэгтгэхэд томоохон хэмжээний өгөгдөл, тоо баримттай

2 UNESCO, (2017), Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives

ажиллах болсон учраас бид мэдээллийг хураангуйлах, загварчлах, нууцлах, мэдээлэл хоорондын холбоог тогтоон эрэмбэлэх боломж олгодог, агуулгыг бүхэлд харж төсөөлөх, ухамсартайгаар хэрэглэх нөхцөл хангадаг, мэргэжлийн түвшинд хэрэглэхэд тохиромжтой мэдээлэл солилцооны дэвшилтэт хэл, хэрэгсэл болох КОД-ыг боловсруулж хэрэглэсэн.

Код	Түүний тайлал
ТХ301.ТМ2.	ТХ-ийн 1-р зорилгын Танин мэдэхүйн айн 2 дахь суралцахуйн зорилт
ТХ315.НСХ1.	ТХ-ийн 15-р зорилгын Нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл айн 1 дэх суралцахуйн зорилт
ТХ310.ЗҮ5.	ТХ-ийн 10-р зорилгын Зан үйлийн айн 5 дахь суралцахуйн зорилт
ТХ313.Сэ01.	ТХ-ийн 13-р зорилгын санал болгосон 1-р сэдэв
ТХ302.Аз4.	ТХ-ийн 2-р зорилгын жишээ болгосон 4 дэх арга

Эхний арга хэрэгсэл буюу Матриц 1 нь бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын цөм хөтөлбөрүүд дэх суралцахуйн зорилтод ТХБ-ын агуулга буюу ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдвийн интеграцчилагдсан байдлыг шинжлэх зориулалттай.

Харин хоёр дахь арга хэрэгсэл буюу Матриц 2 нь цөм хөтөлбөрт агуулгаараа ТХБ-той интеграцчилагдсан гэж тогтоогдож, сонгогдсон суралцахуйн зорилтыг ТХЗБ-ын хүрээнд санал болгосон арга хандлага, арга техниктэй хэрхэн интеграцчилж болохыг, улмаар ТБ-ын аль цогц чадамжийн төлөвшилд хувь оруулах боломжтойг тогтоож, үндэслэлийг илрүүлэх зориулалттай.

Энэхүү хоёр Матрицаар ЕБС-ийн сургалтын цөм хөтөлбөрт ТХБ-ын интеграцчилагдсан байдлыг хэрхэн шинжилсэн болохыг “1.2. ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдэв, арга зүй, ТБ-ын цогц чадамж болон ЕБС-ийн цөм хөтөлбөр хоорондын хамаарал” дэд бүлгээс дэлгэрэнгүй танилцана уу.

Үр дүн

Нийт 6 чиглэлийн 24 судлагдахуунаар боловсролын гурван түвшинд а) Агуулгын интеграцын 46 үр дүнгийн матриц 1-ээс ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдвийн (Хавсралт 5); б) Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцын 46 үр дүнгийн матриц 2-оос ТХЗБ-ын арга, техник, ТБ-ын цогц чадамжийн давтамж, тархалт (Хавсралт 6, 7)-ыг тус тус нэгтгэн тархалт, давтамж дахь зүй тогтол, хандлагыг энгийн дискриптив статистикийн түвшинд илэрхийлж, зарим боломжит тайлбарыг хийсэн. Үүнийг “Тогтвортой хөгжлийн боловсролыг суралцахуйд интеграцчилах бодлого, арга хандлага: Дэлхий нийтийн түвшинд болон Монгол Улс дахь ТХ ба ТХБ-ын хөгжлийн замнал, өрнөл” сэдэвт номын 1.5 дугаар бүлгээс үзэж дэлгэрэнгүй танилцаж болно.

Энэхүү гарын авлагын 2-7 дугаар бүлгээс “Хэл, хүмүүнлэгийн ухаан”, “Математик, мэдээллийн технологи”, “Байгалийн ухаан”, “Нийгмийн ухаан”, “Урлаг, дизайн, технологи”-ийн судлагдахууны агуулгын чиглэлийн, мөн “Сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаа”-ны хувьд цөм хөтөлбөр дэх ТХЗ, ТХЗБ-ын арга зүй, ТБ-ын цогц чадамжийн интеграцын тодорхойлогдсон байдлын тайлбарыг дэлгэрүүлэн үзнэ үү. Агуулгын интеграц тодорхойлоход ажиглагдсан онцлог, ялгаа нь арга зүй, цогц чадамжийн хувьд ч мөн залгамж холбоотойгоор тайлбарлагдаж байгаа болно.

1.2 ТХЗБ-ЫН СУРАЛЦАХУЙН ЗОРИЛТ, СЭДЭВ, АРГА ЗҮЙ, ТБ-ЫН ЦОГЦ ЧАДАМЖ БОЛОН ЕБС-ИЙН ЦӨМ ХӨТӨЛБӨР ХООРОНДЫН ХАМААРАЛ

ЮНЕСКО-ийн “ТХЗ-ын төлөөх боловсрол: Суралцахуйн зорилт” зөвлөмжид ТХБ-ыг ЕБС-ийн хичээл, үйл ажиллагаанд интеграцчилах үйлийн түвшин болон чиглэлийг тодорхой зааж өгсөн байна. Үүнд:

- Бодлого, стратеги, үндэсний хөтөлбөрт ТХБ-ын интеграцчилах
- Сургалтын хөтөлбөр, сурах бичигт ТХБ-ыг интеграцчилах
- Багшийн боловсролд ТХБ-ыг интеграцчилах
- ТХБ-ыг танхимын болон сургалтын бусад үйл ажиллагаагаар хангах
 - Байгууллагыг бүхэлд нь хамарсан хандлага
 - Туршлагад суурилсан, өөрчлөн хувиргах суралцахуйг хэрэгжүүлэх

Мөн ТХБ-ын суралцахуйн үр дүн болон ТХБ-ын хөтөлбөрийн чанарыг хэрхэн үнэлэх асуудлыг ч авч үзсэн байна.

Гэвч энэ олон түвшинд, үйлийн өргөн хүрээг хамарсан системийн шинжтэй интеграцчиллыг нэг удаагийн богино хугацааны төслийн хүрээнд шийдвэрлэх боломжгүй нь ойлгомжтой.

Иймд 2017 онд хэрэгжүүлсэн төслөөр үндсэн 2 интеграцчиллыг тодорхойлох зорилго тавьж ажилласан.

1. Агуулгын интеграцчиллыг тодорхойлох
2. Арга зүйн интеграцчиллыг тодорхойлох

Бид дээрх зорилгоо хэрэгжүүлэхийн тулд үндсэн хоёр арга хэрэгсэл буюу Матриц 1, Матриц 2-ыг бүтээж ашигласан болно. Эхний багаж буюу Матриц 1 нь бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын цөм хөтөлбөрүүд дэх суралцахуйн зорилтод ТХБ-ын агуулгын интеграцчилагдсан байдлыг шинжлэх зориулалттай. Харин хоёр дахь арга хэрэгсэл буюу Матриц 2 нь цөм хөтөлбөрт агуулгаараа ТХБ-той интеграцчилагдсан гэж тогтоогдож, сонгогдсон суралцахуйн зорилтыг ТХЗБ-ын арга хандлага, арга техниктэй хэрхэн интеграцчилж болохыг, улмаар ТБ-ын аль цогц чадамжийн төлөвшилд хувь оруулах болох үндэслэлийг тогтоох зориулалттай.

Эхний интеграцчиллыг үнэлэх судалгааны хүрээнд 2017 онд хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байсан сургалтын цөм хөтөлбөр-ийн заавал судлах агуулгын хүрээнд тодорхойлсон ба “цөм хөтөлбөрийн суралцахуй зорилт”-ыг ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт болон сэдэвт хэрхэн хамаарч буй байдлыг тодорхойлсон.

Бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтод ТХБ-ын интеграцчилагдсан байдлыг шинжлэх эхний арга хэрэгсэл буюу матриц 1 нь хоёр хэмжээст хөлгийн зарчмаар ажиллана. Хоёр хэмжээст нэг хөлөг нь мөрийн дагууд ТХЗ тус бүрээр тодорхойлсон 15 суралцахуйн зорилт, баганы дагууд тухайн ТХЗБ-ын 10 сэдэв (зөвхөн ТХЗ13-т 11 сэдэвтэй)-ийг авч, эдгээр суралцахуйн зорилт ба сэдвийн огтлолцлын 150 нүд (зөвхөн ТХЗ13-т 165 нүд)-тэй (Зураг 1.1) хөлөг юм. ТХЗ тус бүрээр ийм бүтэцтэй нийт 17 хоёр хэмжээст хөлөг байна. Тухайн түвшний, тухайн судлагдахууны цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт нэг бүрийг шинжлээд

ТХ, ТХ3-той хамааралтай байвал 17 хоёр хэмжээст хөлгийн 2565 нүд (150 x 16 + 165)-ний харгалзах нүдэнд тэрхүү суралцахуйн зорилтыг оноосон кодын хамтаар бичнэ.

Зураг 1.1. Матриц 1-ийн ажлын хуудасны бүтэц

ТХЗБ-ын сэдэв

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт

	A	B	C
1	Сэдэв	ТХ307.Сэ01. Эрчим хүчний төрлүүд. Нар, салхи, ус, газрын гүний дулаан, далайн түрлэг зэргээр үүсэх сэргээгдэх эрчим хүч.	ТХ307.Сэ02. Улс орнуудын эрчим хүчний үйлдвэрлэл, эрэлт, нийлүүлэлт, хэрэглээ.
2	Суралцахуйн зорилт"	10, 11.3.а. Биотүлшийг тодорхойлох, түүний хэрэглээг нэрлэх	
2	ТХ307.ТМ1. Суралцагч сэргээгдэх болон үл сэргээгдэх эрчим хүчний төрөл бүрийн нөөцийн тухай, тэдний харьцангуй давуу болон сул талууд тухайлбал, хүрээлэл орчинд үзүүлэх нөлөөлөл, эрүүл мэндийн асуудал, хэрэглээ, аюулгүй байдал, эрчим хүчний хүрэлцээ хангамж болон орон нутгийн, үндэсний, дэлхийн нийтийн түвшинд эрчим хүчний анхдагч түүхий эдийн төрөл (energy mix)-үүдэд харгалзах үйлдвэрлэсэн эрчим хүчний эзлэх хувь зэргийг мэддэг болох		
3	ТХ307.ТМ2. Суралцагч дэлхийн өнцөг булан бүрт ямар эрчим хүчийг гол төлөв ашигладгийг мэддэг болох		11, 12.4.в. Алканы шатах урвалыг тээврийн хэрэгсэл, гэр, үйлдвэрт хэрхэн түлш болгон хэрэглэдэг шалтгааныг тодорхойлох, учирлан тайлбарлах
	list	sdg1	sdg2

Суралцахуйн зорилтын тоог тоолох, дүнг товчоолох sheet

ТХЗ тус бүрийн 17 sheet

Зураг 1.2. Матриц 1-ийн товчоолох "list" хуудасны

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтыг ай ба анги тус бүрээр тоолно.

ТХЗ тус бүрээр суралцахуйн зорилтын тоог нэгтгэж гаргана.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O
	БҮГД	ТМ	НСХ	ЗТ										
	Суралцахуйн зорилт	нийт (нүд)	нийт (нүд)	анги	нийт (нүд)	анги	нийт (нүд)	анги	нийт (нүд)	анги	нийт (нүд)	анги	нийт (нүд)	анги
1	Тогтвортой хөгжлийн зорилт													
2	ТХ301. Ядууралгүй байх	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	ТХ302. Өлсгөлөнгүй тэглэх	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
4	ТХ303. Сайн эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдал	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	ТХ304. Чанартай боловсрол	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	ТХ305. Жендэрийн тэгш байдал	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
7	ТХ306. Цэвэр ус ба ариун цэвэр	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
8	ТХ307. Боломжийн үнэтэй, цэвэр эрчим хүч	4	4	4	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0
9	ТХ308. Зохиистой ажил ба эдийн засгийн өсөлт	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
10	ТХ309. Үйлдвэрлэл, инноваци, дэд бүтэц	5	4	4	4	1	0	0	0	0	0	0	0	0
11	ТХ310. Тэгш бус байдлыг багасгах	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12	ТХ311. Тогтвортой хот суурин, оршин суугчид	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
13	ТХ312. Хариуцлагатай хэрэглээ ба үйлдвэрлэл	5	5	5	2	3	0	0	0	0	0	0	0	0
14	ТХ313. Уур амьсгалын төлөөх үйл хэрэг	2	2	2	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
15	ТХ314. Усан доорх амьдрал	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
16	ТХ315. Газар дээрх амьдрал	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
17	ТХ316. Энх тайван, шударга ёс, хүчирхэг институтууд	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
18	ТХ317. ТХЗ-ын төлөөх түншлэл	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
19		19	18	18	8	11	0	0	0	0	0	0	0	0
20	Нөхцөлт форматын тайлбар:													
21	А багананд ягаан өнгөөр будагдвал тухайн ТХЗ-той интеграци бүхий суралцахуйн зорилт тодорхойлогдсон болохыг илэрхийлнэ. Харгалзах С багананд 0-ээс их утгатай, харгалзах sheet tab улаан өнгөтэй байна.													
22	Д, Н, L багананд шар өнгөөр будагдвал тухайн төрөл (ТМ, НСХ, ЗТ)-ийн суралцахуйн зорилт нэг нүдэнд 1-ээс илүү бичигдсэн гэсэн үг. Үүнийг матриц 2-ыг хөтлөхдөө анхаарч үзээрэй.													
23	С багананд ногоон өнгөөр будагдвал тухайн sheet-д бөглөгдсөн нүдийг тоолоход ямар нэг алдаа гарсан байна.													
24	В багананд цэнхэр өнгөөр будагдвал тухайн sheet-д тодорхой ангид харгалзахгүй ямар нэг тэмдэгтгээр эхэлсэн бичвэр аль нэг нүдэнд байна.													
25		list	sdg1	sdg2	sdg3	sdg4	sdg5	sdg6	sdg7	sdg8	sdg9	sdg10	sdg11	sdg12

Нөхцөлт форматаар файл дахь алдаа болон ижил огтлолцолд тодорхойлогдсон суралцахуйн зорилтын тоог гаргах боломжтой.

Матриц 1 нь судлагдахуун хариуцсан шинжээчийн бичиж тэмдэглэсэн суралцахуйн зорилтыг ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын аль айд, хэддүгээр ангид хамаарахыг тоолох, дүнг товчилж нэгтгэх (Зураг 1.1, Зураг 1.2)-ээр “автоматчилагдсан” excel-ийн файл юм.

Матриц 1 нь бүрэн эхээр нь тайлан, гарын авлагад хавсаргахад тохиромжгүй бүтэц, зохион байгуулалттай юм. Иймээс Матриц 1-ээс тухайн хичээл тус бүрийн хувьд “Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга”-ыг хүснэгт байдлаар бэлтгэсэн. Зураг 1.3-т Суурь боловсролын Монгол хэлний хичээлийн матриц 1-ээс бэлтгэсэн хүснэгтээс харуулав. Энэхүү хүснэгтийн **1** багананд “Бүлэг сэдэв/Агуулгын хүрээ”-г, харин **2** багананд ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилтыг жагсаасан. Иймд хүснэгт тус бүрээс тухайн судлагдахууны хувьд суурь боловсролын цөм хөтөлбөрийн ямар ямар суралцахуйн зорилтуудыг ТХБ-той интеграцчилах боломжтойг тодорхойлсон болохыг үзнэ үү. **3** болон **4** багананд бичигдсэн харгалзах ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, ТХЗБ-ын сэдвийн кодыг үндэслэн “Хавсралт 1 болон 2”-оос тэдгээрийн агуулгыг дэлгэрүүлж үзнэ үү.

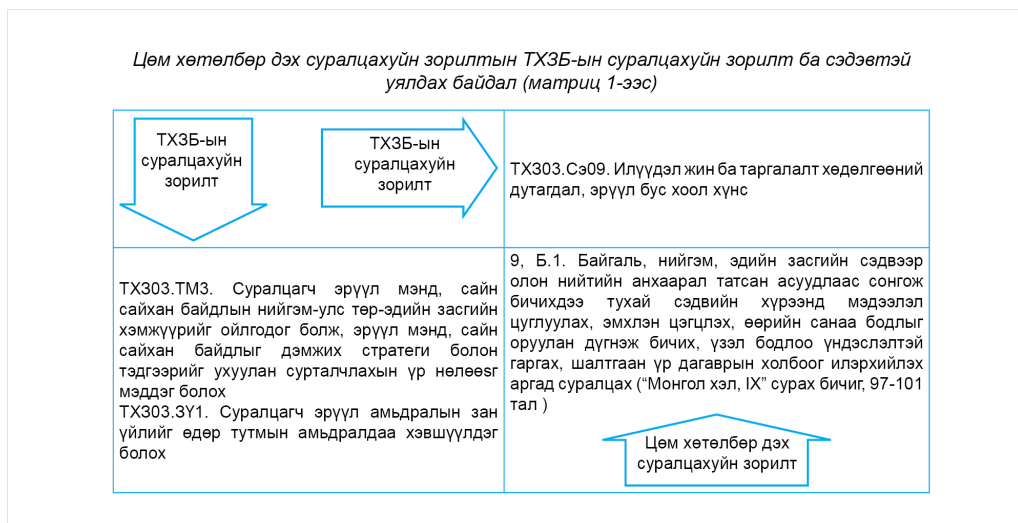
Зураг 1.3. Матриц 1-ээс бэлтгэсэн “Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга” нэртэй хүснэгтийн жишээ

Хүснэгт 2.7. Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Монгол хэлний хичээлийн матриц 1-ээс)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	ТХЗБ	
		ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв
1	2	3	4
9. Унших	9, У.2. Эхийг уншихдаа баримт ба мэдээллийг ялгах, шалтгаан ба үр дагаврын холбоо харьцааг гаргах, баримт ба үзэл бодлыг ялгах, таамаглал дэвшүүлсэн ба нотолж баталсан хэсгийг ялган тодруулах зэрэг чадвар эзэмшинэ.	ТХ303.3Y1.	ТХ303.Сэ09.
	(Монгол хэл, XI анги сурах бичиг, 97-101 тал “Элсэн чихэр” эх, “Бэлэн бүтээгдэхүүн” эх, “Сурагч бүр биеийн жингээ хянаж сурах нь хамгийн сайн хэвшил юм.” эх, “Жингийн илүүдэл” эх)		
9. Бичих	9, Б.1. Байгаль, нийгэм, эдийн засгийн сэдвээр олон нийтийн анхаарал татсан асуудлаас сонгож бичихдээ тухайн сэдвийн хүрээнд мэдээлэл цуглуулах, эмхлэн цэгцлэх, өөрийн санаа боллыг оровчлан дүгнэж бичих. үзэл боллоо үндэслэлтэй	ТХ303.ТМ3.	ТХ303.Сэ09.

Хичээл тус бүрийн хувьд жишээ болгон боловсруулсан нэгж хичээлд харгалзаж буй “Цөм хөтөлбөр”-ийн суралцахуйн зорилт нь ТХЗБ-д хамаарах байдлыг матриц 1-ээс бэлтгэж бүдүүвч байдлаар илэрхийлсэн. Зураг 1.4-т Суурь боловсролын Монгол хэлний хичээлээр жишээ болгон боловсруулсан “Учир шалтгааныг тайлбарлах” сэдэвт нэгж хичээлийн хувьд цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт нь ТХЗБ-д хамаарах байдлын бүдүүвчийг харуулав.

Зураг 1.4. Сонгосон нэгж хичээлд харгалзах цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын ТХЗБ-д хамаарах байдлын бүдүүвч

Хавсралт 1-д анхны хэвлэлээс ялгаатай нь ТХ-ийн 17 зорилгын суралцахуйн зорилтууд тус бүрийн өмнө ЮНЕСКО-оос 2020 онд боловсруулан хэвлүүлсэн “ТХБ-2030 үйлийн хүрээ”-нд шинээр дэвшүүлсэн *ТХБ бол ТХ-ийн бүх 17 зорилгын амжилтад хүргэх боломжийг олгогч* гэсэн шинэ дүгнэлтийн товч агуулгыг нэмж оруулсан. Иймд өмнө дурьдсан “Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга” нэртэй хүснэгт болон бидний боловсруулсан нэгж хичээлүүдийн жишээг багшлах үйл ажиллагаанд хэрэглэхдээ *“ТХБ бол ТХ-ийн бүх 17 зорилгын амжилтад хүргэх боломжийг олгогч гэсэн шинэ дүгнэлт”*-ийг бүтээлчээр холбож ашиглана уу.

Хоёр дахь арга хэрэгсэл буюу матриц 2-оор ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилттой интеграцчилагдсан гэж тогтоогдсон цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтыг ТХЗБ-ын хүрээнд санал болгосон арга хандлага, арга техникээр хэрхэн хэрэгжүүлж, ТБ-ын аль цогц чадамжийн төлөвшилд хувь оруулах болох үндэслэлийг тогтоосон.

Матриц 2 нь нийт 10 баганатай нэг хэмжээст хөлгийн зарчмаар ажиллана (Зураг 1.5). Төслийн багийн гишүүдийг Матриц 2-той хэрхэн ажиллах, тухайн суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэх сургалтын техник, арга, хандлагын сонголт, үндэслэл мөн ТБ-ын цогц чадамжид оруулах хувь нэмэр, түүний үндэслэлийг тус тус хэрхэн тодорхойлох аргачлалаар хангаж, сургалт семинарын үед харилцан ярилцаж, тайлбарлаж, зөвлөж ажилласан.

Зураг 1.5. Матриц 2-ын бүтэц

1 – 5 гэсэн баганын мэдээллийг Матриц 1-ийн үр дүнгээс авах бол 6 багананд “үндэслэл, тайлбар”-ыг тодорхойлж бичнэ:

1-ЦХ-ийн бүлэг сэдэв/агуулгын хүрээ 2-ЦХ дэх суралцахуйн зорилт
3-Аль ангийн суралцахуйн зорилт болох
4, 5-ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдвийн код

6-Цөм хөтөлбөр дэх тухайн суралцахуй зорилт нь ТХБ-той хэрхэн интеграцчилалдсан болохыг тодорхойлсон үндэслэл, тайлбар

	A	B	C	D	E	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P
2				Анги				ТХБ					Арга зүй		Цогц чадамж
3		Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт		10	11	Learning Objectives for SDGs Topics for SDGs	Үндэслэл, тайлбар	Бодит үйл ажиллагаанд	Шинжилгээг судалгаа хийх	Бүтээл, шүүмэлжилтэй сэтгэх	Алсын хараагаа болох	Аргын сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар /суралцахуйн удирдамж, сурах бичиг, бусад/	Код	Үндэслэл, тайлбар
4															
16	9. Үелэх хүснэгт. Үелэх хандлага	11. 09.4.к. Галоген, тэдгээрийн нэгдлийн үйлдвэрлэлийн ач холбогдол, хүрээлэн буй орчинд үзүүлэх нөлөөг томьёолох					ТХ309:ТМ4 ТХ309:Сх4	Галоген агуулсан нэгдлийн үйлдвэрлэл, хэрэглээний түүх (инноваци, аж үйлдвэржилт), хөргөгч бодис (фреон), хортон шавьж устгах бодис (перицид, пестицид)-ын хүрээлэн буй орчинд үзүүлж буй нөлөө, тэдгээрийн хэрэглээг хорилох (тогтворгүй үйлдвэрлэлийн тооцоолоогүй, гэнэтийн аюул, бэрхшээл) болсон, мөн өөр бодис оруулан хэрэглэх буй шалтгаан, үндэслэлийг химийн шинжлэх ухааны үүднээс тайлбарлах		✓	✓	Химийн шинжлэх ухааны үүднээс асуудлыг мөн чанарыг тайлбарлах нь шинжилгээ, судалгаа хийхийг шаардах ба харин эдгээр бодисын хүрээлэн буй орчинд үзүүлж буй нөлөө, түүнийг багасгах, зохиистой хэрэглээний талаар авч үзэхэд суралцагчдын бүтээл, шүүмжлэлт сэтгэлгээг шаардсан хэлэлцүүлэг, шүүмж чухал байр суурайг байна.	2 3	"2 - Фреон болон бусад галоген агуулсан хэрэглээний түүх нь "тооцоолоогүй, гэнэтийн аюул, бэрхшээл"-ийн нэгэн сонгодог тохиолдол бөгөөд өмнөх түүхийн сургамжаар ирээдүйг баримжаалахад хувь нэмэр оруулах тул 3 - хортон шавьж устгах бодисын хэрэглээний стандартыг чанд мөрдөх нь хүний эрүүл мэнд, хүрээлэн буй орчинд үзүүлэх сөрөөг нөлөөллийг хамгийн бага байлгахад нөлөөлөх тухай эргэлцүүл хийх тул"	
17	10. Химийн бодисын үйлдвэрлэл, хэрэглээ	11. 10.1.д. Нитратын бордооны зохиогүй хэрэглээний хүрээлэн буй орчинд үзүүлэх нөлөөг дурьдах, учирлан тайлбарлах					ТХ302:ТМ5 ТХ302:Сх3	Ургамалд тэжээлийн үүргээр бороог хэрэглэх нь хүн амын хүнс тэжээлийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх (өлсгөлөнөөс сэргийлэх) бөгөөд харин борооны зохиогүй хэрэглээ нь хөрс, усны бохирдол, экологийн тэнцвэр алдагдах эх сурвалж болдог учраас зохиистой байдлаар газар тариаланг эрхлэх талаарх ойлголт мэдлэгтэй холбоотой болно.		✓	✓	учирлан тайлбарлах зорилтыг хэрэгжүүлэхийн тулд заавал задлан шинжилгээ хийж асуудлыг таних тодорхойлох, уммаар шалтгаан-ур дагаврыг холбоог олж тайлбарлах учраас 2, 3-р төрлийн арга зүйг сонгох, эдгээрт харгалзах тодорхой аргуудыг орон нутаг, сургуулийн кам нөхцөл болон суралчдын онцлогийг тооцож арга зүйг дэглэнэ.	4 5 6 7 8	"1-системийн сэтгэлгээ: хөрс, усан дахь азотын эргэлт, хөрс-ургамал-азотын бордоо гэсэн нийлмэл системийн хүрээнд асуудлыг авч үзэх тул, 3-хэм хэмжээний: бордоо хэрэглэх нормативыг мөрдөх асуудал хэлэлцэгдэх тул, 7-өөрийгөө: бордооны зохиистой хэрэглээнд оруулж чадах өөрийн хувь нэмэр, хариуцлага, 8-бордооны хими, газар тариалан, хүрээлэн буй орчин гэсэн нийлмэл асуудлыг шийдвэрлэх тул"	
		sheet1													

7 - багананд ТХБ-той арга зүйн интеграцчиллыг хэрэгжүүлэхийн тул ТХЗБ-ын аргын 4 төрлөөр аль алийг нь хэрэглэх боломжтойг тэмдэглээд, үүний үндэслэлийг 8 – багананд тодорхойлно.

9 - багананд ТБ-ын аль цогц чадамжийн төлөвшилд хувь нэмэр оруулах боломжтой дугаараар нь тэмдэглээд 10 - р багананд тодорхойлсон цогц чадамж тус бүрээр үндэслэл, тайлбар гаргана.

Ялангуяа ТБ-ын цогц чадамжид оруулах хувь нэмэр, түүний үндэслэлийг тодорхойлох нь “нэн шинэ” асуудал байсан. Учир нь ТБ-ын аль цогц чадамжийн аль чадварын төлөвшилд ямар хувь нэмэр оруулах асуудал нь тухайн суралцахуйн зорилтыг аль ангид ямар сэдвийн хүрээнд ямар түвшинд томьёолсноос, мөн түүнийг ямар чиг хандлагын хүрээнд ямар арга техникийг хэрэглэн хичээл болон үйл ажиллагааг дэглэхээс ихээхэн хамаардаг. Өөрөөр хэлбэл, ТХ-ын цогц чадамжид оруулах хувь нэмэр нь нэг талаас үндэсний түвшинд боловсруулан баталсан сургалтын хөтөлбөр, сургалтын төлөвлөгөө, сурах бичиг болон сургалтын орчноос, нөгөө талаас, багшийн арга зүйн ур чадвар, “бурхан ухаан”-аас хамаарах олон хүчин зүйлсийн давхар хамаарлын үр дүн болон илэрдэг юм.

Тухайн хичээл тус бүрийн хувьд матриц 2-ын бүтээгдэхүүнийг бүрэн эхээр нь “Суралцахуйн зорилт арга зүй, цогц чадамжийн интеграц” нэртэй хүснэгтээр гарын авлагад оруулсан.

Төслийн багийн гишүүдийг Матриц 1 болон Матриц 2-той хэрхэн ажиллах тухай тодорхой аргачлалаар хангаж, сургалт семинарын үед харилцан ярилцаж, тайлбарлаж, зөвлөж ажилласан.

2. ХЭЛ, ХҮМҮҮНЛЭГИЙН УХААН

2.1 ХЭЛ, ХҮМҮҮНЛЭГИЙН УХААНЫ СУДЛАГДАХУУНЫ ИНТЕГРАЦ

Орчин үед уур амьсгалын өөрчлөлт, зэрэг хүний буруутай үйл ажиллагаанаас байгаль орчин, экосистемд тулгарч байгаа олон асуудлыг шийдвэрлэх мэдлэг, чадвар, хандлага, үнэт зүйлсийг сурагчдад төлөвшүүлэхэд хэл, хүмүүнлэгийн ухааны сургалтын цөм хөтөлбөр тодорхой хэмжээнд хувь нэмрээ оруулна. Хүн төрөлхтөн өнөөдрийн хэрэгцээгээ хангахын тулд ирээдүйгээ золиослохгүй байх хариуцлага, ёс зүйтэй байх шаардлага бий болж байна. Тодорхойгүй ирээдүйд ажиллаж, амьдрах хүүхэд залуучуудад хамтдаа оршин байх, асуудлаа хамтарч шийдвэрлэх, өөрийгөө илэрхийлэх, бусадтай ойлголцох чадварыг аль болох багаас нь олгоход эх хэл, гадаад хэлний боловсрол чухал үүрэгтэй. Өөрөөр хэлбэл, хүн төрөлхтний аливаа тулгамдсан асуудлаа хэлэлцэх, үзэл бодлоо илэрхийлэх гол хэрэгсэл бол үндэсний хэмжээнд эх хэл, олон улсын түвшинд гадаад хэл байх нь ойлгомжтой юм.

Мэдээлэл харилцааны технологийн өндөр хөгжил нь даяаршиж байгаа эрин зуунд хүмүүс дэлхийн бөмбөрцгийн аль хэсэгт амьдарч байгаа, газрын хол ойр байгаагаас үл хамааран мэдээлэл олж авах, дамжуулах, үзэл бодлоо илэрхийлэх өргөн боломж бүрдүүлжээ. Энэ боломжийг ашиглахад гадаад хэлээр харилцах мэдлэг чадвар чухал бол даяаршсан нийгэмд улс үндэстэн бүр өөрийн хэл, соёл, уламжлалыг хадгалан үлдээх шаардлага гарч байна. Ийм учраас монгол үндэсний уламжлалт соёл, өв уламжлалыг хадгалан, хойч үедээ үлдээхэд монгол хэл, үндэсний бичгийн хичээл чухал үүрэгтэй. Мөн ЮНЕСКО-оос XXI зууны иргэдийн эзэмших шаардлагатай нэг суурь чадвар бол илэрхийлэх чадвар гэж үзэж байгаа тул иргэдээс эх хэлээрээ бодол санаагаа төгс илэрхийлэн ярьж бичих, мөн сонсож, уншсан зүйлээ бүрэн дүүрэн ойлгох; дэлхийн иргэний хувьд гадаад хэлээр тодорхой хүрээнд амаар болон бичгээр харилцах чадвартай байхыг шаардаж байна.

ЕБС-д мөрдөж байгаа сургалтын төлөвлөгөөнд VI-IX, X-XII ангид хэл, хүмүүнлэгийн ухааны хичээлд оногдож байгаа цагийг хүснэгтээр харуулав. Бүрэн дунд боловсролын түвшинд заавал судлах ба сонгон судлах хичээлийн цагийг тусгайлан баталж X-XII ангид үндэсний бичгийн хичээл нэмж оруулах болсон.

Хүснэгт 2.1. Заавал судлах ба сонгон судлах хичээлийн цаг (долоо хоногоор)

	Анги	Монгол хэл	Монгол бичиг	Уран зохиол
Суурь	VI	3	2	2
	VII	2	2	2
	VIII	2	2	2
	IX	2	2	2
Бүрэн дунд заавал	X	2		1
	XI	2		1
	XII	1		1
Бүрэн дунд Сонгон судлах	X	3		3
	XI	3		3
	XII	3		3

Хэл хүмүүнлэгийн ухааны сургалтын хөтөлбөрүүд нь судлах агуулгын хувьд ялгаатай ч суурь боловсролын түвшинд сурагч бүрд сурах арга барил, амьдрах ухаан, бие даан бүтээлчээр суралцах чадвар эзэмших, бүрэн дунд боловсролын түвшинд сурагчдад ирээдүйд эзэмших мэргэжлийн чиг баримжаа олох нөхцөл боломж бүрдүүлэх нэгдмэл зорилготой.

Суурь боловсролын цөм хөтөлбөрт монгол хэл, уран зохиол, үндэсний бичгийн хичээлийн хөтөлбөрийг; англи хэл, орос хэлний хөтөлбөрийг, биеийн тамир, эрүүл мэндийн хөтөлбөрийг тус тус нэгдмэл байдлаар боловсруулсан бөгөөд анги тус бүрийн хөтөлбөр зөвхөн агуулгын хэсгээр ялгарч байна.

Хэл, хүмүүнлэгийн ухааны бүлэгт багтаж байгаа хичээлүүдийн хувьд монгол хэл нийт хичээлээр нийгмийн янз бүрийн орчинд эх хэлээрээ чадварлаг харилцах, үндэсний бичгийн хичээлээр монголчуудын түүх, соёл, уламжлалтай танилцах, гадаад хэлний хичээлээр бусад улсын иргэд, олон нийттэй харилцах мэдлэг чадвар эзэмшихэд дэмжлэг үзүүлэх бол уран зохиолын хичээл нь сурагчдад үгийн урлагаар дамжуулан хүний амьдралын утга учрыг ойлгох, биеийн тамирын хичээл нь бие бялдраа хөгжүүлж, эрүүл мэндээ хамгаалах дадал хэвшилтэй болоход нь дэмжлэг үзүүлэх зорилготой.

Уран зохиолын хичээлээр ТХБ олгох илүү боломжтой. Тухайлбал, монгол аман зохиолын төрөл зүйлд тогтвортой хөгжлийн үзэл санаанд нийцсэн маш олон ойлголт байдаг бол байгаль орчноо хамгаалах, түүнийгээ хэрэглээ болгох асуудал нь “цээрлэх ёс”-д тусгалаа олсон байдаг. Уран зохиолд хүн байгалийн хүйн холбоо, хүний амьдралын мөн чанар, сайн сайхан амьдралд хүрэх арга замыг өгүүлсэн байх нь нийтлэг.

Биеийн тамир, эрүүл мэндийн хичээлээр сурагчид бие бялдрын бүх талын хөгжлийн суурь тавигдаж, хөдөлгөөнөөр дамжуулан эрүүл мэндээ бэхжүүлэх дадал хэвшилтэй болсноор сурагч насан туршдаа эрүүл, чанартай амьдрах нөхцөл бүрдэж, ачаалал даах тэсвэр тэвчээр, хурд, хүч, хөдөлгөөний эв дүйтэй иргэн болж төлөвшинө.

Суралцахуйн удирдамж нь цөм хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд багш нарт арга зүйн дэмжлэг үзүүлэх зорилготой баримт бичиг юм. Зарим сургалтын цөм хөтөлбөрийн агуулга буюу зорилтыг хэт ерөнхий томъёолсон тул түүнийг хэрхэн задалж ойлгох, хэрхэн заахыг суралцахуйн удирдамжид нарийвчлан тайлбарласан байна. Бүрэн дунд боловсролын монгол хэлний сургалтын цөм хөтөлбөр, суурь боловсролын орос хэл, англи хэлний сургалтын цөм хөтөлбөрт ийм нийтлэг зүйл байна.

Хэл, хүмүүнлэгийн ухааны сургалтын хөтөлбөрүүдэд ТХБ-ын асуудлыг тусгайлан нэрлэж томъёолсон агуулга байхгүй байгаа нь эдгээр хичээлийн онцлогтой холбоотой. Суурь боловсрол, бүрэн дунд боловсролын монгол хэл, үндэсний бичиг, уран зохиол, гадаад хэлний хөтөлбөрийн агуулгын бүрэлдэхүүнд “унших”, “бичих”, “ярих-сонсох” гэсэн хэлний хэрэглээний агуулга аль алинд багтаж байгаа нь нийтлэг шинжтэй. Гэхдээ зарим хөтөлбөрт тогтвортой хөгжил, ТХЗБ-ын сэдэвт холбогдох агуулгыг сонгон хэрэгжүүлэх боломжтой юм. Жишээ нь: VIII ангийн монгол хэл бичгийн сургалтын хөтөлбөрт “Шинжлэх ухаан, танин мэдэхүйн болон байгаль хамгаалах сэдвээр мэдээлж, тайлбарласан, асуудал дэвшүүлсэн нийтлэлийн эх, өгүүлэл уншиж судлан, задлан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх замаар эхийн сэдэв, утга, гол санааг тодорхойлж, тайлбарламж хэв маягийн онцлогийг таньж мэднэ.” “Байгаль, нийгэм, эдийн засгийн сэдвээр олон нийтийн анхаарал татсан асуудлаас сонгож бичихдээ тухай сэдвийн хүрээнд мэдээлэл цуглуулах, эмхлэн цэгцлэх, өөрийн санаа бодлыг оруулан дүгнэж бичих, үзэл бодлоо үндэслэлтэй гаргах, шалтгаан үр дагаврын холбоог илэрхийлэх аргад суралцах” гэсэн агуулгын хүрээнд унших эхийн сэдэв агуулгыг ТХЗБ-ын сэдвийн хүрээнд сонгож болох боломжтойг харуулж байна.

Хэдийгээр хэл, хүмүүнлэгийн ухааны сургалтын цөм хөтөлбөрт ТХБ-ын агуулгыг тусгайлан нэрлэж томъёолоогүй ч суралцахуйн удирдамж, багшийн ном, сурагчийн сурах бичиг зэргээс судлан үзэхэд хэлний хичээлүүдийн хувьд ТХ-ийн 17 зорилгод тохирсон сэдэв, агуулгатай эхүүд сурах бичигт байгаа төдийгүй багшийн ном, суралцахуйн удирдамж зэрэг арга зүйн баримт бичгүүдэд зөвлөмж бий. Харин биеийн тамир, эрүүл мэндийн сургалтын хөтөлбөр нь бүхэлдээ хөдөлгөөний эрүүл мэндийг дэмжсэн олон төрлийн дасгалын техник эзэмших, суралцагч бие бялдраа хөгжүүлэхэд чиглэсэн нь хүний эрүүл мэнд, сайн сайхан амьдралд тодорхой хэмжээнд нөлөөлнө. Ийм учраас биеийн тамир-эрүүл мэндийн сургалтын хөтөлбөрт ТХЗ-ын “Эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдлыг дэмжих гол стратегиуд” сэдэвт хамаарсан олон зорилт байгаа нь “... биеийн тамирын дасгал, сэтгэцийн эрүүл мэнд, эрүүл мэндийн зөвлөгөө, боловсрол” гэж тодруулсан хэсэгтэй бараг шууд холбогдож байна.

Орчин үед сурагчдад ТХБ эзэмшүүлэх дараах гурван арга зүйг чухалчлан үзэж байна.

- A learner- centered approach /сурагч төвтэй, мэдлэг бүтээхэд чиглэсэн/
- Action- oriented learning /үйлд баримжаалсан/
- Transformative learning /хувирган өөрчлөх сургалтад чиглэсэн/

Сурагч төвтэй сургалт: Энэ нь сургалтыг сурагчийн бие даасан үйл ажиллагаанд тулгуурлан зохион байгуулж, өмнөх мэдлэгээ гүнзгийрүүлэх, шинээр мэдлэг бүтээх боломж олгодог идэвхтэй арга юм. Гол онцлог нь багш сурагчдад өмнө эзэмшсэн мэдлэгээ хэрэглэх болгох, эргэцүүлэн бодох, сурах үйл явцаа удирдах, хянах, боломж олгож, сурагчийг урамшуулж дэмжлэг үзүүлдэг. Ингэснээр багшийн мэдлэг дамжуулдаг үүрэг сургалтын үйл явцыг чиглүүлдэг үүргээр өөрчлөгдөж байна.

Үйл ажиллагаанд чиглэсэн сургалт: Энэ нь сурагчийн суралцах төлөвлөгөө, сурах туршлагын талаар эргэцүүлэн бодоход нь тусалдаг. Туршлага нь төсөл, хамтын ажиллагаа, ярилцлага зэргээс бий болдог байна. Үйл ажиллагаанд чиглэсэн сургалт нь Колын онолд суурилсан бөгөөд дараах циклээр сургалтыг зохион байгуулна. Үүнд:

1. Тодорхой туршлага эзэмшсэн байх
2. Ажиглах, эргэцүүлэх
3. Нэгтгэн дүгнэж, үзэл бодлоо илэрхийлэх
4. Шинэ нөхцөлд хэрэглэх

Сурагчид тодорхой мэдлэгээ хувийн туршлага, амьдрал ахуйтайгаа холбох замаар мэдлэгээ өргөжүүлж, цогц чадамжаа хөгжүүлэн, үнэт зүйлээ тодорхойлоход тусалдаг.

Хувирган өөрчлөх сургалт: Мэдлэг дамжуулдаг сургалтаас ялгаатай нь сургалтын зорилго, зарчмыг чухалчилдаг. Энэ сургалт нь сурагчдад бодит ертөнцийн тухай ойлголтоо гүнзгийрүүлж, утга учрыг нь олон талаас нь нарийвчлан ойлгоход дэмжлэг үзүүлдэг. Багш сурагчдын бодит ертөнцийн тухай тогтсон ойлголт, үзэл бодлоо гүнзгийрүүлэхэд нь тусалж, урамшуулж, дэмжлэг үзүүлнэ.

Аргачлал нь:

- Эргэцүүлэн бодох
- Хамтран суралцах
- Холбоо үүсгэх
- Шинжлэн судлах
- Хувиргах, боломж олгох

Агуулгын интеграцыг тодорхойлсон байдал

ЕБС-ийн суурь боловсролын монгол хэл, үндэсний бичиг, уран зохиол, англи хэл, орос хэл, биеийн тамир, бүрэн дунд боловсролын монгол хэл, үндэсний бичиг, уран зохиол, англи хэл, биеийн тамир зэрэг нийт 11 хичээлийн сургалтын цөм хөтөлбөрийн ТХБ-ын үзэл санаатай интеграцчилсан байдлыг тодорхойлов.

Матриц 1-ийг ашиглан хэл, хүмүүнлэгийн ухааны хичээл тус бүрийн сургалтын хөтөлбөрийн агуулга, арга зүйг ТХБ-ын үзэл санааг хэрхэн тусгаж байгааг харгалзан, агуулгын интеграцыг тодорхойлов. Ийнхүү тодорхойлохдоо дараах хоёр шалгуурыг баримталж, сургалтын цөм хөтөлбөрийн агуулга болон суралцахуйн зорилтуудыг ТХБ-ын сэдэв ба суралцахуйн зорилтод харгалзуулж, аль алинд нь тохирох агуулга буюу суралцахуйн зорилт (цаашид агуулга гэх)-уудыг шинээр томъёолсон болно. Үүнд:

1. Сурах бичиг, суралцахуйн удирдамжид сонгосон эх, эх зохиол нь агуулгын хувьд ТХБ-ын сэдэвтэй нийцэж байх
2. Дасгал даалгаврыг гүйцэтгэх арга аргачлал нь ТХБ-ын суралцахуйн зорилттой нийцэж байх

Энэ хоёр шалгуураар сургалтын хөтөлбөрийн агуулга буюу зорилтуудыг ТХ-ийн 17 зорилгын нийт 171 сэдэв ба ТХБ-ын суралцахуйн 225 зорилтыг харгалзуулж, аль алинд нь нийцсэн зорилтыг ялгаж, нийтдээ 65 зорилт тогтоосноос суурь боловсролын цөм хөтөлбөрт 36, бүрэн дунд боловсролын цөм хөтөлбөрт 29 зорилт байна.

Ийнхүү тогтооход сургалтын цөм хөтөлбөрийг ашиглахад хангалтгүй, зорилтууд хэт том, ерөнхий байсан тул түүнийг хэрэгжүүлэх багш нарт зориулсан суралцахуйн удирдамж, сурагчдын сурах бичиг, багшийн ном зэргийг судалсны үндсэн дээр эдгээр зорилтыг тодорхойлсон. Сургалтын цөм хөтөлбөрийн зорилтуудыг суралцахуйн удирдамжид нарийвчлан задалсныг XI ангийн монгол хэлний хичээлээр жишээлэн үзүүлье.

Сургалтын цөм хөтөлбөрийн “Эргэцүүлсэн эсээ, аян замын тэмдэглэл, шинжлэх ухааны хялбаршуулсан эхийг уншиж, сэдэв, утга санаа, агуулгын уялдаа холбоог гаргах” гэсэн агуулгыг суралцахуйн удирдамж, сурах бичигт дараах 3 тодорхой суралцахуйн зорилтоор илэрхийлжээ.

Үүнд:

1. Эргэцүүлсэн эсээг уншиж, сэдэв, утга санаа, агуулгын уялдаа холбоог гаргах
2. Аян замын тэмдэглэлийг уншиж, сэдэв, утга санаа, агуулгын уялдаа холбоог гаргах
3. Шинжлэх ухааны хялбаршуулсан эхийг уншиж, сэдэв, утга санаа, агуулгын уялдаа холбоог гаргах

Уран зохиолын сургалтын цөм хөтөлбөрийн агуулга нь ерөнхий, зөвхөн сурагчдын унших хүрээ мэдлэг, чадварыг эзэмшихийг тодорхойлсон байна. Харин багш нарт зориулсан суралцахуйн удирдамж, багшийн ном, сурах бичигт энэхүү агуулгаа нэгж хичээлд хувааж, судлах эх зохиолыг санал болгожээ. Тухайлбал VIII ангийн сургалтын цөм хөтөлбөрийн “Унших” хэсэгт “Монгол ардын баатарлаг туульс, түүхэн сурвалжаар уламжилж ирсэн шүлэг найраглал, орчин үеийн иргэний яруу найраг, өгүүллэг, эртний ба орчин үеийн тууж, хошин жүжиг, дэлхийн сонгодог зохиол зэргээс сонгон уншиж ойлгох, мэдэрч, тусган хүлээж авах, энхийг эрхэмлэгч, хүнлэг энэрэнгүй үзэл бодолтой болж төлөвшинө” гэж сурагчдын унших зохиолын хүрээ тодорхойлсон агуулгыг дараах 8 нэгж хичээл болгон хуваажээ. Үүнд:

1. Туульсын аман яруу найраг уншиж судлах
2. Орчин үеийн өгүүллэг уншиж судлах
3. Орчин үеийн иргэний яруу найраг уншиж судлах
4. Орчин үеийн тууж уншиж судлах
5. Эртний туульсын найраглал уншиж судлах
6. Орчин үеийн уянга туульсын найраглал уншиж судлах
7. Орчин үеийн хошин жүжгийн зохиол уншиж судлах
8. Гадаадын туульсын зохиол уншиж судлах

Суурь боловсролын англи, орос хэлний сургалтын цөм хөтөлбөрт хэлний үндсэн чадвар болох сонсох, ярих, унших, бичих чадварыг анги тус бүрээр багцлан харьцангуй ерөнхий байдлаар тодорхойлсныг суралцахуйн удирдамжид нарийвчлан задалжээ. Тухайлбал англи хэлний цөм хөтөлбөрийн зорилтыг суралцахуйн удирдамжид задалж, унших зорилтыг R1, R2, сонсох зорилтыг L1, L2, бичих зорилтыг W1, W2, ярих зорилтыг S1, S2 гэх мэтээр кодоор тэмдэглэсэн байна. Үүнийг 7 дугаар ангийн хөтөлбөр, суралцахуйн удирдамжаар жишээлэн үзүүлж байна.

Сургалтын цөм хөтөлбөр	Суралцахуйн удирдамж	
Сонсох /L1-L9/ Энгийн харилцан яриа болон богино хэмжээний эх сонсож үг, өгүүлбэрийн дуудлагыг, анхааралтай ажиглан, ойлгосноо энгийн үгээр илэрхийлж сурна.	L1	Understand an increased range of short, basic, supported classroom instructions
	L2	Understand a growing range of short supported questions which ask for personal information
	L3	Understand an increasing range of short supported questions on general and curricular topics
	L4	Understand the main points of short supported talk on an increasing range of general and curricular topics
	L5	Understand some specific information and detail of short, supported talk on an increasing range of general and curricular topics
	L6	Use contextual clues to predict content and meaning in short, supported talk on an increasing range of general and curricular topics
	L7	Understand short, supported narratives on an increasing range of general and curricular topics
	L8	Recognise words that are spelled out on a limited range of general and curricular topics
	L9	Understand short songs and rhythms

Мөн орос хэлний цөм хөтөлбөрийн зорилтыг суралцахуйн удирдамжид задалж, унших зорилтыг Л1, Л2, сонсох зорилтыг С1, 2, бичих зорилтыг П1, П2, ярих зорилтыг Г1, Г2 гэх мэтээр кодоор тэмдэглэсэн байна. Үүнийг 9 дүгээр ангийн хөтөлбөр, суралцахуйн удирдамжаар жишээлэн үзүүлж байна.

Сургалтын цөм хөтөлбөр	Суралцахуйн удирдамж	
Унших Ярих 9, УЯ. 3. Эхийг унших, утга санааг ойлгох, өөрийн санаа бодлоо илэрхийлэх. (Суралцахуйн зорилтын 9, 3.3.е., сурах бичгийн сэдэв V, Что ты знаешь о пользе воды? стр.88:1, зад.2)	Г1	построить типовые предложения по ключевым словам, картинкам, личным впечатлениям;
	Г2	составлять высказывания из 6-8 предложений с опорой на наглядность, на ситуацию (в пределах лексико-грамматического минимума);
	Г3	описывать события, явления, делать сравнения, выражать свое отношение к прочитанному / услышанному;
	Г4	делать творческий пересказ текста, используя различные приемы смысловой переработки текста;
	Г5	соблюдать нормы речевого поведения в различных сферах и ситуациях общения (семья, мечта, планы на будущее, чтение книг, театр, спорт, профессия,...)
	Г6	расспрашивать собеседника, задавая вопросы «что?», «какой?», «почему?», «как?», «зачем?», и отвечать на его вопросы, высказывая своё мнение,
	Г7	правильно излагать свои мысли, соблюдая нормы построения текста (соответствие теме, связанность), выражать своё отношение.

Энэ бүгдээс үзэхэд хэл, хүмүүнлэгийн ухааны сургалтын хөтөлбөрийн агуулга буюу суралцахуйн зорилт хэт ерөнхий байгаа нь багш нарт бэрхшээл учруулж байгаа боловч суралцахуйн удирдамжид тэдгээрийг хичээл хичээлийн онцлогоор нарийвчилсан нь хөтөлбөрийг ойлгоход тус дөхөм болохоор байна.

Энэхүү шинжилгээнд сургалтын цөм хөтөлбөр, суралцахуйн удирдамжаас гадна сурах бичгүүдийг ашиглав. Энэ хичээлийн жилд VIII-XI ангийн монгол хэл, уран зохиол, үндэсний бичиг, орос хэл, англи хэлний сурах бичгүүд шинээр хэвлэгджээ. Харин VI-VII ангид 2015 онд батлагдсан сургалтын цөм хөтөлбөрийг мөрдөж, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх багшийн ном ашиглаж байгаа бол сурагчид хуучин хөтөлбөрийн дагуу 2014 онд зохиосон сурах бичиг ашиглаж байна. XII ангийн

хувьд сургалтын цөм хөтөлбөр батлагдсан боловч дараагийн хичээлийн жилээс мөрдөх тул мөн хуучин сургалтын хөтөлбөр, сурах бичиг ашиглаж байна.

Дараа нь матриц 2-т байгаа хүснэгтэд матриц 1-д ялгасан цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт, агуулга, арга зүйн интеграцыг тодорхойлсон байдалд тус тус дүгнэлт гаргав. Үүнд:

1. Сургалтын цөм хөтөлбөрөөс ялгасан агуулга буюу хөтөлбөрийн зорилт нь ТХЗБ-ын сэдэв ба суралцахуйн зорилттой харгалзуулсан үндэслэлийг тайлбарлав.

Өөрөөр хэлбэл хэл, хүмүүнлэгийн ухааны сургалтын цөм хөтөлбөрийн зорилт, ТХЗБ-ын сэдэв болон суралцахуйн зорилт гурав өөр хоорондоо хэрхэн холбоотой байгааг харуулсан. Үүнийг XI ангийн монгол хэлний нэг суралцахуйн зорилтын жишээгээр харуулъя.

Зураг 2.1. Цөм хөтөлбөрийн агуулга ба ТХ-ийн сэдэв, ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын хамаарал

	ТХЗБ-ын сэдэв: ТХ301.Сэ07. Ядуу болон эмзэг бүлгийн хүмүүсийн байдалд дасан зохицох хандлага	Цөм хөтөлбөрийн үндэслэл: “Мөхөж буй соёл иргэншилд” аян замын тэмдэглэлээс уншиж, эхийн сэдэв, утга санаа, агуулгын уялдаа холбоог дүгнэхдээ суралцагч нь хүмүүс ядуу, эмзэг байдалд дасан зохицдогийн учрыг ойлгож, дэлхий нийтийн тэгш бус хандлага дахь өөрийн оролцоондоо шүүмжлэлтэй хандан эргэцүүлж чаддаг болох
ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт: ТХ301.НСХ5. Суралцагч тэгш бус байдлын дэлхий нийтийн хандлагад нөлөөлөх өөрийн үүрэг оролцоондоо шүүмжлэлтэй хандан эргэцүүлж чаддаг болох	Сургалтын цөм хөтөлбөрийн зорилт: 10, У. а. 1а. Тайлбарласан эсээг уншиж, сэдэв, агуулгын уялдаа холбоо, дарааллыг тайлбарлах (Сурах бичиг 2017, “Дэлгэцийн дээрэмчин” 113-114-р тал)	

2. Сургалтын цөм хөтөлбөрөөс ялгасан агуулгыг хэрэгжүүлэхэд ТХЗБ-ын санал болгосон 4 бүлэг арга зүйгээс тохирохыг сонгохдоо хичээл бүрийн арга зүйн онцлог, ТХЗБ-ын сэдэв ба суралцахуйн зорилтын хамаарал, сурагчдын хэрэгцээ ба нас сэтгэхүйн онцлог зэргийг харгалзав.
3. Сургалтын цөм хөтөлбөрөөс ялгасан агуулгыг хэрэгжүүлэхдээ сурагчдын гүйцэтгэх үйл, үйл ажиллагаагаар дамжуулан тогтвортой хөгжлийн боловсролтой иргэн болж төлөвшихөд нь дэмжлэг үзүүлэх цогц чадамжийг ТХБ, тогтвортой байдлын 8 цогц чадамжаас сонгож, үндэслэлийг тайлбарлав.

ТХЗБ-ын суралцахуйн “Танин мэдэхүй”, “Нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл”, “Зан үйл” гурван айд хэл, хүмүүнлэгийн сургалтын хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтуудын тархалтыг авч үзвэл бүрэн дунд боловсролын 5 хичээлийн хувьд нийт 29 зорилт байгаагаас танин мэдэхүйн зорилт 13, нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилт 7, зан үйлийн зорилт 8 байна. Эдгээрийг хичээлээр ялгавал монгол хэлд 4, уран зохиолд 3, үндэсний бичигт 2, англи хэлд 8, биеийн тамирт 12 зорилт тус тус хамаарч байна. Харин суурь боловсролын түвшинд нийт 36 зорилт байгаагаас танин мэдэхүйн зорилт 17, нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилт 12, зан үйлийн зорилт 8 байна. Эдгээрийг хичээлээр ялгавал монгол хэлд 7, уран зохиолд 5, үндэсний бичигт 4, англи хэлд 6, биеийн тамирт 10 зорилт тус тус хамаарч байна.

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтууд хэл, хүмүүнлэгийн сургалтын хөтөлбөрүүдэд тархсан байдлыг 1.2, 1.3 хоёр хүснэгтэд үзүүлэв. Эндээс харахад ТХЗБ-ын “ТХ301.

Ядуурлыг арилгах”, “ТХ302. Өлсгөлөнг тэглэх”, “ТХ303. Эрүүл мэнд ба сайн сайхан хандлага”, “ТХ304. Чанартай боловсрол”, “ТХ306. Цэвэр ус ба ариун цэвэр”, “ТХ309. Үйлдвэрлэл, инноваци, дэд бүтэц”, “ТХ311. Тогтвортой хот суурин, оршин суугчид”, “ТХ312. Хариуцлагатай хэрэглээ ба үйлдвэрлэл”, “ТХ313. Уур амьсгалын төлөөх үйл хэрэг”, “ТХ315. Газар дээрх амьдрал” зэрэг 10 зорилго сургалтын цөм хөтөлбөр тусгалаа олсон байна.

Хүснэгт 2.2. Хэл, хүмүүнлэгийн ухааны цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт

Тогтвортой хөгжлийн зорилго	ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	Монгол хэл	Уран зохиол	Үндэсний бичиг	Англи хэл	Биеийн тамир	Орос хэл	Нийт
Ядуурлыг арилгах	ТМ							
	НСХ							
	ЗҮ				1			1
ТХ303. Эрүүл мэнд ба сайн сайхан хандлага	ТМ	1	1			4	1	7
	НСХ	1				1	1	3
	ЗҮ	1	1			4		6
ТХ304. Чанартай боловсрол	ТМ			1	1			2
	НСХ		2					2
	ЗҮ							0
ТХ306. Цэвэр ус ба ариун цэвэр	ТМ	1			1		1	3
	НСХ	1						1
	ЗҮ							0
ТХ309. Үйлдвэрлэл, инноваци, дэд бүтэц	ТМ				1			1
	НСХ							0
	ЗҮ							0
ТХ311. Тогтвортой хот суурин, оршин суугчид	ТМ							0
	НСХ					1		1
	ЗҮ							0
ТХ313. Уур амьсгалын төлөөх үйл хэрэг	ТМ	1						1
	НСХ							0
	ЗҮ							0
ТХ315. Газар дээрх амьдрал	ТМ	1					1	2
	НСХ		1	2	2			5
	ЗҮ			1				1
Нийт		7	5	4	6	10	4	36

Дээрх хүснэгтээс харвал хичээл бүрийн онцлогтой холбоотойгоор ТХЗ-ын тархалт харьцангуй ялгаатай байна. Тухайлбал, ТХЗ-ын тоогоор биеийн тамирын хичээл хамгийн олон, тухайлбал, суурь боловсролын хөтөлбөрийн 10, бүрэн дунд сургалтын хөтөлбөрийн 12 зорилт, бүгд 22 зорилт байгаа нь хэл, хүмүүнлэгийн ухааны хичээлүүдийн нийт зорилтын 33.8%-ийг эзэлж байгаа бол англи хэлний суурь боловсролын хөтөлбөрийн 6, бүрэн дунд боловсролын хөтөлбөрийн 8, бүгд 14 зорилтын хэл, хүмүүнлэгийн ухааны хичээлүүдийн нийт зорилтын 21.5%-ийг эзэлж байна. Харин бусад хичээлийн эзлэх хувь харьцангуй цөөн байна.

Хүснэгт 2.3. Хэл, хүмүүнлэгийн ухааны цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилтын тоо ба эзлэх хувь

	Суурь	Бүрэн дунд	Нийт	Эзлэх хувь
Монгол хэл	7	4	11	16.9
Уран зохиол	5	3	8	12.3
Үндэсний бичиг	4	2	6	9.2
Англи хэл	6	8	14	21.5
Орос хэл	4			0.0
Биеийн тамир	10	12	22	33.8

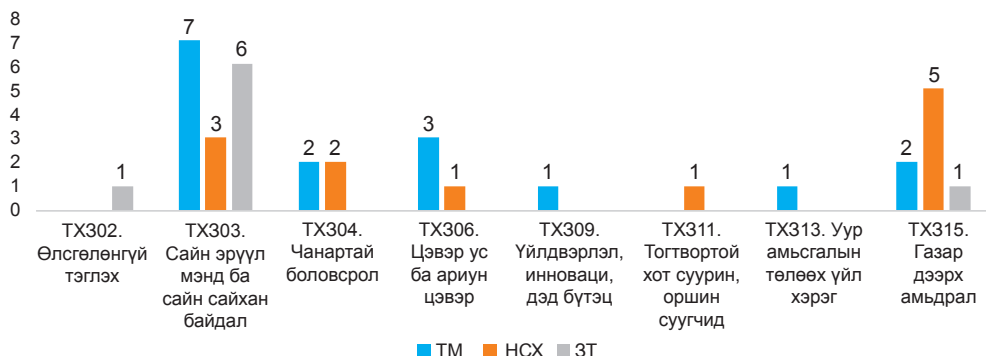
Хэл, нийгмийн ухааны сургалтын цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын гурван айд харгалзсан байдлаас харахад суурь боловсролын түвшинд тодорхойлсон нийт 36 зорилтын 16 нь танин мэдэхүйн, 12 нь нийгэмшил сэтгэл хөдлөлийн, 8 нь зан үйлийн айн зорилтод хамаарч байна. Бүрэн дунд боловсролын түвшинд тодорхойлсон нийт 36 зорилтын 12 нь танин мэдэхүйн, 8 нь нийгэмшил сэтгэл хөдлөлийн, 9 нь зан үйлийн айн зорилтод хамаарч байна.

Зураг 2.2. ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтод харгалзсан байдал

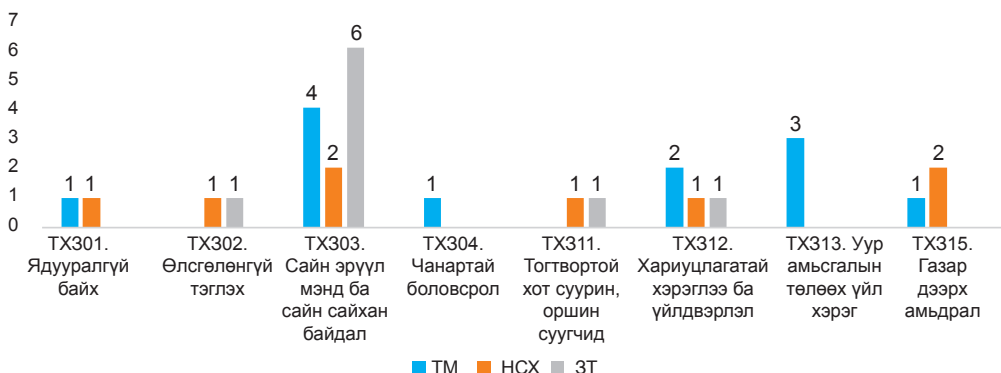

Эдгээрийг нэгтгэн үзэхэд хэл хүмүүнлэгийн ухааны хөтөлбөрийн 65 зорилтоос танин мэдэхүйн айн суралцахуйн зорилт 26, нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн айн суралцахуйн зорилт 20, зан үйлийн айн суралцахуйн зорилт 17 байгаа зэрэг нь ТХЗБ-ын суралцахуйн аль нэг зорилтыг онцгойлж үзээгүй, зорилтын тоо харьцангуй ойролцоо байгаа нь харагдаж байна. Хэл, хүмүүнлэгийн ухааны сургалтын хөтөлбөр ТХ, ТХБ-той шууд холбоогүй ч хичээлүүдэд ашиглаж байгаа сургалтын хэрэглэгдэхүүний агуулгатай холбоотойгоор сурагчдын байгаль-нийгэм-эдийн засгийн холбоо хамаарлын талаарх мэдлэг ойлголт гүнзгийрч, танин мэдэхүйн хүрээ өргөжиж байгааг харж болохоор байна. Өөрөөр хэлбэл, сурагчдын байгалийн ухааны хичээлээр эзэмшсэн ТХ, ТХБ-ын мэдлэг, ойлголтыг бататгахад хэлний хичээлээр уншиж судалсан эх, эх зохиолын агуулгаар дамжуулан дэмжлэг үзүүлдэг нь харагдаж байна.

Зураг 2.3. Хэл, хүмүүнлэгийн цөм хөтөлбөрт хамаарах ТХЗБ-ын сэдэв ба суралцахуйн зорилт

Зураг 2.4. Хэл, хүмүүнлэгийн цөм хөтөлбөрт хамаарах ТХЗБ-ын сэдэв ба суралцахуйн зорилт

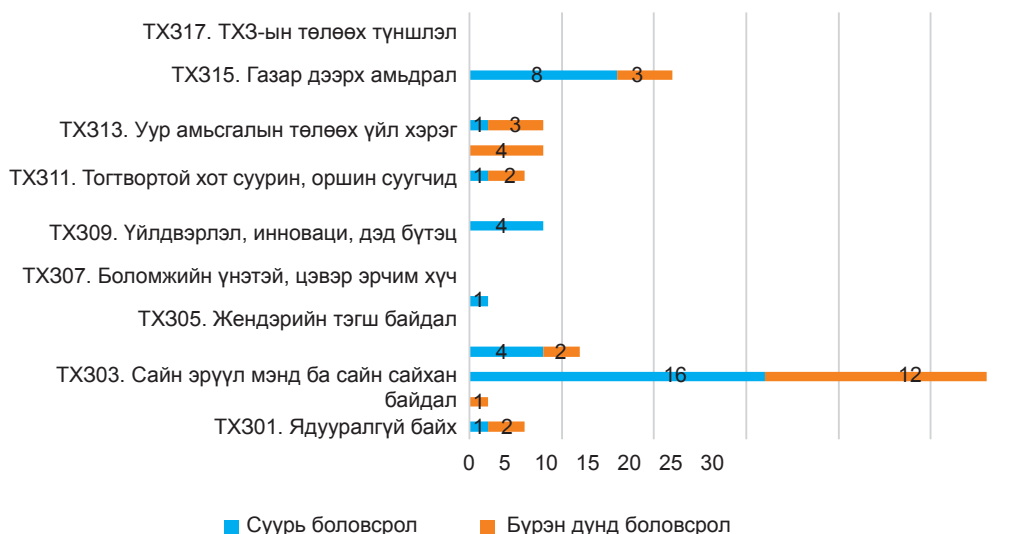
Агуулгын интеграцын нийцлийг матриц 1-ийг ашиглан шинжилгээ хийсэн дүнгээс харахад суурь боловсролын хөтөлбөрт 36, бүрэн дунд боловсролын сургалтын хөтөлбөрт 29 зорилт, нийт 65 зорилт байгааг шинжлэн илрүүлэв.

Матриц 1-ээс үзэхэд тогтвортой хөгжлийн “Эрүүл мэнд ба сайн сайхан хандлага ТХ303.” зорилтын “Эрүүл мэнд ба сайн сайхан хандлагыг төлөвшүүлэх гол стратегиуд: Тухайлбал, вакцин, эрүүл хүнс, биеийн тамирын дасгал, сэтгэцийн эрүүл мэнд, эрүүл мэндийн зөвлөгөө, боловсрол, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн боловсрол (аюулгүй бэлгийн харилцаа болон хүсээгүй жирэмслэлтээс сэргийлэх аргууд) сэдвийн 2, 3, 4 дүгээр сэдэвт харгалзсан зорилт 16 байгаа нь харьцангуй олон байна. Ялангуяа суурь боловсролын биеийн тамирын цөм хөтөлбөрийн 9, бүрэн дунд боловсролын 12 зорилт энэ сэдэвтэй шууд нийцэж байгаа онцлогтой байна. Учир нь, ТХЗ-ын 15 дахь зорилт “Газар дээрх амьдрал” зорилтын “Хүмүүс амьд байгалийн нэг хэсэг” сэдэвт суурь боловсролын хөтөлбөрийн 8, бүрэн дунд боловсролын хөтөлбөрийн 3 зорилт тус тус өөр хоорондоо нийцэж байна.

Матриц 1-ээс харахад тогтвортой хөгжлийн 17 зорилгын 10 нь суурь, бүрэн дунд боловсролын хэл, хүмүүнлэгийн ухааны сургалтын хөтөлбөрийн агуулгатай

нийцсэн байна. Эдгээрээс ТХ-ийн “Эрүүл мэнд ба сайн сайхан хандлага ТХ303” зорилт суурь боловсролын хөтөлбөрт 16, бүрэн дунд боловсролын хөтөлбөрт 12 давтагдсан нь хамгийн олон давталттай зорилго болж байна. Мөн “Газар дээрх амьдрал ТХ315” зорилт суурь боловсролын хөтөлбөрт 8, бүрэн дунд боловсролд 3 давтагдсан байна. Харин бусад 8 зорилго 1-4 удаа давтагджээ. Эдгээрийг графикаар харуулбал:

Зураг 2.5. Хэл, хүмүүнлэгийн ухааны сургалтын цөм хөтөлбөрт нийцсэн ТХ-ийн зорилгын давтамж (Суурь ба бүрэн дунд боловсрол)

Харин ТХ3-ын 5, 7, 8, 10, 14, 16, 17 дахь зорилго хэл, хүмүүнлэгийн ухааны цөм хөтөлбөрийн зорилтод нийцсэн үр дүн гараагүй байна. Гэхдээ хэлний хичээлүүдийн сургалтын хөтөлбөрийн зорилго харьцангуй ерөнхий тул эдгээр зорилтод хамаарах сэдэв агуулгатай эхийг сонгон хичээлд ашиглах боломж өргөн нээлттэй байгааг мартаж болохгүй.

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцыг тодорхойлсон байдал

Суралцахуйн зорилт, агуулга, арга зүйн интеграцыг матриц 2-ыг ашиглан хийсэн шинжилгээний дүнгээс үзэхэд хэл, хүмүүнлэгийн хичээлүүдэд суурь боловсролын түвшинд давхардсан тоогоор 53, бүрэн дунд боловсролын түвшинд 63 аргыг ТХЗБ-ын 4 бүлэг арга зүйгээс сонгосон байна. Энэ нь давхардсан тоогоор 116 болж байгаагийн 41.3% нь бүтээлч, шүүмжлэлт сэтгэлгээний арга, 28% нь шинжилгээ судалгааны аргад хамаарч байна. Хичээл бүрээр авч үзвэл ТХБ-д холбогдох эхүүдийг уншиж, монгол хэлний хичээлээр тэдгээрт дэвшүүлсэн асуудал, түүний шалтгаан, гарсан үр дагаврыг нь задлан шинжилж судлах, эсээ бичих, хэлэлцүүлэг хийх бол үндэсний бичиг, гадаад хэлний хичээлээр сурах бичигт байгаа эхүүдийг уншиж ойлгох, дүрийн тоглолт хийх, ярилцах, биеийн тамирын хичээлээр бие бялдраа хөгжүүлэх дасгал хөдөлгөөн хийх зэрэг арга олон давтагдсан байна.

Хүснэгт 2.4. Хэл, хүмүүнлэгийн ухааны цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗ-ыг хангах сургалтын арга

	Бодит хамтын үйл ажиллагаанд оролцох арга	Шинжилгээ судалгааны арга	Бүтээлч шүүмжлэлт сэтгэлгээний арга	Алсын хараатай болох арга	Нийт
Суурь боловсрол					
Монгол хэл			8		8
Уран зохиол	2	6	5	2	15
Үндэсний бичиг	1	1	1	2	5
Англи хэл	4		6	1	11
Орос хэл	1	3	2		6
Биеийн тамир	7	1			8
Нийт	15	11	22	5	53
Бүрэн дунд боловсрол					
Монгол хэл		3	2		5
Уран зохиол		3	4		7
Үндэсний бичиг		1	3		4
Англи хэл	3	9	11	3	26
Орос хэл					
Биеийн тамир	10	5	6		21
Нийт	13	21	26	3	63

Хэлний хичээлд ТХЗБ-ын сэдэвт хамаарах эхүүдийг бүтээлчээр унших арга; эхэд дэвшүүлсэн асуудал, түүний шалтгаан үр дагаврыг тодорхойлоход задлан шинжлэх судалгааны арга; үзэл бодлоо хуваалцах үйл ажиллагааг булангийн арга зэрэг сургалтын идэвхтэй аргыг хэрэглэх боломжтой. Сурагчдад тэгш бус байдлын талаар эргэцүүлэх боломж олгосноор өөрсдийн үүрэг оролцоонд шүүмжлэлтэй хандаж сурах бөгөөд энэ нь нийгмийн идэвхтэй, оролцоотой, асуудалд нухацтай ханддаг, бүтээгч шударга иргэн болж төлөвшихөд нь дэмжлэг болно.

ТХЗБ-ын арга зүйд санал болгож байгаа 4 бүлэг арга зүйгээс хэл, хүмүүнлэгийн ухааны хичээлд шинжлэн судалж суралцах болон бүтээлч шүүмжлэлтэй сэтгэж суралцах арга илүү тохирохоор байна. Үүнд:

1. Шинжлэн судалж суралцах, хийх аргууд
 - Уншсан эхийн утга, бүтэц, хэл найруулгыг задлан шинжлэх
 - Бичихэд сэдвийн хүрээнд судалгаа хийх
2. Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэх арга:
 - эсээ бичих
 - хэлэлцүүлэг хийх
 - дүрд тоглох
 - экскурс, танилцах аялал хийх

Мөн сургуулиас зохион байгуулдаг тэмдэглэлт өдрүүд, баяр ёслолын арга хэмжээ, хичээлээс гадуурх ажлын цагт зохион байгуулдаг үйл ажиллагаанд оролцох боломжоор хангах нь сурагчдын ТХБ-д дэмжлэг үзүүлсэн арга, хэлбэр болно.

Хэдийгээр хэл, хүмүүнлэгийн ухааны сургалтын арга зүйд дээр дурдсан ТХБ-ын тусгай арга зүйг хэрэглэхийг тусгайлсан зөвлөөгүй ч хэлний хичээлүүдээр

сурагчдад мэдээлэлтэй ажиллах арга барил эзэмшүүлэхийг зорьсон нь зорилго, утга агуулгын хувьд ТХБ-ын шинжилгээ судалгаа хийх, бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэлгээ шаардсан аргуудтай үндсэндээ тохирч байна.

Шинжилгээ судалгааны арга: Суурь боловсрол, бүрэн дунд боловсролын монгол хэл, үндэсний бичиг, уран зохиол, гадаад хэлний хөтөлбөрт хэлний хэрэглээний агуулга голлож байгаатай холбогдуулан мэдээлэлтэй ажиллах арга барил буюу мэдээлэл хүлээж авах (унших, сонсох), боловсруулах (ажиглах, ялгах, харьцуулах, ангилах, уялдаа холбоог олох зэргээр задлан шинжлэх; ерөнхийлөх, загварчлах зэргээр нэгтгэн дүгнэх), илэрхийлэх, дамжуулах (бичих, ярих) чадвар эзэмшүүлэхийг зорьж байна. Ийнхүү эхэд дэвшүүлсэн асуудал, түүний шалтгаан, үр дагаврыг олж, тэдгээрийн холбоо хамаарлыг олж сурах нь бичмэл мэдээллийг судлах арга барилд суралцаж байгаа хэрэг болно. Хэлний хичээлээр сурагчдын бичгээр илэрхийлэх чадварыг хөгжүүлэхдээ тодорхой асуудлаар эх, эсээ бичих сэдэв сонгох, бичих зүйлийн талаар судалгаа хийх, бичих зүйлээ төлөвлөх, ноороглон бичих, засаж сайжруулах зэрэг алхмаар бичих үйлд сургахдаа үзэл бодлоо илэрхийлэхээс илүү эш үндэслэлтэй бичиж сурах нь бүтээлч үйл ажиллагаа болно.

Хэл, хүмүүнлэгийн сургалтын зарим хөтөлбөрийн арга зүйн хэсэгт ТХЗБ-ын сэдэв, суралцахуйн зорилтыг сургалтын хэрэглэгдэхүүнээр дамжуулан хэрэгжүүлэх боломжийг зөвлөсөн байна. Жишээ нь: бүрэн дунд боловсролын монгол хэл, бичгийн сургалтын цөм хөтөлбөрийн арга зүйд “Эхийг сонгохдоо үндэсний хэл, өв соёлыг хадгалсан, байгаль, нийгмийн тулгамдсан асуудлыг хөндсөн, сурагчдын тогтвортой хөгжлийн боловсролд хувь нэмэр болох сэдэв агуулга бүхий байхаас гадна сурагчдын гоо сайхны мэдрэмж, таашаалыг хөгжүүлэх хэл найруулгатай байхыг чухалчилна.” гэжээ. Энэ нь ТХЗБ-ын сэдэвт холбогдох агуулгатай эхийг сонгох хэрэглэх боломжтойг харуулж байна.

Бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх арга: Бүтээлч сэтгэлгээ бол ардчилсан, нээлттэй нийгмийн иргэн бүрийн эзэмшвэл зохих хамгийн чухал чадвар юм. Ирээдүй амьдралын нөхцөл өөрчлөлтийг тодорхойгүй болж байгаатай холбогдуулан хүүхэд залуучууд бие даан бэрхшээлтэй асуудлыг шийдвэрлэх, нөхцөл байдалд шүүмжлэлтэйгээр дүн шинжилгээ хийх, асуудлыг тунгаан бодож эргэцүүлэх, хувилбарт санал дэвшүүлэх, ухаалаг, өргөн цар хүрээтэй, оновчтой шийдвэр гаргах чадвартай байх нь улам чухал болж байна.

Бүтээлчээр сэтгэнэ гэдэг нь өгөгдсөн санааг ойлгон, түүний далд утгад дүгнэлт өгч, эргэлзээтэй асуудлыг нөхөрсгөөр илрүүлэн тавих, түүнийг бусад үзэл санаатай харьцуулан, холбогдох үзэл санааг бодит баримтаар баяжуулан баттай болгох зэргийг багтаах бөгөөд энэ бүхэн дээр тулгуурлан өөрийн бодол санаагаа чөлөөтэй илэрхийлнэ гэсэн үг. Бүтээлч сэтгэлгээ гэдэг бол мэдлэг оюун санаагаа бүтээлчээр хөгжүүлэх, шинэ мэдээ, материалыг гүн судалж, дахин хянах, дахин боловсруулах цогц үйл ажиллагаа юм. Энэ нь олон янзын түвшинд нэгэн зэрэг явагдаж байдаг идэвхтэй, бодит харилцаатай холбоотой танин мэдэхүйн процесс юм.

Уншуулж, бичүүлж бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх сургалтын энэхүү арга зүй нь дэлхийн олон орны багш, сурган хүмүүжүүлэгчдийн хамтын хөдөлмөрийн үр дүн юм. Бүх шатны сургалтын хөтөлбөрийг танхимд хэрэгжүүлэх явцад суралцагчдын бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх арга зүйг олж илрүүлэх, нэгтгэн дүгнэх нь дээрх хамтын ажиллагааны гол зорилго юм.

Шүүмжлэлт сэтгэлгээг хөгжүүлэх арга: Шүүмжлэлт сэтгэлгээ бол итгэл үнэмшил, үйл ажиллагааны хөтөч болохын тулд цуглуулсан, олж авсан, ажигласнаар, туршлага, тусгал, шалтгаан, харилцан мэдээллээс олж авсан, шинжлэх, дүн шинжилгээ хийх, нэгтгэх, үнэлэх оюуны чадавхтай үйл явц юм.

Матриц 2-т монгол хэлний хичээл ТБ-ын 8 цогц чадамж нь сурагчдын тогтолцоот сэтгэлгээ, шүүмжлэлт сэтгэлгээний болон хамтран ажиллах, өөрийгөө таньж мэдэх зэрэг цогц чадамжийн хөгжилд хувь нэмэр оруулах нь харагдаж байна. Нэг зорилтыг хэрэгжүүлэхэд 1-5 цогц чадамж төлөвших боломжтой нь харагдаж байна. Үүнийг Хүснэгт 2.5-д харуулав.

Хүснэгт 2.5. ТБ-ын цогц чадамжийн төлөвшилд хэл, хүмүүнлэгийн ухааны сургалтын цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын оруулах хувь нэмэр

	Хичээл	МХ	УЗ	ҮБ	АХ	БТ	ОХ	Нийт
Суурь боловсрол								
Цогц чадамж	1.Тогтолцоот сэтгэлгээний		2			1	3	6
	2.Урьдчилан тооцоолох		2	1		4	1	8
	3.Хэм хэмжээний		2			1	1	4
	4.Стратегийн		4					4
	5.Хамтран ажиллах	6	3	1	6	8	1	25
	6.Шүүмжлэлт сэтгэлгээний	6	5	1	1	3	1	17
	7.Өөрийгөө таньж мэдэх	5	2	2	3	5	1	18
	8.Асуудал шийдвэрлэх	1	2					3
	Нийт	18	22	5	10	22	8	85
Бүрэн дунд боловсрол								
Цогц чадамж	1.Тогтолцоот сэтгэлгээний	1	1		7	4		13
	2.Урьдчилан тооцоолох		1		6	3		10
	3.Хэм хэмжээний		1		6	4		11
	4.Стратегийн							0
	5.Хамтран ажиллах	2	2	1	6	6		17
	6.Шүүмжлэлт сэтгэлгээний	3	2	2	6	2		15
	7.Өөрийгөө таньж мэдэх	1			6	7		14
	8.Асуудал шийдвэрлэх							
	Нийт	7	7	3	37	26		80

Хэл, хүмүүнлэгийн ухааны хичээлийн арга зүй нь сурагчид ТБ-ын цогц чадамжтай иргэн болж төлөвшихөд нь тодорхой хувь нэмэр оруулах бөгөөд ЮНЕСКО-оос санал болгосон цогц чадамжуудаас дараах цогц чадамж илүү үр дүнтэй гэж үзэж байна. Үүнд:

1. Тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамж
2. Хамтран ажиллах цогц чадамж
3. Шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадамж
4. Өөрийгөө таньж мэдэх цогц чадамж

Тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамж нь аливаа нийлмэл тогтолцоог задлан шинжилж, хоорондын харилцан хамаарлыг олох, олон талаас нь эргэцүүлэн бодох, аливаа зүйлд тогтолцооны зарчмаар хандаж, юмс үзэгдлийн холбоо харилцан хамааралтай болохыг ойлгож тодорхойгүй нөхцөл байдлыг таамаглах чадварыг багтаан үзнэ.

Хамтран ажиллах цогц чадамж нь бусдаас суралцах, бусдын хэрэгцээ, үзэл бодол, үйл ажиллагааг ойлгож хүндэтгэлтэй хандах, нийтлэг зарчмыг хэрэгжлүүлэхийн тулд зөрчил зөрөлдөөнийг хамтран шийдвэрлэх, асуудлыг хамтын хүчээр зохицуулах чадварыг багтаан үзнэ.

Шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадамж: Тогтсон хэм хэмжээ, өөрийн болон бусдын туршлага, үнэт зүйлс, үзэл бодлыг эргэцүүлэх, асуудал дэвшүүлэх, шийдвэрлэх, байр сууриа илэрхийлэх чадварыг багтаан үзнэ.

Өөрийгөө таньж мэдэх цогц чадамж: Орон нутаг, улс орон дэлхийн түвшинд өөрийн үүрэг оролцоог эргэцүүлэх, үнэлгээ өгөх, урам хайрлах, бусдын мэдрэмж, зорилгыг ойлгох чадварыг багтаана.

Нэгж хичээл

Суурь боловсролын VI-IX ангийн 6, бүрэн дунд боловсролын X-XI ангийн 5, нийт 11 сэдвээр нэгж хичээлийн төлөвлөлгөө боловсруулав. Нэгж хичээлийн сэдвийг сонгохдоо уг сэдэв сурагчдын ТХБ-ын мэдлэг, чадварыг хөгжүүлэх, зөв зан үйл, дадал хэвшилтэй болоход нь дэмжлэг үзүүлэх зорилтод нийцсэн байхыг чухалчилсны зэрэгцээ хичээл бүрийн онцлогтой холбох оролдлого хийсэн болно.

Хүснэгт 2.6. Хэл, хүмүүнлэгийн судлагдахууны нэгж хичээлийн товчоо

	Нэгж хичээлийн сэдэв	ТХБ-д оруулан хувь нэмэр	Боловсруулсан
Суурь боловсрол			
Монгол хэл	Учир шалтгааныг тайлбарлах нэгж хичээлээр ТХБ-д оруулах хувь нэмэр (IX анги)	Сурах бичгийн “Учир шалтгааныг тайлбарлах” 3 дугаар бүлэг “Асуудал дэвшүүлэн, үзэл бодлоо илэрхийлэхдээ шалтгаан, үрийн холбоог үндэслэл нотолгоотой гаргая” гэсэн зорилтоор ТХЗБ-ын “Илүүдэл жин ба таргалалт хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс” (ТХЗ03.Сэ09.) сэдэв, “эрүүл амьдралын зан үйлийг өдөр тутмын амьдралдаа хэвшүүлдэг болох” (ТХЗ03.ЗҮ1.) чадвар эзэмшихэд хувь нэмэр оруулна.	Бямбаагийн Цасанчимэг БМДИ-ийн арга зүйч
Уран зохиол	Чингисийн есөн өрлөгтэй өнчин хүүгийн цэцэлсэн шастир зохиолд эрүүл, жаргалтай амьдрал, ёс суртахууны тухай ойлголт, үзэл баримтлалыг судлах нь (VIII анги)	Чингисийн 9 өрлөгтэй өнчин хүүгийн цэцэлсэн шастир” зохиолын агуулга нь аз жаргал, сайн сайхан байдал, амьдралын чанарын талаарх философи, ёс суртахууны үзэл баримтлал гэсэн ТХЗБ-ын сэдэв, эрүүл амьдралын зан үйлийг өдөр тутмын амьдралдаа хэвшүүлдэг болоход хувь нэмэр оруулна.	Санжидын Амарсайхан БМДИ-ийн арга зүйч
Үндэсний бичиг	Янз бүрийн тигээр бичсэн эхийг уншиж ойлгох (IXанги)	Зөв амьдрах соёлын талаар сурагчид ерөнхий ойлголт мэдлэгтэй хэдий ч дадал хэвшил болгох шаардлагатай. Монголчуудын амьдрах орчиндоо тогтоож бий болгосон үнэт соёлыг судалж эзэмших нь чухал гэж үзэн нэгж хичээлийг жишээ болгон сонгосон. Энэ нь “Тогтвортой хөгжлийг хөхиүлэн дэмжихэд шаардагдах мэдлэг, чадвар, үнэт зүйлс ба зан үйл” бөгөөд уг сэдэв, тогтвортой байдалд хүрэхэд соёл чухал үүрэгтэйг ойлгодог болоход хувь нэмэр оруулна.	Өвгөний Цэндсүрэн “Бодит чадвар” академийн тэргүүн

Англи хэл	Environment (VII анги)	“Хүрээлэн буй орчин” unit-ийн хүрээнд байгалийн нөөц баялаг, агаар, ус, хөрсний бохирдол, цөлжилт, ган зуд, дэлхийн дулаарал, модны ач тус, дэлхийн байгаль орчны өдөр зэрэг сэдвийг хамарсан нь ТХЗ-ын “Хүмүүс амьд байгалийн нэг хэсэг бөгөөд тэдний байгальтайгаа холбогдох байдал” сэдэвтэй агуулгаараа шууд холбогдож байна.	Адьяагийн Уламбаяр БМДИ-ийн арга зүйч
Биеийн тамир	Багаар тоглохдоо бие биедээ туслах, хүндэтгэл үзүүлэх, гүйцэтгэлд нь баяр хүргэх зэргээр мэдрэмжээ илэрхийлэх (VI анги)	Нэгж хичээлийн сэдэв нь ТХЗБ-ын “Эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдлыг дэмжих, эрүүл хүнс, биеийн тамирын дасгал, сэтгэцийн эрүүл мэнд, эрүүл мэндийн зөвлөгөө, эрүүл мэндийн боловсрол” сэдэвтэй агуулгаараа шууд холбогдож, суралцагч тоглохдоо аль болох бие биедээ хүндэтгэлтэй харилцах, туслах, нэгнийхээ амжилтад баяр хүргэх, сэтгэл хөдлөлөө зерэгээр илэрхийлж сурахад хувь нэмэр оруулна.	Даваасамбын Мэндбаяр БМДИ-ийн арга зүйч
Орос хэл	“Что ты занешь о пользе воды” нэгж хичээлээр ТХБ-д оруулах хувь нэмэр (IX анги)	Сурах бичгээс сонгосон нэгж хичээлээр унших эхийн агуулга нь ТХБ-ын 6-р зорилтын “Усны хомсдол ба зохистой хэрэглээ” сэдэв. Сурагч усны ач холбогдол, усны хэмжээ, чанарын ач холбогдол, усны бохирдол, хомсдолын учир шалтгаан, нөлөө, үр дагаврын тухай ойлголттой болоход дэмжлэг үзүүлнэ.	Алтанбаганын Ирээдүй БМДИ-ийн арга зүйч
Бүрэн дунд боловсрол			
Монгол хэл (XI анги)	Үйл явдлын орон цаг, нөхцөл байдлыг дүрслэн сэтгэл мэдрэмжээ илэрхийлэх (X анги)	Сурах бичгийн 1-р бүлэгт уншиж, задлан шинжлэх “Мөхөж буй соёл иргэншил” эхийн агуулга нь тогтвортой хөгжлийн боловсролын “Ядуу болон эмзэг байдалд байгаа хүмүүсийн дасан зохицох байдал” сэдэв, “Суралцагч тэгш бус байдлын дэлхий нийтийн хандлагад нөлөөлөх өөрийн үүрэг оролцоондоо шүүмжлэлтэй хандан эргэцүүлж чаддаг болох суралцахуйн зорилтод хувь нэмэр оруулна.	Шагдарын Оюунцэцэг БМДИ-ийн ХНХУСА-ны дарга
Уран зохиол (X анги)	Нэгж хичээлийн сэдэв: “Дөрвөн цаг” шүлгээс нүүдэлчин монголчуудын аз жаргалтай амьдрал, сайн сайхан байдал, амьдралын чанарын талаарх гүн ухаанч үзэл баримтлалыг дүгнэх	“Яруу найргийн утга сэдэв” гэсэн нэгж хичээлийн хүрээнд Д.Равжаагийн “Дөрвөн улирал”, Д.Нацагдоржийн “Дөрвөн цаг” шүлгийг харьцуулан судалснаар ТХЗ-ын 3-р зорилт “Аз жаргал, сайн сайхан байдал, амьдралын чанарын талаарх” философи, ёс суртахууны үзэл баримтлал” сэдэв, эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлын тухай, бүхэл бүтэн цогц ойлголттой болж, тэдгээрт хамаарах үнэт зүйл, итгэл үнэмшил, хандлагатай болоход нь хувь нэмэр оруулна.	Цэрэнжавын Март 11-р сургуулийн багш
Үндэсний бичиг	Тогтвортой үйлдвэрлэл, хэрэглээний практик туршлага (XI анги)	Нэгж хичээлийн сэдвийг сонгохдоо сурах бичигт байгаагаар “Монгол уламжлалт мэдлэг ухааны сэдэв”, “Уламжлалт арга ухаан” гэх зэргээр нэрлэх боломжтой ч ТХБ-ын асуудлыг интеграцчилахад суралцахуйн зорилт, сурах бичгийн агуулга нэн тохиромжтой байгааг чухалчлан “Тогтвортой үйлдвэрлэл хэрэглээний практик туршлага” гэж нэрлэсэн.	Өвгөний Цэндсүрэн “Бодит чадвар” академийн тэргүүн
Англи хэл (XI анги)	Natural Disasters (X анги)	“Natural Disasters” unit-ийн хүрээнд ган гачиг, цаг агаарын онцгой үзэгдэл гэх мэт уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэлтэй гамшиг дагуулсан аюултай үзэгдлийн талаар өгүүлсэн эхийн агуулга, байгалийн гамшигтай тэмцэх, гамшигын эрсдэлийг бууруулахад чиглэсэн, хувь хүнээс дэлхий нийт хүртэлх бүх түвшинд, мөн ялгаатай өөр өөр хам нөхцөлд хэрэгжүүлэх шаардлагатай урьдчилан сэргийлэх, устгах, дасан зохицох стратегиудыг мэддэг болоход хувь нэмэр оруулна.	Намсрайн Мира Англи хэлний багш нарын холбооны тэргүүн

Биеийн тамир (Х анги)	Хүний бие махбодын эрхтэн тогтолцооны үйл ажиллагааг дэмжих арга замууд (Х анги)	Бид Х ангийн сургалтын хөтөлбөрийн 13а, 13б, 13в, 13г код бүхий суралцахуйн зорилтуудыг нэг нэгж хичээлээр шийдвэрлэх боломжтой гэж үзсэн. Биеийн тамир эрүүл мэндийн хичээл нь ТХЗ-ын 3 дахь зорилтын “Эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдлыг дэмжих гол стратегиуд: тухайлбал, биеийн тамирын дасгал, сэтгэцийн эрүүл мэнд, эрүүл мэндийн зөвлөгөө, боловсрол...” сэдэв; эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлын нийгэм-улс төр-эдийн засгийн хэмжүүрийг ойлгодог болоход хувь нэмэр оруулна.	Лхагваагийн Уртнасан МУБИС-ийн БТДС-ийн багш

Хүснэгт 2.7. Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Монгол хэлний хичээлийн матриц 1-ээс)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	ТХЗБ	
		ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв
1	2	3	4
9. Унших	9, У.2. Эхийг уншихдаа баримт ба мэдээллийг ялгах, шалтгаан ба үр дагаврын холбоо харьцааг гаргах, баримт ба үзэл бодлыг ялгах, таамаглал дэвшүүлсэн ба нотолж баталсан хэсгийг ялган тодруулах зэрэг чадвар эзэмшинэ. (Монгол хэл, XI анги сурах бичиг, 97-101 тал “Элсэн чихэр” эх, “Бэлэн бүтээгдэхүүн” эх, “Сурагч бүр биеийн жингээ хянаж сурах нь хамгийн сайн хэвшил юм.” эх, “Жингийн илүүдэл” эх)	ТХ303.ЗҮ1.	ТХ303.Сэ09.
9. Бичих	9, Б.1. Байгаль, нийгэм, эдийн засгийн сэдвээр олон нийтийн анхаарал татсан асуудлаас сонгож бичихдээ тухайн сэдвийн хүрээнд мэдээлэл цуглуулах, эмхлэн цэгцлэх, өөрийн санаа бодлыг оруулан дүгнэж бичих, үзэл бодлоо үндэслэлтэй гаргах, шалтгаан ба үр дагаврын холбоог илэрхийлэх аргад суралцана. (Монгол хэл, XI анги сурах бичиг, 97-101 тал)	ТХ303.ТМ3.	ТХ303.Сэ09.
9. Унших	9, У.2. Эхийг уншихдаа баримт ба мэдээллийг ялгах, шалтгаан ба үр дагаврын холбоо харьцааг гаргах, баримт ба үзэл бодлыг ялгах, таамаглал дэвшүүлсэн ба нотолж баталсан хэсгийг ялган тодруулах зэрэг чадвар эзэмшинэ. (Монгол хэл 9дүгээр ангийн сурах бичиг, 73- 76дугаар тал, “Ус урсахыг харахаас гол харлана.” эх)	ТХ306.ТМ1.	ТХ306.Сэ02.
8. Бичих	8, Б.1. Олон нийтийн анхаарал татаж байгаа асуудлаас сэдэв сонгож, холбогдох баримт мэдээлэл цуглуулан, эмхлэн цэгцэлж, тодорхой бүлэгт зориулан хэнийг төлөөлөн, ямар зорилгоор, хэрхэн бичихээ сонгон, өөрийн санаа бодол, үнэлэлт дүгнэлтийг тусган баталж нотолсон өнгө аясаар бичиж сурна. (Монгол хэл, VIII анги сурах бичиг, 98тал)	ТХ303.НСХ5.	ТХ303.Сэ03.
6. Бичих	6, Б.1. Хүүрнэмж эхийн талаар эзэмшсэн мэдлэг, чадвараа ашиглан үйл явдлыг хүүрнэн бичиж сурна. Захидал, намтар, өдрийн тэмдэглэл, бага насанд нь тохиолдсон явдал, үлгэр зэргийг зохиож бичихдээ өдөр тутмын амьдралын асуудлаар хэнийг төлөөлөн, хэнд зориулж, ямар сэдвээр, хэрхэн бичихээ шийдэж, тухайн сэдвийн хүрээнд мэдээлэл цуглуулах, сонгох, мэдрэмж, сэтгэгдэл, санаа бодлоо оруулан нэгтгэх замаар зохион найруулж бичиж сурна. (Монгол хэл VI анги “Суралцахуйн удирдамж” 27-28 тал, “Ус ба амь” эх, “Усны хэрэглээ” эх)	ТХ306.НСХ3.	ТХ306.Сэ06.

9. Ярих	9, Я.1. Нийгмийн хүрээнд тулгамдсан асуудлын талаар ярилцаж, холбогдох мэдээлэл олж, ангилан, хэнд зориулж, ямар сэдвээр, хэрхэн ярьж таниулахаа шийдэж, яриагаа төлөвлөж сурна. (Монгол хэл IX анги сурах бичиг, 103-104 тал, "Хог хаягдал" сэдвийн хүрээнд баримт хэрэглэгдэхүүнийг ажиглая, асуудал дэвшүүлье, ярилцъя.)	TX312.HCX5.	TX312.Сэ07.
6. Унших	6, У.1. Алдартай хүмүүсийн захидал, намтар, өдрийн тэмдэглэл, болсон явдал, үйл явдлын мэдээ, богино хэмжээний үлгэр домог, өгүүллэг зэрэг нийтлэлийн эхийг уншиж судлан, утга бүтцийг нь задлан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх замаар эхийн сэдэв утга, гол санааг тодорхойлж, хүүрнэмж эхийн онцлогийн талаар мэдлэг, ойлголттой болно. (Монгол хэл VI анги "Суралцахуйн удирдамж, 24-27 тал, "Цөлжилт" эх, "Монгол орны цөлжилтийн хэмжээ, түүний шалтгаан" графикан мэдээлэл, "Цөлжилт"-ийн шалтгаан" оюуны зураглал)	TX313.TM3.	TX313.Сэ03.
8, Унших	8. У.2 Эхээс өөрт хэрэгтэй чухал хэсэг, баримт ба зохиолчийн үзэл бодол, эхэд дэвшүүлсэн асуудлын шалтгаан, үр дагавар, холбоо хамаарлыг тодорхойлж, тэдгээрийг илэрхийлсэн үг, өгүүлбэр, дүрслэлийг олж тайлбарлан, зохиогчийн үнэлэлт дүгнэлт, хандлага, үзэл бодлыг өөрийн үзэл бодолтой харьцуулан дүгнэж сурна. (Монгол хэл VIII анги сурах бичиг, 100-103 тал, "Мазаалай баавгайн тухай баримтууд", "Мазаалайн хорогдсон шалтгаан" эх)	TX315.TM2.	TX315.Сэ03.

Хүснэгт 2.8. Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Уран зохиолын хичээлийн матриц 1-ээс)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	ТХЗБ	
		ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв
1	2	3	4
7. Унших	7, У.1 Ерөөл магтаал, сургаалын болон уянгын яруу найраг, туульсын найраглал, түүх домог, хууч яриа, туурь, өгүүллэг, дэлхийн сонгодог өгүүллэг зэргээс сонгон уншиж ойлгох, мэдэрч тусган хүлээн авах чадвараа хөгжүүлнэ. / Ерөөл магтаал.Багшийн ном. 68-70-р тал/	TX303.TM1	TX303.Сэ05.
8.Унших	8, У.2 Зохиолын өгүүллэгдэхүүний бүтэц, хүүрнэлийн учир холбогдлыг тайлбарлах, үйл явдлын орчин нөхцөл, дүрүүдийн холбоо хамаарал, өсөлтийг анхааран унших замаар зохиолын агуулгыг нарийвчлан ойлгож, сэдэв, гол санаа, далд утгыг тодорхойлон, үзэл бодлоо илэрхийлж сурна./Чингисийн 9 өрлөгтэй өнчин хүүгийн цэцэлсэн шастир. Багшийн ном. 97-100-р тал/	TX303.Сэ05	TX303.3Y1
8.Бичих	8, Б.2 Уншсан зохиолын сэдэв, гол санаа, тодорхой дүр дүрслэлийн талаарх үнэлж дүгнэж бичихдээ хүнлэг энэрэнгүй, эв эетэй байдал , өөдрөг үзэл бодол зэргийг харуулсан жишээ баримт болон уран дүрслэл ашиглана. /Чингисийн 9 өрлөгтэй өнчин хүүгийн цэцэлсэн шастир. Багшийн ном.97-100-р тал/	TX303.Сэ05	TX303.3Y1
8.Унших	8, У.1 Монгол баатарлаг туульс, түүхэн сурвалжуудаар уламжилж ирсэн зохиол болон орчин үеийн өгүүллэг туужийг сонгон уншиж ойлгох, мэдэрч тусган хүлээн авах, энхийг эрхэмлэгч, хүнлэг энэрэнгүй үзэл бодолтой болж төлөвшинө. /Тэхийн зогсоол. Багшийн ном.104-105 тал/	TX303.Сэ05	TX303.3Y1

7. Унших	7, У.2 Зохиолын өгүүлэгдэхүүний бүтэц, холбоо хамаарлыг дүрийн үйлдлээр нь хөөн тайлбарлаж, үйл явдлын орчин, нөхцөл байдал, дүрийн зан төрх, бодол санаа, үйлдэл, үг яриаг анхааран унших замаар зохиолын агуулгыг нарийвчлан ойлгож, сэдэв, гол санаа, далд утгыг тодорхойлон дүгнэж, үзэл бодлоо илэрхийлж сурна. /Шүхэрч Буниа. Багшийн ном.113-118-р тал/	TX303.HCX5.	TX303.Cэ03.
8.Ярих-Сонсох	8, ЯС.1 Зохиолын гол санаа, дүрийн өсөлт, зан төрхийн өөрчлөлт илэрхийлсэн хэсгийг харьцуулан оновчтой жишээ баримтаар нотолж ярина.Тэхийн зогсоол. Багшийн ном. 105-р тал/	TX315.Cэ08	TX315.HCX3

Хүснэгт 2.9. Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Үндэсний бичиг хичээлийн матриц 1-ээс)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	ТХЗБ	
		ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв
1	2	3	4
8.Унших	8, У.3. Үндэсний зан заншил сэтгэлгээний онцлог бүхий эх уншиж задлан шинжлэх замаар соёлоо эзэмшинэ. (Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 104 дүгээр тал “Ус ба тогтвортой хөгжил”, 59 дүгээр тал “Ус ургамал хоёр”)	TX306.TM1.	TX306.Cэ06.
8.Унших	8, У.3. Үндэсний зан заншил сэтгэлгээний онцлог бүхий эх уншиж задлан шинжлэх замаар соёлоо эзэмшинэ. (Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 65 дугаар тал “Ой мод”)	TX315.HCX5.	TX315.Cэ08
8.Унших	8, У.3. Үндэсний зан заншил сэтгэлгээний онцлог бүхий эх уншиж задлан шинжлэх замаар соёлоо эзэмшинэ. (Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 30 дугаар тал “Өвөг дээдсийн үнэт уламжлал”, 174 дүгээр тал “Газрын судас барьдаг ёс”,	TX304.TM4	TX304.Cэ08.
9.Унших	9, У.3. Үндэсний бичгээр бичсэн эх уншиж задлан шинжлэх замаар өв уламжлалаа ойлгож хэрэглэх чадвартай болно. (Үндэсний бичиг IX ангийн сурах бичиг 25 дугаар тал “Байгаль хамгаалах ёс”, 30 дугаар тал “Өвөг дээдсийн үнэт уламжлал”)	TX315.TM5	TX315.Cэ08
9.Унших	9, У.3. Үндэсний бичгээр бичсэн эхэд байгаа үг хэллэгийн утгыг тайлбарлах замаар тайлбарт уншлага эзэмшсэн байна. (Үндэсний бичиг IX ангийн сурах бичиг 127 дугаар тал “Нано технологи”, 129 дугаар тал “Нян үл нэвтрүүлэх нано хальс”)	TX309.TM5.	TX309.Cэ04.

Хүснэгт 2.10. Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Англи хэлний хичээлийн матриц 1-ээс)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	ТХЗБ	
		ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв
1	2	3	4
7. Sights and sounds	7, У/R1-R8/ Энгийн бүтэц бүхий богино хэмжээний эхийг уншиж судлан, түлхүүр үг, өгүүлбэрийн бүтцийг ашиглан хялбар эхийн гол ба туслах санааг таамаглаж, эхийн агуулга, утга санааг амьдралд тохиолдсон үйл явдал, амьдралын жишээтэй холбож сурна. Суралцахуйн зорилт: 7, 2.R.4 Танил хам сэдвийн хүрээнд энгийн богино эхийн гол санааг ойлгох /English VII p#58 Activity 12a, 12b/	TX303.3Y1.	TX303.Cэ03.

7. Sights and sounds	7, У/Р1-Р8/ Энгийн бүтэц бүхий богино хэмжээний эхийг уншиж судлан, түлхүүр үг, өгүүлбэрийн бүтцийг ашиглан хялбар эхийн гол ба туслах санааг таамаглаж, эхийн агуулга, утга санааг амьдралд тохиолдсон үйл явдал, амьдралын жишээтэй холбож сурна. Суралцахуйн зорилт: 7, 2.R.6 Сэдвийн хязгаарлагдмал хүрээнд энгийн богино эх дэх санал сэтгэгдэл болон баримтын ялгааг таньж мэдэх / English VII p#83 Activity 7a/	TX303.3Y1.	TX303.Сэ03.
6. English time	6, Я/S1-S8/ Сонссон, уншсан зүйлийнхээ талаар асуулт асуун, хариулт өгөхдөө энгийн үг, өгүүлбэр ашиглан үзэл бодлоо бусадтай хуваалцаж сурна. Суралцахуйн зорилт: 6, 1.S.7 Өөрийн санаа бодлыг бусдын санаа бодолтой уялдуулан товч илэрхийлнэ. / English VI p#12 Activity 12, 13 /	TX304.HCX2.	TX304.Сэ07.
7.What it is like?	7, Я/S1-S8/ Сонссон, уншсан зүйлийнхээ талаар, хэлний болон хэлний бус харилцааны хэрэглүүрийг ашиглан, мэдээллийн төрөл бүрийн эх сурвалж хэрэглэн, хосоор, багаар бүтээлч даалгавар гүйцэтгэж, дэлгэрэнгүй мэдээлэл солилцон харилцах замаар харилцан ойлголцох, хамтарч ажиллах чадвараа хөгжүүлнэ. Суралцахуйн зорилт: 7, 1.S.6 Хосоор, багаар, ангиар ажиллахдаа тохирох үг, хэллэг, өгүүлбэрийг ярианы өсөн нэмэгдэж буй хүрээнд ашиглан харилцан ярихад өөрийн хувь нэмрээ оруулна. / English VII p#12 Activity 5b,5c, 6 /	TX304.TM4.	TX304.Сэ08.
7.What it is like?	7, У/Р1-Р8/ Энгийн бүтэц бүхий богино хэмжээний эхийг уншиж судлан, түлхүүр үг, өгүүлбэрийн бүтцийг ашиглан хялбар эхийн гол ба туслах санааг таамаглаж, эхийн агуулга, утга санааг амьдралд тохиолдсон үйл явдал, амьдралын жишээтэй холбож сурна.Суралцахуйн зорилт: 7, 1.R.5 Тухайн сэдвийн хүрээнд богино энгийн эхийн гол болон туслах санааг дэмжлэгтэйгээр ойлгох / English VII p#27 Activity 10a, 10b, 11/	TX304.TM4.	TX304.Сэ08.
9. Past and present	9, Я/S1-S8/ Танил, танил бус сэдвийн хүрээнд тодорхой загварын дагуу хэлний болон хэлний бус харилцааны хэрэглүүрийг ашиглан, дэлгэрэнгүй мэдээлэл солилцон харилцаж, асуудлыг дэвшүүлэх, шийдвэрлэх замаар өөрийн санааг илэрхийлэн ярих чадвараа хөгжүүлнэ. Суралцахуйн зорилт: 9, 2.R.6 Хос, баг, ангиар ажиллахад өгүүлбэр болон ярианы түвшинд бусдын юу хэлснийг ойлгож, харилцан ярих / English IX p#34 Activity-2, p#35 Activity-5, p#37 Activity-8, p#38 Activity-9a, 9b, 10, 11a, 11b, 12, 13a, 13b, p# 42 Activity- 18, 20, p# 44 Activity-22, 23, 24a ect/	TX304.HCX2.	TX304.Сэ07.
7. All about nature	7, Я/S1-S8/ Сонссон, уншсан зүйлийнхээ талаар өөрийн бүтээсэн мэдлэг болон тодорхой загвар, ашиглан ярьж сурна. Суралцахуйн зорилт: 7, 3.S.6 Хосоор, багаар, ангиар ажиллахдаа тохирох үг, хэллэг, өгүүлбэрийг ярианы өсөн нэмэгдэж буй хүрээнд ашиглан харилцан ярихад өөрийн хувь нэмрээ оруулах / English VII p#94 Activity 2a, p#95 Activity 3, 4a, p#97 Activity 6a,6b,6c, 7a, p#100 Activity 15a,15b/	TX315.HCX5.	TX315.Сэ08.

Хүснэгт 2.11. Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Орос хэлний хичээлийн матриц 1-ээс)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	ТХЗБ	
		ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв
1	2	3	4
8. Повседневная жизнь	8, УБ. 3. Үзсэн сэдвийн хүрээнд энгийн эхийг унших, гол санааг өөрийн үгээр илэрхийлэх (суралцахуйн удирдамж: 8, 2.3.г., сурах бичгийн сэдэв II, А где ты обедаешь, хуудас.56)	TX303.TM1.	TX303.Сэ03.
9.Отдых и увлечения	9, УЯ. 3. Сургалтын эхийг унших, утга санааг ойлгох, өөрийн санаа бодлоо илэрхийлэх (суралцахуйн удирдамж: 9, 2.3.г., сурах бичгийн сэдэв III, Какое значение имеет спорт в твоей жизни? Хуудас. 79)	TX303.HCX4.	TX303.Сэ03.
9.Отдых и увлечения	9, УЯ. 3. Сургалтын эхийг унших, утга санааг ойлгох, өөрийн санаа бодлоо илэрхийлэх. (Суралцахуйн зорилтын 9, 3.3.е., сурах бичгийн сэдэв V, Что ты знаешь о пользе воды? стр.88:1, зад.2)	TX306.TM1.	TX306.Сэ06.
9.Отдых и увлечения	9, УБ. 4. Эхийг уншиж хэрэгцээт мэдээллээ авах. Уншсан зүйлийн гол санааг бичгээр илэрхийлэх. (Суралцахуйн зорилтын 9, 3.3.е., сурах бичгийн сэдэв VI, Что нам дает лес? стр.93:1, зад.2)	TX315.TM2.	TX315.Сэ07.

Хүснэгт 2.12. Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Биеийн тамирын хичээлийн матриц 1-ээс)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	ТХЗБ	
		ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв
1	2	3	4
Эрүүл мэнд	6, 1.б. Дулааны болон сэрүүний улиралд агаарын чийрэгжүүлэх нөлөөг ашиглах арга замын талаар асуудал дэвшүүлээд, чухал ба чухал бусыг ялгаж хэлэлцсэнээр эрүүл агаар нь бие махбодыг чийрэгжүүлэх нэг арга болохыг ойлгож, агаараар биеэ чийрэгжүүлэхийг хичээнэ.	TX311.Сэ02	TX311.HCX2.
Эрүүл мэнд, бие бялдрын хөгжил	6, 1.в. Биеийн тамирын дасгал хийхдээ аюулгүй байдалдаа анхаарч, аюулгүйн дүрмийг баримтлах ба хуруу тулгарах, арьс шалбарах зэрэг хөнгөн гэмтлийн үед өөртөө болон нөхдөдөө анхны тусламж үзүүлэх чадвар эзэмшинэ	TX303.Сэ04.	TX303.3Y3
6.Эрүүл мэндээ хамгаалах, бие бялдрын хөгжил	7, 2.а. Өөрийн биеийн босоо ба суугаа өндөр, жин, цээжний ба бусад том бүлэг булчингийн тойргийг хэмжиж, бие бялдрын хөгжил, эрүүл мэндийн байдалд гарсан өөрчлөлтөд үндэслэн шинэ хэрэгцээгээ тодорхойлох, тулгарсан асуудлаа шийдэхэд дэмжлэг болохуйц суурь ойлголттой болно.	TX303.Сэ03	TX303.TM1.
6.Эрүүл мэндээ хамгаалах, бие бялдрын хөгжил	7, 1.в. Стресс зохицуулах богино хугацааны аргууд болох амьсгалын дасгал буюу бясалгал хийх, төсөөлөн бодох, өөртэйгээ эерэг яриа өрнүүлэх, анхаарлаа өөр зүгт хандуулах, зайлсхийх, зугтан зайлах аргыг эзэмшин, стрессээ зохицуулан, стрессийн нөлөөг бууруулах буюу арилгах чадвартай болно.	TX303.СЭ04	TX303.TM4.

Хөнгөн атлетик	7, 4.ё. Гүйлтээс жижиг бөмбөг шидэлтийн талбайг багштай хамтран байгуулах, тэмцээний амжилтыг бичиж тэмдэглэх, дарааллын дагуу шидэлт гүйцэтгэх замаар тэмцээний туршлага хуримтлуулж, зохион байгуулах чадвар эзэмшинэ.	TX304.Сэ03.	TX303.3Y1.
Цана тэшүүр	6, 8.а. Тэшүүрийн хичээлд хувцсаа тохируулан өмсөх, тэшүүрээр гулгах техникийг дуурайж давтах, шулуун замд тэшүүрээр гулгах, тэнцвэрээ хадгалан зогсох аргыг эзэмшинэ.	TX304.Сэ03.	TX304.TM3.
Сагсан бөмбөг	6, 5.б. Багаар тоглохдоо бие биедээ туслах, хүндэтгэл үзүүлэх, үр дүнтэй гүйцэтгэлд нь баяр хүргэх зэргээр мэдрэмжээ илэрхийлдэг болно.	TX303.CO3	TX303.3Y1.
Волейбол	8, 6.б. Волейболын дасгалын хувилбарыг тэмдэглэсэн тусгай зураглалыг хамтран ярилцаж, зураглалаар өгөгдсөн дасгалыг гүйцэтгэх явцдаа алдаа, оноогоо хэлэлцдэг болно.	TX303.Сэ03	TX303.HCX3
Аэробик	9, 3.б. Аэробикийн цогц дасгалыг багшийн дэмжлэгтэйгээр зохиомжлон, эрүүл бөгөөд бүтээлч амьдрахын тулд, өөрийгөө хөгжүүлэхэд ашиглах мэдлэг, чадвар эзэмшинэ.	TX303.Сэ03.	TX303.TM4.
Эрүүл мэнд	9, 1.г. Удаан хугацааны стрессийг зохицуулах аргууд болох цаг хугацааны төлөвлөлт хийх, өөрийн бие махбодод анхаарах аргуудыг эзэмшин, стрессээ зохицуулах, арилгах, сэргийлэх чадвартай болно.	TX303.Сэ03.	TX303.3Y3.
Эрүүл мэнд	8, 2.б. Эрүүл амьдрахын тулд өөрийн бие бялдрын хөгжлийн шинэ хэрэгцээг хангах цогц дасгалыг зохиох, бусдадаа хийж үзүүлэх, дасгалаа баяжуулан сайжруулах, ачааллыг тохируулан зөв хийх чадвар эзэмшинэ.	TX303.Сэ03.	TX303.3Y1.
Хөнгөн атлетик	8, 4.в. Буухиа гүйлтийн тактик боловсруулан, уралдаж гүйхдээ шударгаар өрсөлдөх, багын амжилтын төлөө үүрэг хариуцлагаа ухамсарлаж, хүчээ дайчлах эрмэлзэлтэй болно.	TX303.Сэ03.	TX303.HCX5.

2.2 МОНГОЛ ХЭЛ

2.2.A. СУУРЬ БОЛОВСРОЛЫН МОНГОЛ ХЭЛНИЙ ХИЧЭЭЛИЙН ТХБ-Д ОРУУЛАХ ХУВЬ НЭМЭР

Тогтвортой хөгжлийн асуудлаар санал болгож буй сэдвүүдэд хамаарах агуулга монгол хэл бичгийн сургалтын цөм хөтөлбөрт байхгүй боловч түүнийг хэрэгжүүлэх сурах бичиг, суралцахуйн удирдамж, багшийн номд сонгосон эхийн агуулгаар дамжин ТХБ-ын үзэл санааг хэрэгжүүлэх боломжтой гэж үзэж байна. Өөрөөр хэлбэл суурь боловсролын монгол хэлний хөтөлбөрийн “Нийгмийн харилцааны тодорхой орчинд аман болон бичгийн хэлээр чадварлаг харилцдаг болгох” гэсэн зорилгыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны явцад сурагчдын тогтвортой хөгжлийн боловсролд тодорхой хэмжээгээр хувь нэмэр оруулахаар байна.

Агуулгын интеграцыг тодорхойлсон байдал

Суурь боловсролын монгол хэл бичгийн сургалтын хөтөлбөрийн агуулга, арга зүйг ТХБ-ын үзэл санаатай хэрхэн холбогдож байгааг дараах шалгуураар тодорхойлов. Үүнд:

1. Сурах бичиг дэх эх нь агуулгын хувьд ТХЗБ-ын сэдэвт нийцэж байх
2. Дасгал даалгаврыг гүйцэтгэх арга аргачлал нь ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилттой нийцэж байх

Сургалтын хөтөлбөрийн унших, бичих, ярих чадварын 8 суралцахуйн зорилт нь сурах бичиг, суралцахуйн удирдамжид сонгосон эхийн агуулгаар дамжин, ТХ-ийн “Танин мэдэхүй нийгэм, сэтгэл хөдлөл, зан үйл” гэсэн зорилттой, “Илүүдэл жин ба таргалалт хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс, усны хомсдол, төрөл зүйл мөхөн устаж үгүй болох” гэсэн ТХ-ийн сэдэвтэй тус тус холбогдож байна. Өөрөөр хэлбэл тухайн эхийг уншиж ойлгох, задлан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх явцад хүүхэд ТХ-ийн тодорхой мэдлэг, чадвар эзэмших юм.

	Агуулга	VI анги	VII анги	VIII анги	IX анги
1	Танин мэдэхүй	1		1	2
2	Нийгэм, сэтгэл хөдлөл	1		1	1
3	Зан үйл				1
	Нийт	2	=	2	4
1	Унших	1		1	2
2	Бичих	1		1	1
3	Ярих				1

ТХБ нь монгол хэлний хичээлтэй хэрхэн интеграцчилагдаж байгааг илрүүлэхийн тулд сурах бичиг, суралцахуйн удирдамж, багшийн ном (2017 онд шинээр хэвлэгдсэн VIII, IX ангийн сурах бичиг; VI, VII ангийн суралцахуйн удирдамж)-ын эх, түүний сэдэв, санааг гол болгож, уялдаа холбоог гаргав. Жишээ нь: Монгол хэлний VI ангийн “Суралцахуйн удирдамж”-ийн 27-28-р талд байгаа “Ус ба амь” эх, “Усны хэрэглээ” графикан мэдээлэл нь ус хүний амьдралд ямар хэрэгтэй, түүнийг хомсдоход хүргэж байгаа гол гол шалтгааныг дурдсан нь ТХЗБ-ын “Суралцагч нь усны өөрийн хэрэглээг хянаж, хариуцлагаа мэдэрч чаддаг болох” (ТХ306.НСХЗ) гэсэн суралцахуйн зорилт, “Усны хомсдол ба зохистой хэрэглээ” (ТХ306.Сэ06) гэсэн сэдэвтэй тус тус холбогдож байна.

Суурь боловсролын монгол хэлний сурах бичиг, багшийн номд ТХБ-той холбогдох агуулга бүхий эх нэлээд байсан ч эхийн хэмжээ хэт бага тул сурагчдад ТХ-ийн талаар мэдлэг, чадвар олгох эсэх талыг харгалзан, зарим эхийг холбон авч үзсэнгүй. Гэхдээ тодорхой хувь нэмрийг оруулах нь лавтай бөгөөд багш нэгэнт ТХ-той холбон заах аргачлал, ач холбогдлыг ойлгосон тул тэдгээр эхийг анхаарах нь зүйтэй юм.

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцыг тодорхойлсон байдал

1. Сургалтын аргыг сонгосон үндэслэл

ТХБ-ын мэдлэг, чадвар олгох сургалтын аргаар бүтээлч шүүмжлэлт сэтгэлгээний аргыг сонголоо. Шүүмжлэлт сэтгэлгээ гэдэг бол бүтээмжит эргэцүүлэл хийх буюу шүүн тунгаах чадвар бөгөөд аливаа зүйлийг задлан шинжлэх, тухайн зүйлийнхээ утга учрыг ойлгох, түүнийгээ хэрэглэж ашиглах үйл явц юм. Өөрөөр хэлбэл дээр дурдсан байгаль, нийгмийн асуудал хөндсөн “Эхүүдийг задлан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх, өөрийн үнэлэмж хандлагаа илэрхийлэх” зэргээр хичээллэснээр сурагчдын ТХБ-д хувь нэмэр оруулах юм. Бүтээлчээр сэтгэх нь үнэ цэнэтэй шинэ санааг бүтээх явдал бөгөөд монгол хэлний хичээлээр “байгаль, нийгмийн тулгамдсан асуудлаас хөндөн бичихдээ”... асуудал дэвшүүлэн, түүний шалтгаан ба үр дагаврын холбоо, түүний шийдлийг баримтаар баталж нотолж, давтагдашгүй өвөрмөц байр суурь, үзэл бодол, чөлөөт сэтгэлгээгээ илэрхийлэн бичих” үйл ажиллагааны үр дүнд сурагчид тухайн асуудлыг нэг талаас бус олон талаас харах, асуудлыг ойлгох, улмаар асуудлыг шийдвэрлэхэд хувь нэмрээ оруулах мэдлэг, чадвараас суралцах юм.

2. ТБ-ын цогц чадамжид оруулах хувь нэмрийн тайлбар

Тухайн асуудлаар үзэл бодлоо илэрхийлэх, харилцан ярилцах, зөвшилцөх зэргээр бие биеэс суралцах, хамтын шийдэлд хүрэх нь сурагчдын хамтран ажиллах (4), эсээ бичих зэргээр үнэ цэнтэй шинэ санаа, шийдлийг эрэлхийлэх нь бүтээлч сэтгэлгээ (5), тухайн асуудлаар ухуулан сурталчлах өөрийн мэдлэг ойлголт, үүрэг оролцоог эргэцүүлэх, үнэлэлт өгснөөр өөрийгөө үнэлэх (5), тухайн сэдвийн нөхцөл байдлыг тодорхойлох, асуудал дэвшүүлэх, асуудлын шийдлээр санал хэлэх зэргээр хичээллэснээр асуудал шийдвэрлэх (6) чадварт тус тус хувь нэмэр оруулна гэж үзэж байна.

Хүснэгт 2.13. Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интегарац (Монгол хэл)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Анги				ТХЗБ		Арга зүй			Цогц чадамж	
	6	7	8	9	Үндэслэл, тайлбар		Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар /удирдамж, сурах бичиг, бусад/	Код	Үндэслэл, тайлбар		
					ТХЗБ-ын сэдэв	ТХЗБ-ын сэдэв					
Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	9. У.2. Эхийг уншихдаа баримт ба мэдээллийг ялгах, шалтгаан ба үр дагаврын холбоо харьцааг гаргах, баримт ба үзэл бодлыг ялгах, таамаглал дэвшүүлсэн ба нотолж баталсан хэсгийг ялган тодруулах зэрэг чадвар эзэмшинэ. (Монгол хэл, XI анги сурах бичиг, 97-101 тал "Элсэн чихэр" эх, "Бэлэн бүтээгдэхүүн" эх, "Сурагч бүр биеийн жингээ хянаж сурах нь хамгийн сайн" хэвшил юм." эх, "Жингийн илүүдэл" эх)	✓	TX303.371.	TX303.С309.	"Элсэн чихэр", "Бэлэн бүтээгдэхүүн", "Сурагч бүр биеийн жингээ хянаж сурах нь хамгийн сайн" хэвшил юм." "Жингийн илүүдэл" зэрэг ("Илүүдэл жин ба таргалалт хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс") сэдэвтэй "эхийг уншихдаа шалтгаан ба үр дагаврын холбоо харьцааг гаргах, баримт ба үзэл бодлыг ялган тодруулах замаар" эрүүл амьдралын зан үйлийг хэвшүүлдэг болох"	7	"Илүүдэл жин ба таргалалт хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс" сэдэвтэй эхүүдийг унших, эхийг утга, бүтцээр задлах, бүтцийн хэсгүүдийн уялдаа холбоог тогтоох, мэдээллийг загварчлах, эхийн гол санааг тодорхойлох, бүдүүвч схемийг унших, тайлах, тухайн сэдвээр дэвшүүлсэн асуудал, шалтгаан, үр дагаврыг олох, оновчтой харгалзуулах, харьцуулах, асуудлыг тайлбарласан аргыг тодорхойлох Эхээс "Илүүдэл жин ба таргалалт хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс" сэдвийн шалтгаан, үр дагаврыг илэрхийлсэн баримт ба үзэл бодлыг ялгах, харьцуулах, уялдаа холбоог тодорхойлох, баримт нь эхийн гол санааг хархэн дэмжиж байгаад дүгнэлт гаргах, санал бодлоо илэрхийлэх, хамгаалах" зэргээр задлан шинжлэх, тухайн зүйлийнхээ утга учрыг ойлгох үйл явц болох шүүмжлэлт сэтгэлтээний аргыг сонгосон.	8	9	10	
											Бодит хамтын үйл ажиллагаанд оролцох (комнани гэжиг, тэмдэглэлт өдөр, ...)

6. Б.1. Хүрнэмж эхийн талаар эзэмшсэн мэдлэг, чадвараа ашиглан үйл явдлыг хүрнэн бичиж сурна. Захдал, намтар, өдрийн тэмдэглэл, бага насанд нь тохиолдсон явдал, үлгэр зэргийг зохиож бичихдээ өдөр тутмын амьдралын асуудлаар хэнийг төлөөлөн, хэнд зориулж, хэрхэн бичихээ шийдэж, тухайн сэдвийн хүрээнд мэдээлэл цуглуулах, сонгох, мэдрэмж, сэтгэлдэл, санаа бодлоо оруулан нэгтгэх замаар зохион найруулж бичиж сурна. (Монгол хэл VI анги "Суралцахуйн удирдамж" 27-28 тал, "Ус ба амь" эх, "Усны хэрэглээ" эх)	TX306.HC3. TX306.C306.	"Ус ба амь", "Усны хэрэглээ" зэрэг ("Усны хомсдол ба зохистой хэрэглээ"), өдөр тутмын амьдралын асуудлаар хэнийг төлөөлөн, хэнд зориулж, хэрхэн бичихээ шийдэж, тухайн сэдвийн хүрээнд мэдээлэл цуглуулах, сонгох, мэдрэмж, сэтгэлдэл, санаа бодлоо оруулан нэгтгэх замаар зохион найруулж бичихдээ тухайн сэдвийн хүрээнд мэдээлэл цуглуулах, сонгох, мэдрэмж, сэтгэлдэл, санаа бодлоо оруулан нэгтгэх замаар зохион найруулж бичиж сурна. (Монгол хэл VI анги "Суралцахуйн удирдамж" 27-28 тал, "Ус ба амь" эх, "Усны хэрэглээ" эх)	☐	☒	"Усны хомсдол ба зохистой хэрэглээ" сэдвээр юуны тухай, ямар зорилгоор, хэнд бичих вэ? гэдгээ төлөөлөн, усны хомсдол ба усны хэрэглээгээ хянах талаар хүрнэн бичнэ. Үе тэнгийнхээ тухайн асуудалд анхаарлаа хандуултал, асуудлын нөхцөл байдлыг ойлгох, бичгийн тулд сэдвийн хүрээнд хамгийн үр дүнтэй баримт мэдээлэл цуглуулах, түүнийг эмхлэн цэгцлэх, эрэмбэлэх, бичих төлөвлөгөө гаргах (Эхлэлд: Яагаад усаа эмхэнх болсон шалтгаан, гол хэсэг: Усыг гэмнэхгүй байгаа тухай баримт, Усыг хэмнэж болох санаа, төсгөлд дүгнэх), төлөвлөгөөний дагуу бичих, сайжруулах зэргээр үнэ цэнэтэй шинэ санаа, шийдлийг харах, бүтээх арга болох бүтээлэн сэтгэлгээний аргыг сонгосон. Суралцах "Усны хэрэглээгээ хянаж, хариуцлагаа мэдэрч чаддаг болох"-ын тулд ярилцлага хийх, зурагт хуудас гаргах, зөвлөгөө бичих, мэдээ мэдээлэл бэлдэх, сурвалжилга хийх зэргээр бүтээлэн даалгавар гүйцэтгэж болно.
9. Я.1. Нийгмийн хүрээнд тулгамдсан асуудлын талаар ярилцаж, холбогдох мэдээлэл олж, ангилан, хэнд зориулж, ямар сэдвээр, хэрхэн ярьж таниулахаа шийдэж, яриагаа төлөвлөж сурна. (Монгол хэл IX анги сурах бичиг 103-104 тал, "Хог хаягдал" сэдвийн хүрээнд баримт хэрэглэгдэхүүнийг ажилла, асуудал дэвшүүлбье, ярилцъя.)	TX312.HC35. TX312.C307.	"Хог хаягдал" (урьдчилан сэргийлэх, бууруулах) гэсэн нийгмийн хүрээнд тулгамдсан асуудлын талаар ярилцаж, холбогдох мэдээлэл олж, ангилан, хэнд зориулж, ямар сэдвээр, хэрхэн ярьж таниулахаа шийдэж, яриагаа төлөвлөх, "Суралцахуйн удирдамж" 103-104 тал, "Хог хаягдал" сэдвийн хүрээнд баримт хэрэглэгдэхүүнийг ажилла, асуудал дэвшүүлбье, ярилцъя.)	☐	☒	"Хог хаягдал"- сэдвээр асуудал дэвшүүлэн, хэлэлцүүлэг хийх, хог хаягдал түүнээс үүсэх сөрөг нөлөөллийг багасгахад хүлээх хариуцлагаа мэдэрж, холбогдох болох хэрэгсэл, санаа бодлоо бусдад хүлээн зөвшөөрүүлэхийн тулд сэдэвтэй холбоотой ном материал уншиж судлан, баримт мэдээлэл цуглуулна. (баримтад хог хаягдал түүнээс үүсэх сөрөг нөлөөллийг харуулсан янз бүрийн бичлэг, кино байж болно.) Уншиж судалсан мэдээлэлдээ үндэслэн, сэдвийн хүрээнд асуулт бэлдэж, асуудлыг бүлгээр хэлэлцэнэ. "Хог хаягдал түүнээс үүсэх сөрөг нөлөөлөл", түүний шалтгаан ба үр дагавар, түүний нөлөөллийг багасгах шийдлийг баримтаар баталж нотолж хамтран ярилцаж, бүтээл шинэ санаа дэвшүүлж, үе тэнгийнхэндээ хандсан уриалга гаргах зэргээр үнэ цэнэтэй шинэ санаа, шийдлийг харах, бүтээх арга болох бүтээлэн сэтгэлгээний аргыг сонгосон. Суралцагч хувийн амьдралын хэв маяг нь хүрээлэл орчинд хэрхэн нөлөөллийг ойлгуулах, өөрийн болон бусдын хариуцлагыг дээшлүүлэхийн тулд үе тэнгийнхэндээ зориулсан уриалга гаргахаас гадна эсэх бичих, өгүүлэл бичих, судалгааны ажил хийх, үр дүнг илтгэх, суртал ухуулга хийх, зурагт хуудас гаргах, Facebook ажиллуулах зэргээр нөлөөлөл чадвараа хөгжүүлнэ.

2.2.Б. НЭГЖ ХИЧЭЭЛ: УЧИР ШАЛТГААНЫГ ТАЙЛБАРЛАХ

Нэгж хичээлийн ТХБ-д оруулах хувь нэмэр

Суурь боловсролын IX ангийн монгол хэлний хичээлийн “Учир шалтгааныг тайлбарлая” нэгж хичээлийг заахдаа ТХБ-ын үзэл санаатай интеграцчилах боломжтой гэж үзэв (IX ангийн монгол хэлний сурах бичиг, УБ., 2017, 66-109-р тал). Энэхүү нэгж хичээл нь дараах 3 зорилттой.

- Шалтгаан, түүний үр дагаврын холбоо хамаарал, баримт ба үзэл бодлыг задлан шинжилье.
- Шалтгаант нийлмэл өгүүлбэрийг холбон, найруулах аргад суралцъя.
- Асуудал дэвшүүлэн, үзэл бодлоо илэрхийлэхдээ шалтгаан үр дагаврын холбоог үндэслэл холбоотой гаргая.

Сурах бичгийн 97-101-р талд “Элсэн чихэр” эх, “Бэлэн бүтээгдэхүүн” зургаар харуулсан мэдээлэл, “Сурагч бүр биеийн жингээ хянаж сурах нь хамгийн сайн хэвшил юм” эх, “Жингийн илүүдэл” график зэргийг задлан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх явцад ТХЗБ-ын сэдэв буюу өнөөгийн нийгэмд тулгамдаад байгаа “Илүүдэл жин ба таргалалт хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс” асуудлын хүрээнд эрүүл энх, үр бүтээлтэй амьдрахад хоол хүнс ямар нөлөөтэй талаар тодорхой ойлголт мэдлэгтэй болж улмаар “эрүүл амьдралын зан үйлийг өдөр тутмын амьдралдаа хэвшүүлдэг болох” чадвар эзэмшихэд суралцахуйн энэ үйл ажиллагаа нь тодорхой хувь нэмэр оруулна гэж энэ зорилтыг сонгосон болно. Эхний 2 зорилтыг багш сурах бичгийн дасгал даалгавар, өөрийн төлөвлөлтийн дагуу заах бол сонгосон зорилтыг хэрэгжүүлэхдээ ТХБ-ын үзэл санаатай холбон 3-4 цагт заах төлөвлөлт хийв.

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтын ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба сэдэвтэй уялдах байдал (матриц 1-ээс)

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХ303.Сэ09. Илүүдэл жин ба таргалалт хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс
ТХ303.ТМ3. Суралцагч эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлын нийгэм-улс төр-эдийн засгийн хэмжүүрийг ойлгодог болж, эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг дэмжих стратеги болон тэдгээрийг ухуулан сурталчлахын үр нөлөөсг мэддэг болох ТХ303.ЗУ1. Суралцагч эрүүл амьдралын зан үйлийг өдөр тутмын амьдралдаа хэвшүүлдэг болох		9, Б.1. Байгаль, нийгэм, эдийн засгийн сэдвээр олон нийтийн анхаарал татсан асуудлаас сонгож бичихдээ тухай сэдвийн хүрээнд мэдээлэл цуглуулах, эмхлэн цэгцлэх, өөрийн санаа бодлыг оруулан дүгнэж бичих, үзэл бодлоо үндэслэлтэй гаргах, шалтгаан үр дагаврын холбоог илэрхийлэх аргад суралцах (“Монгол хэл, IX” сурах бичиг, 97-101 тал) Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт

Дээрх хүснэгт дэх ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдэв болон цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтыг өмнө дурдсан эхүүдийн агуулга, санаанд холбогдох хэсгийг авч харгалзуулав.

“Элсэн чихэр”, “Бэлэн бүтээгдэхүүн”, “Сурагч бүр биеийн жингээ хянаж сурах нь хамгийн сайн хэвшил юм.”, “Жингийн илүүдэл” зэрэг” эхийг уншихдаа шалтгаан ба үр дагаврын холбоо харьцааг гаргах, баримт ба үзэл бодлыг ялган тодруулах замаар “Илүүдэл жин ба таргалалт хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс”) сэдвээр мэдлэг ойлголттой болох улмаар “Эрүүл амьдралын зан үйлийг хэвшүүлдэг болох” хандлага төлөвшихөд нь хувь нэмэр оруулах нь энэ суралцахуйн зорилтын ТХБ-той холбогдох чухал тал болно.

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэх арга зүй, ТБ-ын цогц чадамжийг тодорхойлсон үндэслэл

1. Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар

“Эхийн бүтцийн хэсгүүдийн уялдаа холбоог тогтоох, эхийн гол санааг тодорхойлох, бүдүүвч схемийг унших, тухайн сэдвээр дэвшүүлсэн асуудал, шалтгаан, үр дагаврыг олох, баримт ба үзэл бодлыг ялгах, харьцуулах, дүгнэлт гаргах, санал бодлоо илэрхийлэх, хамгаалах” зэргээр задлан шинжлэх, тухайн зүйлийнхээ утга учрыг ойлгох, мөн асуудал дэвшүүлэн, түүний шалтгаан ба үр дагаврын холбоо, түүний шийдлийг баримтаар баталж нотолж, давтагдашгүй өвөрмөц байр суурь, үзэл бодол, чөлөөт сэтгэлгээгээ илэрхийлэн бичих зэрэг шүүмжлэлт, бүтээлч сэтгэлгээний арга сонгосон.

2. Цогц чадамжид оруулах хувь нэмэр, үндэслэл, тайлбар

Асуудал дэвшүүлэн, үзэл бодлоо илэрхийлэх, шалтгаан үрийн холбоог үндэслэлтэй гаргах явцад бие биеийнхээ саналын үнэ цэн, харах өнцгийн олон талт байдлыг чухалчлах, ойлгох, хүндэтгэх зэргээр хамтран ажиллах, тухайн асуудлыг задлан шинжлэх, асуудлын шалтгаан, үр дагаврыг тодорхойлох, эргэцүүлэн бодох, үнэлгээ дүгнэлт өгөх зэргээр шүүмжлэлт сэтгэлгээ, сэдвээр дэвшүүлсэн асуудал, түүний шалтгаан, үр дагаврыг олох, тэдгээрийг харьцуулах, асуудал түүний шийдлийг эргэцүүлэх зэргээр сурагчдын асуудал шийдвэрлэх чадвар хөгжинө.

Нэгж хичээлийн төлөвлөлт

Зорилго: Нийгэмд тулгамдсан асуудлын шалтгаан, түүний үр дагаврыг ойлгож, түүнийг ухуулан сурталчлахын үр нөлөөг мэддэг болох

Зорилт:

- Эхэд шалтгаан, түүний үр дагаврын холбоо хамаарлыг баримтад үндэслэн, үзэл бодлоо илэрхийлсэн аргыг ойлгож мэдэх
- Шалтгаант нийлмэл өгүүлбэрийг холбон, найруулах аргад суралцах
- Асуудал дэвшүүлэн, үзэл бодлоо илэрхийлэхдээ шалтгаан үрийн холбоог үндэслэл холбоотой гаргах

Агуулга:

- Шалтгаан, түүний үр дагаврын холбоо хамаарал, баримт ба үзэл бодлыг задлан шинжлэх
- Шалтгаант нийлмэл өгүүлбэрийн холбон найруулсан аргыг задлан шинжлэх
- Асуудал дэвшүүлэн, үзэл бодлоо илэрхийлэхдээ шалтгаан, түүний үр дагаврын холбоог үндэслэл холбоотой гаргах

Арга зүй:

	Ээлжит хичээлийн сэдэв	Цаг	Арга, хэлбэр
1	Шалтгаан үрийн холбоо хамаарал, баримт ба үзэл бодлыг задлан шинжлэх	4 цаг	
2	Шалтгаант нийлмэл өгүүлбэрийг холбон, найруулах аргад суралцах	4 цаг	
3	Асуудал дэвшүүлэн, үзэл бодлоо илэрхийлэхдээ шалтгаан үрийн холбоог үндэслэл холбоотой гаргах (4 цаг)		
	“Илүүдэл жин буюу таргалалт, хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс” сэдвээр асуудал дэвшүүлж, үзэл бодлоо илэрхийлснийг задлан тайлбарлах	1 цаг (40 минут)	Багаар ажиллах Нийгмийн асуудал хөндсөн эхүүдийг
	“Илүүдэл жин буюу таргалалт, хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс” гэсэн асуудлын шалтгаан, үр дагаврыг үндэслэл нотолгоотой гаргасныг задлан тайлбарлах	1 цаг (40 минут)	унших, задлан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх, үзэл бодлоо илэрхийлэх
	“Илүүдэл жин буюу таргалалт, хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс” сэдвээр асуудал дэвшүүлэн, үзэл бодлоо илэрхийлэхдээ шалтгаан, үр дагаврыг үндэслэл нотолгоотой бичих	2 цаг (80 минут)	Бие дааж ажиллах

Ээлжит хичээл 1: “Илүүдэл жин буюу таргалалт, хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс”

“Илүүдэл жин буюу таргалалт, хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс” сэдвээр асуудал дэвшүүлж, үзэл бодлоо илэрхийлснийг задлан тайлбарлах.

Үйл ажиллагаа 1: Эхийг уншиж, задлан тайлбарлах**Алхам 1:**

- “Илүүдэл жинтэй болох, таргалахын шалтгааныг дор бүрнээ бодон, тоочин бичнэ.
- Бичсэнээ хамтрагчтайгаа хуваалцан, шалтгааныг нэгтгэнэ.
- Давхацсан шалтгааныг өнгөөр ялгана.
- Нэгтгэсэнээ бусдадаа хэлнэ. Самбарт бичнэ. Давхцаж байгаа шалтгааны дээр тоогоор тэмдэглэнэ. Хэчнээн шалтгаан байгааг ярилцана. Ямар шалтгаан, яагаад давхцаж байгааг ярилцана.

Алхам 2: Дараах холбоосоор орж “Healthy and unhealthy food” (Эрүүл ба эрүүл бус хоол хүнс), “Child obesity” (Хүүхдийн таргалалт) кино үзнэ.

<https://www.youtube.com/watch?v=b3t9P1Mohkw>

<https://www.youtube.com/watch?v=dQi1Qv5hKIA&list=PLko4kJT5b5BUHWGTICAn29AuzwF3FoSY&index=116>

Киног үзсэний дараа сэдэв ба гол санааг тодорхойлуулна.

Киноны сэдвийг тодорхойлох

Киноны гол санааг тодорхойлох

Алхам 3: Киноны сэдэв, санаанд үндэслэн, шалтгааны асуулт бичих даалгавар өгнө.

Асуулт 1

Асуулт 2

Асуулт 3

Асуултаа үндэслэн асуудал дэвшүүлнэ. Асуулт, асуудал хоёр нь ямар ялгаатайг ярилцана.

Алхам 4: “Сурагч бүр биеийн жингээ хянаж сурах нь хамгийн сайн хэвшил юм.” (Монгол хэл IX анги, 98-р хуудас) эхийг анхааралтай уншаад, утга нь тодорхойгүй үгийг тэмдэглэн, толь бичгээс тодруулна.

Дурдсан эхээс ялгасан дараах өгүүлбэрийн аль нь дэвшүүлсэн асуудал, аль нь асуулт байна вэ? Яагаад гэдгийг ярилцана.

- Таргалалтаас шалтгаалан биеийн жин хэвийн хэмжээнээс хэтрэх нь сүүлийн үед олны анхаарлыг нэлээд татах боллоо.
- Янз бүрийн баталгаагүй эм, хүнсний нэмэлт бүтээгдэхүүн хэрэглэж эрүүл мэндээрээ хохирох явдал ч цөөн бус гарч байна.
- Иймд олон хүний сэтгэлийг зовоож байгаа энэ асуудлыг хэрхэн шийдэх вэ?
- Яагаад заавал биеийн жингээ хянах ёстой вэ?

Үйл ажиллагаа 2: Үзэл бодлоо илэрхийлэх, тайлбарлах

Алхам 1: “Сурагч бүр биеийн жингээ хянаж сурах нь хамгийн сайн хэвшил юм” эхээс таргалалтын талаар зохиогчийн үзэл бодлыг олоод, дараах бүтцийн дагуу задлан тайлбарлана. Үзэл бодлоо баримтаар нотлохын зорилгыг тайлбарлана.

1	Үзэл бодлоо илэрхийлсэн өгүүлбэр бичнэ.
2	Баримтаар нотолно.
3	Дүгнэнэ.

Алхам 2: Таргалалтын талаарх зохиогчийн үзэл бодлыг, өөрсдийн үзэл бодолтойгоо харьцуулан дүгнэлт гаргана.

Зохиогчийн үзэл бодол	Чиний үзэл бодол
Баримт	Баримт
Дүгнэлт	

Ээлжит хичээл 2: “Илүүдэл жин буюу таргалалт, хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс”

“Илүүдэл жин буюу таргалалт, хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс” гэсэн асуудлын шалтгаан, үр дагаврыг үндэслэл нотолгоотой гаргасныг задлан тайлбарлах

Үйл ажиллагаа 1: Шалтгаан, үр дагаврын холбоог тайлбарлана.

Алхам 1: “Элсэн чихэр”- (Монгол хэл IX анги, 9-р хуудас) эхийн шалтгаанаас үүдэлтэй үр дагаврыг оновчтой харгалзуулаад, тэдгээрийн харилцан хамаарлыг тайлбарлана.

Алхам 2: “Сурагч бүр биеийн жингээ хянаж сурах нь хамгийн сайн хэвшил юм.” эхээс шалтгаан, үр дагаврыг ялгасныг анхааралтай уншина. Шалтгаан ба үр дагаврыг холбосон үг, бүтээврийн утгыг ярилцаад, хамгийн их хэрэглэсэн

холбоосыг ярилцаж, утга, үүргийг тодорхойлно. Тухайн холбоосоор шалтгаан, үр дагаврын өөр жишээ холбон хэлнэ.

Асуудал:

- Таргалалтаас шалтгаалан биеийн жин хэвийн хэмжээнээс хэтрэх нь сүүлийн үед олны анхаарлыг нэлээд татах боллоо.
- Янз бүрийн баталгаагүй эм, хүнсний нэмэлт бүтээгдэхүүн хэрэглэж эрүүл мэндээрээ хохирох явдал ч цөөн бус гарч байна.
- Иймд олон хүний сэтгэлийг зовоож байгаа энэ асуудлыг хэрхэн шийдэх вэ?

Үзэл бодол:

Дунд сургуулийн сурагчдын эрүүл мэндийн сурах бичиг дээр биеийн жингээ олох аргыг тусгасан байдаг боловч түүнийг хэмжиж хэвшил болгох, биеийн жингээ хянаж сурах нь тулгамдсан асуудлын нэг болж байна.

шалтгаан	холбоо	үр дагавар
Бодисын солилцооны өөрчлөлтийн улмаас	улмаас	арьсан доорх өөхлөг болон бусад эдийн дотор илүүдэл хэмжээгээр өөх хуримтлагдах, биеийн жин нэмэгдэх
Таргалалтаас шалтгаалан	...аас шалтгаалан	биеийн жин хэвийн хэмжээнээс хэтрэх
охид, бүсгүйчүүд туранхай гоолиг болохыг хүсэн		баталгаагүй эм, хүнсний нэмэлт бүтээгдэхүүн хэрэглэж
баталгаагүй эм, хүнсний нэмэлт бүтээгдэхүүн хэрэглэж,		эрүүл мэндээрээ хохирох явдал ч цөөн бус гарч байна.
Таргалах нь	нь	хүний эрүүл мэндэд сөрөг нөлөө үзүүлдэг.
бодисын солилцооны тэнцвэр алдагдсанаас болж	...аас болж	өөх, тослогийн хэмжээ биед их хэмжээгээр хуримтлагдсанаас үүсдэг
өөх, тослогийн хэмжээ биед их хэмжээгээр хуримтлагдсан аас үүсдэг.	...аас үүсдэг.	Таргалах нь
жин илүүдэх нь	нь	ууц нурууны өвдөлт үүсгэдгийг
ууц нурууны өвдөлт	(нь)	хувь хүний биеийн байдал болон сэтгэл санаанд шууд нөлөөлж, хөдөлгөөнийг хязгаарлаж, амьдралын чанарыг бууруулдаг бөгөөд эрүүл мэндээ сайжруулахад гарах зардлыг ихэсгэдэг байна.
Биеийн жин нэмэгдэхийн хэрээр	...ийн хэрээр	нурууны зээрэнцэг дээр ирэх биеийн ачаалал нэмэгдсэн
нурууны зээрэнцэг дээр ирэх биеийн ачаалал нэмэгдсэнээс	...ээс	зээрэнцэг гэмтэж эхэлдэг,
мөн өөхний эс нь	нь	архаг үрэвслийг бий болгох
		Эрэгтэйчүүд хэвлий, гэдсээрээ илүү таргалдаг бол эмэгтэйчүүд өгзөг гуя, мөр хэсгээрээ ихэвчлэн таргалдаг.
Хэт таргалалтаас болж	...аас болж	чихрийн шижин, зүрх судасны, элэг өөхлөх, даралт ихсэх, цөс, нойр булчирхайн өөрчлөлт, сарын тэмдэг өөрчлөгдөх, хөл муудах зэрэг олон янзын өвчин үүсдэг.
хоол хүнсний зохисгүй хэрэглээ, хөдөлгөөний дутагдлаас	аас	Таргалалт

Шийдэл

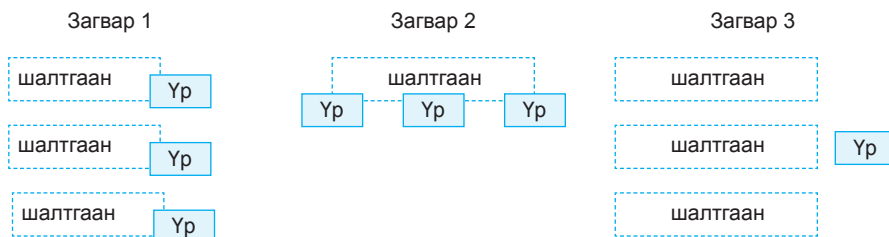
... зохистой биеийн хөдөлгөөн хийхээс гадна хоол тэжээлээ тохируулан хэрэглэх хэрэгтэй.

... Иймд идэвхтэй хөдөлгөөнтэй байхын тулд чөлөөт цагаараа дасгал хөдөлгөөн, аэробик бүжиг хийж байх нь зүйтэй.

Алхам 3: Дээрх хүснэгтээс дараах загварт тохирох жишээг бичнэ. Дүгнэн ярилцана.

үр	шалтгаан	үр	шалтгаан

Алхам 4: Хүснэгтээс дараах загварт тохирох өгүүлбэрийг бичнэ. Дүгнэн ярилцана.

Алхам 5: “Илүүдэл жин буюу таргалалт, хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс” – түүний шалтгаан ба үр дагаврыг дүгнэн ярилцана.

“Эрүүл амьдралын зан үйлийг өдөр тутмын амьдралдаа хэвшүүлдэг болох” талаар дараах асуултад хариулах маягаар бичнэ.

- *Хэн, юу, хэзээ, яагаад, хэрхэн, хаана*

Үнэлгээ: Дараах шалгуураар сурагч бүр өөрийгөө үнэлнэ.

№	Шалгуур	үнэлгээ
1	Эхээс асуудал, үзэл бодлыг олж, тодорхойлж чадаж байна уу?	
2	Эхээс шалтгаан, үр дагаврыг олж, холбоо хамаарлыг тодорхойлж чадаж байна уу?	
3	Асуудлын шалтгаан, үр дагаврын үндэслэл, нотолгоог олж, хамааруулж чадаж байна уу?	
4	“Эрүүл амьдралын зан үйлийг өдөр тутмын амьдралдаа хэвшүүлдэг болох” талаар мэдлэг ойлголттой болсон уу?	

Ээлжит хичээл 3: “Илүүдэл жин буюу таргалалт, хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс”

“Илүүдэл жин буюу таргалалт, хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс” сэдвээр асуудал дэвшүүлэн, үзэл бодлоо илэрхийлэхдээ шалтгаан, үр дагаврыг үндэслэл нотолгоотой бичих

Үйл ажиллагаа 1: Юуны тухай, ямар зорилгоор, хэнд бичих вэ? гэдгээ ярилцана.

Сэдэв: Илүүдэл жин ба таргалалт хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс

Зорилго: “Илүүдэл жин ба таргалалт хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс” сэдвээс асуудал дэвшүүлэн, түүний шалтгаан, үр дагаврыг тайлбарлана.

Уншигч: Үе тэнгийнхэндээ

Хэмжээ: А4-ийн цаасны 1-2 нүүрэнд багтааж бичнэ.

Алхам 1: Бичих сэдэв буюу асуудлаа тодорхойлно.

1. Дараах асуудлаас багаараа сонгон, асуудал дэвшүүлэн бичнэ. Дэвшүүлсэн асуудлаа ангиараа ярилцаад, хамгийн үр дүнтэйг ялгаад, яагаад гэдгээ ярилцана.
2. Дэвшүүлсэн асуудлынхаа талаар үзэл бодлоо илэрхийлж, ярилцана.
3. Дэвшүүлсэн асуудал болон үзэл бодлоо 2-3 баримтаар батална.

Эх	“Элсэн чихэр” – шалтгаан, үр дагавраас	“Сурагч бүр биеийн жингээ хянаж сурах нь хамгийн сайн хэвшил юм.” эхэд дэвшүүлсэн асуудлаас асуудал дэвшүүлээрэй.	Т а р г а л а л т а а с шалтгаалан биеийн жин хэвийн хэмжээнээс хэтрэх нь сүүлийн үед олны анхаарлыг нэлээд татах боллоо.	Янз бүрийн баталгаагүй эм, хүнсний нэмэлт бүтээгдэхүүн хэрэглэж эрүүл мэндээрээ хохирох явдал ч цөөн бус гарч байна.	“Бэлэн бүтээгдэхүүн, Илүүдэл жин” – (Монгол хэл IX анги, 98-р хуудас) гэсэн зурган, графикан мэдээллээс асуудал дэвшүүлэн бичнэ үү. Мэдээлэл тус бүрд юм уу, нэгтгээд нэг асуудал дэвшүүлж ч болно.
Дэвшүүлсэн асуудал					
Үзэл бодол					
Баримт					

Алхам 2: Сэдвийн хүрээнд баримт мэдээлэл цуглуулна.

“Илүүдэл жин буюу таргалалт хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс” сэдвээр бичихийн тулд багаараа ярилцаад сэдвээ тодорхой болгоно. Эхийн нэрээ харин өөрөөр өгч болно.

1. Таргалалт
2. Хөдөлгөөний дутагдал
3. Эрүүл бус хоол хүнс

Алхам 3: Сонгосон сэдвийн хүрээнд баримт мэдээлэл цуглуулна. Үүний тулд (Монгол хэл IX анги, 99 дүгээр тал) “Бэлэн бүтээгдэхүүн, Илүүдэл жин” зурган болон графикан мэдээллийг ашиглана.

Дараах “Бэлэн бүтээгдэхүүн”-ээс сонгоод, “Биед тэжээл, амин дэм өгдөггүй хэрнээ их хэмжээний сахар болон өөх тосноос бүтсэн хүнсний бүтээгдэхүүн” болохыг батлах баримт цуглуулна. Баримт мэдээллээ үр дүн, ач холбогдлоор нь эрэмбэлэн, боловсруулна.

Бэлэн бүтээгдэхүүн (Монгол хэл IX анги, 99 дүгээр хуудас)				
Печень	Пицца	Гамбургер	Шарсан төмс	Кока кола

Баримт	Амьдралаар болон шинжлэх ухаанаар баталж нотолсон баримт
Тоон мэдээлэл	Тоогоор илэрсэн баримт
Жишээ	Сонгож авсан жишээ, үйл явдал

Алхам 4: Бичих төлөвлөгөө гаргана.

1	Эхлэл хэсэг	Сэдвээ товч танилцуулах • Дэвшүүлсэн асуудал
2	Гол хэсэг	Сэдвийн нотолгоо, тайлбар, чиний үзэл бодол • Асуудлын нөхцөл байдал • Асуудлын шалтгаан, үр дагавар • Асуудалд олны анхаарлыг татах, сурталчлах, уриалах, дагуулах баримт мэдээлэл • Асуудлыг шийдэх боломж, хувилбар
3	Төгсгөл хэсэг	Дүгнэлт • Чиний дэвшүүлсэн санал, дүгнэлт

Алхам 5: Сэдвийн дагуу ноороглон бичнэ, сайжруулна, сийрүүлэн бичнэ.

Үнэлгээ: Дараах шалгуураар сурагч бүр өөрийгөө үнэлнэ.

Шалгуур	Үзүүлэлт
Агуулга, ач холбогдол	Сонгосон сэдвийн хүрээнд: Асуудал дэвшүүлсэн үү? Асуудлын талаарх үзэл бодлоо илэрхийлсэн үү? Асуудлын шалтгаан, үр дагаврыг үндэслэлтэй гаргаж чадсан уу? Асуудлыг шийдэхэд хувь нэмэр оруулах санааг дэвшүүлсэн үү?
Баримт, жишээ нотолгооны чанар	Асуудлын чухлыг нотлох хамгийн оновчтой баримт сонгосон уу? Тухайн асуудалд олон нийтийн анхаарлыг татах, сурталчлах, уриалах, дагуулахаар баримт сонгосон уу?
Хэл найруулга	Зөв бичих дүрмийг баримталсан уу? Найруулгын алдаагаа хянасан уу? Эрүүл амьдралын зан үйлийг хангалттай сайн сурталчилж чадсан уу?

Бие даалт: “Илүүдэл жин ба таргалалт хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс” сэдвийн үр нөлөөг ухуулан сурталчлахын тулд тухайн сэдвээр эсээ бичих, хэлэлцүүлэг, мэтгэлцээн хийх, веб, facebook хөтлөх, зурагт хуудас гаргах, зөвлөгөө бичих, мэдээ мэдээлэл бэлдэх зэргээр бүтээлч даалгавраас сонгон гүйцэтгэнэ.

2.3 УРАНЗОХИОЛ

2.3.А. СУУРЬ БОЛОВСРОЛЫН УРАНЗОХИОЛЫН ХИЧЭЭЛИЙН ТХБ-Д ОРУУЛАХ ХУВЬ НЭМЭР

Суурь боловсролын уран зохиолын хөтөлбөрөөр судалдаг тодорхой эх зохиолууд болон монгол ардын аман зохиолын төрөл зүйлүүд, ерөөл магтаал, үлгэр туульс, оньсого таавар зэрэг нь Монголын ард түмний аз жаргал, сайн сайхан амьдрал, туйлын хүслэнг илэрхийлдэг тул ТХЗ-уудтай нягт холбогдоно. Монгол аман зохиол, туульсын зохиол нь үндсэн агуулгаараа сайн сайхныг хүсэмжилсэн, энх амгалан амьдралын дуулал юм. Хүний амьдралын утга учир нь дээд сайн сайхан болох аз жаргалд хүрэх явдал бөгөөд энэ нь урлаг уран зохиолын эцсийн зорилготой мөн нийцэж, байгалийн зохиол, хүйн холбоо аз жаргалтай, сайн сайхан ухаалаг амьдрах, монгол хүний хувьд эерэг зөв хандлагыг чухалчилж, үндэсний ухамсар, ёс заншлаа үнэт зүйлс болгон эрхэмлэн дээдэлдэг чадваруудтай уялдах болно.

Агуулгын интеграцыг тодорхойлсон байдал

Суурь боловсролын уран зохиолын хөтөлбөрийн агуулга, арга зүйг ТХБ-ын үзэл санаатай хэрхэн холбогдож байгааг дараах хоёр шалгуураар тодорхойлов. Үүнд:

1. Сурах бичиг дэх эх зохиолын агуулга ТХБ-ын үзэл санаатай нийцсэн эсэх
2. Эх зохиолыг задлан шинжлэх даалгаврын арга аргачлал нь ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилттой нийцсэн эсэх

Уран зохиолын сургалтад хэрэглэж буй эх зохиолын агуулга, хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтыг ТХЗБ-ын сэдэв ба суралцахуйн зорилтуудтай хэрхэн холбогдож байгааг шинжлэн үзэхэд шууд байдлаар холбогдож байгаа 6 зорилт байна. Эдгээрийг ангилан авч үзвэл:

Тогтвортой хөгжлийн зорилт	Суралцахуйн зорилт			
	VI анги	VII анги	VIII анги	IX анги
ТХЗ03. Эрүүл мэнд ба сайн сайхан хандлага		1	2	
ТХЗ04. Чанартай боловсрол			2	
ТХЗ15. Газар дээрх амьдрал			1	
Нийт	Нийт 6			

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилттой холбогдсон байдлыг ангилж авч үзвэл танин мэдэхүйн айн 3, нийгэмшил сэтгэл хөдлөлийн айн 2, зан үйлийн айн 1 зорилт байгаа бөгөөд VIII ангийн 5, VII ангийн нэг суралцахуйн зорилт байна.

ТХБ нь уран зохиолын хичээлтэй хэрхэн интеграцчилагдаж байгааг тодорхойлохын тулд 2015 онд хэвлэгдсэн багшийн ном, 2017 оны шинээр хэвлэгдсэн VII, VIII ангийн сурах бичиг, суралцахуйн удирдамжид тусгагдсан эх зохиолын сэдэв, агуулгыг үндэслэн агуулгын уялдаа холбоог гаргав. Уран зохиолын сургалтад хэрэглэгдэхүүн болгож ашиглагддаг зарим эх зохиолууд агуулга талаасаа ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдвүүдтэй шууд ба дам байдлаар холбогдож байна. Жишээ нь: Монголчуудын аж амьдрал, ардын зан үйлийн тусгал болсон бэлэг дэмбэрлийн үг, ертөнцийн гурав, зүйр цэцэн үгс, ерөөл магтаал, туульсын найраглал зэрэг нь “Аз жаргал, сайн сайхан байдал, амьдралын чанар” (ТХЗ03.Сэ05), “Чингисийн 9 өрлөгтэй өнчин хүүгийн цэцэлсэн шаштир” зохиолын агуулга нь эрүүл амьдралын

зан үйлийг өдөр тутмын амьдралдаа хэвшүүлдэг болох (ТХ303.ЗҮ1) зорилттой, “Тэхийн зогсоол” найраглал нь орон нутгийн байгаль орчинтой харилцаж, дэлхий дээрх хүмүүний бус аж амьдралыг ойлгож чаддаг болох (ТХ315.НСХЗ) зорилттой шууд холбогдож байна.

Харин өнгөц үзэхэд ядуурал, байгалийн гамшиг, ялгаварлан гадуурхалт, нийгмийн өөрчлөлт зэрэг ойлголтууд зарим эх зохиолуудад тусгагдаж, холбогдож байгаа мэт боловч ТХБ-ын үндсэн ухагдахуун ойлголтод нийцэхгүй, шууд холбогдохгүй байна. Уран зохиол бол уран сайхны санаагаар баяжигдсан, хийсвэр ойлголт, дүр, дүрслэлүүд дийлэнх нь байдаг. Жишээ нь: “Эрхий мэргэн” үлгэр дэх долоон нар гарч, ган гачиг болж буй үзэгдэл нь ТХБ-д тусгагдсан, байгалийн шинжлэх ухааны уур амьсгалын өөрчлөлт (ТХ315.Сэ05) хувирал гэсэн ойлголтоос эрс ялгаатай байх жишээтэй байна. Мөн “Тэхийн зогсоол” найраглал дахь хүн ба амьтны амьдралын төлөөх тэмцэл гэсэн хийсвэр, уран сайхны ойлголт нь ТХБ-д тусгагдсан амьдралын төлөөх тэмцэл (ТХ315.Сэ01) гэдэг бодит ойлголтоос, “Чингисийн 9 өрлөгтэй өнчин хүүгийн цэцэлсэн шастир” зохиолын Чандага цэцний өнчин хөвгүүнтэй харилцаж буй харьцаа, маргалдаан, ялгаварлан гадуурхалт нь ТХБ-д тусгагдсан тэгш бус байдал, ялгаварлан гадуурхалтаас (ТХ310.Сэ01) өөр ойлголт байгаа тул тухайн зорилтуудыг энд холбон авч үзсэнгүй.

Суурь боловсролын уран зохиолын сургалтын цөм хөтөлбөрт ТХЗБ-ын сэдэв, суралцахуйн зорилт тодорхой хэмжээгээр тусгагдсан судлагдахууны онцлогоос шалтгаалан уран зохиолын хийсвэрлэл, уран сайхан, уран сэтгэмжийн ойлголтуудыг байгаль, нийгмийн шинжлэх ухааны томъёолол, тодорхойлолт зэргээс ялгаж салган, нарийвчлан судалж, харилцан уялдааг олж тогтооход хянамгай хандах шаардлагатайг харуулж байна. VIII ангийн хувьд эх зохиол, хэрэглэгдэхүүн ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, агуулгатай шууд байдлаар илүү холбогдож байна. Үүнээс VIII ангид үзэж судалдаг “Чингисийн есөн өрлөгтэй өнчин хүүгийн цэцэлсэн шастир” зохиолын агуулга нь ТХЗБ-ын сэдэв, суралцахуйн зорилттой холбогдож байгаа гэж үзсэн болно.

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцыг тодорхойлсон байдал

1. Сургалтын аргыг сонгосон үндэслэл

ТХБ-ын мэдлэг чадвар эзэмшүүлэхэд нийтлэг ашиглах багц аргуудаас суурь боловсролын уран зохиолын сургалтад шинжилгээ судалгаа хийх, шүүмжлэлт сэтгэлгээ, бүтээлч эргэцүүллийн аргууд шууд холбогдож байна.

Шинжилгээ судалгааны арга: Эх зохиолыг судлан уншиж, зохиолын бүрдүүлбэр хэсгүүдийг задлан шинжлэх, зохиолын дүр дүрслэл, уран яруу хэрэглүүрүүдийг харьцуулан судлах зэргээр сурагчдын тогтвортой хөгжлийн боловсролд хувь нэмэр оруулах юм.

Шүүмжлэлт сэтгэлгээний арга: Шүүмжлэлт сэтгэхүй нь ажиглалт, идэвхтэй харилцаа зэргээс олж авсан мэдээллийг чадварлагаар хэрэглэх, задлан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх, үнэлэх, асуудлыг олон өнцгөөр олж харах нарийн тогтолцоо уялдаа холбоо бүхий чадвар юм.

Бүтээлч эргэцүүллийн арга: Сэтгэлгээний арга барил бөгөөд асуудлыг шүүн тунгаах, эргэцүүлэн бодох, бүтээлчээр бодож сэтгэх, дүгнэлт гаргах, түүнийгээ эргээд найз нөхдөдөө зөвөөр илэрхийлэх чадварын тухай асуудал юм. Уран

зохиолын хичээлээр дүр дүрслэлийг олон талаас нь бүтээлчээр эргэцүүлэн бодох, эргэлзэн тээнэгэлзэх, асуудлыг олж тодорхойлох тухай юм.

2. ТБ-ын цогц чадамжид оруулах хувь нэмрийн тайлбар

Сурагчдын хамтран ажиллаж, бусдаас суралцах чадамж, бусдын үзэл бодлыг ойлгож, хүндэтгэх, бусдын оронд өөрийгөө тавьж ойлгох, оролцоонд тулгуурлан асуудлыг шийдвэрлэх, зохицуулах чадвар (5), бусдын санаа бодолд тулгуурлан асуудал дэвшүүлэх, тогтвортой байдлын тухай яриа хэлэлцээрт өөрийн байр суурьтай байх (6), ёс суртахууны хэм хэмжээний талаар эргэцүүлэн бодох, дүр бүрийн хэлсэн үг, хийж буй үйл хөдлөлөөс учир шалтгаан, үнэлэмжийг ойлгож, түүний талаар эргэцүүлэн бодох, тогтвортой болон сайн сайхан хандлагын үнэлэмж, ашиг сонирхлын зөрчилтэй, эсэргүүцэлтэй тулгарсан нөхцөл байдалд ч хэлэлцээр хийх (3) зэрэг чадвар хөгжихөд дэмжлэг үзүүлнэ.

Хүснэгт 2.14. Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграц (Уран зохиол)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Анги				ТХЗБ		Арга зүй				Цогц чадамж	
Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	6	7	8	9	ТХЗБ-ын сэдэв	Үндэслэл, тайлбар	Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох (компанит ажил, тэмдэглэлт өдөр, ...)	Шинжилгээ/ судалгаа хийх (судалгааны төсөл, кейс судалгаа, зөрвөрчлэх)	Бүтэц, шүүмжилтэйг сэтгэх (хэлэлцүүлэг, ...)	Алсын хараатай бодох (ирээдүйг төлөөлөх, төсөөлөх/өнгөрснийг нэхэн санах)	Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар /суралцахуйн удирдамж, сурах бичиг, бусад/	Код
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
7. Үнших	7, Ү.1 Ерөөл магтаал, сургаалын болон уянгын яруу найраг, туульсын найраглал, түүх-домог, хууч яриа, туурь, өгүүлэг, дэлхийн сонгодог өгүүлэг зэргийг мэдэрч, тусган хүлээж авснаар аз жаргал, сайн сайхан байдал, амьдралын чанарын талаарх философи, ёс суртахууны үзэл баримтлал болон эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлын нийгэм-улс төр-эдийн засгийн хэмжүүрийг ойлгодог болно.	✓	ТХЗ03.ТМ1	ТХЗ03.С05.	Сонгон уншсан ерөөл магтаал, сургаалын болон уянгын яруу найраг, туульсын найраглал, түүх-домог, хууч яриа, туурь, өгүүлэг, дэлхийн сонгодог өгүүлэг зэргийг мэдэрч, тусган хүлээж авснаар аз жаргал, сайн сайхан байдал, амьдралын чанарын талаарх философи, ёс суртахууны үзэл баримтлал болон эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлын нийгэм-улс төр-эдийн засгийн хэмжүүрийг ойлгодог болно.	✓	✓	□	□	Монгол ардын ерөөл магтаал, бэлэг дэмбэрлийн үгийг хэзээ хаана яаж хэрэглэх талаар дурийн тоглолт хийх, задлан шинжилгээ судалгаа хийх, эсээ бичих, хэлэлцүүлэг хийх боломжтой. Суралчид Монгол ардын ерөөл магтаалыг уншаад, тусган мэдэрч хүлээн авч байгаа байдлыг нь үнэлэхдээ хэзээ, хаана, яаж хэрэглэх вэ гэдэг хэрэглээн дээр нь суурилан ойлголтыг нь баталгаажуулбал илүү үр дүнтэй. Ерөөл магтаалд Монголчуудын амьдралын чанарын талаарх философи, сайн сайхан байдлыг зөгнөн бэлгэддэг чанар нь МА-ын ерөөл магтаалд илүү тод тусч илэрсэн байдаг тул суралчдаар задлан шинжилгээ хийлгэхдээ аль мөр бадгуудад илүү тод илэрсэнийг ажиглуулах, судлуулах, бичлэг үзэж дүгнэлт гаргуулах зэргээр бодит хамтын үйл ажиллагаанд оролцуулах, шинжилгээ судалгаа хийлгэх зэрэг арга зүйг сонгож болно. Мөн туульсын зохиолуудыг уншихдаа уран яруу тодоор унших, аз жаргал, сайн сайхан амьдралыг хүсэмжилсэн, туйлын хүслэнгийн илэрхийлэл болсон хэсгүүдийг сонгож уншиж, уншлагын олон аргуудыг хэрэглэхийн зэрэгцээ сайн сайхан байдлын хэмжүүр юу болохыг тусган хүлээн авч, ухаарч унших нь эцсийн зорилго болно.	9	1- Ардын ёс заншил, үнэт зүйлсийн харилцан хамаарал, түүнийг таньж мэдэх ойлгох чадвар 2- Ирээдүйд болох сайн сайхан зүйлийг зөгнөн бэлгэдэх, ойлгох, үнэлэх чадварыг дэмжихэд чиглэгдэнэ.

7. У/2 Зохиолын өгүүлэгдэхүүний бүтэц, холбоо хамаарлыг дүрийн үйлдлээр нь хөөн тайлбарлаж, үйл явдлын орчин, нөхцөл байдал, дүрийн зан төрх, бодол санаа, үйлдэл, үг яриаг анхааран унших замаар зохиолын агуулгыг нарийвчлан ойлгож, сэдэв, гол санаа, дэлд утгыг тодорхойлон дүгнэж, үзэл бодлоо илэрхийлж сурина. / Шүхэрч Буниа. Багшийн ном.113-118-р тал/	✓	□	TX303.HCХ5 TX303.Сә03	"Зохиолын өгүүлэгдэхүүний бүтэц, холбоо хамаарлыг дүрийн үйлдлээр нь хөөн тайлбарлаж, үйл явдлын орчин, нөхцөл байдал, дүрийн зан төрх, бодол санаа, үйлдэл, үг яриаг анхааран унших замаар зохиолын агуулгыг нарийвчлан ойлгож, сэдэв, гол санаа, дэлд утгыг тодорхойлон дүгнэж, үзэл бодлоо илэрхийлсэнээр 21-р зүүнд хэрэглээтэй суурь чадварууд ба цогц чадамжуудыг эзэмшсэн, хувь хүнийгээ зүгээс тогтвортой хөгжлийн боловсролд идэвхтэй оролцдог иргэн болж төлөвшинө.	✓	Дүрийн задлан шинжилгээ хийж, гадаад болон дотоод шинжийг илрүүлэх, асуулт даалгавар зохиож, багууд бие биенийхээ асуулт даалгаварыг харуулах, Бунятагай ижил шиний санаачилж явсан эрдэмтдийн туршилт судалгааны түүх, бага насны намтартай танилцах, тестэй тохиолдлуудыг шинжлэх, дүрд хувилан тоглох, Бунятагийн үйл ажиллагаа шиний санаачилсан зүйл мөн эсэх дээр хэлэлцүүлж, мэтгэлцэн зохион байгуулах, түүх намтар зохиох, гол баатрын үйл хэрэг дээр тулгуурлан шиний сэдэж санаачлах хүсэл эрмэлзэл төрж байвал ирээдүйд тодорхой нөхцөлд хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө зохиох зэрэг бүтээлн шүүмжлэлт сэтгэлгээний аргууд болон алсын хараатай болох аргуудыг хэрэглэж болох юм.	Сурагчид: 1- Ирээдүйд зориулан өөрийн үзэл бодлыг бий болгох чадвар, эрсдэл болон өөрчлөлтийг шийдвэрлэх чадвар, 4- Аливаа дэвшилтэт үйл хэргийг боловсруулан хэрэгжүүлэх чадвар, 5- Бусдаас суралцах чадвар, өөрөөр хэлбэл алиа зүйлсээс санаа авч, мэдэрэмтэй хандах чадвар, манлайлах чадвар, 6- Өөрийн ойлголт, үйл хөдлөлөө эргэцүүлэн бодох чадвар, 7- Орон нутгийн түвшинд өөрийн үүрэг оролцоог эргэцүүлэн бодох, өөрийн үйл хэрэгт тасралтгүй үнэлэлт дүнэлт өгч, урам зориг, сэтгэлтийн тэнхээ хайрлах чадваруудыг гол баатрын үйл хөдлөлөөс тусган авч, эзэмшихэд дэмжлэг үзүүлнэ.
8. ЯС.1 Зохиолын гол санаа, дүрийн өсөлт, зан төрхийн өөрчлөлт, харьцуулсан хэсгийг харьцуулан оновчтой жишээ баримтаар илэрхийлсэн хэсгийг харьцуулан							

2.3.Б. НЭГЖ ХИЧЭЭЛ: “ЧИНГИСИЙН ЕСӨН ӨРЛӨГТЭЙ ӨНЧИН ХҮҮГИЙН ЦЭЦЭЛСЭН ШАШДИР” ЗОХИОЛ ДАХЬ АЗ ЖАРГАЛТАЙ АМЬДРАЛ, ЁС СУРТАХУУНЫ ТУХАЙ ОЙЛГОЛТ, ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛЫГ СУДЛАХ НЬ

Нэгж хичээлийн ТХБ-д оруулах хувь нэмэр

ТХ-ийн үзэл санааг уран зохиолын хичээлтэй интеграцчилах нэгж хичээлээр VIII ангийн сурах бичгийн (Уран зохиол, Г.Нандинбилэг нар, УБ., 2017, 41-52-р тал) “Чингисийн есөн өрлөгтэй өнчин хүүгийн цэцэлсэн шаштир” зохиолын агуулгаар дамжуулан хэрэгжүүлэхээр сонгож байна. ТХБ-ыг туульсын найраглал уншиж судлах сэдэвтэй интеграцчилан харуулах энэхүү нэгж хичээлийн хөтөлбөрт туульсын найраглалыг задлан шинжлэх 4 зорилтоос (Багшийн ном. Г.Нандинбилэг нар, УБ., 2015) зөвхөн зохиолын утгаас үүдэн өөрийн сэтгэгдлээ илэрхийлэх гэсэн 4 дүгээр зорилтыг холбон заах боломжтой гэж үзэв. Харин бусад зорилтыг багш өөрийн төлөвлөлтийн дагуу заах болно. Энэ нэгж хичээлээс ТХБ-д холбогдох энэ хэсгийг 4-5 цагт заахаар төлөвлөлөө.

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтын ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба сэдэвтэй уялдах байдал (матриц 1-ээс)

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ТХЗБ-ын сэдэв	ТХ303.Сэ05. Аз жаргал, сайн сайхан байдал, амьдралын чанарын талаарх философи, ёс суртахууны үзэл баримтлал
ТХ303.ЗҮ1. Суралцагч эрүүл амьдралын зан үйлийг өдөр тутмын амьдралдаа хэвшүүлдэг болох	8, У.2 Зохиолын өгүүлэгдэхүүний бүтэц, хүүрнэлийн учир холбогдлыг тайлбарлах, үйл явдлын орчин нөхцөл, дүрүүдийн холбоо хамаарал, өсөлтийг анхааран унших замаар зохиолын агуулгыг нарийвчлан ойлгож, сэдэв, гол санаа, далд утгыг тодорхойлон, үзэл бодлоо илэрхийлж сурна./Чингисийн 9 өрлөгтэй өнчин хүүгийн цэцэлсэн шаштир. Багшийн ном. 97-100 тал/ Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт

Зурагт ТХЗБ-ын сэдэв, суралцахуйн зорилтыг цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт, эх зохиолын агуулгад холбогдох хэсгийг авч, харгалзуулав. Уран зохиолын дүрслэлээс жаргалтай амьдралын үзэл хандлага, философи, ямар зүйлийг сайн сайхан гэж үзэх, өдөр тутмын амьдралдаа юуг мөрдлөг болгох, эрүүл аж төрөх тухай сурагчид ойлгон, далд утгыг өөрийнхөөрөө тайлан тайлбарлаж, үзэл бодлоо илэрхийлэх чадвар нь энэ зорилтын хүрээнд чухлаар тавигдана. “Чингисийн есөн өрлөгтэй өнчин хүүгийн цэцэлсэн шаштир” зохиолд өрлөгүүд архи уух нь зөв эсэх талаар маргалддаг. Энэ нь эргээд эрүүл амьдрал, эрүүл аж төрөх ёсон хийгээд, үзэл бодлоо хэрхэн илэрхийлэх аргуудтай холбогдож байна. Энэ утгаараа тогтвортой хөгжлийн боловсролд буй эрүүл, сайн сайхан аж төрөх ёс нь уран зохиолд дүрслэлийн олон аргаар, олон дүрээр дамжуулан дүрслэгдэж байна. Уран зохиолоос таньж мэдсэн зүйлээ амьдралын асуудалтай холбох, хэрэглэх асуудал маш чухал. Зохиолын өгүүлэгдэхүүний бүтэц, хүүрнэлийн учир

холбогдлыг тайлбарлах, үйл явдлын орчин нөхцөл, дүрүүдийн холбоо хамаарал, өсөлтийг анхааран унших замаар зохиолын агуулгыг нарийвчлан ойлгож, сэдэв, гол санаа, далд утгыг тодорхойлон, үзэл бодлоо илэрхийлж сурах суралцахуйн зорилт нь аз жаргал, сайн сайхан байдал, амьдралын чанарын талаарх философи, ёс суртахууны үзэл баримтлал” гэсэн ТХЗБ-ын сэдэв болон суралцагч эрүүл амьдралын зан үйлийг өдөр тутмын амьдралдаа хэвшүүлдэг болох зорилттой уялдаж байна.

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэх арга зүй, ТБ-ын цогц чадамжийг тодорхойлсон үндэслэл

1. Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар:

Уран зохиолын хичээлээр сонгосон эх зохиолыг судлан уншиж, зохиолын бүрдүүлбэр хэсгүүдийг задлан шинжлэх, зохиолын дүр дүрслэл, уран яруу хэрэглүүрүүдийг харьцуулан судлах, задлан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх, үнэлэх, асуудлыг олон өнцгөөс олж харах уран зохиолын хичээлээр дүр дүрслэлийг олон талаас нь бүтээлчээр эргэцүүлэн бодох, үзэл бодлоо илэрхийлэн бичих зэрэг бүтээлч эргэцүүлэл, шүүмжлэлт сэтгэлгээ, шинжилгээ судалгааны аргыг сонгосон болно.

2. Цогц чадамжид оруулах хувь нэмэр, үндэслэл, тайлбар

Дүр бүрийн хэлсэн үгээс тухайн хүний үзэл бодол, амьдралыг үзэх үзэл хандлага илэрч байдаг. Энэ нь суралцахуйн зорилтын үзэл бодлоо илэрхийлэх хэсэгтэй давхар холбогдож байгаа ба үзэл бодлоо зөвөөр илэрхийлэх, бусдын санаа бодолд тулгуурлан асуудал дэвшүүлэх чадвар, аливаа мэтгэлцээн, яриа хэлэлцээрт өөрийн байр суурьтай байж, сурагч бүхэн өөрийн үнэлэмж, ойлголтоо эргэцүүлэн бодох шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадамж хөгжихөд дэмжлэг үзүүлэх байдлыг чухалчилсан болно.

Нэгж хичээлийн төлөвлөлт

Зорилго: Зохиолын дүрд задлан шинжилгээ хийх замаар эрүүл, жаргалтай амьдрал, ёс суртахууны тухай ойлголт, үзэл баримтлал хэрхэн туссаныг далд утгаас илрүүлж, үзэл бодлоо илэрхийлэх

Зорилт:

- Зохиолыг уншиж, утгыг ойлгож ухаарах
- Найраглал дахь дүр бүрийн хэлсэн үгээс эрүүл, жаргалтай амьдралын талаарх ойлголтыг судалж, үзэл бодлоо илэрхийлж ярих
- Дүрүүдийн гадаад ба дотоод шинжийг тодорхойлсон үгс, далд утгаас найраглал дахь ёс суртахууны үзэл баримтлалыг илрүүлэн харьцуулан ярьж, хэлэлцэх

Арга зүй: Нэгж хичээлийн цагийн төлөвлөлт:

	Ээлжит хичээлийн сэдэв	Хугацаа	Хичээлийн зохион байгуулалт арга, хэлбэр
1	Найраглал дахь дүр бүрийн хэлсэн үгээс эрүүл, жаргалтай амьдралын талаарх ойлголтыг судалж, үзэл бодлоо илэрхийлэх	80 минут	Нэг нь үлдэж бусад явах Ажлын хуудас
2	Дүрүүдийн гадаад ба дотоод шинжийг тодорхойлсон үгс, далд утгаас найраглал дахь ёс суртахууны үзэл баримтлалыг илрүүлэн ярьж, хэлэлцэх	80 минут	Бүлгээр ажиллах, хэлэлцүүлэг Ажлын хуудас
3	Зохиолын далд утгыг ухаарч ойлгох	80 минут	Хэлэлцүүлэг Багшийн тайлбар, мэдээлэл

Ээлжит хичээл 1, 2: Найраглал дахь дүр бүрийн хэлсэн үгээс эрүүл, жаргалтай амьдралын талаарх ойлголтыг судалж, үзэл бодлоо илэрхийлэх

Үйл ажиллагаа: Дүр тус бүрийн хэлсэн үгнээс эрүүл, жаргалтай амьдралын талаарх үзэл бодлыг далд утгаас тайлж, үзэл бодлоо илэрхийлэх.

Энэ үйл ажиллагааг зохион байгуулахдаа сурагчдыг 5-6 гишүүнтэй баг болгож, тус бүрд том хуудас цаас, самбарын үзэг тарааж өгнө. Сурагч бүр бусад багаас асуух болон сурсан зүйлээ тэмдэглэх үзэг, дэвтрээ бэлтгэнэ.

Зохиолын дүрд шинжилгээ хийхдээ ажлын хуудас ашиглаж, дараах алхмаар ажиллана.

Алхам 1: Баг тус бүр “Эрүүл жаргалтай амьдрах 9 зөвлөгөө” /мэдээлэл №1/–г уншиж

А. Хамгийн чухал гэж үзсэн санаагаа доогуур нь зурж тэмдэглэнэ.

Б. Зөвлөмжөөс эх зохиолтой холбогдох хэсгийг ялгаж бичиж авна.

Алхам 2: Баг бүр 2 дүр дээр шинжилгээ хийж, ажлын хуудасны дагуу ажиллана. Жишээ болгон Мухулайн хэлсэн үгийг шинжлэв. Бусад дүрүүдийн хэлсэн үгэнд энэ байдлаар ажиллана.

Алхам 3: Баг бүрээс 1 хүн үлдэж багийн хийсэн ажлаа бусдадаа танилцуулна, бусад нь багуудыг тойрон явж, бусад багийн хийсэн дүгнэлттэй танилцана.

Алхам 4: Багийн гишүүд өөрийн баг дээрээ буцан ирж

Аль дүрийн үгэнд эрүүл, жаргалтай амьдралын талаарх үзэл бодол илүү тод туссан бэ? гэдэг талаар зохиолоос эш татан, шүүн тунгааж ярилцана.

Алхам 5: Багууд саналаа хэлж, багш нэгтгэн дүгнэнэ. /Багийн бүх гишүүдийн санал заавал нэгдэх албагүй, илтгэгч сурагч нэрсээр тэдний байр суурийг гаргаж, илэрхийлж болно/

№	Дүрүүдийн хэлсэн үг	Дүрийн хэлсэн үгийн далд утгыг би ингэж тайлж байна	Дүрийн хэлсэн үгэнд эрүүл, жаргалтай амьдралын талаарх үзэл бодол ингэж.... шингэсэн байна.	Харин би бол үүнтэй санал нэгдэж /нэгдэхгүй/ байна. Яагаад гэвэл....
1	Мухулай: Барилдсан үгсийг минь байлгадаг бишүү Бардам дээрэнгүй сэтгэлийг төрүүлдэг бишүү Чуулсан үгсийг минь цуцалдаг бишүү Олигт муу унд дарсыг тэвчвэл Үг минь бэх бие минь сайн буй за	Архи дарсыг хэрэглэх нь сайн үгийг мартуулж, бардам дээрэнгүй сэтгэл төрүүлдэг. Харин үүнийг хэрэглэхийг тэвчвэл биеийн эрүүл мэнд сайн, хэлсэн ярьсан үг минь хувиралгүй, гүн бодлоготой, зөв үгийг ярьж хэлэх болно.	• “Бие минь сайн”-Биеийн эрүүл мэндээ чухалчилдаг, хорт зуршлыг тэвчих ёстой гэж боддог. • “Үг минь бат бэх”-Архи хэрэглэх нь хүний оюун санаанд тодорхой нөлөө үзүүлж, хүн хэлсэн ярьснаа санахаа байдаг, үгэндээ эзэн болж чаддаггүй, бусдыг дээрэлхэх, хэт бардам байх зэрэг муу чанарууд гаргадаг гэж боддог хүн байна.	Бид энэ дүрийг тодорхойлон хэлсэнтэй санал нийлж байна. Яагаад гэвэл эрүүл жаргалтай амьдралын хамгийн чухал үзүүлэлт бол хорт зуршлаас татгалзах юм .
2	Боорчи			

Багууд ажлын хуудасны дагуу шинжилгээ хийсний дараа “Нэг нь үлдэж бусад нь явах” аргаар багуудын ажилтай танилцана.

Нэг нь үлдэж бусад явах аргын онцлог: Сурагчдад санал, бодлоо богино хугацаанд хуваалцах боломж олгодог. Энэ арга нь хамтран суралцахуйн чухал арга хэрэгсэл бөгөөд ач холбогдолтой мэдээллийг бусдад өгөх илтгэгчийн үүргийг сурагчдад ноогдуулж байгаагаараа ач холбогдолтой. Багш цагийн зүүний дагуу ангийг тойруулан ширээнүүдийг дугаарлана. Сурагчид 15 минутад ажилласны дараа илтгэгч нэг сурагч үлдэж, бусад нар зөв тойрох байдлаар нэг баг дээр 5 минутын хугацаатай мэдээллийг нь сонсоно. Энэ арга нь сурагчдад өөр ширээнд очиж өөр багтай ажиллах боломж олгодог тул тэдэнд таалагддаг. Сурагчид сурсан, мэдсэн зүйлээ бусдадаа тайлбарлаж өгөх нь тэдний ярьж илтгэх чадварыг давхар хөгжүүлж байдаг.

Багшийн чиглүүлэх зүйл: Багш багуудын ажиллаж байгаа байдалд хяналт тавих бөгөөд бусдыгаа хүндэтгэн сонсох, асуулт асуух, сонссон мэдээллээ тэмдэглэж явах, өөрсдийн санаагаа зохиолын үг хэллэгээр эш татан баталж ярихыг зөвлөнө.

Ээлжит хичээл 2: Дүрүүдийн гадаад ба дотоод шинжийг тодорхойлсон үгс, далд утгаас найраглал дахь ёс суртахууны үзэл баримтлалыг илрүүлэн ярьж, хэлэлцэх

Үйл ажиллагаа: Энэ үйл ажиллагаанд түлхүүр үгээс таамаглал дэвшүүлэх аргаар ажлын хуудас 2-ыг ашиглаж зохион байгуулна.

Алхам 1: Баг тус “Ёс суртахууны тухай үндсэн ойлголт” /мэдээлэл №2/-ыг уншиж эх зохиолтой холбогдох чухал хэсгийг тэмдэглэнэ.

Алхам 2: Дараах дүрүүдийг харьцуулан судлахдаа дүрийн өөрийн үг болон түүнийг тодорхойлсон, өгүүлэгчийн үгээс ямар ёс суртахуунтай хүн болохыг нь таамаглан, ярилцаарай. /Дүрийн өөрийгөө тодорхойлсон болон өгүүлэгчийн үгийг хэрэглэгдэхүүн хэсгийн бичвэр 2 дээр налуу зураасаар тодруулан оруулав.

Чандага цэцэн		Чингис хаан		Өнчин хөвгүүн	
Зохиолоос эш татсан үгс	Таамаглал: Чандага цэцэн ямар ёс суртахуунтай хүн бол?	Зохиолоос эш татсан үгс	Таамаглал: Чингис хаан ямар ёс суртахуунтай хүн бол?	Зохиолоос эш татсан үгс	Таамаглал: Өнчин хөвгүүн ямар ёс суртахуунтай хүн бол?
угтаж аваад өгүүлэв		гэгээн сүртэй		үүдэнд суусан өнчин хөвгүүн	
.....					

Ээлжит хичээл 3, 4: Зохиолын далд утгыг ухаарч ойлгох

Алхам 1. Багийн ахлагч нар 5 асуултаас нэг нэгийг сугална.

Алхам 2. Багууд сонгосон асуултынхаа хариултыг багаараа хамтран шийдвэрлэж, үзэл бодлоо илэрхийлнэ.

1. Чандага цэцний ёс суртахуунд дүгнэлт гаргахдаа хэлсэн үг, хийж буй үйлдлийг нь ажиглан уншаарай. Дүгнэлт гаргахдаа дараах бичил эхийн утга агуулгаас санаа авч, дүгнэлтээ баталгаажуулаарай.

Бичил эх: Ёс суртахуун бол санаа бодол ба шийдвэрийн хоорондын ялгаа бөгөөд сайн ба муугийн хоорондын үйл ажиллагаа юм. Ёс суртахууны тэмдэг нэр болох зөв болон сайн нь ижил утгатай, харин ёс журамгүй байдал үүний эсрэг утгатай үг юм. Хүний ёс суртахууны шинж байдал нь түүний зан суртахууны чанаруудаар илэрдэг. Ёс суртахууны үйл ажиллагаа нь үйлдэл, зан авираар илэрч байдаг ба ердийн ухамсар нь хүмүүсийн өдөр тутмын амьдралын явцад бүрэлдэн төлөвшдөг. Ёс суртахууны хэм хэмжээ, ёс заншил, үнэлэмж, хүрээлэн буй орчин, түүнтэй харьцах харьцаа, хэрэгцээ, хэрэглээний тухай мэдлэг болно.

2. Зохиолд архины гэм хороос гадна өөр ямар санааг чухалчлан хөндсөн бэ? Тэр хэсгийг олж уншиж, зохиолоос эш татан батлаарай.
3. Өөрийгөө Чингис хааны оронд байгаагаар төсөөлөн ямар шийдвэр гаргах байснаа харилцан ярилцана уу.
4. Зэрэг зиндаа, анги давхаргын ялгаагүйгээр хүн бүр өөрийнхөө үзэл бодлыг чөлөөтэй илэрхийлдэг байх тэгш эрхийн зарчмыг харуулж байгаа хэсгийг эхээс олж, тайлбарлана уу.
5. Зохиолд эв найрамдалтай, ардчилсан, тэгш эрхтэй байх, өөрийн үзэл бодлоо хэнээс ч айлгүй, илэрхийлдэг байх зэрэг эрхэм чанарууд хэний дүрээр дамжин илэрч байна вэ? Мэдээлэл №3т байгаа зөвлөмжийг шалгуур болгон тухайн дүр үзэл бодлоо зөвөөр илэрхийлсэн эсэхийг шалгаарай. /Үнэлгээ 2/

Үнэлгээний стратеги, арга, хэлбэр: Нийт 3 үйл ажиллагааг төлөвлөсний 2 нь сурагчаас сурагчийг үнэлэх, 1 нь сурагчаас дүрд үнэлгээ өгөх хөндлөнгийн үнэлгээний аргыг сонголоо.

Багаар тухайн асуудлыг хэлэлцэхдээ дараах зарчмыг баримтлан ажиллана.

- Багийн гишүүн бүр үүрэгтэй байна. Хэлэлцүүлгийг тэмдэглэгч, илтгэгч, удирдагч, хэр зөв ярьж байгааг үнэлэгч гэх мэт
- Багийн гишүүдэд санал зөрсөн болон санал зөрөөгүй саналуудаа тус тусад нь нэгтгэх

- Бусад багийн хэлэлцсэнийг сонсох, ээлж дараагаар ярих
- Бусад багийн гишүүдийн ярьсныг зөв гэж үзэж байгаа бол яагаад зөв болсныг жишээ баримт татан тайлбарлах
- Эсвэл үнэнд дөхсөн хариултыг хэлж байгаа бол дэмжиж байгаагаа илэрхийлэн зөвтгөн тайлбарлах, ингэхдээ мөн зохиолоос жишээ баримт татах
- Хэрэв бусад багаас санал зөрүүтэй асуудал дэвшүүлбэл жишээ баримтыг шаардан, тодруулан асуух

Багийн ахлагч үйл ажиллагааны явцад гишүүн бүрийн хэлэлцэх чадварыг үнэлж дүгнэнэ. Багш багийн ахлагчдын хуудсанд дүгнэлт хийн, сурагчдыг явцын үнэлгээгээр урамшуулна.

Үнэлэх шалгуур	Багийн оноо		
	Үйл ажиллагаа 1	Үйл ажиллагаа 2	Үйл ажиллагаа 3
Багийн гишүүн бүр үүрэгтэй байж чадсан уу?			
Багууд саналуудаа нэгтгэж чадсан уу?			
Бусад багийн саналыг сонсохдоо хүлээцтэй байж чадсан уу? Ээлж дараагаар ярьж байна уу?			
Зөв гэж үзсэнийг дэмжиж чадсан уу?, жишээ баримт татсан уу?			
Бусдын саналыг зөвтгөж байна уу?, жишээ татсан уу?			
Санал зөрсөн тохиолдолд тодруулан асууж байна уу?			
Зохиолоос жишээ баримт татан өөрийн үзэл бодлыг хамгаалж чадаж байна уу?, тэр нь оновчтой байна уу?			

Хэрэглэгдэхүүн:

БИЧВЭР 1: *Чингис хаан Хэрлэн мөрөнд нутаглаж бүхийд зуны тэргүүн сард түшмэддээ зарлиг болруун:* Манай Монголын тэжээсэн мал нь хэдэн зүйл буй боловч өшт дайсан лугаа байлдахад нөхрийн дээд, үлдэх дайсныг даруй түргэн гүйцэгч үл алдагч хавт баатруудын жигүүр, өсөх залуусын биеийн чимэг болсон эрдэнэ, морины шим сүүний дээжийг эрхт тэнгэр дэлхийд өргөн тахиад үүнээс эхлэн сайтар тогтоож бүрэн энэ Монгол улсад хууль болгосугай хэмээгээд, есөн өрлөг, таван тайж тэргүүлэн ер таван өнгө дөрвөн харь улсаа хурааж их хурим хийхэд суут богдод Сүлдүсүний Сорхон шар хэлэв. /Үргэлжлэлийг Уран зохиол.8-р анги. Г.Нандинбилэг нар, УБ., 2017 номын 41-52 дугаар талаас үзнэ үү/

БИЧВЭР 2: Эзэн богд Чингис хаандаа эрхт есөн өрлөг үг өчвөл үүдэнд суусан өнчин хөвгүүн өндийж ирээд хэлэв:

50. Ихсийн зэрэгт орсон болоосой би

Ер үгээ хэлээсэй би гэж байв

Богд эзэн тэр үгийг сонсоод, бодолгүй өчүүхэн хүү юу өгүүлнэ чи гэв. Тэр хөвгүүн хэлэв:

Эзэн богд минь гэгээн сүртэй аж

Энэ хурсны дотор үг хэлэх нь бэрх аж гэв.

55. Богд эзэн зарлиг болов:

Үгтэй бол өч чи

Хошоотой болбол холбо чи, гайгүй хэл гэв

60. Өв тэгш дээд эзний зарлигийг сонсоод

Өчүүхэн хөвгүүн баясаж

Өөрийн оюун чинээгээр

Унд дарсны гэм, эрдэм хоёрыг хэлэв.

65. Балай их ууваас өвчин бишүү

Бага зэрэг ууваас жаргал бишүү

Бахархаж шунаваас эргүү бишүү

Балмад их согтвоос галзуу бишүү гэв

70. Чингис хаанаа цэцэн хөвгүүн үг айлдвал, Чандага цэцэн ховшуур угтаж аваад өгүүлэв:

Есөн өрлөгийн үгийг буруу гэж

Ер чи үг өгүүлэх буюу

Хамаг хурагсдад цэцэн үгүй гэж

Хаан эзэнд чи үг айлтгах буюу гэв

75. Тэр хөвгүүн өгүүлрүүн:

Чандага цэцэн, тэр чинь биш

Чанар муу сэтгэл бизээ

Есөн өрлөгийн үгийг буруу гэв үү би

Ер миний үг зөв гэв үү би гэв

80. Чандага цэцэн хилэгнэж өгүүлрүүн:

...Хулгана мэт биеийг чинь хугачнам би

Хурсан бүгдэд инээдэм болгоном би гэв.

Чандага цэцэн чамд хэлсэн биш билээ

Чингис хаан эзэндээ айлтгалаа гэв

85....Бадрангуй цагаан тэнгэрийн хөвгүүн эзэн богд

Бас тэр хөвгүүнийг дэргэдээ суулгаж

Бал рашааны хишгээ өгч

Баясгалант царайгаар үзэн өршөөж өргөө

90. Эзэн богд тэргүүлэн есөн өрлөгийн

Эсрэг тэсрэг хэлэлцсэн үгсийг

Эртний их түүчээ болгон шүтэж

Үүнийг дуунд авав

95. Арван нэгэн цэцдийн үгс төгсөв.

Арван нэгэн цэцдийн үгс түгэв.

/Хэсэгчлэн авав. Лу.Алтан товч. 1955. 123-р тал/

МЭДЭЭЛЭЛ: 1**Аз жаргалтай байх 9 зөвлөмж**

1. Эрүүл амьдрах: Амьдралын зөв хэвшилтэй, элдэв өвчин эмгэггүй эрүүл амьдралыг эрхэмлэх нь аз жаргалтай байхын эхний алхам болно. 2. Зөрчилтэй харилцаа, бие биеэ үл хүндэтгэх зэрэг харилцааны таагүй байдал, уур бухимдал стрессээс ангид байж, дотоод амар амгалан эрхэмлэх хэрэгтэй. 3. Аюулгүй орчин: Өөрийн эрүүл мэнд, орчин тойрондоо аюулгүй орчинг бүтээх нь аз жаргалтай амьдралын энгийн шалгуур болно. 4. Хэвшмэл байдлаас гарах 5.Өнөөдрөөрөө амьдар 6. Стрессийг даван туулах чадварыг ол. 7. Энергийг удирд: Хэрэггүй зүйлд удаан санаа зовохынхоо оронд хамгийн чухал асуудалдаа анхаарлаа хандуулах хэрэгтэй. 8. Энэрэнгүй чанараа харуул

Эрүүл байх 9 зөвлөмж

1. Хорт зуршил болсон архинаас татгалз. 2. Хөдөлгөөнийг чухалчил. 3. Өөх тостой хоолноос татгалзаж, эрүүл хоолло. 4.Тамхи татахаа зогсоо. 5. Стрессийг багасга. 6. Бохирдлоос өөрийгөө хамгаал 7. Суудлын бүсээ зүү. 8. Утсаар шүдээ чигчил. 9. Оюун ухаандаа эерэг энергитэй байх.

МЭДЭЭЛЭЛ: 2**Ёс суртахуун, гэж юу вэ? Түүний тухай ойлголт**

Ёс суртахуун бол санаа бодол ба шийдвэрийн хоорондын ялгаа мөн сайн (эсвэл үнэн зөв), муу (эсвэл худал хуурмаг) хоорондын үйл ажиллагаа юм. Ёс суртахууны тэмдэг нэр болох сайн эсвэл зөв шударга нь ижил утгатай, харин ёс журамгүй байдал нь ёс суртахууны (сайн эсвэл зөв шударга) эсрэг утгатай үг юм. Хүний ёс суртахууны шинж байдал нь түүний зан суртахууны чанаруудаар илэрдэг. Ёс суртахуун дотроо зан суртахууны хамгийн чухал ерөнхий хэм хэмжээнүүдийг агуулдаг ба ухамсар, үйл ажиллагаа, харилцаа гэсэн үндсэн гурван бүрдэлтэй гэж үздэг.

Нэгдүгээр бүрэлдүүн хэсэг болох ёс суртахууны ухамсар: Ёс суртахууны ухамсар нь хүмүүс бие биетэйгээ, нийгэмтэйгээ харилцах, тэдгээрт хандах хэм хэмжээг тусгасан мэдрэмж, төсөөлөл, үнэлэлт, ойлголт, баримтлах зарчмуудын нийлбэр юм. Ёс суртахууны ухамсар нь үүрэг хариуцлага, шударга ёс, хүнлэг чанар, нинжин сэтгэлээр илэрч, хүний дүр төрхийн сайн муу, талыг тодорхойлж, ёс суртахууны мэдрэмжид үнэлгээ өгдөг. Ёс суртахууны ухамсрыг агуулгаар нь хувийн, нийгмийн гэж ангилдаг. Хувийн ёс суртахууны илрэл бүр нийгмийнх байдаг.

Ёс суртахууны ердийн ухамсар нь хүмүүсийн өдөр тутмын амьдралын явцад бүрэлдэн төлөвшдөг олон түмний ухамсар юм. Ёс суртахууны хэм хэмжээ, ёс заншил, үнэлэмж, хүрээлэн буй орчин, түүнтэй харьцах харьцаа, хэрэгцээ, хэрэглээний тухай мэдлэг бөгөөд ухамсрын үнэт зүйлс нь оюун ухаан, зан суртахууны мэдрэмж юм. Хоёрдугаар бүрэлдүүн хэсэг болох ёс суртахууны үйл ажиллагаа нь үйлдэл, зан авираар илэрч байдаг. Харин ёс суртахууны үйлдэл нь үйл ажиллагааг үнэлж буй нийгмийн ёс суртахууны илэрхийлэл болно. Ёс суртахууны үйл ажиллагаа нь ёс суртахууны ухамсар, итгэл үнэмшлээ хэрэгжүүлэх үүрэг зорилготой үйлдэл юм.

Гуравдугаар бүрэлдэхүүн хэсэг болох ёс суртахууны харилцаа нь ухамсарт тулгуурладаг үнэлэмжээр илэрдэг тул ёс суртахууны үйл ажиллагааны бүрдэл хэсэг болдог.

МЭДЭЭЛЭЛ: 3**Үзэл бодлоо илэрхийлэхдээ юунд анхаарах вэ?**

1. Хамгийн сайн үнэн үг ч гэсэн буруу сэтгэл хөдлөлийн уршгаар, буруудах тохиолдол байдаг. Тиймээс уур бухимдалтай, сандарч түгшсэн сэтгэл хөдлөлтэй байгаа үедээ биш, цаг үеэ мэдэрч тохирсон цаг хугацаанд үзэл бодлоо илэрхийлэх.
2. Таны санал бусдынхтай нийлэхгүй байсан ч тэдний үзэл бодлыг хүндэтгээрэй. Үзэл бодлоо илэрхийлнэ гэдэг нь бусдыг няцааж, бүдүүлэг харилцахыг хэлдэггүй.
3. Хүссэн үедээ асуудал болгонд оролцох хэрэггүй. Өөрөө өөртөө шүүн тунгаах, дүгнэж, эргэцүүлэн бодсоны дараа өөрийнхөө байр суурийг илэрхийлээрэй.
4. Өөрийнхөө үзэл бодлыг хариуцлагатай, үндэслэл, нотолгоотой ярьж сураарай.
5. Таны санаа бусдынхтай адилгүй, шинэлэг, асуудлыг өөр өнцгөөс олж харахыг хичээсэн байвал маш сайн.

2.4 ҮНДЭСНИЙ БИЧИГ

2.4.A. СУУРЬ БОЛОВСРОЛЫН ҮНДЭСНИЙ БИЧГИЙН ХИЧЭЭЛИЙН ТХБ-Д ОРУУЛАХ ХУВЬ НЭМЭР

Суралцахуйн явцад болоод чанартай амьдархуйд нийтлэг суурь үнэт зүйл хэрэгтэй гэдгийг хүлээн зөвшөөрч тэр нь шударга, золиосгүй, ёс суртахуунтай, сүйтгэлгүй, үр ашигтай, тэнцвэртэй байхыг чухалд тооцож үүнийг эзэмшүүлэх үндсэн хэрэглүүр нь тогтвортой хөгжлийн боловсрол гэж бүх нийтээр үзэж байгаа нь өнөөгийн сургалтын амин асуудал болоод байна.

Үндэсний бичиг хичээлийн агуулга, хэрэглэгдэхүүн нь суралцагчдыг тогтвортой хөгжлийн боловсролтой иргэн болгоход үйл ажиллагааны хүрээ болох сэдвүүд түүнийг нарийвчилсан дэд сэдвүүдээрээ, мөн ТХБ олгох арга зүйгээрээ холбогдож байгаа юм.

Үндэсний бичиг хичээлийн хувьд VI-XII ангид хөтөлбөрт буй агуулгыг хэрэгжүүлэхдээ “монголчуудын болон хүн төрөлхтний бүтээсэн эдийн болоод оюуны үнэт зүйлсийн цогцолбор”³ бүхий агуулгатай эх хэрэглэгдэхүүнээр дамжуулан бодит хамтын үйл ажиллагаанд оролцох, шинжилгээ судалгаа хийх, сэтгэлгээ шаардсан аргуудыг эзэмшиж хэрэглэх, алсын хараатай болох зэрэг арга, арга барилд суралцах замаар ТХБ-д хувь нэмрээ оруулна.

2017-2018 оны хичээлийн жилд VI, VII ангийн хувьд сурах бичиг шинээр гараагүй, харин VIII, IX ангийн сурах бичгүүд гарсан тул эдгээр ангийн хөтөлбөр, сурах бичгүүдийн агуулга, хэрэглэгдэхүүнээр дамжуулан тогтвортой байдлын ойлголт мэдлэгийг өргөжүүлнэ.

Жишээ нь: VIII ангид “Ус ба ариун цэвэр” гэсэн ТХ-ийн ерөнхий сэдвийн хүрээндэх “усны хомсдол ба зохистой хэрэглээ” гэсэн (ТХ306.Сэ06.) дэд сэдэвт нийцэх VIII ангийн сурах бичгийн 104 дүгээр талд байгаа “Ус ба тогтвортой хөгжил”, 59 дүгээр талд буй “Ус ургамал хоёр” зэрэг эхүүдийг уншиж судалснаар (ТХ306.ТМ.) “Суралцагч ус нь амьдралыг тэтгэгч үндсэн нөхцөл болох тухай болон усны хэмжээ, чанарын ач холбогдол, усны бохирдол, хомсдолын учир шалтгаан, нөлөө, үр дагаврын тухай ойлголттой болох” гэсэн танин мэдэхүйн зорилтыг эзэмшихэд үндэсний бичиг хичээл нь бусад хичээлийн нэгэн адил тодорхой үүрэгтэй болж байгаа юм.

Агуулгын интеграцыг тодорхойлсон байдал

Суурь боловсролын цөм хөтөлбөр, суралцахуйн удирдамж, сурах бичигт шинжилгээ хийж үзэхэд тогтвортой хөгжлийн зорилт ба сэдэвт хамаарах 5 зорилт байгаагийн 3 нь танин мэдэхүйн, 1 нь нийгэмшил сэтгэл хөдлөлийн зорилт болно. Эдгээр тогтвортой хөгжлийн (4) чанартай боловсрол, (6) цэвэр ус ба ариун цэвэр, (9) үйлдвэрлэл, инноваци, дэд бүтэц, (15) газар дээрх амьдрал-2 гэсэн зорилтуудыг үндэсний бичиг хичээлийн цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтоор хэрэгжих агуулгатай интеграц хийх боломжтой.

ТХЗБ-ын суралцахуй зорилт	Танин мэдэхүй	Нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл	Зан үйл
Суралцахуйн зорилтын тоо	4	1	

3 Соёл хэл үндэсний сэтгэлгээ УБ. 2016 х4

Эдгээр зорилт нь VIII ангид танин мэдэхүйн-2, нийгэмшил-сэтгэл зүйн-1, IX ангид танин мэдэхүйн-2 байгааг хүснэгтээр харуулъя.

	VIII ангид		IX ангид
ТХ34. Чанартай боловсрол	ТХ304.ТМ4. Суралцагч нь тогтвортой байдалд хүрэхэд соёл чухал үүрэгтэйг ойлгодог болох	ТХ39 үйлдвэр лэл,инноваци, дэд бүтэц	ТХ309.ТМ5. Суралцагч тогтвортой инноваци, уян хатан дэд бүтэц, үйлдвэрлэлийн хөгжлийн төлөөх шинэ боломжууд, зах зээлийн талаар мэддэг болох
ТХ39 цэвэр ус ба ариун цэвэр,	ТХ306.ТМ1. Суралцагч ус нь амьдралыг тэтгэгч үндсэн нөхцөл болох тухай болон усны хэмжээ, чанарын ач холбогдол, усны бохирдол, хомсдолын учир шалтгаан, нөлөө, үр дагаврын тухай ойлголттой болох	ТХ315 газар дээрх амьдрал	ТХ315.ТМ5. Суралцагч байгаль хамгаалах стратегийн бодитой ажлууд нь байгалийн цэвэр нөөцийг хадгалахаас гадна хууль эрхзүйн зохицуулалтыг сайжруулах, доройтолд орсон амьдралын орчин, хөрсийг нөхөн сэргээх, онгон зэрлэг байгалийн коридоруудыг холбох, тогтвортой хөдөө аж ахуй, ойн аж ахуй эрхлэх, хүн ба онгон байгалийн хоорондын харилцан хамаарлыг сэргээх үүрэг зориулалттайг тус тус ойлгодог болох
ТХ315 газар дээрх амьдрал	ТХ315.НСХ5. Суралцагч байгальтай харилцан зохицсон аж амьдралын алс хэтийн хараатай болох		

Гэхдээ эдгээрээс өөр зорилт байгааг судалж хэрэгжүүлэх нь багшийн хувьд нээлттэй, тогтвортой хөгжлийн боловсролын зорилтыг дэмжсэн VIII-IX ангийн цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба сурах бичиг дэх агуулгыг дараах байдлаар жишээ болгов.

Анги VIII

8, У.3. Үндэсний зан заншил сэтгэлгээний онцлог бүхий эх уншиж задлан шинжлэх замаар соёлоо эзэмшинэ. (Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 104 дүгээр тал “Ус ба тогтвортой хөгжил”, 59 дүгээр тал “Ус ургамал хоёр”

8, У.3. Үндэсний зан заншил сэтгэлгээний онцлог бүхий эх уншиж задлан шинжлэх замаар соёлоо эзэмшинэ. (Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 65 дугаар тал “Ой мод”

8, У.3. Үндэсний зан заншил сэтгэлгээний онцлог бүхий эх уншиж задлан шинжлэх замаар соёлоо эзэмшинэ. (Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 30 дугаар тал “Өвөг дээдсийн үнэт уламжлал”, 74 дүгээр тал “Газрын судас барьдаг ёс”,

Анги IX

9, У.3. Үндэсний бичгээр бичсэн эхэд байгаа үг хэллэгийн утгыг тайлбарлах замаар тайлбар туршлага эзэмшсэн байна. (Үндэсний бичиг IX ангийн сурах бичиг 127 дугаар тал “Нанотехнологи”, 129 дугаар тал “Нян үл нэвтрүүлэх нано хальс”

9, У.3. Үндэсний бичгээр бичсэн эх уншиж задлан шинжлэх замаар өв уламжлалаа ойлгож хэрэглэх чадвартай болно. (Үндэсний бичиг IX ангийн сурах бичиг 25 дугаар тал “Байгаль хамгаалах ёс”, 30 дугаар тал “Өвөг дээдсийн үнэт уламжлал”

Арга зүйн интеграцыг тодорхойлсон байдал

Суурь боловсролын монгол хэлний хөтөлбөрийн агуулга, арга зүйг ТХБ-ын үзэл санаатай хэрхэн холбогдож байгааг тодорхойлохдоо

1. сурах бичиг дэх эх нь агуулгын хувьд ТХЗБ-ын сэдвүүдтэй нийцэж байх
2. даалгаврыг гүйцэтгэх арга аргачлал нь ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилттой нийцэжбайх гэсэн үндсэн хоёр шалгуурыг баримталсан болно. Монгол хэл бичгийн хичээлийн арга зүй нь эхэд суурилах зарчимд тулгуурлан эхийг

сонгохдоо тодорхой шаардлагууд тавьдаг бөгөөд тухайлбал ТХБ олгоход чиглэсэн байх, шинжлэх ухаан танин мэдэхүйн агуулгатай байх, үндэсний өв соёл сэтгэлгээний онцлогийг харгалзсан агуулгатай байх, мэдээллийн технологийн агуулгатай байх гэх зэрэг болно.

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцыг тодорхойлсон байдал

1. Сургалтын аргыг сонгосон үндэслэл

Энэ нь сурах бичгийн агуулгад орсон эхээр илрэх тул үндэсний бичгээр бичсэн эхийг уншиж ойлгохдоо ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба сэдвийн хамаарал, хүүхдийн онцлогт тохирох аргыг сонгосон.

Суурь боловсролын монгол хэл бичгийн цөм хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга зүйд мэдээлэл дээр ажиллах, хэлний хэрэглээ үзэгдлийг судлах ... зэргээр шинжлэн судлах арга барилд дэмжлэг үзүүлэх, бичих чадвараа хөгжүүлэхийн тулд мэдээлэл, баримт цуглуулах судалгаа хийхийг зөвлөсөн байдаг нь ТХБ олгох аргыг хэрэглэхэд дөхөм болж байна.

Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох (компанит ажил, тэмдэглэлт өдөр, ...)	Шинжилгээ/судалгаа хийх (судалгааны төсөл, кейс судалгаа, загварчлах)	Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэх (хэлэлцүүлэг)	Алсын хараатай болох (ирээдүйг төлөвлөх шинжилгээ, утопи / утопи түүх ярих, урьдчилан төсөөлөх/өнгөрснийг нэхэн санах)
1	2	3	4

Үндэсний бичиг хичээлээр сурагчид бусдаасаа суралцах, тэдний хэрэгцээ, үзэл бодол, хандлагыг ойлгож өөрийгөө зөв илэрхийлэн харилцан ойлголцох ур чадварууд эзэмших замаар тогтвортой боловсролын хамтран ажиллах цогц чадамжтай иргэн болоход дэмжлэг болно.

2. ТБ-ын цогц чадамжид оруулах хувь нэмрийн тайлбар

Үндэсний бичиг хичээлийн хувьд VI-XII ангид хөтөлбөрт буй агуулгыг хэрэгжүүлэхдээ “монголчуудын болон хүн төрөлхтний бүтээсэн эдийн болоод оюуны үнэт зүйлсийн цогцолбор”⁴ бүхий агуулгатай эх хэрэглэгдэхүүнээр дамжуулан

- өөрийн болон ойр дотны хүмүүсийнхээ усны хэрэглээний талаар эргэцүүлэн бодох нь шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадамжийг
- бодит үйл явдлыг судлан бичих явцдаа хэн нэгний бодол, бодит үйл, хандлагыг мэдэж бусдын үйл хэрэгт үнэлэлт дүгнэлт өгөх, урам зориг хайрлах нь өөрийгөө таньж мэдэх цогц чадамжийг
- өөрийн болон бусдын санааг өргөн хүрээнд авч үзэн, мэдлэг ойлголтоо бусдынхтай харьцуулан эргэцүүлэх нь шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадамжийг
- бусдын үнэ цэн, үйл ажиллагааг ойлгож хүндэтгэх нь хамтран ажиллах нь цогц чадамжийг
- ирээдүйд зориулан өөрийн үзэл бодлыг бий болгож чадсанаар урьдчилан тооцоолох цогц чадамжийг тус тус дэмжинэ.

4 Соёл хэл үндэсний сэтгэлгээ УБ. 2016 х4

Үүнийг IX ангиар жишээлэн харуулъя.

- “ТХ315.Сэ08. Хүмүүс амьд байгалийн нэг хэсэг бөгөөд тэдний байгальтайгаа холбогдох байдал” сэдвийн хүрээнд сонгосон эхээр дамжуулан “ТХ315.ТМ5. Суралцагч байгаль хамгаалах стратегийн бодитой ажлууд нь байгалийн цэвэр нөөцийг хадгалахаас гадна хууль эрхзүйн зохицуулалтыг сайжруулах, доройтолд орсон амьдралын орчин, хөрсийг нөхөн сэргээх, онгон зэрлэг байгалийн коридоруудыг холбох, тогтвортой хөдөө аж ахуй, ойн аж ахуй эрхлэх, хүн ба онгон байгалийн хоорондын харилцан хамаарлыг сэргээх үүрэг зориулалттайг тус тус ойлгодог болох”
- “ТХ309.Сэ04. Тусгай эрэлт хэрэгцээг хангасан (inclusive), тогтвортой инноваци ба аж үйлдвэржилт” сэдвийн хүрээнд сонгосон эхээр дамжуулан “ТХ309.ТМ5. Суралцагч тогтвортой инноваци, уян хатан дэд бүтэц, үйлдвэрлэлийн хөгжлийн төлөөх шинэ боломжууд, зах зээлийн талаар мэддэг болох” гэсэн чадамжуудыг эзэмшихэд тодорхой хувь нэмэр оруулахыг багш ойлгож хэрэгжүүлэх юм.

VIII ангийн жишээ: Усны нөөц, түүнийг хамгаалах, усны хэрэглээний онцлог, бусад улс орноос ялгаатай байгаа болон усны хомсдол үүсэх шалтгаан, үр нөлөөний талаар ойлголт мэдээллийг эхийг задлан шинжлэх явцдаа олж авахаас гадна усны хомсдол ба зохистой хэрэглээний талаар судалгааны удирдамжаа үндэсний бичгээр хийх замаар шинжилгээ судалгааны аргад (*Шинжилгээ/ судалгаа хийх (судалгааны төсөл, кейс судалгаа, загварчлах, задлан шинжилгээ, судалгаа хийх, шинжилгээнд суурилсан төсөл, туршилт хийх, судалгааны төсөл боловсруулах)* суралцаж өөрийн болон ойр дотны хүмүүсийнхээ усны хэрэглээний талаар эргэцүүлэн бодох нь шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадамжтай болоход нь нөлөөлөх тул багшаас арга зүйгээ боловсруулахдаа үүнийг анхаарах нь чухал.

Хүснэгт 2.15. Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интегграц (Үндэсний бичиг)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	Анги				ТХЗБ		Арга зүй		Цогц чадамж
		6	7	8	9	Үндэслэл, тайлбар	Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар / суралцахуйн удирдамж, сурах бичиг, бусад/	Код		
1	8, УЗ. Үндэсний зан заншил сэтгэлгээний онцлог бүхий эх уншиж задлан шинжлэх замаар соёлоо эзэмшинэ. (Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 104 дүгээр тал “Ус ба тогтвортой хөгжил”, 59 дүгээр тал “Ус ургамал хоёр”				Усны хэмжээ, хэрэглээ, хомсдолын учир шалтгаан, нөлөө, үр дагаврын тухай сэдвийн хүрээнд эхийн гол санааг ойлгож, задлан шинжлэх замаар усны хомсдол ба зохистой хэрэглээний тухай ойлголтоо баяжуулж гүнзгийрүүлснээр тогтвортой хөгжлийн талаар илүү ухаарч мэдэх боломжтой болно. (Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 104 дүгээр тал “Ус ба тогтвортой хөгжил”, 59 дүгээр тал “Ус ургамал хоёр”	Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох	Шинжлэгч/ судалгаа хийх (судалгааны төсөл, кейс судалгаа, загварчлал)	Бүтээгч, шүүмжлэгчтэй сэтгэх (хэлэлцүүлэг, ...)	Алсын хараатай болох (ирээдүйн төлөвлөх шинжилгээ, утгайн /үтгэл/ урьдчилан төсөөлөх/өнгөрснийг нэхэн санах)	10
8-дүнших	8, УЗ. Үндэсний зан заншил сэтгэлгээний онцлог бүхий эх уншиж задлан шинжлэх замаар соёлоо эзэмшинэ. (Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 65 дугаар тал “Ой мод”				Суралцагч байгальтай харилцан зохицсон аж амьдралын алс хэтийн хараатай болохын тулд эх уншиж судлан хүмүүс амьд байгалийн нэг хэсэг бөгөөд тэдний байгальтайгаа холбогдох байдлыг гүнзгийрүүлэн судалж алсын хараатаа илүү өргөтгөх боломжтой. (Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 65 дугаар тал “Ой мод”	Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох	Шинжлэгч/ судалгаа хийх (судалгааны төсөл, кейс судалгаа, загварчлал)	Бүтээгч, шүүмжлэгчтэй сэтгэх (хэлэлцүүлэг, ...)	Алсын хараатай болох (ирээдүйн төлөвлөх шинжилгээ, утгайн /үтгэл/ урьдчилан төсөөлөх/өнгөрснийг нэхэн санах)	9
8-дүнших	8, УЗ. Үндэсний зан заншил сэтгэлгээний онцлог бүхий эх уншиж задлан шинжлэх замаар соёлоо эзэмшинэ. (Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 65 дугаар тал “Ой мод”				Суралцагч байгальтай харилцан зохицсон аж амьдралын алс хэтийн хараатай болохын тулд эх уншиж судлан хүмүүс амьд байгалийн нэг хэсэг бөгөөд тэдний байгальтайгаа холбогдох байдлыг гүнзгийрүүлэн судалж алсын хараатаа илүү өргөтгөх боломжтой. (Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 65 дугаар тал “Ой мод”	Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох	Шинжлэгч/ судалгаа хийх (судалгааны төсөл, кейс судалгаа, загварчлал)	Бүтээгч, шүүмжлэгчтэй сэтгэх (хэлэлцүүлэг, ...)	Алсын хараатай болох (ирээдүйн төлөвлөх шинжилгээ, утгайн /үтгэл/ урьдчилан төсөөлөх/өнгөрснийг нэхэн санах)	6
8-дүнших	8, УЗ. Үндэсний зан заншил сэтгэлгээний онцлог бүхий эх уншиж задлан шинжлэх замаар соёлоо эзэмшинэ. (Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 65 дугаар тал “Ой мод”				Суралцагч байгальтай харилцан зохицсон аж амьдралын алс хэтийн хараатай болохын тулд эх уншиж судлан хүмүүс амьд байгалийн нэг хэсэг бөгөөд тэдний байгальтайгаа холбогдох байдлыг гүнзгийрүүлэн судалж алсын хараатаа илүү өргөтгөх боломжтой. (Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 65 дугаар тал “Ой мод”	Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох	Шинжлэгч/ судалгаа хийх (судалгааны төсөл, кейс судалгаа, загварчлал)	Бүтээгч, шүүмжлэгчтэй сэтгэх (хэлэлцүүлэг, ...)	Алсын хараатай болох (ирээдүйн төлөвлөх шинжилгээ, утгайн /үтгэл/ урьдчилан төсөөлөх/өнгөрснийг нэхэн санах)	7
8-дүнших	8, УЗ. Үндэсний зан заншил сэтгэлгээний онцлог бүхий эх уншиж задлан шинжлэх замаар соёлоо эзэмшинэ. (Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 65 дугаар тал “Ой мод”				Суралцагч байгальтай харилцан зохицсон аж амьдралын алс хэтийн хараатай болохын тулд эх уншиж судлан хүмүүс амьд байгалийн нэг хэсэг бөгөөд тэдний байгальтайгаа холбогдох байдлыг гүнзгийрүүлэн судалж алсын хараатаа илүү өргөтгөх боломжтой. (Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 65 дугаар тал “Ой мод”	Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох	Шинжлэгч/ судалгаа хийх (судалгааны төсөл, кейс судалгаа, загварчлал)	Бүтээгч, шүүмжлэгчтэй сэтгэх (хэлэлцүүлэг, ...)	Алсын хараатай болох (ирээдүйн төлөвлөх шинжилгээ, утгайн /үтгэл/ урьдчилан төсөөлөх/өнгөрснийг нэхэн санах)	8
8-дүнших	8, УЗ. Үндэсний зан заншил сэтгэлгээний онцлог бүхий эх уншиж задлан шинжлэх замаар соёлоо эзэмшинэ. (Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 65 дугаар тал “Ой мод”				Суралцагч байгальтай харилцан зохицсон аж амьдралын алс хэтийн хараатай болохын тулд эх уншиж судлан хүмүүс амьд байгалийн нэг хэсэг бөгөөд тэдний байгальтайгаа холбогдох байдлыг гүнзгийрүүлэн судалж алсын хараатаа илүү өргөтгөх боломжтой. (Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 65 дугаар тал “Ой мод”	Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох	Шинжлэгч/ судалгаа хийх (судалгааны төсөл, кейс судалгаа, загварчлал)	Бүтээгч, шүүмжлэгчтэй сэтгэх (хэлэлцүүлэг, ...)	Алсын хараатай болох (ирээдүйн төлөвлөх шинжилгээ, утгайн /үтгэл/ урьдчилан төсөөлөх/өнгөрснийг нэхэн санах)	9
8-дүнших	8, УЗ. Үндэсний зан заншил сэтгэлгээний онцлог бүхий эх уншиж задлан шинжлэх замаар соёлоо эзэмшинэ. (Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 65 дугаар тал “Ой мод”				Суралцагч байгальтай харилцан зохицсон аж амьдралын алс хэтийн хараатай болохын тулд эх уншиж судлан хүмүүс амьд байгалийн нэг хэсэг бөгөөд тэдний байгальтайгаа холбогдох байдлыг гүнзгийрүүлэн судалж алсын хараатаа илүү өргөтгөх боломжтой. (Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 65 дугаар тал “Ой мод”	Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох	Шинжлэгч/ судалгаа хийх (судалгааны төсөл, кейс судалгаа, загварчлал)	Бүтээгч, шүүмжлэгчтэй сэтгэх (хэлэлцүүлэг, ...)	Алсын хараатай болох (ирээдүйн төлөвлөх шинжилгээ, утгайн /үтгэл/ урьдчилан төсөөлөх/өнгөрснийг нэхэн санах)	10

8. Ү/З. Үндэсний зан заншил сэтгэлгээний онцлог бүхий эх уншиж задлан шинжлэх замаар соёлоо эзэмшинэ. (Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 30 дугаар тал "Өвөг дээдсийн үнэт уламжлал", 174 дүгээр тал "Газрын судас барьдаг ёс",	✓	□	Тогтвортой байдалд хүрэхэд соёл чухал үүрэгтэй болох тухай сэдэвтэй "эхийг уншиж задлан шинжлэхдээ үндэсний соёл, заншлаа ухаарч ойлгон тогтвортой хөгжлийг хангуулах дэмжихэд шаардагдах мэдлэг, чадвар, үнэт зүйлс ба зан үйлийн мэдлэг ойлголтоо баяжуулах нь ТХБ-ын зорилгод хүрэхэд дэмжлэг болох юм. (Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 30 дугаар тал "Өвөг дээдсийн үнэт уламжлал", 174 дүгээр тал "Газрын судас барьдаг ёс",	□	✓	Эхийг уншиж ойлгох, задлах, гол санааг тодорхойлохдоо , өвөг дээдсээ амьдрах орчиндоо дэг журмын үнэт соёл бий болгосныг ухаарч мэдэн өнөө цагт шаардлагатай чухал санааг ялгах,тэдгээртэй холбоотойбаримтын сөрөг ба эерэг үр дүнг илрүүлэн энэ сэдвээр хэлэлцүүлэг бэлдэн блог хуудсанд үндэсний бичгээр нийтлэх зэрэг нь шүүмжлэлт сэтгэлгээний аргыг сонгох үндэслэл болж байгаа юм.	6. Монголчуудын амьдрах орчиндоо дэг журмын үнэт соёл бий болгосныг ухаарч мэдэн хөгжүүлэн баяжуулахдаа өөрийн болон бусдын санааг өргөн хүрээнд авч үзэн тодорхой чиглэлээр асуудал дэвшүүлэн өөрийн мэдлэг харьцуулан бусдынхтай эргэцүүлж, үр дүнтэй бүтээлч дэг соёлын талаар өөрийн гэсэн байр суурьтай болох нь энэ цогц чадамжийг сонгосон үндэслэл болно.
9. Ү/З. Үндэсний бичгээр бичсэн эх уншиж задлан шинжлэх замаар өв уламжлалаа ойлгож хэрэглэх чадвартай болно. (Үндэсний бичиг IX ангийн сурах бичиг 25 дугаар тал "Байгаль хамгаалах ёс", 30 дугаар тал "Өвөг дээдсийн үнэт уламжлал")	□	✓	Байгаль хамгаалах бодитой ажлууд нь байгалийн цэвэр нөөцийг хадгалах, хүн ба онгон байгалийн хоорондын харилцан хамаарлыг сэргээх үүрэг зориулалттай байдаг тухай сэдэвтэй эхийг уншиж задлан ойлгож хүмүүс амьд байгалийн нэг хэсэг бөгөөд байгальтайгаа холбогдож байдаг тухай үндэсний ойлголт, уламжлалт арга ухааныг судалж мэднэ. (Үндэсний бичиг IX ангийн сурах бичиг 25 дугаар тал "Байгаль хамгаалах ёс", 30 дугаар тал "Өвөг дээдсийн үнэт уламжлал"	□	✓	Байгалийн цэвэр нөөцийг хадгалах хамгаалах талаарх уламжлалт арга ухааныг судалж ард түмний бүтээсэн өвлүүлсэн арга ухааныг нэхэн судлах нь энэ аргыг сонгох үндэслэл болж байгаа юм.	5. Бусдын арга ухааныг нэхэн судлахдаа багаар хамтран ажиллах бусдын үнэ цэн, үйл ажиллагааг ойлгож хүндэтгэн хамтран ажиллах нь цогц чадамжид хувь нэмэр оруулах юм.
9. Ү/З. Үндэсний бичгээр бичсэн эхэд байгаа үг хэллэгийн утгыг тайлбарлах замаар тайлбарт уншлага эзэмшсэн байна. (Үндэсний бичиг IX ангийн сурах бичиг 127 дугаар тал "Нано технологи", 129 дугаар тал "Нян үл нэвтрүүлэх хальс")	□	✓	Суралцагч тогтвортой инноваци, уян хатан дэд бүтэц, үйлдвэрлэлийн хөгжлийн төлөөх шинэ боломжуудын тухай сэдэвтэй эх уншиж, шинэ үг хэллэгийг тайлбарлан мэдэж авснаар тусгай эрэлт хэрэгцээг хангасан (inclusive), тогтвортой инноваци ба үйлдвэрлэлийн талаарх ойлголт мэдлэгээ баяжуулах юм. (Үндэсний бичиг IX ангийн сурах бичиг 127 дугаар тал "Нано технологи", 129 дугаар тал "Нян үл нэвтрүүлэх нано хальс")	✓	□	Инновацийн талаарх ойлголт мэдлэгээ илүү өргөжүүлэх, үйлдвэрлэлийн шинэ боломжуудын талаар өргөжүүлэн мэдэж авахын тулд шинжлэх ухааны байгууллага, үйлдвэрийн газарт танилцах дадлага хийх нь ТХ Боловсрол олж авахад нь илүү дэмжлэг болох тул энэ аргыг сонгосон болно.	2. Инновацийн талаарх ойлголт мэдлэгээ илүү өргөжүүлэх, үйлдвэрлэлийн шинэ боломжуудын талаар өргөжүүлэн мэдэж авахын тулд шинжлэх ухааны байгууллага, үйлдвэрийн газарт танилцах дадлага хийхдээ ирээдүйд зориулан өөрийн үзэл бодлыг бий болгож чадсанаар урьдчилан тооцоолох цогц чадамжид хувь нэмрээ оруулах юм.

2.4.Б. НЭГЖ ХИЧЭЭЛ: ЯНЗ БҮРИЙН ТИГЭЭР БИЧСЭН ЭХИЙГ УНШИЖ ОЙЛГОХ

Нэгж хичээлийн ТХБ-д оруулах хувь нэмэр

Өнөөдөр хүүхэд залуучууд нийгэмд, амьдрах орчиндоо хариуцлагагүй хандаж, соёлын наад захын хэм хэмжээг үл сахиж, нийгэм, гэр бүл, хамт олон, өөрийгөө эрсдэлд оруулах нь түгээмэл болоод байна. Энэ нь тогтвортой эрх тэгш, амар амгалан, эрсдэлгүй амьдрах боломжоо өөрсдөө үгүй хийж байгааг харуулж байгаа тул чанартай зөв амьдрах дэг соёлд суралцах, дадал хэвшил болгох мэдлэг чадвар эзэмших шаардлагатай болсны илрэл. Энэ талаар сурагчид ерөнхий ойлголт мэдлэгтэй тул монголчуудын амьдрах орчиндоо тогтоож бий болгосон дэг журмын үнэт соёлыг судалж эзэмших нь чухал гэж үзэн VIII ангид “Үндэсний агуулга бүхий эх, сургаалын зохиол уншиж, ухааран, өв соёлоо эзэмшинэ.” гэсэн цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэх нэгж хичээлийг жишээ болгон сонгосон.

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтын ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба сэдэвтэй уялдах байдал (матриц 1-ээс)

ТХ304.ТМ4. Суралцагч нь тогтвортой байдалд хүрэхэд соёл чухал үүрэгтэйг ойлгодог болох	ТХ304.Сэ08. Тогтвортой хөгжлийг хөхиүлэн дэмжихэд шаардагдах мэдлэг, чадвар, үнэт зүйлс ба зан үйл	8, У.З. Үндэсний зан заншил сэтгэлгээний онцлог бүхий эх уншиж задлан шинжлэх замаар соёлоо эзэмшинэ. (Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 30 дугаар тал “Өвөг дээдсийн үнэт уламжлал”, 174 дүгээр тал “Газрын судас барьдаг ёс”,
ТХ304.ТМ4...-д буй ТХЗ-ыг дэмжих суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэхдээ ТХ304.Сэ08. –д санал болгосон сэдвийн агуулгад тохирох, цөм хөтөлбөрийн 8, У.З. Үндэсний зан заншил сэтгэлгээний онцлог бүхий эх уншиж задлан шинжлэх замаар соёлоо эзэмшинэ гэсэн суралцахуйн зорилтыг эзэмшүүлэхэд Үндэсний бичиг VIII ангийн сурах бичиг 30 дугаар тал “Өвөг дээдсийн үнэт уламжлал”, 174 дүгээр тал “Газрын судас барьдаг ёс”, гэсэн сэдвүүдийг ашиглах нь тохиромжтой юм.		

Дээрх эхүүдээс монголчуудын амьдрах орчиндоо дэг журмын үнэт соёл бий болгосныг ухаарч мэдэн хөгжүүлэн баяжуулахдаа өөрийн болон бусдын санааг өргөн хүрээнд авч үзэн тодорхой чиглэлээр асуудал дэвшүүлэн мэдлэг, ойлголтоо бусдынхтай харьцуулан эргэцүүлж, үр дүнтэй бүтээлч дэг соёлын талаар өөрийн гэсэн байр суурьтай болгосноор шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадамжтай болоход нь хувь нэмрээ оруулна.

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтыг ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба сэдэвтэй харгалзуулсан үндэслэл (матриц 2-ын 4, 5, 6 дугаар баганыг харна уу)

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв	Үндэслэл, тайлбар
4	5	6
ТХ304.ТМ4	ТХ304.Сэ08.	Тогтвортой байдалд хүрэхэд соёл чухал үүрэгтэй болох тухай сэдэвтэй “эхийг уншиж задлан шинжлэхдээ үндэсний соёл, заншлаа ухаарч ойлгон тогтвортой хөгжлийг хөхиүлэн дэмжихэд шаардагдах мэдлэг, чадвар, үнэт зүйлс ба зан үйлийн мэдлэг ойлголтоо баяжуулах нь ТХБ-ын зорилгод хүрэхэд дэмжлэг болох юм.

Сурах бичгийн 30 дугаар тал “Өвөг дээдсийн үнэт уламжлал”, 74 дүгээр тал “Газрын судас барьдаг ёс” гэсэн эхүүдийн агуулга нь “Тогтвортой хөгжлийг хөхиүлэн дэмжихэд шаардагдах мэдлэг, чадвар, үнэт зүйлс ба зан үйл” сэдэвтэй нийцэж

байгаа тул уншиж ойлгон, задлан шинжилж ярилцсанаар “тогтвортой байдалд хүрэхэд соёл чухал үүрэгтэй” гэсэн ТХБ-ын зорилттой холбогдоно гэж үзлээ. Хэдийгээр үндэсний бичгийн хичээл боловч уншиж ойлгох агуулга нь тогтвортой, чанартай амьдрахад өвөг дээдсээс бүтээж бий болгосон дэг соёлын талаар байгаа тул сурагчид үүнийг ойлгох нь ТХБ-ын зорилттой холбогдох сэжиг болно.

Энэчлэн VIII ангийн суралцагчдад үндэсний бичиг хичээлээр:

- ТХ309.Сэ04. “Тусгай эрэлт хэрэгцээг хангасан (inclusive), тогтвортой инноваци ба аж үйлдвэржилт” сэдвийн хүрээнд сонгосон эхээр дамжуулан “ТХ309.ТМ5. Суралцагч тогтвортой инноваци, уян хатан дэд бүтэц, үйлдвэрлэлийн хөгжлийн төлөөх шинэ боломжууд, зах зээлийн талаар мэддэг болох”
- ТХ306.Сэ06. Усны хомсдол ба зохистой хэрэглээ сэдвийн хүрээнд сонгосон эхээр дамжуулан ТХ306.ТМ1. Суралцагч ус нь амьдралыг тэтгэгч үндсэн нөхцөл болох тухай болон усны хэмжээ, чанарын ач холбогдол, усны бохирдол, хомсдолын учир шалтгаан, нөлөө, үр дагаврын тухай ойлголттой болох”
- ТХ315.Сэ08. Хүмүүс амьд байгалийн нэг хэсэг бөгөөд тэдний байгальтайгаа холбогдох байдал сэдвийн хүрээнд сонгосон эхээр дамжуулан ТХ315.НСХ5. Суралцагч байгальтай харилцан зохицсон аж амьдралын алс хэтийн хараатай болох гэх зэрэг ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдэвт харгалзуулсан.

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэх арга зүй, ТБ-ын цогц чадамжийг тодорхойлсон үндэслэл

1. Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар

Эхийг уншиж ойлгох, задлах, гол санааг тодорхойлохдоо өвөг дээдсээс амьдрах орчиндоо дэг журмын үнэт соёл бий болгосныг ухаж мэдэн өнөө цагт шаардлагатай чухал санааг ялгах, тэдгээртэй холбоотой баримтын сөрөг ба эерэг үр дүнг илрүүлэн энэ сэдвээр хэлэлцүүлэг бэлдэн блог хуудсанд үндэсний бичгээр нийтлэх зэрэг нь шүүмжлэлт сэтгэлгээний аргыг сонгох үндэслэл болж байгаа юм.

2. Цогц чадамжид оруулах хувь нэмэр, үндэслэл, тайлбар

Монголчуудын амьдрах орчиндоо дэг журмын үнэт соёл бий болгосныг ухаарч мэдэн хөгжүүлэн баяжуулахдаа өөрийн болон бусдын санааг өргөн хүрээнд авч үзэн тодорхой чиглэлээр асуудал дэвшүүлэн өөрийн мэдлэг ойлголтоо бусдынхтай харьцуулан эргэцүүлж, үр дүнтэй бүтээлч дэг соёлын талаар өөрийн гэсэн байр суурьтай болох нь шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадамжид хувь нэмэр оруулах болно.

Эхийг уншиж ойлгох, задлах, гол санааг тодорхойлохдоо, өвөг дээдсээс амьдрах орчиндоо дэг журмын үнэт соёл бий болгосныг ухаж мэдэн өнөө цагт шаардлагатай чухал санааг ялгах, тэдгээртэй холбоотой баримтын сөрөг ба эерэг үр дүнг илрүүлэн энэ сэдвээр хэлэлцүүлэг бэлдэн блог хуудсанд үндэсний бичгээр нийтлэх зэрэг аргаар сурагчдын шүүмжлэлт сэтгэлгээг хөгжүүлэх боломжтой.

Энэ нэгж хичээлээр 2 эхийг уншиж ойлгох нь бага юм шиг байвч амьдрах орчиндоо дэг журмын үнэт соёл бий болгосон уламжлал, өнөө цагийн мөн тийм соёлыг судлах ялгасан чухал санаа зэргээр хэлэлцүүлэг бэлдэхдээ үндэсний бичгээр бичих сурагчдын бичих боловсруулах үйлд нэлээн цаг шаардагдана гэдгийг багш тооцоорой.

Нэгж хичээлийн төлөвлөлт

Сурах бичгийг шууд дарааллаар нь бус харин уншиж судалж байгаа эхийн агуулга, түүгээр дэвшүүлсэн асуудлын онцлогийг авч үзэн суралцагчдад олгох мэдлэг чадварыг интеграцчилах боломжтойн нэг жишээ болгон энэ хөтөлбөрийг боловсруулав.

Цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэх арга зүй:

тайлбар

Энэ нэгж хичээлийн хичээлийн онцлог нь цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэхдээ тогтвортой байдалд хүрэхэд соёл чухал үүрэгтэйг ойлгодог болгох юм. Иймд нэгж хичээлийн хэд хэдэн цагт сурах бичгийн 30 ба 74-р хуудсанд буй 2 эхийн агуулгаар дэвшүүлсэн асуудлыг судлан монголчууд амьдрах орчиндоо дэг журмын үнэт соёл бий болгосныг ухаж мэдэн өнөө цагт шаардлагатай чухал санааг ялгах, тэдгээртэй холбоотой баримтын сөрөг ба эерэг үр дүнг илрүүлэн энэ сэдвээр хэлэлцүүлэг бэлдэн блог хуудсанд үндэсний бичгээр нийтлэх юм.

Зорилго: Эхийг уншиж ойлгон өвөг дээдсээс амьдрах орчиндоо дэг журмын үнэт соёл бий болгосныг ухаж мэдэн өнөө цагт шаардлагатай чухал санааг ялгах, тэдгээртэй холбоотой баримтын сөрөг ба эерэг үр дүнг илрүүлэн энэ сэдвээр хэлэлцүүлэг бэлдэн блог хуудсанд үндэсний бичгээр нийтлэх

Зорилт:

1. Үндэсний зан заншил сэтгэлгээний онцлог бүхий эхүүдийг уншиж өвөг дээдсээс амьдрах орчиндоо дэг журмын үнэт соёл бий болгосныг ухаж ойлгох
2. Шаардлагатай чухал санааг ялгах, холбогдох баримтын эерэг сөрөг үр дүнг илрүүлэх
3. Хэлэлцүүлэг бэлдэн блог хуудсанд үндэсний бичгээр нийтлэх

Зорилт 1-ийн хүрээнд:

1. Эхийг уншиж ойлгон, судлан шинжилж дэг журмыг олж мэдэх
 - Унших үйлийг зохион байгуулахдаа эхлээд анги нийтээр, эсвэл багаар бусдад, дараа нь 1-2 удаа бие даан өөртөө унших уншлагаар уншуулах

давхардуулан ажлын том цаас дээр бичээд “нэг нь үлдэж бусад нь явах” аргаар танилцуулга хийнэ. (даалгавар 2-ыг сайн гүйцэтгэсэн сурагчид илүү олон санаа хэлэх юм)

- Жагсаалтыг анги нийтээр ажиглана, шаардлагатай бол хуулж бичээд тэндээс 2-3 санааг бие даан сонгож авна. Түүнтэйгээ холбоотой эерэг ба сөрөг жишээ баримт хэлнэ үү” гэж бусдаар хэлүүлнэ. Сурагчид гурав гурваар зогсож үүнийг ярилцана. Асуусан сурагч хариултыг сайн тогтоож авах, эсвэл бичиж тэмдэглэнэ.

тайлбар

Агуулгыг ойлгосон байх нь үндэсний бичгээр унших чадвартай холбоотой учраас унших, үгийн утга ойлгоход зарцуулах цаг тухайн ангийн сурагчдын чадвараас хамаарч өөр өөр байх тул энэ нэгжид цагийн төлөвлөлт хийгээгүй. Мөн ойлгох чадварыг илрүүлэх өөр төрлийн даалгавар боловсруулах нь багшид нээлттэй. Аман, бичгийн, график гэх мэт сургалтын бүхий л мэдээллээс суралцагч өөртөө тодорхой учир утга бүтээхийг “ойлгохуй” гэх бөгөөд“шинэ” мэдлэг, өмнөх мэдлэгийнхээ хоорондын холбоог олсноор суралцагчид ойлгоно. Иймд хөрвүүлэх, жишээ гаргах, ангилах, товчлох, гаргалгаа хийх, харьцуулах, тайлбарлах үйлээр даалгавар боловсруулж болно.

Чухал санаа, үндэслэл, шалтгааныг бие даан бичсэний дараа сурагчид сонгосон 3 хүүхэдтэйгээ баг болж бичсэнээ ярилцана. Бусдын санал бодлыг тэмдэглэж авна.

Чухал санаанууд	Чухал гэж үзэж байгаа үндэслэл, шалтгаан	Энэ талаарх бусдын санал бодол
.....		

2. Чухал санаануудтай холбоотой өнөө үед байгаа эерэг ба сөрөг баримтуудыг гаргаж тайлбарлах. Дараах загварыг өмнөх багт нэг нэг хувь өгч үндэсний бичгээр бичүүлнэ.

Газартай
холбоотой

Мод
ургамалтай
холбоотой

Хөрс
шороотой
холбоотой

Гол устай
холбоотой

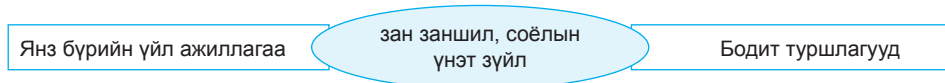
3. Дараах эхийг уншаад өвөг дээдсээс амьдрах орчиндоо дэг журмын үнэт соёл бий болгосныг жагсааж өөрийн мэдэх бусад зүйлээр баяжуулна уу? Сурагчид бие даан гүйцэтгэнэ. Энэ даалгаврыг гүйцэтгэхэд хугацаа нэлээн шаардагдаж магадгүй.

ټولنيزه په پوهنيزو او اخلاقيو برخو کې د خپلې ټولنې د پرمختيا لپاره دنده لري. د پوهنيزو برخو په ترڅ کې د ټولنيزو ارزښتونو او اصولو د پياوړتيا تر څنگ، د اخلاقيو برخو په لارښوونو کې د ټولنې د غړيو د چلند او چلندونو د رغولو په برخه کې دنده لري. د ټولنيزو برخو په لارښوونو کې د ټولنې د غړيو د چلند او چلندونو د رغولو په برخه کې دنده لري. د ټولنيزو برخو په لارښوونو کې د ټولنې د غړيو د چلند او چلندونو د رغولو په برخه کې دنده لري.

Зорилт 3-ын хүрээнд:

1. Дээрх хоёр эхэд дэвшүүлсэн асуудлыг амьдрах орчиндоо тогтоосон дэг журмын үнэт соёл гэж үзэж болох эсэх талаар саналаа солилцох. Үүнийг ангид хэлэлцүүлэг байдлаар зохион байгуулж болно.

Энэ даалгаврыг гүйцэтгэхийн өмнө эхийн агуулга, дэвшүүлсэн үзэл санаатай холбоотой өөр хоорондоо соёлын системээр холбогдох үйл ажиллагаа, болон мэдээллүүдийг цуглуулах, эерэг ба сөрөг үр дүнг илрүүлэх ажлыг бие даах даалгавраар гүйцэтгүүлж **"том санаа"-нд түлгүүрласан ойлголт мэдлэгийн суурь үүсгэх** хэрэгтэй.

Энэ хэсэгт шаардлагатай бол багш дараах мэтээр нөөц хэрэглэгдэхүүн нэмж бэлтгэн ашиглаж болно.

Ариун бусыг хаясан, ариун бус үнэр гаргасан зэргээс шалтгаалж байгаль бохирдоод шавж хорхой тэргүүтэн элдэв жижиг амьтан үгүй болж, түүгээр хөллөөд цөөхөн хоногт гарч, тэдгээр амьтнаар дамжиж үр тоосоо хаядаг онгон байгалийн эмийн чадалтай, эмзэг гойд цэцэгс тэргүүтэн элдэв ургамлууд ч ургахаа байдаг нь байгалийн жам ёсны нарийн шүтэн барилдлага юм.

Монгол хэл-Х сурах бичгийн хуудас 46.
“Гүйдэл” эсээ

Нүүдэл суудал хийхдээ бууц буудлаа сайтар цэвэрлэж, гэрийн бууриа “шил толь” болгоно. Газар хөндөхийг ихэд цээрлэж гадас бараг шаахгүй, газар тамгалсан эд зүйл байвал сугалж, нүхэнд нь будаа тариа тэргүүтэн үржихийн бэлгэт зүйлс хийж зөөлөн шороогоор булдаг.

тайлбар

Соёл бол хориглож цээрлэдэг, бас урьдаас дагаж мөрддөг зүйлс тодорхой тогтолцоо болон илэрч байдаг, хамт олны өвлөмөл ой юм. Ийм учраас ажиллаж хөдөлмөрлөх арга барил, ёс суртал, зан заншил, харилцах онцлог, ертөнцийг үзэх үзэл, тэдгээрийг хөндөн хувиргах арга үйлдэл бүхэн ...хамаатай. (Маслова 2001:12-13) гэснээс үзвэл сурах бичигт байгаа “Тогтвортой хөгжлийг хөхиүлэн дэмжихэд шаардагдах мэдлэг, чадвар, үнэт зүйлс ба зан үйл”-ийн сэдэвтэй дээрх 2 эхийн агуулга нь өнөө цагт буй олон асуудлыг шийдэхэд эерэг нөлөөтэй тул үүгээр дамжуулан тогтвортой байдалд хүрэхэд соёл чухал үүрэгтэйг сурагчид ойлгосноор үндэсний зан заншил, уламжлалын соёлоос суралцаж, тогтвортой байдлын цогц чадамжтай болоход нь дэмжлэг болох юм.

2. Хэлэлцүүлгийн асуудлыг 2-3 хувилбараар боловсруулаад блог хуудсанд үндэсний бичгээр бичиж нийтлэх. Дээр үүсгэсэн 4 сурагч багаа солихгүйгээр гүйцэтгэнэ. Жишээ нь:

А. Байгалийн нөөц баялгийг ашиглах нь эдийн засагт ач холбогдолтой ч “Алт газрын гагнаас” гэсэн монголчуудын үнэт сургаал байна. Иймд энэ асуудлыг та бүхэн юу гэж үзэж байна вэ?

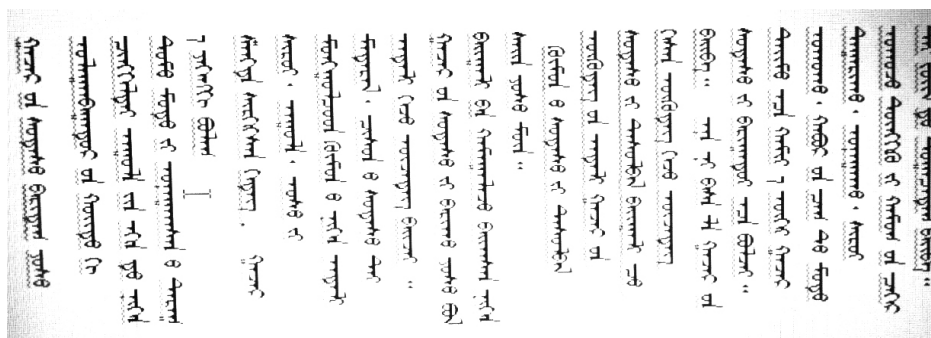
.....

Б. Газрын судас барьдаг монгол уламжлалт соёлоороо байгаль дэлхийгээ хамгаалж экологийн хувьд тогтвортой хөгжих талаар тодорхой баримт жишээгээр тайлбарлах хэлэлцүүлэг.

.....

Үнэлгээ: Уншиж ойлгох чадварыг сорих ажил

1. Өгүүлбэр бүрийг уншиж зөв дараалалд оруулан эхийн агуулгыг гаргана уу

2. Дараах 2 хэсэг эхээс чухал санаа 1-2-ыг олж бичээд “орчиндоо тогтоосон дэг журмын үнэт соёл” гэж үзэж болох эсэх талаар саналаа хэлнэ үү?

- Чухал санаатай холбоотой өнөө үед байгаа эерэг ба сөрөг баримтуудыг гаргаж тайлбарлана уу?
- Үнэ цэнтэй соёл болохыг, бас эдгээр нь эрсдэлгүй, тогтвортой амьдралын төлөөх арга ухаан болохыг бусдад ойлгуулах аргаа бичнэ үү ?

2.5 АНГЛИ ХЭЛ

2.5.A СУУРЬ БОЛОВСРОЛЫН АНГЛИ ХЭЛНИЙ ХИЧЭЭЛИЙН ТХБ-Д ОРУУЛАХ ХУВЬ НЭМЭР

Суурь боловсролын гадаад хэлний хөтөлбөр нь “Сурагч нь гадаад хэлээр өдөр тутмын амьдрал, ахуй, нийгэм, соёлын харилцааны хүрээнд ойлгодог, харилцан ярилцдаг, бусад үндэстний хэл, соёлыг хүндэтгэдэг, гадаад хэл эзэмших хүсэл эрмэлзэлтэй иргэн болж төлөвшинө” гэсэн гол зорилготой билээ.

Тогтвортой хөгжлийн боловсролын сэдэвт хамаарах агуулга англи хэлний сургалтын цөм хөтөлбөрт байхгүй хэдий ч түүнийг хэрэгжүүлэх сурах бичиг, суралцахуйн удирдамж, багшийн номд сонгосон эхийн агуулгаар дамжин ТХБ-ын үзэл санааг хэрэгжүүлэх боломжтой гэж үзэж байна. Тухайлбал: ТХЗБ-ын сэдэвтэй VI ангийн “Байгаль хамгаалал”, VII ангийн “Байгаль орчны тухай”, VIII ангийн “Дэлхийн хүмүүсийн хоол хүнс” зэрэг сэдвүүд агуулгаараа шууд холбогдож байгаа юм. Иймд эдгээр сэдвээр дамжуулан сурагчдын тогтвортой хөгжлийн боловсролд англи хэлний хичээл тодорхой хэмжээгээр хувь нэмэр оруулах боломж байна гэж үзэж байна.

Агуулгын интеграцыг тодорхойлсон байдал

Суурь боловсролын англи хэлний хөтөлбөрийн агуулга, арга зүйг ТХБ-ын үзэл санаатай холбон авч үзэхдээ англи хэлний сурах бичиг дэх эх нь агуулгын хувьд ТХЗБ-ын сэдэвтэй хэрхэн холбогдож байгаа болон дасгал даалгаврыг гүйцэтгэх арга, аргачлал нь ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилттой хэрхэн нийцэж байгаа зэрэгт үндэслэсэн болно.

	Агуулга	VI анги	VII анги	VIII анги	IX анги
1	Танин мэдэхүй		2		
2	Нийгэм, сэтгэл хөдлөл	1	1		1
3	Зан үйл		2		
	Нийт	1	5		1
1	Унших		3		
2	Бичих				
3	Ярих	1	2		1

Энэхүү хүснэгтээс харахад ТХ-ийн агуулга VII ангийн сургалтын хөтөлбөр, сурах бичигт илүү тусгагдсан юм шиг харагдаж байгаа (эхийн агуулгаар шууд холбогдсон) ч VI-IX ангид тодорхой хэмжээгээр дам байдлаар тусгагдсан байна.

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцын тодорхойлсон байдал

1. Сургалтын аргыг сонгосон үндэслэл

ТХ-ийн боловсролын мэдлэг, чадвар олгох сургалтын аргаар бодит хамтын үйл ажиллагаанд оролцох, бүтээлч сэтгэлгээ, алсын хараатай болох зэрэг аргуудыг сонголоо. Учир нь суралцагч бодит хамтын үйл ажиллагаанд оролцон хосоор, багаар ажиллахдаа байгаль орчны асуудлаар харилцан ярилцаж, саналаа солилцох, хэлэлцүүлэг хийх зэргээр бүтээлч сэтгэхүй нь хөгжих төдийгүй хүн

байгалийн хүйн холбооны талаар алсын хараатай болоход нь дэмжлэг болох юм.

2.ТБ-ын цогц чадамжид оруулах хувь нэмрийн тайлбар

Суралцагч энгийн эхийг уншиж ойлгоод, гол санааг өөрийн үгээр илэрхийлж, эрүүл мэнд ба сайн сайхан амьдрах талаар бусадтайгаа саналаа хуваалцаж, бусдаас суралцан, багаар ажиллан хамтын шийдэлд хүрэх нь *сурагчдын хамтран ажиллах (5)*, эрүүл хоол хүнсний талаар өөрийн ойлголт, үзэл бодлоо илэрхийлэх нь *сурагчдын шүүмжлэлт сэтгэлгээг (6)*, аливаа үйлд өөрийн үүрэг оролцоог эргэцүүлэн бодох, өөрийн болон бусдын үйл ажиллагаанд үнэлэлт дүгнэлт өгөх нь *сурагчдын өөрийгөө таньж мэдэх чадварт тус тус хувь нэмэр оруулна* гэж үзэж байна.

Бүлэг сэдэв/ Агуулын хүрээ	Анги					ТХЗБ		Арга зүй				Цогц чадамж	
	6	7	8	9	ТХЗБ-ын сэдэв	ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох (компанияг ажил, тэмдэглэл өгөх, ...)	Шинжилгээ/ судалгаа хийх (судалгааны төсөл, кейс судалгаа, загварчлах)	Бүтээл, шүүмжлэлтэй сэтгэх (хэлэлцүүлэг, ...)	Алсын хараатай болох (ирээдүйт төлөвлөгөө, утгын / утлол / урьдчилсан төлөвлөгөө/өнөрчиний нэхэн сагах)	Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар / суралцахуйн удирдамж, сурах бичиг, бусад/		Код
1	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
	7. YR1-R8/ Энгийн бүтэц бүхий богино хэмжээний эхийг уншиж судлан, түлхүүр үг, өгүүлбэрийн бүтцийг ашиглан хялбар эхийн гол ба туслас санааг таамаглаж, эхийн агуулга, утга санааг амьдралд тохиолдсон үйл явдал, амьдралын жишээтэй холбож суна. Суралцахуйн зорилт: 7.2.R.4 Танил хам сэдвийн хүрээнд энгийн богино эхийн гол санааг ойлгох / English VII p#58 Activity 12a, 12b/	✓		TX303.3Y1	TX303.C03	"Healthy drinks" эхийг уншиж ойлгох, эхийн гол туслас санааг таамаглах зэрэг үйл ажиллагаагаар дамжуулан эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг дэмжих гол стратеги (эрүүл хоол хүнс: гүнний айраг, түүний ач холбогдолын талаарх эрүүл мэндийн зөвлөгөө)-г ойлгоноороо суралцагч эрүүл амьдралын зан үйлийг өдөр тутмын амьдралдаа хэвшүүлдэг болох	□	✓	Эхийг уншиж ойлгон асуултад хариулахдаа эхийн гол санааг өөрийн үзээр үздэг бусдадаа илэрхийлж байгаа нь бүтээлч сэтгэхүй хөгжихөд дэмжлэг үзүүлнэ.	5	5	5 - Суралцагч энгийн эхийг уншиж ойлгоод, гол санааг өөрийн үзээр илэрхийлж, эрүүл мэнд ба сайн сайхан амьдрах талаар бусадтайгаа саналаа хуваалцаж, бусдаас суралцаан багаар ажиллаж байгаа нь хамтран ажиллах чадвар төлөвшихөд чиглэнэ. 6 -Эрүүл хоол хүнсний талаар өөрийн ойлголт, үзэл бодлоо илэрхийлэх нь суралчдын шүүмжлэлт сэтгэлээг хөгжүүлэх суурь болно.	
7. Sights and sounds	7. YR1-R8/ Энгийн бүтэц бүхий богино хэмжээний эхийг уншиж судлан, түлхүүр үг, өгүүлбэрийн бүтцийг ашиглан хялбар эхийн гол ба туслас санааг таамаглаж, эхийн агуулга, утга санааг амьдралд тохиолдсон үйл явдал, амьдралын жишээтэй холбож суна. Суралцахуйн зорилт: 7.2.R.4 Танил хам сэдвийн хүрээнд энгийн богино эхийн гол санааг ойлгох / English VII p#83 Activity 7a/	✓		TX303.3Y1	TX303.C03	"The world's oldest person" энгийн бүтэц бүхий богино хэмжээний эхийг уншиж ойлгох, асуултад хариулах зэргээр эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг дэмжих гол стратеги (унгалбалт үндэс болох талаар) ярилцаж, асуултад хариулахдаа эхийн гол санааг өөрийн үзээр бусдадаа илэрхийлж байгаа нь бүтээлч сэтгэхүй хөгжихөд дэмжлэг үзүүлнэ.	□	✓	Эхийг уншиж ойлгон (эрүүл хоол хүнс тогтмол хэрэглэх, амралт, нойрны зөв дэглэм барих нь эрүүл урт наслахын үндэс болох талаар) ярилцаж, асуултад хариулахдаа эхийн гол санааг өөрийн үзээр бусдадаа илэрхийлж байгаа нь бүтээлч сэтгэхүй хөгжихөд дэмжлэг үзүүлнэ.	5	5	5- Суралцагч энгийн эхийг уншиж ойлгоод, гол санааг өөрийн үзээр илэрхийлж, эрүүл мэнд ба сайн сайхан амьдрах талаар бусадтайгаа саналаа хуваалцаж, багаар ажиллаж байгаа нь хамтран ажиллах чадвар төлөвшихөд чиглэнэ.	
7. Sights and sounds	6. YR1-S8/ Сонссон, уншсан зүйлийнхээ талаар асуулт асуун, хариулт өгөхдөө энгийн үг, өгүүлбэр ашиглан үзэл бодлоо бусадтай хуваалцаж суна. Суралцахуйн зорилт: 6.1.S.7 Өөрийн санаа бодлыг бусдын санаа бодолтой уялдуулан товч илэрхийлнэ. / English VI p#12 Activity 12, 13 /	✓	□	TX304.HC02	TX304.C07	Сонссон, уншсан зүйлийнхээ талаар асуулт асуун, хариулт өгөхдөө энгийн үг, өгүүлбэр ашиглан үзэл бодлоо бусадтай хуваалцаж оролцооны аргаар дамжуулан 21-р буудал хэрэглээг суурь чадварууд ба цогц чадамжуудыг эзэмших	✓	□	✓	Бодит хамтын үйл ажиллагаанд оролцон өөрийн үзэл бодлоо бусадтай хуваалцаж байгаа нь бүтээлч сэтгэхүй хөгжихөд дэмжлэг үзүүлнэ.	5	5	5-Хосоор болон багаар хамтран ажиллаж бусдаас суралцаж байгаа нь хамтран ажиллах чадвар төлөвшихөд чиглэнэ. 7-аливаа үйлд өөрийн үзэр оролцоог эргэлтүүлэн бодох, өөрийн болон бусдын үйл ажиллагаанд үнэлэлт дүгнэлт өгөх зэрэг нь өөрийгөө таньж мэдэх чадвар төлөвших суурь болно.

[illegible]

2.5.Б. НЭГЖ ХИЧЭЭЛ: ENVIRONMENT

Нэгж хичээлийн ТХБ-д оруулах хувь нэмэр

VII ангийн “Хүрээлэн буй орчин” бүлэг сэдэв нь ТХЗБ-ын “Хүмүүс амьд байгалийн нэг хэсэг бөгөөд тэдний байгальтайгаа холбогдох байдал” сэдэвтэй агуулгаараа шууд холбогдож байгаа бөгөөд суралцагч байгалийн нөөц баялаг, тэдгээрийн хомсдож буй шалтгаан, үр дагавар, агаар, ус, хөрсний бохирдол, цөлжилт, ган гачиг, дэлхийн дулаарал зэрэг хүрээлэн буй орчинд учирч буй асуудлуудын талаарх эхийг уншиж судалж ойлгосноор суралцагч тохирох үг, хэллэг, өгүүлбэрийг ашиглан хосоор, багаар, ангиар харилцан ярилцах зэргээр байгальтай харилцан зохицсон аж амьдралын алс хэтийн хараатай болоход тодорхой хувь нэмэр оруулах юм.

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтын ТХЗБ-ын сэдэв, суралцахуйн зорилтод харгалзах байдал

Англи хэлний сургалтын цөм хөтөлбөрийн агуулгын хүрээ, суралцахуйн зорилтуудыг ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт болон сэдвүүдтэй харгалзуулан авч үзэхэд сурах бичиг дэх эхийн агуулгаар дамжин ТХЗ-03 буюу сайн эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдал, ТХЗ-04 буюу чанартай боловсрол, ТХЗ-15 буюу газар дээрх амьдрал гэсэн 3 үндсэн зорилттой холбогдож байна. Жишээлбэл: ТХЗ-03 буюу сайн эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдал зорилтын хүрээнд 7-р ангийн сурах бичгийн 58-р хуудсан дахь “Эрүүл ундаа”, 83-р хуудсан дахь “Дэлхийн хамгийн өндөр настан” зэрэг эхүүд нь (ТХЗ03.ЗҮ1) суралцахуйн зорилттой, (ТХЗ03.Сэ03) сэдэвтэй холбогдож байгааг Матриц 1 дэх хүснэгтээс харж болно. Үүнийг задлан тайлбарлавал: Суралцагч дээр дурдсан эхүүдийг уншиж ойлгох, эхийн гол ба туслах санааг таамаглах, асуултад хариулах зэрэг үйл ажиллагаагаар дамжуулан эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг дэмжих гол стратеги (эрүүл хоол хүнс: гүүний айраг, түүний ач холбогдол, уламжлалт үндэсний хоол хүнс тогтмол хэрэглэх, нойрны зөв дэглэм барих гэх мэт эрүүл мэндийн зөвлөгөө)-г ойлгосноор суралцагч эрүүл амьдралын зан үйлийг өдөр тутмын амьдралдаа хэвшүүлдэг болох юм. Матриц 1 ба 2-т дурдсан англи хэлний сургалтын хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтууд нь шинжилгээ судалгаа хийх, бодит хамтын үйл ажиллагаанд оролцох идэвхтэй оролцооны арга, хэл сурах, сургах коммуникатив арга зүй боловсруулах шаардлагатайг харуулж байна.

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв	ТХЗ15.Сэ08. Хүмүүс амьд байгалийн нэг хэсэг бөгөөд тэдний байгальтайгаа холбогдох байдал
ТХЗ15.НХХ5. Суралцагч байгальтай харилцан зохицсон аж амьдралын алс хэтийн хараатай болох	3. Хүрээлэн буй орчин 7-р анги, 3.5.6 Хосоор, багаар, ангиар ажиллахдаа тохирох үг, хэллэг, өгүүлбэрийг ярианы өсөн нэмэгдэж буй хүрээнд ашиглан харилцан ярихад өөрийн хувь нэмрээ оруулна. Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт (ТХ315.НСХ5), сэдэв (ТХ315.Сэ08)-ийг сонгосон үндэслэл нь байгалийн нөөц баялаг, тэдгээрийн хомсдож буй шалтгаан, үр дагавар, агаар, ус, хөрсний бохирдол, цөлжилт, ган гачиг, дэлхийн дулаарал зэрэг хүрээлэн буй орчинд учирч буй асуудлуудын талаарх эхийг уншиж судалж ойлгосноор суралцагч тохирох үг, хэллэг, өгүүлбэрийг ашиглан хосоор, багаар, ангиар харилцан ярилцах зэргээр байгальтай харилцан зохицсон аж амьдралын алс хэтийн хараатай болоход тодорхой хувь нэмэр оруулах юм.

Суурь боловсролын англи хэлний сурах бичиг, багшийн номд ТХБ-той холбогдох агуулга бүхий эх нэлээд байгаа ч тэдгээр нь англи хэл дээр уншиж ойлгох түвшний маш богино хэмжээний эхүүд байгаа тул нэг бүрчлэн холбон авч үзсэнгүй. Гэхдээ тэдгээр нь сурагчдын ТХБ-д тодорхой хувь нэмэр оруулах нь зайлшгүй тул багш тухайн сэдвийг заахдаа хичээлийн зорилго, үйл ажиллагаа, арга зүйгээрээ дамжуулан ТХ-ийн талаарх нэмэлт ойлголтыг сурагчдад олгох боломжтой гэж үзэж байна. Жишээ болгон VII ангийн “Байгаль орчны тухай” модуль-3-аас “Хүрээлэн буй орчин” бүлэг сэдвийг сонгон нэгж хичээлийн төлөвлөлт боловсрууллаа. Энэхүү бүлэг сэдэв нь ТХЗБ-ын “Хүмүүс амьд байгалийн нэг хэсэг бөгөөд тэдний байгальтайгаа холбогдох байдал” сэдэвтэй агуулгаараа шууд холбогдож байгаа юм. Суралцагч байгалийн нөөц баялаг, тэдгээрийн хомсдож буй шалтгаан, үр дагавар, агаар, ус, хөрсний бохирдол, цөлжилт, ган гачиг, дэлхийн дулаарал зэрэг хүрээлэн буй орчинд учирч буй асуудлын талаарх эхийг уншиж судалж ойлгосноор суралцагч тохирох үг, хэллэг, өгүүлбэрийг ашиглан хосоор, багаар, ангиар харилцан ярилцах зэргээр байгальтай харилцан зохицсон аж амьдралын алс хэтийн хараатай болоход тодорхой хувь нэмэр оруулах учир энэхүү нэгж хичээлийг сонгосон болно. Суурь боловсролын англи хэлний сурах бичиг, багшийн номд ТХБ-той холбогдох агуулга бүхий эх нэлээд байгаа ч тэдгээр нь англи хэл дээр уншиж ойлгох түвшний маш богино хэмжээний эхүүд байгаа тул нэгбүрчлэн холбон авч үзсэнгүй. Гэхдээ тэдгээр нь сурагчдын ТХБ-д тодорхой хувь нэмэр оруулах нь зайлшгүй тул багш тухайн сэдвийг заахдаа хичээлийн зорилго, үйл ажиллагаа, арга зүйгээрээ дамжуулан ТХ-ийн талаарх нэмэлт ойлголтыг сурагчдад олгох боломжтой гэж үзэж байна.

Нэгж хичээлийн төлөвлөлт

Theme: Environment

Length of the unit: 6 hours

Aim: In the end of this unit students will be able to talk about environmental problems in pairs and groups and *know and understand why these problems came out nowadays, how to protect and save the earth.*

Objectives:

- Listening about some environmental problems, listening to a radio talk about endangered animals in Mongolia and listening to the song and completing the missing words
- Discussing issues about nature and interviewing classmates
- Talking about some earth's facts and environmental problems and their solutions, reporting findings to the class
- Reading short texts about rainforest, water and Antarctic and “World Environment Day”

Contents:

- Understand about some environmental problems
- Talk and discuss about nature issues
- Find out some earth's facts and environmental problems and their solutions
- Know and understand the main and detailed ideas of the texts

ESD competencies: Collaboration, Self-awareness

Collaboration is a joint effort of multiple individuals or work groups to accomplish a task or project. Within an organization, collaboration typically involves the ability of two or more people to view and contribute to documents or other content over a network.

Methodology: Communicative Language Teaching (CLT), Task-based learning and Active participatory approach

Communicative Language Teaching (CLT) is an approach that emphasizes interaction in pairs, groups and others. This method is to enable the learner to communicate effectively and appropriately in the various situations and engages learners in authentic communication and social interaction activities such as dialogues, conversations, discussions, role-play, interviews, information gap, watching a video and opinion sharing.

№	Subtopic	Time	Methodology
1	Nature and Earth facts	40 min	Classroom discussion, One minute writing
2	Environmental issues facing our planet	40 min	Watching a video, Jigsaw reading, Think-Pair-Share
3	Kinds of pollution and their causes	40 min	Role play, Double line
4	Endangered animals	40 min	Classroom discussion, Making a poster
5	I can help the environment	40 min	Interviewing, Project work, One-minute writing
6	Unit assessment test	40 min	Examination and Analyzing

Unit structure**Lesson1: Nature and Earth facts**

	Listening	Speaking	Reading	Writing
Activities	Listening and matching the words to the pictures of nature. Activity:1	Discussing which of the things you have in your town, province or soum. Activity:2a There is a big desert in our town. It's called...	Read the new words about of nature and the sentences you wrote in Activity 2a.	Writing a short description of nature: <i>There is a big desert in our province. It's called ...</i>
Methodology & interaction	Pair work: Listen and read the words of nature and talk how to match them to the pictures	Classroom discussion Pair work: In pairs discuss about environment of your hometown. Group work: Discuss in groups about the Earth facts: T or F Discuss about "F" sentences "Why?" they are false.	Individual work: Read the new words about nature. True or False questions Group work: Read the true sentences.	One minute writing Individual work: Write a short description of nature.
Resource	Scheme of work, Teacher's book, Student's book, CD, Worksheet: true / false task multiple-matching task, to get more information using a link: https://en.wikipedia.org/wiki/Nature			

Lesson 2: Environmental issues facing our planet

	Listening	Speaking	Reading	Writing
Activities	Watching a video “ 10 worst environmental issues facing our planet” from the site: https://www.youtube.com/watch?v=A0pB1qw8SMs	Talking about the dangers that threaten our planet and Mongolia: Teacher’s questions: <i>What dangers that threaten our planet /Mongolia/ do you know? Why is it happened to us?</i>	Reading about rainforests, Antarctica, water resource and “World Environment Day”	Completing the table of environmental problems in the world and Mongolia / good for the Earth/ Bad for the Earth
Methodology & interaction	Watching a video Individual work+Group work: Students note the names of problems in their notebooks and discuss in their groups.	Classroom discussion Classwork: Discuss about the dangers that threaten our planet with classmates.	Jigsaw reading Group work: Read the short texts and share information.	Think-Pair-Share Individual work+Group work+ Classroom discussion: Students read and think individually about a topic, then tick the columns discussing in pairs and share ideas with classmates.
Resource	Scheme of work, Teacher’s book, Student’s book, CD, Worksheet: text summary completion, https://www.youtube.com/watch?v=A0pB1qw8SMs , For additional materials: http://inhabitat.com/7-biggest-threats-to-the-environment-why-we-still-need-earth-day/ , http://www.conserve-energy-future.com/15-current-environmental-problems.php			

Lesson 3: Kinds of pollution and their causes

	Listening	Speaking	Reading	Writing
Activities	Listening about some environmental problems Page#98 Activity# 8a/ Track-28 /2-3 times/	Talking about kinds of pollution and causes of them /Teacher gives questions to everyone and do double line speaking practise/.	Students will read their one-minute writing about pollution to the class.	- After listening to the environmental problems students will complete the table - Writing practise
Methodology & interaction	Role play Individual work & Group work: Draw a picture or act about the problems how students express their ideas.	Double line Pair work: Teacher gives questions to everyone and do double line speaking practise.	Class work: Students will read their one-minute writing to the class.	One-minute writing: Individual work: Write about one of the pollution.
Resource	Textbook CD Track-28, Worksheet:water, air and land pollution images, Guided writing prompts, Images of environmental problems, http://www.bandalong.com.au/ .			

Lesson 4: Endangered animals

	Listening	Speaking	Reading	Writing
Activities	Listening to the radio talk about endangered animals Track-29	Talking about the problems and their solutions /Why are these animals included in the Mongolian Red Book?/	Reading the sentences and completing them using should/ shouldn't	Completing the columns with the expressions / We should protect animals. We shouldn't hunt endangered animals ect./
Methodology & interaction	Individual work: Students listen to the radio talk.	Classroom discussion Classwork: Discuss about the problems and their solutions.		Making a poster Group work: Make a poster
Resource	Scheme of work, Teacher’s book, Student’s book, CD, Worksheet: completion task, Guided writing prompts, http://www.planetwater.co.uk/ , http://m.kidzworld.com/article/27529-air-and-water-pollution , https://global.nature.org/content/environment2017			

Lesson 5: I can help the environment

	Listening	Speaking	Reading	Writing
Activities	Listening and repeating the words and expressions about environmental problems	Asking and answering about environmental problems Interviewing 4-5 of your classmates and find someone who... <i>knows what a forest fire is / saw a flood or an earthquake</i>	In groups, do the project on pandas. Find some information and write.	Writing the sentences under the topic "I can help the environment".
Methodology & interaction		Interviewing Class work: Interview 4-5 of your classmates	Project work Group work: Do the project on pandas.	One-minute writing Individual work: Write a short essay: "I can help the environment".
Resource	Scheme of work, Teacher's book, Student's book, CD, Worksheet: http://www.wikihow.com/Help-Save-the-Environment , http://secretsofancientwisdom.blogspot.com/2012/04/save-earth-save-environment-save.html , http://science.howstuffworks.com/environmental/green-science/save-earth-top-ten.htm			

Assessment:

Lesson 6: Unit assessment/ Examination and analyzing

Objectives:

1. Receiving information and analyzing /Receptive skills -Listening & reading/
2. Working on the information and applying /Productive skills -Speaking& writing/
3. Working in groups, pairs and individually /Group & pair work, self-assessment/

Assessment objectives	Assessment techniques	Rubrics/instructions	Example	Purpose techniques
	Assessing Listening & Reading			
	Receiving information and analyzing	Choosing right answers You will hear Dan Saunders, a wildlife expert, giving a talk about Pandas. Choose the correct letter A, B or C. 1. Each day, pandas need to eat: A ☐ Very little nutrition B ☒ 12-38 kg of bamboo C ☐ 330 pounds of bamboo 2. If pandas are cared for away from the wild, they can live for approximately: A ☐ 6 months B ☐ 14-20 years C ☒ 30 years 3. Select two things that are endangering pandas: A ☐ Public awareness B ☐ Ecotourism C ☒ Poaching D ☐ Other wildlife E ☒ Building of roads and railroads	Production http://www.ieltsbuddy.com/supportfiles/ielts-listeningpractice-part-twopandas.pdf (You can see the original text of the talk about pandas) http://www.ieltsbuddy.com/ieltslistening-practicepart-two.html (You can add some tests using this link)	
	Answering questions	Read the text and answer. Why are trees important in our life? /English-VII p#107 Activity-6a/	1. What products are made from trees? 2. How do trees create oxygen? 3. How do they help us breathe? ect...	Recognition to production

Working on the information and applying	Matching	Match the words to the pictures. /English-VII p#107 Activity-Teacher's book p# 79 Activity-1/	1-g Air pollution 2-a Water pollution 3-b Garbage ect ...	Recognition
	Assessing Speaking & Writing			
	Gap-filling	Put the words in the box in the correct circle. English-VII p# 104 Activity-1a/	Nature words	Environmental problems
	Gap-filling	Complete the sentences using the words of nature and environmental problems English-VII p#104 Activity-1b/	1. When forests are cut down it is called ... 2. ... is the prosses by which an area becomes a desert. 3. Altai Tavan Bogd is the highest ... in our country.	Recognition to production
	Gap-filling	Write the main types of pollution in the boxes English-VII p#104 Activity-2a, 2b/	Types of pollution	Recognition to production
	Making sentences	Write 10 sentences about how we can save our environment. Use should/ shouldn't English-VII p#105 Activity-3/	We should plant more trees. Trees produce oxygen. We shouldn't hunt animals.	Production
	Gap-filling	Complete the sentences with the verbs from the box. Use should/shouldn't English-VII p#104 Activity-4/	I shouldn't drop litter. I should recycle paper, glass, plastic and cans.	Recognition to production
	Making sentences	Look at the picture and write 3-5 sentences. What are these people doing?	They are cleaning the school yard.	Production
Self-assessment	Expressing an opinion using appropriate vocabulary and expressions	Describe an environmental problem that has occurred in your country/ province or soum.\	You should say: • The cause of the problem • What effect it has had on your country • The steps, if any, that have been taken to solve this Explain why you think this problem is so important to solve. Use the following expressions in speaking: <i>I'm going to talk about</i> a problem with the environment in my country. <i>One of the most serious problems at the moment is ...</i> <i>The government is trying to solve the problem, but ... I think this problem is a top priority to solve because it has ...</i>	Production
	How well can you do these things? Tick (+) the columns			
	I can ...	Very well	Well	Not well
	Use the words related to enviroment and enviromental issues			
	Use should/ shouldn't			
	Listen and understand factual and opinion information			
	Read and understand factual and opinion information			

2.6 ОРОС ХЭЛ

2.6.A. СУУРЬ БОЛОВСРОЛЫН ОРОС ХЭЛНИЙ ХИЧЭЭЛИЙН ТХБ-Д ОРУУЛАХ ХУВЬ НЭМЭР

Орос хэлний суурь боловсролын зорилго болох “Сурагч нь гадаад хэлээр өдөр тутмын амьдрал, ахуй, нийгэм, соёлын харилцааны хүрээнд ойлгодог, харилцан ярилцдаг, бусад үндэстний хэл, соёлыг хүндэтгэдэг, гадаад хэл эзэмших хүсэл эрмэлзэлтэй иргэн болж төлөвшинэ” гэсэн зорилттой ТХБ-ын үзэл санаатай нийцэж байна. Учир нь ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт болоод сэдвүүд, орос хэлний сурах бичиг дэх зарим эхүүд, цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтууд шууд утгаараа холбогдсон нь орос хэлний хичээлээр дамжуулан ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтуудыг сургалтандаа нэвтрүүлэн хэрэгжүүлэх бүрэн боломжтой харагдаж байгаа юм.

Сурагч нь нийгэм, соёл, шинжлэх ухаан, ахуй амьдралын сэдвийн хүрээнд хэлэхүйн үндсэн үйл ажиллагаанд тулгуурлан мэдээлэлтэй ажиллах, цаашид өөрийн сонирхол, эрэлт хэрэгцээнд нийцүүлэн гадаад хэлний мэдлэгээ бүтээлчээр хэрэглэх, харилцах чадвар эзэмшинэ гэсэн зорилго нь ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтуудтай холбогдож байгаа.

Агуулгын интеграцыг тодорхойлсон байдал

Суурь боловсролын орос хэлний сургалтын цөм хөтөлбөрийн агуулга, арга зүйг ТХБ-ын үзэл санаатай хэрхэн уялдаж байгааг тодорхойлохдоо дараах 2 шалгуураар шинжилгээ хийв.

1. Цөм хөтөлбөрийн зорилт нь ТХЗБ-ын сэдэвтэй нийцэж байх
2. Дасгал даалгаврын арга, аргачлал нь ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилттой нийцэж байх

Шинжилгээний үр дүнд ТХЗ-д хувь нэмэр оруулах 4 зорилтыг илрүүлсэн бөгөөд эдгээрээс 3 нь ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын танин мэдэхүйн айд, нэг нь нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн айд багтаж байна.

	Танин мэдэхүй	Нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл	Зан үйл
Суралцахуйн зорилтын тоо	4	1	

ТХБ-д шууд нийцэх агуулга сургалтын цөм хөтөлбөрт томъёологдоогүй тул VI-IX ангийн сурах бичигт байгаа эхүүдийг нягтлан үзэхэд VIII, IX ангийн сурах бичигт дараах сэдвүүд байсан тул цөм хөтөлбөрийн зорилтод нийцэж байна гэж үзсэн.

- Эрүүл зөв хооллолт, эрүүл хооллолтын зөвлөгөө
- Эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдал, спортоор хичээллэх
- Усны хомсдол ба зохистой хэрэглээ
- Ой мод устгах

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв	Үндэслэл, тайлбар
4	5	6
ТХ315.ТМ2.	ТХ315.Сэ07	Амралт ба сонирхол бүлэг сэдвийн хүрээнд эхийг уншаад сэдвийг тодорхойлж ой устах /ой мод бол Дэлхийн баялаг/ талаар болон ой мод устаж мөхөх аюул занал /ой мод устаж үгүй болбол ямар аюул нүүрлэх/, эдгээрийг орон нутгийнхаа байдалд хамааруулж ойлгодог болно.

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцыг тодорхойлсон байдал

1. Сургалтын аргыг сонгосон үндэслэл

Орос хэлний сургалтын цөм хөтөлбөрийн зорилтыг олон улсын ТРКИ-ийн А1/ А1+ түвшнийг баримжаалан VII, VIII, IX ангид сурагчид мэдээлэлтэй ажиллах арга барилд суралцаж мэдээлэл хүлээн авах, мэдээлэл боловсруулах, хөгжүүлэх, илэрхийлэх, хуваалцах чадваруудыг эзэмшинэ гэсэн нь ТБ-ын цогц чадамжийн ойлгох, мэдээлэл авах, өөрийгөө илэрхийлэх гэсэнтэй уялдаж байгаа. Суралцагч эхийг уншаад, сэдвийг тодорхойлж дэлхийн ой мод устаж буй талаар мэдээлэл цуглуулж ярилцан, орон нутгийнхаа онцлогт тохируулан саналаа өгүүлбэр зохион бичиж, өөрийн бодлоо илэрхийлэх нь бүтээлч алсын хараатай болох суурийг тавьж өгнө. Жишээ нь:

“Где ты обедаешь?” сэдэвт богино эхүүдийг уншиж ярилцан (өдөрт хэдэн удаагийн давтамжтай хооллодог талаар), гол санаагаа өөрийн үгээр бусдадаа илэрхийлж байгаа нь бүтээлч сэтгэхүй хөгжихөд дэмжлэг үзүүлнэ. Суралцагчдад «Эрүүл хүнс» сэдвийг ойлгуулахын тулд тогоочийн тухай харилцан яриа зохиож, бодит оролцоог дэмжсэн үйл ажиллагааг зохион байгуулан ажиллаж болно. Суралцагч энгийн эхийг уншиж ойлгоод, гол санааг өөрийн үгээр илэрхийлж, эрүүл мэнд ба сайн сайхан амьдрах талаар бусадтайгаа саналаа хуваалцаж, багаар ажиллаж байгаа нь хамтран ажиллах чадвар төлөвшихөд чиглэнэ. Зөв хооллолтын талаар өөрийн ойлголт, үзэл бодлоо илэрхийлэх нь сурагчдын шүүмжлэлт сэтгэлгээг хөгжүүлэх суурь болно.

2. Сургалтын цогц чадамжуудыг тодорхойлсон байдал

Суралцагч эхийг уншиж, сэдвийг тодорхойлоод хэн нэгний буруутай үйлээс улбаалж ой мод устаж үгүй болж буй талаар ойлгох, ой мод бол хүмүүний амьдралд маш чухал учраас дэлхий болон орон нутгийн түвшинд өөрийн үүрэг оролцоог эргэцүүлэн бодох чадваруудыг эзэмшихэд дэмжлэг үзүүлнэ.

Хэлний хичээлийг гол төлөв мэдээллийн хэрэгсэл гэдэг утгаар нь авч үзэж байгаа тул ТХБ-ын гол зорилго, зорилтууд болон арга зүй, цогц чадамжуудыг багасгасан шинжтэй бичиж тайлбарласан болно.

Хүснэгт 2.17. Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграц (Орос хэл)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Анги				ТХЗБ		Арга зүй				Цогц чадамж
	6	7	8	9	ТХЗБ-ын сэдэв	ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох (компаният ажил, тэмдэглэлт өдөр, ...)	Шинжилгээ/ судалгаа хийх (судалгааны төсөл, кейс судалгаа, зарварчлах)	Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэх (хэлэлцүүлэг, ...)	Алсын хараатай болох (ирээдүйт төлөвлөх шижинжилгээ, утгайн /үлгэр, урьдчилан төсөөлөх/өнгөрснийг нэхэн санах)	
Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт										Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар /суралцахуйн удирдамж, сурах бичиг, бусад/	Үндэслэл, тайлбар
	6	7	8	9							Код
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
8. ҮБ, 3. Үзсэн сэдвийн хүрээнд энгийн эхийг унших, гол санааг өөрийн үгээр илэрхийлэх (суралцахуйн удирдамж: 8, 2.3.г., сурах бичгийн сэдэв II, А где ты обедаешь, хуудас.56)					Эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдлыг дэмжих гол стратегиуд: эрүүл хүнс, эрүүл мэндийн зөвлөгөө сэдвийн хүрээнд энгийн эхийг унших, гол санааг өөрийн үгээр илэрхийлэх явцад суралцагч эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлын тухай ухагдахууныг мэддэг болох				"Где ты обедаешь?" гэсэн сэдвийн хүрээнд суралцагч нь жижиг эрхүүдийг уншаад тухайн сэдвээрээ хэлэлцүүлэг хийн, гол санаагаа өөрийн үгээр илэрхийлж бусадтайгаа санал хуваалцаж, хэлэлцүүлэг хийн багаар ажиллаж байгаа нь хамтран ажиллах цогц чадамжийг хөгжүүлнэ. Суралцагчид "Эрүүл хүнс" чиглэлээр зөвлөхийн тулд олон төрлийн арга хэмжээ зохион байгуулан ажиллаж болно.	1. Суралцагч энгийн эхийг уншиж ойлгоод, гол санааг өөрийн үгээр илэрхийлж, эрүүл мэнд ба сайн сайхан амьдрах талаар бусадтайгаа санал хуваалцаж, хэлэлцүүлэг хийн багаар ажиллаж байгаа нь хамтран ажиллах цогц чадамжийг хөгжүүлнэ. 6. Зөв хооллолтын талаар асуудлыг задлан шинжлэх, үзэл бодлоо илэрхийлэх нь сурагчдын шүүмжлэлт сэтгэлгээг хөгжүүлнэ.	
8. Повседневная жизнь											
9. УЯ, 3. Сургалтын эхийг унших, утга санааг ойлгох, өөрийн санаа бодлоо илэрхийлэх (суралцахуйн удирдамж: 9, 2.3.г., сурах бичгийн сэдэв III, Какое значение имеет спорт в твоей жизни? Хуудас. 79)					Эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдлыг дэмжих гол стратегиуд: эрүүл хүнс сэдвийн хүрээнд эхийг унших, утга санааг ойлгох, өөрийн санаа бодлоо илэрхийлэх явцад суралцагч эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлын тухай бүхэл бүтэн цогц ойлголттой болох				1. Суралцагч эхийг уншаад сагсан бөмбөгөөр хичээллэх нь эрүүл мэндэд ач тусгайг (развивает скорость, ум и умение играть) ойлгож өөрийн санаа бодлоо илэрхийлэх спортын энэ төрлийн талаар вэб сайт, блог хөтлөн (соревнования по баскетболу) бүтээлч сэтгэлгээгээ хөгжүүлж болно. 4. Түүнчлэн спортоор хичээллэх талаар хэтийн зорилгоо тодорхойлж алсын хараатай болж өөрийгөө хөгжүүлнэ.	1. Суралцагч эхийг уншаад сагсан бөмбөг /спорт/-өөр хичээллэж эхийн гол санааг тодорхойлох, нэгтгэн дүгнэх зэрэг нь тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамжийг хөгжүүлнэ. 5. Түүнчлэн спортоор хичээллэснээр эрүүл мэнддээ анхаарч, сэтгэлийн хаттай болж бусдыг хүндлэх чадамжийг хөгжүүлнэ.	
9. Отдых и увлечения											

9. УЯ. 3. Сургалтын эхийг уншиж, утга санааг ойлгох, өөрийн санаа бодлоо илэрхийлэх. (Суралцахуйн зорилтын 9, 3.3.е., сурах бичгийн сэдэв V, Что ты знаешь о пользе воды? стр.88:1, зад.2)				✓	Усны хомсдол ба зохистой хэрэглээ (Ты знаешь о пользе воды?) эхийг уншиж, утга санааг ойлгох, өөрийн санаа бодлоо илэрхийлэх явцад суралцагч ус нь амьдралыг тэтгэгч үндсэн нөхцөл болох тухай ойлголттой болно		✓	Суралцагч эхийг уншаад, сэдвийг тодорхойлж усны хомсдол, зохистой хэрэглээний талаар ойлголттой болж усыг хайрлаж хамгаалах тухай дүрд хувилан тоглож бүтээлч, шүүмжлэлтэй болох арга зүйд суралцана	1. Суралцагч эхийг уншиж, сэдвийг тодорхойлоод ус болон байгаль эхийн харилцан хамаарлыг ойлгох 2. Усыг зохисгүй хэрэглэснээр бид ямар эрсдэлд орж болох тухай болон усыг зохистой хэрэглэж дадан усны хомсдлоос урьдчилан сэргийлэх зарчмуудыг хэрэгжүүлэх чадваруудыг эзэмшинэ
9. УБ. 4. Эхийг уншиж хэрэгцээт мэдээллээ авах. Уншсан зүйлийн гол санааг бичгээр илэрхийлэх. (Суралцахуйн зорилтын 9, 3.3.е., сурах бичгийн сэдэв VI, Что нам дает лес? стр.93:1, зад.2)				✓	Амралт ба сонирхол бүлэг сэдвийн хүрээнд эхийг уншаад сэдвийг тодорхойлж ой, устай ой мод бол Дэлхийн баялаг/ талаар болон ой мод устгаж мөхөх аюул занал /ой мод устгаж үгүй болбол ямар аюул нүүрлэх/, эдгээрийг орон нутгийнхаа биологийн олон янз байдалд хамааруулж ойлгодог болно.		□	Суралцагч эхийг уншаад, сэдвийг тодорхойлж Дэлхийн ой мод устгаж буй талаар мэдээлэл цуглуулж хэлэлцүүлэг, орон нутгийнхаа онцлогт тохируулан эсээ бичин өөрийн үзэл баримтлалаа илэрхийлэн бүтээлч алсын хараатай болох арга зүйд суралцана	3. Суралцагч эхийг уншиж, сэдвийг тодорхойлоод хэн нэгний буруу үйл хөдлөлийн учир шалтгаанаас болж ой мод устгаж үгүй болж буй талаар ойлгох 7. Ой мод бол хүмүүний үйл хэрэгтэй салшгүй холбоотой учраас Дэлхий болон орон нутгийн түвшинд өөрийн үүрэг оролцоог эргэцүүлэн бодох чадваруудыг эзэмшинэ

2.6.Б. НЭГЖ ХИЧЭЭЛ: ЧТО ТЫ ЗНАЕШЬ О ПОЛЬЗЕ ВОДЫ?

Нэгж хичээлийн ТХБ-д оруулах хувь нэмэр

VII ангийн орос хэлний хичээлээр авиа зүйг түлхүү үздэг тул сонсох, ажиглах, авиаг дагаж хэлэх гэсэн дасгал ажлууд түлхүү байсан тул ТХБ-той холбоход хүндрэлтэй байсан. Хэлний хичээлийг мэдээллийн хэрэгсэл гэдэг өнцгөөс түлхүү авч үзсэн нь оновчтой болсон. Харин VIII ангиас эхлээд сурах бичигт богино эхүүдтэй дасгал ажлууд нэмэгдсэн нь ТХБ-ын зорилго, зорилтуудтай уялдуулж болохоор болсон. IX ангийн сурах бичиг дэх богино эхүүд ТХБ-д хувь нэмэр түлхүү оруулж болохуйц байсан.

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтын ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба сэдэвтэй уялдах байдал (матриц 1-ээс)

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ТХЗБ-ын сэдэв	ТХ306.Сэ06. Усны хомсдол ба зохистой хэрэглээ
ТХ306.ТМ1. Суралцагч ус нь амьдралыг тэтгэгч үндсэн нөхцөл болох тухай болон усны хэмжээ, чанарын ач холбогдол, усны бохирдол, хомсдолын учир шалтгаан, нөлөө, үр дагаврын тухай ойлголттой болох	9, УЯ. 3. Сургалтын эхийг унших, утга санааг ойлгох, өөрийн санаа бодлоо илэрхийлэх.(Суралцахуйн зорилтын 9, 3.3.е., сурах бичгийн сэдэв V, Что ты знаешь о пользе воды? стр.88:1, зад.2) Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт

ТХ-ийн зорилготой хамгийн сайн уялдаж байгаа IX ангийн орос хэлний сурах бичиг дэх “Что ты знаешь о пользе воды?” нэгж хичээлийг сонгосон болно.

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт болох ТХ306.ТМ1. /тогтвортой хөгжлийн 6-р зорилт, танин мэдэхүйн 1-р ай/ нь ТХЗБ-ын ТХ306.Сэ06.-тай /тогтвортой хөгжлийн 6-р сэдэв/, цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилттой / УЯ. 3. Сургалтын эхийг унших, утга санааг ойлгох, өөрийн санаа бодлоо илэрхийлэх. (Суралцахуйн зорилтын 9, 3.3.е., сурах бичгийн сэдэв V, Что ты знаешь о пользе воды? стр.88:1, зад.2)/-той уялдсан нь ТХБ-д нэгж хичээлээр хувь нэмэр оруулна гэж үзсэн.

Орос хэлний суурийн нэгж хичээл боловсруулснаар сурагчдад ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт болох цэвэр ус ба ариун цэврийн талаарх суурь мэдлэгийг олгоно. Түүнчлэн сурах бичиг дэх ТХБ-той холбогдож буй богино эхийг уншуулж цэвэр усны хэрэглээгээ хэрхэн амьдралдаа зөв хэвшүүлэх талаар ойлголтыг бататгаж, эхтэй холбоотой дасгал ажлуудыг хийлгэснээр ТХБ-д тодорхой хэмжээгээр хувь нэмэр оруулна.

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэх ТХЗБ-ын арга зүйн сонголт, хувь нэмэр оруулах боломжтой ТБ-ын цогц чадамжийг тодорхойлсон үндэслэл

1. Сургалтын аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар

Орос хэлний хичээлийн гол зорилго нь гадаад хэл дээр мэдээлэл авах гэсэн байдаг тул гол төлөв ТХБ-тэй холбохдоо энэ талаа баримтлаад арга зүйгээ уялдуулсан. ТХЗБ-ын арга зүй нь: бодит хамтын үйл ажиллагаанд оролцох аргууд, шинжилгээ судалгаа хийх аргууд, бүтээлч шүүмжлэлтэй сэтгэхүй ба сэтгэлгээ шаардсан аргууд, алсын хараатай болох аргууд гэсэн 4 том бүлэгт хуваагддаг. ТХЗБ-ын эдгээр арга зүй нь дотроо холбогдох айнуудтай. ТХЗБ-ын арга зүйн хувьд орос хэлэнд хамгийн тохиромжтой нь бүтээлч сэтгэхүй хөгжүүлэх болон бодит хамтын үйл ажиллагаанд орох гэсэн 2 арга зүйтэй нийцсэн. Гэхдээ эх хэлтэй харьцуулахад орос хэлний сурах бичиг дэх эхүүдийн хэмжээ богино байсан тул эхэд задлан шинжилгээ хийх боломжгүй. Харин хичээлээр видео үзүүлэх, дүрд хувилан тоглуулах зэрэг зарим нэг аргатай холбосон. ТХЗБ-ын арга зүйг нэлээдгүй багасгасан маягаар бичсэн. Жишээ нь: усны талаарх мэдлэгтэй болох суурийг тавьж өгч, нэг минутын бичлэг үзүүлнэ гэх мэтээр бичиж оруулсан. Дүрд хувилан тоглохдоо хэн нэгэн энгийн хүний дүрд тоглож харилцан яриа хэлбэртэй байх ба хэн нэгэн жүжигчин, алдартай хүмүүсийн дүрд орлон тоглож байгаа хэрэг биш юм. Зөвхөн богино эхээ уншаад усны хэрэглээний талаарх суурь ойлголттой л болгоход чиглэсэн арга зүй байна.

2. ТБ-ын цогц чадамжид оруулах хувь нэмэр, үндэслэл, тайлбар

ТБ-ын 8 цогц чадамжаас орос хэлний хичээлтэй 8 дахь цогц чадамжаас бусад уялдсан бөгөөд эдгээрээс тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамжтай илүү холбогдож байна. Нэгж хичээлээр сурагчид богино хэмжээтэй эхийг уншиж, усны хэрэглээ, дэлхийн усны нөөцийн талаарх мэдээлэл авч, усыг ариг гамтай хэрэглэхийн ач холбогдлыг ойлгож, усны зохистой хэрэглээнд суралцах нь ТБ-ын цогц чадамжид хувь нэмэр оруулж байна.

Нэгж хичээлийн төлөвлөлт

Количество часов: 4 часа

Уровень: Элементарный уровень А1,

Класс: IX класс

Цель тематического планирования: внести вклад в образовании для устойчивого образования, учащиеся научились размышлять о пользе воды и рассказывать свое собственное мнение о пользе воды.

Цель для образования устойчивого развития: охранять природу (воду, лес, ...), научить размышлять о пользе воды, рассказывать о воде как источнике жизни; употреблять в речи выражение типа Вода- это источник жизни.

Компетенция устойчивого развития: Критическая компетенция

Тип урока: Комбинированный урок

Методы обучения:

1. Коммуникативный метод,
2. Метод парной работы,
3. Метод групповой работы,
4. Проблемный метод.

A1: Слушайте и повторяйте слова: жизнь, вода, береги, ведь, одни.

A3: различать на слух повествовательные и вопросительные фразы на основе интонацией

G2: составлять высказывания из 6-8 предложений с опорой на наглядность, на ситуацию (в пределах лексико-грамматического минимума);

G7: правильно излагать свои мысли, соблюдая нормы построения текста (соответствие теме, связанность), выражать своё отношение.

Ч1: читать вслух тексты, соблюдая правильное ударение в словах и фразах, правильную интонацию; выполнить аналитические задания;

Ч4: читать и понимать основную и дополнительную информацию текста, высказывать своё отношение к прочитанному;

Ч6: читать и определять тему текста; прогнозировать содержание текста по заголовку, озаглавить текст;

Ч7: объяснять с помощью словаря и справочной литературы значения незнакомых слов.

П1: составлять простые и сложные предложения с опорой на слова и выражения, предложенную ситуацию, собственный опыт;

П3: писать (под диктовку) слова, предложения, расставляя знаки препинания и ударения;

П4: выписывать из источника незнакомые слова и выражения, и необходимые информации, перерабатывать их.

ВР2: правильно употреблять интонацию (ИК1-5)

ВР3: место ударения в словах: подвижное и фиксированное ударение.

Структура тематического планирования

	Урок №1	Урок №2	Урок №3	Урок №4	Урок №5
Аудирование	Слушайте, повторяйте. Проставьте ударения. Следите за интонацией.	Человек, запомни навсегда: Символ жизни на земле- вода! Экономь её и береги! Мы ведь на планете не одни.	Слушать новые слова связанные с текстом	Слушать новые слова о воде	Ну, а теперь спокойно оценим себя.....
Говорение	Где лес, там жизнь. Вы любите ходить в лес? Почему? Что нам даёт лес? Что изготавливают из древесины? Почему мы должны охранять лес?		Возразить другу. Заменить подчеркнутые слова местоимениями. Человек может жить без воды? Нет, он не может жить без воды.	Разыграть по ролям. Пересказать диалог в форме монолога.	Ну, а теперь спокойно оценим себя.....

Чтение	Словарная работа: найти в словаре значения некоторых слов: источник, почва, океан, море, пресный, планета, здоровье, красота, жизнь....	Прочитать текст, постараться догадаться, о чём рассказывается в тексте.		Прочитать диалог. Сказать почему Тамир хочет стать экологом? Кто по профессии его дядя?	Ну, а теперь спокойно оценим себя.....
Письмо		Правда ли, что вода – это богатство, которое нужно беречь? Да, правда. Вода-это богатство, которое нужно беречь.	У нас в аймаке есть озеро. Озеро называется Тэрхийн цагаан нуур. У нас в аймаке есть озеро, которое называется Тэрхийн цагаан нуур.	Вода источник жизни на Земле. Составить рассказ о воде, используя вопросы в качестве плана.-Где находится вода?	Ну, а теперь спокойно оценим себя.....
Ресурсы	Рабочая схема Учебник учителя Учебник русского языка Интернет ресурсы	Рабочая схема Учебник учителя Учебник русского языка Интернет ресурсы	Рабочая схема Учебник учителя Учебник русского языка Интернет ресурсы	Рабочая схема Учебник учителя Учебник русского языка Интернет ресурсы	Рабочая схема Учебник учителя Учебник русского языка Интернет ресурсы

Аудирование и чтение			
	Слушайте внимательно аудиозапись. Выберите правильный вариант Я люблю ходить А. В лесу Б. В лесе В. В лес Г. В лесы Слушайте слова и предложения, следите за ударением: почва, океан, море, пресный, планета, здоровье, красота, жизнь.	Читать разные тексты связанные с водой, используя интернет ресурсы.	
Ответьте на вопросы	Почему Тамир хочет стать экологом? Кто по профессии его дядя? Почему надо охранять реки и озера? Перечислите озёра, в которых вода пресная?	Для повторения можно предложить вопросы: Примерные ответы: 1. Потому, что в лесу всегда чистый и свежий воздух 2. Лес даёт нам ягоды 3. Мы должны охранять лес, потому что он даёт нам свежий воздух	
Говорение и письмо			
Разыгрывать по ролям и составить диалог	Прочитать диалог. Разыграть по ролям. Пересказать диалог в форме монолога. Вера: -Почему ты хочешь стать экологом? Тамир: - Мой дядя лесник. Он охраняет лес. А я хочу охранять реки и озёра..... (Учебник русского языка IX, стр. 90, упр. 8)	Составить рассказ о воде, используя вопросы в качестве плана. (Учебник русского языка IX, стр. 91, упр. 11)	
Диалог и рассказ	Искать из интернета диалог о пользе воды. И разыграть по ролям	Составить рассказ о семейной пользе воды. Анализировать сколько литров воды ты тратишь для гигиены и т.д.	

Составить предложения	Мы живём около леса. Лес находится недалеко от центра сомона.	Допишите предложения, используя слова в скобках в нужной форме. Человек не может жить без..... (вода)	
какое слово лишнее по смыслу	Какое слово лишнее по смыслу? Озеро, река, океан, ветер, море, родник.	Обратите внимание: Пресная вода= чистая вода	

Оценка учащихся:

- а) учащиеся оценивают свою деятельность, заполняя таблицу самооценки
 - б) оценка работы класса и отдельных учащихся учителем.
- Аргументация выставленных отметок.

2.7 БИЕИЙН ТАМИР

2.7.A. СУУРЬ БОЛОВСРОЛЫН БИЕИЙН ТАМИР, ЭРҮҮЛ МЭНД ХИЧЭЭЛИЙН ТХБ-Д ОРУУЛАХ ХУВЬ НЭМЭР

Биеийн тамир, эрүүл мэндийн хөтөлбөрийн суурь боловсролын 6-8-р ангийн цөм хөтөлбөрийн суралцахуй удирдамжийн агуулгын хүрээ, тогтвортой хөгжлийн боловсролтой хэрхэн уялдаж ямар хувь нэмэр оруулж буйг шинжлэн тодруулахыг зорилго. Тогтвортой хөгжлийн боловсролын суралцахуйн зорилт, сэдэв, биеийн тамир эрүүл мэндийн хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын уялдаа холбоог шинжилж үзэхэд цөм хөтөлбөрийн “Эрүүл мэндээ хамгаалах, бие бялдрын хөгжил” агуулгын зорилтууд тэр чигээрээ тогтвортой хөгжлийн үзэл санааг шууд дэмжиж байгаа бол, “Хөдөлгөөний ур чадвар”-ын хүрээний суралцахуйн зорилтуудад шууд дурдагдаагүй ч түүгээр хичээллэн хэрэгжүүлснээр, хүний эрүүл мэнд, сайн сайхан байдалд чухал нөлөө үзүүлэх тул тогтвортой хөгжлийн боловсролын зорилттой уялдаж байгаа нь харагдаж байна.

Агуулгын интеграцыг тодорхойлсон байдал

Суурь боловсролын биеийн тамирын сургалтын хөтөлбөрийн агуулга, арга зүйг ТХБ-ын үзэл санаатай хэрхэн уялдаж байгааг тодорхойлохдоо дараах 2 шалгуурыг баримтлав.

1. Биеийн тамирын сургалтын хөтөлбөрийн зорилт нь ТХЗБ-ын сэдэвтэй нийцэж байх
2. Дасгал даалгаврын арга, аргачлал нь ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилттой нийцэж байх

Матриц 1-ийн хүрээнд хийсэн шинжилгээнээс үзэхэд биеийн тамир, эрүүл мэнд сургалтын цөм хөтөлбөрт VI ангид 20, VII ангид 26, VIII ангид 29, IX ангид 31, нийт 106 суралцахуйн зорилт байгаагаас 13 суралцахуйн зорилт нь ТХЗБ-ын “Эрүүл мэнд ба сайн сайхан хандлага (ТХ303)”, “Тогтвортой хот суурин, оршин суугчид (ТХ311)” сэдэвт холбогдож байна. Доорх хүснэгтэд цөм хөтөлбөрөөс сонгосон зорилтууд ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын айтай хэрхэн холбогдож байгааг харж болно.

Тогтвортой хөгжлийн зорилт	нийт	ТМ				НСХ				ЗҮ			
		Анги				Анги				Анги			
		6	7	8	9	6	7	8	9	6	7	8	9
ТХ303. Эрүүл мэнд ба сайн сайхан хандлага	12	2	1	0	2	0	0	1	0	3	1	1	1
ТХ311. Тогтвортой хот суурин, оршин суугчид	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0

Биеийн тамирын цөм хөтөлбөрийн анги тус бүрийн агуулгаас суралцахуйн зорилтыг сонгон авч кодлохдоо: эхлээд ангийг тоогоор, хэддүгээр бүлэг болохыг тоогоор, суралцахуйн зорилтыг үсгээр тэмдэглэсэн. “Эрүүл мэндээ хамгаалах, бие бялдрын хөгжил” агуулга дотроо 1. Хувийн эрүүл мэнд ба эрүүл ахуйн шаардлага, 2. Бие бялдрын хөгжил гэсэн 2 бүлэгтэй, эхний бүлгийн гуравдах зорилтыг кодлосон жишээг харж ойлгохыг хүсч байна. Жишээ нь: “Биеийн тамирын дасгал хийхдээ аюулгүй байдалдаа анхаарч, аюулгүйн дүрмийг баримтлах ба хуруу тулгарах, арьс шалбарах зэрэг хөнгөн гэмтлийн үед өөртөө болон нөхдөдөө анхны

тусламж үзүүлэх чадвар эзэмшинэ” гэсэн зорилтыг “б, 1.в.” гэж кодолсон байгаа. Цөм хөтөлбөрт суралцахуй зорилтуудыг томъёолохдоо маш олон үйл, чадварыг багцлан нэг өгүүлбэр болгон бичсэн тул бүтэн өгүүлбэр тус бүрийг суралцахуйн нэг зорилтод тооцсон.

Суурь боловсролын биеийн тамир, эрүүл мэндийн сургалтын хөтөлбөрийн агуулга нь ТХЗБ-ын ТХ303 кодтой “Эрүүл мэнд ба зөв хандлага”-ын (Сэ 03, Сэ04), ТХ311 кодтой “Тогтвортой хот суурин, оршин суугчид” (Сэ02) сэдвүүдтэй холбогдож байна. Жишээлбэл:

- ТХ303.Сэ03 буюу “Эрүүл мэнд ба зөв хандлагыг дэмжих гол стратегиуд: Тухайлбал, вакцин, эрүүл хүнс, биеийн тамирын дасгал, сэтгэцийн эрүүл мэнд, эрүүл мэндийн зөвлөгөө, боловсрол сэдэв нь сургалтын хөтөлбөрийн ихэнх агуулгатай холбогдсон. Ийм агуулга 10 удаа тохиолдоно.
- ТХ303.Сэ04 буюу “Эрүүл мэнд ба зөв хандлагыг дэмжих дам стратегиуд” гэсэн сэдвээс урьдчилан сэргийлэх, эрсдэлийг бууруулах зэрэгт холбогдох сэтгэцийн эрүүл мэнд, биеийн тамирын дасгал хийхдээ аюулгүй байдалдаа анхаарч, аюулгүйн дүрмийг баримтлах ба хуруу тулгарах, арьс шалбарах зэрэг хөнгөн гэмтлийн үед өөртөө болон нөхдөдөө анхны тусламж үзүүлэх чадвар эзэмших гэсэн агуулга буйг илрүүлсэн. Ийм агуулга 2 байна.
- ТХ311.Сэ02. Байгалийн нөөц баялаг (сэргээгдэх болон үл сэргээгдэх)-ийн менежмент, ашиглалт гэсэн сэдэвт агаарын чийрэгжүүлэх нөлөөг ашиглах арга замын талаар асуудал дэвшүүлээд, эрүүл агаар нь бие махбодыг чийрэгжүүлэх нэг арга болохыг ойлгож, агаараар биеэ чийрэгжүүлэхийг хичээнэ гэсэн сэдэвтэй нийцэж байна гэж тоолсон.

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцыг тодорхойлсон байдал

1. Сургалтын аргыг сонгосон үндэслэл

Биеийн тамир эрүүл мэндийн агуулгыг, тогтвортой хөгжлийн боловсролтой интеграц хийхэд хичээлийн онцлогоос шалтгаалан арга зүйн хувьд бодит үйл ажиллагаанд оролцох аргатай илүү холбогдож байгаа нь суралцагч бие бялдрын хөгжлөө хэмжих, биеийн тамирын дасгалыг давтах, шаардлагатай үед анхны тусламж үзүүлдэг болох тэр чадваруудыг биеэр хийж туршиж үзэж байж хэрэглээ болгодогтой холбоотой.

Мөн бүтээлч шүүмжлэлтэй сэтгэх, алсын хараатай болох, шинжилгээ судалгаатай хийх зэрэг аргуудтай холбогдож байна.

Тус хичээлээр сурагчид бие бялдрын өсөлт, хөгжлөө тодорхойлох, өөрийн хэрэгцээнд тохируулан дасгал сонгох, ачаалал тохируулах, бие даан хийх, давтах, турших, зэрэг бүхий л үйлийг багшийн дэмжлэгтэйгээр хийдэг ба суралцах үйлийн онцлогоос хамаарч бодит үйл ажиллагаанд оролцох, бичлэг үзүүлэх, хамтран ажиллах, бусдаас суралцах, өөрийгөө танин мэдэх, багаар ажиллах зэрэг арга зүйтэй түлхүү холбогдсон байна.

Бүтээлч шүүмжлэлт сэтгэх арга зүйтэй холбогдож байгаа нь суралцагчид аливаа дасгал хөдөлгөөнийг хийхдээ гарах үр дагавар, ач холбогдлыг тооцох чадвартай байж, дасгалыг даган дуурайх бус мөн чанарыг ойлгон хийх, задлан шинжлэх, дүгнэх, өөрийн хэрэгцээг тодорхойлон эсээ бичих, хэлэлцүүлэг, мэтгэлцээн хийх,

өөрийн гүйцэтгэлийг тайлбарлах, хийж буйгаа бичлэгээр үзүүлэх, зурагт хуудас, мэдээлэл бэлдэх гэх мэт бүтээлч даалгавар гүйцэтгэх чадвартай болох зэрэг олон талын ач холбогдолтой.

2.ТБ-ын цогц чадамжид оруулах хувь нэмрийн тайлбар

Биеийн тамирын дасгал хөдөлгөөнийг хийхдээ зөвхөн даган дуурайх бус дасгалын үр нөлөө, сайн сайхныг мэдэрч, дасгалаар дамжуулан бие бялдар, эрүүл мэндээ хамгаалах арга барилд суралцах гэсэн цөм хөтөлбөрийн гол арга зүйг, тогтвортой хөгжлийн бодит хамтын үйл ажиллагаанд оролцох, шинжилгээ судалгаа хийх, бүтээлч, шүүмжлэлт сэтгэхүй, алсын хараатай болох зэрэг тогтвортой хөгжлийн аргуудтай хослуулан хэрэглэснээр сурагчдад тогтолцоот сэтгэлгээний ба хамтран ажиллах, хэм хэмжээний ба шүүмжлэлт сэтгэлгээний өөрийгөө танин мэдэх ба асуудал шийдвэрлэх цогц чадамжууд төлөвшинө гэж үзэж байна.

Хүснэгт 2.18. Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграц (Биеийн тамир)

Бүлэг сэдэв/Агуулгын хүрээ	Анги				ТХЗБ		Арга зүй				Цогц чадамж	
	6	7	8	9	ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт Topics for ТХЗБ		Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох (компанит өдөр, ...) Шинжилгээ/судалгаа хийх (судалгааны төсөл, кейс судалгаа, загварчлал) Бүтэц, шүүмжлэлтэй сэтгэх (хэлэлцүүлэг, ...) Алсын хараатай болох (ирээдүйт төлөвхөн шинжилгээ, утгай/үтгэл, урьдчилан төсөөлөх/төрснийг нэхэх санах)				Код	
Эрүүл мэнд	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт				Үндэслэл, тайлбар		Эрүүл чийрэг бие бялдартай байхын тулд дасгал хөдөлгөөнөөс гадна байгалийн хүчин зүйл болох нар, ус, агаараар биеэ чийрэгжүүлэх талаар ойлгож, дулааны улиралд байгальд агаараар чийрэгжүүлэн дагуу нар, ус, аялах, цагийн хуваарийн дагуу нар, ус, агаараар чийрэгжүүлэлт хийхийг зорих нь биеэ чийрэгжүүлэх төдийгүй нь байгаль орчинтойгоо танилцах, эх орноороо бахархах сэтгэлийг төрүүлэх зорилготой. Эрүүл агаар болон агаарын бохирдлын талаар ойлголтоо сайжруулан хүний биед үзүүлэх эерэг сөрөг нөлөөний талаар хэлэлцүүлэг хийх буюу эсээ бичиж, өөрийн үзэл бодлыг чөлөөтэй илэрхийлэх, биеэ чийрэгжүүлэхээ ашиглана.				2 - Байгалийн нөлөөг ашиглан бие бялдраа чийрэгжүүлснээр биеийн чанар дээшлэн, эрүүл амьдралын баталгаа болохыг чадамжтай болно. 7 - Байгалийн аргаар биеэ чийрэгжүүлэхийн ач холбогдлыг эргэжүүлэн бодож, хүний биед үзүүлэх эерэг сөрөг нөлөөллийг тооцон цаашид эрүүл аж төрөх цогц чадамж хөгжинө гэж үзнэ.	
	✓ □ □ □				✓ □ □ □		□ □ □ □				9	
Эрүүл мэнд, бие бялдрын хөгжил	6. 1.в. Биеийн тамир дасгал хийхдээ аюулгүй байдалдаа анхаарч, аюулгүйн дүрмийг баримтлах ба хуруу тулгарах, арьс шалбарах зэрэг хөнгөн гэмтлийн үед өөртөө болон нөхдөвөө анхны тусламж үзүүлэх чадвар эзэмшинэ				Суралцагчид дасгал хөдөлгөөн хийхдээ аюулгүй байдалдаа анхаарснаар тохиолдож болох эрсдэлийг бууруулах, хөнгөн гэмтэл авч тусламж хэрэгтэй болсон тохиолдолд өөртөө болон нөхдөвөө анхны тусламж үзүүлэх ойлголттой болох нь эрүүл мэнд сайн сайхан зан үйлийн стратегийн зорилттой холбогдож байгаа тул ТХБ-ыг хангана гэж үзэж байна.		Хуруу тулгарах, арьс шалбарах зэрэг хөнгөн гэмтлийн үед өөртөө болон нөхдөвөө анхны тусламж үзүүлэх аргачлалыг суралц бүр багшийн зааврын дагуу гүйцэтгэн, өөрөө хийж сулна. Биеийн тамир болон өрөөнд боолт хийх цэвэр даавуу, самбай, даралттай чангалуур боолт, өвчин намдаагч эм, зэрэг гарын доорх материалуудыг байнга байлгах ба дадлага хичээлийг мулж, бие бие дээр нь, зурагт үзүүлэн тамирлах ойлголтыг өгнө. Улмаар биеийн тамир дасгал хийхдээ аюулгүй байдалдаа байнга анхаарч, аюулгүй ажиллагааг баримтлах ба бусдадтайгаа хэлэлцэн хичээллэнэ.				5 - Сургуулийн гадаад дотоод орчныг эрүүл аюулгүй байлгахад өөрийн хувь нэмрийг оруулах замаар бусадтай хамтран ажиллах, бусдаас суралцах, асуудлыг шийдвэрлэхэд оролцон, хариуцан ярилцах тул бусдаас суралцах, бусдын хэрэгцээ шаардлага, үйл хөдлөлийг ойлгох чадвар, өөрийгөө бусдын оронд тахи чадвар хөгжинө. 6 - Тохиолдож болохыг гэмтэлд байнга бэлэн байж шаардлагатай өөрийн хэмжээнд шийдвэрлэн тусламж үзүүлэх чадамжтай болно.	
	✓ □ □ □				ТХ303.С904 ТХ303.3Y3		ТХ311.НСХ2 ТХ311.НСХ2				10	

Цана ташуур	6. 8.а. Ташуурийн хичээлд хувцсаа өмсөх, тохируулан ташуурээр гулгах техникийг дуурайж давтах, шулуун замд ташуурээр гулгах, тэнцвэрээ хадгалан зогсох аргыг эзэмшинэ.	☐ ☒ ☐	TX304 Cа03. TX304 ТМ3	Тэгш замд цанаар гулгах техник эзэмших явцдаа цанаа өөртөө тохируулан сонгож, биед эвтэй тохиромжтой хувцаслан өөрийн хэрэгцээг хангахуйц тогтвортой хөгжлийн боловсролын ойлголттой байх гадна агаарт хичээлэхийн сайхныг мэдрэснээр эрүүл мэнд сайн сайхныг дэмжих ТХБ-ын зорилгод хувь нэмэр оруулна.	☒	☐ ☐ ☐ ☐ ☐	"Цана ташуурээр гулгах, мөсөн дээр тоглох үедээ хөдөлгөөндөө саад учруулахгүйгээр зузаан хувцаслахын ач тус" сэдвийн хүрээнд марафон бичлэгийн аргыг ашиглан хүүхдүүдийн ойлголтыг тандан мэдэж, дэмжлэг үзүүлэх боломжтой. Мөн цана ташуурийн дуураймал хөдөлгөөнийг давтагдах тоонд тохируулан хамтран хийх, төсөөлөн хийх, зохиомжлон хийх чадварыг дэмжиж болох ба хэлэлцүүлэг зохион байгуулж болно. Цас ордоггүй болон, цанын талбайгүй үед цана түүнийг дуурайлгах хийсэн зүйлийг ашиглаж дөхүүлэх, дуураймал дасгал даган дуурайх буюу зохиомжлон хийлгэн бүтээлч үйлд хөдлөх хэрэгтэй. /саваа модыг таг болгох, цаныг төрөл бүрийн картон цаас, нимгэн банзаар орлуулж хийх болох юм./	1- Өвөл гадаа орох хичээл болон уур амьсгалын өөрчлөлтийн харилцан хамаарлыг судлах учир тогтолцоот сэтгэлгээний чадамж хөгжинэ гэж үзнэ. 2 - Гулгах үед хөдөлгөөнд саад учруулахгүй зузаан хувцаслах, хөлдөх хайрагдах, унах, бэрхтээ эрсдэлийг урьдчилан тооцоолох цогц чадмжийг төлөвшүүлэх боломжтой юм. Мөн мэтгэлцэх замаар сурагчдын бүтэцлэн сэтгэлгээг хөгжүүлэх боломжтой. 5 - Дөхүүлэх дуураймал дасгал хийхэд дэмжих, эсэргүүцэх шаардлага гарах учир багаараа хамтран техникийн зөв бурууг ярилцан шийдвэрлэх чадварыг хөгжүүлнэ.
Carсан бөмбөг	6, 5.б. Багаар тоглоходоо бие биедээ туслах, хүндэтгэл үзүүлэх, үр дүнтэй гүйцэтгэлд нь баяр хүргэх зэргээр мэдрэмжээ илэрхийлдэг болно.	☒ ☐ ☐ ☐ ☐	TX303 C03 TX303.3Y1.	Суралцагч багаар сагсан бөмбөг тоглоходоо бие, биедээ туслах, хүндэтгэл үзүүлэх, баяр хүргэх зэргээр мэдрэмжээ илэрхийлэх зан үйл нь сэтгэл хөдлөлийн сайн сайхан байдлыг дэмжих гол стратеги болохыг сурагчдад ойлгуулна. Сагсан бөмбөг тоглох дасгал бол суралцагчдад сэтгэл зүйн сайхан тааламжтай байдлыг үүсгэж бие бялдрыг бүх талаар хөгжүүлнэ.	☐ ☒ ☐	☐ ☐ ☐ ☐ ☐	5- Харилцан ярилцах тул бусдаас суралцах, бусдын хэрэгцээ, шаардлага, үйл хөдлөлийг ойлгох чадвар, өөрийгөө бусдын оронд тавих чадвар хөгжинө. 6- Өөрийн болон нөхдийн дасгалын техникийг хэрхэн гүйцэтгэж буй тал дээрээ үнэлэмж өгөх, өөрийн байр сууриа илэрхийлэх, өөрийн болон бусдын амжилтаар бахархах чадамжтай болох	
Волейболон	8. 6.б. Волейболын дасгалын хувилбарыг тэмдэглэсэн тусгай зураглалыг хамтран ярилцаж, зуралгалаар өгөгдсөн дасгалыг гүйцэтгэх явцдаа алдаа, оноогоо хэлэлцдэг болно.	☐ ☐ ☐ ☒ ☐	TX303 Cа03 TX303.НСХ3	Волейболын дасгалын хувилбарыг тэмдэглэсэн тусгай зуралгалыг хамтран ярилцаж, өөрийн хөгжилд шаардлагатай суралцахуйн хэрэгцээгээ шинжлэн тодорхойлж насан туршдаа сурч боловсрох боломжуудыг олж харан бусдыг урамшуулан дэмждэг болно гэсэн ТХБ-ын суралцахуйн зорилттой холбогдоно гэж ойлгож болно.	☒ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐ ☐ ☐	5 - Волейболын техник сурах, багаар тоглох явцдаа бусдаас суралцах хамтран ажиллах чадамжтай болж үйл хөдлөлөөрөө бусдыг ойлгож хамтрах, хожих ба хожигдох явцдаа ялалт, ялагдлаа хүлээн зөвшөөрдөг мэдрэмжтэй болох зэрэг цогц чадамж эзэмшинэ. 6- Өөрийн болон нөхдийн дасгалын техникийг хэрхэн гүйцэтгэж буй тал дээрээ өөрийн үнэлэмж өгөх, үйл хөдлөлөө эргэлцүүлэн бодож, өөрийн байр сууриа илэрхийлэх нь чадамжтай болох 7 - өөрийн болон нөхдийн тоглолтын чадварыг үнэлж, дүгнэж бусдад урам зориг өгөх чадварт суралцана.	

2.7.Б. НЭГЖ ХИЧЭЭЛ: БАГААР ТОГЛОХДОО БИЕ БИЕДЭЭ ТУСЛАХ, ХҮНДЭТГЭЛ ҮЗҮҮЛЭХ, ГҮЙЦЭТГЭЛД НЬ БАЯР ХҮРГЭХ ЗЭРГЭЭР МЭДРЭМЖЭЭ ИЛЭРХИЙЛЭХ

Нэгж хичээлийн ТХБ-д оруулах хувь нэмэр

Энэхүү гарын авлагад суурь боловсролд түвшинд спорт тоглоомын төрлөөс сагсан бөмбөгийн төрлийн бүлэг сэдвийг сонгон авч жишээ хичээл боловсруулж байгаа бол бага боловсролд – биеийн ерөнхий хөгжил, бүрэн дунд боловсролд – эрүүл мэндийн бүлэг сэдвээр нэгж хичээлийн боловсруулалт хийсэн тул багш таныг өөрийн хичээл үйл ажиллагаанд хэрэгжүүлэхийг зөвлөж байна.

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтын ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба сэдэвтэй уялдах байдал (матриц 1-ээс)

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ТХЗБ-ын сэдэв	ТХ303.Сэ03. Эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдлыг дэмжих гол стратегиуд: Тухайлбал, вакцин, эрүүл хүнс, биеийн тамирын дасгал, сэтгэцийн эрүүл мэнд, эрүүл мэндийн зөвлөгөө, боловсрол, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн боловсрол (аюулгүй бэлгийн харилцаа болон хүсээгүй жирэмслэлтээс сэргийлэх аргууд)
ТХ303.ЗҮ1. Суралцагч эрүүл амьдралын зан үйлийг өдөр тутмын амьдралдаа хэвшүүлдэг болох	6, 5.6. Багаар тоглохдоо бие биедээ туслах, хүндэтгэл үзүүлэх, үр дүнтэй гүйцэтгэлд нь баяр хүргэх зэргээр мэдрэмжээ илэрхийлдэг болно Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтыг ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба сэдэвтэй харгалзуулсан үндэслэл (матриц 2-ын 4, 5, 6 дугаар баганыг харна уу)

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв	Үндэслэл, тайлбар
4	5	6
ТХ303.ЗҮ1.	ТХ303.Сэ03.	Суралцагч багаар сагсан бөмбөг тоглохдоо бие, биедээ туслах, хүндэтгэл үзүүлэх, баяр хүргэх зэргээр мэдрэмжээ илэрхийлэх зан үйл нь сэтгэл хөдлөлийн сайн сайхан байдлыг дэмжих гол стратеги болохыг сурагчдад ойлгуулна. Сагсан бөмбөг тоглох дасгал бол суралцагчдад сэтгэл зүйн сайхан тааламжтай байдлыг үүсгэж бие бялдрыг бүх талаар хөгжүүлнэ.

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэх ТХЗБ-ын арга зүйн сонголт, хувь нэмэр оруулах боломжтой ТБ-ын цогц чадамжийг тодорхойлсон үндэслэл

1.Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар

Сагсан бөмбөг тоглох явцад харилцааны зөрчил, зүй бус хандлага гаргахаас зайлсхийж аль болох бие биедээ хүндэтгэлтэй харьцах, туслах, нэгнийхээ ялалтад баяр хүргэх зан үйлд сургах хэрэгтэй. Сагсан бөмбөгийн шидэлт, дамжуулалт, залалт, багаар тоглох, дүрэм зохиож тоглох зэрэг гүйцэтгэл бүрийн амжилтад

хүүхэд бүрийг эерэг тааламжтай сэтгэл хөдлөлийг төрүүлэх хэрэгтэй.

2. ТБ-ын цогц чадамжид оруулах хувь нэмэр, үндэслэл, тайлбар

Хамтрах ажиллах цогц чадамж: Харилцан ярилцах тул бусдаас суралцах, бусдын хэрэгцээ, шаардлага, үйл хөдлөлийг ойлгох чадвар, өөрийгөө бусдын оронд тавих чадвар хөгжинө.

Өөрийн болон нөхдийн дасгалын техникийг хэрхэн гүйцэтгэж буй тал дээрээ үнэлэмж өгөх, өөрийн байр сууриа илэрхийлэх, өөрийн болон бусдын амжилтаар бахархах чадамжтай болох

Нэгж хичээлийн сэдвийг томъёолохдоо VI ангийн 5.а. 5.б. гэсэн суралцахуйн зорилтуудыг нэг нэгж хичээлээр биелүүлэх боломжтой гэж үзээд хичээл бүрийн агуулгыг мэдлэг, чадвар эзэмших үйл байдлаар томъёолж нийт судлах цагийг 5 цагаар тооцов.

Нэгж хичээлийн төлөвлөлт

Зорилго: Суралцагч багаар сагсан бөмбөг тоглохдоо бие биедээ туслах, хүндэтгэл үзүүлэх, үр дүнтэй гүйцэтгэлд нь баяр хүргэх зэргээр мэдрэмжээ илэрхийлэх зан үйл нь сэтгэл хөдлөлийн сайн сайхан тааламжтай байдалд, бие бялдраа хөгжүүлэх аргыг дэмжих, биеэр үлгэрлэх чадвартай болно.

Зорилт:

1. Сагсан бөмбөгийн дасгалын тэмдэглэгээг ойлгож ашигладаг болох нь хамтран тоглох, ойлголцоход чухал болохыг тодорхойлох чадвартай болох
2. Хамтран тоглохдоо, бөмбөгийг залж гүйхдээ хөдөлгөөнөө жолоодох, хүчээ тохируулах, мэдрэмжтэй байх, бие биедээ туслах, өөрийгөө илэрхийлэх чадвартай болох
3. Сагсан бөмбөгийг дамжуулах, цагирагт шидэх, тоглох явцад гаргасан үр дүнтэй гүйцэтгэлд баяр хүргэх, бусдын гаргасан амжилтаар бахархах зэргээр эерэг мэдрэмжээ илэрхийлэх
4. Сагсан бөмбөг тоглох үед багт гүйцэтгэх өөрийн байр суурийг тодорхойлон, ур чадвараа улам ахиулан ялахын төлөө, бүхий л хүчээ дайчлан өөрийн чадварыг ашиглах
5. Тоглолтын явцад ялагдсан тохиолдолд өөрийн сэтгэл хөдлөлөө барьж бусдадаа чин сэтгэлээсээ баяр хүргэж, амжилт хүсэх, нөхдөдөө зөв үлгэрлэх чадвартай болох

Агуулга, арга зүй:

Ээлжит хичээл 1. Сагсан бөмбөгийн дасгалын тэмдэглэгээг ойлгон, хувилбаруудыг гүйцэтгэхэд баг хамт олондоо туслах, дасгалыг хамтран хийхэд өөрийн мэдлэгийг ашиглах

Агуулга	Арга зүй
- Сагсан бөмбөгийн дамжуулах, залах, шидэх зэрэг үйлдлийн тэмдэглэгээг уншиж ойлгох, сэргээн санах - Сайн тоглохын тулд өөрийн чадварт тохируулан хувилбар зохиох, багийн гишүүдтэй хамтран ажиллаж үр дүнд хүргэх - Багаараа хамтран тоглолтын хувилбар боловсруулан, багийн гишүүн бүрийн гүйцэтгэх үүргийг тодорхойлсноор, үр дүнд хүрэх талаар ярилцан туршиж үзэх - Ганцаар болон багаар зохиомжилсон тоглолтын хувилбаруудаа ярилцан үр дүнтэй хувилбарыг сонгон ач холбогдлыг тодорхойлох	- Дасгалын хувилбар бүхий зурагт үзүүлэн дээрх тэмдэглэгээг багийн гишүүдэд тайлбарлан ойлгуулах - Өөрийн зохиосон хувилбарын зураглалыг дэвшүүлэн, баг хамт олноороо хийж үр дүнг тооцон, дадал хэвшил болгох - Багийн гишүүн бүрийн санал үнэтэй тул тус тусдаа хувилбар боловсруулан гишүүн бүрийн хамгийн үр дүнтэй хувилбарыг сонгон хэрэгжүүлэх - Зохиомжилсон хувилбаруудаа сайн гүйцэтгэдэг байхаас гадна бусдад ойлгомжтой тайлбарлах болон зурж чаддаг байх

Ээлжит хичээл 2. Хамтран тоглохдоо, бөмбөг залж гүйхдээ хөдөлгөөнөө жолоодох, хүчээ тохируулах, мэдрэмжтэй байх, бие биедээ туслах, өөрийгөө илэрхийлэх чадвартай болох

Агуулга	Арга зүй
- Хөдөлгөөнөө хянах, жолоодох нь ямар ач холбогдолтой болох талаар ярилцах, уг чадварыг дэмжсэн дасгалыг хийх - Бөмбөг дамжуулах, барьж авахдаа хүчээ тохируулан хөдөлгөөнөө зохицуулах - Сагсан бөмбөгийн үндсэн зогсолтоор зогсож сурах, хүссэн зүгтээ хурдан шилжих ба бөмбөг залах - Багийн онцлог болон чадварт тохирсон шилжилт, дамжуулалт, зогсолт бүхий буухиа тоглоомыг хийж гүйцэтгэх - Дасгалуудыг хамтран сурахаас гадна зөв ба буруу гүйцэтгэлийг ярилцаж, сайн гүйцэтгэлд баяр хүргэх	- Тодорхой дасгал болон кейс дээр жишээ аван ярилцаж болох бөгөөд дасгалыг биеэр хийж гүйцэтгэх үедээ дасгалын нөлөөллийг илүү тодорхой болгон бусадтайгаа саналаа хуваалцах - Нисэж ирж буй бөмбөгний хүчийг мэдрэн түүнд тохируулан хөдөлгөөн, хүчээ зөв зохицуулах бөмбөг алдалгүй барих дасгалыг дадал болтол хийх - Сагсан бөмбөгийн үндсэн зогсолт чухал болох талаар өөрийн ойлголтоо бусадтай хуваалцах - Зогсолтыг зөв хийж, хүссэн зүгтээ хурдан шилжсэнээр гарах үр дүнг өөрийн үйлдлээр бусдад харуулах - Бөмбөг залахдаа өөрийн хөдөлгөөндөө бөмбөгний ойлтыг тохируулан зохицуулах чадварт суралцах - Огцом зогсолт, дамжуулалт, шилжилт, залалт бүхий дасгалын хувилбаруудыг олон дахин давтсанаар хөдөлгөөнөө хянах, жолоодох чадварт ямар нөлөө үзүүлж буйг хэлэлцэх, биеэр хийж үзүүлэх буюу бусдын сайн гүйцэтгэлд баяр хүргэх мэдрэмжтэй болох - Өөрийн болон нөхдийн хийж байгаа дасгалын зөв буруу гүйцэтгэлд дүгнэлт хийж амжилтад хүргэх сайн хувилбаруудыг тооцон бусдадаа тайлбарлах ба гүйцэтгэх

Ээлжит хичээл 3. Сагсан бөмбөгийг дамжуулах, цагирагт шидэх, тоглох явцад гаргасан үр дүнтэй гүйцэтгэлд баяр хүргэх, бусдын гаргасан амжилтаар бахархах зэргээр эерэг мэдрэмжээ илэрхийлэх

Агуулга	Арга зүй
Дамжуулалт сайн хийж сурах нь сагсан бөмбөг амжилттай тоглох үндэс гэдэгт санал нэгдэх	- Дамжуулалтын хувилбарыг DVD, CD, үзүүлэх, багш өөрөө сайн гүйцэтгэл бүхий сурагчтай хамтран үзүүлэх /Оновчтой дамжуулалтыг түүвэрлэн эвлүүлэг хийх, өөрийн сургуулийн секцийн сурагчдын бичлэг хийж болно/ - Мини сагсан бөмбөгөөр дамжуулалтын дасгалыг олон дахин давтуулан хийлгэнэ.
а. Цээжний өмнөөс 2 гараар дамжуулах	- Урд урдаас нь харуулан зогсоож цээжний өмнөөс дамжуулалтыг хийлгэх ба /эхний удаа зайг 1-1.5 м/ техникийн гүйцэтгэлд илүү анхаарах - Зайг холтгох буюу 2 сурагчийг заавал шулуун шугаманд бус байрлал, чиглэлийг өөрчлөн хүндрүүлэн дамжуулалтын дасгалыг хийлгэх - Алхалт гүйлтэн дундаа хүргэх цэгтээ заавал хүргэн дамжуулалт гүйцэтгэх - Цээжний өмнөөс дамжуулахын давуу талыг дамжуулах явцдаа ойлгон, нөхөдтэйгээ хуваалцах болон өөрийн чадварыг харуулах - Сайн гүйцэтгэж байгаа нөхдөдөө баяр хүргэж, урам өгөх, эхний удаа багш удирдан баяр хүргүүлж болох ба цаашид заавал хэлүүлэхгүйгээр хэвшил болгох /алга таших, үнэлгээний техник ашиглах/
б. Зүүн гараар мөрний орчмоос болон өөрт эвтэй байдлаас дамжуулалт хийж сурах	- Энэ насны сурагчдын хүч тамир дутмаг, мөрний орчмоос дамжуулалтыг хийж тэр болгон чаддаггүй тул дамжуулах техникийг заахдаа үндсэн техникийг голчлон анхаарах ба дасгалыг илүү сайн хийлгэхийн тулд дараах дэмжлэг үзүүлээрэй. - Өнгийн цаас болон хэц утсыг сурагчийн мөрний өндөрт тохируулан хананд байрлуулна. Сурагчид хана уруу харан эгнэн зогсоод бөмбөгийг мөрний орчмоос, тавьсан тэмдэглэгээний дээд хэсэгт шидэж эргүүлэн барьж авна. Шидсэн бөмбөг сурагчийн цээж орчимд ирэхээр, бөмбөгний хүчийг тохируулах зөвлөмжийг багш урьдчилан өгнө. /нэг хүүхэд 5-6 удаа хийгээд дараагийн хүүхэд хийнэ
в. Дамжуулалт бүхий тоглоом	Дамжуулалт бүхий тоглоом тоглуулах Хананд байрлуулсан өнгийн цаас буюу утсыг ашиглах тул баг бүрд нарийхан коридор зурж хязгаар тогтоож өгөх ба бөмбөгийг багийн гишүүн бүр нэг гараар өөрт эвтэй байдлаас дамжуулах ба сүүлчийн сурагч хана уруу дамжуулан барьж авснаар ялагч тодорно. Тоглоомын дүрэм нь бөмбөг сурагч бүрд дамжуулагдах ба эргүүлэн дамжуулахдаа зөвхөн нэг гараар дамжуулна. Энэ нь үзсэн техникээ бататгах зорилготой юм. /Тоглоомыг нэг багт 5-6 сурагч байхаар зохион байгуулах ба багийн гишүүдэд дүрмийг нарийн танилцуулна. Сайн хийж сурсны дараа сурагчид өөрсдөө тоглоомын дүрэм зохион тоглоно.
г. Цагирагт бөмбөг шидэх дасгалыг гүйцэтгэх	- Шидэлт гэж юу болох, шидсэн бөмбөг амжилттай болсноор ямар ач холбогдолтой болохыг асуудал дэвшүүлэн хэлэлцүүлнэ. 6-р ангийн сурагчид бүгд самбарт бөмбөгөө хүргэж шидэж чадахгүй байх тохиолдол байгаа тул намхан зөөврийн шит болон хананд бөөрөнхий зуран ашиглаж болно. - Эхний удаа бөмбөгийг самбарт шидэхдээ оруулах нь чухал бус техник гүйцэтгэлийг өөрийн болгон сурах нь чухал гэдэгт суралцагчдын анхаарал, сурах үйлийг чиглүүлнэ. - Дөхүүлэх дасгал: - Вoleyболын торыг давуулан бөмбөгийг цагирагт шидэлтийн техникээр шиднэ. Үүнийг багаар хийлгэж болох ба нэг хүүхдийг 10 доошгүй удаа давтуулна. - Шидэлтийн техник давтахдаа хананд зурсан дугуй дүрсийн голыг самбар гэж төсөөлөн оновчтой онож шидэхийн тулд бүхий л анхаарлаа төвлөрүүлнэ. - Тэр дугуй дүрсийг оноход өөрөөс шаардагдаж буй зүйлийг тодорхойлон, шидэлтийн техникт хэрхэн нөлөөлж байгаа, өөрийн анхаарлыг төвлөрүүлснээр ямар үр дүнд хүрэх талаар дүгнэж ярих буюу гэрийн даалгаварт дэвтэр дээр бичиж дараагийн хичээлд багийнхантайгаа ярилцах даалгавар өгнө. Энэ ярилцах цагийг багш гаргаж өгөх хэрэгтэй. - Хөдөлгөөнөө чадварлагаар зохицуулан залалт дамжуулалтыг хийж өөрийн хэмжээнд шидэлт гүйцэтгэж буй нэгэндээ чин сэтгэлээсээ баяр хүргэх, бусдын гаргасан амжилтаар бахархах зэргээр эерэг мэдрэмжээ илэрхийлэх чадвартай болно.

Ээлжит хичээл 4. Сагсан бөмбөг тоглох үед багт гүйцэтгэх өөрийн байр суурийг тодорхойлон, ур чадвараа улам ахиулан ялахын төлөө өөрт байгаа бүхий л хүчээ дайчлахдаа өөрийн чадварыг ашиглах

Агуулга	Арга зүй
- Багаар тоглохын давуу талыг ойлгох, тоглох үед багт гүйцэтгэх өөрийн байр суурийг тодорхойлох - Чадвараа улам ахиулан ялахын төлөө өөрт байгаа бүхий л хүчээ дайчлахдаа өөрийн чадварыг ашиглах	- Сагсан бөмбөг спорт багийн спорт төдийгүй багийн гишүүн тус бүрийн оролцоо, үүрэг, чадварын үндсэн дээр тоглолт амжилттай явагддаг гэдгийг ойлгуулахын тулд урьдчилан бэлдсэн сургуулийн аварга шалгаруулах тэмцээний бичлэгийг үзүүлж тайлбарлах, багаар хуваагдахдаа өөрсдийн саналаар баг болж, багт гүйцэтгэх үүргээ тодорхойлох чадвартай болтол хамтарна. - VI ангийн сурагчид сагсан бөмбөгийн техникийг сайн эзэмшээгүй, бие даан багаар тоглоход учир дутагдалтай тул тоглолтын дүрмийг хөнгөрүүлэн аль нэг чадварыг давтан хийлгэж эзэмшүүлэх арга зүйг голчлох хэрэгтэй. Дүрэм зохион тоглож болох хувилбарууд: - Багаараа /урьдах хичээлээр сонгосон багаар/ эсрэг багтайгаа тоглохдоо бөмбөгийг багийн гишүүн бүрд дамжуулсны дараа шидэх - Бөмбөгийг авсан хүн бүр залах ба багийн 2-3 хүнд бөмбөг дамжуулсан бол шидэх - Эхний сурагч бөмбөгийг хүлээн аваад эргэлт хийгээд дамжуулах, дараагийн сурагч залаад, гурав дахь сурагч шаланд ойлгоод, дөрөв дэх сурагч цагирагт шидэх Эдгээр хувилбаруудаас сонгон авч хийлгэж болох ба суралцагчдынхаа чадвар, сонирхолд тохируулан, мөн өөрсдөөр хувилбар зохиомжлуулан мөрдүүлж болно. - Багийн тоглолтод өөрийн хийж чаддаг болсон чадваруудыг ашиглан амжилтын төлөө өөрт ноогдсон үүргээ сайтар биелүүлэх

Ээлжит хичээл 5. Тоглолтын явцад ялагдсан тохиолдолд өөрийн сэтгэл хөдлөлөө барьж бусдадаа чин сэтгэлээсээ баяр хүргэж, амжилт хүсэх, нөхдөдөө зөв үлгэрлэх чадвартай болох

Агуулга	Арга зүй
- Ялагдсан эсрэг багийн сайн гүйцэтгэл, ялалтад хэрхэн хандах хандлагаа илэрхийлнэ үү? гэсэн асуултын хүрээнд хэлэлцүүлэг хийх. - Ямар төрлөөр хичээллэхэд ялалт, ялагдал байх тул түүнд үргэлж бэлэн байх сэтгэл зүйг суулгах	Багийн ажил: - Урьд хичээлүүдээр тоглож байсан багаар ажиллах ба эхлээд баг дотроо сурагч бүр өнгийн цаасан дээр асуултын хүрээнд 2-3 үзэл бодол бичиж хананд байрлуулна. - Гишүүн бүр өөрийн бодлыг тайлбарлан хамгаална. - Багаараа ярилцаад хамгийн сайн санаануудыг нэгтгэн бусад багийнхандаа мэдээлэл хийнэ. - Бүх багийн мэдээллийг сонссоны эцэст сурагчдын ойлголтыг нэгтгэх, дүгнэлтийг багш хийх ба сурагчдын санал нийлэхгүй байгаа тохиолдолд өөрийн бодлыг хэлэх боломж олгоно. - Багууд тоглолтын дүрмийг өөрсдөө зохиож байгаа тул дүрмэндээ энэ талаар сайн суулгаж өгөх хэрэгтэй. Жишээ нь: Ялсан ч, ялагдсан ч сурагчид нэг нэгэндээ баяр хүргэнэ. - Бусдадаа баяр хүргэхгүй байх, сэтгэлийн хөдөлгөөнөө барьж чадахгүй байх тохиолдолд уг багийг нэг өнжөөж тоглолтод оруулна. - Өөрийн болон багийн алдааг хүлээн зөвшөөрч уучлал хүсч гараа өргөх гэх мэтээр тоглолтын дүрмэнд эхнээс нь тодорхой бичиж тухайн дүрмийг тоглогчид заавал мөрдөнө. Ингэснээр биеийн тамирын хичээлийн идэвх оролцоо нэмэгдэж, дасгалаа гүйцэтгэхэд найз нөхдөдөө туслах үлгэр дуурайл үзүүлдэг болох, бусдадаа баяр хүргэж амжилт хүсч чаддаг болох эрүүл харилцааны чадвартаа болох сайн талтай.

Орчин, хэрэглэгдэхүүн:

- Биеийн тамирын заал болон гадаа сагсан бөмбөгийн талбай
- Мини сагсан бөмбөг – 10 ширхэг

- Зөөврийн сагсан бөмбөгийн шит – 2 ширхэг
- Урт уяа, дээс – 10 ширхэг
- Видео бичлэг үзүүлэх тул проектор, дэлгэц, компьютер
- Самбарын болон бичгийн цаас маркерүүд
- Дасгалын техникүүдийг харуулсан үзүүлэн зурагт хуудас
- Шүгэл, тооны самбар, тууз дарцаг
- Картон цаас, өнгийн цаас, хайч, скоч, цаасны хутга гэх мэт гарын доорх хэрэглэгдэхүүн хийж болох зүйлс

Нэгж хичээлийн үнэлгээ:

Энэ нэгж хичээлээр үнэлэхдээ дараах үнэлгээний зорилтуудын дагуу үнэлгээний шалгуурт нийцүүлэн үнэлнэ.

1. Хөдөлгөөний чадварт гарсан өөрчлөлт
2. Эрүүл харилцааг эрхэмлэж байгаа байдал

Үнэлгээний зорилт	Үнэлгээний шалгуур
1. Хөдөлгөөний үр чадварт гарсан ахиц, өөрчлөлт	
Сагсан бөмбөгийн тэмдэглэгээг ойлгон, зохиомжлох, хамтран ажиллаж буй үр дүнг тооцон үнэлэх	• Дасгалын хувилбаруудыг тэмдэглэсэн тэмдэглэгээг ойлгон тайлбарлаж буй байдал • Өөрөө хувилбарын зураглалыг зохион, үр дүнг тооцож, сайжруулж буй байдал • Нөхдийн зохиосон хувилбар дээр ажиллан, ойлголцож байгаа байдал
Сагсан бөмбөгийн дасгалын техник гүйцэтгэлийг үнэлэх	• Хөдөлгөөнөө зөв зохицуулан хөдөлгөөнөө зөв удирдан бөмбөгтэй харьцаж буй байдал • Дасгалыг хийхдээ хүчээ зөв тохируулан чадварлаг сайн хийж байгаа байдал • Сагсан бөмбөгийн үндсэн зогсолт, шилжилт, залалт, шидэлт бүхий дасгалын хувилбаруудыг өөртөө итгэлтэй чөлөөтэй гүйцэтгэж байгаа байдал • Өөрийн болон нөхдийн хийж байгаа дасгалын зөв буруу гүйцэтгэлд дүгнэлт өгч, тайлбарлаж байгаа байдал
Багт гүйцэтгэх үүргийг тодорхойлж, тоглолтын дүрмийг мөрдөн биелүүлж байгааг үнэлэх	• Тоглох явцдаа өөрийн чадварын хэмжээнд багтаа хувь нэмэр болохыг эрмэлзэж буй байдал • Тоглолтын хувилбарын дагуу дүрмээ мөрдөн тоглоход нөхдөө манлайлан оролцох байдал
2. Сагсан бөмбөгөөр хичээллэх сонирхол, эрүүл харилцааг эрхэмлэх байдал	
Эрүүл харилцааны чадвараа ашиглах байдлыг үнэлэх	• Өөрийн болон найз нөхдийн сайн гүйцэтгэлд баяр хүргэж, дэмжлэг үзүүлж байгаа байдал • Зарим үед өөрийн шийдвэрийг хойш тавьж нөхдөдөө туслахыг чухалчлах хандлага • Дасгалыг сурахаар оролдох, ялалт, ялагдлыг хүлээн зөвшөөрч баяр хүргэж, уучлал гуйх зэргээр эерэг харьцах байдал

Тайлбар: Нэгж хичээлийг дээрх суралцахуйн зорилт, үнэлгээний шалгуурын дагуу үнэлэх ба биеийн тамирын үнэлгээний нормоор үнэлэх, тэмцээнээр үнэлэх, рубрикээр үнэлэх аргачлалыг боловсруулан үнэлгээгээ хийж болно. Багш та сурагчид гарч байгаа хандлагыг үнэлж байгаа тул яаран дүгнэхээс татгалзах хэрэгтэй. Энэ нь суралцагчдын хандлага нэг нэгж, нэг улиралд бүрэлдэн тогтдог зүйл биш тул тухай бүрд тэмдэглэл хөтөлж байгаад улирлын эцэс, жилийн эцэст дүгнэвэл илүү бодитой болно.

3. МАТЕМАТИК, МЭДЭЭЛЛИЙН ТЕХНОЛОГИ

3.1 МАТЕМАТИК, МЭДЭЭЛЛИЙН ТЕХНОЛОГИЙН СУДЛАГДАХУУНЫ ИНТЕГРАЦ

Математик нь байгалийн шинжлэх ухаан, инженерчлэл, анагаах ухаан, эдийн засаг социолын гэх мэт олон салбаруудад дэлхий даяар өргөн хэрэглэгдэж байна. Аливаа улс орны нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн түвшин нь тухайн улсын шинжлэх ухаан, технологийн хөгжлийн түвшинтэй нягт холбоотой байдаг бол математикийн шинжлэх ухаан нь бусад шинжлэх ухаан, технологийн үндэс суурь болдог (KukuA.O., 2012). Түүнчлэн математикийн наад захын мэдлэг ба хэрэглээ нь хувь хүн, нийгмийн зайлшгүй чухал хэсэг болсоор ирсэн. Тиймээс математикийн хичээлийг ЕБС-ийн сурагчдад үр дүнтэй зааж байж ирээдүйн иргэд нийгмийг хөгжүүлэх боломжтой гэж үзжээ (UkejeB.O., 2002).

Математикийн хичээлийг үр дүнтэй заана гэдгийг суралцахуйн сэтгэл судлалын үүднээс авч үзвэл математикийн хичээл өөрөө сурагчдад ойр, тэдний ахуй амьдралын асуудалд төвлөрсөн байгаад зогсохгүй сурагчид асуудлуудыг математикийн мэдлэг ойлголтоо хэрэглэн шийдвэрлэх явцдаа мэдлэгийг өөрөө бүтээх юм. Энэ нь математикийн хичээлийн ТХ-д оруулах хувь нэмрийг төлөөлөх бөгөөд бид үүнийг математикийн тодорхой түвшний мэдлэгтэй хүн ирээдүйд учирч болох байгаль, нийгэм, эдийн засгийн аливаа асуудлыг шийдвэрлэх үед математикийн хичээлээр олж авсан тэр цогц чадамжуудаа ашиглах байдлаар нь дүгнэж болно.

Мэдээлэл холбоо харилцааны технологи нь суралцагчийн тогтвортой хөгжлийн боловсролд чухал үүрэгтэй. Тиймээс НҮБ-аас “МХХТ нь ногоон өсөлтийг бүтээх, ажлын байр бий болгох, нийгмийн дэвшлийг хөхиүлэн дэмжих, байгаль орчныг хамгаалах, тогтвортой ирээдүйг хангахад чиглэсэн өвөрмөц, зардал багатай, хүртээмжтэй, байгаль орчинд ээлтэй арга хэрэгсэл юм.” гэж тодорхойлсон (United Nations EducationalScientific, 2012).

Мэдээлэл харилцааны технологийн хувьд ямар ч технологи нь хүний чадавхыг бэхжүүлэх арга хэрэгсэл буюу техник хэрэгсэл болдог. Тиймээс МТХХ нь хүний ухамсар, ойлголцол, харилцааны чадварыг дээшлүүлдэг. Жишээлбэл: Гар утас нь хаана ч байсан олон мянган километрийн зайнаас ярих боломжийг бидэнд олгодог; телевизор дэлхий ертөнцийн өнцөг булан бүрд юу болж байгааг харах боломж болгодог бол интернет нь мэдээллийг шууд хүртэх, мэдээлэл солилцох, санал бодлоо илэрхийлэх, хуваалцах боломжийг бий болгож байна.

Албан боловсролын салбарт МХХТ нь суралцагчийн суралцах, ойлгож мэдэх, харилцах чадварыг хөгжүүлэх хэрэгсэл болгож, онлайн сургалтын хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх, мөн компьютерыг анги танхимд суралцахад туслах хэрэгсэл болгон ашиглаж байна (PaasLeslie, 2008).

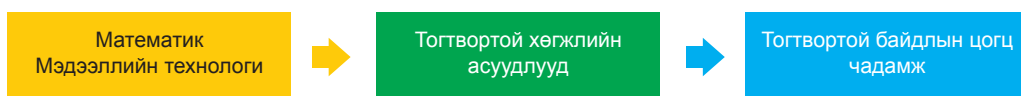
Тогтвортой хөгжлийн 4-р зорилгод 2030 он гэхэд бүх суралцагчид тогтвортой хөгжлийг түргэсгэхэд шаардлагатай мэдлэг, чадварыг эзэмшсэн байх нөхцөлийг хангах гэж заасан байдаг. Ингэж чадвал хүн бүрийн боловсрол нь тогтвортой байдлыг хангах хамгийн хүчирхэг зам болно (UNESCO, UNESCO, 2012). Иймээс чанартай боловсрол, өөрөөр хэлбэл хэрэглэгддэг мэдлэгийг сурагчдаар бүтээлгэх шаардлага нийгмийн өмнө зайлшгүй тулгарч байна.

Ерөнхий боловсролын сургуулийн математик, мэдээллийн технологийн хичээлүүдийн сургалтын хөтөлбөр нь судлах агуулгын хувьд ялгаатай ч, суурь боловсролын түвшинд асуудал шийдвэрлэх арга барилд суралцан, математик, мэдээллийн технологийн мэдлэг, чадвараа амьдрал, ахуйд хэрэглэн хэл, сэтгэлгээ, танин мэдэх чадвараа хөгжүүлэх гэсэн нэгдсэн зорилготой. Бүрэн дунд боловсролын түвшний математик болон мэдээллийн технологийн хичээлийн зорилго нь ахуй амьдралын болон шинжлэх ухаан, технологийн мэдээлэл боловсруулах, асуудал шийдвэрлэх, шийдвэр гаргахад математик сэтгэлгээгээр хандах, мэдээллийн нийгмийн үнэт зүйлсийг эрхэмлэн хэрэгжүүлдэг, хариуцлагатай, бүтээлч, бие даан шийдвэр гаргах чадвартай иргэн болж төлөвшихөд оршдог. Иймээс ЕБС-ийн математик болон мэдээллийн технологийн хичээлийн зорилго нь сурагчдыг тогтвортой хөгжилд хувь нэмэр оруулахуйц мэдлэг, чадвар, хандлагатай иргэн болон төлөвшүүлэхэд чиглэж байна.

Агуулгын интеграцыг тодорхойлсон байдал

Математик, мэдээллийн технологийн сургалтын хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтуудаас ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтуудтай шууд хамааралтай суралцахуйн зорилтууд нь харьцангуй цөөн илэрч байна. Гэвч математикийн хичээлийн агуулгаар эзэмшсэн чадварууд нь ихэвчлэн байгалийн ухааны хичээлүүд болон мөн нийгмийн ухааны хичээлүүдэд хэрэглэгддэг. Энэ утгаараа суурь боловсролын математикийн сургалтын хөтөлбөрийн ихэнх суралцахуйн зорилтууд ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтуудтай шууд биш дам утгаараа холбогдож байна. БДБ-ын математикийн хичээлийн хувьд бусад судлагдахууны агуулгад байгаа тогтвортой хөгжлийн агуулгуудыг ашиглан өгөгдөл мэдээлэл цуглуулах, боловсруулах, байгуулах, дүгнэлт гаргах зэргээр математикийн мэдлэгээ ашиглан ТХ-д хандах боломжийг олгодог. Харин мэдээллийн технологийн сургалтын хөтөлбөрийн агуулгын хувьд мэдээллийг суурь болон БДБ-ын түвшинд боловсруулах, технологийн хэрэглээнд суралцах, хуваалцах, түгээх

Зураг 3.1. Математик, мэдээллийн технологийн хичээл ба ТХ-ийн асуудлууд

зорилготойгоор тогтвортой хөгжлийн зорилгуудыг дэмжих боловсролын хүрээнд санал болгосон сэдвүүдтэй уялдах боломжтой (Зураг 3.1).

Математик болон мэдээллийн технологийн сургалтын хөтөлбөрийн зорилтуудын ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтуудтай уялдсан байдлыг харвал суурь болон бүрэн дунд боловсролын түвшинд нийт 27 зорилт байгааг Хүснэгт 3.1-т харуулав.

Хүснэгт 3.1. Математик, мэдээллийн технологийн цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт

Хичээл	Боловсролын түвшин	ТХЗ	Тогтвортой хөгжлийн зорилго																	Нийт	
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17		
Математик	СБ	Нийт	1			3				2			1							7	15
		ТМ	1			1						1								3	
		НСХ				1				2										3	
		ЗТ				1														1	
	БДБ	Нийт	1	1				1	1	2		1							1	8	
		ТМ	1	1					1	2		1							1	7	
		ЗТ						1												1	
Мэдээллийн технологи	СБ	Нийт						2			1						1	1		5	12
		ТМ						1			1						1	1		4	
		НСХ						1												1	
	БДБ	Нийт	2	1	1			1			1								1	7	
		ТМ	1	1	1			1			1									5	
		НСХ						1										1		2	
		ЗТ	1																	1	
Нийт			8	4	2	6		9	2	8	4	2	2				2	4	2	27	

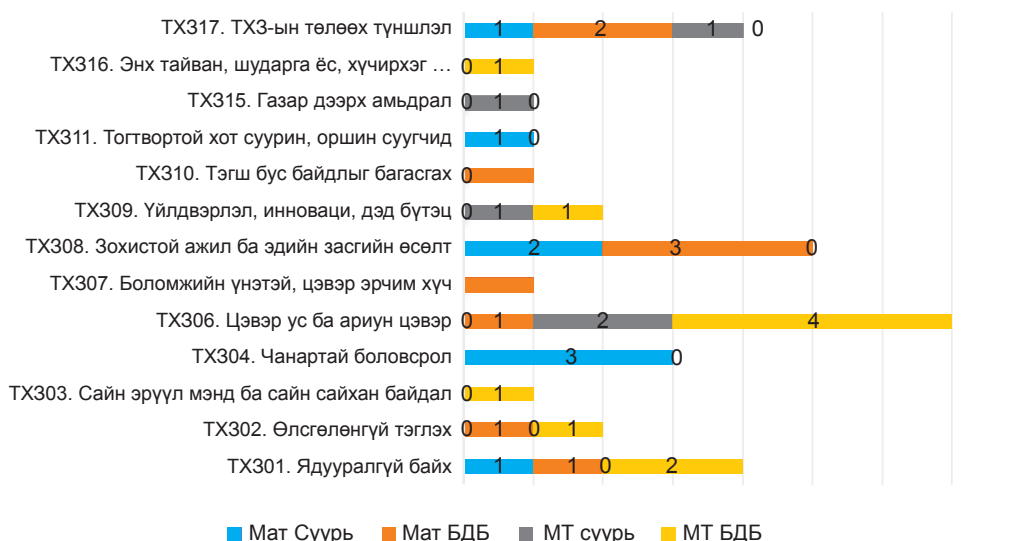
Эндээс харахад ТХ-ийн 17 зорилгоос 13 зорилгыг хэрэгжүүлэхэд суурь, бүрэн дунд боловсролын математик, мэдээллийн технологийн хичээлээр дэмжлэг үзүүлэх боломжтой харагдаж байна. Түүнчлэн ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын 3 айн хүрээнд математик, мэдээллийн технологийн хичээлийн суралцахуйн зорилт тархсан байдлыг харвал, суурь боловсролын түвшинд 11, бүрэн дундын түвшинд 12 суралцахуйн зорилт нь ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын танин мэдэхүй зорилтод хамаарч байна. Эндээс ТХЗ болон түүнийг хэрэгжүүлэхэд тулгарч буй сорилтуудыг илүү сайн ойлгоход зайлшгүй шаардлагатай мэдлэг, сэтгэлгээний чадварыг математик, мэдээллийн технологийн хичээлээр олгох боломжтой байдал харагдаж байна. Математикийн хичээлээр дамжуулан сурагчдын сэтгэн бодох чадвар, аливаа асуудлыг оновчтой арга хувилбарыг сонгон шийдвэрлэх чадвар, юмс үзэгдлийг ангилах, задлан нягтлах, нэгтгэх дүгнэх зэрэг олон чадваруудыг хөгжүүлдэг байна. Мэдээллийн технологийн хичээлийн хувьд аливаа мэдээллийг тохиромжтой технологи ашиглан боловсруулах, ашиглах чадварт суралцдаг байдал нь ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтуудыг ойлгоход чухал ач холбогдолтой юм.

Математик, мэдээллийн технологийн хичээлд хамгийн олон давталттайгаар интеграцчилах боломжтой зорилгыг нарийвчлан харвал:

- ТХЗ06. “Цэвэр ус ба ариун цэвэр” гэсэн зорилгод математикийн бүрэн дунд боловсролын түвшний суралцахуйн 1 зорилт, мэдээллийн технологийн суурийн суралцахуйн 2 зорилт, бүрэн дундын суралцахуйн 1 зорилт, нийт суралцахуйн 4 зорилт хамаарах боломжтой байна.

- ТХ306 зорилготой холбогдож буй математик, мэдээллийн технологийн суралцахуйн зорилтууд нь ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын 3 айн хүрээнд буюу цогцоор холбогдож байна. Энэ нь математик, мэдээллийн технологийн хичээлээр дамжуулан сурагчид цэвэр ус ба ариун цэврийн талаарх танин мэдэхүйн ойлголттой, ТХЗ-г хөхиүлэн дэмждэг, хувийн эргэцүүлэл хийх чадвартай бодит үйлийн цогц чадамжийг төлөвшүүлсэн иргэн болоход бодитой дэмжлэг болох боломжтой харагдаж байна. Түүнчлэн усны зохистой хэрэглээтэй, дэлхийн усны эргэлт ба усны нөөцийн талаар мэдлэгтэй иргэн болоход дэмжлэг үзүүлж болохоор байна (Зураг 3.2).

Зураг 3.2. ТХЗ ба Математик, мэдээллийн технологийн хичээлийн суурь болон бүрэн дунд боловсролын суралцахуйн зорилт

Харин математик, мэдээллийн технологийн хичээлийн суралцахуйн зорилтод

- ТХ305. Жендэрийн тэгш байдал
- ТХ312. Хариуцлагатай хэрэглээ ба үйлдвэрлэл
- ТХ313. Уур амьсгалын төлөөх үйл хэрэг
- ТХ3314. Усан доорх амьдрал гэсэн 4 зорилт одоогоор хамааралгүй байна

гэсэн дүгнэлт гаргаж байна. Бусад 13 зорилт нь дам болон шууд байдлаар холбогдож байна.

Математикийн хичээлийн хэрэглээний чухал зорилт бол тоон мэдээллээс төрөл бүрийн тооцоолол хийж, гарсан үр дүнгийн утга учир, ач холбогдлыг ойлгодог байх, юмс үзэгдлийг ангилах, задлан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх зэрэг хувь хүнд байх ерөнхий чадваруудыг ойлгох юм (Бүрэн дунд боловсролын математикийн цөм хөтөлбөр, 2016). Харин мэдээллийн технологийн хичээлийн хувьд тохиромжтой мэдээллийн технологийг сонгон аливаа мэдээлэл боловсруулах мэдлэг, чадварт суралцах явдал юм.

Жишээлбэл: 6 дугаар ангийн “Зурган мэдээлэл боловсруулах технологи” бүлэг сэдвийн “6, 4.в суралцахуйн зорилт нь тодорхой агуулгаар зураг зохиомжлох, өөр агуулга бүхий зургуудыг нэгтгэн зохиомжлон зурах замаар зураг зурах төсөөллөө хөгжүүлэх” гэсэн суралцахуйн зорилтыг ТХЗБ-ын “ТХ315.ТМ2. Суралцагч биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдалд нүүрлэж буй амьдрах орчин алдагдах, ой мод устаж мөхөх, фрегментаци, хэт их агналт, хөнөөлт хортон шавж зэрэг аюул заналыг ойлгодог болж, эдгээрийг орон нутгийнхаа биологийн олон янз байдалд хамааруулж ойлгодог болох” суралцахуйн зорилт болон “ТХ315.Сэ03. Төрөл зүйлийн устах, мөхөх аюул занал: Нэн ховор ба ховордсон төрөл зүйлүүд. Хэрхэн төрөл зүйл мөхөн устаж үүрд үгүй болдог, биологийн төрөл зүйл үүсэхэд маш урт удаан хугацаа шаардагддаг, төрөл зүйл устахад нөлөөлсөн үндсэн 6 гол хүчин зүйлийн талаарх мэдлэг” гэдэг сэдэвтэй уялдуулан хэрэгжүүлснээр мэдээлэл боловсруулах явцдаа “Монгол орны нэн ховор амьтны нэг болох мазаалайн талаар судалж, мазаалай устахад нөлөөлөх хүчин зүйлүүдийг олж мэдсэн”-ээр тогтвортой хөгжлийн ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба сургалтын хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтын шинжилгээний нэгдсэн дүнгээс харахад сурагчид математик болон мэдээллийн технологийн хичээлээр олж авсан чадвар нь тухайн сурагчийг *ТХЗ болон түүнийг хэрэгжүүлэхэд тулгарч буй сорилтуудыг илүү сайн ойлгоход зайлшгүй шаардлагатай мэдлэгийг олоход туслах хэрэгсэл болох нь харагдаж байна.*

Хүснэгт 3.2. Математик, мэдээллийн технологийн хичээл ба ТХЗ сэдэв

БТ	ТХЗ		ТХЗБ-ын сэдвүүд
Мат БДБ	ТХ306.ЗҮЗ. Суралцагч усны хувийн хэрэглээнийхээ сөрөг нөлөөллийг багасгаж, ус хэмнэх дадал зуршилтай болж, өдөр тутмынхаа ажил амьдралд хэвшүүлэх	ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХ306.Сэ06. Усны хомсдол ба зохистой хэрэглээ
МТ суурь	ТХ306.ТМ1. Суралцагч ус нь амьдралыг тэтгэгч үндсэн нөхцөл болох тухай болон усны хэмжээ, чанарын ач холбогдол, усны бохирдол, хомсдолын учир шалтгаан, нөлөө, үр дагаврын тухай ойлголттой болох		ТХ306.Сэ01. Дэлхийн усны эргэлт ба усны нөөцийн тархац
	ТХ306.НСХЗ. Суралцагч нь усны хэрэглээгээ хянаж, хариуцлагаа мэдэрч чаддаг болох		ТХ306.Сэ06. Усны хомсдол ба зохистой хэрэглээ
МТ БДБ	ТХ306.НСХЗ. Суралцагч нь усны хэрэглээгээ хянаж, хариуцлагаа мэдэрч чаддаг болох		ТХ306.Сэ06. Усны хомсдол ба зохистой хэрэглээ

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцыг тодорхойлсон байдал

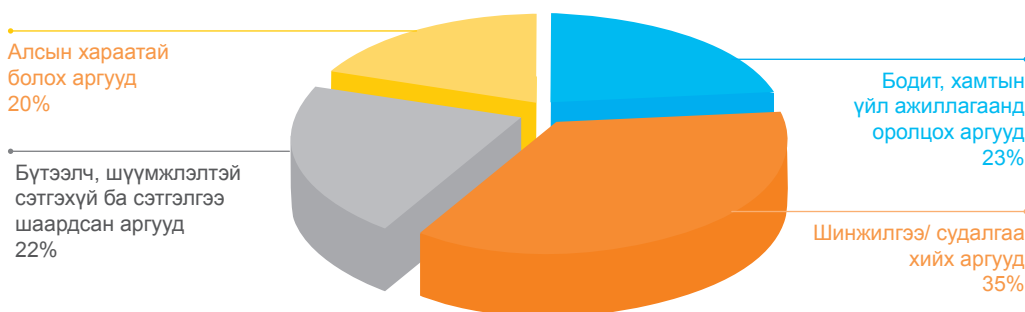
ТХЗБ-ын дэмжих идэвхтэй суралцахуйн аргуудаас математик, мэдээллийн технологийн сургалтын хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтуудад тохирох аргуудыг авч үзвэл “Шинжилгээ судалгаа хийх аргууд” хамгийн их давталттай буюу давхардсан тоогоор 21 удаа орсон байна. Энэ нь уг хоёр судлагдахууны ТХ-ийн зорилт, сэдвүүдтэй шууд хамаарах бусад сэдвийн тоо ховор, ихэнх сэдвүүд дам хамааралтай байгааг илэрхийлж байна.

Хүснэгт 3.3. Математик, мэдээллийн технологийн хичээлийн цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗ-г хангах сургалтын аргууд

Арга Зүй	Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох аргууд	Шинжилгээ/судалгаа хийх аргууд	Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэхүй ба сэтгэлгээ шаардсан аргууд	Алсын хараатай болох аргууд
Судлагдахуун				
Мат суурь	6	6	4	6
Мат БДБ	0	6	2	2
МТ суурь	2	4	2	0
МТ БДБ	6	5	5	4
Нийт	14	21	13	12

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграц буюу матриц 2-т хийсэн шинжилгээний дүнгээс үзэхэд математик, мэдээллийн технологийн суурь боловсролын түвшинд давхардсан тоогоор 42, бүрэн дунд боловсролын түвшинд 18 аргыг ТХЗБ-ын 4 бүлэг арга зүйгээс сонгосон байна. ТХЗБ-ын сургалтын арга зүйгээс харахад математик, мэдээллийн технологийн хичээлүүдэд шинжилгээ судалгаа хийх аргууд ихэнх хувийг буюу 35%-г эзэлж байна.

Зураг 3.3. Математик, мэдээллийн технологийн хичээлийн цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗ-ыг хангах сургалтын аргууд

Зураг 3.4-өөс харахад математикийн хичээлээр мэдээллийн эх сурвалжаас мэдээлэл цуглуулах, түүнийгээ өгөгдөл болгон бүртгэх, хүснэгт, диаграммаар дүрслэх тэндээс график, диаграмм байгуулж дүгнэлт гаргах зэргээр математикийн мэдлэгээ ашиглах үйл нь ихэвчлэн шинжилгээ судалгаа хийх, бүтээлч шүүмжлэлтэй сэтгэхүй шаардсан аргуудад хамааралтай байна.

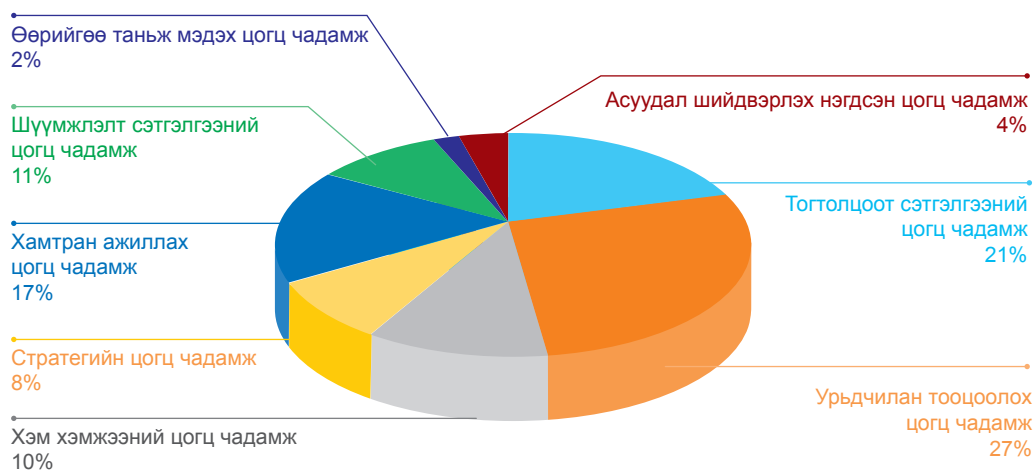
Түүнчлэн мэдээллийн технологийн хичээлийн хэрэглээний чухал зорилт нь тохиромжтой мэдээллийн технологийг сонгон мэдээллийг боловсруулах мэдлэг, чадварт суралцах явдал юм. Жишээ болгож мэдээллийн технологийн сургалтын хөтөлбөрөөс 10, 2.1.5.б,в. (б. Мультимедиа бүтээлийг төлөвлөх, тайлбарлах; в. Хөдөлгөөнт зураг төлөвлөх, зохиомжлон боловсруулах, зурагт эффект оруулах, хэрэглэх) гэсэн зорилтыг авч үзье. Энэхүү зорилт нь суралцагч өлсгөлөн, хүнс тэжээлийн дутагдлын талаарх орон нутаг, үндэстэн, дэлхий нийтийн түвшин дэх тоо хэмжээ, тархалтын өнөөгийн байдлыг, түүнчлэн түүхийг мэддэг болох гэсэн тогтвортой хөгжлийн танин мэдэхүйн айд хамаарч, тогтвортой байдлыг дэмжих

боловсролын хүрээн дэх сэдвүүдээс өлсгөлөн, хүнс тэжээлийн дутагдлын тухай ухагдахууны тодорхойлолт гэсэн сэдэвтэй хамааралтай байгаа учраас дараах үндэслэлээр арга зүйгээ сонгосон байна. Үүнд:

- Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэлгээний арга (хэлэлцүүлэг, ...)
- Сурагчдаар интернетээс мэдээлэл хайлган мэдээлэл цуглуулж түүндээ боловсруулалт хийх, орон нутгийн болон сургууль, ангийн хэмжээнд боловсруулсан мэдээллээрээ танилцуулга хийх, байгаа болон үүсэж болох үр дагавруудын тухай, өлсгөлөнг хэрхэн зогсоох талаар хэлэлцүүлэг хийх
- Алсын хараатай болох (ирээдүйг төлөвлөх шинжилгээ, утопи/утопи түүх ярих, урьдчилан төсөөлөх/өнгөрснийг нэхэн санах)
- Өлсгөлөн, хүнс дутагдлын тухай тоон мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийж утопи загвараар мультимедиа бүтээл хийх (“Тавиас зуун жилийн дараах ирээдүйгээс илгээсэн цахим зурвас” сэдэвт бүтээл хийх)

Түүнчлэн суурь болон бүрэн дунд боловсролын түвшний математик ба мэдээллийн технологийн хичээлээр ТХБ, ТБ-н цогц чадамжид оруулах хувь нэмрийг авч үзвэл урьдчилан тооцоолох цогц чадамж (*Anticipatory competency*), тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамжууд (*Systems thinking competency*) хамгийн их байна. Энэ нь математик, Мэдээллийн технологийн хичээлээр эзэмших логик, уялдаа холбоотой чадварууд нь аливаа зүйлийн харилцан хамаарлыг таньж мэдэн, ойлгох чадвар, нийлмэл тогтолцоог задлан шинжлэх чадвар, тодорхойгүй байдлыг авч үзэх чадвар, боломжтой, магадлалтай, эсвэл хүсүүштэй гэх мэт ирээдүйд болох олон янзын үйл явдлыг ойлгож, үнэлэх чадвар, ирээдүйд зориулан өөрийн үзэл бодлыг бий болгох чадвар зэрэг 21-р зууны иргэнд байвал зохих хамгийн чухал тогтвортой байдлын цогц чадамжуудад хувь нэмэр оруулах боломжтой болох нь харагдаж байна.

Зураг 3.4. Математик, мэдээллийн технологийн хичээл ба ТБ-ын цогц чадамж

Хүснэгт 3.4. Математик, мэдээллийн технологийн нэгж хичээлийн товчоо

Хичээл түвшин		Анги	Хичээлийн сэдэв	Нэгж хичээл		Боловсруулсан
				Хичээлийн зорилго	ТХБ-тэй холбогдох байдал	
Математик	СБ	9	Статистик өгөгдөл цуглуулах, дүрслэх, тайлбарлах	Усны зохистой хэрэглээний талаар өгөгдөл цуглуулж статистик диаграммууд, түүний хандлагын шулуун байгуулж, корреляци хамаарлыг ойлгож, тайлбарлах чадвар эзэмших	Статистик сэдвээр олж авах математик чадваруудыг ашиглан ядуурал, байгалийн гамшигт үзэгдэл, уур амьсгалын өөрчлөлтийн харилцан хамаарал, тархалт, хуваарилалтын талаар мэддэг болно	Болдын Нармандах (БМДИ арга зүйч)
	БДБ	11	“Сахалтай хайрцаг”-ийн диаграммыг тайлбарлах, байгуулах	Өгөгдлийг “сахалтай хайрцаг”-ийн диаграммаар дүрслэн шинжилсэн үндэслэлтэй дүгнэлтээ ашиглан оновчтой шийдвэр гаргах чадвар эзэмших	Хөдөлмөр эрхлэлт болон ажилгүйдлийн талаар мэдээллийг боловсруулах явцдаа хөдөлмөр эрхлэлт, ажилгүйдлийн талаар ерөнхий ойлголттой болно	Жамсрангийн Буянт (БМДИ арга зүйч)
Мэдээллийн технологи	СБ	9	Тоон өгөгдлийн боловсруулалт	Дэлхийн усны эргэлт, усны нөөцийн тархцын талаарх мэдээллийг судлан тоон өгөгдлөөр хүснэгт байгуулах, байгуулсан тоон өгөгдөл, хүснэгтийн утга санааг графикаар илэрхийлэх, тайлбарлах	Усны бохирдол, хомсдолын учир шалтгааныг олж мэдэх, усны талаарх мэдээллийг бие даан болон хамтран боловсруулах	Данзангийн Цэдэвсүрэн (МУБИС, профессор)
	БДБ	10	Усны хэрэглээ ба өгөгдлийн сан	Дэлхийн усны нөөц болон хомсдолын тухай бэлэн тоон хүснэгтэн мэдээлэлтэй танилцах, өөрсдийн усны хэрэглээний тухай тоон мэдээлэл цуглуулах хүснэгт байгуулах, хялбар өгөгдлийн сан үүсгэх	Усны нөөц, хомсдолын учир шалтгааныг олж мэдэх, усыг хэрхэн хэмнэх талаар мэддэг болох, бусдад таниулах	Болдын Нармандах (БМДИ арга зүйч)

Хүснэгт 3.5. Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Математикийн хичээлийн матриц 1-ээс)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	ТХЗБ	
		ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв
1	2	3	4
2.Тоог жиших тоймлох	7.1.2. Олон оронтой тоо болон аравтын бутархайг жиших, эрэмбэлэх, тоймлох, ахуй амьдралын асуудлаа шийдвэрлэх	TX304.HCX4.	TX304.Сэ03
3.Аравтын ба энгийн бутархай, процент	6, 1.3. Аравтын бутархайн үйлдэл гүйцэтгэх, энгийн бутархайг хураах, жиших, нэмэх, хасах, үржүүлэх, хуваах, нэг тоо нөгөө тооны хэсэг, процентоор илэрхийлэх, ахуйн амьдралын жишээн дээр тайлбарлах, энгийн аравтын бутархай, процент оролцсон цээж тоолол хийх, тэдгээрийг харилцан шилжүүлэх, үйлдлийн гишүүн болон үр дүнгийн хамаарлыг хэрэглэх, хялбар аргаар тооцоолох, үр дүнгээ шалгах	TX304.HCX4.	TX304.Сэ03.
3. Хэмжигдэхүүн	6, 2.3. Урт, масс, хугацааг хэмжих багаж, хэрэгслийн хуваарь унших, хуваалтыг тайлбарлах; нэгж шилжүүлэх агуулгатай асуудал шийдвэрлэх, хариуг тохиромжтой аргаар тоймлох;	TX304.TM1.	TX304.Сэ08.
1. Өгөгдөлтэй ажиллах	6, 3.1. Өгөгдөл цуглуулах, бүртгэх, ахуй амьдралын жишээн дээр тулгуурлан давтамжийн хүснэгт зохиох; пиктограмм, баганан диаграмм, шугаман график унших, байгуулах, өгсөн загвар дээр дугуй диаграмм байгуулах, график, диаграммаа математик нэр, томъёо, ойлголтоо ашиглан тайлбарлах; моод медиан, далайц, арифметик дундаж олох түүнийг хэрэглэн хоёр хялбар түүврийг харьцуулах, дүгнэлт гаргах, асуудал шийдвэрлэх	TX304.3Y5.	TX304.Сэ03.
	8, 1.3. Хувь хүний болон өрхийн санхүүгийн тооцоо, процентын өөрчлөлт оролцсон амьдрал ахуйн асуудал шийдвэрлэх; хольц хайлш, уусмалын хялбар бодлогууд бодох, математикийн хичээлийн бусад хичээлүүдтэй холбогдох хамаарлыг ойлгох	TX308.HCX5.	TX308.Сэ01
	9, 1.3. Ашиг алдагдлыг тооцон процентоор илэрхийлэх, энгийн ба нийлмэл хүүгээр тооцоолох зэрэг санхүүгийн агуулгатай асуудал шийдвэрлэх; хольц хайлш, уусмалын хүндэвтэр бодлогууд бодох, бусад хичээлд математикийн ойлголт чадвараа хэрэглэх	TX308.HCX5	TX308.Сэ05
	7, 1.4. Харьцааг хэрэглэн өгсөн масштабээр зургийг багасгах, томсгох, нарийвчлал сайтай зурах, масштабын үндсэн бодлогууд бодох, газрын зурагтай ажиллах арга барил эзэмших; шууд ба урвуу пропорционал хамаарлын ялгааг ойлгох, хэрэглэх математикийн асуудал шийдвэрлэх	TX311.TM4.	TX311.Сэ06.
1.Өгөгдөлтэй ажиллах	9, 3.1. Статистик өгөгдлийг цуглуулах; статистик диаграммууд, цэгэн диаграмм, түүний хандлагын шулуун байгуулах, тайлбарлах, эерэг, сөрөг, тэг корреляцийг таних, бодит ертөнц дэх хэрэглээг ойлгох; гистограмм, хуримтлагдсан давтамжийн график байгуулах, үр дүнг тайлбарлах; өгөгдлийн моод, далайц, дундаж, медиан хэрэглэгдэж байгаа зорилгоос хамааруулж ялгаж тооцоолох, оновчтойг сонгох, тодорхой үндэслэлтэй тайлбарлах	TX301.TM2.	TX301.Сэ05.

Хүснэгт 3.6. Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Мэдээллийн технологийн хичээлийн матриц 1-ээс)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	ТХЗБ	
		ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв
6. Хүснэгтэн мэдээлэл боловсруулах технологи	9, 6.г. Цахим хүснэгтийн өгөгдлөөр график, диаграмм байгуулах, засварлах, хэлбэрийг өөрчлөх (Мэдээллийн технологи VII, х:37, 60 Ус)	TX306.TM1	TX306.Сэ01
5. Танилцуулга боловсруулах технологи	7, 5.а. Тавигдсан зорилго, өгөгдсөн сэдвийн хүрээнд асуудлаа тодорхойлох, мэдээлэл цуглуулах, танилцуулгын агуулга ба бүтцийг төлөвлөх, төлөвлөсөн агуулга ба бүтцийн дагуу танилцуулга шинээр үүсгэх, агуулгад тохирсон зураг, диаграмм, бүдүүвч сонгон оруулах, танилцуулгад буй объектод хөдөлгөөн, хөдөлгөөний нөлөө (эфект) оруулах, танилцуулгаа толилуулах, хэвлэх (Мэдээллийн технологи VII, х:37, 60 Ус)	TX306.HCX3 TX306.3Y4.	TX306.Сэ06
7. Цахим харилцаа, интернет технологи	9, 7.д. Цахим харилцаа, хэрэглээний талаар бичил судалгаа хийх, үнэлэх, дүгнэлт гаргах (Мэдээллийн технологи IX, х: 5-10, 66)	TX317.TM4	TX317.Сэ07
1. Мэдээлэл, загвар	9, 1.в. Мэдээллийн нийгэм, нийгэм дэх МХХТ-ийн хэрэглээний талаар бичил судалгаа хийх, харьцуулах, дүгнэлт гаргах (Мэдээллийн технологи IX, х: 5-10, 66)	TX309.TM5 TX309.3Y2	TX309.Сэ03
4. Зураг боловсруулах технологи	6, 4.в. Тодорхой агуулгаар зураг зохиомжлох, өөр агуулга бүхий зургуудыг нэгтгэн зохиомжлон зурах замаар зураг зурах төсөөллөө хөгжүүлэх (Мэдээллийн технологи VI. х: 7, 34 Мазаалай)	TX315.TM2	TX315.Сэ03

3.2 МАТЕМАТИК

3.2.А. СУУРЬ БОЛОВСРОЛЫН МАТЕМАТИКИЙН ХИЧЭЭЛИЙН ТХБ-Д ОРУУЛАХ ХУВЬ НЭМЭР

Математикийн багш нарын хувьд Тогтвортой хөгжил, Тогтвортой хөгжлийн боловсролын талаарх мэдлэг ойлголтын зөрүүтэй байдлаас үүдэн математикийн хичээл, ТХБ-ын холбоо хамаарлыг хэрхэн гаргаж сургалтаа явуулах тал дээр эргэлзээтэй зүйл олон байдаг.

Математик нь хүний өдөр тутмын амьдралтай нягт холбоотой бөгөөд математикийн хичээлээр сурагчдад математикийн мэдлэг, чадвар, дадлыг эзэмшүүлэхийн зэрэгцээ түүнийг ашиглан асуудал шийдвэрлэх чадвартай болгон хөгжүүлэх нь чухал юм.

Тогтвортой хөгжлийн боловсролд математикийн боловсрол ямар хувь нэмэр оруулах вэ гэдгийг тодорхойлохдоо дараах чадваруудыг уялдаа холбоонд нь авч үзэх хандлага давамгайлж байна. Үүнд:

- Техник, байгаль, нийгэм ба соёлын үзэгдэл, үйл явцыг математикийн тусламжтайгаар мэдэрч, ойлгож, математикийн үүднээс үнэлгээ хийх;
- Математикийн болон математикийн бус салбарт дэвшигдэж буй асуудлуудыг танин мэдэж ухаарах, эдгээр асуудлыг илэрхийлэх болон шийдэхдээ математикийн хэл, тэмдэг, тэмдэглэгээ, дүрслэл, томъёог зориулалтын дагуу хэрэглэх;

Үүнээс үзэхэд Математикийн хичээл ирээдүйн иргэд, хувь хүний хөгжилд түлхүү анхаарах болж байна. Үүнтэй уялдан сурагчид математик судлахын хэрэгцээ нь математикийн хичээлээр дамжуулан сэтгэхүйн үйлийн бүтээлч чадвар дадалтай болох асуудал юм. Гол төлөв математикийн хичээлээр олж авах бүтээлч чадвар, дадлаас дурдвал:

- Асуудлын тавилыг задлан ойлгож ухаарах
- Асуудлын гол биш зүйлээс хөндийрч дотоод мөн чанар, гол шинжийг ялган хийсвэрлэх
- Асуудалд тавигдсан гол зүйл өгөгдөл, нөхцөл, дүгнэлтийг математик хэлд хөрвүүлэн загварчлах
- Шинэ мэдээ мэдээлэл, баримт сэлтээс ургуулан бодож логик дүгнэлт гаргах
- Хичээлээр эзэмшсэн онолын мэдлэгийг тодорхой нөхцөлд хэрэглэх чадвар зэрэг болно.

Математикийн хичээлээр дамжуулан эдгээр чадварыг эзэмшүүлснээр тогтвортой хөгжлийн боловсролтой иргэн болж төлөвшихөд шаардлагатай цогц чадамжуудыг төлөвшүүлэхэд тодорхой хэмжээний хувь нэмрийг оруулах юм.

Агуулгын интеграцыг тодорхойлсон байдал

Суурь боловсролын математикийн сургалтын хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтуудаас ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтуудтай шууд холбогдож байгаа суралцахуйн зорилтуудыг олох нь бэрхшээлтэй. Гэхдээ математикийн хичээлийн

агуулга нь байгалийн ухааны болон нийгмийн ухааны бусад хичээлүүдэд хэрэглэгддэг. Энэ утгаараа суурь боловсролын математикийн сургалтын хөтөлбөрийн ихэнх суралцахуйн зорилтууд ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтуудтай шууд биш дам утгаараа холбогдож байна.

Дам хамааралтай гэж үзэж байгаа суралцахуйн зорилтуудыг сонгохдоо амьдрал ахуйн хэрэглээ, бусад судлагдахуунтай интеграц хийж болох талаас нь харж 8 суралцахуйн зорилтуудыг сонголоо. Эдгээр суралцахуйн зорилтууд нь ихэвчлэн статистик, хэмжигдэхүүн, алгебрын агуулгын хүрээтэй холбогдож байна.

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцыг тодорхойлсон байдал

Математикийн хичээлээр дамжуулан асуудал шийдвэрлэх арга барил эзэмшүүлснээр хувь хүн тогтвортой нийгэмд үр бүтээлтэй ажиллаж, амьдрахад шаардлагатай мэдлэг, чадварыг хөгжүүлэх, өөрөөр хэлбэл мэдлэг, боломж болон сэдэлжүүлэлтийг зэрэг буй болгох юм. Тухайлбал: Сонгож авсан зарим суралцахуйн зорилтуудын хүрээнд авч үзье.

- Анхдагч болон хоёрдогч эх үүсвэрээс мэдээлэл цуглуулан бүртгэж, давтамжийн хүснэгт зохиож диаграмм байгуулан дүгнэлт гарган цаашид үйл ажиллагаагаа төлөвлөж сурах.
- Хувь процент ашиглаж өрхийн санхүүгийн тооцоолол хийх, банкны хадгаламжийн хүү тооцох чадварыг эзэмшиж өрх гэрийн санхүүгийн төлөвлөгөөгөө боловсруулах
- Математикийн мэдлэгээ амьдрал ахуйн асуудалд хэрэгжүүлэхэд математик тооцооллыг хийж сурах, харьцаа ашиглан масштабаар зургийг багасгах, томсгох, байршил тодорхойлох
- Газрын зурагтай ажиллаж сурахад багаар хамтарч ажиллах, дүн шинжилгээ хийх, хэлэлцүүлэх, хүмүүсээс судалгаа авч түүнийгээ өгөгдөл болгон бүртгээд, хүснэгт диаграммаар дүрсэлж хандлагын шулуун байгуулснаар дүгнэлт гаргах жижиг хэмжээний хялбар дадлага ажил хийх
- Үйл ажиллагааны төсөл төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, оролцох, задлан шинжилгээ, судалгаа хийх боломжийг сурагчдад олгоно.

Нэгжийн боловсруулалт хийх арга зүйг цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт, тогтвортой хөгжлийн зорилт болон сэдвийн харилцан хамаарал, сурагчдын нас сэтгэцийн онцлог зэргийг харгалзан үзлээ.

Арга зүйг сонгосон байдал (давхардсан тоогоор)

Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох аргууд	Шинжилгээ/ судалгаа хийх аргууд	Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэхүй ба сэтгэлгээ шаардсан аргууд	Алсын хараатай болох аргууд
6	6	4	6

Мэдээллийг олон эх сурвалжаар цуглуулж, түүнийгээ өгөгдөл болгон бүртгэж, хүснэгт диаграммаар дүрслэх тэндээс график диаграмм байгуулж дүгнэлт гаргахын тулд тогтвортой хөгжлийн ямар асуудал, ямар өгөгдөл дээр ажиллаж байгаагаасаа хамааран аргуудыг хослуулан хэрэглэх нь зүйтэй. Түүнчлэн арга

зүйгээ сонгохдоо сурагчдын ямар чадварыг хөгжүүлэхээр төлөвлөснөөс хамааран зарим тохиолдолд дээрх аргуудыг бүгдийг нь нэг хичээл дээр хослуулан хэрэглэсэн ч болох юм. Математикийн хичээлийн 8 суралцахуйн зорилтын агуулгаар дамжуулан 21 /давхардсан тоогоор/ цогц чадамжийг эзэмшүүлэхэд хувь нэмрээ оруулах боломжтой.

Тогтвортой байдлын цогц чадамжид оруулах хувь нэмэр (давхардсан тоогоор)

ТБ-ын цогц чадамж	ЗТ
1. Тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамж	7
2. Урьдчилан тооцоолох цогц чадамж	6
3. Хэм хэмжээний цогц чадамж	2
4. Стратегийн цогц чадамж	2
5. Хамтран ажиллах цогц чадамж	3
6. Шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадамж	0
7. Өөрийгөө таньж мэдэх цогц чадамж	0
8. Асуудал шийдвэрлэх нэгдсэн цогц чадамж	1

ЗТ-Цогц чадамжийн төлөвшилд хувь нэмэр оруулах боломжтой суралцахуйн зорилтын тоо [N1]

Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлалыг математикийн хичээлийн агуулга, арга зүйтэй холбож болох талаар дараах санаануудыг санал болгож байна. Үүнд:

- Чанартай боловсрол олгох
- Асуудал шийдвэрлэх арга барилыг төлөвшүүлэх
- Хүснэгт график диаграмм хийх, дүгнэлт гаргах
- Эрүүл амьдрах арга ухаанд сургах
- ТХБ-ийн агуулгыг математикийн бодлогоор илэрхийлэх
- Хэрэглэгдэхүүнийг байгальд ээлтэй байдлаар сонгох
- Эдийн засгийн тооцоо хийх
- Харилцаа хамтын ажиллагаа, бусадтай хамтран ажиллахыг дэмжих
- Хувийн болон нийгмийн хариуцлагын талаар ойлголтыг өгөх гэх мэт

Жишээ дурдвал:

ТХБ-ын агуулгыг математикийн хичээлийн агуулга болон математикийн бодлогоор илэрхийлэх боломжууд

НИЙГЭМ СОЁЛЫН АСУУДАЛ	ЭДИЙН ЗАСГИЙН АСУУДАЛ
Уламжлалт мэдлэг- Уртыг хэмжээ / төө, сөөм, алд, дэлэм.../ гэсэн агуулгатай холбож болж байна. Математикийн хичээлээр ч мөн эрүүл мэнд боловсролыг олгож болох санаа	Бодлого: Өрхийн орлого зарлагын тооцоо Зах зээлийн нийгэм, эдийн засгийн тогтворгүй нөхцөлд айл бүр өрхийнхөө орлого зарлагын тооцоог гаргаж, ахуй амьдралаа зөв хөтлөх шаардлагатай тулгарч байдаг. Өрхийн гишүүдийн 1 сарын орлогын нийт хэмжээг өрхийн сарын орлого гэж ярьдаг. Орлогыг ихэнхдээ улсын мөнгөн тэмдэгтийн нэгжээр илэрхийлэн тооцдог. Өрхийн гишүүдийн 1 сарын хэрэгцээг хангахад зарцуулсан мөнгөний хэмжээг өрхийн сарын зарлага гэнэ. Жишээ болгон иргэн Батын өрхийн нэг сарын зарлагын тооцоог хүснэгт 1-ээр харуулав.

Гар бөмбөгийн тэмцээнд орсон хүүхэд өвдгөө гэмтээж, хаван буулгах эм авчээ. Эмч эмийн жорд тус бүр 220 миллиграмм 2 ширхэг үрлийг 8 цагаар 10 хоног уухаар бичжээ. Хэдэн миллиграмм эм уусан бэ? Хэдэн ширхэг үрэл хэрэглэсэн Бэ? Хүний бөөр 8 цагийн туршид уг эмийн 60 % -ийг шүүдэг бол уул эмийг ууж дуусахад хүний биед эмээс хэдэн миллиграмм үлдэх вэ?	Хүснэгтийг ашиглан 1. Өрхийн сарын хамгийн их ба хамгийн бага зарлагыг ол 2. Өрхийн сарын дундаж зарлагыг ол. 3. Өрхийн сарын дундаж зарлагад зарлага тус бүрийн эзлэх хувийг олж, тэдгээрийг дугуй диаграммаар дүрслэн үзүүл. 4. Энэ өрхийн гишүүдийн сарын орлого 980 мянган төгрөг бол өрхийн дундаж зарлагын орлогод эзлэх хувийг ол. 5. Өрхийнхөө сарын зарлагын тооцоог гаргаж, үр дүнг багана диаграммаар харуул 6. Өрхийнхөө сарын орлогыг тооцож, түүнд зарлагын эзлэх хувийг ол. 7. Өрхийн орлогыг хэдэн хувиар нэмэгдүүлбэл Батынх сард 50 мянган төгрөгийн хуримтлал үүсгэх боломжтой вэ?

Өрхийн зарлагын сарын тооцоо

Өрхийн зарлагын сарын тооцоо						
Хүнс	Орон сууц	Цахилгаан	Утас	Тээвэр	Хувцас	Бусад
200-250	100	20-30	25-30	60-80	200	70-80

Математикийн бодлогын өгүүлбэрээр дамжуулан бодитой, танин мэдэхүйн шинжтэй ойлголтуудыг өгч байх нь ач холбогдолтой санагдсан.

Шил 4000 жил	Хуванцар аяга 1000 жил	Хуванцар карт 1000 жил	Нэг удаагийн аяга таваг 500 жил	Хуванцар сав 400 жил
Лааз 10 жил	Хөнгөн цагаан сав 100 жил	Асаагуур 100 жил	Тамхины иш 2 жил	Цаас 3 сар

6, 3.1. Өгөгдөл цуглуулах, бүртгэх, ахуй амьдралын жишээн дээр тулгуурлан давтамжийн хүснэгт зохиох; пиктограм, баганаан, диаграмм, шугаман график унших, байгуулах, өгсөн загвар дээр дугуй диаграмм байгуулах, график, диаграммаа математик нэр, томъёо, ойлголтоо ашиглан тайлбарлах; мод, медиан, далайц, арифметик дундаж олох түүнийг хэрэглэн хоёр хябар түүврийг харьцуулах, дүгнэлт гаргах, асуудал шийдвэрлэх		□	TX304.3Y5, TX304.3Y6	Төрөл бүрийн мэдээлэлтэй ажиллан зөв дүгнэлт гарган амьдралын асуудлаа шийдвэрлэхэд нь дэмжлэг үзүүлэх өгөгдөл цуглуулах, бүртгэх, ахуй амьдралын жишээн дээр тулгуурлан давтамжийн хүснэгт зохиох; төрөл бүрийн диаграммуудыг байгуулах, уншиж дүгнэлт гаргах чадвартай болсноор үнэмжлэх, хөгжлийг дэмжихийн төлөө эзэмшсэн мэдлэгээ өдөр тутмын нөхцөл байдлад хэрэглэх чаддаг болох	✓	✓	✓	Анхдагч болон хоёрдогч эх үсвэрээс мэдээлэл цуглуулан бүртгэх, давтамжийн хүснэгт зохиож диаграмм байгуулж дүгнэлт гаргаж цаашд үйл ажиллагаагаа төлөвлөж сурахад 1, 2, 3 арга зүй тохиромжтой	1. Юмс үзэгдлийн харилцан хамаарлыг таньж мэдэн, ойлгох чадвар. 2. Үүлийн үр дагаврыг үнэлж, дүгнэх чадвар, эрсдэл болон өөрчлөлтийг шийдвэрлэх чадвар. 3. Юмс үзэгдлийн учир шалтгаан, хэм хэмжээ, үнэлэмжийг ойлгох, түүний талаар эргэцүүлэн бодох чадвар. 5. Багаар ажиллаж асуудлыг шийдвэрлэх чадва
1. Өгөгдөлтийг ажиллах		✓	TX308.HC5	Хувь хүний, өрхийн санхүүгийн тооцоо, процентын өөрчлөлт оролцсон амьдрал ахуйн асуудал шийдвэрлэх мэдлэг ойлголтой болсноор хувийн амьдралынхаа эдийн засгийн алсын хараа болон төлөвлөгөө боловсруулж чаддаг, сайн сайхан байдалд эдийн засгийн оруулах хувь нэмрийг тооцоолж чаддаг болно	✓			Хувь процент ашиглан өрхийн санхүүгийн тооцоолол хийх, банкны хадгаламжийн хүү тооцох чадварыг үзэх чадвар 4. Өрх гэрийн хүрээнд цаашдын эдийн засгийн тогтвортой байдлыг төлөвлөхөөгөө боловсруулж сурахад математик тооцооллыг хийж сурахад 1,2,3-р арга зүйг хэрэглэх нь тохиромжтой	1. Юмс үзэгдлийн цогцоор нь авч үзэх чадвар 4. Өрх гэрийн хүрээнд цаашдын эдийн засгийн тогтвортой байдлыг төлөвлөхөөгөө боловсруулж сурахад математик тооцооллыг хийж сурахад 1,2,3-р арга зүйг хэрэглэх нь тохиромжтой
9, 1.3. Ашиг алдагдлыг тооцон процентоор илэрхийлэх, энгийн ба нийлмэл хүүгээр асуудал шийдвэрлэх, холцъ хайш, уусмалын хүндэтгэр бодлогууд бодох, бусад хичээлд математикийн ойлголт чадвараа хэрэглэх		✓	TX308.HC5	Хувийн амьдралынхаа эдийн засгийн алсын хараа болон төлөвлөгөө боловсруулж чаддаг болохдоо ашиг алдагдлыг тооцон процентоор илэрхийлэх, энгийн ба нийлмэл хүүгээр тооцоолох, зэрэг санхүүгийн агуулгатай асуудал шийдвэрлэх чадвартай болсноор эдийн засгийн хөгжилд үзүүлэх нөлөөг тооцож чаддаг болох	✓			Энгийн болон нийлмэл хүүг бодох, хоёр өөр агууламжтай металлуудыг нийлүүлэн хайлуулахад тухай сэтгэн бодох чадвар үүсэх хайлшны агууламжийг олох зэрэг амьдрал ахуйн асуудлыг шийдвэрлэх, мөн байгаль дээр орших амьтай, амьгүй асар олон төрөл, зүйлийн бүтцэд байдаг онцгой тоон харьцааны талаар ойлгоход 1, 2-р арга зүйгээр хичээлээ төлөвлөх нь онцгой	1. тоглоцоо нь төрөл бүрийн ай болгоод хэмжээсний хүрээнд хэрхэн уялдан нэгдсэн байдаг тухай сэтгэн бодох чадвар 2. эрсдэл болон өөрчлөлтийг шийдвэрлэх чадвар.
7, 1.4. Харьцааг хэрэглэн өгсөн масштабаар зургийг багасгах, томсгох, нарийвчлал сайтай зурах, масштабын үндсэн бодлогууд бодох, газрын зурагтай ажиллах мэдлэг ойлголтой болсноор Тогтвортой, бат бөх - уян хатан барилга, байгууламжийн тогтвортой төлөвлөлт, барилгажуулалтын суурь зарчмуудыг мэддэг байж, өөрсдийн амьдрал буй газраа илүү тогтвортой болгох боломж боловцоог тодорхойлж чаддаг болох	✓		TX311.TM4	Харьцааг хэрэглэн өгсөн масштабаар зургийг багасгах, томсгох, нарийвчлал сайтай зурах, масштабын үндсэн бодлогууд бодох, газрын зурагтай ажиллах мэдлэг ойлголтой болсноор Тогтвортой, бат бөх - уян хатан барилга, байгууламжийн тогтвортой төлөвлөлт, барилгажуулалтын суурь зарчмуудыг мэддэг байж, өөрсдийн амьдрал буй газраа илүү тогтвортой болгох боломж боловцоог тодорхойлж чаддаг болох	✓	✓		3. Хэн нэгний үйл, хөдлөлийн учир шалтгаан, болсон хэм хэмжээ, үнэлэмжийг ойлгох, түүний талаар эргэцүүлэн бодох чадвар 4. Орон нутгийн болон өргөн хүрээнд цаашдын тогтвортой байдлыг дэмжсэн шинэлэг, дэвшилтэт үйл хэргийг хамт олноороо нэгдэн боловсруулан хэрэгжүүлэх чадвар.	3. Хэн нэгний үйл, хөдлөлийн учир шалтгаан, болсон хэм хэмжээ, үнэлэмжийг ойлгох, түүний талаар эргэцүүлэн бодох чадвар 4. Орон нутгийн болон өргөн хүрээнд цаашдын тогтвортой байдлыг дэмжсэн шинэлэг, дэвшилтэт үйл хэргийг хамт олноороо нэгдэн боловсруулан хэрэгжүүлэх чадвар.
9, 3.1. Статистик өгөгдлийг цуглуулах; статистик диаграммууд, цэгэн диаграмм, түүний хандлагын шугуун байгуулах, тайлбарлах, эерэг, сөрөг, тэг корреляцийг таних, бодит ертөнц дэх хэрэглээг ойлгох; тисограмм, хуримтлагдсан давтамжийн график байгуулах, үр дүнг тайлбарлах; өгөгдлийн мод, далайц, дундаж, медиан хэрэглэгдэж байгаа зорилгоос хамааруулж ялгаж тооцоолох, онцгойг сонгох, тодорхой үндэслэлтэй тайлбарлах	✓		TX301.TM2	Ахлах ангийн статистик хичээлийн суурь болох статистик өгөгдлийг цуглуулах; статистик диаграммууд, цэгэн диаграмм, түүний хандлагын шугуун байгуулах, тайлбарлах, эерэг, сөрөг, тэг корреляцийг таних, бодит ертөнц дэх хэрэглээг ойлгох; тисограмм, хуримтлагдсан давтамжийн график байгуулах, үр дүнг тайлбарлах; өгөгдлийн мод, далайц, дундаж, медиан хэрэглэгдэж байгаа зорилгоос хамааруулж ялгаж тооцоолох, онцгойг сонгох, тодорхой үндэслэлтэй тайлбарлах	✓	✓		Хүмүүсээс судалгаа авч түүнийгээ өгөгдөл болгон бүртгэж, хүснэгт диаграммаар дүрсэлж хандлагын шугуун байгуулснаар дүгнэлт гаргах хийж хэмжээний хялбар ладлаа ажил, хэлэлцүүлэг хийвэл илүү үр дүнтэй, сонирхолтой болох тул Үйл ажиллагааны төсөл төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, оролцох, Задлан, шинжилгээ, судалгаа хийх, хийснээр хамтын хүчээр оролцоонд тулгуурлан асуудлыг шийдвэрлэхэд зорицуулах чадвар төлөвшинө	1- өгөгдөл цуглуулж мэдээлэл боловсруулснаар аливаа зүйлийн харилцан хамаарлыг таньж мэдэн, ойлгох чадвар 2. график уншиж дүгнэлт гаргаж суурнаар ирээдүйд болох олон анзын үйл явдлыг ойлгох, үнэлэх чадвар 5. судалгаа, хэлэлцүүлэг, хийснээр хамтын хүчээр оролцоонд тулгуурлан асуудлыг шийдвэрлэхэд зорицуулах чадвар төлөвшинө

3.2.Б. НЭГЖ ХИЧЭЭЛ: СТАТИСТИК ӨГӨГДӨЛ ЦУГЛУУЛАХ, ДҮРСЛЭХ, ТАЙЛБАРЛАХ

Суурь боловсролын математикийн сургалтын хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтуудаас тогтвортой хөгжлийн зорилттой дам холбогдож буй сэдэв хэмээн үзэж нөгөө талаас амьдрал ахуйн хэрэглээ, бусад судлагдахуунтай интеграц хийж болох талаас нь харж 9,3.1. суралцахуйн зорилтыг сонголоо.

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтын ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба сэдэвтэй уялдах байдал (матриц 1-ээс)

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт \ ТХЗБ-ын сэдэв	ТХ301.Сэ05. Ядуурал, байгалийн гамшигт үзэгдэл, уур амьсгалын өөрчлөлт болон эдийн засаг, нийгэм, хүрээлэл орчны бусад дарамт цохилтын харилцан хамаарал
ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	
ТХ301.ТМ2. Суралцагч орон нутгийн, үндэсний, дэлхий нийтийн түвшин бүр дэх нэн ядуурал болон туйлын баян чинээлэг байдлын тархалт, хуваарилалтын талаар мэддэг болох	9, 3.1. Статистик өгөгдлийг цуглуулах; статистик диаграммууд, цэгэн диаграмм, түүний хандлагын шулуун байгуулах, тайлбарлах, эерэг, сөрөг, тэг корреляцийг таних, бодит ертөнц дэх хэрэглээг ойлгох

Суурь боловсролын математикийн сургалтын цөм хөтөлбөрийн 9-р ангийн “Статистик өгөгдлийг цуглуулах; статистик диаграммууд, цэгэн диаграмм, түүний хандлагын шулуун байгуулах, тайлбарлах, эерэг, сөрөг, тэг корреляцийг таних, бодит ертөнц дэх хэрэглээг ойлгох” суралцахуйн зорилтын хүрээнд “Статистик өгөгдөл цуглуулах, дүрслэх, тайлбарлах” сэдэвт хичээлийг сонгож тухайн хичээлийн агуулгаар дамжуулан сурагчдад усны зохистой хэрэглээний талаарх ойлголтыг өгөхийг зорилоо.

Тухайн хичээлийн агуулгаар сонгосон сэдвийн хүрээнд санал асуулгын аргаар өгөгдөл цуглуулж, цуглуулсан өгөгдлөө хэрэглэн төрөл бүрийн диаграмм, хандлагын шулуун байгуулж эерэг, сөрөг, тэг корреляцийг таних, диаграмм уншиж дүгнэлт гаргах хэрэглээг ойлгодог болно. Энэ нь уг нэгж хичээлд ТХБ-ын үзэл санааг усны зохистой хэрэглээгээр дамжуулж тусгаж болохыг харуулж байна.

Нэгж хичээлийн төлөвлөлт

Анги: 9-р анги

Нэгж хичээлийн нэр: Статистик өгөгдөл цуглуулах, дүрслэх, тайлбарлах

Зорилго: Усны зохистой хэрэглээний талаар өгөгдөл цуглуулж статистик диаграммууд, түүний хандлагын шулуун байгуулж корреляци хамаарлыг ойлгож тайлбарлах чадвар эзэмших

Зорилт:

- Статистик өгөгдөл цуглуулах
- Усны зохистой хэрэглээний талаар ойлголтоо баяжуулах
- Ногоон ирээдүйд хувь хүний зүгээс болон гэр бүлийн зүгээс ямар хувь нэмэр оруулж болох талаар бодох, ярилцах
- Асуулгын аргаар судалгаа хийх төлөвлөгөө боловсруулах /багаар хамтарч/
- Асуулга боловсруулах аргад хамтран суралцах, боловсруулах

- Статистик диаграммууд, цэгэн диаграмм түүний хандлагын шулуун байгуулах эерэг, сөрөг, тэг корреляцийг таних, хэрэглээг ойлгох

Түлхүүр үг: Статистик өгөгдөл, санал асуулгын арга, түүвэр, хандлагын шулуун, эерэг корреляци, сөрөг корреляци, тэг корреляци

Суралцахуйн зорилт:

Өмнө эзэмшсэн мэдлэг, чадвар	Одоо эзэмших мэдлэг, чадвар
• Өгөгдлийн далайц, моод, медиан, арифметик дунджийг олох • Статистик диаграмм байгуулах. Унших	• Санал асуулгын аргаар өгөгдөл цуглуулах • Статистик диаграмм ба хүснэгтээс мэдээллийг унших, тайлбарлах • Эерэг, сөрөг, тэг корреляцийг ойлгох, хэрэглэх

Цагийн төлөвлөлт:

№	Ээлжит хичээлийн нэр	Ээлжит хичээлийн хэлбэр	Хугацаа	Ээлжит хичээлийн Дугаар
1	Санал асуулгын аргаар өгөгдөл цуглуулах	Шинэ мэдлэг олгох	80 мин	№1-2
2	Статистик диаграмм байгуулах, унших	Бататгал хичээл	40 мин	№3
3	Цэгэн диаграмм, хандлагын шулуун байгуулах, корреляцийг ойлгох	Шинэ мэдлэг олгох	80 мин	№4-5
5	Нийт	Шинэ мэдлэг олгох	4	
		Бататгах	1	

Ээлжит хичээлийн төлөвлөлт 1-2

№	Үүлийн алхам	Багшийн дэмжлэг	Сурагчийн үйл ажиллагаа	Тайлбар, санамж, хэрэглэгдэхүүн
1.	Зохион байгуулалт /3 мин/	YA-1: Сурагчдыг ТӨМ-1-ээс санамсаргүйгээр сугалуулж 4 багт хуваах. (“Цэгэн диаграмм”, “баганан диаграмм”, “дугуй диаграмм”, “хуримтлагдсан давтамжийн график”) • Багийн ахлагчаа сонгохыг сануулах • хичээл явагдах дэгийг танилцуулах	“Цэгэн диаграмм”, “баганан диаграмм”, “дугуй диаграмм”, “хуримтлагдсан давтамжийн график” гэсэн багуудад санамсаргүй байдлаар хуваагдаж сууна. Багийн гишүүд ярилцаж багийн ахлагчийг сонгох	ТӨМ-1-д усны хэрэглээ, нөөц, нөхцөл байдлыг харуулсан диаграммууд байна.
2.	Сэдэлжүүлэх /15 мин/	YA-2: /5 мин/ Бичлэг үзүүлэх /2070 оноос бичсэн захидал/ ингэхдээ өөрийн гэсэн дүгнэлт хийхийг сануулах	Бичлэгийг үзэж эргэцүүлэн бодох, өөрийн дүгнэлтийг хийх	https://youtu.be/ZXlcSJw0Jmk Видео бичлэгийн дуу бүх сурагчдад сонсогдохуйц тод, чанга байх. /Спикер бэлтгэх/
		YA-3: /2 мин/ Ярилцлага. • 2070 онд үнэхээр ийм байдалд хүрэх болов уу? • Хэрэв ийм байдал үүссэн гэж бодвол яагаад? • Ийм байдалд хүрэхгүйн тулд бид яах ёстой вэ?	Эргэцүүлэн бодож өөрийн бодлоо бусадтай хуваалцах, бусад сурагчдын бодлыг сонсох	Сурагчдыг ярилцлагад идэвхтэй оролцуулах, хариултыг хүндэтгэлтэйгээр сонсох

		YA-4: /5 мин/Багаар ажиллах. • Танай багийнханд өгсөн диаграммаас ямар дүгнэлт хийж болох вэ? Багаараа ярилцаад дүгнэлтээ анги хамт олондоо танилцуулаарай. • Та нарт өгсөн мэдээллийг ямар аргаар цуглуулсан бол?	• Сугалж авсан графикийг ажиглаад өөрөө дүгнэлт хийх, дараа нь багаараа хэлэлцэж дүгнэлт гаргах, ангийнхандаа танилцуулах, бусад багийн дүгнэлтийг сонсох, саналаа хэлэх • Судалгааны аргуудын талаар эргэцүүлэн бодно.	Багийн гишүүд эхлээд өөрөө, дараа нь багаараа ярилцаж дүгнэлт гаргахыг анхааруулах. Багийн дүгнэлтийг ярих явцад сурагчид саналаа хэлэх боломж олгох, ярилцлагыг идэвхтэй өрнүүлэхийг хичээх
		Ярилцлага /үргэлжлэл 3 мин/ • Бидний хувьд усны хэрэглээ ямар байгаа вэ? • Байгаль орчноо тэнцвэртэй байдалд танай гэр бүл, чи ямар хувь нэмэр оруулж чадах вэ? • Судалгаа хийж үзвэл ямар вэ?	• Өөрийн санаа бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх • Усны хэрэглээгээ тооцох судалгаа хийж үзэх	• Сурагчдын санаа бодлыг хүндэтгэлтэйгээр сонсох • Усны хэрэглээг судалж үзэх хүсэл сонирхлыг өдөөхийг хичээх
3.	Шинэ мэдлэг бүтээх, тайлбарлах /20 мин/	YA-5: /2 мин/ Судалгаагаа ямар аргаар хийх вэ? Ямар ямар аргаар мэдээлэл цуглуулж болох вэ? YA-6: /10 мин/ Санал асуулгын аргаар мэдээлэл цуглуулж дүн шинжилгээ хийж үзвэл ямар вэ? Дараагийн хичээл дээр баг тус бүрийн санал асуулга, түүний үр дүнтэй танилцаж хамгийн бодитой, үр дүнтэй судалгаа хийсэн багийг шалгаруулцгаая. • Санал асуулгаар судалгаа хийж үр дүнг харахын тулд ямар ажлууд хийх хэрэгтэй вэ? • Өнөөдөр хичээл дээр, гэртээ болон дараагийн хичээл дээр хийх ажлын төлөвлөгөө гаргая. Багаараа ярилцаарай. YA-7: /8 мин/ Санал асуулгын хуудас боловсруулаарай. Хос хосоороо-3 мин, багаараа-5 мин	YA-5. Судалгаа хийдэг аргуудын талаар сэргээж ярилцах. • Ярилцлага • Санал асуулга • Хоёрдогч эх үүсвэрүүдээс мэдээлэл цуглуулах, ... г.м YA-6: Өнөөдрийн хичээл дээр санал асуулгын хуудсаа боловсруулаад гэрийн даалгаварт санал асуулгаа аваад, дараагийн хичээл дээр үр дүнг ярилцъя. Санал асуулга авах түүврийн хэмжээ, асуулгын хуудасны загвар гаргах. • Хөрш айлуудаасаа эсвэл садан төрлүүдээсээ, аав ээжийн найзуудын гэр бүлээс, ... г.м судалгааны хүрээг сонгоно /нэг сурагч 5 айнаас асуулга авна / YA-7: Санал асуулгын хуудас боловсруулна. Хосоороо - багаараа ярилцаж нэг загвар дээр санал нэгдэх. Багшаас дэмжлэг авч болно.	YA-5. Санал асуулгаар мэдээлэл цуглуулах нь илүү /анхдагч эх үүсвэрээс мэдээлэл цуглуулах/ үр дүнтэй болох талаар сануулах. YA-6: Багийг ажлын үр дүнгээр багийн гишүүдийг дүнгээр урамшуулах талаар сануулж болох юм. Сурах бичгийн 39-р хуудас дахь схемийг ашиглахыг сануулах. Ажлын төлөвлөлт хийхдээ багийн гишүүдийн ажил үүргийн хуваарийг бас давхар гаргахыг сануулна. Мөн түүврийн хэмжээ болон санал асуулгын бүтэц асуултын тоо зэргийг ярилцаж тохирохыг сануулах. YA-7: Багууд саналын хуудсаа боловсруулахад нь дэмжлэг үзүүлэх. Ингэхдээ эхний ээлжид 3-5 асуулттай санал асуулгын хуудас байж болох талаар зөвлөмж өгнө. Жишээ санал асуулгын хуудас өгч болох юм. ТӨМ-2
5.	Дүгнэлт /2 мин/	YA-8: /2 мин/ Өнөөдрийн хичээл дээр бид юу хийв? Төлөвлөсөн ажлаас ямар ажил үлдэв? Гэрт хэн юу хийх, дараагийн хичээл дээр юу хийх талаар багаараа ярилцаарай.	YA-8: Өнөөдөр хийсэн ажлаа дүгнэн ярилцаж гэртээ хэн юу хийх, дараагийн хичээл дээр хэрхэн яаж үр дүнгээ нэгтгэж дүгнэх талаар ярилцаж ажил үүргээ хуваарилах	Одоогийн байдлаар хийсэн ажил ба гэрт, дараагийн хичээл дээр хийх ажлуудын талаар ярилцаж үлдсэн ажлуудаа зөв хуваарилахад нь чиглүүлэх.
6	Үнэлгээ	Багуудыг үнэлнэ.	Үнэлгээний хуудсаар бусад багаа үнэлнэ	Үнэлгээний хуудас

Ээлжит хичээлийн төлөвлөлт 3

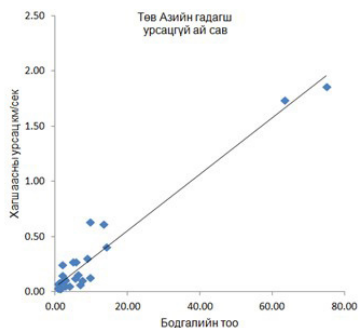
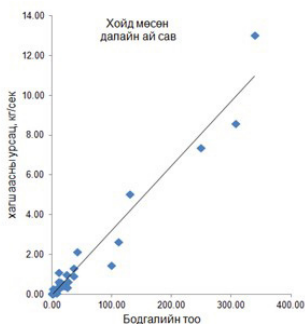
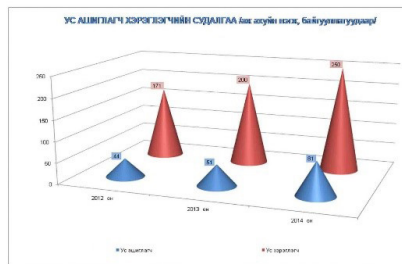
№	Үйлийн алхам	Багшийн дэмжлэг	Сурагчийн үйл ажиллагаа	Тайлбар, санамж, хэрэглэгдэхүүн
1.	Сэдэлжүүлэх /20мин/	YA-1 - Багийн ажлын дүгнэлтээс тоон мэдээллийг ялган хүснэгтэн мэдээлэл болгох - Диаграмм байгуулахад нь чиглүүлэх YA-2 Багуудын боловсруулсан зөвлөмжөөс гол гол санаануудыг самбарт тэмдэглэх	YA-1 Өмнөх хичээлийн дадлага ажлын үр дүнгээр цуглуулсан өгөгдлөө ашиглан өөрсдийн мэдэх диаграммуудыг байгуулах даалгавар өгнө /багууд аль болох олон төрлийн диаграмм байгуулна/ YA-2 Санал асуулгаар цуглуулсан өгөгдөл, үр дүгнээ ашиглан “Усны зохистой хэрэглээний талаар бусдад өгөх зөвлөмж боловсруулах	Санал асуулгын үр дүнгээр цуглуулсан өгөгдлөө ашиглах
2.	Шинэ мэдлэг /15 мин/	YA-3 - Дүрслэхэд тохиромжтой диаграммын талаар ярилцаарай - Уг диаграммаар дүрслээрэй. - Дүрсэлсэн диаграммуудыг самбарт байрлуулах	YA-3 ТӨМ-2-г ашиглан багаараа ярилцаж мэдээлэл боловсруулж бусад багтаа танилцуулна уу?	- ТӨМ-2 баг бүрд 2-3 ширхэг - Диаграмм зурах А4-ийн цаас - Эсгий бал
3	Дүгнэлт /2 мин/	- Та бүхэн өнөөдрийн хичээлээс юуг олж мэдсэн бэ? - Гэрийн даалгавар Зөвлөмжөө сайжруулж диаграммаар илэрхийлэх	Багшийн асуултад хариулт өгч өнөөдөр үзэж судалсан зүйлийнхээ талаар ярилцана.	

Үнэлгээний зорилт, шалгуур

Зорилт	Шалгуур
1. Математикийн мэдлэг, ойлголт	1. Өгөгдөл цуглуулах санал асуулгын аргад суралцах 2. Түүврийн тухай ойлголт 3. Хандлагын шулуун 4. Эерэг, сөрөг, тэг корреляци 5. Усны зохистой хэрэглээний талаар ойлголттой болох
2. Математикийн мэдлэг ойлголтын хэрэглээ, асуудал шийдвэрлэх арга барилын хөгжил	Хүснэгтэн мэдээлэл боловсруулах чадвар Диаграммуудыг гүйцэд, ойлгомжтой байдлаар байгуулах Диаграммыг уншиж ойлгож байгаа эсэх Цэгэн диаграмм түүний хандлагын шулуун байгуулах Санал асуулга боловсруулах төлөвлөгөө боловсруулах Төлөвлөгөөг хэрэгжүүлж, математик аргаа хэрэглэж буй байдал Дүгнэлт гарган, үр дүнг үндэслэлтэй тайлбарлаж буй байдал
3. Өөрийгөө илэрхийлэх, сэтгэн бодох чадвар	1. Ногоон ирээдүйд хувь хүн, өрх гэр, анги хамт олны зүгээс ямар хувь нэмэр оруулж болох талаар ярилцан дүгнэлт гаргаж буй байдал
4. Идэвх оролцоо, сонирхол, хандлага	Багийг үйл ажиллагаанд оролцож буй байдал Усны зохистой хэрэглээний талаар сонирхон судалж буй байдал

Хавсралт 1.

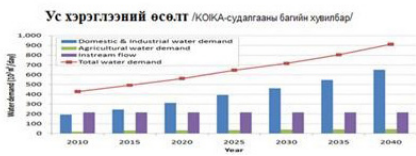
ТӨМ-1

Улаанбаатар хотын ус хэрэглээний өсөлт

Хувилбар 2 (150л/хонго)	2005	2010	2015	2020	2030
Орон сууц	82730	121073	148510	181341	243969
Ахуйн хэрэглээ, м³/хон					
гэр	2985	12407	9196	9041	453
Нийт	85715	133480	157706	190382	244422
Үйлдвэрийн хэрэглээ, м³/хон	6700	15633	24567	33500	62015
Албан байгууллагын хэрэглээ, м³/хон	21000	24936	29976	32245	47264
Нийт, (м³/хон)	113415	174049	212249	256127	353701

Эх сурвалж: ЛСА Улаанбаатар хотын цэвэр, бохир усны мастер төлөвлөгөө

ТӨМ-2

ГАДАРГЫН УС*, бүс, аймаг, нийслэлээр, тооллого явагдсан оноор

Статистик үзүүлэлт	Аймаг	Төрөл	2007	2011	2014	2016
Ширгэсэн	Улсын дүн	Гол горхи	85.2	607.	387.	263.
Ширгэсэн	Улсын дүн	Булаг шанд	2,277.	1,587.	1,091.	1,163.
Ширгэсэн	Улсын дүн	Рашаан	60.			19.
Ширгэсэн	Улсын дүн	Нуур, тойром	1,181.	486.	399.	346.
Ширгэсэн	Баруун бүс	Гол горхи	118.	59.	37.	81.
Ширгэсэн	Баруун бүс	Булаг шанд	413.	140.	182.	73.
Ширгэсэн	Баруун бүс	Рашаан	26.			
Ширгэсэн	Баруун бүс	Нуур, тойром	338.	24.	27.	15.
Ширгэсэн	Хангайн бүс	Гол горхи	358.	350.	309.	76.
Ширгэсэн	Хангайн бүс	Булаг шанд	597.	826.	655.	425.
Ширгэсэн	Хангайн бүс	Рашаан	10.			3.
Ширгэсэн	Хангайн бүс	Нуур, тойром	148.	91.	186.	73.
Ширгэсэн	Төвийн бүс	Гол горхи	159.	61.	33.	26.
Ширгэсэн	Төвийн бүс	Булаг шанд	443.	160.	176.	191.
Ширгэсэн	Төвийн бүс	Рашаан	9.			1.
Ширгэсэн	Төвийн бүс	Нуур, тойром	146.	35.	90.	5.
Ширгэсэн	Зүүн бүс	Гол горхи	209.	117.	4.	80.
Ширгэсэн	Зүүн бүс	Булаг шанд	798.	423.	62.	448.
Ширгэсэн	Зүүн бүс	Рашаан	8.			12.
Ширгэсэн	Зүүн бүс	Нуур, тойром	649.	332.	95.	252.

Үнэлгээний хүснэгт

		1-р баг	2-р баг	3-р баг	4-р баг	Нийт	Дүн
1-р баг	Багаар байдал, Асуулга	Ажилласан					
	Үр дүн / Дүгнэлт						
2-р баг	Багаар байдал, Асуулга	Ажилласан					
	Үр дүн / Дүгнэлт						
3-р баг	Багаар байдал, Асуулга	Ажилласан					
	Үр дүн / Дүгнэлт						
4-р баг	Багаар байдал, Асуулга	Ажилласан					
	Үр дүн / Дүгнэлт						

- Хичээлийн эхэнд үнэлгээний журмыг танилцуулах.
- Хичээлийн явцад бусад багтаа үнэлгээ өгөх үчир анхааралтай, сонсож тэмдэглэл хөтлөх ёстойг сурагчдад сануулах
- Цэнхрээр будсан хэсэгт багш үнэлгээ өгнө
- 2 цагийн хичээлийн төгсгөлд буюу судалгааны ажлын үр дүнгээ танилцуулж дууссаны дараа энэхүү хүснэгт бүрэн бөглөгдөж дуусах
- Нийлбэр оноог дүнд шилжүүлж багийн бүх гишүүдэд ижил үнэлгээ тавих

3.3 МЭДЭЭЛЛИЙН ТЕХНОЛОГИ

3.3.A. СУУРЬ БОЛОВСРОЛЫН МЭДЭЭЛЛИЙН ТЕХНОЛОГИЙН ХИЧЭЭЛИЙН ТХБ-Д ОРУУЛАХ ХУВЬ НЭМЭР

Мэдээлэл холбоо харилцааны технологи нь суралцагчийн тогтвортой хөгжлийн боловсролд чухал үүрэгтэй. Тиймээс НҮБ-аас “МХХТ нь ногоон өсөлтийг бүтээх, ажлын байр бий болгох, нийгмийн дэвшлийг хөхиүлэн дэмжих, байгаль орчныг хамгаалах, тогтвортой ирээдүйг хангахад чиглэсэн өвөрмөц, зардал багатай, хүртээмжтэй, байгаль орчинд ээлтэй арга хэрэгсэл юм.” гэж тодорхойлсон (United Nations Educational, 2012).

МХХТ нь ТХБ-ыг хөгжүүлэхэд дараах хоёр чиглэлээр чухал үүрэг гүйцэтгэдэг (Paas, 2008). Үүнд:

- Тогтвортой байдлын талаарх сургалтын материал ашиглах боломжийг нэмэгдүүлэх. Тухайлбал, зайны сургалт, боловсролын сүлжээ, мэдээллийн сангаар дамжуулан сургалт зохион байгуулах;
- Мэдлэг, сонголт, үнэ цэн, үйл ажиллагааг бус, зөвхөн ТХБ-д сурахад дөхөм болгох үүднээс харилцан ойлголцох шинэ арга замыг сонгон хэрэгжүүлэх.

Ямар ч технологи нь хүний чадавхыг бэхжүүлэх арга хэрэгсэл буюу техник хэрэгсэл болдог. Тиймээс МХХТ нь хүний ухамсар, ойлголцол, харилцааны чадварыг дээшлүүлдэг. Гар утас нь хаана ч байсан олон мянган километрийн зайтай ярих боломжийг бидэнд олгодог; телевизор дэлхий ертөнцийн өнцөг булан бүрд юу болж байгааг харах боломж болгодог бол интернет нь мэдээллийг шууд хүртэх, мэдээлэл солилцох, санал бодлоо илэрхийлэх, хуваалцах боломжийг бий болгож байна. Албан боловсролын салбарт МХХТ нь суралцагчийн суралцах, ойлгож мэдэх, харилцах чадварыг хөгжүүлэх хэрэгсэл болгож, онлайн сургалтын хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх, мөн компьютерыг анги танхимд суралцахад туслах хэрэгсэл болгон ашиглах нь түгээмэл байна (Paas, 2008).

Албан боловсролын тогтолцоонд асар том сорилт бол «систем» -ээс гадуур суралцах явдал юм. Зохион байгуулалттай явагдах онлайн сургалтаас гадна, тодорхой зохион байгуулалтгүйгээр интернет, нийгмийн сүлжээнд албан бусаар суралцаж байна (Нээлттэй боловсрол гэх мэт). Сүлжээнд бидний найз нөхөд зарим хэрэгцээт зүйлийг хуваалцаж, санал болгосныг бид харж, уншиж, суралцдаг (LEINONENTEEMU, 2010).

21-р зууны боловсролыг хөгжүүлэх, жолоодох гол гурван хүчин зүйл нь 1) Мэдээлэл, холбооны технологийн (МХХТ)-ийг хөгжүүлэх, түгээх; 2) Боловсролын шинэчлэлийн болон насан туршийн сургалтыг дэмжих боловсролын шинэ арга барил, эрэлт хэрэгцээг хангах, 3) тогтвортой хөгжлийг хангахад чиглэсэн сургалтын хөтөлбөрийг дахин хөгжүүлэх, хэрэгжүүлэх (MakrakisVassilios, 2012) асуудал юм.

Агуулгын интеграцыг тодорхойлсон байдал

Мэдээллийн технологийн суурь боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөрийн хүрээнд нийт 2 суралцахуйн зорилтыг тогтвортой хөгжлийн асуудалд шууд, харин 3 суралцахуйн зорилтыг тогтвортой хөгжлийн зорилттой дам хамааруулан авч үзлээ. Мэдээллийн технологийн хөтөлбөрөөр эзэмших мэдлэг, чадвар нь боловсруулах мэдээллийн төрлөөс хамааруулан МХХТ-ийг зөв оновчтой сонгон

түүнийг боловсруулах явцдаа мэдээллийн агуулгыг ойлгох, сурч мэдэх боломжийг бүрдүүлдэг. Энэ үүднээсээ 4 (шууд холбогдож буй 2 болон дам холбогдож буй 2) суралцахуйн зорилт нь ТХЗБ-ын танин мэдэхүйн суралцахуйн зорилтод, харин суралцахуйн 1 зорилт нь ТХЗБ-ын суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл, суралцахуйн зан үйлийн зорилтод хамаарч байна. Эдгээр суралцахуйн зорилтуудыг 3 нь мэдээлэл боловсруулах технологитой холбоотой байгаа нь тогтвортой хөгжлийн боловсролын талаарх мэдээллийг боловсруулах, түүнийг таньж мэдэх явцдаа мэдээлэл боловсруулах технологийн хэрэглээнд суралцах боломжийг олгож байна. Харин ТХЗБ-ын сэдвүүдэд шууд холбоотой 2 суралцахуйн зорилт нь мэдээлэл, загвар; цахим харилцаа, интернет технологи бүлэг сэдвүүдтэй холбоотой байгаа бөгөөд тогтвортой хөгжилд МХХТ-ийн үзүүлэх үр нөлөө, амьдарч буй орон нутгийнхаа МХХТ-ийн хөгжлийн бодит байдал, боломжийн талаар бичил судалгаа хийх, саналаа дэвшүүлж бүтээлчээр ажиллах боломж олгох юм.

Мэдээллийн технологи нь ногоон өсөлтийг бүтээх, ажлын байр бий болгох, нийгмийн дэвшлийг хөхиүлэн дэмжих, байгаль орчныг хамгаалах, тогтвортой ирээдүйг хангахад чиглэсэн өвөрмөц, зардал багатай, хүртээмжтэй, байгаль орчинд ээлтэй арга хэрэгсэл болох талаасаа тогтвортой хөгжлийн боловсролд чухал үүрэгтэй. Тиймээс мэдээллийн технологийн хичээл нь 21 дүгээр зууны иргэдийн тогтвортой хөгжлийн нэгэн хэрэгсэл болох мэдээлэл холбоо харилцааны технологийн бичиг үсгийн боловсролыг тэдэнд олгож байгаа нь ТХБ-ыг шууд хэрэгжүүлж буй хичээл болохыг нотлон харуулна.

Түүнчлэн мэдээллийн технологийн хичээлийн хэрэглээний чухал зорилт нь мэдээллийг тохиромжтой мэдээллийн технологийг сонгон боловсруулах мэдлэг, чадварт суралцах явдал юм. Эдгээр зорилтыг хэрэгжүүлэхдээ тогтвортой хөгжлийн боловсролын хувь хүний насан туршдаа суралцахуйн хэрэгцээгээ хангах, байгаль хамгаалал, байгаль орчин экологи, зохистой хэрэглээ, тогтвортой хөгжлийн талаар мэдээлэл авах, бусдад түгээх, орон нутаг, улс үндэстэн, дэлхий нийтийн хэмжээний экологи, байгаль орчин, ногоон хөгжил, зүй зохистой хэрэглээний талаарх санал санаачилгад оролцох, санал бодлоо хуваалцах, бусдад түгээх зорилтуудтай уялдуулан хэрэгжүүлэх боломжтой.

Суурь боловсролын мэдээллийн технологийн хичээлийг тогтвортой хөгжлийн боловсролын зорилттой уялдуулан хэрэгжүүлэхэд цөм хөтөлбөрт дэх дараах бүлэг сэдвүүдийн суралцахуйн зарим зорилтууд илүү тохиромжтой байна. Үүнд:

- Бичвэр мэдээлэл боловсруулах технологи
- Хүснэгтэн мэдээлэл боловсруулах технологи
- Зурган мэдээлэл боловсруулах технологи
- Илтгэл, танилцуулга боловсруулах технологи
- Интернет технологи, цахим харилцаа

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцыг тодорхойлсон байдал

БДБ-ын Мэдээллийн технологийн хөтөлбөрт ТХЗ-ын 17 зорилгоос 4 зорилгод шууд хамааралтай 2 суралцахуйн зорилт, дам хамааралтай 3 суралцахуйн зорилтыг тодорхойлон үзлээ.

Мэдээллийн технологийн сургалтад ТХБ-ыг интеграцчилахдаа тухайн хэрэглээний технологиор боловсруулахад тохиромжтой тогтвортой хөгжлийн боловсролын мэдээллийг бэлтгэн хэрэгжүүлэх боломж бий. Ингэхдээ суурь боловсролын мэдээллийн технологийн сургалт нь хэрэглээнд суурилсан онцлогийг харгалзах, тогтвортой хөгжлийн зорилтууд, арга хандлага, суралцагч төвтэй сургалтын аргыг судлах, сургалтдаа тасралтгүй туршин хэрэгжүүлэх шаардлагатай болж байна.

Сурагч нь МТ хичээлээр суурь боловсролын түвшинд мэдээлэл боловсруулах үе шат, арга барил болон соёлд суралцах, түүнчлэн мэдээллийг тохиромжтой технологи сонгон боловсруулах мэдлэг, чадварт суралцсан байх ба уг хичээлээр боловсруулах мэдээллээрээ тогтвортой хөгжлийн агуулгыг сонгох боломжтой юм. Ингэснээр өнөөгийн нийгэм дэх ТХ-ийн нийтлэг асуудал болох усны зүй зохистой хэрэглээнд эртнээс суралцах, ан амьтан, байгаль дэлхийгээ хайрлах, интернет, цахим харилцаа, МХХТ-ийн дэд бүтцийн хөгжил, хэрэглээний ач холбогдол зэргийн талаар ухаарах боломжийг сурагчид олгоно.

Түүнчлэн мэдээллийг суурь боловсролын түвшинд боловсруулан дүгнэлт гаргахын тулд ТХЗБ-ыг дэмжих идэвхтэй сургалтын аргуудаас шинжилгээ/судалгаа хийх аргыг голчлон хэрэглэж, сурагч аливаа асуудалд судалгааны үүднээс ханддаг, туршилт хийх, судалгааны төсөл боловсруулах зэрэг аргуудад суралцах давуу талтай юм. Гэвч аргыг сонгохдоо мэргэжлийн багш тогтвортой хөгжлийн зорилт, түүнийг дэмжих сэдэв, арга зүй зэргээс гадна тухайн сурагчдын нас сэтгэхүйн онцлогт тохируулан хослуулан хэрэглэж хичээлдээ тусгавал илүү үр дүнтэй гэж үзэж байна.

Аргазүйг сонгосон байдал (давхардсан тоогоор)

Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох аргууд	Шинжилгээ/ судалгаа хийх аргууд	Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэхүй ба сэтгэлгээ шаардсан аргууд	Алсын хараатай болох аргууд
2	4	2	0

Суурь боловсролын МТ-ийн хичээлээр нийт 5 суралцахуйн зорилтоор тогтвортой байдлын 4 цогц чадамж (давхардсан тоогоор 7)-д хувь нэмрээ оруулах боломжтой. Цогц чадамжуудыг нэгтгэн үзвэл тогтвортой байдлын урьдчилан тооцоолох 2, хэм хэмжээний 2, шүүмжлэлт сэтгэлгээний 2, хамтран ажиллах 1 цогц чадамжид МТ хичээлээр хувь нэмрээ оруулах боломжтой байна. Энэ нь болзошгүй зүйлийг урьдчилан тооцоолох, хязгаартай болон шавхагдах зүйл, ховор ан амьтныг хайран хамгаалах, асуудалд өөрийг үзэл бодлоор болон шүүмжлэлтэй хандах, тоон хэлбэрээр бусадтай хамтран ажиллах, ингэснээр цаас хэмнэх, орон зайнаас үр хамааран асуудал шийдвэрлэхэд оролцох мэдлэг, чадварыг багаасаа эзэмших ач холбогдолтой юм.

Тогтвортой байдлын цогц чадамжид оруулах хувь нэмэр (давхардсан тоогоор)

ТБ-ын цогц чадамж	ЗТ
1. Тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамж	0
2. Урьдчилан тооцоолох цогц чадамж	2
3. Хэм хэмжээний цогц чадамж	2
4. Стратегийн цогц чадамж	0
5. Хамтран ажиллах цогц чадамж	1
6. Шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадамж	2
7. Өөрийгөө таньж мэдэх цогц чадамж	0
8. Асуудал шийдвэрлэх нэгдсэн цогц чадамж	0

ЗТ-Цогц чадамжийн төлөвшилд хувь нэмэр оруулах боломжтой суралцахуйн зорилтын тоо [N1]

МТ-ийн хичээлийн ТХЗ-той дам холбогдож буй агуулга нь МХХТ ашиглан уг агуулгыг боловсруулах явцдаа тогтвортой хөгжлийн талаар мэдлэг, ойлголттой болох боломжтойг юм. Иймээс нэгж хичээлээр авч үзээгүй бусад бүлэг сэдэв, ээлжит хичээлийг ТХ-ийн зорилго, сэдэвтэй холбон хэрэгжүүлэх боломж бий гэдгийг багшта бүхэн анхаарч үзээрэй.

Хүснэгт 3.8. Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интегграц (Мэдээллийн технологи)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Анги				ТХЗБ		Арга зүй					Цогц чадамж		
	6	7	8	9	ТХЗБ-ын сэдэв	ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	7	Шинжилгээ/ судалгаа хийх (судалгааны төсөл, кейс судалгаа, загварчлах)	Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэх (хэлэлцүүлэг, ...)	Алсын хараатай болох (ирээдүйт төлөвлөх шинэжилтний үзлийг түрх, үргэлжлэн төсөөлөх/өнгөрснийг нэхэн санах)	Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар/суралцахуйн удирдамж, сурах бичиг, бусад/	Код		
1							6					10		
6. Хүснэгтэн мэдээлэл боловсруулах технологи	9, 6.г. Цахим хүснэгтийн өгөгдлөөр график, диаграмм байгуулах, засварлах, хэлбэрийг өөрчлөх (Мэдээллийн технологи VII, х:37, 60 Үс)	□	□	✓	ТХ306.ТМ1	ТХ306.Сэ01	Монгол улсын усны нөөцийн тархцын талаарх мэдээллийн тоон бүтээх, өгөгдлөөр цахим хүснэгт бүтээх, хүснэгтийн өгөгдлөөр график, диаграмм байгуулах, засварлах, хэлбэрийг өөрчлөх замаар усны хомсдолын учир шалтгаан, нөлөө, үр дагаврын тухай ойлголттой болох	□	✓	□	Монгол улсын усны нөөцийн тархцын талаарх мэдээллийн тоон явцдаа улс эх орныхоо усны нөөцийн тархцын талаар ойлгох	8	9	Эх орныхоо усны нөөцийн тархцын талаарх мэдээллийг боловсруулах явцдаа өөрийн усны хэрэглээг эргэцүүлэх, цаашид усны хэрэглээг хянахгүй, цэвэр усны нөөцийг хамгаалахгүй бол цэвэр усны нөөц барагдах хугацаа болон нөхцөлийг урьдчилан тооцоолно
5. Танилцуулга боловсруулах технологи	7, 5.а. Тавигдсан зорилто, өгөгдсөн сэдвийн хүрээнд асуудлаа тодорхойлох, мэдээлэл цуглуулах, танилцуулгын агуулга ба бүтцийг төлөвлөх, төлөвлөсөн агуулга ба бүтцийн дагуу танилцуулга шинээр үүсгэх, агуулгад тохирсон зураг, диаграмм, бүдүүвч сонгон оруулах, объектод хөдөлгөөн, хөдөлгөөний нөлөө (эффект) оруулах, танилцуулгаа толилуулах, хэвлэх (Мэдээллийн технологи VII, х:37, 60 Үс)	□	✓	□	ТХ306.НСХЗ ТХ306.3Ү4	ТХ306.Сэ06	Суралцагч нь усны гэр бүлийнхээ нэг өдрийн хэрэглээний талаарх мэдээллийг цуглуулан танилцуулга хийх, агуулгад тохирсон зураг, диаграмм, бүдүүвч сонгон оруулах, танилцуулгад буй объектод хөдөлгөөн оруулах, танилцуулгаа толилуулах, хэвлэх замаар усны хомсдол ба зохистой хэрэглээний талаар бусдад таниулах, усны зохистой хэрэглээний талаар сурталчлан дэлгэрүүлнэ.	✓	□	✓	Дэлхийн усны өдрийг (3.22) тохиолдуулан Өөрийн бүлийнхээ гэр бүлийнхээ усны хэрэглээний ул мөрийг тогтоох, хэрэглээний ул мөрийг эргэцүүлэх, ул мөрөө багасгах боломжуудын талаар судлан бусдад таниулах, сурталчлах			Өөрийн болон гэр бүлийнхээ хэрэглээний ул мөрийг тогтоож, усны зохистой хэрэглээний талаар эргэцүүлэх, шүүмжлэлтэй хандах

7. Цахим харилцаа, интернет технологи	7 д. Цахим харилцаа, талаар бичил судалгаа хийх, үнэлэх, дүгнэлт гаргах (Мэдээллийн технологи IX, х: 5-10, 66)	☐ ☐ ☐ ☒	TX317.TM4	TX317.Ca07	Дэлхийн болон улсынхаа эсвэл аймаг орон нутгийнхаа интернетийн хэрэгтээ талаар хуртэмж, хэрэгтээ талаар бичил судалгаа хийх, үр дүнг МХХТ ашиглан боловсруулснаар шинжлэх ухаан, технологийн хуртэмжийг нэмэгдүүлэхэд хамтран ажиллахын болон мэдлэг хуваалцахын ач холбогдлыг хүлээн зөвшөөрч чаддаг болох	☐ ☒ ☒ ☐	☐ ☒ ☐ ☐	Дэлхийн, улсын эсвэл аймаг орон нутгийнхаа интернетийн хэрэгтээ талаар судлах, болон цахим орчинд хэрхэн зөв соёлтой ажиллаж зөв үр дагавраас сэргийлэх боломжуудыг хэлэлцүүлгийн аргаар тогтоох	Дэлхийн, улсын эсвэл аймаг орон нутгийнхаа интернетийн хэрэгтээ талаар судлах, нь хандах, хамтран хэлэлцүүлэх өрнүүлэх
1. Мэдээлэл, зарвар	9, 1.в. Мэдээллийн нийгэм, нийгэм дэх МХХТ-ийн хэрэгтээ талаар бичил судалгаа хийх, харьцуулах, дүгнэлт гаргах (Мэдээллийн технологи IX, х: 5-10, 66)	☐ ☐ ☐ ☒	TX309.TM5 TX309.3Y2	TX309.Ca03	Монгол улсын, эсвэл аймаг орон нутгийнхаа мэдээлэл харилцааны технологийн хэрэгтээ талаар бичил судалгаа хийх, үр дүнг МХХТ ашиглан боловсруулах	☐ ☒ ☐ ☐	☐ ☒ ☐ ☐	Монгол улсын, эсвэл аймаг орон нутгийнхаа мэдээлэл харилцааны технологийн хэрэгтээ талаар судлан бодит байдлыг тодорхойлох	Монгол улсын, эсвэл аймаг орон нутгийнхаа мэдээлэл харилцааны технологийн хэрэгтээ талаар судлан бодит байдлыг тодорхойлох, нь хандах
4. Зураг боловсруулах технологи	6, 4.в. Тодорхой агуулгаар зураг зохиомжлох, өөр агуулга бүхий зургуудыг нэгтгэн зохиомжлон зурах замаар зураг зурах төсөөллөө хөгжүүлэх (Мэдээллийн технологи VI, х: 7, 34 Мазаалай)	☒ ☐ ☐ ☐	TX315.TM2	TX315.Ca03	Монгол орны нэн ховор амьтдын нэг болох мазаалай талаар судалж, мазаалай устахад нөлөөлөх хүчин зүйлүүдийг мэдэн уусалт, тунгалагшил бүхий давхаргатай зураг зурах, бусад эх үүсвэрээс авсан зургаар бүтээл хийх, зохиомжлох	☒ ☐ ☐ ☐	☒ ☐ ☐ ☐	Суралцагч орон нутгийнхаа нэр болсон амьтны талаар тухайлбал, мазаалай талаар олж мэдсэнээр түүнийг хамгаалах санаачилгад гар бие оролцох	Орон нутгийнхаа зэрлэг амьтныг хамгаалах үзэл бодолтой болох

3.3.Б. НЭГЖ ХИЧЭЭЛ: ТООН ӨГӨГДЛИЙН БОЛОВСРУУЛАЛТ

Суурь боловсролын МТ-ийн хөтөлбөрийн тогтвортой хөгжлийн зорилттой дам холбогдож буй нэгэн сэдэв нь уг сэдэв юм. Тиймээс уг сэдвийг тогтвортой хөгжлийн зорилт, сэдэв, арга зүй, цогц чадамжтай уялдуулан хэрхэн хэрэгжүүлэх боломж, арга зүйн талаар энд авч үзлээ.

Тогтвортой хөгжлийн зорилтыг хэрэгжүүлэхэд мэдээллийн технологийн хичээлийн мэдээлэл боловсруулах технологийн хэрэглээнд суралцах суралцахуйн зорилттой уялдуулан хэрэгжүүлэх боломжийг харгалзан үзнэ.

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв	ТХ306.Сэ01. Дэлхийн усны эргэлт ба усны нөөцийн тархац
ТХ306.ТМ1. Суралцагч ус нь амьдралыг тэтгэгч үндсэн нөхцөл болох тухай болон усны хэмжээ, чанарын ач холбогдол, усны бохирдол, хомсдолын учир шалтгаан, нөлөө, үр дагаврын тухай ойлголттой болох		6. Хүснэгтэн мэдээлэл боловсруулах технологи 9 дүгээр анги, 6.г. Дэлхийн усны эргэлт, усны нөөцийн талаар тоон мэдээллийн цахим хүснэгтийн өгөгдлөөр график, диаграмм байгуулах, засварлах, хэлбэрийг өөрчлөх ажиллана (Мэдээллийн технологи VII, х:37, 60 Ус).

Түүнчлэн ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт болон сэдвийг МТ-ийн хичээлийн зарим суралцахуйн зорилттой уялдуулан хэрэгжүүлэх боломжтой бөгөөд энэ талаар багш нар тооцож үзэл зохино. Ингэснээр мэдээллийн технологи хичээлийн боловсруулах технологийн хэрэглээнд суралцах, хуваалцах, түгээх зорилготой мэдээлэл боловсруулах нэгэн боломж бүрдэхийг багш нар тооцвол зохино.

Нэгж хичээлийн төлөвлөлт

Анги: 9-р анги

Бүлэг сэдэв: Хүснэгтэн мэдээлэл боловсруулах технологи

Заах цаг: 2 цаг

Ээлжит хичээл 1: Тоон өгөгдлөөр хүснэгт байгуулах

Ээлжит хичээл 2: График, диаграмм байгуулах

Зорилго: Дэлхийн усны эргэлт, усны нөөцийн тархцын талаарх мэдээллийг судлан тоон өгөгдлөөр хүснэгт байгуулах, байгуулсан тоон өгөгдөл, хүснэгтийн утга санааг нь тодорхой илэрхийлэхээр график диаграмм байгуулах, түүнийгээ тайлбарлах, хуваалцах

Зорилт:

- Усны бохирдол, хомсдолын учир шалтгааныг олж мэдэх
- Усны талаарх мэдээллийг бие даан болон хамтран боловсруулж, тоон мэдээллийг ялган хүснэгт хэлбэрээр илэрхийлэх
- Тоон өгөгдлөөр график, диаграмм байгуулах, график, диаграммын хэлбэрийг олж мэдэх
- Хүснэгтийн тоон өгөгдлөөр график, диаграмм байгуулж, яагаад графикийн тухайн хэлбэрийг сонгосноо тоон өгөгдлийн агуулга, онцлогтой холбон тайлбарлах, ярилцах

Хичээлийн явуулах арга зүй:**Зохион байгуулалт:**

- Лабораторийн хичээл
- Бие даан эсвэл багаар мэдээлэлтэй ажиллах, тоон мэдээллээр хүснэгт байгуулах, түүгээрээ график диаграмм байгуулах төлөвлөлт хийх, компьютероор боловсруулах

Сургалтын орчин:

- Нэг компьютер дээр 1, эсвэл 2-оос хэтрэхгүй сурагч ноогдохуйц тооны компьютертой лаборатори
- Проектор, эсвэл том телевиз

Хичээлийг хоёр ээлжит хичээлээр зохион байгуулах боломжтой. Ингэхдээ эхний хичээл дээр ТӨМ эсвэл аль нэг сурах бичиг (Мэдээлэл технологийн 7 дугаар ангийн сурах бичиг гэх мэт)-ээс усны тухай мэдээллийг судлан тоон хүснэгтийг дэвтэртээ хийж, мөн компьютероор боловсруулах, дараагийн хичээл дээр өмнөх хичээл хийсэн усны тухай мэдээллийн хүснэгтийн тоон өгөгдлөөр график, диаграмм байгуулах, харагдац, шинж чанарыг тохируулах, ярилцах гэсэн байдлаар зохион байгуулж болно. Хичээлийг компьютерын хүртээмжээс хамааруулан багаар эсвэл бие даан ажиллахаар зохион байгуулна.

1 дүгээр хичээл:*Тоон өгөгдлөөр хүснэгт байгуулах*

мин	Хичээлийн үйл ажиллагаа	Багшийн үйл ажиллагаа	Сурагчийн үйл ажиллагаа	Арга зүйн санаа, хэрэглэгдэхүүн
2'	Мэндлэх хичээл эхлэх	Мэндлэх, ирц авах	Мэндлэх, ирц өгөх	
8'	Усны талаарх мэдээллийг судлах, ойлгох, ярилцах	• Дэлхийн усны эргэлт, нөөцийн тархац, усны бохирдол, хомсдолын талаар бэлтгэсэн кейс, материалыг тарааж өгөх, агуулгыг тодруулах зүйлийг танилцуулгаар харуулж, ярилцана. • Монгол улсын усны нөөц, хэрэглээ, бохирдлын бодит байдлын талаар ярилцана.	• Багшийн тарааж өгсөн кейс, ТӨМ-ийг уншиж, судлан асуулт асууна. • Багшийн танилцуулгыг сонсож, тодруулах асуулт асууна. • Монгол улсын усны нөөц, хэрэглээ, бохирдлын бодит байдлын талаар багш болон ангийн сурагчидтай ярилцах, өөрийн туршлагаас жишээ гарган хэлэлцэнэ.	• Дэлхийн усны эргэлт, нөөцийн тархац, усны бохирдол, хомсдолын талаарх кейс, танилцуулга, ТӨМ • Монгол улсын усны нөөц, хэрэглээ, бохирдлын бодит байдлын талаарх танилцуулга
6'	Тоон мэдээллийг ялган тодорхойлох, түүнийг хүснэгтээр загварчлах	• Мэдээллээс тоон мэдээллийг ялган хүснэгт хэлбэрээр загварчлах, хүснэгтийн бүтэц, талбараа зөв төлөвлөхөд сурагчдад дэмжлэг үзүүлнэ. • Сурагчийн гаргаж буй алдааг анзаарч, зөвлөгөөг ганцаарчлан болон анги нийтээр өгнө.	• ТӨМ, Кейстэй ажиллаж, түүнээс тоон мэдээллийг ялган, түүгээр үүсгэх хүснэгтийн загварыг дэвтэртээ төлөвлөнө. • Тодруулах зүйлээ багш болон бусад сурагчидтай ярилцаж шийдвэрлэн, хамтран ажиллана.	• Загвар хүснэгт

6'	Төлөвлөлт, загварын дагуу хүснэгтийг компьютерт боловсруулах, мэдээллийг оруулах	- Сурагч нэг бүрийн компьютерт хүснэгтээ хийж, мэдээлэл оруулж буй ажлыг ажиглах, тусламж шаардлагатай сурагчид туслах, зөвлөгөө өгнө. - Нийтлэг гаргаж буй алдааг анги нийт дунд тайлбарлаж, зөвлөгөө өгнө.	- Төлөвлөлтийн дагуу хүснэгтээ компьютерт боловсруулна. - Хүснэгтэд мэдээллээ оруулна. - Шаардлагатай бол багш болон бусад нөхдөөс тусламж авна. - Тусламж хүссэн бусад нөхдөдөө зөвлөгөө өгнө.	Мэдээлэл оруулсан загвар хүснэгт
5'	Байгуулсан хүснэгтийг мэдээллийн төрөл, хэлбэр, харагдцад тохируулан зохимжтойгоор хэлбэршүүлэх	- Хүснэгтийг хэрхэн форматлах талаар мэдээлэл, зөвлөгөө өгч, хэлбэршүүлэх жишээг бодитоор харуулна. - Сурагчдын хүснэгтээ хэлбэршүүлэх үйлийг харж, шаардлагатай заавар зөвлөгөөг сурагч нэг бүрд өгнө. - Нийтлэг гаргаж буй алдааг анги нийт дунд тайлбарлаж, зөвлөгөө өгнө.	- Байгуулж мэдээлэл оруулсан хүснэгтээ мэдээллийн төрөл, хэлбэр, харагдцыг тохируулан хэлбэршүүлнэ. - Шаардлагатай бол багш болон бусад нөхдөөс тусламж авна. - Тусламж хүссэн бусад нөхдөдөө зөвлөгөө өгнө.	Мэдээлэл оруулж, хэлбэршүүлсэн загвар хүснэгт
10	Байгуулсан хүснэгтээ ашиглан усны талаарх мэдээллээ бусадтай хуваалцах	2-3 сурагчийн эсвэл багийн ажлын үр дүнг танилцуулна. - Сурагч/баг хийсэн ажлынхаа үр дүнг танилцуулахдаа боловсруулсан мэдээллийн мөн чанар, тухайлбал, усны тархалт, эргэлт, хэрэглээний талаарх багаас гаргасан саналыг бусад нөхдөдөө танилцуулж, хэлэлцүүлэхийг сануулна. - Танилцуулсан ажлыг үнэлэх, сайшааж, багш өөрийн саналаа хэлэхийн сацуу цаашид анхаарах, сайжруулах талаар хэлж санал солилцоно.	- Хийсэн хүснэгтээ танилцуулж, ярилцана. - Хийсэн ажлаа танилцуулахдаа усны тархалт, эргэлт, хэрэглээний талаар багаас гаргасан саналаа бусдадаа танилцуулж тэдний саналыг сонсож, хэлэлцэнэ. - Багшийн болон бусад нөхдийн асуусан асуултад хариулна. - Бүтээлээ танилцуулаагүй сурагчид асуулт асууж, хийсэн ажилд үнэлгээ өгч, саналаа хэлнэ. - Өөрийн ажлыг танилцуулж буй сурагчийн ажилтай харьцуулж, ажлаа сайжруулах санааг олж авна.	Сурагч эсвэл багийн боловсруулсан цахим хүснэгт
3'	Дүгнэлт хийх, гэрийн даалгавар өгөх	- Тоон өгөгдлөөр хүснэгтийг загварчлан байгуулах, өгөгдөл оруулах, хэлбэршүүлэх талаар хийсэн ажилд тулгуурлан дүгнэнэ. - Уг хүснэгтэд 10 болон түүнээс олон мэдээлэл нэмэн боловсруулж ирэх даалгавар өгнө.	- Хичээлийн дүгнэлтийг сонсож, ойлгон тэмдэглэж авна. - Хийсэн ажлын файлаа хуулж эсвэл имэйл хаяг руугаа авна. - Даалгавраа тэмдэглэж авна.	

2 дугаар хичээл:

График, диаграмм байгуулах

Мин	Хичээлийн үйл ажиллагаа	Багшийн үйл ажиллагаа	Сурагчийн үйл ажиллагаа	Арга зүйн санаа, хэрэглэгдэхүүн
2'	Мэндлэх хичээл эхлэх	Мэндлэх, ирц авах	Мэндлэх, ирц өгөх	
5'	Сэргээн сануулах	- Өмнөх хичээл дээр хийсэн хүснэгт, түүний өгөгдлийн талаар жишээ хүснэгтийг харуулан сануулж, ярилцана. - Хүснэгтийн тоон мэдээлэлд тулгуурлан дэлхийн усны эргэлт, нөөцийн тархац, усны бохирдол, хомсдол, Монгол улсын усны нөөц, хэрэглээ, бохирдлын бодит байдлын талаар ярилцана.	- Өмнөх хичээл дээр хийсэн багийн эсвэл өөрийн хүснэгтүүдээ бэлтгэнэ. - Дэлхийн усны эргэлт, нөөцийн тархац, усны бохирдол, хомсдол, усны нөөц, хэрэглээ, бохирдлын бодит байдлын талаар жишээ гарган саналаа хэлнэ. - Багшийн асуусан асуултад хариулна.	Дэлхийн усны эргэлт, нөөцийн тархац, усны бохирдол, хомсдол, Монгол улсын усны нөөц, хэрэглээний талаар бэлтгэсэн загвар хүснэгт
6'	Тоон мэдээллийг график, диаграммаар илэрхийлэх шаардлагын талаар ярилцах. Хүснэгтэн мэдээлэл боловсруулах технологитой график, диаграмм байгуулах аргын талаар авч үзэх	- Байгуулсан хүснэгтийг график, диаграммаар хэрхэн илэрхийлэх, ингэснээр ямар давуу тал гарах талаар сурагчидтай ярилцана. - Excel программд график, диаграмм байгуулах цахим танилцуулга, программ дээр гүйцэтгэн харуулж ярилцах зэргээр график, диаграмм байгуулах команд хэрэгслийн үүрэг зориулалт хэрэглээг авч үзнэ.	- Байгуулсан хүснэгтийг график, диаграммаар хэрхэн илэрхийлэх талаар багшийн асуултад хариулах, бусад нөхөдтэйгөө саналаа хуваалцана. - Excel программд график, диаграмм байгуулах команд хэрэгслийн үүрэг зориулалтыг ойлгож, хэрэглээнд суралцана.	Хүснэгтэн мэдээлэл боловсруулах программд график, диаграмм байгуулах үе шатыг харуулсан цахим үзүүлэн Жишээ хүснэгт, график, диаграмм
8'	Хүснэгтээр диаграмм байгуулах, шинж чанарыг тохируулах Графикийн гарчиг График диаграммын тайлбар “х” тэнхлэгийн тэмдэглэгээ “у” тэнхлэгийн тэмдэглэгээ	- Хүснэгтийн өгөгдлөөр график, диаграмм байгуулах дадлага ажлыг зааврыг өгнө. - Ажлыг гүйцэтгэж буйг хянаж, шаардлагатай баг эсвэл сурагчдад зөвлөгөө, заавар өгнө. - Графикийн шинж чанарыг тохируулах талаар нэмэлт мэдээлэл, заавар зөвлөгөө өгнө. - Амжилттай гүйцэтгэж буй баг, сурагчдыг урамшуулна. - График болон диаграммын ялгаа онцлогийг ярилцаж, ямар үед алийг нь хэрэглэх нь тохиромжтой авч үзнэ.	- Хүснэгтийн өгөгдлөөр график, диаграмм байгуулах дадлага ажил гүйцэтгэнэ. - Шаардлагатай бол багш эсвэл бусад сурагчдаас тусламж авна. - Байгуулсан графикийнхаа харагдац, шинж чанарыг тохиромжтойгоор тохируулна. - Даалгавраа амжилттай гүйцэтгэсэн бол багшид үзүүлж зөвлөгөө авна. - График болон диаграммын ялгаа онцлогийг ойлгож, хэдийд алийг нь хэрэглэхэд тохиромжтой болохыг мэдэж авна.	- Хүснэгтэн мэдээлэл боловсруулах программд график, диаграмм байгуулах үе шатыг харуулсан цахим үзүүлэн - Цахим хүснэгт, график, диаграмм
16'	Байгуулсан график диаграммаа танилцуулах, ярилцах, сайжруулах	4-5 сурагчийн эсвэл багийн байгуулсан хүснэгт болон графикийг танилцуулахыг санал болгоно.	- Хийсэн хүснэгт болон байгуулсан графикаа танилцуулж, ярилцана. - Хийсэн саналаа танилцуулахдаа усны зүй зохистой хэрэглээний талаар багаас гаргасан саналаа бусдадаа танилцуулж тэдний саналыг сонсож, хэлэлцэнэ.	Сурагч, эсвэл багийн боловсруулсан цахим хүснэгт, график, диаграмм

		- Багууд хийсэн ажлынхаа үр дүнг танилцуулахдаа боловсруулсан мэдээллийн мөн чанар, тухайлбал, усны зүй зохистой хэрэглээний талаарх багаас гаргасан саналаа бусад нөхдөдөө танилцуулж, хэлэлцүүлэхийг сануулна. - Танилцуулсан ажлыг үнэлэх, сайшааж, багш өөрийн саналаа хэлэхийн сацуу цаашид анхаарах, сайжруулах талаар хэлж санал солилцоно.	- Багшийн болон бусад нөхдийн асуусан асуултад хариулна. - Бүтээлээ танилцуулаагүй сурагчид асуулт асууж, хийсэн ажилд үнэлгээ өгч, саналаа хэлнэ. - Өөрийн ажлыг танилцуулж буй сурагчийн ажилтай харьцуулж, ажлаа сайжруулах санааг олж авна.	
3'	Дүгнэлт хийх, гэрийн даалгавар өгөх	- Тоон өгөгдөл бүхий хүснэгтээр график, диаграмм байгуулах үйлийн үе шат, график, диаграммын онцлог ялгаа зэргийг тодруулан дүгнэнэ. - Өөрийнхөө болон гэрийнхээ (өрх гэрийн) нэг өдрийн усны хэрэгцээг тодруулж ирэх гэрийн даалгавар өгнө.	- Хичээлийн дүгнэлтийг сонсож, ойлгон тэмдэглэж авна. - Даалгавраа тэмдэглэж авна.	

Нэгж хичээлээр хийсэн сурагч/багийн бүтээлийг үнэлэх үнэлгээний жишиг рублик:

№	Сурагчийн нэр	Үнэлэх шалгуур									
		Мэдээллээс тоон мэдээллийг ялгаж авч зохимжтой хэлбэрээр хүснэгтэн мэдээлэл үүсгэж буй байдал		Хүснэгтэн мэдээллийн мөн чанарыг тодорхой илэрхийлэх график, диаграмм байгуулж, хэлбэршүүлж буй байдал		Байгуулсан хүснэгт болон график, диаграммаа бусдад тайлбарлаж буй байдал		Боловсруулсан мэдээллийн агуулгыг ойлгож, түүний талаар өөрийн болон багийнхаа санааг нэгтгэн бусдад танилцуулж буй байдал			
		Тоон үзүүлэлтээр илэрхийлэгдэх мэдээллийг зөв зүйтэй ялган авсан	Ялган авсан мэдээллээрээ хүснэгтэн мэдээллийг зохимжтой хэлбэрээр хийсэн	Хүснэгтдээ мэдээллээ зөв оруулж, хэлбэршүүлсэн	Хүснэгтэн мэдээллээ тодорхой илэрхийлсэн график, диаграмм байгуулсан	Байгуулсан график, диаграммынхаа шинж чанар, харагдцыг зохимжтойгоор тохируулсан	Хүснэгтийн мэдээллийн хоорондын уялдаа холбоо, тэдгээрийн мөн чанарыг гарган тайлбарласан	Хүснэгтэн мэдээллийг илэрхийлсэн график, диаграммыг тоон өгөгдөл, мэдээлэлтэй уялдуулан тайлбарласан	Мэдээллийг боловсруулах явцдаа түүний гол агуулгыг ойлгосон.	Боловсруулсан мэдээллийн талаар өөрийн санаагаа зохимжтой илэрхийлсэн, асуулт асуусан.	Бусад нөхдийн гаргасан санааг нэгтгэн дүгнэж, оновчтой илэрхийлсэн.
1											
2											

Хэрэглэгдэхүүн:

- Усны нөөц, тархац болон усны бохирдол, хомсдолын талаарх мэдээлэл (Мэдээлэл технологийн 7 дугаар ангийн сурах бичгийн мэдээллийг ашиглаж болно)
- Усны эргэлт, тархац, усны бохирдол, хомсдолын талаарх мэдээлэл бүхий цахим танилцуулга, багаар эсвэл бие даан ажиллахад зориулсан ТӨМ (жишээ мэдээллийг доор оруулав)

Багаар ажиллаж, хүснэгтэн мэдээлэл боловсруулах мэдээлэл

Кейс 1:

Ус маш тайван бус, өөрийнхөө орших хэлбэрээ өөрчлөх гэж ямагт тэмүүлж байдаг. Байгальд усны агуу их эргэлт явагдана. Далай тэнгисийн хязгааргүй цэлгэр гадаргаас усны ууршилт тасралтгүй явагдаж уур үүснэ. Агаар мандалд орших усны уурын 86% нь далайн гадаргаас, харин эх газраас зөвхөн 14% нь үүснэ. Усны уур агаар мандалд үүл болон хуримтлагдаж түүнээс газрын гадарга болон далай дээр бороо, цас буудаг. Борооны ус газрын гадарга дээр гол, горхи, ууланд мөсөн гол болдог. Эцэст нь усны зарим хэсэг нь далай тэнгист буцаж очдог. Борооны усны зарим нь чулуулагт нэвчиж газрын хэвлийгээр шилжинэ.

Дэлхийн бөмбөрцгийн гадарга дээр (түүний талбай 510,083 км²) жилд 520,000 шоо км тунадас унадаг байна. Энэ нь Каспийн тэнгисийн уснаас үл ялиг бага. Дэлхийн бөмбөрцгийн гадаргаас жилд ууршиж байгаа усны тоо хэмжээ дээрхтэй бараг адил. Жилийн дотор Дэлхий дээр бууж байгаа усыг түүний гадаргаар жигд хуваарилан бүрхвэл 1 м гаруй зузаан усаар хучигдана. Дэлхийн усны балансыг судалж үзэхэд далайн ус 2600 жилийн дотор, агаар мандал дахь ус 9 хоногт, голын ус 12 хоногт бүрэн солигдож эргэлтэд ордог аж. Дэлхийн нийт усны нөөц 1386.0 сая шоо км бөгөөд 97.5 хувийг далай тэнгисийн мөсөн уул, мөсөн голын ус, харин 2.5 хувийг цэвэр цэнгэг ус эзэлдэг байна.

0.5 л кока кола үйлдвэрлэхэд гурав, нэг кг төмс тарихад 250-500, бие гүйцсэн нэг үхрийг амьдралынх нь турш ундаалахад 5-20 мянга, нэг машин үйлдвэрлэхэд 400 мянга, нэг гулдмай алт боловсруулан гаргахад найман сая литр ус зарцуулагддаг (Н.Сонинхишиг, 2008). Дэлхийн нийт хүн амын 20 орчим хувь буюу 1,1 тэрбум хүн цэвэр усны хомсдолд ороод байна.

Кейс 2:

Манай орны нийт ус ашиглалт, усны хэрэглээ жилд 500 сая шоо метр байдаг ба

- Нийт хүн амын 30.5 хувь нь төвлөрсөн ус түгээгүүрийн сүлжээнээс
- 35.8 хувь нь зөөврийн ус тээврийн үйлчилгээнээс
- 24.6 хувь нь ус түгээх байр, худгаас,
- 9.1 хувь нь булаг, шанд, гол горхиноос усаа авч хэрэглэж байна.

Манай улс усны багавтар нөөцтэй орон бөгөөд нийт 599 шоо км ус байдгаас нууруудад 500 шоо км, мөстөлтөд 62.9 шоо км, гол мөрөн, тэдгээрийн газрын доорх усны тэжээл 34.6 шоо км ус байна. Усны ашиглалт, хэрэглээ жилд дөнгөж 500 сая шоо метр, 20 хувийг гадаргуугийн усны нөөцөөс, үлдсэн 80 хувийг газрын доорх усаар хангаж байна (GoGo, 2012)

Усны хэрэглээг салбараар нь харуулбал:

- 18.1 хувь нь хүнс ба ахуйн хэрэглээнд
- 39.3 хувь нь үйлдвэрлэлд
- 24.0 хувь нь мал аж ахуйд
- 17.4 хувь нь хөдөө аж ахуйн усжуулалтад
- 1.2 хувь нь хотын ногоон байгууламжид хэрэглэгджээ (barilga.mn, 2012)

Гол, мөрний усны нөөцийн 70 гаруй хувь нь Алтай, Хангай, Хэнтий нуруу, Хөвсгөлийн уулсын өндөрлөг хэсэг буюу нутаг дэвсгэрийн 30 гаруй хувьд бүрэлддэг (Д.Батмөнх, 2014)

Кейс 3: Хотын хүн амын усны нэг өдрийн хэрэглээ:

Орон сууцад амьдардаг иргэд 200 литр, гэр хороолол дахь зөөврийн ус хэрэглэдэг иргэд 6-8 литр, төвлөрсөн шугамаас ус хэрэглэдэг иргэд 7-9 литр, зуслан, хувийн орон сууцтай иргэд 5-6 литр ус тус тус хэрэглэдэг байна.

Орон сууцад амьдардаг нэг иргэн 1998 онд 450 литр ус хэрэглэж байсан бол 2011 оноос 200 гаруй литр болж ус хэрэглээ 2 дахин буурсан. Энэхүү бодит үр дүн нь эх үүсвэрээс хэрэглэх усны хэмжээг 2 дахин бууруулсан ч энэ хэмжээгээрээ бусад өсөн нэмэгдсэн хэрэглээг усаар хангах боломжийг бүрдүүлсэн.

Хотын хүн амын тоо өдгөө 1.3 сая болсон, тэдний бараг 60 хувийн ус хэрэглээ ихээхэн доогуур түвшинд байна. Иймээс иргэдийн одоогийн ус хэрэглээг нэмэгдүүлэх арга бол орон сууцжуулах явдал бөгөөд одоогийн 7-9 литр байгаа иргэний хоногийн дундаж ус хэрэглээ доод тал нь 150 литр болох юм. Ингэснээр одоогийн ус хэрэглээг 16-20 дахин нэмэгдүүлнэ.

4. БАЙГАЛИЙН УХААН

4.1 БАЙГАЛИЙН УХААНЫ СУДЛАГДАХУУНЫ ИНТЕГРАЦ

Дэлхийн нийтийн тогтвортой хөгжлийг хангахад иргэн бүрийн ТХБ маш чухал үүрэгтэй, ач холбогдолтой гэдэгт улс орнууд санал нэгдэж байна. Иргэний ТХБ-той эсэх нь байгаль, нийгмийн юмс, үзэгдэл, учир шалтгааныг ойлгож, асуудалд ёс зүйтэй хандах хандлага, зан үйл төлөвшсөн эсэх, улмаар хамгийн эгзэгтэй, хүнд хэцүү сорилттой тулгарсан ч шийдвэр гаргахдаа насан туршдаа ТХ-ийн зарчмыг нэн тэргүүнд баримталдаг эсэхээр тодорхойлогдоно гэж үзэж болно. ТХБ-д Байгалийн ухааны боловсролын эзлэх байр суурь маш чухал гэдэгтэй хэн ч маргахгүй биз ээ.

Бид БУ-ны суурь болон бүрэн дунд боловсролын сургалтын хөтөлбөрт ТХБ хэрхэн интеграцчилсныг шинжлэн, улмаар энэхүү интеграцчиллыг хичээлийн түвшинд хэрхэн хэрэгжүүлэхийг зөвлөсөн жишээ нэгж хичээл боловсрууллаа.

ЕБС-ийн дунд ангийн буюу суурь боловсролын сургалтын төлөвлөгөөний дагуу физик, хими, биологийн хичээлийг VI-IX ангид, газар зүйн хичээлийг VII-IX ангид тус тус судалж байна. Харин ЕБС-ийн ахлах сургуулийн X-XI ангид хими, физик, биологи, газар зүйн хичээлийг заавал судлах, мөн X-XII ангид сонгон гүнзгийрүүлж судлахаар заасан байна. Бидний төслийн хүрээнд заавал судлах хичээлийг хамруулж байгаа тул цаашид СБ-ын VI-IX ангийн хөтөлбөр, БДБ-ын X-XI ангийн заавал судлах агуулгын хүрээнд бүх шинжилгээг гүйцэтгэсэн болно.

СБ-ын цөм хөтөлбөрт эдгээр 4 хичээлийн хөтөлбөрийг нэгдмэл байдлаар боловсруулсан бөгөөд анги тус бүрийн агуулгыг л хичээлээр ялгаж тодорхойлсон байна. Суурь боловсролын байгалийн ухааны цөм хөтөлбөрийн зорилго нь “Сурагч нь байгалийн юмс, үзэгдлийг танин мэдэх арга барилаа хөгжүүлж, тасралтгүй суралцдаг, хүрээлэн буй орчиндоо ээлтэй, түүнийг хайрлан хамгаалахад хувь нэмрээ оруулдаг иргэн болж төлөвшинэ” гэсэн байна. ТХБ-ын асуудлыг тусгайлан нэрлэж оруулаагүй боловч цөм хөтөлбөрийн 9.2.4 зорилтод “Байгалийн юмс үзэгдлийг судлах явцдаа байгаль, нийгмийн харилцан хамаарлыг ойлгож, хүний үйл ажиллагааны байгальд үзүүлж буй сөрөг нөлөөллийг тодорхойлон түүнээс урьдчилан сэргийлэх, байгаль орчноо хамгаалах үүрэг хариуцлагаа ухамсарлаж, үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцдог болно” гэсэн нь үндсэндээ ТХ-ийн 3 тулгуурын нэг болох “Байгаль-экологи”-ийг багтаасан байна. Эдгээр 4 хичээлийн хувьд БДБ-ын цөм хөтөлбөрийн зорилго нь нэгдсэн байдлаар “Сурагч нь ахуй амьдралын болон шинжлэх ухаан, технологийн мэдээлэл боловсруулах, асуудал шийдвэрлэх, шийдвэр гаргахад физикийн (химийн, биологийн, газар зүйн) хэл, сэтгэлгээгээр хандах, бие даан бүтээлчээр суралцах мэдлэг, чадвар эзэмшинэ” гэж тодорхойлогдсон байна. Мөн хөтөлбөр тус бүр зорилтоо сурагчдын эзэмшсэн байх “мэдлэг, ойлголт”, “чадвар”, “хандлага” гэсэн багцаар тодорхойлсноос сурагчдад

төлөвших хоёр дахь хандлагыг нэгдсэн байдлаар “Асуудалд хүрээлэн буй орчны аюулгүй байдал, тогтвортой хөгжлийн үзэл санааны үүднээс хандах” гэж ТХБ-той шууд холбож тодорхойлсон байна.

Байгалийн ухааны хичээлүүдийн цөм хөтөлбөр дэх ТХБ-ын агуулгын интеграцчилгдсан байдлыг төслийн ерөнхий дизайны дагуу матриц 1-д тодорхойлоход нийт суралцахуйн 162 зорилт тодорхойлогдсоныг судлагдахуунаар, боловсролын түвшингээр, ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтыг айгаар ялгаж харууллаа (Хүснэгт 4.1). Хичээл тус бүрээр, энд тодорхойлогдсон суралцахуйн зорилт тус бүрээр ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдэвтэй холбогдох байдлыг матриц 2-ын 1-6 дугаар баганаас, арга зүйн интеграцчилал буюу ТХЗБ-ын сургалтын аргын төрөл, ТБ-ын цогц чадамжид оруулах хувь нэмрийг хэрхэн тодорхойлсныг матриц 2-ын 7-10 дугаар баганаас үзнэ үү.

ТХ-ийн 17 зорилгоос “ТХ305. Жендэрийн тэгш байдал”, “ТХ316. Энх тайван, шударга ёс, хүчирхэг институцууд” гэсэн хоёр зорилгод хамаарах суралцахуйн зорилт БУ-ны цөм хөтөлбөрүүдэд төдийлэн тусаагүй нь эдгээр хичээлийн байгалийн юмс үзэгдэл, техник технологийг тухай тухайн шинжлэх ухааны үндэстэйгээр тайлбарлах агуулгын онцлогтой холбоотой байна. Мөн ТХ301. Ядууралгүй байх, ТХ304. Чанартай боловсрол, ТХ310. Тэгш буй байдлыг багасгах, ТХ311. Тогтвортой хот суурин, оршин суугчид, ТХ317. ТХЗ-ын төлөөх түншлэл гэсэн ТХ-ийн нийт 5 зорилгод хамаарах суралцахуйн зорилт зөвхөн газар зүйн хөтөлбөрт туссан нь газар зүйн шинжлэх ухаан нь байгаль, нийгмийн үзэгдэл, юмсын харилцан холбоог цаг хугацаа, орон зайн хүрээнд авч үздэг онцлогтой шууд уялдаатай байна.

Хүснэгт 4.1. Байгалийн ухааны цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт

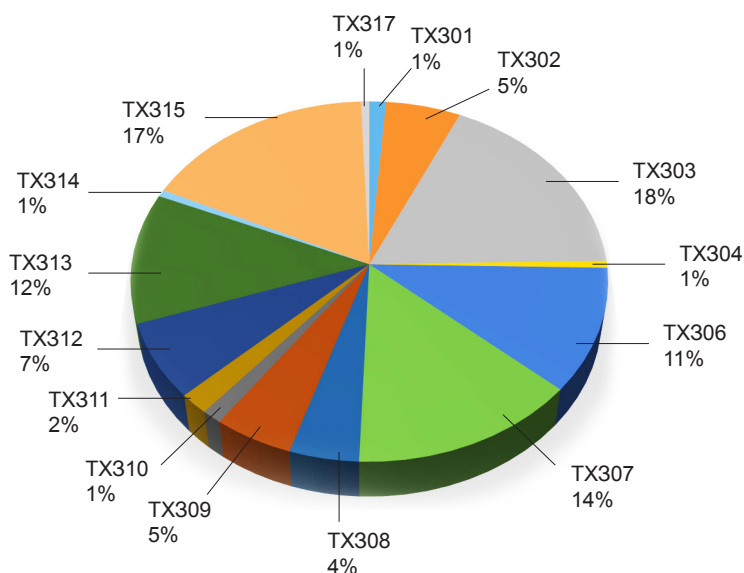
Хичээл түвшин		ТХЗ 1	Тогтвортой хөгжлийн зорилго															Нийт		
			2	3	4	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	17				
Физик	СБ	Нийт		1			1	7										9	19	162
		ТМ		1			1	5										7		
		НСХ						2										2		
	БДБ	Нийт						7					1	2				10		
		ТМ						4					1	1				6		
		НСХ						3						1				4		
Биологи	СБ	Нийт		4	12								1			7		24	58	
		ТМ		3	7								1			3		14		
		НСХ		1	1											3		5		
		ЗТ			4										1		5			
	БДБ	Нийт		1	16		3						1	4		9		34		
		ТМ		1	12		2						1	4		7		27		
		НСХ			1		1									1		3		
		ЗТ			3											1		4		
Хими	СБ	Нийт					5							2		1		8	27	
		ТМ					1							1		1		3		
		НСХ					1											1		
		ЗТ					3							1				4		
	БДБ	Нийт		1			1	4		5			5	2		1		19		
		ТМ		1			1	4		5			5	2		1		19		

Газар зүй	СБ	Нийт					2	2	1	1			1	4		5	1	17	58
		ТМ					0	2	1	1				4		3		11	
		НСХ					1						1			1		3	
		ЗТ					1									1	1	3	
	БДБ	Нийт	2	2	1	1	6	3	6	2	2	3	2	5	1	5		41	
		ТМ	2	1	1	1	4	3	6	2	1	2	2	3	1	3		32	
		НСХ					1				1	1		1				4	
		ЗТ		1			1							1		2		5	
	Нийт		2	9	29	1	18	23	7	8	2	3	11	19	1	28	1		

ТХЗ-уудаас ТХ303, ТХ306, ТХ307, ТХ312, ТХ313, ТХ315-тай холбоотой суралцахуйн зорилт харьцангуй олон (11-29 суралцахуйн зорилт) тодорхойлогджээ. Хамгийн олон буюу суралцахуйн 29 зорилт ТХ303. Эрүүл мэнд, сайн сайхан байдал гэсэн зорилттой холбогдож байгаа нь бараг бүхэлдээ биологийн суралцахуйн зорилт байна. ТХ313. Уур амьсгалын төлөөх үйл хэрэг зорилттой дөрвөн хичээлийн холбогдох суралцахуйн зорилт харьцангуй жигд байгаа бөгөөд хамгийн нийтлэг интеграцчилал нь ДЭЛХИЙН ДУЛААРАЛ-ын асуудалд хамаарч байна. ТХ306.

Цэвэр ус ба ариун цэврийн зорилгод хамаарах ТХ-ийн сэдэв, суралцахуйн зорилт БУ-ны дөрвөн хичээлийн хөтөлбөрт тодорхой хэмжээнд орсон байна. ТХ312. Хариуцлагатай хэрэглээ ба үйлдвэрлэл зорилгод хамаарах суралцахуйн зорилт химийн хичээлд арай түлхүү интеграцчилагдсан байгаа нь ахуйн хэрэглээний бодисоос эхлээд түлш шатахуун гэх мэт янз бүрийн бодис материалын хэрэглээг БДБ-ын химийн хөтөлбөрт авч үздэгтэй холбоотой байна. ТХ307. Боломжийн үнэтэй, цэвэр эрчим хүчний асуудлыг биологиос бусад 3 хичээлд интеграцчилсан байгаа бол ТХ315. Газар дээрх амьдралтай холбоотой агуулга физикээс бусад 3 хичээлд тодорхойлогдсон байна.

Зураг 4.1. Байгалийн ухааны цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт (ТХЗ-оор, хувиар)

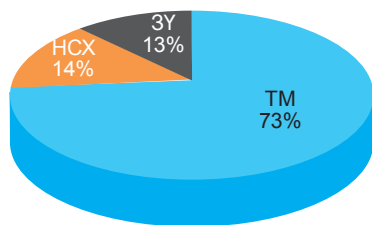

БУ-ны хичээлүүдийн ТХЗ-той интеграцчилагдсан гэж тодорхойлогдсон 162 суралцахуйн зорилтыг ТХ-ийн зорилгын суралцахуй зорилтын 3 айгаар авч үзвэл

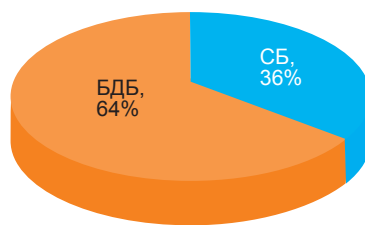
танин мэдэхүйн суралцахуйн зорилт 73%, харин боловсролын түвшингээр авч үзвэл БДБ-ын суралцахуйн зорилт 64% буюу тус тус дийлэнх хувийг эзэлж байна (зураг 4.2, Хүснэгт 4.2). Ялангуяа суурь болон бүрэн дунд боловсролын физик, химийн хичээлийн хувьд нийгэмшихүй-сэтгэл хөдлөл, зан үйлийн суралцахуйн зорилтод харгалцах цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт харьцангуй цөөн байна (Хүснэгт 4.2). Үүнийг нэг талаас БУ-ны хичээлийн хөтөлбөрийн зорилго дахь “...ахуй амьдралын болон шинжлэх ухаан, технологийн мэдээлэл боловсруулах, асуудал шийдвэрлэх, шийдвэр гаргахад физикийн (химийн, биологийн, газар зүйн) хэл, сэтгэлгээгээр хандах” гэсэнтэй, нөгөө талаас БДБ-ын цөм хөтөлбөрт ШУ-ны түвшин харьцангуй өндөр, “өдөр тутмын амьдрал болон бусад шинжлэх ухааны асуудалд тухайн ШУ-ны мэдлэгийн үүднээс хандах” боломж илүү байгаагаар тайлбарлаж болно.

Хэдийгээр “нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл”, “зан үйлийн” айн суралцахуйн зорилт харьцангуй цөөн тодорхойлогдсон ч энэ нь БДБ-ын байгалийн ухааны хичээлүүд ТХБ-ийн хандлага төлөвшихөд оруулах хувь нэмэр бага гэж дүгнэх үндэслэл болохгүй юм. Гагцхүү сурагчдад эерэг хандлага, зан үйл төлөвших, ТХ-ийн асуудалд ёс зүйтэй, шинжлэх ухаанчаар хандах чадвар эзэмшүүлэхэд хичээлийн арга зүйн шийдлийг чиглүүлж байгаа эсэхэд асуудал оршино гэж үзэж байна.

Зураг 4.2. Байгалийн ухааны цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт (хувиар)

а) ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын айгаар

б) Боловсролын түвшингээр

Мөн нөгөө талаас БДБ-ын цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт илүү танин мэдэхүйн талаас томъёологдсонтой холбоотой байж болно. Энэ тухайд цаашид нарийвчилсан тусгай судалгаа хийх нь зүйтэй юм.

Хүснэгт 4.2. Байгалийн ухааны цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт (ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын айгаар)

БУ-ны сургалтын хөтөлбөр		ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт			Нийт	
		Танин мэдэхүйн	Нийгэмшил сэтгэл хөдлөлийн	Зан үйлийн		
СБ	Физик	7	2		9	58
	Биологи	14	5	5	24	
	Хими	3	1	4	8	
	Газар зүй	11	3	3	17	
	Нийт	35	11	12		
БДБ	Физик	6	4		10	104
	Биологи	27	3	4	34	
	Хими	19			19	
	Газар зүй	32	4	5	41	
	Нийт	84	11	9		
Нийт		119	22	21		162

Боловсролын сэтгэл судлалын онол, аргазүй болон сургалтын арга зүйн чиглэлийн олон улсын судалгааны үр дүнд үндэслэн ЮНЕСКО-оос нэрлэсэн ТХЗБ-ыг хэрэгжүүлэх “түлхүүр” 4 төрлийн аргаас цөм хөтөлбөрийн тухайн суралцахуйн зорилтыг ТХБ-той интеграцчилсан байдлаар хэрэгжүүлэхэд тохиромжтой аргыг сонгож, түүний үндэслэлийг тодорхойлсныг матриц 2-оос дэлгэрэнгүйгээр үзэж болох бөгөөд тоон мэдээллийг Хүснэгт 4.3-т үзүүлээ.

Тухайн судлагдахууны болон тухайн суралцахуйн зорилтын онцлогоос хамааран нэг суралцахуйн зорилтод 1-3 хүртэл төрлийн арга хэрэглэж болно гэж үзсэн байна. Дунджаар 1 суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэхэд хичээл дээр хамгийн багадаа 2 арга хослуулан хэрэглэх боломж байгаа нь суралцахуйн зорилт ба сургалтын аргын харьцаанаас харагдаж (Хүснэгт 4.3) байна. Шинжилгээ/судалгаа хийх аргын хэрэглээ нийт аргын 50 орчим хувийг эзэлж байна.

Энэ нь өмнө дурдаж байсанчлан Суурь болон Бүрэн дунд боловсролын БУ-ны хичээлийн хөтөлбөрийн зорилго дахь “... байгалийн юмс, үзэгдлийг танин мэдэх арга барилаа хөгжүүлж, тасралтгүй суралцах”, “... ахуй амьдралын болон шинжлэх ухаан, технологийн мэдээлэл боловсруулах, асуудал шийдвэрлэх, шийдвэр гаргахад физикийн (химийн, биологийн, газар зүйн) хэл, сэтгэлгээгээр хандах”, зорилт дахь “Байгалийн юмс үзэгдлийг судлах явцдаа байгаль, нийгмийн харилцан хамаарлыг ойлгох”, “... өдөр тутмын амьдрал болон бусад шинжлэх ухааны асуудалд тухайн ШУ-ны мэдлэгийн үүднээс хандах ... хандлага” төлөвшүүлэх гэсэнтэй холбоотой байна.

Хүснэгт 4.3. Байгалийн ухааны цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗБ-ын сургалтын арга

Хичээл, түвшин		Суралцахуйн зорилт	Бодит үйл ажиллагаанд оролцох	Шинжилгээ/судалгаа хийх	Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэх	Алсын хараатай болох	Санал болгосон сургалтын арга	Суралцахуйн зорилт ба сургалтын аргын харьцаа
Физик	СБ	9	3	7	3	4	17	1 ÷ 1.9
	БДБ	10	6	8	2	2	18	1 ÷ 1.8
Биологи	СБ	24	11	5	14	7	37	1 ÷ 1.5
	БДБ	34	13	18	3	0	34	1 ÷ 1.0
Хими	СБ	8	0	7	0	4	11	1 ÷ 1.4
	БДБ	19	2	17	5	4	28	1 ÷ 1.5
Газар зүй	СБ	17	7	13	10	3	33	1 ÷ 1.9
	БДБ	41	5	26	9	1	41	1 ÷ 1.1
Нийт		162	47	101	46	25	219	1 ÷ 1.35

Боловсролын түвшингээр харьцуулж үзвэл БДБ-ын түвшинд шинжилгээ, судалгаа хийх арга түлхүү хэрэглэгдэх хандлага ажиглагдаж байгааг БДБ-д шинжлэх ухааны түвшин харьцангуй өндөр байгаагаар тайлбарлаж болно. Гагцхүү сургалтын аргын мөн чанар (илүү нарийвчлан хэлбэл, суралцахуйн сэтгэл судлалын үндэслэл)-ыг танин барьж, хичээлийн агуулгад нийцүүлэн оновчтой хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

Сонгосон аргын дагуу тухайн суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэх хичээл, сургалтыг зохион байгуулснаар сурагчдын ТБ-ын цогц чадамжийн төлөвшилд оруулах хувь нэмэр, түүний үндэслэлийг тодорхойлсон дүнг Хүснэгт 4.4-т үзүүлээ. БУ-ны 4 хичээлээр ТБ-ын 8 цогц чадамжийн төлөвшилд хувь нэмэр оруулах боломж 244 тодорхойлогдсон байна.

Судлагдахуун тус бүрээр боловсролын түвшнүүд дэх суралцахуйн зорилт ба цогц чадамжийн харьцааг тодорхойлж үзэхэд дунджаар цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн 2 зорилт ТБ-ын 3 цогц чадамжийн төлөвшилд хувь нэмэр оруулах боломжтой байна. Өөрөөр хэлбэл, бид арга зүйн дэглэлтээ оновчтой зөв хийж, чанартай сургалт зохион байгуулж чадвал ТБ-ын 8 цогц чадамж бүрэн төлөвшсөн иргэдтэй болох бүрэн боломжтой байна.

- *Тогтолцоот сэтгэлгээний Ц.Ч:* Байгалийн ухаан нь аливаа юмс үзэгдлийг бие даасан тогтолцоо болгон судалдаг шинжлэх ухааны судалгааны арга зүйн онцлогтойгоос гадна, БУ-ны боловсрол өдөр ирэх тутам улам бүр байгаль-нийгэм-эдийн засгийн харилцан хамааралд асуудал шийдвэрлэх чадвартай, бүтээлч иргэнийг бэлтгэхийг дэлхий нийт зорилгоо болгож буй нь онцлогтой юм. Энэ ч утгаараа БУ-ны хичээлээр “тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамж”-ийн төлөвшилт оруулах хувь нэмэр 30% (73) гэж тодорхойлогдсон байна.
- *Урьдчилан тооцоолох Ц.Ч:* Ирээдүйд болох олон янзын (магадлалтай, хүсүүштэй) үйл явдлыг ойлгож үнэлэх, ирээдүйн талаарх өөрийн үзэл бодлыг бий болгох, урьдчилан сэргийлэх зарчмуудыг хэрэгжүүлэх, үр дагаврыг үнэлж дүгнэх гэх мэт чадваруудыг энэ цогц чадамжид хамруулан авч үздэг. Биологи болон химийн шинжлэх ухаанд хүний өдөр тутмын амьдралд мөрдвөл зохих урьдчилан сэргийлэх зарчмуудыг авч үздэг учраас энэ цогц чадамжид хувь нэмэр оруулах суралцахуйн зорилт харьцангуй олон байна.
- *Хэм хэмжээний Ц.Ч:* Энэ цогц чадамжийн хүрээнд ёс зүй, ёс суртахууны хэм хэмжээ болон хувь хүний үйл хөдлөлийн хэм хэмжээ, үнэлэмжийг ойлгох, эргэцүүлэн бодох чадвар болон тогтсон норм, стандарт, хэм хэмжээг мөрдөх чадварыг авч үздэг. БУ-ны хичээлүүдээр шинжлэх ухааны үндэслэлтэйгээр тогтоогдсон хэм хэмжээг мөрдөх асуудал илүү түлхүү хөндөгдөж байгаа болно.

Хүснэгт 4.4. ТБ-ын цогц чадамжийн төлөвшилд Байгалийн ухааны цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын оруулах хувь нэмэр

Судлагдахуун		Физик		Биологи		Хими		Газар зүй		Нийт
Боловсролын түвшин		СБ	БДБ	СБ	БДБ	СБ	БДБ	СБ	БДБ	
ЦХ-ийн суралцахуйн зорилт		9	10	24	34	8	19	17	41	
ТБ-ын цогц чадамж	1. Тогтолцоот сэтгэлгээний	5	4	11	13	1	9	6	24	73
	2. Урьдчилан тооцоолох	2	2	14	14	0	11	6	5	54
	3. Хэм хэмжээний	1	1	4	0	1	5	1	0	13
	4. Стратегийн	2	2	2	0	0	1	5	1	13
	5. Хамтран ажиллах	2	4	9	5	0	0	5	3	28
	6. Шүүмжлэлт сэтгэлгээний	6	6	4	2	0	1	4	2	25
	7. Өөрийгөө таньж мэдэх	0	0	7	0	6	6	4	3	26
	8. Асуудал шийдвэрлэх нэгдсэн	1	4	1	0	0	1	2	3	12
Нийт (давхардсан)		19	23	52	34	8	34	33	41	242
СЗ ба ц.ч.-ийн харьцаа		1÷2.1	1÷2.3	1÷2.2	1÷1.0	1÷1.0	1÷1.8	1÷1.9	1÷1.0	1÷1.5

- *Стратегийн Ц.Ч:* Эрчим хүч хэмнэх, сэргээгдэх эрчим ашиглах, уур амьсгалын өөрчлөлтийг сааруулах, усны зохистой хэрэглээг хэвшүүлэх гэх мэт тогтвортой хөгжил, тогтвортой байдлыг дэмжсэн, шинэлэг, дэвшилтэт үйл хэрэгт хамт олноороо оролцох асуудлуудыг БУ-ны хичээлээр авч үзэж байгаа учраас энэ цогц чадамжийн төлөвшилд бодит хувь нэмэр оруулах боломжтой байна.
- *Хамтран ажиллах Ц.Ч:* БУ-ны хичээлээр бусдаас суралцах чадвараа хөгжүүлэх өргөн боломжтой нь зарим талаараа энэ цогц чадамжид хувь нэмэр оруулах боломж олгож байгаа юм. Хамтран ажиллах цогц чадамжийн нэг чухал чадвар нь оролцоонд тулгуурлан асуудал шийдвэрлэхэд зохицуулалт хийх чадвар байдаг боловч БУ-ны хичээлийн онцлогтой холбоотойгоор энэ тохиолдол гараагүй гэж хэлж болно. Багаар хамтран ажиллах, ялангуяа хичээлийн үйл ажиллагааг багаар зохион байгуулахыг “оролцоонд тулгуурлан хамтран ажиллах”-тай адилтган ойлгож болохгүйг анхаараарай.
- *Шүүмжлэлт сэтгэлгээний Ц.Ч:* БУ-ны хичээлээр ТХ-тэй холбоотой асуудлыг судлахад хэлэлцүүлэгт оролцохоос гадна өөрийн үнэлэмж, ойлголт, үйл хөдлөлдөө БУ-ны шинжлэх ухааны хэл, сэтгэлгээ, мэдлэгээ хэрэглэж болох юм.
- *Өөрийгөө таньж мэдэх Ц.Ч:* БУ-ны хичээлүүдийн хувьд хүний үйл ажиллагааны байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөө, тэрхүү сөрөг нөлөөллийг бууруулах, сөрөг нөлөөнөөс урьдчилан сэргийлэхэд үүрэг оролцоо нь чухал болохыг авч үзсэн учраас энэ цогц чадамжид хувь нэмэр оруулах суралцахуйн 25 зорилт тодорхойлогдсон байна.
- *Асуудал шийдвэрлэх Ц.Ч:* Өмнөх 7 цогц чадамжийн хүрээнд багтдаг чадвар, чадамжуудыг нэгтгэн хэрэглэх, эсвэл тогтвортой хөгжлийн нарийн нийлмэл асуудал (жишээлбэл, Эгийн голын цахилгаан станцыг байгуулах эсэх)-ыг авч хэлэлцэх зэрэг суралцахуйн зорилтуудыг асуудал шийдвэрлэх цогц чадамжийн төлөвшилд хувь нэмэр оруулна гэж тодорхойлсон.

БУ-ны судлагдахуунаар боловсруулсан 8 нэгж хичээлийн товчоог Хүснэгт 4.5-д үзүүлээ. XI ангийн Физикийн “Дэлхийн дулаарал”, IX ангийн Химийн “Хүлэмжийн хий”, X ангийн “Аммиакийн үйлдвэр”, X ангийн Биологийн “Ойн хомсдол, доройтол, түүний үр дагаврыг судлах” зэрэг хичээл нь сургалтын цөм хөтөлбөр, түүнийг хэрэгжүүлэх зөвлөмжид ТХБ-ын агуулгатай сайн интеграцчилсан агуулгаар өгөгдсөн байна.

Хүснэгт 4.5. БУ-ны судлагдахууны нэгж хичээлийн товчоо

Хичээл, Түвшин, Анги		Хичээлийн сэдэв	Хичээлийн тойм агуулга		Боловсруулсан
			ШУ-ны тал	ТХБ-ын тал	
Физик	СБ IX	Цахилгаан энерги ба чадал	Цахилгаан энерги, чадал Цахилгааны аюулгүй ажиллагаа Цахилгаан энергийн хэрэглээ	Цахилгааны аюулгүй ажиллагааг мөрдөх, Цахилгаан эрчим хүчний хэрэглээ ба тоолуур	Дэмбэрэлдоржийн Үүрийнтуяа (БМДИ, БУ-ны сургалтын албаны дарга)
	БДБ XI	Дэлхийн дулаарал	Дулаан, температур, цацаргалт, Дулаан цацаргалт – хүлэмжийн эффект дэлхийн дулаарал	Хүлэмжийн эффект, түүний учир шалтгааныг дулааны цацаргалтаар тайлбарлах	Насанбуянгийн Сайнбаяр (БМДИ, арга зүйч)

Биологи	СБ VIII	Тамхинаас татгалзах чадварт суралцах	Утаат тамхины хор нөлөө, утаат тамхинд агуулагдах хорт бодисуудын амьсгалын эрхтэнд үзүүлэх сөрөг нөлөө	Эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг дэмжих дам стратеги. Мансуурах бодисоос урьдчилан сэргийлэх	Очирбатын Мөнхжаргал (Орхон-Хасу ОУ-ын дунд сургуулийн биологийн багш)
	БДБ X	Ойн хомсдол, доройтол, түүний үр дагаврыг судлах	Хүний үйл ажиллагаа амьдрах орчны доройтолд нөлөөлж буйг илрүүлэх: Ойн хомсдол	Биологийн олон янз байдалд нүүрлэж буй аюул занал: Ой устгах	Мижигсэнгээгийн Оюунчимэг (БМДИ, арга зүйч)
Хими	СБ IX	Хүлэмжийн хий	Хүлэмжийн хий гэж ямар ямар хийг хэлэх вэ? Хүлэмжийн хийн эх үүсвэр юу вэ?	Уур амьсгалын өөрчлөлт: Дэлхийн дулаарал ба хүлэмжийн хий	Чойжилсүрэнгийн Нямгэрэл, МУИС-ийн Химийн тэнхимийн багш
	БДБ X	Аммиакийн синтез	Аммиакийн үйлдвэрийн үндсэн нөхцөлийг тодорхойлох	Тогтвортой үйлдвэрлэл (хүлэмжийн хийн ялгаруулалт бага, энергийн хэрэглээ бага, хог хаягдал бага г.м.)	Чойжилсүрэнгийн Нямгэрэл, МУИС, Химийн тэнхимийн багш
Газарзүй	СБ VIII	Хариуцлагатай уул уурхай	Ашигт малтмал ашиглалтын эерэг, сөрөг үр дагавар, газрын доройтол	Биологийн олон янз байдалд нүүрлэж буй аюул занал: зохисгүй хэрэглээ-хэт ашиглалт, хөрсний нөхөн сэргээлт	Ганбаатарын Халиун (БХ, эрдэм шинжилгээний ажилтан)
	БДБ XI	Панамын суваг	Тээврийн салбар ба байгаль нийгэм эдийн засгийн хамаарал, харилцан нөлөөллийг тодорхойлох: Панам	Зам тээвэр-дэд бүтцийн хэрэгцээ, шаардлага: эдийн засаг ашиг, хүлэмжийн хийн ялгаруулалт бага байх,	Зогсоосүрэнгийн Баярмаа (БМДИ, арга зүйч)

Хүснэгт 4.6. Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Физикийн хичээлийн матриц 1-ээс)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	ТХЗБ	
		ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв
1	2	3	4
Энерги, гэрэл дулаан	8, 1.1. Дэлхий нийтийн тулгамдсан асуудлын нэг болох энерги хангамжийн асуудлыг судалж, энергийн хямрал ба хүний нөлөө түүнээс урьдчилан сэргийлэх арга зам, байгаль орчноо хэрхэн хамгаалах талаар өөрийн үзэл бодолтой болно.	ТХ302.ТМ1.	ТХ302.Сэ03.
Энерги, гэрэл дулаан	9, 1. Дулаан. Дулааны үзэгдлийн мөн чанар, учир шалтгааны талаар таамаглал дэвшүүлэх, зорилготойгоор ажиглалт, туршилт хийх, үр дүнг нэгтгэх, боловсруулах, бусдад илэрхийлэх замаар шинжлэх ухаанч арга барилаа хөгжүүлж хатуу, шингэн, хийн үндсэн шинж чанарын талаарх мэдлэг ойлголтоо молекуляр загвараар гүнзгийрүүлнэ. Түүнчлэн дотоод энерги болон бодисын гурван төлөв байдалтай холбож судална.	ТХ306.ТМ2.	ТХ306.Сэ01.
Бидний эргэн тойрон дахь физик	6, 4.1. Энерги ба түүний хэрэглээний талаар өмнөх мэдлэгээ туршилт судалгааны ажлаар гүнзгийрүүлэн судалж хүн төрөлхтний амьдрал ахуйдаа ашигладаг ус, нар, салхины энерги, чулуужсан нүүрс нь энерги болох тухай, тэдгээрийн онцлог шинж чанар, хэрэглээний тухай мэдлэгээ гүнзгийрүүлнэ.	ТХ307.ТМ1	ТХ307.Сэ02.

Цахилгаан, соронзон	9, 2.2 Физикийн шинжлэх ухаан болон орчин үеийн техник, технологийн мэдлэг, чадвараа хэрэгжүүлж, физикийн шинжлэх ухааны хэлийг өдөр тутмын цахилгаан хэрэгслүүд түүнд явагддаг үзэгдлийг тайлбарлахад ашиглана . 9, 2.3.а Цахилгааны аюул учрах нөхцөлийг үндэслэж физикийн шинжлэх ухаанд суралцахын ач холбогдол, хэрэгцээ шаардлагыг мэдэрнэ . 9, 2.3.в Цахилгааны талаар судлах сонирхол, хүсэл эрмэлзэлтэй болж , бие даан болон хамтран суралцах үйл ажиллагаанд бүтээлчээр ханддаг болно .	TX307.TM3.	TX307.Сэ04.
Бидний эргэн тойрон дахь физик	6, 4.2. Бүхий л төрлийн цахилгаан үүсгүүрийн хэмжээ ба түүнд зарцуулагдах цаг хугацааны хэмжүүр зэргийг тоолох, тус бүрийн цахилгаан үүсгэж байгаа онцлог шинж, харилцан хамаарал зэргээс ашигтай цахилгаан энергийн хэрэглээний талаар судалгаа хийх, ажиглах, хэмжилт хийх , судалгааны үеийн хөдөлмөр аюулгүйн үйл ажиллагаатай холбоотой асуудлыг шийдвэрлэж цахилгаан энергийн нийт зарцуулалтын хэмжээ, галаас гарах болон ус, нар, цөмийн энергийн талаарх ойлголтоо гүнзгийрүүлнэ .	TX307.TM4.	TX307.Сэ03.
Бидний эргэн тойрон дахь физик	6, 4.2. Бүхий л төрлийн цахилгаан үүсгүүрийн хэмжээ ба түүнд зарцуулагдах цаг хугацааны хэмжүүр зэргийг тоолох, тус бүрийн цахилгаан үүсгэж байгаа онцлог шинж, харилцан хамаарал зэргээс ашигтай цахилгаан энергийн хэрэглээний талаар судалгаа хийх, ажиглах, хэмжилт хийх , судалгааны үеийн хөдөлмөр аюулгүйн үйл ажиллагаатай холбоотой асуудлыг шийдвэрлэж цахилгаан энергийн нийт зарцуулалтын хэмжээ, галаас гарах болон ус, нар, цөмийн энергийн талаарх ойлголтоо гүнзгийрүүлнэ .	TX307.HCX1.	TX307.Сэ02.
Бидний эргэн тойрон дахь физик	8, 4.1. Төрөл бүрийн энергийн эх үүсвэр, түүний хэрэглээ болон энергийг боловсруулахын байгальд үзүүлж буй сөрөг нөлөөллийг тодорхойлон түүнээс урьдчилан сэргийлэх, байгаль орчноо хамгаалах асуудлын талаар судална . Дэлхийн энергийн хэрэгцээний талаар үзэл бодлоо илэрхийлэх, хүрээлэн буй орчин дахь хүний нөлөө, түүний үр дагаврыг тайлбарлах , сэргээгдэх ба үл сэргээгдэх энергийн эх үүсвэрүүдийн талаар мэдээллийн эх сурвалжуудыг ашиглан дэлхийн энергийн хэрэгцээг нягтлах , энергийн хувирлын мөн чанар болон үүсгэж байгаа цахилгааны хэмжээ зэргийг судалж , тулгамдсан асуудлыг дэвшүүлэн түүнийг шийдвэрлэхэд суралцана .	TX307.HCX2.	TX307.Сэ02.

Хүснэгт 4.7. Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Биологийн хичээлийн матриц 1-ээс)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	ТХЗБ	
		ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв
1	2	3	4
1. Амьд биеийн үндсэн шинж, ангилал	6,01.2. Амьд биеийн үндсэн шинжид үндэслэн орон нутгийнхаа ургамал, амьтдыг ангилах	TX315.TM1.	TX315.Сэ08.
Амьд биеийн бүтэц, амьдралын үйл ажиллагаа	6,02.5 Эсээс эд, эрхтэн, амьд бие махбод үүсэхийг ойлгох	TX303.TM5.	TX303.Сэ03.
Амьд биеийн бүтэц, амьдралын үйл ажиллагаа	6,02.7. Хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлд бичил биетний үүргийг судалж тайлбарлах	TX302.HCX1	TX302.Сэ10.
Амьд биеийн бүтэц, амьдралын үйл ажиллагаа	6,02.8. Бичил биетэн задлагч амьд бие болохыг ойлгож үүргийг тайлбарлах	TX315.TM1.	TX315.Сэ01.

Амьд биеийн үржил, хөгжил	6,03.2. Ургамлын үр соёолох, ургамал ургахад нөлөөлөх хүчин зүйлийг тайлбарлах	TX315.HCX5.	TX315.Сэ08.
Амьд биеийн хоорондын болон орчны харилцан холбоо	6,04.1. Орон нутгийнхаа амьтдыг ажиглан амьд биес амьдрах орчиндоо хэрхэн дасан зохицсон болохыг судлах	TX315.HCX3.	TX315.Сэ02.
Амьд биеийн хоорондын болон орчны харилцан холбоо	6,04.2. Идэш тэжээлийн гинжин хэлхээг загварчлах ба зурах	TX315.3Y1.	TX315.Сэ01.
Амьд биеийн хоорондын болон орчны харилцан холбоо	6,04.3. Нөхөн сэргээгдэх ба үл сэргээгдэх нөөц баялгийг ялган таних	TX312.TM2.	TX312.Сэ02.
Амьд биеийн үндсэн шинж, ангилал	7,01.3. Нэг эстэн ба вирус зэрэг бичил биетнийг судлах	TX303.TM2.	TX303.Сэ01.
Амьд биеийн бүтэц, амьдралын үйл ажиллагаа	7,02.4. Хооллох хэв маяг, хүнсний бүтээгдэхүүний найрлага илчлэгийг тодорхойлох	TX303.TM1	TX303.Сэ09.
Амьд биеийн үржил, хөгжил	7,03.2. Биеийн юмны мөчлөг, хуанли хөтлөхийн учрыг тайлбарлах	TX303.HCX2	TX303.Сэ06.
Амьд биеийн хоорондын болон орчны харилцан холбоо	7,04.1. Идэш тэжээлийн гинжин хэлхээний зүй тогтол алдагдахад хүний үйл ажиллагааны нөлөөллийг хэлэлцэх	TX315.TM2.	TX315.Сэ01.
Амьд биеийн бүтэц, амьдралын үйл ажиллагаа	8,02.4. Шим ба шим бус бодисуудын биологийн ач холбогдлыг тайлбарлах, зарим амин дэм, эрдэс давс дутахад илрэх шинж тэмдгийг хэлэлцэх	TX302.TM1.	TX302.Сэ01.
Амьд биеийн бүтэц, амьдралын үйл ажиллагаа	8,02.9 Эм гэж юу болох, хүний биед хэрхэн нөлөөлөхийг тайлбарлах	TX303.3Y2.	TX303.Сэ03.
Амьд биеийн бүтэц, амьдралын үйл ажиллагаа	8,02.11 Утаат тамхины хор нөлөөг хэлэлцэх, түүнд агуулагдах хорт бодисууд амьсгалын эрхтэнд сөргөөр нөлөөлөхийг хэлэлцэх	TX303.TM4	TX303.Сэ04.
Амьд биеийн бүтэц, амьдралын үйл ажиллагаа	8,02.12 Согтууруулах ундааг хэрэглэсний үр дагаврыг хэлэлцэх	TX303.3Y4	TX303.Сэ04.
Амьд биеийн бүтэц, амьдралын үйл ажиллагаа	8,02.13 Мансууруулах бодис- хар тамхины сөрөг үйлчлэлийг хэлэлцэх	TX303.TM4.	TX303.Сэ04.
Амьд биеийн үржил, хөгжил	8,03.7. Цэцэгт ургамлын амьдралын эргэлтийг тайлбарлах	TX302.HCX1.	TX302.Сэ10.
Амьд биеийн бүтэц, амьдралын үйл ажиллагаа	9,02.6. Дэлхийн хүн амын хүнс тэжээлийн хүрэлцээ хангамж, ган гачиг, үер усны аюул, хүн амын тоо хэт ихсэх асуудлуудын талаар хэлэлцэх	TX302.TM3.	TX302.Сэ03.
Амьд биеийн бүтэц, амьдралын үйл ажиллагаа	9,02.9. Зүрхний титэм судас нарийсах өвчний шалтгаан, түүнээс урьдчилан сэргийлэх боломжийг хэлэлцэх	TX303.3Y1	TX303.Сэ09
Амьд биеийн бүтэц, амьдралын үйл ажиллагаа	9,02.15. Фотосинтезийн эрчимд гэрлийн өөрчлөлт ба нүүрсхүчлийн хийн концентрац нөлөөлөхийг туршилтаар илрүүлэх	TX315.HCX5	TX315.Сэ05.
Амьд биеийн үржил, хөгжил	9,03.3. Жирэмслэлтээс хамгаалах аргуудыг тайлбарлах	TX303.3Y2.	TX303.Сэ06.
Амьд биеийн үржил, хөгжил	9,03.4. БЗДХ-ууд, илрэх шинж тэмдэг, үе шат, халдвар дамжих зам, үр дагаврыг мэдэх	TX303.TM5.	TX303.Сэ06.
Амьд биеийн үржил, хөгжил	9,03.5. ХДХВ дамжин халдварлах ба ДОХ өвчний халдвараас урьдчилан сэргийлэх арга замуудыг тайлбарлах	TX303.TM2.	TX303.Сэ07.

Хүснэгт 4.8. Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Химийн хичээлийн матриц 1-ээс)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	ТХЗБ	
		ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв
1	2	3	4
4. Хими ба амьдрал	6, 4.1. Хүчиллэг шинжтэй бодис, материалын хүний эрүүл мэнд, байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг хүчиллэг бороогоор жишээлэн, аналог туршилтаар шинжлэн судалсны үр дүнд хүний үйл ажиллагааны байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг ойлгож, байгалиа хамгаалах сэтгэлтэй болохыг дэмжинэ	TX313.3Y1	TX313.Сэ02
4. Хими ба амьдрал	6, 4.2.а. Бохирдол ухагдахууныг томьёолж, ус ахуйн хаягдлаар бохирдох шалтгааныг олж тайлбарлахад суралцана	TX306.TM1	TX306.Сэ05
4. Хими ба амьдрал	6, 4.2.б. Ахуйн нөхцөлд /усны/ бохирдлоос сэргийлэх, түүнд оруулах хувь нэмрээ тодорхойлж чаддаг болно	TX306.3Y3	TX306.Сэ05
4. Хими ба амьдрал	7, 4.2.а. Бохирдлын талаарх ойлголтоо гүнзгийрүүлэн сурагчийн амьдарч, хичээллэж буй орон нутагт ус, агаарын бохирдож буй жишээ гаргаж, түүний шалтгааныг илрүүлж, шийдвэрлэх арга замыг тодорхойлно	TX315.TM4	TX315.Сэ06
4. Хими ба амьдрал	8, 4.2.а. Ус химийн бодисоор, агаар нь тоос, тоосонцроор бохирдох шалтгаан, түүнээс сэргийлэх арга замын талаар эргэцүүлэн бодож, химийн мэдлэгийн үүднээс хандан бохирдлоос сэргийлэх арга замыг тодорхойлж чаддаг болно.	TX306.TM5	TX306.Сэ10
4. Хими ба амьдрал	9, 4.1.а. Бохирдлын шалтгааныг туршилтаар илрүүлж, түүнийг баримт нотолгоо, нэмэлт мэдээллийн эх сурвалжтай харьцуулснаар ус, агаар, хөрсний бохирдлоос сэргийлэх арга замын талаар шинжлэх ухааны үндэстэй санал дэвшүүлэхэд суралцана	TX306.HCX1	TX306.Сэ04
4. Хими ба амьдрал	9, 4.1.а. Бохирдлын шалтгааныг туршилтаар илрүүлж, түүнийг баримт нотолгоо, нэмэлт мэдээллийн эх сурвалжтай харьцуулснаар ус, агаар, хөрсний бохирдлоос сэргийлэх арга замын талаар шинжлэх ухааны үндэстэй санал дэвшүүлэхэд суралцана	TX313.TM1	TX313.Сэ01
4. Хими ба амьдрал	9, 4.1.б. Энэ /а/ нь сурагчийг байгаль орчноо хамгаалах сэтгэлтэй, түүнийг хамгаалахад идэвхтэй оролцдог, бүтээлч иргэн болон төлөвшихөд нөлөөлнө.	TX306.3Y4	TX306.Сэ04

Хүснэгт 4.9. Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Газар зүйн хичээлийн матриц 1-ээс)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	ТХЗБ	
		ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв
1	2	3	4
4. Байгаль-нийгмийн орчин	7, 4.4.г Янз бүрийн цаг хугацаанд уур амьсгал ямар байсан талаар баримт цуглуулан боловсруулж, уур амьсгалын өөрчлөлтийн талаар шинжлэн судлах сонирхолтой болно.	TX313.TM2.	TX313.Сэ05.
4. Байгаль-нийгмийн орчин	7, 4.7.а. Өрх гэрийн усны хэрэгцээг тооцох замаар усыг зохистой ашиглах аргын талаар мэдэж усыг хайрлан хамгаалах, ариг гамтай хэрэглэхэд суралцана.	TX306.3Y3.	TX306.Сэ06.
4. Байгаль-нийгмийн орчин	7, 4.8.а. Хөрс, ургамал, амьтны аймгийн тархалт нь уур амьсгал, гадарга, усан хангамжийн нөхцөлөөс хамаардгийг тодорхой газар нутгаар жишээлэн бодит баримтад тулгуурлан тайлбарладаг болно.	TX315.TM1	TX315.Сэ06.

5. Байгаль нийгмийн хамаарал бүс нутаг	7, 5.2.а. Хүмүүсийн эрхлэх аж ахуй, амьдралын хэв маяг, хүн ам нягт, сийрэг суурьших ялгаа нь байгалийн бүстэй холбоотой болохыг мэдээлэл боловсруулах замаар нотолж орон зайн төсөөллөө хөгжүүлнэ.	TX315.HCX4.	TX315.Cэ08.
1. Гео-орон зайн үндэслэл	8, 1.3.а. Байгалийн үзэгдэл, юмс (үер усны байдал, түймрийн тархалт г.м)-ын нөхцөл байдлын тархалтыг үзүүлсэн зургийг интернетээс олж ашиглах, дүгнэлт гарган тайлбарладаг болно.	TX313.TM5.	TX313.Cэ06.
4. Байгаль-нийгмийн орчин	8, 4.2.в. Ашигт малтмалын ашиглалтын эерэг, сөрөг үр дагавар, газрын доройтлын талаар дүгнэлт гаргаж танилцуулна.	TX315.TM5	TX315.Cэ02.
4. Байгаль-нийгмийн орчин	8, 4.5.б. Баримт, мэдээлэлд тулгуурлан уур амьсгалын өөрчлөлтийн явцын талаар дүгнэлт гаргах, өөрчлөлтийг сааруулах ба дасан зохицохын тулд амьдралын зөв хэв маягийг сонгоход суралцана.	TX313.TM5.	TX313.Cэ03.
4. Байгаль-нийгмийн орчин	8, 4.7.а. Уур амьсгалын өөрчлөлт гадаргын болон гүний усны нөөц, олон жилийн цэвдэгт хэрхэн нөлөөлж байгааг жишээ баримтаар нотолж тайлбарлана.	TX313.TM4	TX313.Cэ10.
4. Байгаль-нийгмийн орчин	8, 4.7.б. Усны нөөцийн зохистой ба зохисгүй ашиглалтыг ялгах, түүнийг хамгаалах арга замыг үгээр болон зургаар илэрхийлэх, усны хэрэглээг янз бүрийн түвшинд тооцон дүгнэлт хийдэг болно.	TX306.HCX3	TX306.Cэ06
4. Байгаль-нийгмийн орчин	8, 4.8.а. Хөрсний бүтэц, шинж чанарыг тодорхойлох туршилт хийх, хөрсний зүсэлт хийж бичиглэх зэргээр шинжлэн судлах арга барилаа хөгжүүлэн хөрсний хэв шинжийн тархалтад нөлөөлөх хүчин зүйлийг тодорхойлох, хөрс, ургамал, амьтны харилцан хамаарал, нөлөөлөх хүчин зүйлийг тодорхойлох, баримтаар нотлох чадвар эзэмшинэ.	TX315.TM4.	TX315.Cэ06.
5. Байгаль нийгмийн хамаарал бүс нутаг	8, 5.2.а. Байгаль хамгаалах уламжлалт зан үйл, тусгай хамгаалалттай газар нутгийн талаар мэдээлэл цуглуулан боловсруулж, тархалтыг зурагт тэмдэглэн ач холбогдлыг дүгнэж, орон нутагтаа тулгарч буй байгаль орчны тулгамдсан асуудлуудыг хэрхэн шийдвэрлэх талаар саналаа боловсруулна.	TX315.3Y1.	TX315.Cэ04.
3. Хүн ам ба сууршил	9, 3.2.б. Эдийн засгийн идэвхтэй хүн ам ба ажилгүйдлийн түвшнийг статистикийн тоон материал дээр үндэслэн судлах, тооцоолох, үр дүнг график, диаграммаар дүрслэн дүгнэлт гаргах, тайлбарлах чадвартай болно.	TX308.TM3.	TX308.Cэ01
4. Байгаль-нийгмийн орчин	9, 4.1.б. Байгалийн нөөцийг ангилан (сэргээгддэг ба сэргээгддэггүй г.м) аж ахуйн хөгжил, байршилд гүйцэтгэх үүргийг дүгнэхдээ Монгол орны болон орон нутгийн жишээгээр тайлбарладаг болно.	TX307.TM1.	TX307.Cэ02.
4. Байгаль-нийгмийн орчин	9, 4.4.б. Аж үйлдвэрийн (түлш, эрчим хүч) байршлын зарчимд үндэслэн нийгэм, эдийн засаг, байгальд үзүүлэх эерэг, сөрөг нөлөөг дүгнэх	TX307.TM5	TX307.Cэ06.
4. Байгаль-нийгмийн орчин	9, 4.6.а. Зам тээврийн бүтэц, хөгжил, байршил, түүнд нөлөөлөх хүчин зүйл, зам тээврийн гүйцэтгэх үүргийг мэдээлэл боловсруулах замаар тодорхойлохдоо зам тээврийн сүлжээний зураг хийх, эдийн засгийн үзүүлэлтээр тооцоо хийх, диаграмм график байгуулах, орон нутгийн замын сүлжээг зураглах, хэтийн төлөвийг төлөвлөж үр ашгийг тайлбарлах зэрэг арга барилд суралцана.	TX309.TM1.	TX309.Cэ09.
4. Байгаль-нийгмийн орчин	9, 4.7.а. Үйлчилгээний салбар болон аялал жуулчлалын эдийн засаг, нийгэм, байгальд үзүүлэх нөлөөг мэдээлэл баримтад тулгуурлан судалж, эдийн засгийн үзүүлэлтийг диаграмм, графикаар дүрсэлж эдийн засаг улс орны хөгжилд оруулах хувь нэмрийг дүгнэдэг болно.	TX312.HCX1.	TX312.Cэ06.
5. Байгаль нийгмийн хамаарал бүс нутаг	9, 5.2.а. Байгаль нийгэм эдийн засгийн хамаарлыг баримтад тулгуурлан тайлбарлаж, тогтвортой хөгжлийн тулгуур ухагдахуун, тулгамдсан асуудал, хэрэгжүүлэх арга замыг нутаг орны жишээн дээр судалж дүгнэнэ.	TX317.3Y2.	TX317.Cэ05.

4.2 ФИЗИК

4.2.A. СУУРЬ БОЛОВСРОЛЫН ФИЗИКИЙН ХИЧЭЭЛИЙН ТХБ-Д ОРУУЛАХ ХУВЬ НЭМЭР

Сурагчид физикийн мэдлэг эзэмших явцдаа физикийн онцлогтой аргуудыг сурах, амьдрал ахуйн асуудалд физикийн мэдлэгээ ашиглах явцдаа онолын ба аргын мэдлэгтэйгээр харилцах, асуудалд үнэлгээ хийх явцдаа когнитив ба сошиал чадварыг эзэмшдэг.⁵ Иймд физикийн хичээл нь ирээдүйн иргэд болсон сурагчдын хувь хүний чадамжууд төлөвших, тодорхойгүй нийгэмд дасан зохицох, насан туршдаа сурч боловсрох чадвартай болоход нь чухал ач холбогдолтой. Мөн физикийн хичээл нь ТХ-д суралцагчдын анхаарлыг хандуулах чухал нэмэлт мэдлэг, чадвар, хандлагуудыг төлөвшүүлэх агуулгаар баялаг байдаг. Эдгээр агуулгын нэг бол энерги юм. Энерги болон бусад байгалийн нөөц баялгуудыг нийгэм ба хүрээлэн буй орчинд зохистой хэрэглэх, түүний эерэг, сөрөг үр дагавруудыг тайлбарлах, энэ чиглэлээр сурагчид үзэл бодлоо илэрхийлэх арга барилаар суралцаж мэдлэг, чадвараа хөгжүүлж болох юм.

Агуулгын интеграцыг тодорхойлсон байдал

Физикийн суурь боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөрийн хүрээнд нийт 9 суралцахуйн зорилт нь тогтвортой хөгжлийн асуудалд шууд хамааралтай. Физикийн мэдлэг нь сурагчдын мэдлэгийн хүрээг өргөтгөж, ертөнцийн материаллаг болох байгалийн үзэгдлүүд нарийн зүй тогтолтой, матери түүнийг танин мэдэхүйн шавхагдашгүй итгэх итгэлийг б1 сурагчид өөрсдийн идэвхтэй үйл ажиллагаагаараа хэрэглэгддэг мэдлэгийг зохиомжлон бүтээх боломжийг өгч байгаа бөгөөд энэ мэдлэг нь урт удаан хугацааны туршид хэрэглэгдэж, харин физикийн танин мэдэхүйн аргуудыг эзэмшсэнээр ирээдүйд тулгарах асуудалд нухацтай тогтолцоо шинжилгээний талаас нь ханддаг болгоход чухал ач холбогдолтой. Иймээс физикийн багш бол сурагчдад зөвхөн физикийн мэдлэг олгоод зогсохгүй физикийн хичээлийг тогтвортой хөгжлийн асуудлуудтай холбосноор тэдний хүмүүжил, төлөвшилд нь чухал хувь нэмэр оруулах боломжтой гэдгийг үргэлж тооцох шаардлагатай. Үүнээс гадна, сурах бичиг, суралцахуйн удирдамжид агуулга нь шууд тусгагдаагүй учраас энэ удаад матриц 1-д ТХБ-той интеграцчилагдсан гэж тодорхойлоогүй боловч ТХ-ийн асуудал (уур амьсгалын өөрчлөлт, тогтвортой үйлдвэрлэл, инноваци, дэд бүтэц гэх мэт)-ын мөн чанар, учир шалтгаан (Хойд мөсөн далайн хайлах, эрчим хүч ба технологийн шинэ шийдэл гэх мэт)-ыг багш өөрийн нөөц боломждоо тулгуурлан боловсруулах нь нээлттэй байна.

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцыг тодорхойлсон байдал

ТХБ-ыг сургалтад интерацчилахад багш чиглүүлэх үндсэн зарчмаа тодорхойлох нь чухал бөгөөд үүнд багшийн цогц чадамж, ТХ-ийн зорилтууд, арга хандлага, идэвхтэй суралцахуйн аргуудыг судлах, туршиж үзэх шаардлага гарч байна.

5 Б. Бурмаа, Ж. Даваасамбуу, М. Ганбат, А. Дулмаа, Ж. Дөлгөөн, Физик дидактик, Улаанбаатар, 2016.хуудас 21.

ТБ-ын цогц чадамжид СБ-ын Физикийн цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын оруулах хувь нэмэр (давхардсан тоогоор)

ТБ-ын цогц чадамж	ЗТ
1. Тогтолцоот сэтгэлгээний	5
2. Урьдчилан тооцоолох	2
3. Хэм хэмжээний	1
4. Стратегийн	2
5. Хамтран ажиллах	2
6. Шүүмжлэлт сэтгэлгээний	6
7. Өөрийгөө таньж мэдэх	0
8. Асуудал шийдвэрлэх нэгдсэн	1
<i>ЗТ-Цогц чадамжийн төлөвшилд хувь нэмэр оруулах боломжтой суралцахуйн зорилтын тоо</i>	

Шинжилгээ судалгаа хийх аргыг ашиглан цахилгаан гүйдлийн хүчний тухай мэдлэгээ ЦХХ, хүчдэл, эсэргүүцэл гэсэн ойлголттой холбон хэлхээний зүй тогтлыг илрүүлэх, цахилгаан энергийн зарцуулалт нь тогтвортой хөгжилтэй хэрхэн холбогдох талаар судлахад ашиглах ба алсын хараатай болох арга нь байгальд ээлтэй цахилгаан энергийн үйлдвэрлэл, ашиглалтыг тооцоолоход тохиромжтой харагдаж байна. Цахилгаан энергийг тооцох аргуудыг мэдсэнээр гэр ахуйнхаа цахилгаан хэрэгслийн ашиглалт болон цахилгаан зарцуулалтыг тооцож чаддаг болно. Энэ нь сурагчдад зөв хэрэглээ, зөв ашиглалтыг хэвшүүлэх боломжийг олгоно.

Түүнчлэн суурь боловсролын физикийн хичээлийн нийт 9 суралцахуйн зорилтоор ТБ-ын 8 цогц чадамж, давхардсан тоогоор физикийн хичээлээр 19 суралцахуйн зорилт цогц чадамжид хувь нэмрээ оруулах боломжтой байна. Эдгээрээс харахад, шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадамжид 6, тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамжид 5 суралцахуйн зорилт хувь нэмэр оруулах боломжтой байгаа нь хүүхдийг багаас нь өөрийн болоод бусдын хязгааргүй, ухаалаг бус хэрэглээнд физикийн мэдлэгээ ашиглан шүүмжлэлтэйгээр хандаж, аливаа зүйлийг тогтолцоонд нь сэтгэж сурахад чухал ач холбогдолтой болох нь батлагдаж байна.

Арга зүйг сонгохдоо цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт, тогтвортой хөгжлийн зорилт ба сэдвийн хамаарал, сурагчдын нас сэтгэхүйн онцлог зэргийг харгалзан үзэх нь зүйтэй бөгөөд тухайн зорилтын хүрээнд сурагчаар хийлгэх үйлийг чухалчлан авч, ТБ-ын цогц чадамжтай иргэн болгон төлөвшихөд хувь нэмэр оруулахуйцаар мэдлэгийг бүтээлгэж байхаар төлөвлөх нь зүйтэй. Үүний тулд мэдээлэлд шинжилгээ хийх, харьцуулах, туршилт хийж таамаглалаа батлах зэрэг шинжлэх ухаанч арга барилыг төлөвшүүлэх үйлийг сонгох нь сурагчдыг идэвхжүүлж оролцоог дээшлүүлэх боломжтой гэж үзэж байна.

Суурь боловсролын байгалийн ухааны цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт нь “шинжлэх ухаанч арга барил”-ыг эзэмшүүлэхэд чиглэсэн байдаг учраас Шинжилгээ/судалгаа хийх аргуудаар хичээлийг хөтлөн явуулах тохиромжтой бөгөөд харин Алсын хараатай болох арга нь сурагчдыг ирээдүйд учирч болох байгалийн гамшгийг урьдчилан төсөөлөх, өнгөрсөнд хүний буруутай үйл ажиллагаанаас байгаль дэлхий хэрхэн элэгдсэнийг нэхэн санахад чухал нөлөөтэй юм. Түүнчлэн тогтвортой хөгжил талаасаа байгаль дэлхийд учирч болох олон асуудлаас нийгэм, эдийн засгийн хувьд ямар өөрчлөлт гарсан, цаашид энэ өөрчлөлтийг бууруулах талаар ямар үйл ажиллагаа явуулахыг урьдчилан төсөөлөх нь хамгийн чухал юм.

Энэргий, гэрэл дулаан	9, 1. Дулаан. Дулааны үзэгдлийн мөн чанар. Учир шалтгааны талаар таамаглал дэвшүүлэх, зорилготойгоор ажиглалт, туршилт хийх, үр дүнг нэгтгэх, боловсруулах, бусдад илэрхийлэх замаар шинжлэх ухаанч арга барилаа хөгжүүлж хатуу, шингэн, хийн үндсэн шинж чанарын талаарх мэдлэг ойлголтоо молекуляр загвараар гүнзгийрүүлнэ. Түүнчлэн дотоод энерги болон бодисын гурван төлөв байдалтай холбож судална.	✓	TX306.TM2.	TX306.C301.	Дулааны үзэгдлийн мөн чанар, учир шалтгааныг туршилтын аргаар илрүүлэхээс гадна, ус нь дэлхийн амьд байгаль, амьд бодаль оршин тогтнох гол хүчин зүйлс гэдгийг ойлгоно. Мөн усны талаарх мэдлэгээ бодисыг бүтцийг тайлбарладаг молекул бүтэцтэй холбож, дотоод энергийн өөрчлөлтөд молекул бүтэц хэрхэх талаар таамаглал дэвшүүлнэ.	✓	1-Дэлхийн усны өдрийг (3.22) тохирдуулан ус бол амьдралыг тэтгэх эрдэнэ бөгөөд ус дутах, усны илүүдэл нь байгалийн гамшигт дагуулах тагтай, уг байгалийн гамшиг нь дулааны ямар үзэгдлүүдтэй түүнчлэн хүний буруутгай үйл ажиллагаатай холбогдох эсэх талаар судална-2.	1 системийн сэтгэлгээ- Температурын өөрчлөлтөөс хамааран ус нь бодисын гурван төлөвт хэрхэн шилждэг талаар, 3-Хэм хэмжээ- Температураас шалтгаалан усны хэмжээ огцом ихсэж багасах үзэгдлээс үер эсвэл ган болдгийг ойлгоно 5-Хамтран ажиллах-Түүнчлэн усны асуудлыг нөөцтэй холбон аюулгүй, боломжийн үнэтэй усны нөөцийг хэрхэн бий болгох тал дээр байгалийн ухааны мэдлэгээ ашиглан хамтран ажиллана
	6, 4.1. Энерги ба түүний хэрэглээний талаар өмнөх мэдлэгээ туршилт судалгааны ажлаар гүнзгийрүүлнэ судалж хүн төрөлхтний амьдрал ахуйдаа ашигладаг ус, нар, салхины энерги, чулуужсан нүүрс нь энерги болох тухай, тэдгээрийн онцлог шинж чанар, хэрэглээний тухай мэдлэгээ гүнзгийрүүлнэ.	✓	TX307.TM1	TX307.C302.	Сэргээгдэх ба үл сэргээгдэх эрчим хүчний талаар ойлголттой гүнзгийрүүлэн судалж, эдгээр эрчим хүчний эх үүсвэрүүдийг мэдэж, хаана хэрэглэдэг талаар ч мэдэлтэй болно. Мөн дэлхийн үлс орнууд хаана ямар энергийг ямар учраас үйлдвэрлэж, хэрхэн хэрэглэдэг талаар мэдлэгээ гүнзгийрүүлнэ.	✓	1-Ногоон энергийн өдрийг (11.21) тэмдэглэх боломжтой бөгөөд уг тэмдэглэлт өдрийг тохирдуулан энергийн хэрэглээ, сэргээгдэх ба үл сэргээгдэх энергийн талаар судалж-2, манай оронд сэргээгдэх эрчим хүчийг хаана хэрхэн үйлдвэрлэдэг хэрхэн ашигладаг талаар эхсүүрс аялал хийнэ. Багануурын цахилгаан станц	6- Манай улс орон сэргээгдэх эрчим хүчнийг гарган авах олон төрийн аргаас ямар ямар аргыг сонгон сэргээгдэх эрчим хүчийг гарган авдаг, энэ нь байгаль дэлхийд ямар сөрөг нөлөөтэй болохыг судалгааны ажлын үндсэн дээр ойлгох мөн ногоон энергийн асуудалтай танилцана.
Цахилгаан, соронзон	9, 2.2 Физикийн шинжлэх ухаан болон орчин үеийн техник, технологийн мэдлэг, чадвараа хэрэгжүүлж, физикийн шинжлэх ухааны хэлийг өдөр тутмын цахилгаан хэрэгслүүд түүнд явагддаг үзэгдлийг тайлбарлахад ашиглана. 9, 2.3 а Цахилгааны аюул учрах нөхцөлийг үндэслэж физикийн шинжлэх ухаанд суралцахын ач холбогдол, хэрэгцээ шаардлагыг мэдэрнэ. 9, 2.3 в Цахилгааны талаар судлах сонирхол, хүсэл эрмэлзэлтэй болж, бие даан болон хамтран суралцах үйл ажиллагаанд бүтэцлээр ханддаг болно.	✓	TX307.TM3.	TX307.C304.	Цахилгааны хэмжигч багажуудыг угсарч цахилгаан хэлхээний зүй тогтлыг ойлгон, өдөр тутмын амьдрал дахь цахилгаан хэрэгслийн тоон үзүүлэлт ба эрчим хүчний үр ашгитай байдал, цаашлаад эдийн засгийн хувьд ямар ашигтай, байгаль дэлхийд ямар нөлөөтэйг тайлбарлана. Мөн энергийн зарцуулалт нь юунаас хамаардаг болох цаашлаад үйлдвэрлэл, эрэлт, нийлүүлэлтийн асуудал руу шилжинэ. Цахилгаан энерги, цахилгаан эрчим хүчний үйлдвэрлэлийн ялгааг нийгэм эдийн засаг, байгаль орчны үүднээс тайлбарлана.	✓	1-Цахилгаан гүйдлийн хүчний тухай мэдлэг ЦХХ, хүчдэл, эсэргүүцэл гэсэн ойлголтой холбон хэлхээний зүй тогтлыг илрүүлэх, цахилгаан энергийн зарцуулалт нь тогтвортой хөгжилтэй хэрхэн холбогдох, цаашлаад байгальд ээлтэй цахилгаан энергийн үйлдвэрлэл, ашиглалтыг тооцоолоход 4-р арга тохиромжтой.	1 системт сэтгэлгээ-Цахилгаан гүйдэл, хүчдэл, цахилгаан чадал, энергийн хорондын холбоо хамаарлыг ойлгох, тэдгээр хэмжигдэхүүнүүдийн өдөр тутмын амьдрал дахь хэрэглээг ойлгох. 5-Мөн физикийн мэдлэгээ ашиглан өрхийн, сургуулийн цахилгаан хэрэгслийн заалт, үзүүлэлт дэх утга санааг физикийн мэдлэгээ ашиглан тооцоолох жиших, харьцуулах замаар хамтран ажиллана. 6-Түүнчлэн бид өдөр тутмынхаа амьдралд хэрэглэж буй цахилгааны энергийн хэрэглээндээ хяналт тавих, түүний байгаль дэлхийд учруулж буй сөрөг нөлөөллийг ойлгох, уг нөлөөллийг хэрхэн багасгах, байгальд ээлтэй энергийн хэрэглээтэй болох талаар суралчид хамтран хэлэлцэж, дүгнэлт гаргана.

Бидний эргэн тойрон дахь физик	6, 4.2. Бүхий л төрлийн цахилгаан үүсгүүрийн хэмжээ ба түүнд зарцуулагдах цаг хугацааны хэмжүүр зэргийг тоолох, тус бүрийн цахилгаан үүсгэж байгаа онцлог шинж, харицан хамаарал зэргээс ашигтай цахилгаан энергийн хэрэглээний талаар судалгаа хийх, ажиглах, хэмжилт хийх судалгааны үеийн хөдөлмөр аюулгүйн үйл ажиллагаатай холбоотой асуудлыг шийдвэрлэж цахилгаан энергийн нийт зарцуулалтын хэмжээ, талаас гарах болон ус, нар, цөмийн энергийн талаарх ойлголтоо гүнзгийрүүлэх.	✓	Улс орнуудын эрчим хүчний үйлдвэрлэл, эрэлт нийлүүлэлт, зохистой хэрэглээний талаар мэдлэгтэй болох хүний цахилгаан энергийн үр ашгийг хэрхэн нэмэгдүүлэх талаар асуудал дэвшүүлэн, өөрсдийн өдөр тутмын амьдралын цахилгааны хэрэглээнд дүгнэлт гаргана.	✓	Цахилгаан эрчим хүчний нийлүүлэлт-үйлдвэрлэл, хэрэглээ зэргийг энгийн түвшинд судалж, ахуй амьдралын хэрэглээндээ ажиглалт судалгаа хийн, өдөр тутмын амьдралын энергийн хэрэглээг хянаж зохистой хэрэглээний талаар мэдлэгтэй болох боломжтой.	4. Ө	4 Стратеги-Цахилгааны энергийг хэрхэн үр ашгтай хэрэглэх, түүнийг гарган авахад байгаль, хор нөлөө багатай технологийг сонгох тал дээр стратегийн үүднээс хандах 6 шүүмжлэлт сэтгэлгээ- өөрсдийн цахилгааны хэрэглээнд хяналт тавьснаар байгаль эх дэлхийгээ хайрлах асуудалд ямар хувь нэмэр оруулж болох талаар судална.
	Бидний эргэн тойрон дахь физик	✓	Одөр тутмын амьдралд хэрэглээг цахилгаан энергийн эх үүсвэрийг мэдэх, тэдгээрийн онцлог шинжийг мэдэх, ахуй амьдрал дахь хэрэглээг хэрхэн хянаж болох, байгаль дэлхийд сөрөг нөлөөлөл багатай цахилгаан эрчим хүчний талаар анхан шатны ойлголтой болох.	✓	Цахилгаан эрчим хүчний үйлдвэрлэл, хэрэглээ зэргийг судалж, ахуй амьдралын хэрэглээн дээр үндэслэн ажиглалт судалгаа хийн, ирээдүйд байгаль сөрөг нөлөө багатай арга технологиор цахилгааны энергийг хэрхэн гаргаж авч болох талаар бүтээлч сэтгэлгээний үүднээс хандах, байгаль орчинд хөнөөл багатайгаар энергийн хэрэглээг хянах зэрэг олон өнцгөөс уг хичээлийн дээрх аргуудаас аль боломжтой аргыг сонгон хослуулан хэрэглэх боломжтой.	1, 2, 9, Ө	1 системт сэтгэлгээ- Цахилгаан эрчим хүчний амьдралын хэрэглээ шаардлагаас эхлээд хэрэглээ, хэмжээ, түүнд зарцуулагдах байгалийн нөөц баялаг гээд тогтолцоот сэтгэлгээний үүднээс харах шаардлагагай бөгөөд 2 энд урьдчилан тооцоолох, байгаль дэлхийн даац, хэм хэмжээг алсын хараатайгаар харах, өөрсдийн амьдрал дахь цахилгаан энергийн хэрэглээндээ 6-шүүмжлэлтэйгээр хандах цаашдаа цахилгаан энергийг хүн бүр хэрхэн хэмнэж болох талаар 8-асуудал шийдвэрлэж энэ нь нийт эх дэлхийгээ аврах боломж талаас нь харахад эдгээр цогц чадамжууд зайлшгүй шаардлагатай.
Бидний эргэн тойрон дахь физик	8, 4.1. Төрөл бүрийн энергийн эх үүсвэр, түүний хэрэглээ болон энергийг боловсруулахын тулд байгальд үзүүлж буй сөрөг нөлөөллийг тодорхойлон түүнээс урьдчилан сэргийлэх, байгаль орчноо хамгаалах асуудлын талаар судална. Дэлхийн энергийн хэрэглээний талаар үзэл бодлоо илэрхийлэх, хүрээлэн буй орчин дахь хүний нөлөө, түүний үр дагаврыг тайлбарлах, сэргээгдэх ба үл сэргээгдэх энергийн эх үүсвэрүүдийн талаар мэдээллийн эх сурвалжуудыг ашиглан дэлхийн энергийн хэрэглээг нягтлах, энергийн хувирлын мөн чанар болон үүсгэж байгаа цахилгааны хэмжээ зэргийг судалж, тулгамдсан асуудлыг дэвшүүлэн, түүнийг шийдвэрлэхэд суралцана.	✓	Төрөл бүрийн энергийн эх үүсвэрүүд болон тэдгээрийн хэрэглээ, байгаль дэлхийд учруулж буй нөлөөллийг багасгах талаар мэдлэгтэй болно. Түүнчлэн дэлхийн энергийн хэрэглээг нягтлах, ирээдүйд боломжийн үнэтэй эрчим хүчийг хэрэглэж байгаа дэлхийгээ хайрлан хамгаалах талаар судалж улс орнуудын эрчим хүчний үйлдвэрлэлийн онцлог ялгаатай танилцан байгаль орчинд сөрөг нөлөөлөл багатай цахилгаан энергийн талаар санал дэвшүүлэн ярилцдаг болно.	✓	Энергийн эх үүсвэрүүдээс байгаль орчинд сөрөг нөлөөлөл багатай энергийг суралцаар ялгуулан тайлбарлуулж, түүнийг тодорхой судалгаа шинжлээний аргаар батлан ирээдүйд байгаль дэлхийд сөрөг нөлөөлөл багатай энергийг хэрхэн гаргаж авч болох, хүмүүс өдөр тутмын амьдралын хэрэглээгээ хэрхэн өөрчилж байж цахилгааны энергийг хэмнэн байгаль эх дэлхийгээ хайрлах тал дээр дээрх аргууд тохирно.	1, 4, Ө	2 урьдчилан тооцоолох- Энергийн эх үүсвэрүүд нь яагаад байгаль орчинд учруулж буй нөлөөллөөрөө ялгаатай байдаг талаар тогтолцоонд нь сэтгэх 4 стратегий-Байгаль дэлхийд сөрөг нөлөө багатай байх талаар стратегийн үндэстэйгээр тооцоолох 6 шүүмжлэлт сэтгэлгээ- өөрийн эх орны болоод гэр ахуйн хэрэглээ эрчим хүчний хэмнэлттэй байж чадаж буй эсэхэд дүгнэлт гаргах.

4.2.Б. НЭГЖ ХИЧЭЭЛ: ЦАХИЛГААН ЭНЕРГИ БА ЧАДАЛ

Нэгж хичээлийн ТХБ-д оруулах хувь нэмэр

Суурь боловсролын физикийн цөм хөтөлбөрт шинжилгээ хийж тогтвортой хөгжлийн зорилтод хувь нэмэр оруулах, өөрөөр хэлбэл ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба ТХЗБ-ын сэдэвт шууд хамаарах зорилтыг нэгж хичээлийн хөтөлбөр боловсруулахдаа дараах байдлаар сонгон авлаа.

ТХЗБ-ын сэдэв	ТХЗБ-ын сэдэв
ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХ307.Сэ04. Стратегиуд: төвлөрсөн болон төвлөрсөн бус эрчим хүчний үйлдвэрлэлийн ялгаа, эрчим хүчний бие даасан (хараат бус) байдал. Тухайлбал, орон нутгийн эрчим хүчний хангамжийн компаниуд (LESCOs)
ТХ307.ТМЗ. Суралцагч эрчим хүчний үр ашигтай байх, өөрийн хэрэгцээг хангах тухай ухагдахуун, үзэл баримтлалыг ойлгож, энэ чиглэлээр баримталж буй бодлого, нийгэм-технологийн стратегиудын талаар мэддэг болох.	9, 2.2 Физикийн шинжлэх ухаан болон орчин үеийн техник, технологийн мэдлэг, чадвараа хэрэгжүүлж, физикийн шинжлэх ухааны хэлийг өдөр тутмын цахилгаан хэрэгслүүд түүнд явагддаг үзэгдлийг тайлбарлахад ашиглана. 9, 2.3.а Цахилгааны аюул учрах нөхцөлийг үндэслэж физикийн шинжлэх ухаанд суралцахын ач холбогдол, хэрэгцээ шаардлагыг мэдэрнэ. 9, 2.3.в Цахилгааны талаар судлах сонирхол, хүсэл эрмэлзэлтэй болж, бие даан болон хамтран суралцах үйл ажиллагаанд бүтээлчээр ханддаг болно. (Физик VII, х:37, Цахилгаан энерги, чадал).

Ийн сонгох болсон үндэслэлийг дараах байдлаар тайлбарлалаа (матриц 2-оос)

ТХЗБ-ын СЗ	ТХЗБ-ын сэдэв	Үндэслэл, тайлбар
ТХ307.ТМЗ.	ТХ307.Сэ04.	Цахилгааны хэмжигч багажуудыг угсарч цахилгаан хэлхээний зүй тогтлыг ойлгон, өдөр тутмын амьдрал дахь цахилгаан хэрэгслийн тоон үзүүлэлт ба эрчим хүчний үр ашигтай байдал, цаашлаад эдийн засгийн хувьд ямар ашигтай, байгаль дэлхийд ямар нөлөөтэйг тайлбарлана. Мөн энергийн зарцуулалт нь юунаас хамаардаг болох, үйлдвэрлэл, эрэлт, нийлүүлэлтийн асуудал руу шилжинэ. Цахилгаан энерги, цахилгаан эрчим хүчний үйлдвэрлэлийн ялгааг нийгэм эдийн засаг, байгаль орчны үүднээс тайлбарлана.

Арга зүйн сонголт: Суурь боловсролын физикийн хичээлийн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга зүйг сонгохдоо ТХ-ийн сургалтын арга болох шинжилгээ судалгаа хийх нэгдсэн арга зүйгээс шинжилгээнд суурилсан төсөл, туршилт хийх, судалгааны төсөл боловсруулах, хэрэгжүүлэх аргуудыг явцын үнэлгээний техникүүдтэй хослуулан хэрэглэнэ.

Физикийн хичээлийн агуулгыг хэрэгжүүлэхдээ судалгаа, туршилтыг хийж, туршилтын үр дүнд дүгнэлт гарган сайжруулснаар физикийн мэдлэгээ амьдрал ахуйдаа хэрэглэх боломжийг олгоно.

Энд гол анхаарах зүйл нь физикийн онолын мэдлэгээс гадна ахуйн цахилгаан хэрэгслүүдийн техник үзүүлэлтийг уншиж сурахад ажиглалт, харьцуулалт хийх, дүгнэлт гаргах зэрэг дээр төвлөрөн ажиллах нь зүйтэй. Ажиглалт судалгаа хийх явцдаа цахилгаан хэрэгслүүдийн хэрэглэх чадал, ямар гүйдлийн хүч хэрэглэх, ямар хүчдэлд ажиллах боломж, ажиглалтын хугацаа, эдийн засгийн үр ашгийг энгийн⁶ хүснэгтээр үзүүлсэнтэй танилцана.

Сурагчид туршилтаар ямар цахилгаан хэрэгсэл их цахилгаан энерги зарцуулдаг

6 Орчин үеийн цахилгаан хэрэгслийн гадуур хайрцаг дээр цахилгаан зарцуулалтыг тайлбарласан хүснэгт байдаг.

болохыг мэдэж, тооцож чаддаг болж, цахилгаан чадал ихтэй цахилгаан хэрэгслээ бага хугацаанд ажиллуулах, бусдадаа цахилгаан энергийн зөв хэрэглээг түгээх чадварт суралцана.

Нэгж хичээлийн төлөвлөлт

Нэгж хичээлийн зорилго	Хэрэглэсэн цахилгаан энергийг тооцож сурснаар байгальд ээлтэй, өрхийн болон байгууллагын эдийн засагт хэмнэлттэй цахилгаан хэрэгслийг сонгож чаддаг болох.
Хүлээгдэж буй үр дүн	Хэрэглэсэн цахилгаан энерги нь цахилгаан хэрэгслийн чадлаас хамаардаг болохыг туршилтаар батлах, туршилт хэмжилтийн үр дүнгээс өрхийн цахилгааны үнэд төлөх эдийн засгийн тооцоог гаргаж байгальд ээлтэй аргыг сонгож чаддаг болно.
Агуулга	Цахилгаан энерги ба чадал сэдвийн хүрээнд ахуйн цахилгаан хэрэгслүүдийн цахилгаан чадлыг техникийн үзүүлэлтээс уншиж чаддаг болох, түүгээр дамжуулан цахилгаан энергийг тооцож эдийн засгийн үр ашгийн тооцоог хийж гэр бүл, найз нөхдөдөө мэдээлэл өгч, тайлбарлана.
Судлах цаг	160 минут
Нэгжийн бүтэц	Сэдэв №1: Цахилгаан энерги
	Сэдэв №2 : Цахилгаан чадал
	Сэдэв №3: Цахилгааны аюулгүй ажиллагаа
	Сэдэв №4: Цахилгаан энергийн хэрэглээ

Сэдэв №1: Цахилгаан энерги

Зорилго:

- Хэрэглэсэн цахилгааны мөн чанарыг ойлгох
- Цахилгаан энергийг тооцох хэмжих

Агуулга: Цахилгаан хэлхээнд энергийн хувирлууд явагдаж байдгийг мэднэ. Тэжээл үүсгэгч дотор энерги цахилгаан энерги болон хувирч байдаг бол гадаад хэлхээ буюу хэлхээний хэсэгт цахилгаан энерги бусад хэлбэрийн энергид хувирч байдгийг тооцох.

Арга зүй: Үйл ажиллагааны алхмууд

Алхам 1. Сурагчдыг 5 баг болгоод баг тус бүрд цахилгаан энергийг тооцдог томьёог тайлбарлах даалгавар өгнө.

№	Цахилгаан энергийг тооцох томьёо	Тайлбар
1	$A=E$	Энерги хадгалагдах хуулиар тэжээл үүсгэгчийн гаргасан цахилгаан энерги хэлхээний хэсэг дэх гүйдлийн гүйцэтгэсэн ажил буюу бидний хэрэглэсэн цахилгаан энергитэй тэнцүү байдаг.
2	$E=V \cdot q$	Хувирсан энерги нь цахилгаан хүчдэл, цахилгаан цэнэг хоёрын үржвэртэй тэнцүү
3	$A= V \cdot q$	Хэлхээний хэсгийн гүйдлийн ажил нь уг хэсэгт унах хүчдэлийг түүгээр урсах цахилгаан цэнэгийн хэмжээгээр үржүүлсэнтэй тэнцүү.
4	$q=I \cdot t$	Цэнэг нь хэлхээний хэсгийн гүйдлийн хүчийг гүйдэл гүйсэн хугацаагаар үржүүлсэнтэй тэнцүү байна.
5	$A=V \cdot I \cdot t$	Гүйдлийн ажлыг хэлхээний хэсгийн гүйдэл, хүчдэлээр илэрхийлж олно.

Үнэлгээ: Цагаан самбарын аргаар багийн нэгдсэн дүгнэлт тайлбар бичүүлж хэлэлцүүлнэ. Сурагчдыг илтгэж дууссаны дараа багш нэмэлт тайлбар өгнө.

Алхам 2. Баг тус бүр цахилгаан хэлхээ угсарч хүчдэл, гүйдлийн хүчийг хэмжих туршилт хийхдээ хугацаагаа хараарай. (Хэрэглэгдэхүүн: амперметр, вольтметр, секундомер, улайсах чийдэн, цахилгааны утас, түлхүүр) 5 дахь томъёогоор ажлыг олоорой. Багууд хийсэн хэмжилтийн үр дүнгээ танилцуулна.

Багшийн асуулт:

1. Сая хийсэн хэмжилт үр дүн ямар хэрэглэгчийн энергийг хэмжсэн вэ?
2. Улайсах чийдэнгийн хэрэглэсэн энергийг хэмжиж болж байгаатай адил гэрт байгаа цахилгаан хэрэгслийн энергийг хэмжиж болох уу?
3. Гэр ахуйн хэрэглэсэн энергийг хэмждэг багаж юу вэ?

Алхам 3. Хэлхээний хэсэг дэх гүйдлийн ажлыг амперметр, вольтметр, секундомер ашиглан хэмжиж болдгийг бид сая харлаа. Эдгээрийг нэгтгэсэн гүйдлийн ажлыг хэмждэг багажийг тоолуур гэж нэрлэдэг. Тоолуурын үйл ажиллагааг тайлбарлана.

Зөвлөмж: Дижитал болон аналог тоолуурын ялгаа болон давуу, сул талыг тайлбарлах, цахилгааны тоолуурыг бодитоор харуулах боломжгүй бол зураг бичлэг үзүүлэх.

Гэрийн даалгавар: Гэрийнхээ тоолуурыг ажиглаад ямар нэгжээр хэмждэг болохыг мэдэж ирэх.

Сэдэв №2: Цахилгаан чадал

Зорилго: Тодорхой хугацаанд энерги хувирах, хэрэглэх чадварыг тодорхойлох, хэмжих

Агуулга: Цахилгаан хэрэгсэл дээрх Вт, W гэсэн тэмдэглэгээг тайлбарлах. Цахилгаан хэрэгсэл секундэд хэдэн жоуль энерги хувиргах, хэрэглэх чадвартайг илэрхийлдэг физик хэмжигдэхүүнийг чадал гэнэ. Түүнийг ваттметр гэдэг багажаар болон амперметр, вольтметрээр хэмжиж тооцоо хийж хэмжиж болно.

Арга зүй: Үйл ажиллагааны алхам

Алхам 1. Сурагчдыг 5 баг болгоно. Баг бүрд ижил асуулт өгч багаар хэлэлцүүлнэ.

Чийдэн дээр 60W, 100W гэсэн тэмдэглэгээнүүд ямар учиртай вэ?

Алхам 2. Чийдэнгийн 60W гэсэн тэмдэглэгээ нь секундэд 60Ж энерги хувиргах, хэрэглэх чадвартайг илэрхийлдэг. Энерги хувиргадаг, хэрэглэдэг хэрэглэгч буюу цахилгаан хэрэгсэл гэнэ.

$$P = \frac{A}{t} \quad ; \quad \text{Чадал} = \frac{\text{Гүйдлийн ажил}}{\text{Хугацаа}}$$

Цахилгаан чадлын нэгж Вт, хэмжих багаж нь ваттметр гэдэг багажаар хэмжихээс гадна амперметр, вольтметр гэдэг багажуудаар хэмждэг.

Алхам 3. Туршилт хийх. Цахилгаан хэлхээ угсарч чадлыг хэмжих. (Хэрэглэгдэхүүн: 2 төрлийн резистор, тэжээл үүсгэгч, түлхүүр, амперметр, вольтметр)

Цахилгаан хэлхээ зурах

№		V, В	I, А	P, Вт
	Резистор1			
	Резистор2			
	Ерөнхий			

Хэмжилтийн үр дүнг томъёогоор олсон утгатай жишээрэй.

Зөвлөмж: Резистор байхгүй бол улайсах чийдэн ашиглаж түүн дээр ялгарах чадлыг тооцоорой. Мөн цуваа холболтын үед бага эсэргүүцэлтэй резистор дээр бага чадал ялгардаг, зэрэгцээ холболтын үед бага эсэргүүцэлтэй резистор дээр их чадал ялгардаг ялгааг туршилтаараа харуулах нь цаашид энергийн хэрэглээг тооцоход чухал.

Гэрийн даалгавар: Сурах бичгийн 129-р хуудасны дасгал ажиллах

Сэдэв №3: Цахилгааны аюулгүй ажиллагаа

Зорилго: цахилгаан хэрэгсэл дамжуулагч утасны аюулгүй ажиллагааг судлах

Агуулга: Цахилгаан хэрэгсэл, дамжуулагч утаснууд нь тодорхой хэмжээний гүйдэлд ажиллахаар бүтээгдсэн байдаг. Ямар нэг шалтгаанаар гүйдэл байж болох хэмжээнээс их болох үед гүйдэл дамжуулах хэсэг халж, тусгаарлагч утас шатахад хүрнэ. Иймээс цахилгаан хэрэгслийг сонгохдоо техникийн үзүүлэлтийг уншиж хэрэглээндээ тохирч байгааг шалгаж сурах.

Арга зүй: Үйл ажиллагаа

Алхам 1. Сурагчдыг 4 баг болгож багц мэдээлэл өгч гол шинжүүдийг гаргуулна.

Хэт ачаалал	Богино холболт	Хайламтгай гал хамгаалагч	Автомат залгуур
Олон цахилгаан хэрэгслийг зэрэгцээгээр холбогдоход унах хүчдэл ижил боловч шугамын ерөнхий гүйдлийн хүч нэмэгдэж гүйдэл дамжуулах шугамын ачаалал даах хязгаараас хэтэрч болно. Ингэснээр цахилгааны утас халж, бүрээс хайлдаг.	Цахилгаан хэлхээний тэжээл үүсгэгчид маш бага эсэргүүцэлтэй дамжуулагч шууд холбогдохыг богино холболт гэнэ. Богино холболтын үед бага эсэргүүцэлтэй хэсгээр их гүйдэл гүйж богино холбогдсон дамжуулагч утас тэжээл үүсгэгчийг халаадаг.	Хэлхээний гүйдлийг мэдэрч хэлхээг салгах үүрэгтэй хэрэгслийг гал хамгаалагч гэнэ. Нарийн дамжуулагч утсыг ихэвчлэн эсэргүүцэл багатай материалаар хийдэг. Уг гал хамгаалагчаар гүйх гүйдэл ихэсвэл дамжуулагч утас халж хайлдаг.	Гал хамгаалагчийн нэг төрөл нь автомат залгуур юм. Хэлхээний хэсгийн гүйдэл ихсэх үед цахилгаан соронзонд үндэслэгдсэн түлхүүр ажиллан хэлхээг салгадаг. Автомат залгуур нь цахилгаан хэлхээний түлхүүр бөгөөд хэлхээг хэт ачаалах болон богино холболтоос хамгаалдаг.
Иймээс нэг залгуурт олон хэрэгсэл холбохгүй байх, холбох шаардлагатай үед нэгэн зэрэг ажиллуулахгүй байхыг хичээх хэрэгтэй.	Хэт их гүйдэл нь дамжуулагч утас, цахилгаан хэрэглэгчийг шатаах, улмаар гал түймэр гарах аюултай.	Үүнийг гал хамгаалагч шатах гэнэ. 	Давуу тал нь олон дахин ашигладаг. https://www.youtube.com/watch?v=edO-3qb0RtiU -автомат залгуур

Алхам 2. Цахилгааны аюулгүй байдлыг харуулсан видео үзүүлж асуулт гаргуулах.
<https://www.youtube.com/watch?v=Pr9YntO7V1U>- гал хамгаалагчийн үүрэг

Алхам 3. Цахилгаан хэрэгсэлтэй зөв харьцах зөвлөгөө баг бүрээр бичүүлэх

Зөвлөгөө: Цахилгааны аюул ослоос сэргийлэх санамж зөвлөгөөг унших материал болгон сурагчдад өгөх. Мэдээлэлдээ монголд хэрэглэдэг цахилгаан хэрэгсэл гадаад оронд хэрэглэдэг цахилгаан хэрэгслийн техникийн үзүүлэлтийг харьцуулсан мэдээлэл оруулах.

Сэдэв №4: Цахилгаан энергийн хэрэглээ

Зорилго: Гэртээ цахилгаан чийдэн худалдаж авахдаа үзүүлэлтийг сайтар харж сонгох

Агуулга: Цахилгаан чийдэнгийн төрлүүд болох улайсах чийдэн, өдрийн гэрэл, лед гэрлийн цахилгаан зарцуулалт болон байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөг судалж, туршиж, сонгох.

Арга зүй: Үйл ажиллагаа

Алхам 1. Нэг суурин дээр хэд хэдэн чийдэн асаах боломжтой суурь бэлтгэж улайсах чийдэн, өдрийн гэрэл, лед гэрэл асааж сурагчдаар ажиглуулна. Мэдээлэл уншуулна.

Улайсах чийдэн	Өдрийн гэрэл буюу CFL чийдэн / Compact fluorescent light/	Лед гэрэл /Light-emitting diode/
1800 онд анх удаа чийдэн гарснаар цахилгаан гэрлийн түүх эхэлсэн юм. Энэхүү чийдэнгийн ажиллах зарчим нь хоёр нүүрсэн савааны хоорондох бяцхан зайгаар цахилгаан гүйдэл дамжуулахад оршиж байлаа. Нуман чийдэнгийн гэрэл нь лаа болон дэнлүүг бодвол тод асах хэдий ч гал алдах магадлал их байлаа. 1870-аад оны дунд үеэс бага хүчдэлийн илүү найдвартай чийдэн бүтээх судалгаа эхэлсэн юм. Үүнийг эхлэн хийгчдээс анх Томас Эдисон, Жүзеф Сван нар бараг нэгэн зэрэг бие биеэсээ үл хамааран шинэ төрлийн цахилгаан чийдэн бүтээжээ.	CFL гэрлийг бид ахуйн хэрэглээндээ өргөн хэрэглэдэг бөгөөд хүмүүс өдрийн гэрэл гэж нэршижзаншсан байдаг. CFL гэрэл нь 8-10 жил ажиллах боломжтой байдаг. CFL гэрэл нь нэг төрлийн өнгийн гэрэлтүүлэгтэй сонголт муутай гэж үзэгддэг байсан ч технологийн сайжруулалтын үр дүнд гал тогооны өрөө, унтлагын өрөө, ариун цэврийн өрөөний гэрэлтүүлэг гэх мэтээр олон төрлийн гэрэлтүүлэх чадвартай болж хөгжсөн. CFL гэрлийн нэг дутагдалтай тал нь гаднын нөлөөнд маш эмзэг, хадгалахад хүндрэлтэй байдаг бөгөөд мөнгөн ус агуулдаг.	LED гэрэл нь бага хэмжээний цахилгаан зарцуулдаг бөгөөд 40-50 жил ажиллах чадвартай байдаг. LED гэрэл нь бусад төрлийн гэрлүүдээс харьцангуй үнэтэй байдаг. Гэвч LED гэрэл нь худалдан авахад өртөг өндөр байдаг хэдий ч үүнийг энергийн зарцуулалтаар тооцоолбол тийм ч үнэтэй хэрэглээ биш бөгөөд энерги бага зарцуулдаг, байгаль экологид ээлтэй, хар тугалга болон мөнгөн ус агуулдаггүй гэх мэтчилэн олон давуу талтай. LED гэрэл гэрлийн бүдгэрүүлж, тодосгох функц нь CFL гэрлээс илүү ажилладаг. LED гэрэл нь олон төрлийн өнгөний сонголттой.

Асуулт 1. Чийдэнгүүдийн ижил ба ялгаатай талууд нь юу вэ?

Асуулт 2. Чийдэнгүүд дээрх чадлын үзүүлэлтүүдийг нэрлэнэ үү?

Асуулт 3. Чадал багатай чийдэн бүдэг асах уу?

Алхам 2. Хүснэгтэн мэдээлэлтэй ажиллуулах. Доорх хүснэгтээс мэдээлэл авч ямар чийдэнг яагаад хэрэглэх ёстой талаар сурагчдаар дүгнэлт гаргуулна.

Зөвлөмж: Тооцоо гаргахдаа:

1. Эдийн засагт үзүүлэх нөлөө
2. Байгаль орчинд үзүүлэх нөлөө
3. Эрүүл мэндэд үзүүлэх нөлөө гэсэн 3 хэлбэрээр дүгнэлт гаргуулах.

Гэрийн даалгавар: Цахилгаан хэрэглээг хэмнэх зөвлөмжийг бусад эх сурвалжаас олж уншиж өөрсдийн хийсэн туршилт судалгаатай харьцуулна.

Хэрэглэгдэхүүн:

хичээл	1	2	3	4
Туршилт	Амперметр, вольтметр, цахилгааны утас, улайсах чийдэн, тоолуур	Амперметр, вольтметр, ваттметр, цахилгааны утас, улайсах чийдэн	Шаазан, шил, хуванцар бүрээстэй гал хамгаалагч, автомат залгуур буюу цахилгаан хэлхээний залгуур	Амперметр, вольтметр, цахилгааны утас, улайсах чийдэн, сүүн чийдэн, лед гэрэл
Цахим	https://www.youtube.com/watch?v=zvpov69R-zoQ -цахилгаан энергийг тооцох https://www.youtube.com/watch?v=XsuYTL1kvsl -салхин сэнс хийх гэрийн даалгавар	https://www.youtube.com/watch?v=VSp-B3HivkhY -цахилгаан чадал	https://www.youtube.com/watch?v=ZY-WdRC_orU Аюулгүй ажиллагаа	https://www.youtube.com/watch?v=bVYN-mc_Q8Bc - цахилгаан энергийн хэмнэлт

4.3 БИОЛОГИ

4.3.A. СУУРЬ БОЛОВСРОЛЫН БИОЛОГИЙН ХИЧЭЭЛИЙН ТХБ-Д ОРУУЛАХ ХУВЬ НЭМЭР

Биологи нь амьд биеийн амьдралын үйл ажиллагааг судалдаг шинжлэх ухаан учир амьд биеийн амьдралын орчин - экосистемийн тэнцвэрт байдлыг хадгалах, биологийн төрөл зүйлийг хамгаалах, орчны доройтол бохирдлыг бууруулах, уур амьсгалын өөрчлөлтийн сөрөг нөлөөг сааруулах, монгол хүний амьдралын сайн сайхан, эрүүл мэндийг хамгаалахад сурагчдын биологийн хичээлээр олж авсан мэдлэг, чадвараа өдөр тутмын амьдралдаа хэрэгжүүлнэ.

Тогтвортой хөгжлийн боловсролоор дамжуулан эх оронч үзэл, байгаль орчноо хамгаалах уламжлалт ёс заншил, байгальд ээлтэй амьдралын хэв маяг, нөөцийн хэмнэлттэй, үр ашигтай хэрэглээний соёлыг төлөвшүүлэхэд биологийн хичээлийн агуулга хувь нэмрээ оруулна.

Агуулгын интеграцыг тодорхойлсон байдал

Биологийн суурь боловсролын түвшинд цөм хөтөлбөрт байх суралцахуйн зорилтуудаас 24 зорилтыг тогтвортой хөгжлийг дэмжих суралцахуйн зорилтод нийцүүлэн тодорхойлсон. Үүнд, суралцахуйн танин мэдэхүйн 14 зорилт, нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн 5 зорилт, зан үйлийн 5 зорилтыг сонгон авч тодорхойлсон.

Тогтвортой хөгжлийн суралцахуйн 17 зорилтоос

- ТХ 302. Өлсгөлөнг тэглэх
- ТХ 303. Сайн эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдал
- ТХ 312. Хариуцлагатай хэрэглээ ба үйлдвэрлэл
- ТХ 315. Газар дээрх амьдрал

гэсэн 4 зорилт нь суурь боловсролын биологийн хөтөлбөртэй шууд хамааралтай байна.

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцыг тодорхойлсон байдал

ТБ-ын цогц чадамжийн төлөвшилд СБ-ын Биологийн цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын оруулах хувь нэмэр (давхардсан тоогоор)

ТБ-ын цогц чадамж	ЗТ
1. Тогтолцоот сэтгэлгээний	11
2. Урьдчилан тооцоолох	14
3. Хэм хэмжээний	4
4. Стратегийн	2
5. Хамтран ажиллах	9
6. Шүүмжлэлт сэтгэлгээний	4
7. Өөрийгөө таньж мэдэх	7
8. Асуудал шийдвэрлэх нэгдсэн	1
<i>ЗТ-Цогц чадамжийн төлөвшилд хувь нэмэр оруулах боломжтой суралцахуйн зорилтын тоо -52</i>	

Сургалтын арга зүйн төрлүүдээс бодит үйл ажиллагаанд оролцох 11 арга, шинжилгээ судалгаа хийх 5 арга, бүтээлч шүүмжлэлтэй сэтгэх 14 арга, алсын хараатай болох 7 аргыг төлөвлөсөн. Арга зүйг төлөвлөхдөө суралцахуйн зорилтоос гадна сурах үйл ажиллагааг авч үзсэн бөгөөд нэг суралцахуйн зорилтын хүрээнд тогтвортой хөгжлийн сургалтын арга төрлүүдээс хэд хэдийг сонгох боломжтой байв. Биологийн хичээл нь туршилт судалгаагаар дамжуулан сурагчдад шинжлэх ухаанч арга барилыг эзэмшүүлдэг учраас бодит үйл ажиллагаанд оролцох арга, бүтээлч сэтгэлгээний арга их нийцтэй байв.

Нийт 24 суралцахуйн зорилтоор ТБ-ын цогц чадамжид хувь нэмэр оруулах боломж давхардсан тоогоор 52 тодорхойлогдсон байгаагаас, ялангуяа тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамж (11) болон урьдчилан тооцоолох цогц чадамж (14)-д оруулах хувь нэмэр харьцангуй их байна.

Хүснэгт 4.11. Суралцахуйн зорилт, ара зүй, цогц чадамжийн интeрeрaц (Биологи)

Анги			ТХЗБ		Арга зүй				Цогц чадамж	
Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт			Үндэслэл, тайлбар		Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар/суралцахуйн удирдамж, сурах бичиг, бусад/				Код	Үндэслэл, тайлбар
					Бодит үйл ажиллагаанд оролцох (компанит ажил, тэмдэглэлт өдөр, ...)	Шинжилгээ/судалгаа хийх (судалгааны төсөл, кейс судалгаа, загварчлал)	Бүтээн, шүүмжлэлтэй сэтгэх (хэлэлцүүлэг, ...)	Алсын хараатай болох (ирээдүйт төлөвлөх шинжилгээ, үзлөг/үлгэр, үрбэлдэх төсөөлөх/өнөөрснийг нэхэн санах)		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	6 7 8 9	ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв	Сурагчид сургуулийн хашаанд болон сургуулийн эргэн тойронд ургасан ургамал, өөрсдийн тэжээдэг амьтдыг ашиглан амьд биеийн үндсэн шинжийг ажиглаж, туршин үр дүнг тайлбарлана.	✓	✓	Өөрсдийн эргэн тойронд байгаа амьтан ургамлыг ажиглах, тэмдэглэл хөтлөх, хэмжих, зурах, ангилах зэрэг нь судалгаа хийх чадварт сулрах бөгөөд тэднийг тэжээж, арчлах нь бодит үйл ажиллагаанд тулгуурласан	1- тогтолцоот сэтгэлгээний: хүн байгалийн харилцан хамаарлыг хүүхэд өөрөө амьтан тээжээх, ургамал ургуулах явцдаа танин мэдсэнээр 2- урьдчилан тооцоолох: байгалиа хайрлан хамгаалдаг, тэтгэн сайжруулдаг, хүний амьдралд байгаль хэрхэн нөлөөлдөг талаар өөрийн байр сууриа илэрхийлдэг, үзэл бодлоо хамгаалдаг иргэн болж өсөн ирээдүйн амьдралдаа үүнийгээ баримталж амьдрах чадвартай болно	
Амьд биеийн үйл ажиллагаа	6.02.5 Эсвэс эд, эрхтэн, амьд бие мэхбод үүсэхийг ойлгох	✓	ТХ315.ТМ1.	ТХ315.С908.	Сурагчид хүний араг яс, тогтолцоог судалснаар яс болон холбогч эдүүдийг гэмтлээс сэргийлэх, эрсдэлийг бууруулах арга замын талаар мэдэж бусдад зааж зөвлөх, гэмтсэн хүнд тусламж үзүүлэх.	✓	□	Осол гэмтлээс урьдчилан сэргийлэх талаар бусдад зөвлөх, анхан шатны тусламжийг үзүүлэх	1- тогтолцоот сэтгэлгээний: Хүн өөрийн биеийн бүтцийг мэдсэнээр хэрхэн эрүүл сайхан бие бэлдэртэй болох, энэ нь ирээдүйн нэжлэргэлтэй сайхан амьдралын эх сурвалж болох юм гэдгийг ойлгож 2- урьдчилан тооцоолох: эрүүл мэндээ хамгаалах, эрүүл байх дадал хэвшилд суралцах, болзошгүй осол гэмтлээс урьдчилан сэргийлэх, өөрийгөө болон бусдыг хамгаалах, тэдэнд зөвлөх, туслах чадвартай болно	
Амьд биеийн бүтэц, ажиглалтаа	6.02.7. Хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлд бичил биетний үүргийг судалж тайлбарлах	✓	ТХ302.НСХ1	ТХ302.С910	Сурагчид талх, тарваг, бяслаг үйлдвэрлэхэд бичил биетний оролцоог мэдсэнээр өлсгөлөнтэй тэмцэх, шим тэжээлийг сайжруулахтай холбоотой асуудлаар харилцаж чаддаг болно.	✓	✓	Бичил биетний давуу болон сул талын талаар хоёрдогч эх үүсвэрээс мэдээлэл цуглуулах, мэтгэлцэх. Бичил биетний ашиглан хүнс үйлдвэрлэх нь хүн амын хүнс тэжээлийн хэрэгцээг хангахад хэрхэн нөлөөлөхийг биотехнологийн ололт амжилт дээр тулгуурлан цаашид судлах хөрөнгө мөөгний амьсгалалтын туршилттай холбон тайлбарлах	2- урьдчилан тооцоолох: Ядуу, хөгжил дорой орнуудад хүмүүс хүнс тэжээлийн дутагдалтай, өл залгах төдий өлсгөлөн амьдарч байгааг мэдсэнээр өөрийн амьдралд хаягдалгүй, зөв хооллох, цамаан биш амьдрах дадал хэвшилтэй болох, 4- стратегийн цогц чадамж: хүнс тэжээлийн нөөцийг нэмэгдүүлэх боломжуудыг өөрийн зүгээс судлах, орон нутгийн орчиндоо хэрхэн бичил биетнийг ашигласан үйлдвэрлэл явуулж болохыг багш, гэр бүлтэйгээ хамтран судлах, энэ нь өрхийн амьжиргаанд дэм тус болохыг ойлгох	

Амьд биеийн бүтэц, ажиглалтаа	6.02.8. Бичил биетэн задлагч амьд бие болохыг ойлгож үүргийг тайлбарлах	✓	□	□	Сурагчид бичил биетэн нь биологийн төрөл зүйл болохын хувьд тэжээлийн хэлхээн дэх задлагчийн үүрэгтэй оролцдог болох, түүний ач холбогдлыг мэдэх.	✓	Битүү саванд хадгалж хөнгүүлсэн хөнгүүлсэн талх, жимснээс дээж авч хөлд мөөгийг микроSCOPOOр харж судлах, харсан зүйлээ зурж тэмдэглэх, хөрсөнд үргүүлсэн чийгийн улаан хөрхийг ажиглаж судлах.	1-6	1- тогтолцоот сэтгэлгээний: Байгаль дээрх бүх амьд бие өөрийн гэсэн үүрэгтэй оршдог бөгөөд нэг нь уствал нөгөөгийн үйл ажиллагаанд хэрхэн нөлөөлдгийг задлагч биеүдийн үйл ажиллагаагаар төлөөлүүлэн ойлгож 6- шүүмжлэлт сэтгэлгээний: байгалийн тэнцвэрт байдлыг хадгалахад өөрийн оруулж чадах хувь нэмрийг эргэцүүлэн бодох
Амьд биеийн үржил, хөргжил	6.03.2. Ургамлын үр соёлох, ургамал ургахад нөлөөлөх хүчин зүйлийг тайлбарлах	✓			Сурагчид ургамлын үр ургах нөхцөлийг мэдсэнээр өөрсдөө цэцэг тарьж анги танхимдаа цэцэгжүүлэх, тарьсан цэцгээ арчлах, байгаль дэлхийгээ хамгаалах сэтгэлтэй болно.	✓	Ургамлын соёлолто ба өсөлтөд нөлөөлөх хүчин зүйлийг туршилтаар олж илрүүлэх, үндэслэлийг нь тайлбарлах чадвар эзэмших. Туршилтыг нягт нямбай гүйцэтгэх, үр дүн, нотолгоогоор батлагдсан шинжлэх ухааны санааг өөртөө итгэлтэйгээр илтгэх, ажиглаж мэдсэнээ бусдад тайлбарлах чадвар эзэмшүүлэхэд анхаарч багийн хэлэлцүүлэг хийх, хэлэлцүүлэгт сурагчдын оролцоог дэмжихэд анхаарах	1-2	1- тогтолцоот сэтгэлгээний: Хүн байгалийн харилцан хамаарлыг хүүхэд өөрөө амьтан тэжээх, ургамал ургуулах явцдаа танин мэдсэнээр 2 - урьдчилан тооцоолох: байгалиа хайрлан хамгаалах, тэтгэн сайжруулдаг, хүний амьдралд байгаль хэрхэн нөлөөлдөг талаар өөрийн байр сууриа илэрхийлдэг, үзэл бодлоо хамгаалдаг иргэн болж өсөн ирээдүйн амьдралдаа үүнийгээ баримталж амьдрах чадвартай болно
Амьд биеийн хоорондын харилцан үйлчилгээ	6.04.1. Орон нутгийнхаа амьдыг ажиглан амьд биес амьдрах орчиндоо хэрхэн дасан зохицсон болохыг судлах	✓			Хашаа хороо, ой мод, усан сэн, цөөрөм зэрэг орон нутагтаа амьдардаг амьд биесийн бичил амьдрах орчныг харьцуулан судалснаар байгаль орчинтой харилцаж амьдрах орчиндоо зохицсон байрлалыг тайлбарлаж амьдрах орчныг сүйтгэхгүй байх, хамгаалах сэтгэлгээг төлөвшүүлнэ.	✓	Тухайн орон нутагт тархах жижиг хөхний (оготно, хулгана) амьдрах орчныг нь харьцуулан судлах. Амьд биеийн амьдрах орчин, дасан зохицдогтоог тодорхойлохын тулд зурж тэмдэглэх, боломжтой бол фото зураг авах, үр дүнгээ танилцуулах чадварт сургах	2-5	Орон нутгийнхаа жижиг хөхнийг судлахдаа судалгааны арга зүйг эзэмшихээс гадна 5 - хамтран ажиллах: багаар хамтран ажиллах, хамтын ажиллагааны үр дүн, давуу талыг мэдэрэх, бусдаас суралцах чадамжтай болно. 2- урьдчилан тооцоолох: Мөн байгалиа хамгаалдаг зөв иргэн болж төлөвших, өөрийн хийж байсан буруу үйлдлүүдээ цэцэг үндсээр нь таслах, амьтан хороох, амьтдын үүр нүхийг сүйтгэх цэнхээ, хянах, аливаа зүйлийн зөв буруу ялгах, бусдад нөлөөлөх чадвартай болно.
Амьд биеийн хоорондын харилцан үйлчилгээ	6.04.2. Идэш тэжээлийн гинжин хэлхээг загварчлах ба зурх	✓			Өөрийн амьдарч буй орон нутгийнхаа экосистемийг судлан тэнд амьдардаг амьд биесийн идэш тэжээлийн гинжин хэлхээний бүтэц, үйлчилгээг зурх нь биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдлыг хамгаалахад оролцох сэдвийг төрүүлнэ. Идэш тэжээлээр энергийн урсгал дамждагийг мэднэ.	✓	орон нутгийнхаа экосистемээс идэш тэжээлийн хэлхээг ажиглан судлах, үр дүнгээ танилцуулах, идэш тэжээлийн хэлхээний нэг түвшинд гарсан өөрчлөлт ямар үр дагавар авчирч болохыг хэлэлцэх	1-7	1- тогтолцоот сэтгэлгээний: Экосистем оршин тогтноход тэдний тоо толгойн хамаарал хэрхэн нөлөөлдөг болохыг идэш тэжээлийн хэлхээгээр дамжуулан ойлгож 7 - өөрийгөө таньж мэдэх,хористой хугацаанд ан агнах, амьтныг үржлийн үед нь үргээхгүй байх зэрэг нь экосистемийн тэжээлийн түвшинүүдэд чухал нөлөөтэйг бусдад таниулах, бусдын энэ талаарх хандлагыг өөрчлөхөд хувь нэмрээ оруулах
Амьд биеийн хоорондын харилцан үйлчилгээ	6.04.3. Нөхөн сэргээгдэх ба үл сэргээгдэх нөөц баялгийг ялган таних	✓			Орон нутгийнхаа тогтвортой байдлад нөхөн сэргээгдэх, үл сэргээгдэх баялгийн нөлөөллийг хэлэлцэж, үнэлэх	✓	Малтмал түлшний олборлолтыг судалж, түүний давуу ба сул талуудыг ярилцах	3-6	3 - хэм хэмжээний: Байгалийн баялгийг экспортолж буй байдлад дүн шинжилгээ хийх, 6 - шүүмжлэлт сэтгэлгээний: энэ нь эргээд улс орны эдийн засаг, байгаль орчин, хүмүүсийн амьдралд болон тогтвортой хөгжилд хэрхэн нөлөөлөхийг асуудал дэвшүүлэн ярилцах. Ирээдүй хойч үедээ үлдээлгүй, нөхөн сэргээлтгүй ашиглаж байгаа байдлад шүүмжлэлт байр сууринаас хандах

Амьд биеийн үндсэн шинж, ангилал	7.01.3. Нэг эстэн ба вирус зэрэг бичил биетнийг судлах	✓	TX303.TM2	TX303.Cs01	Нэг эстэн, вирусээс үүсдэг өвчнүүдийг мэдэх, гэр бүл, найз нөхдөдөө ийм өвчнөөс сэргийлэх арга замыг уухуулан сурталчлах, зөвлөгөө зөвлөмж өгдөг байх.	✓	Нэг эстэн, вирусээр үүсгэгддэг өвчин ба түүний хор нөлөөний талаар хэлэлцэх, мэдээлэл цуглуулж хэлэлцүүлэг хийх	1- тогтолцоот сэтгэлгээний: Өвчин үүсгэгчийн талаар мэдлэгтэй болох нь өөрөөр өвчнөөс сэргийлэх төдийгүй 7 - өөрийгөө таньж мэдэх: бусдад өвчнөө халдаахгүй байх, гэр бүлдээ эдийн засгийн дарамт үзүүлэхгүй байх, ажлын бүтээмжээ алдахгүй байх зэрэг үр дагавруудыг үүсгэхгүй болохыг ойлгох
Амьд биеийн үйл ажиллагаа	7.02.4. Хооллох хэв маяг, хүнсний бүтээгдэхүүний найрлага илчлэлийг тодорхойлох	✓	TX303.TM1	TX303.Cs09	Суралцагч нас хүнс, эрхэлж буй ажил хөдөлмөртөө тохирсон илчлэгтэй хоол хүнсийг идэх, өндөр илчлэгтэй хоол хүнс нь таргалалт үүсгэдэг болохыг тайлбарлах.	✓	Зөв ба буруу хооллох хэв маяг гэх мэтээр асуудал дөвшүүлэн ярилцана. Өндөр илчлэгтэй (өсөлт, хөдөлгөөн, дулаан хадгалахад зориулагдсан) хоол хүнс нь зөв хүнс байж чадах эсэхийг хэлэлцэх. Хоёрдогч эх сурвалжийг ашиглан хоол тэжээлийн бодисын дутагдлын нөлөөг судлах. Амин дэм С, D, төмөр, кальци дутахад биед үүсэх өвчин эмгэг, тэдгээрийн илрэх шинж тэмдгийн талаар хэлэлцэх	1- тогтолцоот сэтгэлгээний : Буруу хооллолт нь хүний эрүүл мэндэд таргалалт, зурх судасны өвчин, чихрийн шижин гэх мэт олон сөрөг үр дагаврыг авчирдаг болохыг мэдэж 2- урьдчилан тооцоолох: хоол хүнсээ зөв сонгон идэх, тохирсон хэмжээтэй, зөв харьцаатай идэх зэрэг эрүүл мэндийн зөв дадал хэвшил эзэмших нь ирээдүйд эрүүл иргэн болж өсөхөд хэрэгтэйг ухаарах
Амьд биеийн үржил, хөгжил	7.03.2. Биеийн юмны мөчлөг, хуанли хөтлөхийн учрыг тайлбарлах	✓	TX303.HC2	TX303.Cs06	Биеийн юмны мөчлөгийг тооцож өндгөн эс гадагшлах хугацааг мэдсэнээр жирэмсэлтээс сэргийлж болдог талаар тайлбарлах, давуу сул талыг хэлэх.	✓	Охид биеийн юм ирэх, дуусах өдрөө тогтмол тэмдэглэж хуанли хөтөлж байхын ач холбогдлыг ярилцах, биеийн юм ирсэн үед зүүн үхлүү ахуйн дэглэм сахиж болон хоол, хөдөлгөөн гэх мэт өдөр тутмын амьдралдаа зайлшгүй мөрдөх зүйлийн талаар мэдэх, ариун цэврийн хэрэглээг хэрхэн зөв сонгож хэрэглэх талаар хэлэлцэх	1- тогтолцоот сэтгэлгээний: Гэр бүлээ зөв төлөвлөж сурснаар нь үүнээс үүдэлтэй стресс бүхмилдэл, эдийн засгийн хүндрэл, гэр бүл салалтаас зайлсхийх боломжийг олгодог гэдгийг ойлгож 2- урьдчилан тооцоолох: ирээдүйд гэр бүлээ зөв төлөвлөх, 5 - хамтран ажиллах: эхнэр нөхрөө хүндэтгэх чадварт сурлана
Амьд биеийн хоорондын болон орчны харилцан хольцо	7.04.1. Идэш тэжээлийн гинжин хэлхээний зүй тогтол алдагдахад хүний үйл ажиллагааны нөлөөллийг хэлэлцэх	✓	TX315.TM2	TX315.Cs01	Хэт агналт, орчны бохирдол, ойд модны муу практик зэрэг нь амьдрах орчны алдагдлыг үүсгэж биологийн төрөл зүйл устгах улмаар идэш тэжээлийн хэлхээ алдагдахад хүргэдэг.	✓	амьд биесийн идэш тэжээлийн хэлхээнд хүний үйл ажиллагаа хэрхэн нөлөөлөхийг жишээ баримт татаж хэлэлцэх, нөлөөллийг хэрхэн багасгах талаар мэтэлцээн зонхон байгуулах, мэдээллийн хоёрдогч эх үүсвэрийг ашиглах	экосистем оршин тогтноход тэдний тоо толгойн хамаарал хэрхэн нөлөөлдөг болохыг идэш тэжээлийн хэлхээгээр дамжуулан ойлгож 7 - өөрийгөө таньж мэдэх: хориотой хугацаанд ан агнах, амьтныг үржлийн үед нь үргэхгүй байх зэрэг нь экосистемийн тэжээлийн тувшингуудад чухал нөлөөтэйг бусдад таниулах, 5- хамтран ажиллах: бусдын энэ талаар хандлагыг өөрчлөхөд хувь нэмрээ оруулах
Амьд биеийн үйл ажиллагаа	8.02.4. Шим ба шим бус бодисуудын биологийн ач холбогдлыг тайлбарлах, зарим амин дэм, эрдэс давс дутахад илрэх шинж тэмдгийг хэлэлцэх	✓	TX302.TM1	TX302.Cs01	Хүн хоол тэжээлээсээ хангалттай эрдэс, амин дэмийг шаардлагатай хэмжээгээр авч чадахгүй байгаа тохиолдолд хүнс тэжээлийн дутагдал үүсдэг болохыг ойлгох. Эрдэс болон амин дэмийн дутагдлаас үүсдэг өвчнүүдийн талаар мэдэх.	✓	Хүн амын хүнс тэжээлийн хангамж хүрэлцээгүй болоход бага насны хүүхэд, жирэмсэн хөхүүл эмэгтэйдүүд, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс, ахмад настанд хэрхэн нөлөөлөхийг ярилцах. Мэдээллийн бусад эх үүсвэрээс нүүрс-ус, өөх тос, уураг, витамин, эрдэс бодисын агууламжийн талаарх олон төрлийн мэдээлэл, тэжээлийн дутагдлаас үүдэлтэй өвчний шинж тэмдгийг харуулсан интернетын зураг, дүрсүүд, лавлах материалыг сурагчдаар хайлган бэлтгүүлж илтгэл тавиулах	3 - хэм хэмжээний: Хэдийгээр хоол хангалттай идэж байгаа боловч хоолноос авах эрдэс амин дэм дутагдвал хүнд ямар өвчлөлдүүд үүсдэг болох, 1- тогтолцоот сэтгэлгээний : идэж буй хоол хүнснүүдийн хоорондоо тохирох зохицолдлогоог хариулан ойлгох, дэлгүүрээс хүнс сонгохдоо өөртөө ямар ач тусгай мэдэж сонгох зэрэг 2 - урьдчилан тооцоолох: эрүүл амьдрах дадал хэвшилтэй болж 5 - хамтран ажиллах: үүнийгээ бусдад таниулан түгээх хүсэлтэй байх чадвар.

Амьд биеийн бүтэц, амьдралын үйл ажиллагаа	8.02.13. Мансууруулах бодис- хар тамхины сөрөг үйлчлэлийг хэлэлцэх				✓	□	TX303.TM4.	TX303.Ca04.	Хар тамхины үйлчлэл хүнийг хүчтэй гутрал, хамааралт байдалд оруулснаар хүний зан ааш эвдэрч, эрс өөрчлөгдөн хулгай хийх, эм тариа хэрэглэх, ХДХВ ба ДОХ-оор өвчлөхөд хүрдэг тухай ойлгуулах түүний хэрэглээнээс татгалзах, бусдад ухуулан тануулах.	✓		Ганцаарчлан болон хосоороо кейсийн судалгаа хийж болно. Сурагчид судалгаа хийсний дараа ангидаа хэлэлцүүлэг зохиосноор судалж олсон зүйлээ болон өөрсдийн үзэл бодлоо бусадтай хуваалцах боломжтой	5 - хамтран ажиллах: Найз нөхдөлөө болон бусад сурагчдад "хүүхэд хар тамхины талаар мэдлэг дутуугаас болж хар тамхинд донтох аюултай" тануулах, ийм тохиолдлуудыг шүүмжлэн яриулах, 2- урьдчилан тооцоолох: өөрөө хорт зуршлаас татгалзах чадвартай болох
Амьд биеийн үржил, хөргийл	8.03.7. Цэцэгт ургамлын амьдралын эргэлтийг тайлбарлах				□	✓	TX302.NCX1.	TX302.Ca10.	Тогтвортой хөдөө аж ахуйг хөхиүлэн дэмжихэд ургамлын амьдралын эргэлт, үр жимс үүсэх, тархах, үр ургах нөхцөл зэргийг мэдэх хэрэгтэй.	✓		Ургамлын үр ургуулах туршилт хийх, турших, ажиллалт тэмдэглэл хөтлөх Цэцэгт ургамлын амьдралын эргэлтэд үр, жимс ямар үүрэгтэйг ярилцах Ургамлын үржилчин ач холбогдолын талаар хэлэлцэх, ургамал тархаж байгаа шалтгааныг тайлбарлах	5 - хамтран ажиллах: Багштайгаа болон бусад томчуудтай хамтран жимсний мод тарих, хүнсний ногоо тариулах зэргээр 7-өөрийгөө таньж мэдэх: хүнс тэжээлийн хангамжийг сайжруулахад хувь нэмрээ оруулах
Амьд биеийн бүтэц, амьдралын үйл ажиллагаа	9.02.6. Дэлхийн хүн амын хүнс тэжээлийн хүрэлцээ хангамж, ган гачиг, үер усны аюул, хүн амын асуудлуудын талаар хэлэлцэх				□	✓	TX302.TM3.	TX302.Ca03.	Ган гачиг, үер усны аюул, хүн амын тоо хэт ихсэх зэрэг нь өлсгөлөн, ядуурлыг үүсгэх нэг шалтгаан болохыг мэдэх, тэдгээрийн харилцан хамаарлыг хэлэх	✓		Ган гачиг, үер усны аюул, хүн амын тоо хэт ихсэх зэрэг нь ядуурал цаашлаад хүнс тэжээлийн дутагдал үүсэхэд нөлөөлдөг болохыг мэдэх Үүнээс сэргийлэхийн тулд байгаль экологийн тэнцвэртэй байдлыг хадгалахын чухлыг ойлгох 7 - өөрийгөө таньж мэдэх: өөрийн амьдралдаа тогтвортой хөгжлийн үзэл санааг тусган амьдрахыг хичээх. 6 - шүүмжлэлт сэтгэлтээ: Мөн нэг хэсэг хүмүүс туйлын баян чинээлэг амьдарч байхад нөгөө хэсэг нь дөнгөж өл залгах төдий амьдарч байгаа нь хүний эрх болон хэрэгцээнд нийцэхгүй байгааг шүүмжилж 8 - асуудал шийдвэрлэх. энэ байдлыг эсэргүүцдэг олон нийтийн байгууллага, түүний бодлогыг дэмжин ажиллахад өөрийн зүгээс хийж болох зүйлийг санаачлах. Тухайлбал, өөрийн амьдралдаа хоол хүнсийг тохирсон хэмжээгээр, хаягдалгүй хэрэглэх, хуучин хувцас бусад зүйлээ ядуусад шилжүүлэх аянд оролцох зэргээр бусдыг сайн үйлсийн аянд уриалах	5 - хамтран ажиллах: Багштайгаа болон бусад томчуудтай хамтран жимсний мод тарих, хүнсний ногоо тариулах зэргээр 7-өөрийгөө таньж мэдэх: хүнс тэжээлийн хангамжийг сайжруулахад хувь нэмрээ оруулах
Амьд биеийн бүтэц, амьдралын үйл ажиллагаа	9.02.9. Зурхний титэм судас нарийсах өвчний шалтгаан, түүнээс урьдчилан урьдчилан сэргийлэх боломжийг хэлэлцэх				✓		TX303.3Y1	TX303.Ca09	Зурхний титэм судас нарийсах өвчнөөс сэргийлэхийн тулд эрүүл амьдралын зан үйлийг өдөр тутмын амьдралдаа хэвшүүлэх хэрэгтэй бөгөөд Үүнд илүүдэл жин, таргалалт, хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс зэрэг орно.	✓		Зурхний титэм судасны нарийсал өвчнөөр өвчлөхөд хүргэдэг шалтгаан, хүний удамшил ч нөлөөлдөг байж болох тухай ярилцлага өрнүүлэх.	2 - урьдчилан тооцоолох : Эрүүл зөв дадал хэвшил нь ирээдүйн сайн сайхан амьдралын зарчим юм гэдгийг ойлгож, үнэлэх

Амьд биеийн бүтэц, ажиглалтаа	9.02.15. Фотосинтезийн эрчимд гэрлийн өөрчлөлт ба нүүрсхүчлийн хийн концентрац нөлөөлөхийг туршилтаар илрүүлэх	✓	Ургамал фотосинтез явуулж агаарыг нүүрсхүчлийн хийн агууламжийг багасгаж уур амьсгалыг зөөлөн гэмшин эрсдэлийг бууруулдаг болохыг мэдсэнээр ногоон ургамал тарьж ургуулахын ач холбогдлыг ойлгох.	✓	фотосинтезийг илрүүлэх олон туршилтуудыг төлөвлөн явуулж үр дүнг графикаар илэрхийлэх. Туршилтын үр дүнд нотолгоогоор батлагдсан шинжлэх ухааны санааг суралчид өөртөө итгэлтэйгээр илтгэж, ажиглаж мэдсэнээ бусадтай хуваалцах дадал олгох, суралч бүрийн дуу хоолойг сонсох, урамшуулах зорилгоор багийн хэлэлцүүлэг зохиох	1 - тогтолцоот сэтгэлтэний: Ургамлын фотосинтез нь агаарыг хүчлэгчдөөр баяжуулж, нүүрсхүчлийн хийн агууламжийг багасгахад нөлөөлдөг бөгөөд энэ цаашлаад дэлхийн дулаарал, түүнийг дагалдан гарах гэмшин эрсдэлийг бууруулдаг тул 2- нүүрчиглал тооцоолох: ногоон ургамал тарих нь дэлхийн уур амьсгалыг хамгаалахад оруулж буй үүрэг гэдгийг ухамсарлах. 5- хамтран ажиллах: бусдын тарьсан цэцэг модыг арчлах, хамгаалах, түүнийгээ бусдад зааж зөвлөх, уриалах чадвартай болох
Амьд биеийн нийгмийн үржил, хөгжил	9.03.3. Жирэмсэлтээс хамгаалах аргуудыг тайлбарлах	✓	Жирэмсэлтээс хамгаалах арга нь гэр бүл төлөвлөлтийг зөв хийх чухал алхам бөгөөд өөрийн, гэр бүлийн, бусдын төлөө бэлтгэн болон нөхөн урхигүйн эрүүл мэндийг түгээн дэлгэрүүлэхэд өөрийн мэдлэгийг хэрэглэх юм.	✓	Яагаад өсвөр насны хүүхдүүд жирэмсэлтээс сэргийлэх аргыг мэдэх шаардлагатайг хэлэлцэх	3 - хэм хэмжээний: Гэр бүлээ зөв төлөвлөж сурснаар нь үүнээс үүдэлтэй стресс бүхмидлал, эдийн засгийн хүндрэл, гэр бүл салалтаас зайлсхийх боломжийг олгодог гэдгийг ойлгож 2 - урьдчилан тооцоолох: ирээдүйд гэр бүлээ зөв төлөвлөх, эхнэр нөхрөө хүндэтгэх чадварт сургана
Амьд биеийн үржил, хөгжил	9.03.4. БЗДХ-ууд, илрэх шинж тэмдэг, үе шат, халдвар дамжих зам, үр дагаврыг мэдэх	✓	БЗДХ ба эрсдэлийг бууруулах замыг мэдсэнээр эдгээр өвчнөөр өвчлөх эсэх нь хувь хүний зан үйлээс их шалтгаалдаг болохыг мэдэх.	✓	Бэлгийн замаар дамжин халдварладаг нийтлэг тохиолддог зарим халдварын үед илрэх шинж тэмдэг, үе шат, халдвар дамжих зам, үр дагаврын талаар мэдээлэл цуглуулах, ТӨМ ашиглах зэргээр мэдээлэл авч хэрхэн урьдчилан сэргийлэх талаар ярилцана.	3-хэм хэмжээний: БЗДХ өвчнийг хүн тусгахгүй байх боломжтой бөгөөд энэ нь тухайн хүний ёс суртахуун, эрүүл мэндийн мэдлэгээс хамаардаг болохыг мэдэж 2 - урьдчилан тооцоолох: ирээдүйд гэр бүлийн ариун ёс журмыг сахиддаг зөв хүн болж төлөвших, эдгээр өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх мэдээллийг бусдад түгээх
Амьд биеийн үржил, хөгжил	9.03.5. ХДХВ дамжин халдварлах ба ДОХ өвчний халдвараас сэргийлэх арга замуудыг тайлбарлах	✓	ДОХ нь анагаах эм гаргаж чадаагүй байгаа нэгдэл халдварт өвчин бөгөөд энэ өвчнөөс шалтгаалан зовж шаналж байгаа хүмүүсийг ойлгож, ялгаварлан гадгуурхахгүй байх хандлагыг төлөвшүүлэх. ХДХВ болон ДОХ-оос сэргийлэх арга замыг мэдэж бусдад зөвлөн ухуулан таниулах.		TX303.Аз.1	5- хамтран ажиллах: ХДХВ, ДОХ туссан хүмүүсийг ялгаварлан гадгуурхахгүй байх, энэ нь тухайн хүнд ямар их сэтгэлийн зовлон авчирч байгааг ойлгох, 3 - хэм хэмжээний: ХДХВ-ээр халдварласан хүн нийгэмд энэ өвчнийг тараахгүй байх үүрэг, харицлагыг хүлээх нь зүй ёсны хэрэг болохыг мэдэх, бусдад таниулах

4.3.Б. НЭГЖ ХИЧЭЭЛ: ТАМХИНААС ТАТГАЛЗАХ ЧАДВАРТ СУРАЛЦАХ

Нэгж хичээлийн ТХБ-д оруулах хувь нэмэр

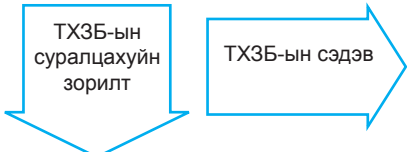
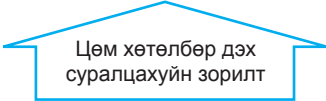
Тамхи нь мансууруулах, донтуулах үйлчилгээтэй бодис агуулсан хүний эрүүл мэндэд сөрөг нөлөөтэй нэгэн төрлийн хор юм.

Тамхины хор нөлөөний талаар мэдлэг хангалтгүй байгаагаас өсвөр насныхан тамхи татаж, тамхинд донтож, ирээдүйн олон архаг өвчний суурийг тавьж байна.

Суралцагч эрүүл мэнд, ариун цэвэр, сайн сайхан байдалд тамхи хэрхэн хор хөнөөл учруулахыг, тамхинаас татгалзах боломжтойг бусдад ухуулан сурталчлахын ач холбогдлыг мэддэг, тамхийг эсэргүүцсэн үйл ажиллагааг дэмждэг, ийм үйл ажиллагаа явуулж байгаа үе тэнгийнхнээ урамшуулан зоригжуулдаг, тамхины эсрэг хууль тогтоомжийг зөрчиж байгаа хүмүүст шүүмжлэлтэй ханддаг, бусдыг тамхинд орохоос сэргийлж зөвлөж тусалдаг болох чадварт суралцсанаар ирээдүйд эрүүл амьдралын зан үйлийг хэрэгжүүлдэг хүн болж өснө. Улмаар ирээдүйдээ үр хүүхдээ зөв үлгэр дуурайлал үзүүлж, зааж сургадаг, хамтран ажиллагчид, найз нөхөд, бусад хүмүүст эерэг зөв нөлөөг үзүүлдэг иргэн болж өсөх нь ТХБ-д оруулах хувь нэмэр юм.

Нэгж хичээлийг VIII ангийн “2.11. Утаат тамхины хор нөлөөг хэлэлцэх, түүнд агуулагдах хорт бодисууд амьсгалын эрхтэнд сөргөөр нөлөөлөхийг хэлэлцэх” гэсэн суралцахуйн зорилтын хүрээнд боловсруулсан бөгөөд энэ нь “ТХ303. Эрүүл мэнд, сайн сайхан байдал”-ын танин мэдэхүйн суралцахуйн зорилт 4 (ТХ303.ТМ4), сэдэв 4 (ТХ303.Сэ04)-тэй агуулгын хувьд холбогдож байна.

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтын ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба сэдэвтэй уялдах байдал (матриц 1-ээс)

	ТХ303.Сэ04. Эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдлыг дэмжих дам стратегиуд (нийгмийн эрүүл мэнд): Тухайлбал, ..., мансууруулах бодисоос урьдчилан сэргийлэх, шинэ мэдлэг, технологийг шилжүүлэх, бохирдол ба бохирдуулагч бодисын хэрэглээг бууруулах, урьдчилан сэргийлэх, эрсдэлийг бууруулах.
ТХ303.ТМ4. Суралцагч сэтгэцийн эрүүл мэндийн ач холбогдлыг ойлгодог байх Гадаадынхныг үзэн ядах үзэл (xenophobia), ялгаварлан гадуурхах, дээрэлхэх зэрэг зан үйл нь сэтгэцийн эрүүл мэнд, сэтгэл хөдлөлийн сайн сайхан байдалд сөрөг нөлөө үзүүлдэг болохыг, мөн архи, тамхи болон бусад төрлийн мансууруулах бодист донтох нь эрүүл мэнд, сайн сайхан байдалд хэрхэн хор хөнөөл учруулдаг болохыг ойлгодог болох	2. Амьд биеийн бүтэц, амьдралын үйл ажиллагаа VIII анги, 2.11 Утаат тамхины хор нөлөөг хэлэлцэх, түүнд агуулагдах хорт бодисууд амьсгалын эрхтэнд сөргөөр нөлөөлөхийг хэлэлцэх

Ийнхүү холбогдож байгаагийн үндэслэл нь “Тамхины хор, нөлөөллийг мэдсэнээр тамхинаас татгалзах, үе тэнгийн сурагчдадаа тамхины хор нөлөөг таниулах, тамхи татахгүй байхыг зөвлөх, дам тамхидалтыг эсэргүүцэх, тамхи татахгүй байхыг эцэг эх, бусад хүмүүсээс шаардах чадвартай болох нь ТХБ-ын сайн эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдлын зорилттой холбогдож байна.” юм (матриц 2-оос).

Тамхины эрүүл мэнд, эдийн засгийн нийгмийн сөрөг үр дагаврыг ойлгохдоо өөрсдөө тамхины хорыг илрүүлэх туршилт явуулах, тамхины хорыг таниулсан зөвлөмж, гарын авлага бэлтгэн мэдээллийн самбар гаргах, эцэг эхийн хурал, нээлттэй хаалганы өдөр гэх мэт өдрүүдээр танилцуулах үйл ажиллагаанд 1-р аргыг “дам тамхидалтыг гэр орондоо болон олон нийтийн газар багасгах”, “тамхины хуулийн хэрэгжилтийг дүгнэх”, “эрүүл бие бялдартай, зөв дадал хэвшилтэй хүн болж төлөвшихийн тулд ямар чадварыг хөгжүүлэх ёстой вэ” зэрэг сэдвийг сонгон ангид хэлэлцүүлэг зохиох, кейс ашиглан шинжилгээ хийхдээ 2, 3-р аргуудыг хослуулан хэрэглэнэ (матриц 2-оос).

Сонгосон сэдвийн агуулга, хамрах хүрээний онцлогтой холбоотойгоор ТБ-ын хэд хэдэн цогц чадамжийн төлөвшилд хувь нэмэр оруулах боломжтой гэж үзсэн (матриц 2-оос). Үүнд:

- 1-Тамхины эрүүл мэндэд учруулах хор нөлөө, тамхинаас үүдэлтэй өвчин тусахад гарах зардал, гэр бүлд тамхинаас үүсэх эдийн засгийн алдагдал, гоо сайхан гадаад үзэмжид үзүүлэх нөлөө, дам тамхидалтын бусдын эрүүл мэндэд үзүүлэх нөлөө зэргийг мэдэх нь тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамжийн хүрээний аливаа зүйлийн харилцан хамаарлыг таньж мэдэн ойлгох чадварыг төлөвшүүлэхэд хувь нэмрээ оруулна.
- 6-Тамхины талаарх буруу ойлголтоо засаж, мэдлэгийн хүрээгээ тэлэх нь шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадамжийн үйл хөдлөлөө эргэцүүлэн бодох чадварыг төлөвшүүлэхэд тустай.
- 2-Бусдад тамхины хорыг таниулах нь тэднийг тамхинд орохоос урьдчилан сэргийлэхэд туслах бөгөөд суралцагчдад урьдчилан тооцоолох цогц чадамжийн урьдчилан сэргийлэх зарчмуудыг хэрэгжүүлэх чадварыг төлөвшүүлэхэд хувь нэмэр оруулна.
- 2-Тамхи татахыг хориглосон газруудад тамхи татахгүй байхыг бусдаас шаардах, тамхины эсрэг хуулийг зөрчиж байгаа байгууллага, хувь хүнийг шүүмжлэх нь урьдчилан тооцоолох цогц чадамжийн эрсдэл болон өөрчлөлтийг шийдвэрлэх чадварыг төлөвшүүлэхэд тустай.
- 5-Тамхинаас гарахыг хүсэж буй хүнд зөвлөн туслах нь хамтран ажиллах цогц чадамжийн бусдыг ойлгож, харилцан хамааралтай байж, мэдрэмжтэй хандах чадварыг төлөвшүүлэхэд хувь нэмрээ оруулна.
- 4-Анги танхим, сургуулийн орчиндоо ангийн сурагчид болон багштайгаа хамтран тамхины хорыг таниулсан зөвлөмж, гарын авлага бэлтгэн мэдээллийн самбар гаргах, эцэг эхийн хурал, нээлттэй хаалганы өдөр гэх мэт өдрүүдээр танилцуулах зэрэг нь стратегийн цогц чадамжийн орон нутгийн хүрээнд цаашдын тогтвортой байдлыг дэмжсэн үйл хэргийг хамт олноороо нэгдэн боловсруулах чадварыг төлөвшүүлэхэд хувь нэмрээ оруулна.
- 7-Үе тэнгийнхнээ тамхи татахгүй байхыг, амьдралын буруу хэвшлийг өөрчлөхийг уриалах чадвартай болох нь өөрийгөө таньж мэдэх цогц чадамжийн орон нутгийн хүрээнд өөрийн үүрэг оролцоог эргэцүүлэн бодох, хэн бүхний үйл хэрэгт цаашдын урам зориг хайрлах чадварыг төлөвшүүлэхэд ач тустай.

Нэгж хичээлийн төлөвлөлт

Зорилго: Тамхины хор, нөлөөллийг мэдэж, тамхинаас татгалзах, дам тамхидалтыг эсэргүүцэх, тамхи татахгүй байхыг эцэг эх, бусад хүмүүсээс шаардах чадвартай болох

Зорилт:

- Тамхи татах эрүүл мэндэд хортой, донтуулах үйлчилгээтэй гэдгийг тамхины найрлага дахь бодисуудтай холбон тайлбарлах
- Тамхины бохь-давирхай, угаарын хий, никотин зэрэг нь хуримтлагдахаараа хэр зэрэг хор нөлөөтэй болох талаар ойлгох
- Тамхины гэр бүлд үзүүлэх эдийн засгийн алдагдлыг тооцоолох
- Тамхинаас татгалзах чадварт суралцах
- Дам тамхидалтыг гэртээ болон олон нийтийн газар багасгах талаар хэлэлцэх

Нэгж хичээлийн товч тайлбар:

Сурагчдын дунд тамхины хор нөлөөллийн талаар дараах буруу ойлголтууд байдаг. Тухайлбал:

- Тамхи зөвхөн татаж буй хүндээ л хортой гэсэн буруу ойлголтоос болж хэн нэгний татсан тамхи бусдад ямар хор учруулахыг мэддэггүй. Иймээс дам тамхидалтыг тоохгүй өнгөрдөг.
- Бусдад уруу татагдаж тамхи татаж эхэлдэг бөгөөд тамхинд донтдог гэдгийг мэддэггүй.
- Тамхинаас болж нас бардаггүй гэж боддог. Удаан хугацаагаар тамхи татагчдын ихэнх нь тамхинаас хороос үүссэн өвчний улмаас нас барсан байдаг.
- Тамхи татах нь тайвшруулдаг гэж боддог ч судалгаагаар энэ нь уддаггүйг тогтоожээ. Нэг ширхэг янжуур татсаны дараа дараагийн тамхийг татах хүсэл төрдөг. Өдөрт бүтэн хайрцаг тамхи татвал сэтгэлийн байнгын түгшүүрийг бий болгодгийг судлаачид тогтоожээ.
- Ихэнх охид тамхи татах нь бодисын солилцоог сайжруулдаг гэсэн буруу төсөөлөлд автаж, жингээ хянах зорилгоор тамхи татаж эхэлдэг. Гэтэл тамхи ходоодны шүүсний ялгарах хэмжээг багасдаг тул хоолонд дургүй болж турдаг ба аажмаар ходоодны өвчтэй болгодог байна.
- Найз нөхдийн дунд онцгойрох, тэднээс илүү мэт харагдана гэж боддог. Гэтэл энэ нь хорт зуршилд хүргэдэг болохыг тэд сайн ойлгодоггүй.
- Тамхийг архианаас бага хортой гэж боддог. Гэтэл архи тамхи хоёулаа донтуулах үйлчилгээтэй хорт зуршил юм.
- Ганцаардахад хань болдог гэж боддог. Тамхины хор нөлөөг мэддэг сурагчид тамхи татдаг хүүхэдтэй найзлахаа больсноос ганцаарддаг.
- Тамхинаас хамааралт өвчнөөр өвдөж байгаагаа мэддэггүй.

Эдгээр буруу ойлголт нь зөвхөн сурагчид тамхины талаарх мэдлэг муу байгаагаас үүсэж байна. Иймд энэ хичээлийг заахдаа багш тамхины хорын талаарх мэдлэг олгохоос гадна өөрөө тамхинаас татгалздаг, бусдыг тамхинаас гарахад зөвлөж

тусалдаг, тамхи татаж буй хүнд шаардлага тавьдаг болох чадварыг төлөвшүүлэхэд анхаарах хэрэгтэй.

Иймд энэ нэгж хичээлд туршилт судалгаа хийх, асуулт-хэлэлцүүлэг зохион байгуулах, кейс ашиглан асуудалд шинжилгээ хийх аргуудыг төлөвлөсөн.

“Тамхинаас татгалзах чадварт суралцах” нэгж хичээл нь 3 ээлжит хичээлтэй.

Судлах цаг: 5 цаг

№	Ээлжит хичээл	Хугацаа	Арга зүй, үнэлгээний санаа	Хэрэглэгдэхүүн
1	Тамхины найрлага, түүний бие махбодод үзүүлэх нөлөө	40 мин	Туршилт хийх, өөрийн үнэлгээний хуудас ажиллах	тамхи, ундааны хуванцар сав, цаасан салфетка, резин, үзгэн балын хоосон гэр, халаадаг буун цавуу, цаасны хутга (өрөм), ус, ажлын хуудас 1, асуултын хайрцаг
2	Тамхины хэрэглээний эдийн засгийн нөлөөлөл, тамхинаас татгалзах	80 мин	Асуудал дэвшүүлэн ярилцах, хэлэлцүүлэг зохиох, дүрийн тоглолт	Ажлын хуудас 2, кейс
3	Дам тамхидалт, түүний эсрэг авах арга хэмжээ	80 мин	Асуудал дэвшүүлэн ярилцах	Нугалбар цаас, өөр өөр өнгийн үзэг

Ээлжит хичээл 1: Тамхины найрлага, түүний бие махбодод үзүүлэх нөлөө

Зорилго: Тамхинд агуулагдах хорт бодисууд хүний биед сөргөөр нөлөөлдөг болохыг мэдэх

Зорилт:

- Тамхинд агуулагдах хорт бодисыг нэрлэх
- Тамхинд агуулагдах бодисууд хүний биеийн эрхтнүүдэд ямар сөрөг нөлөө үзүүлдгийг мэдэх

Үйл ажиллагааны төлөвлөлт:

Үе шат	Суралцахуйн үйл ажиллагаа
Алхам 1	Багш дараах 2 асуултыг сурагчдаас асууж хариултыг дэвтэртээ бичихийг хүснэ. Хугацаа 3 минут. • Тамхи гэж юу вэ? • Хүмүүс яагаад тамхи татдаг вэ? Багш тамхины найрлагыг харуулсан хялбар туршилтыг хийж үзүүлнэ. Эсвэл https://www.youtube.com/watch?v=gmg2ofa5Uuk хаягаар орж туршилтын бичлэгийг үзүүлж болно. • Туршилтын үр дүнгийн талаар ярилцахдаа дараах асуултуудыг тавина. • Тамхинд ямар бодис агуулагддаг вэ? • Эдгээр бодис нь өөр юу юунд агуулагддаг вэ? • Салфетканд яг ямар бодисууд нь шүүгдэж үлдсэн гэж таамаглаж байна? Туршилтын хэрэглэгдэхүүн: янжуур тамхи, 1.25-1.5 л ундааны бөглөөтэй хуванцар сав, цаасан салфетка, резин (мөнгөний боолтын резин болно), үзгэн балын хоосон гэр тус бүр 1 ширхэг, халаадаг буун цавуу, цаасны хутга эсвэл өрөм, ус. Хуванцар савны нэг талыг балын гэр орох хэмжээтэй цаасны хутга (өрөм)-аар цоолж, балын гэрийг ар талаар нь цавуугаар наана. Савны бөглөөг янжуурын иш багтах хэмжээтэй, цоолж янжуурыг хийж наана.

	 Туршилтын заавар: Савандаа ус дүүртэл хийж янжууртай бөглөөгөөр бөглөнө. Тамхийг асааж, балын хошууг тайлж авна. Ус гоожиход хоосон зайд тамхины утаа хуримтлагдана. Тамхийг бүрэн шатаж дууссаны дараа бөглөөг тайлж амсрыг салфеткаар таглан резинээр бооно. Балын үзүүрээс амаараа үлээж утааг гаргана. Сав утаагүй болсны дараа салфеткыг нээж бохирдлыг сурагчдад үзүүлнэ. Багшид зориулсан нэмэлт мэдээлэл: Утаат тамхинд ойролцоогоор 4000 орчим химийн бодис агуулагддаг ба тамхи шатахад эдгээр бодисууд нь урвалд орж хавдар үүсгэх чанартай 40 гаруй бодис үүсгэдэг. Тухайлбал, будаг шингэлэгч, асаагуурын шингэн, пуужингийн түлш, үйлдвэрийн уусгагч, шавж устгагч хор, цагаан эрвээхийн өндөг устгагч зэрэг хорны найрлагад ордог олон төрлийн бодис агуулагддаг. Эдгээрээс никотин нь донтуулах үйлчилгээтэй, тамхины бохь-давирхай хавдар үүсгэдэг, нүүрстөрөгчийн исэл нь амьсгалаар авах хүчилтөрөгчийн хангамжийг багасгадаг. (Э.Мөнөөнтулга ба бусад. Эрүүл мэнд IV. УБ., 2014)
Алхам 2	Багш сурагчдад хүний ерөнхий дүрсийг бүдүүвчлэн зурсан цаасыг тараан өгнө. Эсвэл сурагчдад бүдүүвч зургийг үзүүлэн дэвтрийн тал нүүрэнд тааруулан зурахыг даалгана. - Одоо бид тамхинд агуулагддаг эдгээр хорт бодисууд хүний биеийн эрхтэн тогтолцоонд ямар сөрөг нөлөө үзүүлж болохыг таамаглан бүдүүвч зураг дээрээ тэмдэглэн бичье. Хугацаа 5 мин - Өөрийн бичсэн санаагаа хамт сууж буй сурагчтайгаа зөрүүлэн уншиж, харьцуулан ярилцана. Багш самбарт хавсралт 2, 3-д өгсөн зургаас аль нэгийг сонгон нааж зөв мэдээллийг өгнө. Сурагчид өөрсдийн дэвтэрт бичсэн таамаглалаа багшийн мэдээлэлтэй харьцуулан шинээр мэдсэн санаагаа зураг дээрээ тэмдэглэнэ. Хэрэглэгдэхүүн: хавсралт 1, 2, 3 Ашигласан эх сурвалж: Г.Баярмаа ба бусад. Эрүүл мэндийн боловсрол зөвлөмж II. УБ., 2010
Алхам 3	Өөрийн үнэлгээний хуудас ажиллах. Хугацаа 2 мин Багш өөрийн үнэлгээний хуудсыг сурагчдад тарааж өгнө (хавсралт 4). 2 минутын дараа багш зөв хариуг хэлэх бөгөөд сурагчид өөрсдийн хийсэн ажлаа багшийн хэлсэн зөв хариулттай тулган өөрийгөө үнэлнэ. Зөв хариу: үнэн- 1, 3, 5 худал – 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10 Багш урьдчилан жижиг савыг асуултын хайрцаг болгон бэлдсэн байна. Ямар ч төрлийн хайрцгийг ашиглаж болно. Сурагчид энэ өдрийн хичээлээс дутуу ойлгосон, нэмэлт тайлбар хүссэн зүйлээ бичиж хайрцагт хийнэ. Багш хичээлийн дараа сурагчдын асуултуудыг уншиж, хичээлийн явцад гарсан алдаа болон анхаарах зүйлээ олж харж дараагийн хичээл дээр нэмэлт тайлбар хийх боломжтой. Гэрийн даалгавар: тамхинд агуулагдах хорт бодисуудыг харуулсан зурагт хуудас бэлтгэх

Ээлжит хичээл 2: Тамхины хэрэглээний эдийн засгийн нөлөөлөл, тамхинаас татгалзах арга замыг эрэлхийлэх

Зорилго: Тамхины хэрэглээний хувь хүнд болон гэр бүлийн эдийн засагт үзүүлэх нөлөөг мэдэж, тамхинаас татгалзахын ач холбогдлыг ойлгох.

Зорилт:

- Тамхины хувь хүнд үзүүлэх эдийн засгийн тооцоолол хийх
- Тамхинаас үүдэлтэй өвчин туссан үед үүсэх сөрөг нөлөөллийг хэлэлцэх
- Тамхинаас татгалзах арга замыг төлөвлөх

Үйл ажиллагааны төлөвлөлт:

Үе шат	Суралцахуйн үйл ажиллагаа
Алхам 1	Багш асуултын хайрцаас сурагчдын хийсэн асуултуудыг нэг нэгээр гарган уншиж, ангийн сурагчдаас энэ асуултуудад хариулахыг хүснэ. Сурагч дутуу эсвэл буруу хариулсан тохиолдолд багш нэмэлт тайлбар хэлнэ.
Алхам 2	Багш ажлын хуудас 2-ыг сурагч тус бүрд тараан өгч даалгавар 1-ийг ажиллах зааврыг танилцуулна. Тамхины хэрэглээний эдийн засгийн тооцоолол хийнэ.
	Багш даалгавар 1-д хийсэн тооцооллыг сурагчдаас асууж самбарт жилийн хугацаанд зарцуулсан мөнгөн дүнг бичнэ. Даалгавар 2-ыг ажиллана. Хугацаа 5 минут
	Ажиллаж дуусаад ширээнд хамт сууж буй сурагчтайгаа хамтран ярилцана. - Даалгавар 3-ыг ажиллана. Хугацаа 3 минут 2-3 сурагчийн хийсэн ажлыг сонгон сонсоно. Багш тамхинаас үүдэлтэй өвчин туссан үед тухайн хүний биед гарах өөрчлөлт, хичээл сурлага, ажлын бүтээмжид гарах өөрчлөлт, гэр бүлийн гишүүдийн сэтгэл зүйд болон эдийн засагт гарах нөлөөллийг дүгнэн хэлнэ. Хэрэглэгдэхүүн: Ажлын хуудас 2 (хавсралт 5)
Алхам 3	Багш сурагчдыг 4 баг болгон хуваан суулгана. Багт хуваахдаа жигд оролцоог харгалзан хуваагаарай. 1 багийг сонгон кейсийг өгч дүрийн тоглолт бэлтгүүлнэ. Бэлтгэх хугацаа 3 минут. Дүрийн тоглолт 2 мин - Бусад сурагчид өөрсдийн мэддэг тамхинаас татгалзах арга замуудын талаар дэвтэртээ бичнэ. Дүрийн тоглолтын дараа багш дараах асуултуудыг үлдсэн 3 багаас асууна. - Чи Болдын оронд байсан бол яах байсан бэ? - Амьдрал дээр татгалзахад ямар бэрхшээл учирдаг вэ? - Чиний бичсэн тамхинаас татгалзах аргуудаас алийг хэрэглэвэл тохиромжтой вэ? Багш дүрийн тоглолт хийгээгүй 3 багийг энэ кейсийг үргэлжлүүлэн Болдыг хэрхэн <i>тамхи татахаас татгалзах боломжтойг</i> харуулсан дүрийн тоглолтыг бэлдүүлнэ. - Нэг баг нь бэлдсэн дүрийн тоглолтоо хийж үзүүлнэ. Энэ багийг сонгохдоо багш асуултад хариулаагүй үлдсэн сурагч олон байгаа болон идэвхгүй оролцож байгаа багийг сонгоно. Болд татгалзаж чадсан эсэхийг асууж хэлэлцүүлнэ. - Үлдсэн хоёр багийн төлөвлөсөн дүрийн тоглолтыг сонсоно. Багш тамхинаас татгалзаж болох олон арга байдаг талаар, энэ нь сурагчдад ямар хэрэгтэйг дүгнэн хэлнэ. Хэрэглэгдэхүүн: Кейс 1. Болд гэртээ орохоор явж байтал ахлах ангийн 3 сурагч дэлгүүрийн гадна тамхи татаж байв. Тэд Болдыг дуудан тамхи тат гэв. Болд татгалзахыг хүссэн ч тэднээс айгаад дуугүй л өгсөн тамхийг татав.
Алхам 4	Гэрийн даалгавар: Сурагч бүр тамхинаас татгалзах боломжийг харуулсан нэг кейсийг төлөвлөнө.

Ээлжит хичээл 3: Дам тамхидалт, түүний эсрэг авах арга хэмжээ

Зорилго: Дам тамхидалтын нөлөөг мэдэж, түүнийг эсрэг өөрсдийн хийж чадах зүйлийг санаачлах

Зорилт:

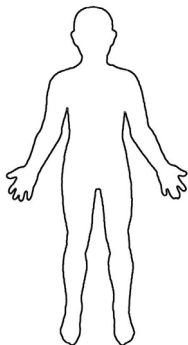
- Дам тамхидалт гэж юу болохыг мэдэх
- Дам тамхидалтаас сэргийлэх арга хэмжээг төлөвлөх

Үйл ажиллагааны төлөвлөлт:

Үе шат	Суралцахуйн үйл ажиллагаа
Алхам 1	Сурагчдыг 3 багт хувааж баг тус бүрд кейс өгнө. Багууд 5 минут уншиж баг дотроо ярилцана. Нэг сурагч кейсийг бусдад сонсогдохоор чангаар уншина. Багийн гишүүд өгөгдсөн асуултад хариулна. Бусад багууд хариултыг сонсож, өөрсдийн бодолтой нийцэж буй эсэхийг болон яагаад нийцэхгүй байгаагаа хэлнэ.
	Хэрэглэгдэхүүн:
	Кейс 1.Танай хөрш айлын хүн орой бүр орцдоо гарч тамхи татдаг. Чи түүнтэй олон удаа таарсан боловч юу ч хэлэхгүй өнгөрдөг.
	• Энэ нь зөв үү. • Хэрвээ тэр хүн гэртээ тамхи татвал хүүхдүүдэд нь ямар нөлөө үзүүлэх вэ? • Орцод татвал бусдад ямар нөлөө үзүүлэх вэ? • Чи одоо тэр хүнд ямар шаардлага тавих вэ?
	Кейс 2. Тамхи үйлдвэрлэгч компани танай сургуульд санхүүгийн дэмжлэг үзүүлж нэг ангийг тохижуулж өгсөн байна.
Алхам 1	• Чи энэ асуудалд ямар байр сууринаас хандах вэ? Яагаад? • Тамхины хуулийг зөрчсөн үү? • Дам тамхидалтыг үүсгэх үү?
	Кейс 3. “Тамхи үйлдвэрлэгчид өөрсдийн сурталчилгаандаа нэр алдартай хүмүүс, урлаг спортын одуудыг оролцуулсан сурталчилгааг телевизээр гаргажээ.
	• Чи бодлоор ийм реклам телевизээр гаргаж болох уу? Яагаад? • Дам тамхидалтад энэ нь яаж нөлөөлж болох вэ?
	Дам тамхидалтын талаарх статистик мэдээллийг багш өгч яагаад дам тамхидалтыг анхаарвал зохих ёстойг тайлбарлана
	Нэмэлт мэдээлэл: Тамхины талаарх мэдлэг, хандлагын түвшнийг судалсан Мянганы сорилтын сангийн тайлангаас үзэхэд:
Алхам 1	• “15-24 насны хүүхэд залуучуудын 76.2% нь их, бага ямар ч хэмжээгээр тамхи татах, 10.7 % нь өдөр бүр татвал тамхи хор хөнөөлтэй гэжээ.
	• Гэрт нь хэн нэгэн тамхи татах нь саад болдог эсэх талаар, 15-24 насны хүүхэд залуучуудын 42.9% нь би үүнийг зөвшөөрдөггүй, 41.5% нь надад саадтай ч зөвшөөрдөг гэж хариулжээ. \Халдварт бус өвчин, тэдгээрийн эрсдэлт хүчин зүйлсийн талаарх хүн амын мэдлэг, хандлага” судалгааны тайлан, 2011, МСС-ын Эрүүл мэндийн төсөл, НЭМХ\
	• Тамхины хэрэглээний талаарх асуултад нийт хот хөдөөгийн сурагчид 5070 хамрагдсан судалгаанд тэдний 23.3% тамхи татдаг гэж хариулжээ. Эрэгтэй (34,7%) сурагчдын тамхи татах нь эмэгтэй (13,1%) сурагчдынхаас бараг 2.5 дахин их байна. Нийт сурагчдын 6.7% нь 14-15 насандаа, 4.8% нь 12-13 насандаа анх тамхи татаж үзсэн байна. Сурагчдын дунд 12-15 насандаа тамхи татах сонирхол илүүтэй тохиолдож байгаа нь 12-оос доош наснаас нь эхлэн тамхины талаар зөв мэдлэг, хандлага төлөвшүүлэх нь ач холбогдолтой болохыг харуулж байна. Хүйсийн хувьд эрэгтэй эмэгтэй ялгаагүй 14-15 насандаа анх татаж үзсэн байна.
	• Дам тамхидалтад өртсөн байдалд “Сүүлийн 7 хоногийн хэдэн өдөр чиний хажууд хүмүүс тамхи татсан бэ?” гэсэн асуултад гурван сурагчийн хоёрынх (66.4%) нь хажууд хүмүүс тамхи татсан гэжээ. Хоёр сурагчийн нэгийг нь эцэг, эх, асран хамгаалагч нь тамхи татдаг гэжээ. \Ерөнхий боловсролын сургуулийн сурагчдын эрүүл мэндийн зан үйлийг тодорхойлох судалгаа, ЭМЯ, ДЭМБ, МССын Эрүүл мэндийн төсөл, 2010\
	Дэлхий дахины залуучуудын тамхины хэрэглээний судалгаа төслийн хүрээнд манай улсын ерөнхий боловсролын сургуулиудын 13-15 насны сурагчдын дунд судалгаа явуулахад тэдний 42.4 хувь нь гэртээ, 49.8 хувь нь хаалттай орчин болон олон нийтийн газарт дам тамхидалтад өртөж байгаа нь тогтоогджээ. Судалгаанд хамрагдсан сурагчдын эцэг эхийнх нь нэг эсвэл хоёулаа тамхи татдаг гэж 54.5 хувь нь хариулсан.
Алхам 1	Монгол хүүхдүүдийн 40-50 хувь нь тамхины хамааралтай орчинд өсөж өндийж байгаа нь ирээдүйд тэдний эрүүл мэндэд амьсгалын замын болон зүрх судасны өвчлөл, хорт хавдар зэрэг эрсдэлүүдийг хэд дахин нэмэгдүүлж байгаа хэрэг юм. Учир нь дам тамхидалтад өртсөн хүний уушги өдөрт 10 янжуур татсан хүнийхтэй адил хорддог байна.
	Тамхи татдаггүй хүмүүс өдөрт гурван цаг тамхины утаанд өртсөнөөр улаан хоолойн хорт хавдар үүсэх магадлал гурав дахин, бусад төрлийн хорт хавдар үүсэх магадлал хоёр дахин нэмэгддэг гэдгийг эмч мэргэжилтнүүд судалгааны үндсэн дээр тогтоожээ. Ер нь дам тамхидалтад өртсөн хүмүүсийн хувьд юуны түрүүнд уушгины хорт хавдраар өвчлөх магадлал өндөрсдөг байна. Яагаад гэвэл тэд өөрсдөө тамхи татахгүй байлаа ч тамхины утаа, хорт бодис бүхий агаараар амьсгалж байгаа болохоор тэр. \Eagle.mn Г.Сонинбаяр “Дам тамхидалт буюу далд аллага” 2017.05.17\

Алхам 2	Багууд дам тамхидалтаас сэргийлэх боломжит арга замуудыг төлөвлөн цаасан дээр бичнэ. • 1-р баг засгийн газрын зүгээс авах арга хэмжээ • 2-р баг, эцэг эхчүүдийн зүгээс авах арга хэмжээ • 3-р баг, сурагчдын зүгээс хийж болох арга замууд Баг тус бүр өөрсдийн гаргасан санаагаа том цаасан дээр бичиж бусдад танилцуулна. Нэмэлт мэдээлэл: Дам тамхидалтаас сэргийлэхийн тулд авч болох арга хэмжээ Засгийн газрын зүгээс: 1. Олон нийтийн газруудад тамхи татахыг хориглосон хууль, тогтоомжийн хэрэгжилтийг сайжруулах 2. Тамхинаас гарах хүсэлтэй хүмүүсийг дэмжих 3. Дэлхийн тамхигүй өдөр 05 сарын 31-нийг олон нийтэд тод зарлах 4. Иргэдэд тамхины хэрэглээ, дам тамхидалтын улмаас хүний эрүүл мэнд, эдийн засаг, байгаль орчинд учруулах сөрөг үр дагаврыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй, бодит мэдээлэл, сургалт, сурталчилгаа хийх 5. Тамхины татварыг нэмэх 6. Тамхины хяналт, хүн амын эрүүл мэндийг дэмжих үйл ажиллагааг тогтвортой санхүүжүүлж, насанд хүрээгүй иргэнийг тамхинд орохоос сэргийлэх, тамхины хэрэглээг бууруулах 7. Хүүхэд тамхи татвал эцэг эхэд нь хариуцлага тооцож, тамхи татсан хүүхдэд тусгайлан соён гэгээрүүлэх үйл ажиллагааг зохион байгуулах тогтолцоог бий болгох, тамхины хор хөнөөлийг ойлгуулах 8. Тамхины хор хөнөөлийг сурталчлахдаа өсвөр үеийнхний нас сэтгэхүйн онцлогт тохирсон сургалтын арга зүйг боловсруулах, сургалтын гарын авлага гаргах 9. Тамхи татдаг эцэг эхчүүд, асран хамгаалагчдад хүүхдийн дэргэд тамхи татахгүй байх талаар ухуулга сурталчилгаа явуулах, хүүхдийг дам тамхидалтад өртөхөөс урьдчилан сэргийлэх талаар иргэдэд сурталчлах
	Эцэг эхчүүд: 1. Гэртээ, машиндаа, ялангуяа хүүхдүүдийнхээ хажууд тамхи татахаа болих 2. Бусад хүмүүст хүүхдийн дэргэд тамхи татахгүй байхыг шаардах 3. Цэцэрлэг, сургууль, олон нийтийн үйлчилгээний газрууд тамхигүй орчин байх 4. Гэр бүлийн хүмүүс бие биедээ тамхинаас гарахад нь туслах 5. Хүүхдэдээ тавих анхаарал халамжаа нэмэгдүүлэх Сурагчид: 1. Хэрвээ чиний хажууд гэр бүл, найз нөхөд, танил хүмүүс чинь тамхи татах гэвэл дургүйцлээ илэрхийлэх 2. Орон нутгийн байгууллагуудтай хамтран дам тамхидалтын хор уршгийн эсрэг ажилд хамтран оролцох. Энэ талаар өөрийнхөө санал, бодлыг илэрхийлэх 3. Ерөнхий боловсролын сургуулийн хичээлийн болон дотуур байраас 500 метрийн дотор тамхи худалдаалж буй эсэхэд анхаарал хандуулах 4. Тамхи татахыг хориглосон газруудыг мэддэг байх /Тамхи татахыг хориглосон газрууд: онгоц, галт тэрэг, автобусны буудал, нийтийн тээврийн хэрэгсэл, үзвэр, үйлчилгээний газар, нийтийн хоол, худалдаа, зочид буудлын нийтийн танхим, тамхи татахыг хориглосон өрөөнд, цэцэрлэг, бүх шатны сургууль, сургуулийн дотуур байр, тэдгээрийн гаднах орчин, нийтийн зориулалттай орон сууцны байшингийн орц, цахилгаан шат, хүүхдийн тоглоомын талбай, цэцэрлэгт хүрээлэн зэрэг олон нийтийн газар/ 5. Тамхины хор нөлөөний талаарх мэдлэгээ ашиглан бусдад зөвлөх, тэднийг хорт зуршлаас татгалзахад нөлөөлөх. 6. Тамхины талаарх буруу ойлголтыг арилгахад хувь нэмрээ оруулах. Багуудын мэдээллийг сонсон багш нэмэлт туслалцаа өгч сайжруулан, ханын сонин бэлтгэн самбарт хадна.
Алхам 3	Багш А4 цаасаар хийсэн нугалбарыг (хавсралт 6) баг тус бүрд өгч зааврыг танилцуулна. Нэг баг 4 гишүүнтэй. Заавар: Багийн сурагч бүр өөр өнгийн үзэг, бал, харандаагаар бичнэ. • Голын жижиг (1-р) нугалаанд тамхинд агуулагддаг нэг хорт бодисын нэрийг бичнэ. • Дараагийн нугалаанд (2-р) тамхины гэмтээдэг нэг эрхтний нэрийг бичнэ. • Дараагийн нугалаанд (3-р) дам тамхидалтын эсрэг авах арга хэмжээг товч бичнэ. • Сүүлийн том нугалаанд тамхинаас татгалзах нэг аргыг дэлгэрэнгүй бичнэ. Хугацаа 7 минут. Сурагч бүр өмнө бичсэн сурагчийн санааг давхардуулахгүй байхыг анхааруулна. Сурагчид цаасны нэг буланд өөрсдийн бичсэн балаар нэрээ бичнэ. Багш цаасыг хурааж авч үнэлнэ.

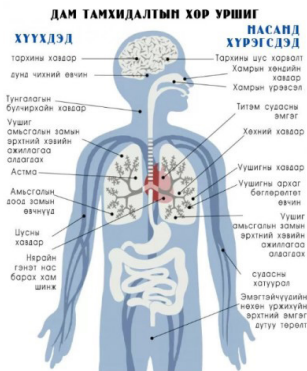
Хавсралт 1

Хавсралт 2

Хавсралт 3

Хавсралт 4

АЖЛЫН ХУУДАС -1

Тамхины хор нөлөөний талаарх өөрийн мэдлэгийг үнэлээрэй.

1. Тамхинд будаг шингэлэгч, асаагуурын шингэн, үйлдвэрийн уусгагч, шавж устгагч хорны найрлагад байдаг аюултай химийн бодисууд агуулагддаг.	☐ Үнэн ☐ Худал
2. Тамхины утаа нь зөвхөн татаж байгаа хүнд л нөлөөлдөг.	☐ Үнэн ☐ Худал
3. Тамхинд хавдар үүсгэдэг 40 гаруй төрлийн бодис байдаг.	☐ Үнэн ☐ Худал
4. Архинаас тамхи нь илүү донтуулах үйлчилгээтэй.	☐ Үнэн ☐ Худал
5. Тамхины хорт бодис нь шатах үедээ хоорондоо урвалд орж илүү хүчтэй хордуулдаг.	☐ Үнэн ☐ Худал
6. Тамхинд агуулагддаг бохь - давирхай нь донтуулах үйлчилгээтэй.	☐ Үнэн ☐ Худал
7. Нүүрсхүчлийн исэл нь амьсгалаар авах агаарын хүчилтөрөгчийн хэмжээнд нөлөөлдөггүй.	☐ Үнэн ☐ Худал
8. Тамхи нь хүний амьсгалын эрхтнүүдэд сөргөөр нөлөөлдөггүй.	☐ Үнэн ☐ Худал
9. Тамхи нь тайвшруулдаг сайн талтай	☐ Үнэн ☐ Худал
10. Тамхины никотин нь хавдар үүсгэдэг	☐ Үнэн ☐ Худал

8-10 оноо: Баяр хүргэе. Тамхины хор нөлөөний талаар мэдлэгтэй байна.

4-7 оноо: Тамхины хор нөлөөний талаар мэдлэгтэй боловч хангалттай биш байна.

0-3 оноо: Тамхины хорны талаар илүү ихийг мэдэх шаардлагатай.

Хавсралт 5

АЖЛЫН ХУУДАС -2

Тамхи зөвхөн хүний эрүүл мэндэд хортой биш. Мөн өрх гэрийн, хувь хүний эдийн засагт ч нөлөөлдөг.

1. Ойролцоогоор нэг хайрцаг тамхины үнэ 1500 төгрөг байгаа гэж тооцвол тамхи татахын тулд хүн хэдий хэмжээний мөнгө зарцуулж байгааг тооцоолъё.

Өдөрт татах тамхины тоо	Нэг бүрийн үнэ	Зарцуулсан мөнгөн дүн (мянган төгрөг)				
		Өдөр	Долоо хоног	Сар	1 жил	10 жил
1						
2						
3						
5						
10						
15						
20						

2. Энэ мөнгөөр чи өөрийн дуртай зүйлсээс хэдийг худалдаж авч чадах байсан бэ?

Жишээ нь: кино үзэх, ном авах, унадаг дугуй авах, шинэ загварын гар утас худалдан авах

Чиний дуртай зүйл	Нийт үнэ	Хэдийг худалдаж авах боломжтой байсан бэ?

3. Тамхинаас үүдэлтэй өвчин туссан үед тухайн хүний биед гарах өөрчлөлт, хичээл сурлага, ажлын бүтээмжид гарах өөрчлөлт, гэр бүлийн гишүүдийн сэтгэл зүйд болон эдийн засагт гарах нөлөөллийг бичнэ үү. Үүнийг хүүхдэд ханиад томуу туссан тохиолдлоор, насанд хүрэгчдэд уушгины хавдар туссан тохиолдлоор жишээлэн бичээрэй.

Ханиад хүрсэн хүүхэд:

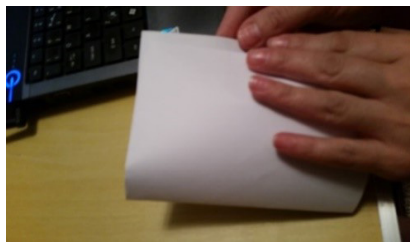
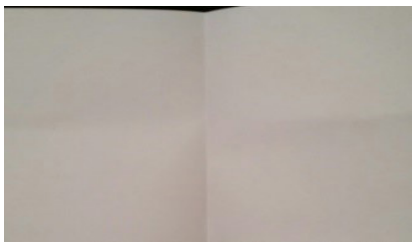
1.
2.
3.
4.

Уушгины хавдар туссан хүн:

1.
2.
3.
4.

ХАВСРАЛТ 6

\нугалбар хийх заавар\

4.4 ХИМИ

4.4.А. СУУРЬ БОЛОВСРОЛЫН ХИМИЙН ХИЧЭЭЛИЙН ТХБ-Д ОРУУЛАХ ХУВЬ НЭМЭР

Хими бол химийн бодис, химийн урвалыг судалдаг шинжлэх ухаан бөгөөд бидний эргэн тойронд өдөр тутам янз бүрийн хувирал өөрчлөлт болж байдаг. Эдгээр хувирал өөрчлөлтийн зарим хүний үйл ажиллагаа нь (хог хаягдал, хүлэмжийн хийн ялгаралт г.м.), байгаль орчин, уур амьсгалын өөрчлөлтөд сөрөг нөлөөтэй байдаг. Химийн шинжлэх ухааны мэдлэгтэй иргэн өөрийн “тогтвортой” хэрэглээгээр дэлхийн ТХ-д хүлээх үүрэг, оролцоогоо зохистой биелүүлэх болно.

Суурь боловсролын байгалийн ухааны цөм хөтөлбөрийн зорилго нь “Сурагч нь байгалийн юмс, үзэгдлийг танин мэдэх арга барилаа хөгжүүлж, тасралтгүй суралцдаг, хүрээлэн буй орчиндоо ээлтэй, түүнийг хайрлан хамгаалахад хувь нэмрээ оруулдаг иргэн болж төлөвшинө” гэсэн бөгөөд химийн агуулгын 4-р бүлэг (Хими ба амьдрал) нь Бохирдол дэд бүлгийн хүрээнд агаар, ус, хөрсний бохирдлыг багасгах, урьдчилан сэргийлэхэд химийн мэдлэгийн үүднээс хандах суурийг тавьж өгч байна.

Агуулгын интеграцыг тодорхойлсон байдал

Суурь боловсролын химийн цөм хөтөлбөрт шинжилгээ хийж тогтвортой хөгжлийн зорилгод хувь нэмэр оруулах, өөрөөр хэлбэл ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба ТХЗБ-ын сэдэвт хамаарах нийт 7 суралцахуйн зорилт давхардсан тоогоор 8 удаа тодорхойлогдсон байна.

СБ-ын Химийн цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт (айгаар)

Ай	Танин мэдэхүй	Нийгэмшил, сэтгэл хөдлөл	Зан төлөв
Суралцахуйн зорилтын тоо	3	1	4

Суурь боловсролын цөм хөтөлбөр 1. Бодис, материал, 2. Бодис материалын шинж чанар, 3. Бодис, материалын өөрчлөлт, 4. Хими ба амьдрал гэсэн 4 бүлэгтэй боловч энд тодорхойлогдсон 7 суралцахуйн зорилт нь бүгд “Хими ба амьдрал” бүлэгт хамаарч байна. Бүгд агуулгын хувьд бохирдол, түүнээс урьдчилан сэргийлэх асуудлыг хөндсөн байна. ТХ306. Цэвэр ус ба ариун цэвэр, ТХ313. Уур амьсгалын төлөөх үйл хэрэг, ТХ315. Газар дээрх амьдрал гэсэн 2 ТХЗ-ыг хамарч байна. Энэ нь ус, агаар, хөрсний гэсэн үндсэн 3 бохирдлыг авч үзэж байгаатай холбоотой юм.

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцыг тодорхойлсон байдал

Суурь боловсролын химийн цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт нь “шинжлэх ухаанч арга барил”-ыг эзэмшүүлэхэд чиглэсэн байдаг бөгөөд ТХЗБ-ын санал болгосон үндсэн 4 аргазүйгээс “шинжилгээ, судалгаа хийх аргууд”, “алсын хараатай болох аргууд” тодорхойлогдсон байна. Аргазүйг сонгохдоо цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт, тогтвортой хөгжлийн зорилт ба сэдвийн хамаарал, сурагчдын нас сэтгэцийн онцлог, мөн суралцахуйн удирдамж, сурах бичгийн агуулга зэргийг харгалзсан. Гэсэн хэдий ч багш нар өөрийн сургууль, орон нутгийн онцлогт

нийцүүлэн “бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох”, “бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэхүй ба сэтгэлгээ шаардсан арга”-уудыг хэрэглэх бүрэн боломжтой.

СБ-ын Химийн цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗ-ыг хангах сургалтын арга (давхардсан тоогоор)

Шинжилгээ, судалгаа хийх аргууд	Алсын хараатай болох аргууд
7	4

Суурь боловсролын “Байгалийн ухаан”-ы судлагдахууны 9.2.4 зорилтод “Байгалийн юмс үзэгдлийг судлах явцдаа байгаль, нийгмийн харилцан хамаарлыг ойлгож, хүний үйл ажиллагааны байгальд үзүүлж буй сөрөг нөлөөллийг тодорхойлон, түүнээс урьдчилан сэргийлэх, байгаль орчноо хамгаалах үүрэг, хариуцлагаа ухамсарлаж, үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцдог болно” гэж заасан байдаг. Дэлхий нийтийн тогтвортой хөгжлийг хангахад дэлхийн иргэн бүрийн ТХБ болох ТБ-ын цогц чадамж үндэс суурь болох юм. Нийт 7 суралцахуйн зорилтоор ТБ-ын цогц чадамжид хувь нэмэр оруулах боломж 8 тодорхойлогдсон байна. Өөрийгөө таньж мэдэх цогц чадамжид 6 суралцахуйн зорилт хувь нэмэр оруулах боломжтой байна. Матриц 2-оос дэлгэрэнгүй байдлаар цогц чадамжид хувь нэмэр оруулах үндэслэлийг уншиж үзвэл “... бохирдлыг бууруулах, бохирдлоос урьдчилан сэргийлэхэд өөрийн үүрэг, оролцоог эргэцүүлэн бодох”-д сурагчийг хөтөлсөн болохыг ойлгох болно.

ТБ-ын цогц чадамжийн төлөвшилд СБ-ын Химийн цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын оруулах хувь нэмэр (давхардсан тоогоор)

ТБ-ын цогц чадамж	ЗТ
1. Тогтолцоот сэтгэлгээний	1
3. Хэм хэмжээний	1
7. Өөрийгөө таньж мэдэх	6
<i>ЗТ-Цогц чадамжийн төлөвшилд хувь нэмэр оруулах боломжтой суралцахуйн зорилтын тоо</i>	

Хүснэгт 4.12. Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интегарац (Хими)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Анги				ТХЗБ		Арга зүй				Цогц чадамж	
	6	7	8	9	ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт		ТХЗБ-ын сэдэв	6	7	8	9	10
					ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв						
Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт							Үндэслэл, тайлбар			Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар / суралцахуйн удирдамж, сурах бичиг, бусад/	Код	Үндэслэл, тайлбар
1	6	4.1. Хүчиллэг шинжтэй бодис, материалын хүний эрүүл мэнд, байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг хүчиллэг бороогоор жишээлэн, аналог туршилтаар шинжлэн судалсны үр дүнд хүний үйл ажиллагааны байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг ойлгож, байгалиа хамгаалах сэтгэлтэй болохыг дэмжинэ..	✓	□	□	ТХ313.3Y1	ТХ313.С902	Хүчлийн борооны ургамлын ургалтад үзүүлэх сөрөг нөлөө, барилта байгууламжид үзүүлэх сөрөг нөлөөг илрүүлэх аналог туршилт гүйцэтгэн улмаар байгалиа хамгаалахын тулд юу хийж чадах тухай ярилцана.	✓	✓	Хүний үйл ажиллагааны байгаль үзүүлэх нөлөөг аналог туршилтаар ирүүлж, тайлбарлана.	7 - хүний зохистгүй үйл ажиллагаа нь байгальд сөрөг нөлөөтэйг ойлгож, байгалиа хамгаалахад өөрийн үүрэг оролцоог эргэцүүлэх
4. Хими ба амьдрал	6, 4.2.а. Бохирдол ухагдахууныг томьёолж, ус ахуйн хаягдлаар бохирдох шалтгааныг олж тайлбарлахад суралцана.	✓	□	□	□	ТХ306.ТМ1	ТХ306.С905	Усны бохирдлыг тодорхойлох, бохирдсон усыг цэвэрлэх арга замыг туршсанаар усны чанарын талаарх ойлголттой болно.	✓	✓	Энгийн туршилт бохир ус ба цэвэр усны ялгааг судална.	3 - усыг бохирдлоос хамгаалахын тулд мөрдөх зан үйл, хэм хэмжээг ярилцах тул
4. Хими ба амьдрал	6, 4.2.б. Ахуйн нөхцөлд /усны/ бохирдлоос сэргийлэх, түүнд оруулах хувь нэмрээ тодорхойлж чаддаг болно.	✓	□	□	□	ТХ306.3Y3	ТХ306.С905	Усны бохирдлыг тодорхойлох, бохирдсон усыг цэвэрлэх арга замыг туршсанаар усны чанарын талаарх ойлголттой болно.	✓	✓	Усны бохирдлоос сэргийлэхэд оруулж чадах хувь нэмрийнхээ талаар хэлэлцэнэ.	7 - усыг бохирдлоос хамгаалахад өөрийн оруулж чадах хувь нэмэр, үүргийг хэлэлцэж байгаа тул

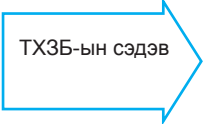
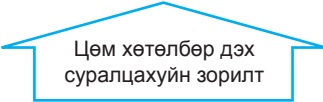
7, 4.2.а. Бохирдлын талаарх ойлголтоо гүнзгийрүүлэн суралчийн амьдарч, хичээллэж буй орон нутагт ус, агаарын бохирдож буй жишээ гаргаж, түүний шалтгааныг илрүүлж, шийдвэрлэх арга замыг тодорхойлно.	□	✓	□	TX315.TM4	TX315.Ca06	Өөрийн орны хөрсний бохирдол (хүрээлэн буй орчны бохирдлын нэг)-ын талаарх мэдээллийг судлах, хөрсний хүчиллэг чанарыг турших замаар хөрсний шинж чанар хэрхэн өөрчлөгдсөнийг судална.	✓	□	Хөрсний бохирдлын талаар судлахаас янз бүрийн орчноос хөрсний хүчиллэг чанар тодорхойлох туршилт хийнэ.	7 - хөрсний бохирдлоос хамгаалахад өөрийн оруулж чадах хувь нэмэр, үүргийг хэлэлцэж байгаа тул
8, 4.2.а. Ус химийн бодисоор, агаар нь тоос, тоосонцроор бохирдох шалтгаан, түүнээс сэргийлэх арга замын талаарх эргэцүүлэн бодож, химийн мэдлэгийн үүднээс хандан бохирдлоос сэргийлэх арга замыг тодорхойлж чаддаг болно.	□	✓	□	TX306.TM5	TX306.Ca10	Хүний үйл ажиллагаанаас үүдсэн ус, агаарын бохирдлын төрлийг тодорхойлох, бохирдлоос сэргийлэх арга зам, монголын уламжлалт зан үйл (усыг ариг гамтай хэрэглэх)-ийг хэлэлцэнэ.	✓	□	Ус, агаарын бохирдлыг ХШУ-ны үүднээс авч үзнэ.	7 - ус, агаарын бохирдлыг бууруулахад өөрийн оруулж чадах хувь нэмэр, үүргийг хэлэлцэж байгаа тул
9, 4.1.а. Бохирдлын шалтгааныг туршилтаар илрүүлж, түүнийг баримт нотолгоо, нэмэлт мэдээллийн эх сурвалжтай харьцуулснаар ус, агаар, хөрсний бохирдлоос сэргийлэх арга замын талаар шинжлэх ухааны үндэстэй санал дэвшүүлэхэд суралцана.	□	□	□	TX306.NCX1	TX306.Ca04	Дэлхийн цэвэр усны нөөц маш бага болохыг цэвэр усны нөөцийг хамгаалахын тулд ус цэвэрлэж хэрэглэх технологи чухал болохыг авч үзнэ.	✓	□	Ундны усыг цэвэршүүлэх технологийн зарчмыг судална, цэвэр усны хэрэглээний талаарх асуудлыг авч хэлэлцэнэ.	7 - Дэлхийн усны нөөцийг хамгаалах, усны зохистой хэрэглээг төлөвшүүлэх, усыг бохирдлоос сэргийлэхэд өөрийн оруулж чадах хувь нэмрийг хэлэлцэх тул
9, 4.1.а. Бохирдлын шалтгааныг туршилтаар илрүүлж, түүнийг баримт нотолгоо, нэмэлт мэдээллийн эх сурвалжтай харьцуулснаар ус, агаар, хөрсний бохирдлоос сэргийлэх арга замын талаар шинжлэх ухааны үндэстэй санал дэвшүүлэхэд суралцана.	□	□	□	TX313.TM1	TX313.Ca01	Агаарыг бохирдуулагч, хүлэмжийн хийн үүсэл, дэлхийн дулааралд үзүүлэх нөлөөний үндсэн шалтгааныг шинжлэх ухааны үндэстэйгээр тайлбарлана.	✓	□	Хүлэмжийн хийн ажиллагаа, химийн бодисын шинж чанар, түүнээс үүдэлтэй уур амьсгалын өөрчлөлт гэсэн олон тогтолцооны хүрээнд асуудлыг авч үзэх тул	Хүний үйл ажиллагаа, химийн бодисын шинж чанар, түүнээс үүдэлтэй уур амьсгалын өөрчлөлт гэсэн олон тогтолцооны хүрээнд асуудлыг авч үзэх тул
9, 4.1.б. Энэ /а/ нь суралчийг байгаль орчноо хамгаалах сэтгэлтэй, түүнийг хамгаалахад идэвхтэй оролцдог, бүтээлч иргэн болон төлөвшихөд нөлөөлнө.	□	□	□	TX306.3Y4	TX306.Ca04	Цэвэр усны нөөц бага, мөн усны бохирдол нь байгаль орчинд сөрөг нөлөөтэй зэргийг судалж, байгаль орчныг хамгаалахад өөрийн оруулах хувь нэмрийг хэлэлцэнэ.	✓	□	Ирээдүйг төсөөлөх, хүний үйл ажиллагааны үр дагаврыг хэлэлцэх замаар зөв зан үйлийг төлөвшүүлэхэд хувь нэмэр оруулна.	Байгаль орчноо хамгаалахад идэвхтэй оролцох арга замуудыг хэлэлцэх тул

4.4.Б. НЭГЖ ХИЧЭЭЛ: ХҮЛЭМЖИЙН ХИЙ

Нэгж хичээлийн ТХБ-д оруулах хувь нэмэр

ТХ-ийн нэг томоохон асуудлын нэг бол дэлхийн уур амьсгалын өөрчлөлт, тэр дундаа анхдагч эх болж байгаа “дэлхийн дулаарал” байдаг. Нүүрсхүчлийн хий, усны уур зэрэг хүлэмжийн хийн нөлөөгөөр дэлхийн агаарын температур, өдөр шөнийн температурын зөрөө нь амьд биеийн амьдрах таатай нөхцөлийг бүрдүүлж байдаг. Гэвч хүнд аж үйлдвэр хөгжиж эхэлсэн 1750-иад оноос эхлэн хүний үйл ажиллагаанаас ялгарах нүүрсхүчлийн хий болон бусад хүлэмжийн хийн хэмжээ байгалийн зохист хэмжээнээс хэтэрч, хүлэмжийн нөлөө нь дэлхийн дундаж температурын өсөлтийг бий болгож улмаар уур амьсгалын өөр бусад өөрчлөлтийг араасаа дагуулж байна.

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтын ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба сэдэвтэй уялдах байдал (матриц 1-ээс)

 ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	 ТХЗБ-ын сэдэв	ТХ313.Сэ01. Хүлэмжийн хийнүүд, (нүүрсхүчлийн хий, метан, азотын дутуу исэл (II), фтор агуулсан хийнүүд), тэдгээрийн үүсэл, ялгаралт
ТХ313.ТМ1. Суралцагч хүлэмжийн хийн тусгаарлагч давхаргаас үүссэн байгалийн үзэгдэл болох хүлэмжийн хийн нөлөөллийг ойлгодог болох		IX анги, 4.1.а. Бохирдлын шалтгааныг туршилтаар илрүүлж, түүнийг баримт нотолгоо, нэмэлт мэдээллийн эх сурвалжтай харьцуулснаар ус, агаар, хөрсний бохирдлоос сэргийлэх арга замын талаар шинжлэх ухааны үндэстэй санал дэвшүүлэхэд суралцана Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт

“ТХ313. Уур амьсгалын төлөөх үйл хэрэг”-ийн хүрээнд “Хүлэмжийн хийнүүд, (нүүрсхүчлийн хий, метан, азотын дутуу исэл (II), фтор агуулсан хийнүүд), тэдгээрийн үүсэл, ялгаралт”-ыг 1-р сэдэв болгоод “Суралцагч хүлэмжийн хийн тусгаарлагч давхаргаас үүссэн байгалийн үзэгдэл болох хүлэмжийн хийн нөлөөллийг ойлгодог болох” гэсэн танин мэдэхүйн суралцахуйн зорилтыг дэвшүүлсэн нь IX ангийн “Бохирдлын шалтгааныг туршилтаар илрүүлж, түүнийг баримт нотолгоо, нэмэлт мэдээллийн эх сурвалжтай харьцуулснаар ус, агаар, хөрсний бохирдлоос сэргийлэх арга замын талаар шинжлэх ухааны үндэстэй санал дэвшүүлэхэд суралцана” гэсэн суралцахуйн зорилттой шууд нийцэж байна.

Иймд агаарыг бохирдуулагч хүлэмжийн хий байгальд хаанаас хэрхэн үүсдэг, хүний үйл ажиллагаанаас хаанаас, ямар урвалаар үүсдэг авч үзэх, дэлхийн дулааралд үзүүлж буй нөлөөг ярилцаж, улмаар хүлэмжийн ялгаралтыг багасгахад оруулах хүн бүрийн, байгууллага бүрийн, улс орон бүрийн оролцоо, хувь нэмрийг хэлэлцэх зэргээр ТХБ-той интеграцчиллыг хэрэгжүүлэх боломжтой юм.

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтыг ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба сэдэвтэй харгалзуулсан үндэслэл (матриц 2-ын 4, 5, 6 дугаар баганыг харна уу)

ТХЗБ-ын СЗ	ТХЗБ-ын сэдэв	Үндэслэл, тайлбар
4	5	6
ТХ313.ТМ1	ТХ313.Сэ01	Агаарыг бохируулагч, хүлэмжийн хийн үүсэл, дэлхийн дулааралд үзүүлэх нөлөөний үндсэн шалтгааныг шинжлэх ухааны үндэстэйгээр тайлбарлана.

VI ангид ахуйн хэрэглээнээс ус бохирдох, VII ангид ус, агаарын бохирдол, VIII ангид агаарын бохирдол (тоос, тоосонцор)-ыг харьцангуй энгийн түвшинд ахуйн хэл дээр (химийн урвалын үгэн тэгшитгэл бичихээс хэтрэхгүй) үзэж байсан бол IX ангид ус, агаар, хөрсний бохирдлыг химийн хэлний түвшинд үзэж шинжлэх ухааны түвшин ахиж байгаа болно.

IX ангийн Химийн сурах бичгийн 6.3 бүлэгт агаарыг бохирдуулагч хэд хэдэн хий (SO_2 , CO , CO_2 , N_2O , NO_2) болон хар тугалгын нэгдлүүд тус бүрийн үүсэх урвалын тэгшитгэл, байгаль (агаар)-д хэр удаан тогтвортой байх болон ямар сөрөг нөлөө үзүүлдэг талаар дэд сэдвээр авч үзсэн байна. Хүлэмжийн гэж нэрлэдэг CO_2 , N_2O , CH_4 хийн “хүлэмжийн нөлөө” үзүүлж байгаагийн учир нь түүхий хими шинж чанараар бус молекул физик шинж чанараар, өөрөөр хэлбэл, молекулын шингээх болох цацруулах долгионы уртаар тодорхойлогдоно. Энэ мэтээр хүлэмжийн хий ба дэлхийн дулаарлын шалтгааныг шинжлэх ухааны үүднээс тайлбарлахад зайлшгүй шинжилгээ, судалгаа хийх аргууд хэрэглэгдэнэ.

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэх ТХБ-ын арга зүйн сонголт, хувь нэмэр оруулах боломжтой ТБ-ын цогц чадамжийг тодорхойлсон үндэслэл (матриц 2-ын 8, 10 дугаар баганыг харна уу)

Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар	Цогц чадамжид оруулах хувь нэмэр, үндэслэл, тайлбар
8	10
2 - Хүлэмжийн хийн дэлхийн дулааралд үзүүлж буй нөлөөллийн үндсийг шинжлэх ухааны үүднээс тайлбарлана.	1 - Хүний үйл ажиллагаа, химийн бодисын шинж чанар, түүнээс үүдэлтэй уур амьсгалын өөрчлөлт гэсэн олон тогтолцооны хүрээнд асуудлыг авч үзэх тул

Байгаль дахь нүүрстөрөгчийн эргэлт, химийн бодисын шинж чанар, хүний үйл ажиллагаа, уур амьсгалын өөрчлөлт зэрэг олон тогтолцооны хүрээ, харилцан хамааралд хүлэмжийн хийн дэлхийн дулааралд хүргэж буй шалтгааныг тайлбарлаж байгаа учраас ТБ-ын “тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамж” ид хувь нэмэр оруулна гэж үзсэн.

Нэгж хичээлийн төлөвлөлт

Нэгж хичээлийн зорилго: Хүлэмжийн хийн нөлөөллийг шинжлэх ухааны үндэстэй тайлбарлах, хүлэмжийн хийн ялгаралтыг багасгахад оруулах хувь нэмрээ тодорхойлох

Хичээлийг зохион байгуулах тайлбар:

- XI ангийн физикийн хичээлээр хүлэмжийн хийн дэлхийн дулаарал үүсэхэд нөлөөлж байгаагийн учрыг “дулааны цацаргалт”-ын хүрээнд авч үзэх учраас

9-р ангийн химийн хичээлээр “хүлэмжийн хий” гэж нэрлэдэг CO_2 , N_2O , CH_4 хийн “хүлэмжийн нөлөө” үзүүлж байгаагийн учир нь түүний хими шинж чанараар бус молекул физик шинж чанараар, тухайлбал, молекулын шингээх болох цацруулах долгионы уртаар тодорхойлогддог болохыг дурдаад өнгөрнө.

- Харин байгалийн “хүлэмжийн хийн нөлөө” нь дэлхийн агаарын температур, өдөр шөнийн температурын зөрөөг зохицуулж байдаг, хүний үйл ажиллагаагаар нүүрсхүчлийн хийн ялгарах хэмжээ хэт ихэссэнээс дэлхийн дулаарал, уур амьсгалын өөрчлөлт болоход нөлөөлж байгаагийн ялгааг олж мэдэхэд сайтар анхаарах шаардлагатай.

Арга зүйн хураангуй:

“Хүлэмжийн хий” нэгж хичээл нь 3 ээлжит хичээлтэй. Мэдээллийн нягтралтай байдлыг тооцож хичээлийн арга зүйн хураангуй төлөвлөлт хийж, ээлжит хичээл бүрийн дор арга зүйн товч тайлбар өгөв.

Хичээл 1-2. Агаар бохирдуулагч хий

№	Хичээлийн үе шат	Товч агуулга
1	Гэрийн даалгавар шалгах	Өмнөх хичээлд өгсөн гэрийн даалгавраас хамаарч даалгаврыг шалгах аргаа сонгоно.
2	Сэдэл төрүүлэх	Агаарын бохирдол хэр ноцтой вэ? Агаарын бохирдол, утаанаас болж хүн үхэх боломжтой юу? зэрэг асуулт тавьж ярилцана. Сурагчид хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээс авсан мэдээллийнхээ дагуу хариулах учраас багш энэ талаар манай сонин, интернет хуудсуудад гарсан мэдээлэлтэй танилцсан байх хэрэгтэй. Дараа нь Лондонгийн “Үхлийн утаан хөшиг” мэдээллийг уншуулж ярилцана.
3	Агаар бохирдуулагч хийнүүд, тэдгээрийн ялгарах хэмжээг багасгах арга замыг судлах	Сурах бичгийн 166-174-р талаас агаарыг бохирдуулагч хий, тэдгээрийн үүсэх процесс хаана явагдаж байгаа, түүнийг ямар урвалын тэгшитгэлээр илэрхийлж болохыг, мөн эдгээр хийн ялгарах хэмжээг багасгах арга замыг судлах үйл ажиллагааг эвлүүлгийн аргаар зохион байгуулж болно. Нэг багт 4 хүртэлх сурагч ажиллахаар тооцож зохион байгуулна. Шинжээчдийн баг агаар бохирдуулагч тодорхой хийг судална ⁷ . Багийн гишүүн тус бүр өөр өөр хамтран суралцах багт очиж ажиллах тул анхааралтай, хариуцлагатай, идэвхтэй байх ёстойг тайлбарлана. Харин хамтран суралцах багт бие биедээ судалсан агаар бохирдуулагч хийн талаар хичээл харилцан зааж, дараа нь хамтран агаар бохирдуулагч хийнүүдийг харьцуулан судална. Хамтран судлах багийн ажлын үр дүнг хэлэлцүүлэх “илтгэгч”-ийг сугалаа гэх мэт санамсаргүй тохиолдлоор сонгох талаар урьдчилан анхааруулж нийт сурагчдын оролцоог хангана. Тухайн ангийн сурагчдын онцлогоос хамааран “Агаар бохирдуулагч хий (АБХ)-г харьцуулан судлах нь” үзүүлэлтийг сурагчдаар өөрсдөөр нь тодорхойлуулж болно. Эсвэл багш харьцуулан судлах аргачлалыг бэлэн өгч болно. Багийн ажлын явцад удирдамжаар “сайн” хангахад анхаарна. Явцын үнэлгээ: Сурагчдын сурах бичигтэй ажиллах, мэдээлэл унших, боловсруулах ерөнхий чадвар ямар байгааг ажиглаж, боломжтой бол тэмдэглэл хөтөлж болно.

7 Дэвтэрт ажиллуулах, тусгайлан ажлын хуудас боловсруулах эсэхээ багш өөрөө шийднэ.

4	Судалгааны үр дүнг хэлэлцэх	<u>Хувилбар 1.</u> Сурагчид цөөн бол багшийн боловсруулсан тэмдэглэл хөтлөх хуудсын дагуу “Галерей үзэх” аргаар бусад хамтран суралцах багийн бүтээлийг үзэж болно. Ингэхдээ “чацуутны үнэлгээ”-ний аргатай хослуулж болох юм. Өөрөөр хэлбэл, бусад багуудын судалгааны үр дүнгийн Галерей үзэх явцдаа тэдний бүтээлд үнэлгээ өгч болно. Явцын үнэлгээ: Галерей үзэх, чацуутны үнэлгээ хийх явцад сурагчдын бүтээлч, гярхай чанар, бусдын ололт давуу талыг олж харах зэрэг зан төлөвийг ажиглах боломжтой байдаг. <u>Хувилбар 2.</u> Хамтран суралцах баг бүр судалгааны үр дүнгээ илтгэх, багууд асуулт тавьж ярилцах аргаар зохион байгуулж болно. Энэ аргыг хэрэглэхэд сурагчид ийм төрлийн хэлэлцүүлэгт оролцох арга барилтай эсэх чухал ба мөн багшаас хэлэлцүүлэг удирдах чадвар шаардагдана.
5	Гэрийн даалгавар өгөх	Аав, ээж, эмээ, өвөө зэрэг ахмад хүмүүсээс тэднийг хүүхэд байхад цаг агаар ямар байсан, өвөл, зун гээд жилийн 4 улирлын агаарын температур, хур тунадасны хэмжээ, салхины хурд одоогийнхтой адил байсан эсэх, ямар ялгаатай болсон талаар ярилцаж тэмдэглэл хөтөлж ирэх.

Эвлүүлгийн аргаар хичээлийг зохион байгуулах нь: Сурагчдыг сугалаагаар багт хуваана. Сугалаа бүр 2 тоотой, ром тоо нь “Шинжээчдийн баг”-ийн дугаар, араб тоо нь “Хамтран суралцах баг”-ийн дугаар байна. 32^а сурагчтай гэж тооцвол эвлүүлгийн аргын зохион байгуулалтыг дараах схемээр харуулж болно.

1-рт. Агаар бохирдуулагч хийг шинжлэх шинжээчдийн баг

Шинжлэх хий	SO ₂		CO, CO ₂		Азотын оксид		Хар тугалганы нэгдэл	
Шинжээчдийн багийн №	I	V	II	VI	III	VII	IV	VIII
Гишүүд	I-1	V-5	II-1	VI-5	III-1	VII-5	IV-1	VIII-5
	I-2	V-6	II-2	VI-6	III-2	VII-6	IV-2	VIII-6
	I-3	V-7	II-3	VI-7	III-3	VII-7	IV-3	VIII-7
	I-4	V-8	II-4	VI-8	III-4	VII-8	IV-4	VIII-8

2-рт. Агаар бохирдуулагч хийнүүдийг харьцуулан судлах хамтран суралцах баг

Хамтран суралцах багийн №	1	2	3	4	5	6	7	8
Гишүүд	I-1	I-2	I-3	I-4	V-5	V-6	V-7	V-8
	II-1	II-2	II-3	II-4	VI-5	VI-6	VI-7	VI-8
	III-1	III-2	III-3	III-4	VII-5	VII-6	VII-7	VII-8
	IV-1	IV-2	IV-3	IV-4	VIII-5	VIII-6	VIII-7	VIII-8

Агаар бохирдуулагч хий (АБХ)-г харьцуулан судлах нь:

Багш урьдчилан харьцуулсан судалгааг хийж, сурагчдад гарч болох хүндрэл, сурах бичигт тусгаагдаагүй, шаардлагатай нэмэлт мэдээллийг тооцож бэлтгэсэн байвал зохино.

АБХ	Эх сурвалж, үүсэх урвал	Хүлцэх агууламж	Бохирдуулагч нөлөө				Ялгарах хэмжээг багасгах боломж
			Хүчиллэг бороо	Барилга байгууламж гэмтээх	Манан үүсгэх	Хүлэмжийн нөлөө	
SO ₂							
CO, CO ₂							
Азотын оксид							
Pb-ийн нэгдэл							

8 Ангийн сурагчдын тооноос хамааруулан энэхүү зарчмын дагуу нэг бага хамгийн дээд тал нь 4-5 сурагчтай байхаар зохион байгуулна.

Хичээл 3. Хүлэмжийн хий ба дэлхийн дулаарал

Энэхүү нэгж хичээл нь агаарын бохирдуулагч хийн бохирдлын хэлбэр тус бүрээр, жишээлбэл, “Хүчиллэг бороо” зэрэг бие даасан ээлжит хичээлтэй байж болох бөгөөд энд ТХЗ-той холбоотой “Хүлэмжийн хий”-ээр хязгаарласан болно.

№	Хичээлийн үе шат	Товч агуулга
1	Гэрийн даалгавар шалгах	Сурагчдын аав, ээж, ахмад хүмүүстэй хийсэн ярилцлагын тэмдэглэлээс нэр дуудаж, мөн саналаар нь уншуулан, өөрсдөд нь төрсөн сэтгэгдлийг ярилцаж болно.
2	Сэдэл төрүүлэх	Өөрийн орон нутаг дахь байгалийн тогтоц дэлхийн дулаарлаас болж хэрхэн өөрчлөгдсөнийг зургаар үзүүлж ярилцаж болно. Эсвэл Багшид зориулсан “Елын ам” нэмэлт мэдээллийг уншиж ярилцах замаар дэлхийн дулаарал болж байгаа нь бид бүхний эргэн тойронд янз бүрийн байдлаар илэрч байгааг мэдэж авна. Энд гэрийн даалгавраар хийсэн ярилцлагаас зарим хэсгийг холбож авч үзнэ. Улмаар дэлхийн дулаарал болоход нөлөөлж байгаа “Хүлэмжийн хий”-г дэлгэрүүлэн судлах зорилго дэвшүүлнэ.
3	Бүх хүлэмжийн хийг зайлуулбал юу болох вэ? Судалгаа	Хүлэмжийн хийн үзүүлэх “хүлэмжийн нөлөө”, дэлхийн дулаарал нь агуулгын хувьд хөдөлгөөнт үзүүлэн хэлбэрээр судлахад илүү тохиромжтой. Юуны өмнө Хүлэмж гэж юу вэ? Ямар зориулалтаар хүмүүс хүлэмжийг ашигладаг вэ? Хүлэмжийн ажиллах үндсэн зарчим юу вэ? гэсэн асуудлыг судалж сурагчдын ойлголтыг нэгтгэнэ. <i>Хүлэмж хэрхэн ажилладаг талаарх зураг, мэдээллийг “how greenhouses work” түлхүүр үгээр хайж болно.</i> Сурах бичгийн 173-р талд байгаа “Хүлэмжийн нөлөө ба дэлхийн дулаарал” бичвэрийн агуулгыг баяжуулахад дараах хоёр видеог санал болгож байна. - Дэлхийн дулаарлаас болоод хүүгийн авсан зайрмаг идэхээс нь өмнө хайлсан учраас хүү юунаас болж дэлхийн дулаарал үүссэнийг олж мэдэх аялал хийж байгаа тухай видео (6 мин, 10 сек): https://www.youtube.com/watch?v=PqxMzKLYrZ4 - Дэлхийн агаарын температур бидэнд тохиромжтой байхын тулд хүлэмжийн хий хэрэгтэй болохыг харуулсан видео (7 мин, 15 сек): https://www.youtube.com/watch?v=x_sJzVe9P_8
		<i>Хүлэмжийн хий дэлхийн дулаарлыг хэрхэн үүсгэдэг болохыг харуулсан шинжлэх ухааны болон хялбаршуулсан нэмэлт мэдээллийг “greenhouse gases and global warming” түлхүүр үгээр хайж болно.</i> Нүүрсхүчлийн хий гэх мэт хийг яагаад “Хүлэмжийн хий” гэж нэрлэдэг вэ? гэсэн асуултын хүрээнд хүлэмж хэрхэн ажилладаг зарчим ба хүлэмжийн хийн нөлөөг харьцуулан ярилцана. Хүний үйл ажиллагаанаас ялгарах хүлэмжийн хий яагаад дэлхийн дулааралд хүргэж байгаа вэ? Яавал хүлэмжийн хийн хэмжээг бууруулж болох вэ? асуултын хүрээнд эхний видеог хэлэлцэнэ. Дэлхий дээр хүлэмжийн хий байгаагүй бол дэлхийн амьдрал ямар байх байсан бэ? асуултын хүрээнд хоёр дахь видеог үзэж ярилцана.
4	Гэрийн даалгавар өгөх	“Хүлэмжийн хийг багасгахад бидний оруулж чадах хувь нэмэр” сэдвээр тайлбарлан таниулах эсээ бичих Үнэлгээ: Сурагчдын ТХБ-ын хандлагад бичсэн эсээнээс үнэлгээ хийх боломжтой

Багшид зориулсан нэмэлт мэдээлэл

Хүлэмж. Нарнаас ирэх долгионы урт ихтэй нил улаан туяа хүлэмжийн шилэн хаалтыг мөргөж ойдог (А). Нарнаас ирэх долгионы урт багатай нил улаан туяа хүлэмжийн шилийг нэвтэрч ороод (В) хөрсөнд шингэнэ. Хөрс шингээсэн нил улаан туяагаа долгионы урт ихтэй нил улаан туяа (дулааны цацаргалт) хэлбэр (С)-ээр алдана. Энэ үүссэн долгионы урт ихтэй нил улаан туяа нь шилийг нэвтрэхгүй, мөргөж буцаж ойх (F) учраас хүлэмжийн дотор илүү дулаан болдог. Харин нарын цацраг дахь үзэгдэх гэрэл нь хүлэмжийн шилийг нэвтэрч (В) хөрсөн дээр тусаад буцаж ойх (D) ба хүлэмжийн шилийг чөлөөтэй нэвтэрч (Е) гарна.

Хүлэмжийн хий. Нарнаас ирэх цацрагийг өөртөө шингээх ба буцаагаад хэт улаан туяа (дулаан) цацруулдаг хийг хүлэмжийн хий гэх бөгөөд дэлхийн атмосфер дэх усны уур, нүүрстөрөгчийн диоксид, метан, азот (I)-ын оксид, озон нь анхдагч хүлэмжийн хий юм. Агаарын найрлагын дийлэнх хэсгийг бүрдүүлдэг азот, хүчилтөрөгч зэрэг туйлгүй молекул хий, мөн аргон зэрэг нэг атомт хий нь хүлэмжийн хий болдоггүй. Шууд бусаар хүлэмжийн нөлөө үзүүлдэг агаар бохирдуулагч хийнүүд байдаг. Жишээлбэл, CO нь өөрөө хүлэмжийн нөлөө үзүүлдэггүй боловч агаарт амархан исэлдэж CO₂ үүсгэснээр шууд бусаар хүлэмжийн нөлөө үзүүлдэг байна.

Голлох хүлэмжийн хий

Хүлэмжийн хий	Хүлэмжийн нөлөө үзүүлэх хувь нэмэр
Усны уур болон үүл, H ₂ O	36 – 72%
Нүүрстөрөгчийн диоксид, CO ₂	9 – 26%
Метан, CH ₄	4 – 9%
Озон, O ₃	3 – 7%

Хүлэмжийн хий нь дэлхийн агаарын температурт маш их нөлөөтэй бөгөөд хэрэв агаарын найрлага дахь хүлэмж (байгалийн эх үүсвэртэй)-ийн хий байгаагүй бол тропосферийн дундаж температур 33°C-ээр бага байх байсан гэсэн тооцоог эрдэмтэд хийсэн байдаг.

Харин аж үйлдвэр хөгжиж эхэлсэн 1750-иад он хүртэл агаарын найрлага үндсэндээ тогтмол байсан бөгөөд хүний хүчин зүйлийн нөлөөгөөр хүрээлэн буй орчинд нэмэгдэж буй нүүрстөрөгчийн диоксидын концентрацын өсөлттэй дэлхийн атмосферийн жилийн дундаж температурын өсөлт шууд хамааралтай байгааг олон улсын судлаачдын судалгааны үр дүн харуулж байна. Усны уур нь хүлэмжийн нөлөөний дийлэнх хувийг үзүүлдэг бөгөөд тухайлбал тэнгэр цэлмэг үед 36%-66%, үүлтэй үед 66%-85%-ийн хүлэмжийн нөлөө үзүүлдэг.

Лондонгийн “Үхлийн утаан хөшиг” Хүн төрөлхтөн хотжиж, үйлдвэржилтийн эрэн эхэлснээр олон ололт, дэвшилт гарсан боловч түүний сүүдэрт цөөнгүй асуудлууд урган гарч ирсэн нь хот орчмын агаар, хөрс, усны бохирдол байлаа. Үүний хамгийн эмгэнэлтэй жишээ нь 1952 өвөл болсон Лондонгийн “ҮХЛИЙН УТААН ХӨШИГ” юм. Энэ бүхэн нэг л өдөр гэнэт тохиосон хэрэг биш байлаа. Лондон хотод үйлдвэржилт цэцэглэн, хотын хүн амын тоо өсөж, нүүрс хэрэглэх болсноор энэ бүхэн эхлэлтэй.

Тус хотын агаарын бохирдол 1930-аад оноос эхэлсэн бөгөөд хориодхон жилийн дотор “алуурчин” болон хувирсан юм. Ард иргэд нь “нүүрсийг эвгүй үнэр гаргадаг, утаа болон хаягдал их, хөө тортогтой” хэмээн хотын захиргаанд хэд хэдэн удаа гомдол гаргаж гарын үсэг цуглуулсан ч Английн засгийн газраас дорвитой арга хэмжээ авахгүй байжээ. Тухайн үедээ томуу, томуу төст өвчний дэгдэлт өвлийн улиралд ихэсдэг нь хүйтнээс болж байна гэж “буруу”-г өөр зүйлээс эрэх шалтаг болж байлаа. Харин 1952 оны өвлийг хүртэл Лондонгийн оршин суугчдын хувьд ч, засгийн газрын холбогдох байгууллагуудын хувьд ч энэ “утаа” үхэлд хүргэх хүртэл аюул учруулна гэж санаагүй болов уу.

Гэтэл 1952 оны 12 дугаар сарын 4-нд хэний ч төсөөлөөгүй гамшиг тохиосон юм. Цаг агаар хүйтэрч, салхины урсгал эсрэг циклонд орсноос ямар ч салхигүй болж, Лондон хотыг хар утаа манан бүрхэн авах нь тэр. Тэр үед Лондонд үзэгдэх орчин 50 сантиметрээр хязгаарлагдаж, сургууль цэцэрлэг, үйлчилгээний байгууллагууд хаалгаа барьж хүмүүс орон гэртээ утаа угаар орохоос сэргийлэн бүх онгорхой цоорхойг битүүмжилж байсан ч энэ бүхэн тусыг эс олон хүмүүс орон гэртээ нас барсаар байв. Тэд ердөө хорт утаанд хордон амьсгал нь боогдон, угаартаж хорвоог орхиж байсан юм. Үхлийн утаат хөшиг буусан өдрүүдэд шувуу хүртэл замаа харахгүй байшингуудыг мөргөж үхэж байсан аж. Эдгээр хар өдрүүдийн дараа Английн Засгийн газар сая ухаан орж арга хэмжээ авч эхэлжээ.

Английн эрх баригчид Цэвэр агаарын хууль баталсан бөгөөд энэ хууль хэрэгжиж эхэлснээр Лондон ганцхан өвлийн дотор хорт утаа, агаарын бохирдлын түвшнийг эрс багасгаж дөрөвхөн жилийн дотор агаарын бохирдол гэдэг зүйлээс бүрэн ангижирч чаджээ. Эрх баригчид хатуу түлшний хэрэглээг бууруулж цахилгаан болон хийн түлшний хэрэглээг дэмжиж, томоохон үйлдвэрүүдийг хот болон суурьшлын бүсээс гарган, цахилгаан станцуудыг хүн ам багатай дүүргүүд рүү дэс дараатай нүүлгэн шилжүүлжээ.

Мөн Лондон хотод “Агаарын хяналтын бүсүүд” бий болж, зөвхөн угаасан нүүрс, цахилгаан болон байгалийн хий хэрэглэж эхэлсэн учир агаарын бохирдлыг сааруулан, аажмаар арилгаж чаджээ. Бүх айлуудад Засгийн газрын 100 хувийн дэмжлэгээр айл өрхийг бүрэн дулаацуулах хүчин чадалтай, тог бага зарцуулдаг тень буюу халаагч суурилуулан, бүх пийшинг байгалийн хийгээр ажилладаг буюу газан плиткагаар сольсон байна.

Ингээд айл өрх, байгууллагуудыг цахилгааны төлбөрөөс хөнгөлж өгснөөр ахуйн чанартай агаарын бохирдлыг шийдэж чаджээ. Хамгийн сүүлд дизель болон бензинээр бус байгалийн хий ашигладаг машинуудыг татвараас чөлөөлж авто машинаас ялгардаг хорт утааг бууруулсан байна. Мөн томоохон үйлдвэрүүдийг хотоос гарган нүүлгэж, үйлдвэржилтээ даган шилжин суурьших иргэдийн улсад төлөх татвараас тодорхой хэмжээнд бууруулснаар хүн амын төвлөрөлтийг сааруулжээ.

Ёлын ам: Говь Гурван Сайхан уулын ам бөгөөд ёл шувуу ихтэй болохоор ийн нэрлэжээ. Далайн төвшнөөс дээш дунджаар 2800 метр өндөр. Дархалсан талбай нь 64 ам километр. Зүүн сайхан уулыг зүүн хойшоо сэтлэн урссан голын нарийхан хавцал юм. Хавцлын голоор жижиг горхи урсдаг бөгөөд өвөл мөсөн бүрхүүлээр хучигддаг.

Жилийн турш мөстэй байдаг байсан боловч сүүлийн жилүүдэд дэлхийн дулаарал зэргээс шалтгаалан ихэнх хэсгийн мөс нь хайлдаг болсон. Хавцлын мөнхийн нар тусахгүй зарим газарт 1 метрээс ч илүү зузаантай мөс үлддэг. Бороо хур ихтэй жил

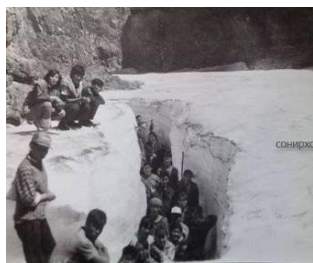
хавцлын дээрээс 4 хүрхрээ буудаг байжээ.

Нар тусахгүй мөнхийн сүүдэр бүхий сэрүүн газрууд олон байдаг учраас өвлийг санагдуулам сэнгэнэсэн хүйтэн агаар хавцлын голоор нэвт урсаж байдаг. Хавцлын ёроолоос дээшээ харахад тэнгэр тээр дээр зөвхөн нарийн цэнхэр зурвас мэт харагддаг. Зарим

хадан хана нь 200 метр хүртэл өндөр элгэн эгц байдаг. Энд арц их ургадаг. Өглөө эрт эсвэл орой үдэш очвол янгир, аргаль, ёл шувуу зэрэг ховор амьтдыг үзэх боломжтой. Ёлын ам нь Даланзадгадаас баруун хойш 45 км-т байрладаг.

Ёлын ам

1990 он

2014 он

Эх сурвалж: <https://twitter.com/hashtag/delhiindulaaral?src=hash>

Эх сурвалж: <http://mongolcom.mn/read/14550>

4.5 ГАЗАРЗҮЙ

4.5.А. СУУРЬ БОЛОВСРОЛЫН ГАЗАР ЗҮЙН ХИЧЭЭЛИЙН ТХБ-Д ОРУУЛАХ ХУВЬ НЭМЭР

Хүн амын өсөлт, техник технологийн хөгжил нь байгаль, нийгмийн орчинд тодорхой эрсдэлүүдийг бий болгодог учир түүнийг танин мэдэх, судлах, гарах эрсдэлийг бууруулж чаддаг байх, өөрөөр хэлбэл тогтвортой хөгжлийн үзэл санааг сайтар ойлгож эзэмших хэрэгцээ бидэнд бий болж байна. Тогтвортой хөгжлийг ойлгоход хувь хүний боловсрол хамгийн гол нөлөө үзүүлэгч хүчин зүйл (Люцернийн тунхаглал, 2009) гэж үзсэн байдаг нь боловсрол өөрөө тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлалтай байж улс орны нийгэм эдийн засгийн хөгжил, хүн амын амьдрал тогтвортой байх үндэс болохыг харуулж байна.

Газарзүйн шинжлэх ухааны судлах зүйл болон газар зүйн сургалтын агуулга нь тогтвортой хөгжлийн гурвалжин болох байгаль орчин, эдийн засаг, нийгэм болон соёлын асуудлыг бүхэлд нь багтаан, харилцан хамааралд нь авч үздэг (Батчулуун. Е, 2017). Иймд суралцагчдыг тогтвортой хөгжлийн боловсролтой иргэн болгож төлөвшүүлэхэд газар зүйн боловсролын гүйцэтгэх үүрэг, ач холбогдол асар их юм. НҮБ-ын Тогтвортой хөгжлийн боловсролын арван жилийн зорилтод онцгойлон дурдсан “Үйл ажиллагааны хүрээ болох бараг бүх сэдвүүд: тухайлбал байгаль орчин, ус, хөдөөгийн хөгжил, тогтвортой хэрэглээ, тогтвортой аялал жуулчлал, соёл хоорондын харилцан ойлголцол, соёлын ялгаатай байдал, уур амьсгалын өөрчлөлт, гамшгийг багасгах, биологийн төрөл зүйлийн хомсдол болон зах зээлийн эдийн засаг зэрэг нь бүгд газар зүйн асуудлууд юм (Люцернийн тунхаглал, 2009) гэсэн нь газар зүйн хичээлд ТХЗ-той холбоотой агуулга ихээхэн тусгагдсан болохыг харуулж байна.

Агуулгын интеграцыг тодорхойлсон байдал

Суурь боловсролын газар зүйн цөм хөтөлбөрт шинжилгээ хийж тогтвортой хөгжлийн зорилтод хувь нэмэр оруулах өөрөөр хэлбэл ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба ТХЗБ-ын сэдэвт шууд хамаарах нийт 17 суралцахуйн зорилт тодорхойлогдсон байна.

СБ-ын газар зүйн цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт

Ай	Танин мэдэхүй	Нийгэмшил, сэтгэл хөдлөл	Зан төлөв
Суралцахуйн зорилтын тоо	11	3	3

Суурь боловсролын хүрээн дэх эдгээр 17 суралцахуйн зорилтод танин мэдэхүйн айн суралцахуйн зорилт давамгайлсан ба ТХ-ийн 6 (Цэвэр ус ба ариун цэвэр), 7 (Боломжийн үнэтэй, цэвэр эрчим хүч), 8 (Зохистой ажил ба эдийн засгийн өсөлт), 9 (Үйлдвэрлэл, инноваци, дэд бүтэц), 12 (Хариуцлагатай хэрэглээ ба үйлдвэрлэл), 13 (Уур амьсгалын төлөөх үйл хэрэг), 15 (Газар дээрх амьдрал), 16 (Энх тайван, шударга ёс, хүчирхэг институцууд), 17 (ТХЗ-ын төлөөх түншлэл) гэсэн зорилгуудыг газар зүйн агуулгатай интеграцчилах боломжтой байна.

Багшид: Хүн байгалийн харилцаа буюу байгаль-нийгмийн гүүр болдог хичээлийн онцлогтой холбоотойгоор бусад суралцахуйн зорилт нь тогтвортой хөгжлийн зорилттой огт холбоогүй гэж ойлгож болохгүйг анхаарах хэрэгтэй.

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцыг тодорхойлсон байдал

Суурь боловсролын газар зүйн цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт нь “шинжлэх ухаанч арга барилыг эзэмшүүлэхэд чиглэсэн байдаг нь ТХЗБ-ын санал болгосон үндсэн 4 аргазүйг хэрэгжүүлэхэд хялбар болж байна. Аргазүйг сонгохдоо цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт, тогтвортой хөгжлийн зорилт ба сэдвийн хамаарал, сурагчдын нас сэтгэцийн онцлог зэргийг харгалзсан. Хамгийн гол нь тухайн зорилтын хүрээнд сурагчаар хийлгэх үйлийг чухалчлан авч үзэн, ТБ-ын цогц чадамжтай иргэн болгон төлөвшихөд хувь нэмэр оруулахуйц байхаар бодож сонголоо. Арга бүр өөр өөрийн онцлогтой тул хослон хэрэглэснээр бүтээлч болж сурагчдыг идэвхжүүлж оролцоог дээшлүүлнэ гэж үзээд хэд хэдэн аргыг хослуулан дэглэх байдлаар сонгосон. Ингэхдээ газар зүйн хичээлд өргөн хэрэглэгддэг зарчмуудыг баримталлаа.

СБ-ын газар зүйн цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗ-ыг хангах сургалтын арга (давхардсан тоогоор)

Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох аргууд	Шинжилгээ/ судалгаа хийх аргууд	Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэхүй ба сэтгэлгээ шаардсан аргууд	Алсын хараатай болох аргууд
8	14	10	5

Суурь боловсролын “Байгалийн ухаан”-ы судлагдахууны зорилгод “сурагч нь ... хүрээлэн буй орчиндоо ээлтэй, түүнийг хайрлан хамгаалахад хувь нэмрээ оруулдаг иргэн болж төлөвшинө” гэж заасан байдаг. Нийт 17 суралцахуйн зорилтоор ТБ-ын цогц чадамжид хувь нэмэр оруулах боломж давхардсан тоогоор 36 тодорхойлогдсон байгаагаас газар зүйн боловсролоор эзэмших мэдлэг, чадвар, хандлага нь тогтвортой хөгжлийн цогц чадамжтай иргэн болон төлөвшихөд онцгой ач холбогдолтой гэж үзэж болно.

ТБ-ын цогц чадамжийн төлөвшилд СБ-ын газар зүйн цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын оруулах хувь нэмэр (давхардсан тоогоор)

ТБ-ын цогц чадамж	ЗТ
1. Тогтолцоот сэтгэлгээний	6
2. Урьдчилан тооцоолох	7
3. Хэм хэмжээний	1
4. Стратегийн	6
5. Хамтран ажиллах	5
6. Шүүмжлэлт сэтгэлгээний	5
7. Өөрийгөө таньж мэдэх	4
8. Асуудал шийдвэрлэх нэгдсэн	2
ЗТ-Цогц чадамжийн төлөвшилд хувь нэмэр оруулах боломжтой суралцахуйн зорилтын тоо	

Байгаль нийгмийн үзэгдэл, юмсын харилцан холбоо, орон зайн тархалтыг судалж, үүнтэй холбоотой тодорхой үр дагавар, эрсдэлүүдийг тооцож үнэлдэг нь газар зүйн агуулгын нэг гол бүрэлдэхүүн учраас тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамж (6) болон урьдчилан тооцоолох цогц чадамж (7)-д оруулах хувь нэмэр их юм. Мөн орон нутаг судлалд үндэслэсэн сургалтын аргазүй голлодог ба амьдарч буй газар орныхоо байгаль нийгмийн тодорхой үзэгдэл, үйл явцыг сонгон судалгаа хийж буй нь стратегийн цогц чадамж (6)-ийг дэмжиж байна.

Хүснэгт 4.13. Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграц (Газар зүй)

Цөц чадамж	Арга зүй		ТХЗБ		Анти		Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт
	Код	Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар	7	8	9	7	
Үндэслэл, тайлбар	Код	Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар	7	8	9	7	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт
6 - уур амьсгалын өөрчлөлт нь хүний үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй болох тухай асуудлыг дэвшүүлж буй тул	10	Уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой таамаглал, үр дагавар, хөгжлийн өмнөх замналын талаарх янз бүрийн тооцоололд задлан шинжилгээ хийх учраас 2-р аргазүйг сонгох ингэхдээ орон нутаг, суралчдын онцлогийг харгалзан аргагүйг хэрэглэнэ.	✓			✓	7. 4.4.г Янз бүрийн цаг хугацаанд уур амьсгал дээр байсан талаар баримт цуглуулан боловсруулж, уур амьсгалын өөрчлөлт нь хүний үйл ажиллагаанаас шалтгаалсан үзэгдэл болохыг ойлгож, үүнтэй холбоотойгоор хүн амын шилжилт хөдөлгөөн хэрхэн өөрчлөгдөж буйг тодорхойлох нь энэ суралцахуйн зорилтын ТХБ-той холбогдох тал болно.
2 – усыг ариг гамтай хэрэглэх нь усны хомсдолгүй ирээдүйн төлөө болохыг ойлгож, өөрийн үзэл баримтлал болгоход хувь нэмэр болох тул	2	Усны хэрэглээний үл мөрийг тооцохдоо бодит байдлаар дээр шинжилгээ хийх учир 2-р аргазүйг, усыг хайрлан хамгаалах, ариг гамтай хэрэглэх зорилтыг хэрэгжүүлэхийн тулд үйл ажиллагаагаа төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, оролцох эсвэл "Дэлхийн усны өдөр" г.м тэмдэглэлт өдрийг тогтмол зохион байгуулах, мөн ус, түүний ач холбогдол, хайрлан хамгаалах талаар сурталчилгааны аян, компанит ажил зохион байгуулах шаардлагатай учраас 1-р төрлийн аргагүйг сонгох, эдгээрт харгалзах тодорхой аргуудыг суралцагчийн онцлолт тохируулан хэрэглэнэ.	✓			✓	7. 4.7.а. Өрх гэрийн усны хэрэгцээг тооцох, усыг хэрэгцээг тооцох замаар усыг зохистой ашиглах аргын талаар мэдэж усыг хайрлан хамгаалах, ариг гамтай хэрэглэхэд суралцана.
5 - хамт олноороо аян, компанит ажил зохион байгуулж бусдад усыг эвч зохистой хэрэглэх талаарх асуудлыг дэвшүүлж байгаа тул	5	Усны хэрэглээний үл мөрийг тооцохдоо бодит байдлаар дээр шинжилгээ хийх учир 2-р аргазүйг, усыг хайрлан хамгаалах, ариг гамтай хэрэглэх зорилтыг хэрэгжүүлэхийн тулд үйл ажиллагаагаа төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, оролцох эсвэл "Дэлхийн усны өдөр" г.м тэмдэглэлт өдрийг тогтмол зохион байгуулах, мөн ус, түүний ач холбогдол, хайрлан хамгаалах талаар сурталчилгааны аян, компанит ажил зохион байгуулах шаардлагатай учраас 1-р төрлийн аргагүйг сонгох, эдгээрт харгалзах тодорхой аргуудыг суралцагчийн онцлолт тохируулан хэрэглэнэ.	✓			✓	7. 4.7.а. Өрх гэрийн усны хэрэгцээг тооцох замаар усыг зохистой ашиглах аргын талаар мэдэж усыг хайрлан хамгаалах, ариг гамтай хэрэглэхэд суралцана.
7 – усны хувийн хэрэглээний үл мөрөө багасгаснаар бүх түвшинд усны хомсдолыг бууруулахад өөрийн үүргээ гүйцэтгэж байгаагаа ойлгох тул	7	Усны хэрэглээний үл мөрийг тооцохдоо бодит байдлаар дээр шинжилгээ хийх учир 2-р аргазүйг, усыг хайрлан хамгаалах, ариг гамтай хэрэглэх зорилтыг хэрэгжүүлэхийн тулд үйл ажиллагаагаа төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, оролцох эсвэл "Дэлхийн усны өдөр" г.м тэмдэглэлт өдрийг тогтмол зохион байгуулах, мөн ус, түүний ач холбогдол, хайрлан хамгаалах талаар сурталчилгааны аян, компанит ажил зохион байгуулах шаардлагатай учраас 1-р төрлийн аргагүйг сонгох, эдгээрт харгалзах тодорхой аргуудыг суралцагчийн онцлолт тохируулан хэрэглэнэ.	✓			✓	7. 4.7.а. Өрх гэрийн усны хэрэгцээг тооцох замаар усыг зохистой ашиглах аргын талаар мэдэж усыг хайрлан хамгаалах, ариг гамтай хэрэглэхэд суралцана.

7. 4.8.а. Хөрс, ургамал, амьтны аймгийн тархалт нь уур амьсгал, гадарга, усан хангамжийн нөхцөлөөс хамаардгийг тодорхой газар нутгаар жишээлэн бодит баримтад тулгуурлан тайлбарладаг болно.	✓	□	Сурацлагч хөрс, түүний үүсэл ба бүтэц, найрлага, ургамал амьтны аймгийн тархалтыг орон нутгийнхаа болон дэлхийн экосистемтэй холбон судалж, холбоо хамаарлыг ойлгон, улмаар орон нутгийн амьтдын төрөл зүйлийг тодорхойлох, биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдлыг хэмжихийн чухлыг ойлгодог болоход хувь нэмэр оруулах нь энэ суралцахуйн зорилтын ТХБ-той холбогдох чухал тал болно.	✓	Биологийн олон янз байдлыг хэмжихийн чухлыг ойлгодог болохын тулд Биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдлаа яагаад чухал юм бэ? гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах учраас 2-р аргагүй хэрэглэнэ.	1, 7
4. Байгаль-нийтийн орчин						
7. 5.2.а. Хүмүүсийн эрхлэх аж ахуй, амьдралын хэв маяг, хүн ам нягт, сийрэг суурьшлын ялгаа нь байгалийн бүс-тай холбоотой байдаг талаарх мэдлэг ойлголтыг хүмүүс бид байгалиас салангид бус харин байгалийн нэг хэсэг нь болохыг ухаарч, хүн нийгмийн болон байгалийн хоёрдмол шинжтэй болох талаар асуудал дэвшүүлж чадаж болох ТХБ-н зорилттой интеграцчилж болно.	✓		Хүмүүсийн эрхлэх аж ахуй, амьдралын хэв маяг, хүн ам нягт, сийрэг суурьшлын ялгаа нь байгаль (байгалийн бүс) - тай холбоотой байдаг талаарх мэдлэг ойлголтыг хүмүүс бид байгалиас салангид бус харин байгалийн нэг хэсэг нь болохыг ухаарч, хүн нийгмийн болон байгалийн хоёрдмол шинжтэй болох талаар асуудал дэвшүүлж чадаж болох ТХБ-н зорилттой интеграцчилж болно.	✓	Зорилтыг хэрэгжүүлэхийн тулд ан амьтанд зориулсан байгалийн цэцэрлэг байгуулах үйл ажиллагааны төсөл төлөвлөж хэрэгжүүлж, оролцох тул 1-р аргагүй хэрэглэнэ.	4
5 Байгаль-нийтийн орчин						
8. 1.3.а. Байгалийн үзэгдэл, юмс (үер усны байдал, туймрийн тархалт гм)-ын нөхцөл байдлын тархалтыг үзүүлсэн зургийг интернэтээс олж ашиглах, дүгнэлт гарган тайлбарладаг болно.	✓		Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, гамшгийн үед хариу арга хэмжээ авах үйл ажиллагааг гамшгийн нөхцөл байдлын тархалтыг үзүүлсэн газрын зураг дээр тайлбарлаж, дүгнэлт гаргах замаар ойлгож чаддаг болох нь гамшгитай тэмцэх, гамшгийн эрсдэлийг бууруулахад чиглэсэн, хувь хүнээс дэлхий нийт хүртэлх бүх түвшинд, мөн ялгаатай өөр өөр хам нөхцөлд хэрэгжүүлэх шаардлагатай урьдчилан сэргийлэх, устгах, дасан зохицох стратегиудыг мэддэг болоход хувь нэмэр оруулах нь энэ суралцахуйн зорилтын ТХБ-той холбогдох чухал тал болно.	✓	Гамшгийн нөхцөл байдлын үед авах хариу арга хэмжээ, үйл ажиллагааг мэдэхийн тулд дүрд тоглох тул 3-р төрлийн аргагүй, гамшгитай тэмцэх, гамшгийн эрсдэлийг бууруулахад чиглэсэн урьдчилан сэргийлэх, устгах, дасан зохицох стратегиудыг бүсдэд таниулахын тулд аян, компаниг ажил зохион байгуулах, мөн веб, блог хөтлөх тул 1, 3-р аргагүй хослуулан хэрэглэнэ.	2, 3
1. Geo-орон зайн үндэслэл						
8. 4.2.в. Ашигт малтмалын ашиглалтын зэрэг, сөрөг үр дагавар, газрын доройтын талаар дүгнэлт гаргаж танилцуулна.	□		Ашигт малтмалын хэт ашиглалт, түүний зохистой технологийг нь хэрхэн амьдрах орчныг устгаж газрыг доройтуулж буйг судлах замаар доройтолд орсон амьдралын орчныг сэргээх, байгалийн цэвэр нөөцийг хадгалах, хөрсийг нөхөн сэргээх зэрэг байгаль хамгаалах стратегийн бодитой ажлуудын үүрэг, ач холбогдлыг мэдэхэд хувь нэмэр оруулах нь энэ суралцахуйн зорилтын ТХБ-той холбогдох чухал тал болно.	✓	Ашигт малтмалын олборлолтын үр дагаврыг бодит тохиолдолд дээр шинжлэх дүгнэлт гаргах өөрийн орон нутагт байх уул уурхай дээр танилцах аялал хийх зэргээр 2, 3-р аргагүй хослуулан хэрэглэнэ.	2, 4
4. Байгаль-нийтийн орчин						

8. 4.5.6. Баримт, мэдээлэлд тулгуурлан уур амьсгалын өөрчлөлтийн явцын талаар дүгнэлт гаргах, өөрчлөлтийг сааруулах ба дасан зохицохын тулд амьдралын зөв хэв маягийг сонгоход суралцана.	✓	TX313.TM5. TX313.C303.	Ган гачиг, цаг агаарын онцгой үзэгдэл гэх мэт уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэлтэй гамшиг дагуулсан асуулт үзэгдлүүд, тэдгээрийн нийгэм, эдийн засагт нөлөөлөл, өөрчлөлтийн явцыг судлан дүгнэлт гаргах, цаашид уур амьсгалын өөрчлөлтийг сааруулах ба дасан зохицохын тулд амьдралын зөв хэв маягийг сонгох шаардлагатай гэдгийг ойлгох нь гамшигтай тэмцэх, гамшигын эрсдэлийг бууруулахад чиглэсэн, хувь хүнээс дэлхий нийт хүртэлх бүх түвшинд, мөн ялгаатай өөр өөр хам нөхцөлд хэрэгжүүлэх шаардлагатай урьдчилан сэргийлэх, дасан зохицох стратегийг мэддэг болоход дэмжлэг үзүүлнэ.	✓	✓	Сурацлахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэхийн тулд уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой таамаглал, бодит баримт, үр дагаварт задлан шинжилгээ хийх учраас 2-р төрлийн аргагүй, уур амьсгалын өөрчлөлтийг сааруулах дасан зохицох аргатай холбоотой үйл ажиллагааны төсөл, компанит ажил боловсруулан хэрэгжүүлэх учраас 1-р аргазүй, амьдралын зөв хэв маягийг сонгож суралцах түүнийгээ олон нийтэд хүргэх үүднээс веб хуудас, блог үүсгэж хөтлөх шаардлагатай учраас 3-р аргазүйг хэрэглэнэ.	4 - уур амьсгалын өөрчлөлтийг сааруулах болон дасан зохицохын тулд амьдралын зөв хэв маягийг суралцах, түүнийгээ орон нутгийн хүрээнд танилцуулж, шинэлж, дэвшилтэт үйл хэргийг хэрэгжүүлэх тул, 5 - хамтын оролцоонд тулгуурлан уур амьсгалын өөрчлөлтийг бууруулах, дасан зохицох аргуудыг боловсруулан хэрэгжүүлж уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой асуудлыг шийдвэрлэж буй байдалд хувь нэмэр оруулж байгаа тул,
4. Байгаль-нийтийн орчин	8. 4.7.а. Уур амьсгалын өөрчлөлт болон түүний усны нөөц, олон жилийн цэвдэгт хэрхэн нөлөөлж байгааг жишээ баримтаар нотлож тайлбарлана.	TX313.TM4	Сурацлагч орон нутгийн үндэсний томоохон экосистем /гадаргын болон түүний усны нөөц, олон жилийн цэвдэг, ой мод, мөсөн бүрхүүл, биологийн олон янз байдла/-уур амьсгалын өөрчлөлтийн үзүүлэх үр дагаврыг жишээ баримтаар нотлож тайлбарлах, эдгээр үр дагавар нь эргээд уур амьсгалын өөрчлөлтийг эрчимжүүлэн түргэтгэж хүчин зүйл болдгийг ойлгоход хувь нэмэр оруулах нь энэ сурацлахуйн зорилтын ТХБ-той холбогдох чухал тал болно.	✓	✓	Уур амьсгалын өөрчлөлт нь бусад экосистемд хэрхэн нөлөөлж байгааг тодорхой газар нутагт илэрч буй жишээгээр гарган кейс боловсруулах, эсвэл экскурс хичээл хийх учраас 2, 3-р аргазүйг хослуулан хэрэглэж, үр дүнгээ тайлбарлаж хэлэлцүүлж, танилцуулаа материал хийх учраас 3-р аргазүйг хэрэглэнэ.	1- уур амьсгалын өөрчлөлт нь экосистемд сөргөөр нөлөөлж, гамшиг үзэгдлийн давтамжийг ихэсгэж тэр нь эргээд уур амьсгалын өөрчлөлтийг эрчимжүүлдэг холбоо хамаарлыг ойлгож шинжлэх тул, 6 - уур амьсгал өөрчлөлдсөөр байвал ирээдүйд болох магадлалтай экосистемийн өөрчлөлтийг дүгнэх, үнэлэх, түүнээс урьдчилан сэргийлэх аргыг хэрэгжүүлэхэд хувь нэмэр оруулах тул
4. Байгаль-нийтийн орчин	8. 4.7.б. Усны нөөцийн ба зохистой ашиглалтыг ялгах, түүнийг хамгаалах арга замыг үгээр болон зурагаар илэрхийлэх, усны хэрэглээг янз бүрийн түвшинд тооцон дүгнэлт хийдэг болно.	TX306.HC33	Сурацлагч нь усны нөөцийн зохистой ба зохисгүй ашиглалтыг ялган, усны хэрэглээг янз бүрийн түвшинд тооцон дүгнэлт хийснээр өөрийн хэрэглээг хянах, зохистой хэрэглээнд суралцах, хариуцлагаа мэдэрч чаддаг болоход хувь нэмэр оруулах нь энэ сурацлахуйн зорилтын ТХБ-той холбоотой хамгийн чухал тал болно.	✓	✓	Сурацлахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэхийн тулд усны зохистой ба зохисгүй ашиглалтын талаарх бодит тохиолдлыг шинжилж янз бүрийн түвшин дэх усны хэрэглээнд судалгаа хийх, үр дүнгээр нь хэлэлцүүлж хийх учраас 2, 3-р аргазүйг сонгох, мөн эдгээр аргаар хариулах (экскурс хичээл) бусад аргуудыг хичээлийн цаг, суралчдын онцлолт тохируулан хэрэглэнэ.	6 - усны зохистой, зохисгүй хэрэглээг ялган дүгнэж, усыг хамнах, хамгаалахтай холбоотой асуудал дэвшүүлэх, усны тогтвортой байдлын тухай өөрийн байр суурийг илэрхийлэх тул, 8- усыг зохистой хэрэглэж, хариуцлагаа ойлгох нь тогтвортой хөгжлийн олон нийлмэл асуудлыг шийдвэрлэхэд дэмжлэг болох тул
4. Байгаль-нийтийн орчин	8. 4.8.а. Хөрсний бүтэц, шинж чанарыг тодорхойлох туршилт хийх, хөрсний зүсэлт хийж, бичиглэх зэргээр шинжлэн судлах арга барилгаа хөгжүүлэн хөрсний хэв шинжийн тархалтад нөлөөлөх хүчин зүйлийг тодорхойлох, хөрс, ургамал, амьтны харилцан хамаарал, нөлөөлөх хүчин зүйлийг тодорхойлох, баримтаар нотлох чадвар эзэмшинэ.	TX315.TM4	Хөрс, түүний үүсэл ба бүтэц, найрлага, шинж чанарыг тодорхойлох туршилт болон, хөрсний зүсэлт хийх замаар хөрс маш удаан хугацаанд нөхөн сэргэдэг болохыг ойлгож, улмаар нөхөн сэргээгдэх хугацаанаас нь урьдаад түүнийг ойлгох, устгаж байгаа олон хор хөнөөлдүүд тулхайлбал, газар тариалан, ойн салбарын муу практик зэрэгт шүүмжлэлтэй ханддаг болоход хувь нэмэр оруулах нь энэ сурацлахуйн зорилтын ТХБ-той холбогдох чухал тал болно.	✓	✓	Хөрсний доройтолд хүргэж байгаа бодит тохиолдлыг шинжлэх тул 2-р аргазүй, хөрсний шинж чанарыг тодорхойлох туршилт хийх эсвэл хөрсний зүсэлт хийх 2, 3-р аргазүйг сонгох, ингэхдээ хичээл болон сургалтын хэрэглэгдэхүүн, суралчдын онцлолт тохируулан аргазүйг дэглэнэ.	1 - хөрсний тархалт, шинж чанар болон ургамал амьтны харилцан хамаарлыг нийлмэл системийн хүрээнд авч үзэх тул, 6 - хөрс доройтоход хүргэдэг муу практикуудыг тодорхойлон асуудал дэвшүүлж, шийдвэрлэх арга замыг олоход хувь нэмэр оруулах тул

8, 5.2.а. Байгаль хамгаалах уламжлалт зан үйл, тусгай хамгаалалттай газар нутгийн хамгаалалттай газар нутгийн талаар мэдээлэл цуглуулан боловсруулж, тархалтыг зурагт тэмдэглэн ач холбогдолтой дүнгээ, орон нутагтаа тулгарч буй байгаль орчны тулаамдсан асуудлуудыг хэрхэн шийдвэрлэх талаар саналаа боловсруулах.		✓	Байгаль хамгаалах уламжлалт зан үйл, тусгай хамгаалалттай газар нутгийн талаар мэдээлэл цуглуулан боловсруулж, тархалтыг зурагт тэмдэглэн ач холбогдолтой дүнгээ, орон нутагтаа тулгарч буй байгаль орчны тулаамдсан асуудлуудыг хэрхэн шийдвэрлэх талаар саналаа боловсруулж, тархалтыг зурагт тэмдэглэн ач холбогдолтой дүнгээ, орон нутагтаа тулгарч буй байгаль орчны тулаамдсан асуудлуудыг хэрхэн шийдвэрлэх талаар саналаа боловсруулах.	✓	Байгаль хамгаалах уламжлалт зан үйл, тусгай хамгаалалттай газар нутгийн ач холбогдолтой дүнгээхний тулд түүх зохиох урчаас 4-р аргазүйг, байгал орны турламдсан асуудлуудыг шийдвэрлэх талаар саналаа боловсруулахдаа шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах учраас 3-р аргазүйг, "Эх дэлхийн едер", "Дэлхийн хүрээлэл орчны едер"-ийг тэмдэглэн өнгөрүүлэх учраас 1-р аргазүйг хэрэглэнэ.	3 - байгальтай харьцах зан үйлийн хэм хэмжээ болон тухайн хамгаалалтад газрыг тусгай хамаагалалтад авах шаардлагыг ойлгох тул 4 - орон нутгийн хүрээнд тулмагдаж буй асуудлыг шийдвэрлэх тогтвортой байдлыг дэмжсэн байдлыг ажиглахаар боловсруулж хэрэгжүүлэхэд хувь нэмэр оруулах тул, 5 - мэргэжлийн хүмүүстэй уулзаж ариалан тэднээс суралцаж, хамтарч ажиллах тул
9, 3.2.б. Эдийн засгийн идэвхтэй хүн ам ба ажилгүйдлийн түвшний статистикийн тоон материал дээр үндэслэн судалж, дээр үндэслэн судлах, тооцоолох, үр дүнг гаргах, диаграммаар дүрсэлн дүгнэлт гаргах, тайлбарлах чадвартай болно.	TX308.TM2. TX308.Cs01	□	Эдийн засгийн идэвхтэй хүн ам ба ажилгүйдлийн түвшний статистикийн тоон материал дээр үндэслэн судалж, дээр үндэслэн судлах, тооцоолох, үр дүнг гаргах, диаграммаар дүрсэлн дүгнэлт гаргах, тайлбарлах чадвартай болно.	✓	Суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэхийн тулд статистик мэдээлэл дээр үндэслэн боловсруулан дүнхлэлтээрээ аргумент дэвшүүлэн мэтгэлцэх учраас 3-р аргазүйг, ажил олгогч ба ажиллагчидтай ярилцах замаар ажилгүйдлийн түвшин, ажилгүйдлийн нөлөөг тодорхойлж, ирээдүйн чиг хандлагыг илрүүлэх учраас 4-р аргазүйг хэрэглэнэ.	1- ажилгүйдлийн шалтгааныг нийтийн олон хүчин зүйлтэй хоёлоон тайлбарлаж, хамаарлыг мэдэж ойлгох тул, 2 - ажилгүйдэл ирээдүйд хэрхэн нөлөөлөх болон ажилгүйдлийг хэрхэн бууруулах тухай өөрийн үзэл бодлыг бий болгоход хувь нэмэр оруулах тул, 5 - бүсдын үзэл бодлыг ойлгож хүндэтгэх, бусдаас суралцах чадвартай болоход хувь нэмэр оруулах тул
9, 4.1.б. Байгалийн нөөцийг ангиалан (сэргээгддэг ба сэргээгддэггүй г.м) аж ахуйн хөгжил, байршилд гүйцэтгэх үүргийг дүгнэхдээ Монгол орны болон орон нутгийн жишээгээр тайлбарладаг болно.	TX307.LM1. TX307.Cs02	□	Суралцагч сэргээгдэх болон сэргээгдэхгүй нөөцийг ашиглан эрчим хүч гаргаж буй байдал, монгол орон болон өөрийн орон нутгийн эрчим хүчний үйлдвэрлэл, эрэлт, нийлүүлэлт, хэрэглээний жишээгээр тайлбарлах, сэргээгдэх болон ул сэргээгдэх эрчим хүчний давуу болон сул талууд, тухайлбал, хүрээлэн буй орчинд уулзах нөлөөлөл, эрүүл мэндийн асуудал, хэрэглээ, аюулгүй байдал, эрчим хүчний хүрээлээс хангамжийн талаар мэдэж болоход хувь нэмэр оруулах нь энэ суралцахуйн зорилтын ТХБ-той холбогдох чухал тал болно.	✓	Эрчим хүчний үйлдвэрлэл, эрэлт, нийлүүлэлт, хэрэглээг ойлгохын тулд өөрийн орон нутгийн эрчим хүчний үйлдвэрлэл ба түгээлтийн сүлжээнд хамрагдах газруудаар экскурс хийж, эрчим хүчний төрлүүд / сэргээгдэх ба сэргээгдэхгүй-ийн давуу, сул талын ёс зүйг хөндсөн хэлэлцүүлгийг зохион байгуулах тул 3-р аргазүйг сонгох, эдгээрт харгалзах тодорхой аргуудыг хэрэглэнэ.	2 - сэргээгдэх болон үл сэргээгдэх эрчим хүч нь ирээдүйн амьдралд хэрхэн нөлөөлөхийг ойлгож, уулиаар эрсдэлийг шийдвэрлэх өөрийн гэсэн үзэл баримтлалтай болох тул, 4 - орон нутгийн хүрээнд тогтвортой байдлыг дэмжсэн эрчим хүч хэмээх шинэлэг ажил зохион байгуулж хэрэгжүүлэхэд хувь нэмэр оруулах тул

4. Байгаль-нийгмийн орчин	9, 4.4.6. Аж үйлдвэрийн (тулш, эрчим хүч) байршлын зарчимд үндэслэн нийгэм, эдийн засаг, байгальд үзүүлэх эерэг, сөрөг нөлөөг дүгнэх	□	✓	TX307.TM5	TX307.C306	Суралцагч түлшний болон эрчим хүчний тогтворгүй үйлдвэрлэлээс гарах асуудлууд нь нийгэм, эдийн засаг, хүрээлэн буй орчинд хэрхэн нөлөөлж буй нөлөөллийг Монгол орны жишээн дээр дүгнэж сэрэгдэх эрчим хүчний технологи нь тогтвортой хөгжлийн чухал хэсэг болохыг ойлгоход хувь нэмэр оруулах нь энэ суралцахуйн зорилтын ТХБ-той холбогдох чухал тал болно.	✓	Өөрийн байгууллагын эсвэл орон нутгийн түвшинд эрчим хүч хэмнэх кампанит ажил зохион байгуулах тул 1-р аргазүй, эрчим хүчний тогтворгүй үйлдвэрлэлээс гарах нөлөөллийг бодит кейс дээр судлах тул 2-р аргазүй, өөрсдийн эрчим хүчний хэрэглээний талаар эргэцүүлэн бодож хэрэглээний, эрчим хүчний хэрэглээний шалтгаанаа эрэмбэлэх тул 3-р аргазүйг сонгон хэрэглэнэ.	2- эрчим хүчний тогтворгүй үйлдвэрлэл нь хэвээрээ байх нь байгаль, нийгэм, эдийн засагт сөрөгөөр нөлөөлхийг ойлгож, эрсдэлийг шийдвэрлэх арга замыг хайх тул, 4 - орон нутгийн хүрээнд тогтвортой байдлыг дэмжсэн эрчим хүч хэмнэх шинэлэг ажил зохион байгуулж хэрэгжүүлэхэд хувь нэмэр болох тул, 6 - өөрийн эрчим хүчний хэрэглээгээ эргэцүүлэн бодож, үнэлэлт дүгнэлт өгөн, тогтвортой байдалд оруулах өөрийн хувь нэмрээ ойлгож улмаар бусдад хэрэглээндээ анхаарах тухай асуудал дэвшүүлэх тул
	9, 4.6 а. Зам тээврийн бүтэц, хөгжил, байршил, түнд нөлөөлөх хүчин зүйл, зам тээврийн гүйцэтгэх үүргийг тодорхойлоход замаар тодорхойлоход зам тээврийн сүлжээний зураг хийх, эдийн засгийн үзүүлэлтээр тооцоо хийх, диаграмм график байгуулах, орон нутгийн замын сүлжээг зураглах, хэтийн төлөвийг төлөвлөж үр ашгийг тайлбарлах зэрэг арга барилд суралцана.	□	✓	TX309.TM1	TX309.C309	Суралцагч зам тээврийн бүтэц, хөгжил, байршил, түнд нөлөөлөх хүчин зүйл, зам тээврийн гүйцэтгэх үүргийг тодорхойлоход тээврийн дэд бүтцийн тогтвортой байдлыг чухалчлан үзэж хэтийн төлөвийг төлөвлөж үр ашгийг тайлбарлах замаар тогтвортой дэд бүтэц, үйлдвэрлэлийн үзэл баримтлал болон тэдгээрийг хөгжүүлэхэд шаардлагатай тогтолцоон хандлага, арга зүйг чухалчлахын нийгмийн хэрэгцээг ойлгодог болоход хувь нэмэр оруулах нь энэ суралцахуйн зорилтын ТХБ-той холбогдох тал болно.	✓	Зам тээврийн бүтэц хөгжил, ирээдүйн чиг хандлагыг тодорхойлоход өөрийн улс, орон нутгийн жишээн дээр судлах судалгааны төсөл боловсруулах тул 2-р аргазүй, тээврийн дэд бүтцийн тогтвортой байдлыг судлахдаа түлшгүй тээврийн системтэй дэлхийг төсөөлсөн хэтийн зорилтыг тодорхойлох тул 4-р аргазүйг сонгон хэрэглэнэ.	2 - түлшгүй тээврийн систем нь тогтвортой ирээдүйн төлөө болохыг ойлгож, өөрийн үзэл баримтлалтай болоход хувь нэмэр болох тул
4. Байгаль-нийгмийн орчин	9, 4.7 а. Үйлчилгээний салбар болон аялал жуулчлалын эдийн засаг, нийгэм, байгальд үзүүлэх нөлөөг мэдээлэл баримтад тулгуурлан судалж, эдийн засгийн үзүүлэлтийг диаграмм, графикаар дүрслэж эдийн засаг улс орны хөгжилд оруулах хувь нэмрийг дүгнэдэг болно.	□	✓	TX312.HCX1	TX312.C306	Аялал жуулчлалын салбарын эдийн засаг, нийгэм, байгальд үзүүлэх нөлөөг судалж, аялал жуулчлалд тогтвортой практик туршлага хэрэгтэйг ойлгож, улмаар бусдад таниулан сурталчилж чаддаг болоход хувь нэмэр оруулах нь энэ суралцахуйн зорилтын ТХБ-той холбогдох тал болно.	✓	Аялал жуулчлалын салбарын хөгжлийг судлахын тулд мэдээлэл баримтад задлан шинжилгээ хийж хэлэлцүүлж хийх тул 2, 3-р аргазүйг хослуулан хэрэглэх, аялал жуулчлалын салбарт оролцдог янз бүрийн төлөөлүүдийн дүрд хувиран тоглоходоо тогтвортой практик туршлагыг санаачлах, түүнийгээ бусдад хүргэх зорилгоор видео клип хийх учраас 3-р аргазүйг тус тус хэрэглэнэ.	1 - аялал жуулчлалын салбарын улс орны хөгжилд үзүүлэх нөлөөлөл, бусад салбартаа холбогдох хамаарлыг судалж задлан шинжилгээ хийх тул, 5 - дүрд тогтох замаар аялал жуулчлалын салбартай холбоотой асуудал, зөрчлийг хамт олны хүчээр шийдвэрлэх санал боловсруулах тул
4. Байгаль-нийгмийн орчин	9, 5.2 а. Байгаль нийгэм эдийн засгийн хамаарлыг баримтад тулгуурлан тайлбарлах, тогтвортой хөгжлийн тулгуур ухагдахуун, тулгамдсан асуудал, хэрэгжүүлэх арга замыг нутаг орны жишээн дээр судалж дүгнэнэ.	□	✓	TX317.C92	TX317.C905	Байгаль нийгэм эдийн засгийн хамаарлыг судлан тогтвортой хөгжлийн тулгуур ухагдахууныг мэдэх замаар тогтвортой хөгжлийн төлөө өөрчлөлтийг бүтээх гэдгээ ойлгож, тогтвортой хөгжлийн төлөөх орон нутгийн, үндэсний, дэлхий нийтийн түншлэлийг дэмжин хэрэгжүүлэхэд хувь нэмрээ оруулж чаддаг болоход энэ суралцахуйн зорилт дэмжлэг үзүүлнэ.	✓	Байгаль, нийгэм, эдийн засгийн хамаарлыг судлахдаа бодит баримт дээр шинжилгээ хийх, орон нутгийн түвшинд "Тогтвортой хөгжлийн боловсролын өдөр"-ийг зохион байгуулах замаар 1, 2-р аргазүйг тулгамдсан асуудлыг хэрэгжүүлэх арга замыг судлахдаа өөрийн орон нутгийн талаарх баримтыг боловсруулж шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах учраас 2-р аргазүйг хэрэглэнэ.	1- байгаль-нийгэм-эдийн засгийн харилцан хамаарлыг танин мэдэж, ойлгож буй тул, 7 - тогтвортой хөгжихөд өөрийн үүрэг оролцоо чухал гэдгээ ойлгох тул 8- тогтвортой хөгжлийн нарийн нийлмэл асуудлыг ойлгож, өөрийн орон нутгийн жишээн дээр тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх арга замыг боловсруулж, хэрэгжүүлэхэд хувь нэмэр оруулах тул

4.5.Б. НЭГЖ ХИЧЭЭЛ: ХАРИУЦЛАГАТАЙ УУЛ УУРХАЙ

Нэгж хичээлийн ТХБ-д оруулах хувь нэмэр

Манай орны хувьд уул уурхай, эрдэс баялгийн салбар нь ДНБ-ний 16.7%, экспортын нийт бүтээгдэхүүний 87%-ийг бүрдүүлж улс орны нийгэм, эдийн засгийн амьдралд бодитой хувь нэмэр оруулдаг ч уул уурхайн шалтгаанаар доройтсон газрын хэмжээг нэмэгдүүлж байна. Иймд энэхүү сөрөг үр дагаврыг бууруулах, уул уурхайн хариуцлагатай ашиглалтыг бий болгох хэрэгцээ зайлшгүй байгаа юм.

Ашигт малтмал, түүний олборлолтын талаарх ойлголт нь сурагчдын хувьд танил боловч хүрээлэн буй орчинд үзүүлэх үр дагаврын тухай мэдэх нь чухал гэж үзэн суурь боловсролын VIII ангийн хүрээнд “Ашигт малтмалын ашиглалтын эерэг, сөрөг үр дагавар, газрын доройтлын талаар дүгнэлт гаргаж танилцуулна” гэсэн суралцахуйн зорилтыг нэгж хичээлийн жишээ болгон сонгосон. Энэ нь “ТХ315. Газар дээрх амьдрал”-ын танин мэдэхүйн суралцахуйн зорилт 5 (ТХ315.ТМ5), сэдэв 2 (ТХ315.Сэ02)-той агуулгын хувьд холбогдож байна.

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтын ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба сэдэвтэй уялдах байдал (матриц 1-ээс)

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ТХЗБ-ын сэдэв	ТХ315.Сэ02. Биологийн олон янз байдалд нүүрлэж буй аюул занал: Амьдрах орчноо алдах, ой устгах, фрагментаци /хуваагдал/, хор хөнөөлтэй амьтан, ургамлын зүйл, хэт ашиглалт (зохисгүй үйлдвэрлэл, хэрэглээний практикууд ба зохисгүй технологиуд гэх мэт)
ТХ315.ТМ5. Суралцагч байгаль хамгаалах стратегийн бодитой ажлууд нь байгалийн цэвэр нөөцийг хадгалахаас гадна хууль эрхзүйн зохицуулалтыг сайжруулах, доройтолд орсон амьдралын орчин, хөрсийг нөхөн сэргээх, онгон зэрлэг байгалийн коридоруудыг холбох, ... үүрэг зориулалттайг тус тус ойлгодог болох	VIII анги, 4.2.в. Ашигт малтмалын ашиглалтын эерэг, сөрөг үр дагавар, газрын доройтлын талаар дүгнэлт гаргаж танилцуулна. Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт

Сонгосон нэгж хичээлийн хүрээнд суралцагчид уул уурхайн зохисгүй олборлолт, ашиглалт нь экосистемийг үндсээр нь өөрчилдгийг ойлгож байгаль хамгаалах ажлууд, тэр дундаа нөхөн сэргээх болон уурхайн хаалт хэр чухлыг ойлгох, уурхайтай холбоотой хууль дүрмийг сайжруулах шаардлагатай гэсэн санал санаачилга гаргах нь ТХБ-той зайлшгүй холбогдож байна.

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтыг ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба сэдэвтэй харгалзуулсан үндэслэл (матриц 2-ын 4, 5, 6 дугаар баганыг харна уу)

ТХЗБ-ын СЗ	ТХЗБ-ын сэдэв	Үндэслэл, тайлбар
4	5	6
ТХ315.ТМ5	ТХ315.Сэ02	Ашигт малтмалын хэт ашиглалт, түүний зохисгүй технологиуд нь хэрхэн амьдрах орчныг устгаж газрыг доройтуулж буйг судлах замаар доройтолд орсон амьдралын орчныг сэргээх, байгалийн цэвэр нөөцийг хадгалах, хөрсийг нөхөн сэргээх зэрэг байгаль хамгаалах стратегийн бодитой ажлуудын үүрэг, ач холбогдлыг мэдэхэд хувь нэмэр оруулах нь энэ суралцахуйн зорилтын ТХБ-той холбогдох чухал тал болно.

Сурагчид өмнө судалсан хичээлээр Монгол орны ашигт малтмалын тархалт болон түүний хэрэглээг судалсан тул энэ нэгж хичээлээр олборлох хэрэгцээ байгааг гарган олборлосноос үүдэх эерэг, сөрөг үр дагаврыг тодорхойлоход чиглүүлнэ. Ингэснээр цаашид тогтвортой байдлыг дэмжсэн хариуцлагатай уул уурхайн чухлыг ойлгох нь ТХ-ийн цогц чадамжтай иргэн төлөвшихөд хувь нэмэр оруулна гэж үзэж байна. IX ангидаа аж үйлдвэрийн газар зүй гэсэн бүлэг сэдвээр уул уурхайн олборлох аж үйлдвэрийн эзлэх байр суурийг дэлгэрэнгүй авч үзэх учраас энэ суралцахуйн зорилтын хүрээнд эдийн засагт нөлөөлж буй нөлөөллийг гаргуулахдаа нэлээдгүй анхаарч, сурагчдын нас, сэтгэцийн онцлогт тохируулан жишээ баримтаа хялбар байхаар сонгоорой.

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэх ТХБ-ын арга зүйн сонголт, хувь нэмэр оруулах боломжтой ТБ-ын цогц чадамжийг тодорхойлсон үндэслэл (матриц 2-ын 8, 10 дугаар баганыг харна уу)

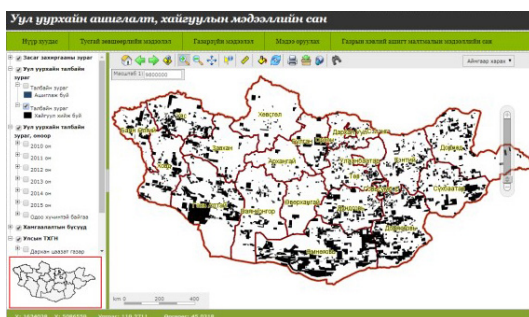
Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар	Цогц чадамжид оруулах хувь нэмэр, үндэслэл, тайлбар
8	10
Ашигт малтмалын олборлолтын үр дагаврыг бодит тохиолдолд дээр шинжлэн үр дагаврыг тооцож, дүгнэлт гаргах тул 2-р аргазүйг хэрэглэнэ.	2 - олборлолтоос үүдэлтэй эрсдэлийг (газрын доройтол) тооцох, бууруулах арга замыг гаргахад хувь нэмэр оруулах тул, 4 - тогтвортой байдлыг дэмжсэн уул уурхайг санал болгоход хувь нэмэр оруулах тул

Нэгж хичээлийн төлөвлөлт

Нэгж хичээлийн зорилго: Ашигт малтмалын ашиглалтын байгаль, нийгэм, эдийн засагт нөлөөлөх нөлөөллийг судалж, хариуцлагатай уул уурхайн чухлыг ойлгодог болох

Арга зүйн тайлбар: Сурагч бодит тохиолдол, баримт, жишээн дээр ажиллах өөрөөр хэлбэл мэдээлэл боловсруулах замаар өөрийн дүгнэлт гаргах, олборлолтоос үүдэлтэй эрсдэлийг (газрын доройтол) тооцох, бууруулах арга замыг өөрсдийн түвшинд олох чадвар эзэмшихэд багшийн аргазүй чиглэнэ.

- Энэ сэдвийн хүрээнд ашиглалт ба хайгуулын орон зайн тархалт, хуваарилалт, хөрсний доройтол харуулсан газар зүйн зургийг унших, бичиглэл хийх үйл ажиллагааг зохион байгуулах нь ажиглах, эргэцүүлэх, дүгнэлт гаргах чадварыг хөгжүүлэхэд тустай. Мөн газар зүйн цахим мэдээллийн сан (<http://www.eic.mn/mining/gis.php>)-г ашиглан он оноор харьцуулалт хийх боломжтой.

- График диаграмм ашиглах: Өгөгдсөн хүснэгтэн мэдээлэл болон график, диаграммыг унших, дүгнэлт гаргах, аль нэг хэлбэрт шилжүүлэх, бусдадаа танилцуулах замаар ашигт малтмалын ашиглалтын үр дагаврыг гаргуулна.
- Кейсд тулгуурлах: Ашигт малтмалын байгальд нөлөөлөх үр дагаврыг гар аргаар алт олборлогчдын тухай, нийгэм эдийн засагт нөлөөлөх үр дагаврыг

“Эрдэнэт үйлдвэр”-ийн жишээн дээр, шинэлэг хэрэгжүүлж болох шийдэл, уурхайн хаалтыг Шанхай хотод баригдаж буй зочид буудлаар төлөөлүүлэн судлах боломжтой.

Санал болгож буй төлөвлөлт

Алхам	Цаг	Аргазүйн тайлбар	Хэрэглэгдэхүүн
Алхам 1 Эрдэс, ашигт малтмал, уул уурхайн салбарын талаар судлах	1	- Хүрээлэн буй орчны эрдсийг орчин тойронд байгаа зүйлсээ ажиглах замаар судлах - Монгол орны ашигт малтмал (нүүрсний орд газар)-ын тархалтыг газрын зурагт тэмдэглэх - Уурхайн үйл ажиллагааны үе шатыг ойлгох	- Суралцахуйн зорилт, сурах бичгийн хүрээн дэх сэдэвтэй хамтатган ээлжит хичээлийн төлөвлөлтөө боловсруулах “уурхайн үйл ажиллагааны үе шат” мэдээлэл
Алхам 2-3 Уул уурхайн салбарын байгаль, нийгэм, эдийн засагт нөлөөлөх нөлөөллийг судлах		Хосоор ажиллах арга 1 дэх сурагч байгальд нөлөөлөх нөлөө, 2 дахь сурагч нийгэм, эдийн засагт нөлөөлөх нөлөөг гаргуулах байдлаар хэрэглэгдэхүүнийг үзүүлж, асуултаар чиглүүлэх - Харилцан ярилцаж, тайлбарлах - Хариултыг тэмдэглүүлэх	График, диаграмм, хүснэгтэн мэдээлэл, кейс зэргээс тохиромжтойг сонгож хэрэглэнэ.
Алхам 4 Хариуцлагатай уул уурхайг ойлгох /газрыг доройтохоос сэргийлж, гарах арга замыг хайх/	1-2	Дүрд тоглох арга - Сурагчдыг шийдвэр гаргагч түвшний хүмүүсээр төлөөлүүлэн хэлэлцүүлэг хийх - Багш зарим жишээг танилцуулж, асуултаар хэлэлцүүлгийг удирдан чиглүүлэх - Уул уурхайн салбартай холбоотой хууль дүрмийн ямар шинэ заалт байж болох вэ? - Уурхайн хаалтыг хэрэгжүүлэх шинэ санаа гаргаарай. гэх мэт	Одоо хэрэгжиж буй хуулиуд, бусад орны жишээ
Үнэлэх		Хосоор ажилласан сурагчид бие биенээ үнэлнэ	Үнэлгээний хуудас

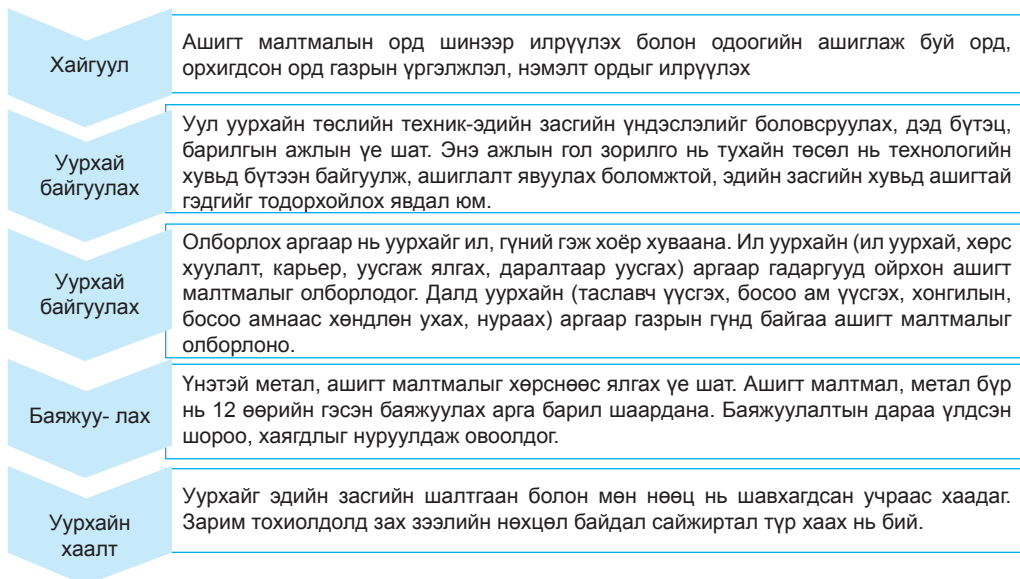
Хэрэглэгдэхүүн:

Алхам 1. Уул уурхайн салбарын ерөнхий ойлголтыг мэдэх

Тухайн орд газрын хэмжээ, байршил, ашигт малтмалын нөөцийн төрөл ангиллаас хамааран уурхайн үйл ажиллагааны үе шат 10- 100 жил үргэлжлэх боломжтой бөгөөд үе шат бүр өөрийн гэсэн онцлогтой байдаг.

Уул уурхайн үйл ажиллагааны үе шат

Эх сурвалж: Харууцлагатай уул уурхай Монголд, 2015.
www.csr.mn/publications/mng/ -ээс дэлгэрүүлж харах боломжтой

Уурхай хаах төлөвлөгөөнд ашиглагдсан талбайн аюулгүй, тогтвортой байдлыг хангах, нөхөн сэргээлтийн ажил хамгийн чухал.

Нөхөн сэргээлт: Эвдэрсэн газрын аж ахуйн үнэ цэн, бүтээмжийг нь сэргээх, тэрчлэн хүрээлэн буй орчны нөхцөлийг нийгмийн ашиг сонирхолд нийцүүлэн сайжруулах цогц арга хэмжээг хэлэх бөгөөд холбогдох хууль, дүрэм стандартыг баримтлан ажилладаг.

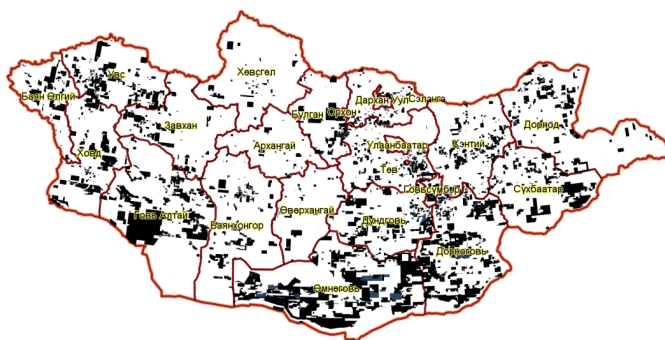
Техникийн нөхөн сэргээлт: Уурхайн үйл ажиллагааны улмаас эвдэрсэн газарт дүүргэлт хийх, хэлбэршүүлэх, тэгшлэх, шимт хөрсөөр хучих зэргээр биологийн нөхөн сэргээлтэд бэлтгэх ажлын үе шат

Биологийн нөхөн сэргээлт: Эвдэрсэн газрын хөрсийг бэхжүүлж, хөрсний үржил шимийг эргүүлэн сэргээх, тухайн газрыг ургамалжуулах, таримал ой, аж ахуйн бүсийг бий болгох, хүний амьдарч ажиллах таатай орчныг бүрдүүлэх цогц ажил

Багшид: <http://www.mongolianminingjournal.com/content/38561.shtml> холбоосноос монголын уул уурхайн компаниудын нөхөн сэргээлтийн ажлын жишээнүүдийг унших боломжтой.

Алхам 2. Уул уурхайн салбарын байгаль орчинд нөлөөлөх нөлөөллийг судлах

А. Уул уурхайн ашиглалтын талбай болон хайгуулын зургийг ашиглан дүгнэлт хийх

Боломжит асуултууд:

- Нийт нутгийн ойролцоогоор хэдэн хувьд хайгуул хийж байна вэ?
- Хайгуул хийгдээгүй аймаг байна уу? (сурах бичгийг ашиглах)
- Яагаад Өмнөговь, Дундговь, Дорноговь, Говь-Алтай аймгуудын нутгаар хайгуул их хийгдэж байна вэ? Ямар ашигт малтмал их тархсан байдаг вэ? (сурах бичгийг ашиглах)

Б. Уул уурхайн олборлолтын улмаас хөрс доройтож, эвдэрсэн газрын зургийг ашиглаж дүгнэлт хийх

Боломжит асуултууд

- Нутгийн аль хэсгээр бохирдол их байна вэ?
 - Хамгийн их хөрс эвдэрч бохирдсон газрын нэг болох Төв аймгийн Заамар сумын талаар юу мэдэх вэ? Газрын зурагт заах (Гар аргаар алт олборлогчдын талаар харилцан ярилцах)
-

Уул уурхайн олборлолтын нөлөөгөөр хөрс эвдэрсэн байдал

В. Тоон үзүүлэлтийг ашиглаж график диаграмм байгуулж, дүгнэлт хийх

Уул уурхайн салбарын нөхөн сэргээлт, 2008-2016

	Үзүүлэлт	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	нийт
1	Уулын ажилд хамрагдсан талбай /га/	709	631	1709	2042	1430	1038	1561	871	1615	27068
2	Техникийн нөхөн сэргээлт хийсэн талбай /га/	823	580	1290	480	1177	532	523	589	1271	11375
3	Биологийн нөхөн сэргээлт хийсэн талбай /га/	670	300	520	521	378	370	322	320	702	7425
4	Нөхөн сэргээлтэд зарцуулсан зардал /сая.төг/	7683	8300	9657	7013	14808	7382	9112	4019	6369	92879

Эх сурвалж: Ашигт малтмал, газрын тосны газар, статистик мэдээ 2017

Г. Кейс судлах замаар байгаль орчинд нөлөөлөх нөлөөллийг тодорхойлох

Төв аймгийн Заамар сум. Нутгийн иргэний яриа.

Заамар сум 5500 гаруй хүн амтай. Албан бус буюу бүртгэлгүй иргэдээ оруулж тооцвол 10 мянга гаруй хүн амтай гэдэг. Учир нь алт олборлох гэж ирсэн иргэд бүртгэлд ордоггүй. Зарим уул уурхайн компаниудын бага ч гэсэн нөхөн сэргээсэн талбайг буцаагаад ухна. Хоорондын зай нь 30 см-ээс үл хэтрэх ухсан нүхнүүд байдаг. Үдшийн бүрийгээр хүн бүү хэл адуу мал тэр хавиар явахад хөл гараа хугалж мэднэ, тэнд нөхөн сэргээлт хийгддэггүй. Ингээд л хөрсний бохирдол, эвдрэл их гарч байгаа юм. Нэг л өдөр тэр алтны нөөц дуусна. Тэр үед шавраар дүүрсэн гүнзгий цүнхэл, хиймэл нуурууд, онгойсон нүх, эвдэрсэн хөрсийг нөхөн сэргээх ажлыг хариуцах эзэн олдохгүй. Гар аргаар алт олборлож шороо ухаж малтах, хүрздэх, уутлах, асгах зэргээс дэгдэж буй тоос нь нүдний эд эрхтэн гэмтэхэд хүргэж, амьсгалын замын болон тоосжилтын өвчин үүсгэдэг. Түүгээр ч үл барам мөнх цэвдэг хайлуулахын тулд гал түлж, ялангуяа машины хаймар шатааснаас гарах хар утаа маш аюултай.

Сумын хэмжээнд 6446 гаруй га газар хөндөгдсөнөөс сүүлийн таван жилд 58 хувьд нь техникийн нөхөн сэргээлт хийсэн. Харин нөхөн сэргээлт хийсэн талбайн 69 хувьд биологийн нөхөн сэргээлт хийсэн үзүүлэлт бий. Нөхөн сэргээлтийг 2010 оноос хойш аж ахуйн нэгжүүд идэвхтэй хийдэг болсон ч буцаагаад бичил уурхай эрхлэгчид самраад хаячихдаг байна.

Эх сурвалж: www.mongolianminingjournal.com

Багшид: Уул уурхайн үйлдвэр нь хүрээлэн буй орчинд олон талын нөлөө үзүүлдэг үйлдвэрийн тоонд ордог. Газар нутгийг идэвхтэй ашиглах нь газрын гадаргууг сүйтгэх, голын гидрологи горим алдагдах, хөрсний бохирдох, гадаргын болон гүний ус бохирдох, экологийн системийн бүрэн бүтэн байдал алдагдах, байгалийн ландшафтад эвдрэл гарах зэрэг таагүй нөлөө үзүүлдэг.

Монгол улсын хувьд уул уурхайн үйлдвэрлэл эдийн засгийн өндөр үр ашигтай бөгөөд тогтвортой (тэнцвэртэй) хөгжилд шилжих нөхцөлд уул уурхайн салбар нь экологийн аюулгүй байдлыг хангах, нийгмийн түвшинг дээшлүүлэх, хүн амын амьдралын чанарыг сайжруулах зэрэг гол нөхцөлийг даган мөрдөх ёстой. Улсын хэмжээнд эвдэрсэн газрын тооллогоор 20 аймгийн нутаг дэвсгэрийг хамарсан 699 нэгж талбар бүхий 42556 га эвдэрсэн талбай орхигдон үлдсэнийг тогтоосон байна. Эдгээр эвдрэлд орсон талбайн 60 орчим хувь нь аж ахуйн нэгж байгууллага, 40 хувь нь гар аргаар алт олборлогчдын үйл ажиллагаанд өртсөн байна. Цаашид нөхөн сэргээлгүй орхигдсон газрыг нөхөн сэргээх ажлыг эрчимжүүлэх, байгаль орчны чиглэлийн стандартыг олон улсын төвшинд хүртэл сайжруулж боловсронгуй болгох, уурхайн хаалтын журмыг тухайн орон нутгийн онцлог байдалд тохируулан хэрэгжүүлэх боломжийг хангах чиглэлээр илүү анхаарах шаардлага байна.

Алхам 3. Уул уурхайн салбарын нийгэм, эдийн засагт нөлөөлөх нөлөөллийг судлах

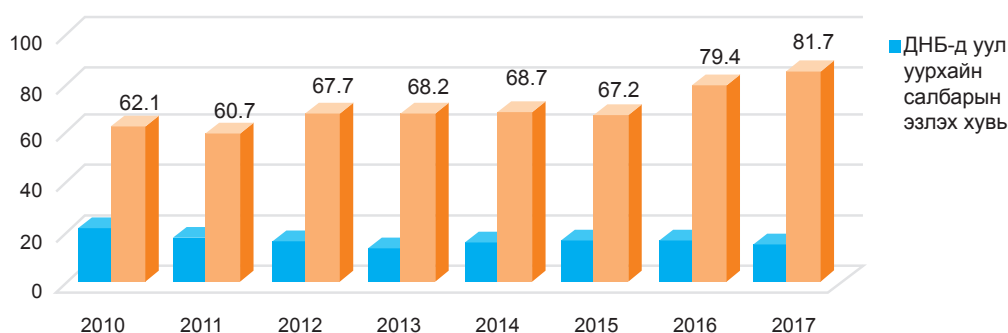
А. Хүснэгт болон график, диаграммаар өгөгдсөн мэдээллийг нөгөөд шилжүүлэх замаар дүгнэлт гаргах

Уул уурхай, олборлох аж үйлдвэрийн салбарын бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, тэрбум төгрөг

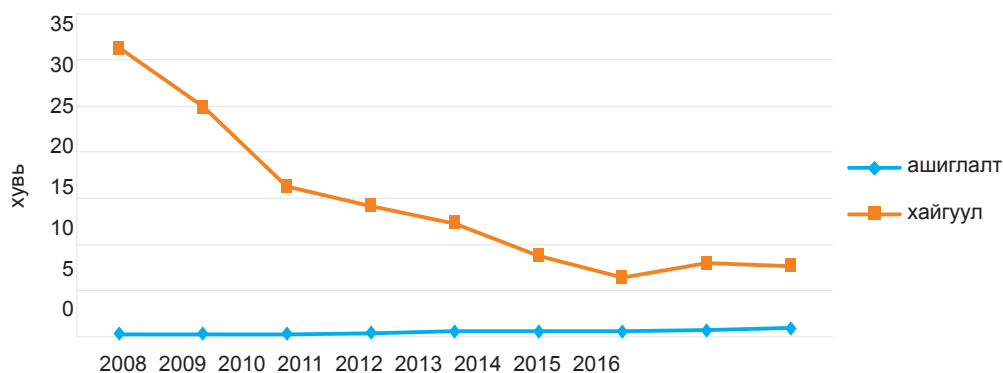
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ДНБ	9756,6	13173,8	16688,4	19174,2	22227,1	23166,8	23886,4
Аж үйлдвэрийн салбарын нийт үйлдвэрлэл	4987,0	6185,6	5723,6	7651,7	9299,6	8714,4	9927,1
Уул уурхай, олборлох аж үйлдвэр	3097,0	3752,0	3838,7	5217,4	6388,9	5858,0	7884,7

Эх сурвалж: Ашигт малтмал, газрын тосны газар, статистик мэдээ, 2017

ДНБ болон аж үйлдвэрийн нийт үйлдвэрлэлд уул уурхайн салбарын эзлэх хувь /2010-2017/

Нийт нутаг дэвсгэрт тусгай зөвшөөрөл бүхий талбайн эзлэх хувь, 2008-2017

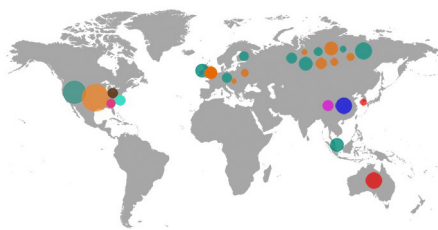
Эх сурвалж: Ашигт малтмал, газрын тосны газар, статистик мэдээ, 2017

Б. Кейс судлах замаар нийгэм эдийн засагт нөлөөлөх нөлөөллийг тодорхойлох

Эрдэнэт үйлдвэр» ХХК

“Эрдэнэт үйлдвэр” ХХК нь зэс, молибдены хүдрийн олборлолт, баяжуулалтаар Ази тивдээ томоохонд тооцогддог үйлдвэр юм. 1960-70 онуудад монгол, оросын геологичид “Эрдэнэтийн овоо”-ны орчимд хайгуулын ажил явуулж зэс молибдены томоохон орд газар байна гэдгийг илрүүлжээ. “Эрдэнэтийн овоо”-ны орд газар нь неогений галавын үед одоогоос 25-30 сая жилийн тэртээд геологийн

Хамтын ажиллагаа

тектоник хувирлын үйлчлэлээр үүсэж тогтсоныг эрдэмтэд тогтоосон байна.

Эрдэнэт үйлдвэр нь жилд 25 сая тонн хүдэр боловсруулж, 530.0 орчим мянган тонн зэсийн баяжмал, 3.0 орчим мянган тонн молибдены баяжмал үйлдвэрлэдэг ба Монгол улсын төсвийн багагүй хувийг дангаараа бүрдүүлдэг. Уулын баяжуулах Эрдэнэт үйлдвэрийг түшиглэж 1976 онд Эрдэнэт хотыг байгуулсан нь өнөөг хүртэлх хугацаанд улс орны эдийн засаг, нийгмийн хөгжилд бодитой хувь нэмэр оруулж ирсэн билээ.

Уул уурхайн салбарын бүтээгдэхүүн нь “Эрдэнэт” үйлдвэрийг ашиглалтад орохоос өмнө, аж үйлдвэрийн салбарын бүтээгдэхүүний 4-5 хувийг эзэлж байсан бол 2007 оны байдлаар 70.3 хувийг эзэлж байна. Өнөөдөр “Эрдэнэт” үйлдвэрт нийт 5900 орчим хүн ажиллаж байна. “Эрдэнэт үйлдвэр” нь Финлянд, Австрали, Их Британи, АНУ зэрэг уул уурхай, өнгөт металлургийн салбарт тэргүүлдэг улсуудын уул уурхайн корпорацитай нягт холбоотой хамтран ажиллаж байна.

Эх сурвалж: www.erdenetmc.mn/operation/

Алхам 4. Хариуцлагатай уул уурхайг ойлгох

А. Монгол орны хувьд уул уурхайн салбартаа хэрхэн шинэчлэл хийх шаардлагатай гэж үзэж байна вэ?

- Уул уурхайн салбартай холбоотой хууль, дүрмийн ямар шинэ заалт оруулж болох вэ?
- Уурхайн хаалтыг хэрэгжүүлэх ямар шинэлэг санаа байж болох вэ?

Багшид: Уул уурхайн салбарт хариуцлагатай ажилладаг, байгаль орчноо хамгаалдаг, нөхөн сэргээлт хийдэг, орчин үеийн шинэ техник технологи нэвтрүүлэн ажиллаж байгаа сайн жишээнүүд бий. Нийгмийн хариуцлагатай уул уурхайг хэрэгжүүлдэг компаниудын жишээн дээр “Бороо Гоулд”, “Эрдэнэт”, дэвшилтэт технологи ашиглаад хариуцлагатай уурхай эрхэлж байгаа “Оюутолгой”, “Энержи Ресурс”, “Эрдэнэс Таван толгой”, “Чинхуа МАК” гээд олон уурхай байна.

Дараах холбоосноос одоогийн хэрэгжиж буй хуулиуд, хариуцлагатай уул уурхайн ойлголт, зарчим зэрэг шаардлагатай мэдээлэл авах боломжтой.

Хариуцлагатай уул уурхай: responsiblemining.mn

Төрөөс эрдэс баялгийн салбарт баримтлах бодлого: www.legalinfo.mn/law/details/9756

Байгаль орчны нөлөөллийн үнэлгээний журам /дүйцүүлэн хамгаалах арга хэмжээ/ www.legalinfo.mn/annex/details/6139?lawid=9681

Хариуцлагатай уул уурхай Монголд гарын авлара: www.csr.mn/publications/mng

Б. Монгол орны хувьд уул уурхайн салбартаа ямар шинэчлэл хийх шаардлагатайг бусад орны жишээ ашиглаж гаргах

БНХАУ-ын Шанхай хотын Сонжиан дүүрэгт карьер ашиглан барьж буй “InterContinental Shimao” зочид буудал. £345 сая паундын үнэ өртөг бүхий энэ цогцолбор буудал нь 19 давхар 370 зочны өрөөтэй. 2017 оны сүүлээр баригдаж дуусах төлөвлөгөөтэй байна.

Багшид: Уурхайн хаалт

Уурхай хаагдах нь нөөц дууссан, эдийн засгийн үр ашиггүй болсон гээд олон шалтгаантай. Ямар ч байсан уурхайг хаах болсон бол хаалтын төлөвлөгөөг боловсруулж, түүндээ орон нутгийн иргэдийн санаа бодлыг зайлшгүй тусгадаг дэлхий нийтийн жишиг бий. Манай улсад ч уурхайн хаалтын сайн туршлага бий. Уурхайн хаалтын төлөвлөлт нь дараах үндсэн 4 зорилтыг хангасан байх шаардлагатай. Үүнд:

- Иргэдийн эрүүл мэнд, аюулгүй байдалд халгүй байх,
- Байгаль орчныг бохирдуулахгүй байх,
- Уурхайн хаалтын дараа тогтвортой, бохирдолгүй газрыг үлдээж, газрыг эргэлтэд оруулах, газар ашиглалтыг удаан хугацаагаар явуулах боломжийг бий болгох,
- Уурхайн үйл ажиллагаанаас бий болсон нийгэм, эдийн засгийн үр өгөөжийн ирээдүйн тогтвортой байдлыг хангах

Үнэлгээ

Нэгж хичээлийн үнэлгээний зорилго нь суралцахуйн зорилт хэрэгжсэн эсэхийг үнэн зөв илрүүлж, сурагч нэг бүрийг дэмжихэд чиглэнэ. Иймд үнэлгээний шалгуур тодорхой байх ба шалгуур нь цогц чадамжийн хүрээн дэх хүлээгдэж буй үр дүнд суурилсан байна. Багш дангаар үнэлэхээс гадна сурагч өөрөө өөрийгөө эсвэл бусдыг үнэлэх аргуудыг хичээлийн явцад ашиглаж болно.

Нэгж хичээлийн хүрэх үр дүн

Цогц чадамж	Хүлээгдэж буй үр дүн
Урьдчилан тооцоолох	Уул уурхайн салбарын байгаль, нийгэмд нөлөөлөх нөлөөллийг ойлгох
	Уул уурхайн хайгуулын болон ашиглалтын зөвшөөрөл өгч болохгүй газруудыг урьдчилж тогтоох шаардлагатайг мэдэх
	Жижиг уурхайг олноор байгуулах шаардлагагүйг ойлгох
	Техникийн нөхөн сэргээлтээс илүү биологийн нөхөн сэргээлтийн чухлыг ойлгох
Стратегийн цогц чадамж	Уул уурхайн салбарт хуулийн шаардлагыг нарийн тавих хэрэгтэй гэсэн санал гаргах
	Ашигт малтмал олборлоход тухайн орон нутгийн иргэдийн санал чухал болохыг ойлгох
	Тогтвортой байдлыг дэмжсэн уурхайн үйл ажиллагааны санал гаргах

Үнэлгээний хуудасны жишээ

№	Үнэлгээний шалгуур					Сурагч 1	Сурагч 2
		Маш сайн/2/	Сайн /1.5/	Дунд /1/	Тааруу /0.5/		
		Оноо					
1	Монгол орны ашигт малтмалын нөөц болон олборлолтын тархалтыг зөв дүгнэсэн						
2	Уул уурхайн салбар (үйлдвэрийн болон гар аргаар алт олборлогчид)-ын хүрээлэн буй орчинд нөлөөлөх нөлөөллийг ойлгосон						
3	Уул уурхайн салбарын нийгэм, эдийн засагт нөлөөлөх нөлөөллийг ойлгосон						
4	Хариуцлагатай уул уурхайн зарчмуудыг ойлгосон						
5	Уул уурхайн ашиглалт, үйл ажиллагаа сайжруулах санал гаргасан						

5. НИЙГМИЙН УХААН

5.1 ТҮҮХ, НИЙГМИЙН УХААНЫ СУДЛАГДАХУУНЫ ИНТЕГРАЦ

Нийгэм, эдийн засгийн хөгжил нь хүмүүсийн амьдрах орон гэр болсон байгальтай зохицсон байх нь хүн бүхнээс ухаалаг, зөв хэрэглээ, өндөр ёс зүй, төлөвшил, хариуцлагатай шийдвэр гаргах мэдлэг, чадвар, үнэт зүйлсийг шаардах боллоо. Үүний зэрэгцээ байгаль орчны доройтол нь хүмүүст эх дэлхий, байгаль орчинтойгоо зохицон, амьдралын чанараа хадгалан хөгжих хэрэгцээг буй болгож байна. Энэхүү хэрэгцээг хангаж, хүүхэд залуусыг ухаалаг, хариуцлагатай хэрэглээнд суралцахад ерөнхий боловсролын түвшинд судалж буй түүх, нийгмийн ухааны хичээл онцгой хувь нэмэр болно. Тухайлбал, "... бүх нийтээр хүний эрх, нэр төр, арьс өнгө, үндэстэн, үүсэл гарал, соёлын олон янз байдлыг хүндэтгэдэг, хууль, шударга ёс, тэгш эрх, ялгаварлан гадуурхахгүй байх зарчмыг дээдэлдэг дэлхий ертөнц"-ийг⁹ бүтээгч иргэдийг хөгжүүлж, төлөвшүүлэхэд нийгмийн ухааны хичээлийн агуулга шууд хамаарна. Мөн "...өнөөгийн бидний дэлхий ертөнцөд тулгараад буй байгалийн доройтол сорил, бэрхшээлийг"¹⁰ шийдэхэд түүхийн хичээлээр судалж буй нүүдлийн соёл иргэншлийн үнэт зүйлс, байгальтай харилцах монгол арга ухаан тодорхой хувь нэмэр болох юм.

Түүх, нийгмийн ухааны хичээл нь ерөнхий боловсролын сургуулийн сургалтын төлөвлөгөөнд 6-12 дугаар ангид хичээлийн жилийн туршид 35-70 цаг заавал судлахаар тусгагдсан. Мөн ахлах ангид заавал судлах хөтөлбөрөөс гадна "Шударга ёс", "Монголын нийгэм", "Нүүдлийн иргэншил", "Монголчуудын өв соёл" гэх мэт агуулгын хүрээнд сонгон судлах хөтөлбөрөөр судлаж байна.

Түүх, нийгмийн ухааны (ТНУ) суурь боловсрол, нийгмийн ухааны бүрэн дунд боловсролын сургалтын хөтөлбөрийн зорилго нь "Сурагчийг түүх, нийгмийн үйл явдал, үзэгдэл, нийгмийн бодит байдал, үйлдэл, үйл ажиллагааг танин мэдэх, шинжлэх ухаанчаар судлах арга барилтай, үндэсний бахархал, соёл уламжлалаа дээдлэн өвлөж, хүн төрөлхтний нийтлэг үнэт зүйлсийг хүндэтгэдэг, нийгмийн үнэт зүйлсийг эрхэмлэн хэрэгжүүлдэг, оролцоотой, хариуцлагатай, бүтээлч, бие дааж шийдвэр гаргах чадвартай иргэн болж төлөвших"¹¹-д хувь нэмэр оруулах явдал бөгөөд энэхүү зорилгыг хэрэгжүүлснээр ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтыг хангаж, сурагчийн тогтвортой хөгжих цогц чадамжийг хөгжүүлэхэд тодорхой хувь нэмэр оруулах боломжтой байна. Тухайлбал¹²,

9 НҮБ-ын ЕА Эх дэлхийгээ шинэчилье: 2030 он хүртэлх Тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөр., Бидний алсын хараа., <http://www.un-mongolia.mn/new/wp-content/uploads/2012/10/SDGs-Resolution-adopted-by-UN-GA-Mongolian-Version.pdf>

10 Мөн тэнд., Өнөөгийн бидний дэлхий ертөнц

11 БСШУ-ны сайдын тушаал А/302., 2016.07.10, БСШУ-ны сайдын тушаал А/277, 2016.06.27

12 ТХЗ болон ТХ-ийн суралцахуйн зорилтод хамаарах хэсгийг *Italic*-аар тэмдэглэв.

- Нийгмийн ухааны сургалтын хөтөлбөрийн дагуу сурагчид “Хувь хүн ба нийгэм”, “Хувь хүн ба соёл” “Хувь хүн ба эдийн засаг” “Хүний эрх ба хууль”, “Нийтийн удирдлага”, “Нийгэм, нийгмийн харилцаа”, “Эдийн засаг”, “Хүний эрх”, “Олон улсын харилцаа” зэрэг үндсэн агуулгын хүрээнд *эдийн засгийн зохистой хэрэглээ, шударга ёс, хүний эрх, эрх чөлөө, үүрэг хариуцлага, эрх зүйт ёс, хүнлэг ёс, ардчилал, энх тайван* зэрэг нийгмийн үнэт зүйлсийг судалж, өөриймшүүлж байдаг.
- Сурагчид дээрх агуулга, нийгмийн бодит байдал, хүмүүсийн үйлдэл, үйл ажиллагааг жишээ, тохиолдол, онолын мэдээлэл, судалгааны материал болон бусад эх сурвалжид тулгуурлан *асуудал дэвшүүлэн шийдвэрлэх, асуудлыг эдийн засаг, улс төр судлал, соёл судлал зэрэг нийгмийн шинжлэх ухааны салбар хоорондын хандлагаар авч үзэх, өөрийгөө таньж мэдэх, асуудалд шүүмжлэлтэй хандах, урьдчилан тооцоолох, хамтран ажиллах, нийгмийн аливаа үзэгдлийг цогц уялдаа холбоонд нь судлах, нотолгоо, үндэслэгээнд тулгуурлан дүгнэлт хийх* зэрэг цогц чадамжаа хөгжүүлнэ.
- Мөн “Шударга ёс” хам агуулгаар (контекст) нийгмийн амьдралын хүрээнд тулгамдаж буй асуудлыг шударга ёсны шалгуурын үүднээс дэвшүүлж, шийдлүүдийг санал болгох замаар *бүтээлч, шүүмжлэлт сэтгэлгээ* хөгжүүлж, *шударга ёсны үнэлэмжийг өөриймшүүлэх, нийгмийн ухааны салбар хоорондын хандлагаар аливаа асуудлын учир шалтгаан, үр дагаврыг судлан, дүгнэлт, шийдлийг дэвшүүлэх, бие даан суралцах арга барил, амьдрах ухаанд суралцахад* чиглэсэн байна.

Агуулгын интеграцыг тодорхойлсон байдал

Бид суурь боловсролын түүх, нийгмийн ухаан, бүрэн дунд боловсролын нийгмийн ухааны боловсролын сургалтын хөтөлбөрийн¹³ агуулга (суралцахуйн зорилт) болон ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, ТХЗБ-ын сэдэв бүрийг харьцуулан тэдгээр нь суралцахуйн зорилт, сэдэв, цогц чадамжтай агуулга, үзэл санаа, эзэмшүүлэх чадвараараа нийцэж байгааг шинжлэх замаар ТХБ-ыг ТНУ-ны хичээлд интеграцчилах боломжийг тодорхойлохыг хичээв. Тухайлбал,

- Суурь боловсролын Түүхийн сургалтын хөтөлбөрийн “9, 2.4.б.¹⁴ Дэлхийн 2 дугаар дайн, хүйтэн дайн зэрэг дэлхийн түүхийн үйл явдлыг тухайн үеийн Монгол улсынхаа түүхтэй холбон судална” гэсэн агуулга нь ТХ-ийн “Энх тайван, шударга ёс, хүчирхэг институт”-ын талаарх 16 дугаар зорилгын хүрээнд тодорхойлсон “Сурагч орон нутаг, дэлхий нийтийн түвшний энх тайван, шударга ёс, тусгай эрэлт хэрэгцээг хангасан байдал болон хүчирхэг институтэд хамаарах асуудлаар мэтгэлцэж чаддаг болох” суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэх боломжтой байна.
- Учир нь тухайн агуулгын хүрээнд дэлхийн II дайны болон социалист, капиталист хоёр лагерын хооронд өрнөсөн хүйтэн дайны шалтгаан, үйл явц, тэдгээрийн үр дагавар, төгсгөл зэргийг түүхэн талаас нь судлахдаа сурагчид

13 БСШУ-ны сайдын тушаал А/302., 2016.07.10, нэгдүгээр хавсралт., БСШУ-ны сайдын тушаал А/277, 2016.06.27

14 ТХЗ, ТХБ болон ТНУ-ны сургалтын хөтөлбөрийн уялдаа холбоог шинжлэхдээ сургалтын хөтөлбөрийн агуулгыг кодлон тэмдэглэсэн болно. Тухайлбал, “9, 2.4.б” гэдэг нь суурь боловсролын түүхийн сургалтын хөтөлбөрийн “Анги бүрийн агуулга” хэсгийн 9 дүгээр ангийн “Монгол ба орчин үеийн дэлхий дахин: 1911 оноос өнөө үе” хэсгийн 4. Социализмын үеийн Монгол улс ба дэлхий дахин (1924-1990) агуулгын 2 дахь хэсэг буюу “Дэлхийн 2 дугаар дайн, хүйтэн дайн зэрэг дэлхийн түүхийн үйл явдлыг тухайн үеийн Монгол улсынхаа түүхтэй холбон судална” гэсэн агуулгыг кодолсон хэрэг болно. (БСШУЯ., Суурь боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр., гарын авлага., 2015., 81-82 тал)

зайлшгүй энх тайван байдал, шударга ёс, хүний эрх, эрх чөлөөтэй холбон авч үздэг. Мөн дэлхийн II дайны үед еврей нарыг хоморголон устгасан, залхаан цээрлүүлсэн түүх ч хүн төрөлхтөн шударга ёс, тэгш байдал, ялгаварлан гадуурхлаас ангид байх ёстойг сануулдаг.

- Дайны түүхийн хүрээнд улс орны төр засгийн бодлого болон олон улсын түвшний хүчирхэг институт болох НҮБ-ын үүх түүх, үүрэг зориулалтыг ТХ-ийн 16 дугаар зорилготой холбон судлах боломжтой юм.

Дээрх агуулга нь “ТХ316.Сэ01” буюу “Шударга ёсны тодорхойлолт, залхаан цээрлүүлэлт,..” сэдэвтэй тохирч байна гэх зэргээр уялдуулан шинжиллээ. Нийгмийн ухааны хичээлийн зарим агуулга ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга, ТХ-ийн зарим зорилготой шууд давхцаж байна. Тухайлбал, VII ангийн “Хувь хүн ба эдийн засаг” агуулгын хүрээнд “өрх гэр бүлийнхээ хэрэгцээ орлого, зарлагыг судалсны үндсэн дээр хэрэгцээ хязгааргүй, нөөц баялаг нь хязгаарлагдмал шинжтэй болохыг ойлгон, ухаалаг хэрэглээнд суралцана” гэсэн зорилт тавьсан нь ТХ-ийн 7, 8, 12 дугаар зорилготой холбогдож байна.

Хүснэгт 5.1. Нийгмийн ухааны сургалтын цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт

ТНУ-ны сургалтын хөтөлбөр		Тогтвортой хөгжлийн зорилт																	Нийт
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	
Суурь	Түүх		2	1	1	1				1	1	1	1			1	2		12
	Нийгэм судлал	1			2	1	1	1	4		1	1	1					1	14
БДБ	Нийгэм судлал	1		1	1	1			3	1	1		2				4	2	17

Шинжилгээг хийхдээ дараах шаардлагыг баримталсан болно. Үүнд:

- ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, сэдэвтэй ТНУ-ны сургалтын хөтөлбөр, түүний агуулга, суралцахуйн зорилт нь шууд болон дам байдлаар холбогдохуйц байх;
- Интеграцыг хэрэгжүүлэхэд ТНУ-ны сургалтын хөтөлбөрийн агуулга алдагдахгүй байх өөрөөр хэлбэл, хичээлийн үндсэн агуулгын хүрээнд хэрэгжих боломжтой байх;
- Багшид ТНУ-ны хичээлийг ТХБ-д интеграцчилахад санаа авахуйц, тодорхой байх;

Бид дээрх шаардлагын хүрээнд ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, сэдэвт ТНУ-ны сургалтын хөтөлбөрийн агуулгыг уялдуулан сонгосон. Энэ нь зөвхөн бидний сонгосон агуулгаар хязгаарлагдаж, тэр хүрээнд л сурагчдад ТХБ олгоно гэсэн үг биш юм. Бид агуулгыг сонгохдоо багш та бүхнийг сурагчиддаа ТХБ олгох, тэдний тогтвортой хөгжлийн нөхцөлд ажиллаж, амьдрахад шаардлагатай цогц чадамжийг хөгжүүлэхэд санаа авахад хэрэг болох талыг илүү харгалзсан болно. Багш та бүхэн үүнийг хөгжүүлэн, боловсронгуй болгож, зөвхөн ТНУ-ны хичээлээр хязгаарлалгүй хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаагаар сурагчдынхаа ТХБ-ыг дэмжих нь зүйтэй юм. Өөрөөр хэлбэл, түүх, нийгмийн ухааны дэд багийн гишүүд ТХЗ, ТХБ болон ТНУ-ны сургалтын цөм хөтөлбөрийн уялдаа холбоог шинжилж, юуны өмнө багшийн хувьд хэрэгжүүлэх боломжтой, интеграцчилал хийхэд дөхөмтэй суралцахуйн

зорилтуудыг гаргахыг хичээсэн болно.

Бид ТХЗБ-д хамаарах, танин мэдэхүй, нийгэм сэтгэл хөдлөл, зан үйлийн айн хүрээнд тодорхойлсон суралцахуйн зорилтуудыг дараах байдлаар ойлгож, уялдаа холбоог нь авч үзлээ. Үүнд:

- Танин мэдэх нь ихэнхдээ үргэлжилсэн нөхцөл байдал ба өөрчлөлтийн цогц уялдаа холбоонд шүүмжит анализ хийхэд чиглэнэ. Тухайлбал, ТНУ-ны хичээлээр сурагчид өнгөрсөн үед болсон, өнөө үед болж буй нийгмийн олон талт үзэгдэл, үйл явдлыг хувь хүний, орон нутаг, бүс нутгийн, олон улсын нөхцөл, уялдаа холбоонд судалж танин мэдэхүйгээ хөгжүүлж байдаг. Ингэхдээ тэд түүхийн болон өнөөгийн нийгмийн олон янзын эх сурвалжийг судлах, бусад хичээлтэй уялдаатай хэрэгслүүдийг (түүхэн газрын зураг, статистик мэдээ, график зураг, тоо, ном зохиол) ашиглах явцад олж авсан ур чадвараа ашигладаг.
- Нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн суралцахуйн зорилт нь хүн төрөлхтний амьдрах орчин, соёлын үнэ цэн, олон янзын зарчим, хүмүүсийн хүлээн авах хандлага адилгүй байдаг гэдгийг ойлгосноор хангагдана. Үүнийг ухаарах нь зөвхөн мэдлэг олох бус, өөрийн үзэл бодлыг өөрчлөх хүсэл, бусдын оронд өөрийг тавихад бэлэн байхыг бас хэлнэ. Түүхэн болон дэлхийн түвшинд үнэлэлт дүгнэлт хийнэ гэдэг нь хувь хүн, урлаг соёл, норматив хэм хэмжээний олон талт хүчин зүйлсийг ойлгох, хүндэтгэх бэлэн байдал/хүсэл юм.
- Зан үйлийн суралцахуйн зорилт нь тухайлбал, нийгмийн ухааны болон түүхийн хичээлээр эзэмшсэн тодорхой ур чадвар дээрээ суурилан арга хэмжээ авна гэсэн үг юм. Хүн төрөлхтний туулж өнгөрсөн түүхээс сургамж авч, түүхээ мэддэг болсон хүний хувьд одоо болон ирээдүйд тулгарах бэрхшээлд бэлэн байж, хариу үйлдэл үзүүлэх нь зан үйлийн хувьд сурагчдад гарч буй өөрчлөлт юм. Сурагч өөрийн амьдралыг идэвхтэйгээр авч явах, тогтвортой хөгжих, хамтдаа зөрчлийг шийдвэрлэх стратеги боловсруулахад хувь нэмрээ оруулах, дайсагнах болон хүнийг ялгаварлах үзлээс ангижрах, байгалийн баялгийг үгүй хийхийн эсрэг өөрийн хувь нэмрээ оруулж байвал энэ нь ТНУ-ны болон ТХЗБ-д хамаарах зан үйлийн суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлж байна гэсэн үг юм.

Хүснэгт 5.2. ТНУ-ны хичээлээр хэрэгжүүлж болох ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт

ТНУ-ны сургалтын цөм хөтөлбөр		ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт			Нийт
		Танин мэдэхүйн	Нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн	Зан үйлийн	
Суурь	Түүх	5	6	1	12
	Нийгэм судлал	5	5	4	14
БДБ	Нийгэм судлал	11	2	4	17

Шинжилгээнээс үзэхэд ТНУ-ны хичээлээр ТХБ-ын цогц чадамжийг сурагчдад эзэмшүүлэхэд дараах байдлаар хувь нэмэр оруулах боломжтой байна. Үүнд:

- Түүхийн хичээлийн хувьд ялангуяа, урьдчилан тооцоолох цогц чадамжийн төлөвшилд илүү хувь нэмэр оруулах боломжтой. Учир нь сурагчид түүхийг судлахдаа өнгөрсөн, одоо, ирээдүй гурван цагийн хэлхээнд авч үзэх бөгөөд тухайн түүхэн үзэгдэл, үйл явдал бидэнд ямар сургамж үлдээсэн, түүхийн

ямар алдааг давтахгүй байх талаар хэлэлцэх болдог.

- Үүний зэрэгцээ түүх судалж буй сурагч бүр өөрийн үнэт зүйлийг бүтээж, эзэмшиж байдаг; эрэгч, хайгч байдаг; системтэй арга, арга зүй эзэмшдэг. Аливаад олон талаас нь, тэнцвэртэй хандах арга барилтай болдог. Өөрийгөө бусдын оронд тавьж, бусдыг ойлгохыг хичээдэг зэргээрээ ТХБ-ын цогц чадамжийг хөгжүүлэхэд хувь нэмэр оруулдаг.
- Нийгмийн ухааны хичээлээр тогтолцоот болон шүүмжлэлт сэтгэлгээг хөгжүүлэх, хэм хэмжээний, хамтран ажиллах, өөрийгөө танин мэдэх цогц чадамжийг төлөвшүүлэхэд илүү хувь нэмэр оруулж чадна. Сурагчдад эдгээр цогц чадамжийг хөгжүүлснээр орон нутаг, улс үндэстэн цаашлаад дэлхий нийтийн ТХЗ-ыг хэрэгжүүлэхэд хувь нэмэр болох ач холбогдолтой юм.

Дүгнэж үзэхэд ЕБС-д судалж буй ТНУ-ны хичээлийн агуулга, арга зүй нь бүхэлдээ ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэх, урьдчилан тооцоолох, тогтолцоот болон шүүмжлэлт сэтгэлгээг хөгжүүлэх, хэм хэмжээний, хамтран ажиллах, өөрийгөө танин мэдэх цогц чадамжийг төлөвшүүлэхэд илүү хувь нэмэр болно.

Хүснэгт 5.3. ТХБ-ын цогц чадамжийн төлөвшилд нийгмийн ухааны цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын оруулах хувь нэмэр

Судлагдахуун		Нийгэм судлал		Түүх	Нийт
Боловсролын түвшин		СБ	БДБ	СБ	
ЦХ-ийн суралцахуйн зорилт		14	17	12	
ТБ-ын цогц чадамж	1. Тогтолцоот сэтгэлгээний	3	8	2	13
	2. Урьдчилан тооцоолох	3	1	5	9
	3. Хэм хэмжээний		3	1	4
	4. Стратегийн		3		3
	5. Хамтран ажиллах	2	3		5
	6. Шүүмжлэлт сэтгэлгээний	8	3	5	16
	7. Өөрийгөө таньж мэдэх	3	1	1	5
	8. Асуудал шийдвэрлэх нэгдсэн		1		1
Нийт (давхардсан)		19	23	14	56

Суурь боловсролын нийгмийн ухааны цөм сургалтын хөтөлбөрийн агуулга нь сурагчид орон нутгийн түвшний асуудлыг танин, мэдэх, ойлгох, асуудлыг шийдвэрлэхэд оролцох, үзэл бодлоо илэрхийлэх, хамтран ажиллахад чиглэдэг бөгөөд эдгээрийг орон нутгийн түвшинд тогтвортой хөгжлийн асуудалтай холбон үзэж болно. Тухайлбал, VIII ангийн “Хувь хүн ба эдийн засаг” агуулгын “Орон нутгийн хөгжилд өөрийн хувь нэмрээ оруулах, идэвх санаачилгатай оролцох талаар шинэ санаа хувилбарыг дэвшүүлэхийн зэрэгцээ бусдыг уриалах, оролцуулахад нөлөөлөх чадварт суралцуулна” суралцахуйн зорилтыг тогтвортой хөгжлийн “Сурагч ядуурлыг бууруулахад хувь нэмэр оруулах үйл ажиллагааг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, үнэлэх, өргөжүүлэн тэлэх чадвартай болох” (ТХ301.ЗҮ1) гэсэн зорилт, “Хөгжлийн төлөөх хамтын ажиллагаа” (ТХ301.Сэ09) сэдэвтэй илүүтээ нийцнэ хэмээн үзлээ. Учир нь дээрх зорилтын хүрээнд сурагч өөрийн орон нутгийн түвшин дэх тогтвортой хөгжлийн асуудлыг хөндөх боломжтой бөгөөд тухайлбал, хүмүүсийн аж байдлыг судлан тусламж, дэмжлэг шаардлагатай ядуу айл өрх, хүмүүст туслах, ядуурлыг бууруулах, тэднийг ажилтай, орлоготой болгоход чиглэсэн ажлыг санаачилж, орон нутгийн засаг захиргааны байгууллага, хувийн хэвшлийнхэн, ард иргэдтэй

хамтран хэрэгжүүлэх замаар орон нутгийн хөгжилд хувь нэмрээ оруулж болох юм. Ядуурлыг бууруулах асуудал нь дэлхийн нийтийн тогтвортой хөгжлийн эхний зорилт бөгөөд үүнийг багасгахад нэн түрүүнд айл өрх, орон нутгийн түвшин дэх ядуурлын асуудлыг авч үзэх нь чухал.

Мөн VII ангийн “Хувь хүн ба эдийн засаг” агуулгын “Сургуулийнхаа эдийн засгийн талаарх төсөөллөө өргөжүүлж сургалтын зардлын талаар мэдээлэл цуглуулан дүн шинжилгээ хийж тооцоолол хийх чадварт суралцаж зардлыг хэмнэх эрмэлзэлтэй болно” гэсэн суралцахуйн зорилтыг тогтвортой хөгжлийн 17 дахь зорилгын “Сурагч тогтвортой хөгжлийн зорилгод хүрэхийн тулд өөриймсөг ханддаг болох” (ТХ317.НСХЗ) гэсэн зорилт болон “Дэлхийн иргэншил ба тогтвортой хөгжлийн төлөөх өөрчлөлтийг бүтээгчид болох иргэд” (ТХ317.Сэ05.) гэсэн сэдэвтэй уялдах боломжтой гэж үзэв. Учир нь тогтвортой хөгжлийн гурван тулгуур баганын нэг нь эдийн засаг асуудал бөгөөд цөм хөтөлбөрийн дээрх зорилтыг хэрэгжүүлэхдээ сургуулийн эдийн засаг тогтвортой хөгжилтэй холбон авч үзэх боломжтой. Тухайлбал, анги хамт олноороо хамтран сургуулийн ус болон цахилгааны зардлыг тооцон судалж, ус болон цахилгааныг хэмнэх, зохистой ашиглах нь чухал болохыг ухамсарлах замаар тогтвортой хөгжлийн зорилгод хүрэхэд өөриймсөг ханддаг болох, тогтвортой хөгжлийн төлөөх өөрчлөлтийг бүтээхэд хувь нэмрээ оруулах хүсэл эрмэлзэлтэй болно.

Дүгнэж үзэхэд суурь боловсролын VII-IX ангийн нийгмийн ухааны сургалтын цөм хөтөлбөрийн 12¹⁵ суралцахуйн зорилт нь ТХЗБ-д хамаарах 14 суралцахуйн зорилт, сэдэвтэй илүү нийцсэн гэж үзлээ. Үүнд:

- “Хувь хүн ба нийгэм” агуулгын хүрээний 2 зорилтыг ТХ-ийн 3 зорилготой,
- “Хувь хүн ба соёл” агуулгын хүрээний 2 зорилтыг ТХ-ийн 2 зорилготой,
- “Хувь хүн ба эдийн засаг” агуулгын хүрээний 5 зорилтыг ТХ-ийн 7 зорилготой,
- “Хүний эрх ба хууль” агуулгын хүрээний 3 зорилтыг ТХ-ийн 3 зорилготой тус тус уялдуулж авч үзэв.

Нийгмийн ухааны сургалтын хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын хувьд ТХ-ийн 1, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 17 дугаар зорилготой тус тус холбогдсон бөгөөд эдгээрээс ТХ-ийн 8-р зорилготой хамгийн олон буюу 4, ТХ-ийн 4 болон 10-р зорилготой тус бүр 2, дээр дурдсан бусад зорилгод тус бүр 1 зорилтыг харгалцуулсан. Ангиар нь авч үзвэл 7, 8-р ангид тус бүр ТХ-ийн 6 зорилт, 9-р ангид 3 зорилт холбогджээ. Мөн нийгмийн ухааны суралцахуйн зорилтыг ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын гурван айтай хэрхэн холбогдсоныг авч үзвэл,

1. танин мэдэхүйн чиглэлийн суралцахуйн зорилт 5,
2. нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн чиглэлийн суралцахуйн зорилт 5,
3. зан үйлийн чиглэлийн суралцахуйн зорилт 4 байна.

Суурь боловсролын түүхийн хичээлээр сурагчид ТХБ-той холбогдох дараах агуулгыг илүү судлах боломжтой байгаа нь шинжилгээний үр дүнгээс харагдлаа. Үүнд:

- Нүүдлийн соёл иргэншлийн онцлог, үнэт зүйл;

15 Сургалтын цөм хөтөлбөрийн зарим суралцахуйн зорилт ТХЗ-той давхацсан. Тухайлбал: “Хувь хүн ба эдийн засаг” агуулгын хүрээний VII ангийн “өрх гэр бүлийнхээ хэрэгцээ орлого, зарлагыг судалсны үндсэн дээр хэрэгцээ хязгааргүй түүнийг нөөц баялаг нь хязгаарлагдмал шинжтэй болохыг ойлгон, ухаалаг хэрэглээнд суралцана” гэсэн зорилт нь ТХ-ийн 7,8,12 дугаар зорилготой холбогджээ.

- Дэлхийн I, II дайн, хүйтэн дайн, энх тайван;
- Дэлхийн улс орнууд, бүс нутгуудын тэгш бус хөгжил;
- Улс орны нийгэм, эдийн засаг, соёл, боловсролын хөгжил, өөрчлөлт гэх мэт.

Тухайлан жишээ болгож авч үзвэл:

- VI ангийн “Эртний хүмүүсийн хувьсал, өөрчлөлт, ажамьдрал, тэдний суурьшил болон нүүдэл тархалт, ...2-ыг сонирхон судлах” хүрээнд эртний хүмүүсийн нүүдэл, суурьшлын түүхийг тэдний хоол хүнсний олдоц, тухайн үеийн цаг уурын байдалтай холбон авч үзэх бөгөөд ингэснээр ТХ-ийн 2-р зорилгын хүрээнд тодорхойлсон “Сурагч өлсгөлөн, хүнс тэжээлийн дутагдлыг тухайн орон нутаг, үндэстэн, дэлхий нийтийн түвшин дэх тоо хэмжээ, тархалтын талаарх өнөөгийн байдлыг, түүнчлэн түүхийг мэддэг болох” суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэхэд хувь нэмэр оруулна. Мөн энэхүү агуулгын хүрээнд “Зарим улс орны хүмүүс яагаад эх нутгаасаа дүрвээд, нүүгээд байна вэ?” гэдэг асуултыг тавьснаар тэдний түүхийн мэдлэгийг өнөө цагтай холбож, дайн, ядуурлын тухай эргэцүүлэхэд нь туслах боломжтой юм.
- Мөн VI ангийн “Монгол нутаг дахь эртний нүүдэлчид, хүн байгалийн холбоо, зохицол, нүүдлийн мал аж ахуй нь нүүдлийн иргэншлийн гол онцлог болохыг монголчуудын эрхлэх аж ахуй, хоол хүнс, хувцас хэрэглэл, гэр сууцын түүхийг сурвалжлах замаар олж мэдэх” гэсэн агуулгын хүрээнд “өнөөгийн дэлхийн хүн амын хоол хүнс, цаг ууртай холбоотой асуудлыг шийдвэрлэхэд нүүдлийн соёл иргэншлийн туршлага, өв тус болох юм биш байгаа?” гэдэг асуудлыг тавьж хэлэлцүүлснээр ТХБ-д хувь нэмэр оруулна.
- IX ангийн “Богд хааны тэргүүлсэн засгийн газраас үндэсний тусгаар тогтнол, эдийн засаг, аж ахуй, соёлын хөгжлийн талаар авч хэрэгжүүлсэн бодлого, үйл ажиллагааг ойлгож, өнөөгийн байдалтай холбон ярилцах” гэсэн агуулгын хүрээнд 1915 оны сургуулийн дүрэм, нугалбар бичиг зэргийг ашиглан жендэрийн тухай авч үзэх, тухайлбал, зөвхөн хөвгүүд гэсэн заалт байгаа нь жендэрийн талаарх тогтсон хандлагатай хэрхэн холбогдох талаар хэлэлцүүлэг хийж ТХ-ийн 5-р зорилготой холбоно.¹⁶

Суурь боловсролын түүхийн хичээлийн хүрээнд дэлхийн түүхийн 2, Монголын түүхийн суралцахуйн 10 зорилтыг холбон сонгосон. Энд нүүдлийн соёл иргэншилтэй холбоотой 4, дайны түүхтэй холбоотой 2, шинэ үеийн Монгол улсын нийгэм, эдийн засаг, соёлын түүхтэй холбоотой суралцахуйн 3 зорилт байна.

Бүрэн дунд боловсролын түвшинд нийгмийн ухааны сургалтын цөм хөтөлбөрт шинжлэх ухааны мэдлэг, ойлголтыг судлах замаар аливаа асуудалд шинжлэх ухаанчаар хандах зорилтыг илүү тусгасан нь ТХЗБ-ын танин мэдэхүйн суралцахуйн зорилттой илүү холбогдож байна. Үүний зэрэгцээ нийгэм, соёлын болон зан үйлийн суралцахуйн зорилтууд сурагчдын эзэмших үнэт зүйлс, хандлага талаасаа тодорхой хэмжээнд тусгагджээ. Тухайлбал, “Нийгэм, нийгмийн харилцаа” бүлэг сэдвийн “Ядуурал нь тэгш бус байдал, эрх мэдэл, ашиг сонирхлын ялгаатай байдалтай холбоотой ойлголт болохыг нийгмийн давхраажилтын онолын үүднээс тодруулан

16 Түүхийн хичээлээр монголчуудын жендэрийн уламжлалт хандлагыг авч үзэх нь багш, сурагчдын хувьд шинэ тутам тул энэхүү агуулгаар нэгж хичээлийн үлгэрчилсэн хөтөлбөр боловсруулсан болно.

авч үзэх” гэсэн агуулга нь ТХЗБ-ын ТХ301.ТМ3¹⁷ суралцахуйн зорилт болон санал болгосон “Ядуурлын тодорхойлолт” гэсэн сэдэвтэй нийцэж байна. Сургалтын цөм хөтөлбөрийн энэхүү агуулгын хүрээнд Үндсэн хуулиар хамгаалагдсан “... эрүүл мэндээ хамгаалуулах, эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах, агаарын бохирдол, байгалийн тэнцвэр алдагдахаас хамгаалуулах” зэрэг эрхийн хэрэгжилтийг гэр бүлийнхээ болон бусад хүмүүсийн амьжиргааны түвшин, нийгмийн хамгааллын байдалтай холбон авч үзэх боломжтой юм. Мөн байгалийн хүчин зүйлээс үүдсэн гамшиг, уур амьсгалын өөрчлөлтөөс бий болсон нөлөөлөл, хүрээлэн буй орчны доройтол зэрэгтэй ч холбож болохоор байна.

Эцэст нь тэмдэглэхэд өмнө дурдсанчлан зөвхөн бидний сонгосон агуулгаар хязгаарлаж, тэр хүрээнд л сурагчдад ТХБ олгоно гэсэн үг биш бөгөөд хичээл болон хичээлээс гадуурх ажил зэрэг сургалтын аль ч хэлбэрээр сурагчдын ТХБ-ыг дэмжих нь зүйтэй юм.

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцыг тодорхойлсон байдал

ТНУ-ны хичээлд ТХЗ-ыг хангах сургалтын аргууд дотроос дараах арга, үйл ажиллагаа илүү хамаарна. Үүнд:

- Шинжилгээ/ судалгаа хийх:
 - задлан шинжилж, судалгаа хийх,
 - тохиолдол шинжлэх,
- Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэх:
 - эсээ бичих,
 - хэлэлцүүлэг хийх,
 - дүрд тоглох,
 - экскурс, танилцах аялал хийх,
- Алсын хараатай болох:
 - ирээдүйг төлөвлөх,
 - түүх, намтар зохиох гэх мэт

Үүний зэрэгцээ бодит, хамтын ажиллагаанд оролцох аргуудаас тэмдэглэлт өдрийг тэмдэглэн өнгөрүүлэх, үүнтэй холбоотой арга хэмжээд оролцох болон дүрийн тоглолт хийх зэрэг аргыг ТНУ-ны хичээлд өргөн ашиглана. Тухайлбал VI ангийн “Эртний хүмүүсийн хувьсал, өөрчлөлт, аж амьдрал, тэдний суурьшил болон нүүдэл тархалт, ...-ыг сонирхон судлах”-даа дүрийн тоглолт хийж, эртний хүмүүсийн хоол ундаар гачигдаж, цаг уурт хавчигдаж байгааг харуулснаар тухайн цаг үеийг мэдэрч, өнөө үеийн өлсгөлөн, түүнээс улбаалан дүрвэж, нүүж байгаа хүмүүсийн бодит байдлыг ойлгох боломжтой юм.

17 Суралцагч ядуурлын шалтгаан болон нөлөөллийн талаар тухайлбал, нөөцийн тэгш бус хуваарилалт, эрх мэдэл, колоничлол, зөрчил мөргөлдөөн, байгалийн хүчин зүйлээс үүдсэн гамшиг, уур амьсгалын өөрчлөлтөөс бий болсон нөлөөлөл, хүрээлэн буй орчны доройтол, технологийн гамшиг, нийгмийн хамгааллын тогтолцоо, түүнийг үнэлэх хэмжилтийн дутагдалтай байдал зэргийг мэддэг болох

Хүснэгт 5.4. Нийгмийн ухааны цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗ-ыг хангах сургалтын арга

Хичээл, түвшин		Суралцахуйн зорилт	Бодит үйл ажиллагаанд оролцох	Шинжилгээ/судалгаа хийх	Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэх	Алсын хараатай болох	Санал болгосон сургалтын арга
Нийгэм судлал	СБ	14	3	13	13	3	32
	БДБ	17	7	13	9	6	35
Түүх	СБ	12	1	7	12	2	22
Нийт		43	11	33	34	11	89

Дээрх аргууд нь ТНУ-ны хичээлээр шинжлэн судлах арга барилыг эзэмшүүлэх нийтлэг арга зүй бөгөөд эдгээрээс

- бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэх аргыг тохиолдол шинжлэхэд,
- бодит үйл ажиллагаанд оролцох аргыг нийгмийн ухааны хичээлээр эзэмшсэн мэдлэг, чадвараа амьдрал, практикт хэрэгжүүлэн асуудлаа шийдвэрлэхэд түлхүү ашиглах боломжтой юм.

Эдгээр аргаас ахлах ангийн нийгмийн ухааны хичээлд ялангуяа, шинжилгээ судалгаа хийх, бүтээлч эргэцүүллийн арга шууд холбогдож байна.

Нэгж хичээл

ТХЗ-ыг хангах сургалтын аргуудаас шинжлэн судлах болон бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэх аргыг сонгон түүх болон нийгмийн ухааны хичээлийн үлгэрчилсэн хөтөлбөр боловсруулсан болно.

Хүснэгт 5.5. Нийгмийн ухааны судлагдахууны нэгж хичээлийн товчоо

Хичээл, түвшин	Анги	Хичээлийн сэдэв	Хичээлийн тойм агуулга		Боловсруулсан
			ШУ-ны тал	ТХБ-ын тал	
Нийгэм судлал	СБ	XI Соёл ба тогтвортой хөгжил	Соёл, соёлын үнэт зүйлс Соёлын олон төрөл тэдгээрийн харилцан нөлөөлөл, өөрчлөлт	Тогтвортой хөгжил (байгаль, нийгэм, эдийн засагт)-д ээлтэй уламжлалт соёл, ёс заншлын талаар судлах Тухайлбал, байгальтай харилцах уламжлалт ёс заншлын талаар байж болно.	Рэнцэнгийн Золзаяа (БМДИ, ТМА-ны дарга)
	БДБ	XI Дэлхийн дулаарал	Үндэсний эдийн засгийн нэгдмэл үзүүлэлтүүд, тэдгээрийн мөн чанар, онцлог, хамаарлыг мэдэх	Улс орны эдийн засгийн хөгжлийн тогтвортой байдлын индикаторын нэг үзүүлэлт болох ДНБ ба бүтээмжит, зохистой ажил эрхлэлтийн хамаарлыг тогтоож, улс орныхоо эдийн засгийн хөгжлийн талаар ойлгоно.	Чүлтэмшаравын Гажиддулам (БМДИ, арга зүйч)
Түүх	СБ	IX Монгол Улсын нийгэм, эдийн засаг, соёл (1911-1919 он)	1911-1919 оны Монгол улсын соёлын түүхийн хүрээнд боловсролын тухай, түүн дотор анхны сургууль (иргэний) байгуулагдсан тухай судална.	• Тухайн үед яагаад хөвгүүдийг суралцуулахыг онцолсны учир шалтгааныг хайх, олох замаар эмэгтэйчүүдийн талаарх уламжлалт (жендэр) ойлголтыг илрүүлнэ. • Тогтсон хандлага, хоцрогдсон ёс уламжлалд шүүмжлэлтэй хандаж, жендэрийн тэгш байдлыг хүлээн зөвшөөрнө.	Ухнаагийн Туяа (БХ, Үндэсний цөөнх болон гадаад дахь Монгол хүүхдийн боловсролын судалгааны секторын эрхлэгч)

Хүснэгт 5.6. Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Түүхийн хичээлийн матриц 1-ээс)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	ТХЗБ	
		ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв
1	2	3	4
6. Монгол ба эртний дэлхий: Нэн эртнээс Чингисийн өмнөх үе хүртэл	6, 2.1. Эртний хүмүүсийн хувьсал, өөрчлөлт, аж амьдрал, тэдний суурьшил болон нүүдэл тархалт, ...2-ыг сонирхон судлах	TX302.TM2	TX302.Сэ04
6. Монгол ба эртний дэлхий: Нэн эртнээс Чингисийн өмнөх үе хүртэл	6, 2.2. Монгол нутаг дахь эртний нүүдэлчид, хүн байгалийн холбоо, зохицол, нүүдлийн мал аж ахуй нь нүүдлийн иргэншлийн гол онцлог болохыг монголчуудын эрхлэх аж ахуй, хоол хүнс, хувцас хэрэглэл, гэр сууцын түүхийг сурвалжлах замаар олж мэднэ	TX302.TM2.	TX302.Сэ09.
9. Орчин үеийн дэлхий дахин:1911 оноос өнөө үе	9, 2.4.а. (БНМАУ)-ын эдийн засаг, нийгэм соёл, боловсролын хөгжлийг судалж, энэ үеийн түүхийн алдаа, оноог эргэцүүлнэ.	TX303.HCX3.	TX303.Сэ03.
	9, 2.1.а.Богдын засгийн газраас ...соёлын хөгжлийн талаар авч хэрэгжүүлсэн бодлого, үйл ажиллагааг ойлгох, өнөөгийн байдалтай холбон ярилцана.	TX304.HCX3.	TX304.Сэ04.
	9, 2.1.а. Богдын засгийн газраас үндэсний тусгаар тогтнол, эдийн засаг, аж ахуй, соёлын хөгжлийн талаар авч хэрэгжүүлсэн бодлого, үйл ажиллагааг ойлгож, өнөөгийн байдалтай холбон ярилцана.	TX305.HCX1.	TX305.Сэ02.
	7, 2.3.б. ...монголчуудын дэлхийн түүхэнд оруулсан хувь нэмрийг тодруулан авч үзэх,...	TX309.HCX1.	TX309.Сэ03.
	7, 2.2.г. Европын феодалын нийгмийн үүсэл ба загалмайтны ертөнцийн талаар ойлголттой болж, эзэн харьяатын ёс	TX310.TM1.	TX310.Сэ10.
	6, 2.2. Дэлхийн эртний соёл иргэншил, түүний дотор нүүдлийн соёл иргэншил, ... гэр сууцын түүхийг сурвалжлах	TX311.TM3.	TX311.Сэ06.
	8, 2.4.в. XVIII-XX зууны эхэн үеийн өрнө дахины аж үйлдвэржсэн нийгэм, шинжлэх ухааны ололт, нээлтүүд	TX312.TM1.	TX312.Сэ02.
	6, 2.2. Монгол нутаг дахь эртний нүүдэлчид, хүн байгалийн холбоо, зохицол, нүүдлийн мал аж ахуй нь нүүдлийн иргэншлийн гол онцлог болохыг монголчуудын эрхлэх аж ахуй, хоол хүнс, хувцас хэрэглэл, гэр сууцын түүхийг сурвалжлах замаар олж мэднэ	TX315.HCX4.	TX315.Сэ08.
	9, 2.4.б. Дэлхийн 2 дугаар дайн, хүйтэн дайн зэрэг дэлхийн түүхийн үйл явдлыг тухайн үеийн Монгол улсынхаа түүхтэй холбон судална.	TX316.TM1.	TX316.Сэ06.
	9, 2.4.б. Дэлхийн 2 дугаар дайн, хүйтэн дайн зэрэг дэлхийн түүхийн үйл явдлыг тухайн үеийн Монгол улсынхаа түүхтэй холбон судална.	TX316.HCX3.	TX316.Сэ06.

Хүснэгт 5.7. Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Нийгэм судлалын хичээлийн матриц 1-ээс)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	ТХЗБ	
		ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв
1	2	4	5
1. Хувь хүн ба нийгэм	8, 1.3. Орон нутгийн хөгжилд өөрийн хувь нэмрээ оруулах, идэвх санаачилгатай оролцох талаар шинэ санаа хувилбаруудыг дэвшүүлэхийн зэрэгцээ бусдыг уриалах, нөлөөлөх чадварт суралцуулна	TX301.3Y1.	TX301.Сэ09.
1. Хувь хүн ба нийгэм	8, 1.3. Орон нутгийн хөгжилд өөрийн хувь нэмрээ оруулах, идэвх санаачилгатай оролцох талаар шинэ санаа хувилбаруудыг дэвшүүлэхийн зэрэгцээ бусдыг уриалах, нөлөөлөх чадварт суралцуулна	TX306.3Y2.	TX306.Сэ08.
1. Хувь хүн ба нийгэм	8, 1.2.Орон нутгийн хүрээнд тулгамдаж буй асуудал нь хүмүүсийн байр суурь, үүрэг, соёлын ялгаанаас хэрхэн хамаарч байгааг тодруулах замаар нийгмийн бүрдэл хэсгүүдийн хооронд зөрчил үүсэх нөхцөлийг дүгнэн энэхүү зөрчлийн эерэг хийгээд сөрөг талыг ойлгон ухаарч үл ойлголцол зөрчлөөс сэргийлэх арга замд суралцана.	TX305.TM3.	TX305.Сэ01.
2. Хувь ба соёл	9, 2.2.соёл бол үнэт зүйлсийн тогтолцоо болохыг ухааран ойлгож хүндэтгэх, дээдлэх, өвлөх үүргээ ойлгох хүсэл эрмэлзэлтэй болно	TX304.TM4.	TX304.Сэ08.
2. Хувь ба соёл	8, 2.3.Орон нутаг дахь соёлын хожимдлын тулгамдаж буй асуудлаар таамаглал дэвшүүлэн шинжлэн судалж энэхүү соёлыг дээшлүүлэхэд өөрийн хувь нэмрийг оруулахад суралцана.	TX311.HCX5	TX311.Сэ07.
3. Хувь хүн ба эдийн засаг	7, 3.1.өрх гэр бүлийнхээ хэрэгцээ орлого, зарлагыг судалсны үндсэн дээр хэрэгцээ хязгааргүй түүнийг нөөц баялаг нь хязгаарлагдмал шинжтэй болохыг ойлгон, ухаалаг хэрэглээнд суралцана	TX307.HCX1.	TX307.Сэ03.
3. Хувь хүн ба эдийн засаг	7, 3.1.өрх гэр бүлийнхээ хэрэгцээ орлого, зарлагыг судалсны үндсэн дээр хэрэгцээ хязгааргүй түүнийг нөөц баялаг нь хязгаарлагдмал шинжтэй болохыг ойлгон, ухаалаг хэрэглээнд суралцана	TX308.HCX5.	TX308.Сэ02.
3. Хувь хүн ба эдийн засаг	7, 3.1.өрх гэр бүлийнхээ хэрэгцээ орлого, зарлагыг судалсны үндсэн дээр хэрэгцээ хязгааргүй түүнийг нөөц баялаг нь хязгаарлагдмал шинжтэй болохыг ойлгон, ухаалаг хэрэглээнд суралцана	TX312.TM1.	TX312.Сэ05.
3. Хувь хүн ба эдийн засаг	7, 3.3.сургуулийнхаа эдийн засгийн талаарх төсөөллөө өргөжүүлж сургалтын зардлын талаар мэдээлэл цуглуулан дүн шинжилгээ хийж тооцоолол хийх чадварт суралцаж зардлыг хэмнэх эрмэлзэлтэй болно	TX317.HCX3.	TX317.Сэ05.
3. Хувь хүн ба эдийн засаг	9, 3.1.Хөдөлмөрийн зах зээлийн талаар судалгаа хийж цалин хөлс, түүнд нөлөөлөх хүчин зүйлсийг илрүүлэх ажил, мэргэжлийн эрэлтэд судалгаа хийж энэ талаар зөв төсөөлөлтэй болно.	TX308.TM3.	TX308.Сэ06.
3. Хувь хүн ба эдийн засаг	7, 3.2.өрх гэр бүлийн гишүүдийн хөдөлмөрийн хуваарийг ажиглан өөрийн оролцоог тодорхойлон хувь нэмрээ оруулдаг болно.	TX308.HCX4.	TX308.Сэ02.

3. Хувь хүн ба эдийн засаг	8, 3.1. Орон нутгийнхаа үйлдвэрийн газруудын үйл ажиллагаатай танилцах замаар хүмүүс баялгийг хэрхэн үйлдвэрлэдэг, үйлдвэрлэлийн зохион байгуулалтын ямар хэлбэрийг ашигладаг, үйлдвэрлэлийн нөөц, түүний хязгаарлагдмал болохыг ойлгож, нөөцийн ашиглалттай холбоотой орон нутагт гарч буй асуудлуудыг шийдэх хувилбарыг гаргаж, өөрийн хувь нэмрийг үндэслэж хэрэгжүүлдэг болно.	TX308.3Y3.	TX308.Cэ10.
4. Хүний эрх ба хууль	8, 4.3.Орон нутгийн амьдрал үйл ажиллагааны жишээн дээр хүний эрхийн зөрчлийг ялган таньж, дүрэм журам хуулийн хүрээнд хүний эрхийг хэрхэн хамгаалдаг талаар дүгнэлт гаргаж зөвлөмж боловсруулах аргачлалд суралцана	TX310.3Y3.	TX310.Cэ03.
4. Хүний эрх ба хууль	7, 4.1. Хүүхэд өөрийн хөгжих, сурч боловсрох, хамгаалуулах, нийгмийн амьдралд оролцох эрхээ илрүүлэх	TX304.TM2.	TX304.Cэ01.

5.2 ТҮҮХ

5.2.A. СУУРЬ БОЛОВСРОЛЫН ТҮҮХИЙН ХИЧЭЭЛИЙН ТХБ-Д ОРУУЛАХ ХУВЬ НЭМЭР

ЕБС-ийн түүхийн хичээлийг судалснаар сурагчид эх орныхоо өнгөрсөн үеийн түүхээр бахархаж, үндэсний адилсал, үнэт зүйлийг эзэмших, уламжлахын зэрэгцээ түүх, нийгмийн үзэгдэл, үйл явдлыг өнгөрсөн, одоо, ирээдүй үеийн гурван цагийн холбоонд авч үзэх мэдлэг, чадвар, сэтгэлгээгээ хөгжүүлдэг. Сурагчид түүхийг судлах явцдаа:

- эх сурвалжтай ажиллах,
- өнгөрсөн одоог харьцуулах,
- туршлага, шалтгаан үр дагавар, сургамжийг тодорхойлох,
- үзэл бодлын зөрүүг тайлбарлах,
- ирээдүйг төсөөлөх зэрэг тухайлан түүхийн сургалтаар эзэмших тусгай чадвараа хөгжүүлж байдаг.

Сурагчид түүхийн хичээлээр дээр тэмдэглэсэн чадвараа хөгжүүлж, хэрэглэж сурснаар ТХБ-д түүхийн хичээлийн оруулах хувь нэмэр хангагдах учиртай. Тухайлбал,

- Сурагчид түүхэн эх сурвалжтай ажиллах арга барил, чадвараа ашиглан хүн төрөлхтний тогтвортой хөгжихөд тулгарч буй сорилт, бэрхшээл, түүний үүсэл түүхийн талаарх эх сурвалжийг задлан шинжлэх боломжтой.
- Тэд өнөөгийн дэлхий ертөнцийн тулгамдсан асуудлын түүхэн үүсэл, учир шалтгааныг эх сурвалжид үндэслэн авч үзэх болно.
- Мөн хүн төрөлхтний хуримтлуулсан туршлага, шалтгаан үр дагаврыг судлан тодорхойлох чадвараа ашиглан өнөөгийн бидний өмнө тулгарч буй байгаль, экологитой холбогдсон асуудлын шийдлийг нүүдлийн соёл иргэншлийн онцлог, үнэт зүйлстэй холбон танин мэдэх, тайлбарлах боломжтой.

Түүхийн хичээлийн хувьд ТХЗБ-ын танин мэдэхүйн, нийгэм сэтгэл хөдлөлийн, зан үйлийн айн хүрээнд тодорхойлсон суралцахуйн зорилтуудыг хэрэгжүүлэхэд тодорхой хувь нэмэр оруулна. Тухайлбал,

- Танин мэдэхүйн хувьд сурагчид хүн төрөлхтний өмнө тулгараад буй сорилт бэрхшээл, шийдвэрлэх асуудлын үүх түүхийг судлан мэднэ. Тухайлбал, эртний хүмүүсийн нүүж, тархан суурьшсан нэг шалтгаан нь хоол тэжээлийн дутагдал, хомсдол байсан тухай, хүн төрөлхтөнд дайн дажны учруулсан хор уршиг зэргийг тодорхойлж сурна.
- Нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн суралцахуйн зорилт нь хүн төрөлхтний амьдрах орчин, соёлын үнэ цэн, зарчим нь тэдний түүх соёл, ёс заншилтай холбоотойгоор олон янз байдгийг ойлгох, үнэлэх дүгнэхтэй холбоотойг өмнө тэмдэглэсэн. Сурагчид түүхийг судлахдаа цаг үргэлж “цаг хугацааны аялал”-д гарч, тухайн цаг үеийн хүмүүстэй “танилцаж”, тэдний оронд өөрийгөө тавих боломж бүрддэг. Түүх судалснаар түүхэн хувь хүмүүс, соёл, хэм хэмжээний олон талт байдлыг ойлгож, хүндэтгэж сурна. Тухайлбал, дэлхийн II дайны түүхээр еврей нарыг хоморголон устгасан түүхийг судалсан хүүхдүүд

шударга ёс, ялгаварлан гадуурхалтын талаар өөрийн гэсэн үзэл бодлыг бий болгож, тэгш байдал, энх тайван, хүний эрхийг хүндэтгэх, хүлээн зөвшөөрөх ёстойг ойлгоно.

- Зан үйлийн хувьд тавьж буй суралцахуйн зорилт нь түүхийн хичээлээр эзэмшсэн тодорхой ур чадвараа ашиглан тодорхой үйл ажиллагаанд оролцох, хийх, түүнд бэлэн байхад чиглэгдэнэ. Тухайлбал, сурагчид нүүдлийн иргэншлийн түүх, үнэт зүйлийг судалснаар түүний байгаль орчинтойгоо зохистой харилцаж, байгалиа амьдчилан үзэх ёс уламжлалыг танин мэдсэнээр түүнийг хадгалах, хамгаалах үйлсэд гар бие оролцох, ийм чиглэлийн үйл ажиллагааг санаачлах, гүйцэтгэх нь чухал гэдэгт итгэж үнэмших, хийх хэрэгжүүлэхэд суралцана.

Хүснэгт 5.8. Суралцахуйн зорилт, араа зүй, цогц чадамжийн интеварац (Түүх)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	Анги				ТХЗБ				Арга зүй				Цогц чадамж	
		VI	VII	VIII	IX	TX3Б-ын сэдэв	TX3Б-ын сэдэв	4	5	6	7	8	9	10	11
6. Монгол ба эртний дэлхий: Нэн эртнээс Чингисийн өмнөх үе хүртэл	6. 2.1. Эртний хүмүүсийн хувьсал, өөрчлөлт, аж амьдрал, тэдний суурьшил болон нүүдэл тархалт...2-ыг сонирхон судлах							TX302. TM2	TX302. Ca04	Агуулга: • Эртний хүмүүсийн аж амьдрал, тэдний нүүдэл, суурьшил, багаж, зэвсэг Тодруулж авч үзэх-ТХБ-той холбох: • Түүхийн дээрх агуулгыг хоол хүнсний олдоц, цаг уурын байдалтай холбоон тодруулах • Өнөөгийн дэлхийн хүн амын хоол хүнсний хүрэлцээ, үүнтэй холбоотой нүүдэл, суурьшлыг хөндөх	□	✓ 14	✓ 18	Түүхэн үйл явдлыг судалж буйн учрыг эргэцүүлэн авч үзэхдээ өнөө ба ирээдүйд холбон авч үзнэ. Эртний хүмүүсийн нүүдлийг харуулсан дүрийн тоглолт хийх боломжтой.	1- Эртний хүмүүс хоол хүнс болон байгаль, цаг ууртай холбоотойгоор нүүдэллэн тархсан нь аливаа зүйлийн харилцан хамаарлыг харуулна. 2 - Үүний зэрэгцээ түүхийн мэдлэгийг өнөө үеийн холбон өнөөгийн дэлхийн хүн амын хоол хүнсний хүрэлцээ, үүнтэй холбоотой нүүдэл, суурьшлын талаар ярилцсанаар урьдчилан тооцоолох цогц чадамжийг хөгжүүлж буй хэрэг болно.
6. Монгол ба эртний дэлхий: Нэн эртнээс Чингисийн өмнөх үе хүртэл	6. 2.2. Монгол нутаг дахь эртний нүүдэлчид, хүн байгалийн холбоо, зохиол, нүүдлийн мал аж ахуй нь нүүдлийн иргэншлийн гол онцлог болохыг Монголчуудын эрхлэх аж ахуй, хоол хүнс, хувцас хэрэглэл, гэр сууцны түүхийг сурвалжлах замаар мэднэ.							TX302. TM2	TX302. Ca09.	Агуулга: • Монголын нүүдлийн соёл иргэншлийн онцлог үнэт зүйл, түүний өвлөн үлдэх талаар хэлэлцүүлж хийх, өөртөө болон бусдад хандсан зөвлөгөө боловсруулах, өөрөө хэрхэн сахиж мөрдөх талаар тэмдэглэл хийх байдлаар үйл ажиллагааг зохион байгуулах боломжтой.		✓ 13	✓ 17	Нүүдлийн соёл иргэншлийн онцлог, үнэт зүйл, түүний өвлөн үлдэх талаар хэлэлцүүлж хийх, өөртөө болон бусдад хандсан зөвлөгөө боловсруулах, өөрөө хэрхэн сахиж мөрдөх талаар тэмдэглэл хийх байдлаар үйл ажиллагааг зохион байгуулах боломжтой.	Монголчууд яагаад нүүдэллэн амьдардаг вэ? Нүүдэлчдийн байгальтай харилцах, байгалийг хайрлан хамгаалах өв соёл, цээр ёс нь өнөөгийн асуудлыг шийдэхэд хувь нэмэр оруулах боломжтой талаас нь ярилцан, цээр ёсыг мэдэх, сахин биелүүлэхийг ойлгож, хэвшүүлэхэд нөлөөлнө.
9. Орчин үеийн дэлхий: 1911-ээс өнөө үе	9. 2.4.а. (БНМАУ)-ын эдийн засаг, нийгэм соёл, боловсролын хөгжлийг судалж, энэ үеийн түүхийн алдаа, оноог эргэцүүлнэ.	✓						TX303. HCX3	TX303. Ca03.	Агуулга: • БНМАУ-ын нийгэм, соёлын бодлогын хүрээнд явуулсан "Соёлын дэвтлэл" хурээнд авч үзэх-ТХБ-той холбох: Тодруулж авч үзэх-ТХБ-той холбох: • "Соёлын дэвтлэл" -ны учир шалтгааныг бүх нийтийн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлаар холбоон авч үзнэ. Мөн төрөөс энэ чиглэлээр явуулж буй бодлогын мөн чанарыг судална.	✓ 5	□		Түүхэн сэдвийг судалж байх үедээ өөрийн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлаа хэрхэн хангаж хамгаалахад чиглэсэн үйл ажиллагаанд хэрхэн оролцдог талаар ярилцаж, сургуулийн зүйгээс болон олон нийтийн дунд зохион байгуулж буй энэ чиглэлийн ажилд оролцох байдал, түүнийхээ үр дүнгийн талаар авч үзэх	Түүхэн үзэгдэл, үйл явдлыг судлахдаа түүний сургамж, үр дагаврыг өөр дээрээ тусган хэрэгжүүлэхийг эрмэлздэг болоход нөлөөлөх нь энэхүү цогц чадамжийг төлөвшүүлэхэд хувь нэмэр оруулна.

9. 2.1.а Богдын засгийн газраас ...соёлын хөгжлийн талаар авч хэрэгжүүлсэн бодлого, үйл ажиллагааг ойлгох, өнөөгийн байдалтай холбон ярилцана.					Агуулга: • 1911-1919 оны боловсролын тухай, анхны сургууль байгуулагдсан тухай Тодруулж авч үзэх-ТХБ-той холбох: • ...сургуулийн анхны дүрэм, судалж байсан хичээл, төсөв санхүүгийн тухай тодруулан авч үзэх, тухайн үеийн энэ чиглэлээр баримтыг өнөөгийнхтэй харьцуулах, дүгнэх, боловсролын ач холбогдлыг ярилцах	✓ 13	БЗГ яагаад сургууль байгуулахыг чухалчилсан, сургууль боловсрол ямар ач холбогдолтойг эргэлцүүлэг хийх боломжтой.	Түүхийн аль ч үед боловсрол, соёлын талаар явуулсан бодлого, үйл ажиллагааг судалснаар боловсролын ач холбогдлыг урьдчилан тооцоолж, түүнийг ойлгох, үнэлэх чадвартай болохын зэрэгцээ өөрийн боловсролын зорилгоо тодорхойлж чадна.
9. 2.1.а. Богдын засгийн газраас үндэсний тусгаар тогтнол, эдийн засаг, аж ахуй, соёлын хөгжлийн талаар авч хэрэгжүүлсэн бодлого, үйл ажиллагааг ойлгож, өнөөгийн байдалтай холбон ярилцана.					Агуулга: • 1911-1919 оны боловсролын тухай, анхны сургууль байгуулагдсан тухай Тодруулж авч үзэх-ТХБ-той холбох: • ...сургуулийн дүрэм, нугалбар бичиг ашиглан жэндэрийн тухай авч үзэх, тухайлбал, зөвхөн хөвүүд гэсэн заалт байгаа нь жэндэрийн талаарх тогтсон хандлагатай хэрхэн холбогдох хөндөх боломжтой.	✓ 8 ✓ 13	Агуулга: • 1911-1919 оны боловсролын тухай, анхны сургууль байгуулагдсан тухай Тодруулж авч үзэх-ТХБ-той холбох: • ...сургуулийн дүрэм, нугалбар бичиг ашиглан жэндэрийн тухай авч үзэх, тухайлбал, зөвхөн хөвүүд гэсэн заалт байгаа нь жэндэрийн талаарх тогтсон хандлагатай хэрхэн холбогдох талаар судлах боломжтой.	Тогтсон хандлага, хоцордсон ёс уламжлалд шүүмжлэлтэй хандах, жэндэрийн тэгш байдлыг хүлээн зөвшөөрнө.
7. 2.3.б. ...монголчуудын дэлхийн түүхэнд оруулсан хувь нэмрийг тодруулан авч үзэх, ...					Агуулга: • Монголчуудын дэлхийн түүхэнд оруулсан хувь нэмрийн нэг нь морин өртөө, улаа болох тухай Тодруулж авч үзэх-ТХБ-той холбох: • Морин өртөөнөөс эхэлсэн зам тээврийн хөгжлийн өнөөгийн байдал, түүний ач холбогдол, анхаарах асуудлыг авч үзэх, мэтгэлцэх боломжтой (аюулгүй байдал ба дэд бүтэц)	✓ 8 ✓ 13	Зам харилцаа, мэдээллийн солилцооны хөгжлийн түүхийг ойлгох, үнэлэх, өөрийн үзэл бодлыг бий болгох	Зам харилцаа, мэдээллийн солилцооны хөгжлийн түүхийг ойлгох, үнэлэх, өөрийн үзэл бодлыг бий болгох
7. 2.2.г. Европын феодалын нийгмийн үүсэл ба загалмайтны ертөнцийн талаар ойлголттой болж, эзэн харьяатын ёс				✓	Агуулга: • Европын гол улсуудын үүсэл, феодал ойлголт, эзэн хараатын ёс Тодруулж авч үзэх-ТХБ-той холбох: • феодал газар эзэмшигчид илүү боломжтой болсон нь тэгш бус байдлыг бий болгох нэгэн хүчин зүйл болох тухай тодруулж авч үзэх, улмаар нийгмийн гарал, өмч эзэмших байдал зэрэг нь тэгш бус байдлыг бий болгогчид дүгнэх боломжтой	✓ 8 ✓ 13	Түүхийн агуулгын хүрээнд нийгэмд тэгш бус байдлыг бий болгож буй хүчин зүйлсийг задлан ялгах, хэлэлцэх	Өмчийн ялгаатай байдал нь нийгмийн тэгш бус байдлыг бий болгож улмаар хүмүүсийн аж амьдралд нөлөөлж буй холбоо уялдааг танин мэдсэнээр системтэй уялдаа холбоотой сэтгэх чадвар хөгжихөд дэмжлэг үзүүлнэ.
6. 2.2. Дэлхийн эртний соёл иргэншил, түүний дотор нүүдлийн соёл иргэншил, ... гэр сууцны түүхийг сурвалжлах				✓	Агуулга: • Нүүдэлчдийн сууц - гэр Тодруулж авч үзэх-ТХБ-той холбох: • монгол гэрийн архитектурын онцлог, шийдлийг авч үзэх, өнөөгийн ТХ-д тулгамдаж буй асуудлыг шийдэхэд түүний давуу талыг ашиглах боломж, шийдэл, тухайлбал, монгол гэрийн сэргээгдэх эрчим хүчийг ашиглах байдлыг хэвээр хадгалан хөгжүүлэх ...	✓ 13	Монгол гэрийн үүсэл хөгжлийн түүхийн хүрээнд түүний архитектурын онцлог, шийдлийн (сэргээгдэх эрчим хүчийг ашиглах) талаар хэлэлцэх	Монгол гэрийн өнөөгийн тулгамдсан асуудлыг шийдэхэд оруулж болох хувь нэмрийг тодорхойлсноор өөрсдийн гэр сууц эрчим хүчийг байгальд ээлтэй байхад төсөөлөх, тооцоолох үйлний хийж урьдчилан тооцоолох цогц чадамж төлөвшихөд хувь нэмэр оруулна.

8, 2.4.в. XVIII-XX зууны эхэн үеийн өрнө дахины аж үйлдвэржсэн нийгэм, шинжлэх ухааны ололт, нээлтүүд	✓	TX312.TM1	TX312.C902	Агуулга: • Шинжлэх ухааны ололт нээлтүүд, аж үйлдвэрлэл хувьсгал Тодруулж авч үзэх-TXБ-той холбох: • Бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл хэрэглээний түүхийг шинжлэх ухааны нээлттэй холбох, мөн хувь хүмүүсийн хэрэглээний түүхийг судлах замаар энэ түүхийг тодруулах авч үзэх, хүмүүсийн хэрэглээг нийгэм, эдийн засаг хүрээлэн буй орчинтой холбоон түүхчлэн тайлбарлах	✓ 8	□	ШУ-ны хэрэглээ гэсэн ойлголтуудын холбоог тодруулан хэлэлцэнэ.	9	...аливаад эргэцүүлэлтэй хандаж сурах...
6, 2.2. Монгол нутаг дахь эртний нүүдэлчид, хүн байгалийн холбоо, зохицол, нүүдлийн мал аж ахуй нь нүүдлийн иргэншлийн гол онцлог болохыг монголчуудын эрхлэх аж ахуй, хоол хүнс, хувцас хэрэглэл, гэр сууцны түүхийг сурвалжлах замаар олж мэднэ	✓	TX315.HCХ4	TX315.C908	Агуулга: • Монголын нүүдлийн соёл иргэншлийн онцлог үнэт зүйлийн хүрээнд байгаль, уур амьсгалтайгаар дасан зохицсон байдал Тодруулж авч үзэх-TXБ-той холбох: • хүмүүс бол байгалиас салангид бус харин байгалийн нэг хэсэг болохыг тусгайлан авч үзэх	✓ 13		Нүүдэлчдийн байгальтай харилцаж буй онцлог, учир шалтгааныг тодруулж байгаль бол хүмүүс бидний орон гэр болох, түүнийг хамгаалах, зохицон амьдрах ёстойг хэлэлцэх	9	Хүмүүс, хувь хүний зүгээс байгальтай харилцах буй байдалдаа шүүмжлэлтэй хандах, байгальд үзүүлж буй сөрөг нөлөөг шийдэх талаар хэлэлцсэнээр шүүмжлэлт сэтгэлтэй хөгжүүлэхэд хувь нэмэр оруулах боломжтой.
9, 2.4.б. Дэлхийн 2 дугаар дайн, хүйтэн дайн зэрэг дэлхийн түүхийн үйл явдлыг тухайн үеийн Монгол улсынхаа түүхтэй холбон судална.	✓	TX316.TM1	TX316.C906	Агуулга: • Дэлхийн 2 дугаар дайны шалтгаан, үйл явц, хүйтэн дайн түүний төгсгөл Тодруулж авч үзэх-TXБ-той холбох: • Аливаа дайны түүхийг судлахдаа дэлхий дахины энх тайван байдал, шударга ёс, тэгш байдалтай холбон авч үзэх, төр засаг болон олон улсын байгууллагуудын энэ чиглэлээр үүргийг авч үзэх, тухайлбал, НҮБ	✓ 8	✓ 13	Дэлхийн II болон хүйтэн дайны шалтгааныг судлахдаа улс орнуудын төр засгийн бодлогыг шинжлэх, мөн дайны төгсгөлд НҮБ байгуулагдсан учир шалтгаан, дэлхийн энх тайвныг хэлэлцэх	9	Дайны үр дагавар, энх тайван зэргийг авч үзсэнээр хүн төрөлхтөнд дайн хэрэггүй болох, аливаа дайнаас сэргийлэх талаар өөрийн үзэл бодлыг бий болгоход нь дэмжлэг үзүүлэх боломжтой.
9, 2.4.б. Дэлхийн 2 дугаар дайн, хүйтэн дайн зэрэг дэлхийн түүхийн үйл явдлыг тухайн үеийн Монгол улсынхаа түүхтэй холбон судална.	✓	TX316.HCХ3	TX316.C906	Агуулга: • Дэлхийн 2 дугаар дайны шалтгаан, үйл явц, хүйтэн дайн түүний төгсгөл Тодруулж авч үзэх-TXБ-той холбох: • Аливаа дайны түүхийг судлахдаа дэлхий дахины энх тайван байдал, шударга ёс, тэгш байдалтай холбон авч үзэх, өнөөгийн дэлхий дахинд өрнөж буй дайн, зэвсэгт мөргөлдөөнийг зогсоох боломжийг хэлэлцэх	✓ 8	✓ 13	II дайны үед хүмүүсийг яс үндсээр хоморлон устгасан, хүйтэн дайн дэлхийг 2 хуваасан зэргийг түүхэн баримтад тулгуурлан шинжилж түүний учир шалтгаан, хор уршгийг шүүн хэлэлцэнэ.	9	Аливаа төрлийн ялгаварлан гадуурхалт, шударга бус байдалд шүүмжлэлтэй хандаж сурна.

5.2.Б. НЭГЖ ХИЧЭЭЛ: МОНГОЛ УЛСЫН НИЙГЭМ, ЭДИЙН ЗАСАГ, СОЁЛ (1911-1919 ОН)

Анги: IX

Сэдэв сонгосон үндэслэл, багшид зориулсан тэмдэглэл: “1911-1919 оны Монгол Улсын нийгэм, эдийн засаг, соёл”-ын талаар түүхийн сэдэв агуулга нь багш, сурагчдын хувьд шинэ тутам биш юм. Энэхүү сэдэв агуулгыг бид IX ангиас гадна XI, XII ангийн түүхийн хичээлээр гүнзгийрүүлэн судлах боломжтой. Гэхдээ бид энэхүү сэдвийн хүрээнд ялангуяа, боловсролтой холбоотой агуулгыг судлахдаа ТХЗ, үүний дотор жендэрийн тэгш байдалтай холбон авч үзэж байсан туршлага хомс юм. Мөн багш нарын тухайд ч түүхийн хичээлээр жендэрийн тухай, монголчуудын жендэрийн хэвшмэл ойлголтын талаарх агуулгын хувьд тусгайлан болон холбон судалж байсан жишээ бага байна. Иймийн тул энэхүү сэдвийг сонгож жишиг төлөвлөлт боловсруулсан болно.

Монгол Улсын нийгэм, эдийн засаг, соёл (1911-1919 он) сэдвээр ТХ-ийн “Жендэрийн тэгш байдал: Жендэрийн тэгш байдалд ахиц, амжилт олох, охид, эмэгтэйчүүдэд эрх олгох” 3-р зорилгын хүрээнд сурагчдад соёлын мэдрэмжийг хүндэтгэхийн зэрэгцээ жендэрийн уламжлалт ойлголтыг шүүмжлэлтэйгээр авч үзэх хандлагыг төлөвшүүлэхэд хувь нэмэр оруулах боломжтой гэж үзсэн.

Жендэрийн тэгш байдлыг хүлээн зөвшөөрөхөд тухайн улс үндэстний түүхэн явцад бүрэлдэн тогтсон үзэл хандлага нөлөөлдөг гэдэгтэй хүний эрхийн судлаачид санал нэгддэг. Тиймээс энэхүү тогтсон хандлагыг өөрчлөх, зөв хандлага төлөвшихөд нөлөөлөхийн тулд эх орныхоо түүхийн тодорхой үе бүрийг судлахдаа тухайн үед тогтож байсан хандлага, үзэл санааг сонирхон судалж, авах гээхийн ухаанаар хандах учиртай. Монголчуудын хувьд эх хүн, эмэгтэй хүнийг дээдэлдэг соёл уламжлалтай ч тэднийг нийгмийн амьдралд оролцуулах, шийдвэр гаргах түвшинд хэргэм зэрэг, эрх ямба олгох тал дээр “Эмэгтэй хүний үс нь урт, ухаан нь богино” гэх мэт хэвшмэл хандлага тогтсон байдаг нь нууц биш юм.

Иймийн тул Богдын Засгийн газраас 1911-1919 оны Монгол Улсын нийгэм, эдийн засаг, соёл”-ын сэдвийн хүрээнд ялангуяа, боловсролын бодлого, үйл ажиллагаатай холбоотой баримт, эх сурвалжтай ажиллуулахдаа жендэрийн тухай авч үзэх боломжтой. Тухайлбал, 1915 онд Богдын Засгийн газраас баталсан “Бага сургуулийн дүрэм”-ийн бүх заалтад зөвхөн “хөвгүүд” гэсэн заалт байгаа нь жендэрийн талаарх тогтсон хандлагатай хэрхэн холбогдох талаар ярилцаж, жендэрийн тэгш байдлыг хүлээн зөвшөөрч сурахад дэмжлэг үзүүлнэ.

Түүхийн хичээлийн агуулга их тул зөвхөн жендэр, хүйсийн тэгш байдлын талаар авч үзэх боломжгүй. Гэхдээ боловсролтой холбоотой түүхэн эх сурвалжтай ажиллах бүхий л үед энэ талаарх асуултыг тавьж болно. Жишээ нь, 1915 оны сургуулийн дүрмийг уншиж, Монгол улсын төр засгаас анх удаа дүрэм баталж, судлах хичээл, хичээлийн цаг зэргийг тогтоосон байгааг ярилцах явцдаа “Долдугаар зүйл. Бага сургуулийн танхимын хөвгүүдэд заан сургах зүйл ану:” хэсэгт “яагаад зөвхөн хөвгүүдэд гэж заасан юм бол? Энэ юутай холбоотой вэ? Охид сургуульд сурдаггүй байсан юм болов уу...” гэх мэт асуултыг тавьснаар жендэрийн талаарх монголчуудын тогтсон хэвшмэл хандлагын тухай ярилцлагыг өдөөх боломжтой.

Сургалтын хөтөлбөрийн агуулга (суралцахуйн зорилт): Богдын засгийн газраас үндэсний тусгаар тогтнол, эдийн засаг, аж ахуй, соёлын хөгжлийн талаар

авч хэрэгжүүлсэн бодлого, үйл ажиллагааг ойлгож, өнөөгийн байдалтай холбон ярилцана.

ТХЗ: Жендэрийн тэгш байдал: Жендэрийн тэгш байдалд ахиц, амжилт олох, охид, эмэгтэйчүүдэд эрх олгох:

ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт: Сурагч ахуй соёлын мэдрэмжийг хүндэтгэхийн зэрэгцээ жендэрийн үүрэг, хариуцлагын тухай уламжлалт ойлголтыг шүүмжлэлтэйгээр асуулт тавьж, хүлээн зөвшөөрч чаддаг болох

ТХЗБ-ын сэдэв: Жендэрийн тэгш бус байдал, уламжлалт жендэрийн үүрэг оролцоо, бүтцийн ялгаварлан гадуурхал (structural discrimination- ялгаварлан гадуурхлын шууд бус, хэвшмэл, ерөнхий хэлбэр)

Хичээлийн үндсэн агуулга

- 1911-1919 оны Монгол улсын соёлын түүхийн хүрээнд боловсролын тухай, түүн дотор анхны сургууль (иргэний) байгуулагдсан тухай судална. Үүний тулд:
 - Богд хааны тэргүүлсэн Засгийн газраас авч хэрэгжүүлсэн бодлого, үйл ажиллагааг эх сурвалж судлах замаар ойлгоно.
 - ... өнөөгийн байдалтай холбон ярилцахдаа дараах асуудлыг хөндөнө, үүнд:
 - өнөөгийн боловсролын байдал;
 - боловсрол яагаад чухал болох, охид яагаад сүүлд сургуульд явах болсон;
 - өөрийн боловсролын зорилгын талаар гэх мэт

ТХБ-той холбогдох байдал

- сургуулийн эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдийн тоог ашиглан жендэрийн тухай авч үзэх, тухайлбал, яагаад эрэгтэй хүүхдүүд суралцдаг байсан, охид цөөн буюу бараг байхгүй байгаа нь жендэрийн талаарх тогтсон хандлагатай хэрхэн холбогдох талаар хөндөх боломжтой.
- Бага сургуулийн анхны дүрэм болон өргөх бичгүүдэд шинжилгээ хийж, яагаад хөвгүүдийг суралцуулахыг онцолсны учир шалтгааныг хайх, олох замаар эмэгтэйчүүдийн талаарх уламжлалт (жендэр) ойлголтыг илрүүлнэ.
- Тогтсон хандлага, хоцрогдсон ёс уламжлалд шүүмжлэлтэй хандаж, жендэрийн тэгш байдлыг хүлээн зөвшөөрнө.

Хичээлийн үндсэн үйл ажиллагаа:

- Түүхийн эх сурвалжийг шинжлэх;
- Хэлэлцүүлэг хийх;

Хичээлийн явц: Эх сурвалжтай ажиллаж дараах даалгаврыг гүйцэтгэнэ үү.

I үе: Эх сурвалжийг унших

- Танил биш үгийг тэмдэглэх, утгыг тайлбарлах
- Түүхийн нэр томьёо, ойлголтыг ялгах, тайлбар бичих

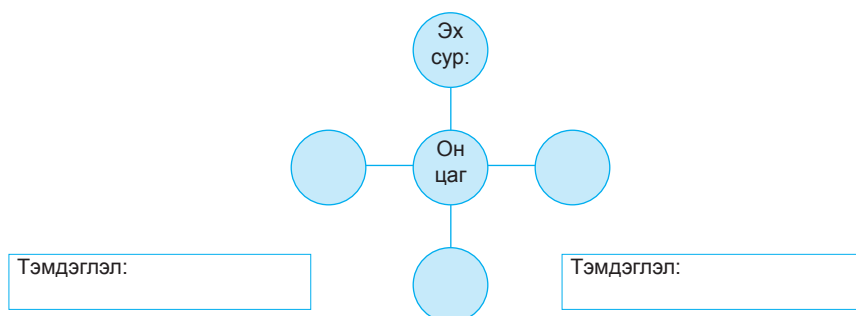
Тэмдэглэл /Анхаарах зүйл

- Түүхийн эх сурвалж, ялангуяа, анхдагч эх сурвалжийг уншихад хуучирсан үг хэллэг, тухайн үеийн нийгмийн амьдралд ашиглагдаж байсан нэр томьёо зэрэг сурагчийн хувьд “шинэ” үг хэллэг элбэг. Сурагчид ийм үгсийн утга, агуулгыг ойлгохгүйгээр түүхийн эх сурвалжийг шинжлэх боломжгүй юм. Мөн тухайн үеийн найруулга зүйн онцлог, хэв шинжийг монгол хэлний багштай ярилцан сурагчдад таниулах хэрэгтэй. Энэ уншилтын үр өгөөжийг дээшлүүлж, шинжилгээний чанарт нөлөөлнө.

II үе: Эх сурвалж шинжлэх**II.1. Дараах асуултын хүрээнд эх сурвалжийг шинжилнэ үү.**

- Он цаг, газар нутгийг тогтоох: Хэзээ, хаана болсон үйл явдал вэ?
- Түүхэн зүтгэлтнийг тогтоох: Хэн бэ? Юу хийдэг байв?....
- Агуулга-баримт, фактыг ялгах: Юу болов, хэн, юу гэж үзэв, бичив? Хэлэв?

Дараах хүснэгт, бүдүүвчийг ашиглаарай.

№	Эх сурвалж	Шинжилгээ			Тэмдэглэл
		Он цаг, газар нутаг	Түүхэн зүтгэлтэн	Баримт, үйл явдал	

II.2. Дараах асуултын хүрээнд ярилцана уу.

№	Түүхийн агуулгын хүрээнд	№	ТХЗ-той холбогдох хүрээнд
	Богд хааны тэргүүлсэн Засгийн газраас боловсролын талаар ямар арга хэмжээ авч явуулсан бэ?		Тухайн үед хэн боловсрол эзэмших боломжтой байв?
	Монгол улсад анх хэзээнээс сургуулийн дүрмийг баталж хүн амд боловсрол олгох асуудлыг тодорхой болгов?		Бага сургуулийн дүрмийн зүйл яагаад зөвхөн “хөвгүүдэд”, “хөвгүүд” гэх мэтээр заасан юм бол? Энэ юутай холбоотой вэ?
	Боловсролыг хөгжүүлэх нь улс орны нийгэм, эдийн засгийн хөгжилтэй хэрхэн холбогдох вэ?		Охид сургуульд сурдаггүй байсан юм болов уу...?
	Энэ үеийн боловсролын үйл ажиллагаатай холбоотой түүхэн гол үйл явдал, он цаг, түүхэн хүмүүсийн талаар ямар мэдээлэл авав?		Боловсрол эзэмших нь улс орны хөгжлөөс гадна хувь хүний хөгжилд ямар ач тустай вэ?

Тэмдэглэл/Анхаарах зүйл

- Хүснэгт ашиглан тэмдэглэл хийх нь эх сурвалжийн уншилтын чанарыг сайжруулж, анхан шатны шинжилгээ хийх арга юм. Хүснэгтийг оновчтой бөглөх замаар эх сурвалжийг анхан шатны байдлаар шинжилснээр дараагийн түвшний шинжилгээ хийх, шинжилгээний үр дүнг гаргах, боловсруулахад чухал.
- Бүдүүвчилж тэмдэглэснээр эх сурвалжуудаа харьцуулан шинжлэхэд илүү тустай байж болох юм. Тухайлбал, уншсан эх сурвалжуудаа он цагийн хувьд дээрх бүдүүвчид тэмдэглэснээр “1912-1917 он (олноо өргөгдсөний хоёрдугаар оноос олноо өргөгдсөний долдугаар он)-ы нийт 5 эх сурвалжийг шинжилсэн байна.” гэх байдлаар түүхэн цаг хугацааг илүү тодорхой авч үзэх боломжтой юм.

III үе: Хэлэлцүүлэг: ТХЗ-той холбогдуулан хэлэлцүүлэг хийнэ үү.**Тэмдэглэл/Анхаарах зүйл**

- Хэлэлцүүлгийн зорилго:
 - Сурагчид жендэрийн хэвшмэл хандлагад шүүмжлэлтэй хандаж, хүйсийн тэгш байдлыг хүлээн зөвшөөрөх ёстой талаар байр сууриа илэрхийлнэ.
- Хэлэлцүүлгийн зохион байгуулалт:
 - Сурагчдад хүрэлцэхүйц мэдээлэл өгсөн байна. (эх сурвалж болон нэмэлт мэдээллээс ашиглаарай.)
 - Байр сууриа илэрхийлэх аргыг ашиглана.
 - Оролцоог хангана.
- Баримтлах дүрэм:
 - Бусдын байр суурийг шүүмжлэхгүй, няцаана.
 - Няцаалт нь баримтад үндэслэнэ. (түүхэн болон эрх зүйн, ёс зүйн үндэслэлийг гол болгоно)
- Зорьж буй үр дүн:
 - Сурагч бүр жендэрийн хэвшмэл хандлагад шүүмжлэлтэй хандаж, хүйсийн тэгш байдлыг хүлээн зөвшөөрөх ёстой талаар 1-2 үндэслэл гаргасан байна.

IV үе: Дүгнэх: Дараах асуултаас ашиглан дүгнээрэй.

1. Эх сурвалжуудаас тухайн үеийн монголын соёл, боловсролын хөгжилтэй холбоотой ямар зүйлүүдийг мэдэж авав?
2. Эмэгтэй хүнийг нийгмийн амьдралд оролцуулах, шийдвэр гаргах түвшинд хэргэм зэрэг, эрх ямба олгох тал дээр монголчууд ямар байр суурьтай байсан бэ? Өнөө үед энэ тал дээр ямар өөрчлөлт гарав?
3. Тухайн үеийн төрийн бодлого нь эмэгтэйчүүдийн сурч, боловсрох эрхэд хэрхэн нөлөөлж байв? Энэ байдлыг өнөөгийн жендэрийн үүрэг, хариуцлагатай холбон тайлбарлавал ямар дүгнэлт хийж болохоор байна вэ?
4. Монголчуудын хувьд эх хүн, эмэгтэй хүнийг дээдэлж ирсэн уламжлалаас жишээ татвал...?

Эх сурвалж 1:

Эрдэмтэн Ж.Цэвээнээс Автономит монголын Гадаад яаманд өргөсөн Төрийн сургууль байгуулах тухай (1912.3.30) төслийн бичиг хийгээд Автономитын үеийн монголын бага, дунд сургуулийн дүрэм хэмжээг заасан баримт бичиг зэрэг нь тухайн үеийн монголын соёл боловсрол, сургалт хүмүүжлийн ажлын хөгжил дэлгэрлийг харуулах үнэтэй өв, чухал эх хэрэглэхүүн болох юм

Эх сурвалж: Монгол Улсын шинжлэх ухаан, I боть, 2000, 99-10 дахь тал.

1912 оны 3 дугаар сарын 30-нд Гадаад яаманд соёлын асуудал эрхэлсэн туслах түшмэлээр ажиллаж байсан Жамсраны Цэвээн Гадаад яаманд өргөсөн бичиг:

“Ван өршөөж” түмэн монголчуудын эрдэм дор нэвтрүүлэн аж байдлыг нь боловсруулан хүмүүжүүлэх зэргийн явдлыг өчүүхэн буриад Цэвээн надад дор бодомжилтугай хэмээн тушаасан билээ... Гадаадын олон хүчирхэг улсын хамаг чадал ану гагцхүү элдэв ухааны эрдэмд нэвтрэлцэн... зүйл бүрийн ухааныг өөр өөрийн төрөлх хэл дээр судалснаар энэ мэт хүчирхэг болжээ. Гадаад улсын сургууль гурван зэрэг бөгөөд дороос үзэх нь улам бүр гүн дэлгэрэнгүй болсоор амой... төрөлх хэлний ухаан, тоо бодлого, хэмжих зурах ухаан, дүрст бодисыг элдэвчлэх шинжлэх ухаан, ертөнц дэлхийн байдал... эрүүл биеийг сахиж элдэв өвчнийг сэргийлэх ёсон мэт суралцах ухаан цөөн бус.. дээр дурдсан нийт ухааны сургуулиас гадна... цэргийн сургууль, эмчлэх сургууль, багшийн сургууль, урлах сургууль, уурхай нээх, худалдаа нээх, тарианы аж, мал аж, сүү тосны аж гэх мэт ямагт нэгэн зүйл ухааныг эрхэлсэн сургууль маш олон болой... учир иймийн тулд хүсэхүй ану: ... гээд Да Хүрээнд дорд сургууль байгуулах, гадаад хэлнээс орос, хятад хэлийг сонгон үзүүлэх, дөрвөн аймагт сургууль байгуулах, сүү тос, мал аж сайжруулах сургууль байгуулах, ухаан бүрийн дэвтрүүдийг монголоор зохиолгох”

Эх сурвалж: БНМАУ.ТТА. “Зарлигаар тогтоосон Монгол улсын хууль зүйлийн бичиг” №7. 10-12 дахь тал

Тайлбарлах үг:

- Автономи, автономийн үе, ван,..... Да Хүрээ

Эх сурвалж 2:

1915 онд хэвлэн нийтэлсэн “Сургуулийн танхим байгуулж бага хөвгүүдийг эрдэм сургахуй нь” хэмээх сурвалж бичигт:

“Нэгэн зүйл. Нийслэл хүрээ ба олон хушуу, шавийн газар бага, дунд, дээд зэргийн сургуулийн танхим байгуулж бага сургуулиас үүсгэн зүйл бүрийн эрдэм чадлыг сургах зэрэг дэс буй. Олон хан, ван, гүнгийн хөвгүүд, дүү нараас эхлэн аливаа арван наснаас дээш арван таван наснаас дорогш ухаан сэргэлэн хөвгүүдийг цөм сургуульд оруулж тогтоосон дүрэм хэмжээг дагаж явуулмуй. Олон хошуудын бага сургуулийн хөвгүүдэд тогтоосон тоогүй, уул хушууны хүн амын үлэмж цөөний байдалд тэнцүүлэн сургуулилмуй. Нийслэл хүрээний бага, дунд хоёр сургуулийн хөвгүүд бүгд наян хүнээр тоо тогтооно”

Эх сурвалж: Монголын автономит үеийн сургууль, 1966, 7 дахь тал

1915 оны зун Богд хааны зарлигаар батлагдсан энэхүү Бага сургуулийн дүрмийн зарим гол зүйл:

“Нэгдүгээр зүйл. Бага сургуулийн танхимд олон чуулган аймаг, хошууд ба шавийн зэрэг газрын аливаа түшмэл тайж ба харц албат нарын хөвгүүдийг зарлан хуруулж сургуульд оруулан таван жилийн хугацааны дотор монгол бичиг үсэг заан сургаж, дараа цэцэн сэргэлэнг нь сонгон авч дунд зэргийн сургуулийн танхимд дэвшүүлэн оруулж зүйл бүрийн эрдэм чадал сургахуй дор тус болговоос зохимуй.

Хоёрдугаар зүйл. Бага сургуулийн танхимын энэхүү дүрэм хэмжээг зарлан явуулсан өдрөөс эхлэн хагас жилийн дотор Нийслэл Хүрээ, Маймаа хотын газраа

нэжгээд олон чуулган аймгийн хошууд ба шавийн зэрэг газар болбоос цөм өөр өөрийн харьяат хошуу ба шавийн тамгын хэрэг шийтгэх газар ба бүгдийн даргын зэрэг газар нэжгээдийг эрхгүй тус тус байгуулбаас зохимуй. Түүнээс бичиг үсэг сургах хөвгүүдийн тоог хүн амаар үлэмж цөөний байдалд тэнцүүлэн зохисыг үзэж

Зураг. Оросын консулын дэргэдэх Орос-Монгол орчуулагчийн сургуулийн багш, сурагчид, 1913 он

Эх сурвалж: Монголчууд XX зууны эхэнд зурагт түүх., Мон судар., 2011

сургуулилбаас зохимуй. Басхүү тогтоосон жилийн дотор монгол бичигт ор сайнаар боловсрогдогсдод харьяат багш өөр зүйлийн бичиг сургууль үйлдүүлбээс зохимуй. Хүн амаар үлэмжхэн, газар нутгаар уудам бөгөөд бага сургуулийн танхимын тоог нэмэгдүүлэн байгуулж, хөвүүд дүү нарын нэрийг хуваан илгээж, бичиг эрдэм сургахуй дор тус болгосугай хэмээвээс даруй өөрсдийн дураар нэмж байгуулбаас болмуй.

Тавдугаар зүйл. Бага сургуулийн танхимд нийслэл Хүрээ, Маймаа хотын газар болбоос хошуу, шавийг ялгахгүй бусад олон хошууд ба шавийн зэрэг газар бол цөм өөр өөрийн харьяат түшмэл, тайж ба харц албат нарын найман наснаас дээш арван наснаас доргош **хөвүүдийг** бүрнээ зарлан хуруулж сургууль дор оруулбаас зохимуй. Гагцхүү энэ хир албаны сургуулийг сая нээн хөгжүүлэх цаг тул анх удаа дор 18 наснаас доргош арван наснаас дээш бичиг үсэг сурч төсөөлөөгүй **хөвүүдийг** мөн цөм нэгэн адил зарлан хуруулж сургуульд оруулбаас зохимуй.

Долдугаар зүйл. Бага сургуулийн танхимын хөвгүүд дор заан сургах зүйл ану:

Нэгдүгээр: монгол үсгийн бичиг шастир,

Хоёрдугаар: энгийн тоо бодох сургууль,

Гуравдугаар: монгол ба бусад олон газрын байдал төлөв,

Дөрөвдүгээр: аж төрөхийг сайжруулах ёс,

Тавдугаар: Монголын хураангуй түүх

Зургадугаар: биеийн судал тамирыг сайжруулан боловсруулах зэрэг зүйлийг гол болгомуй. Бас ч эдгээр заан сургах бичиг дэвтрийг цөм сургуулийн хэргийг захиран шийтгэх яамнаас талбин олгомуй.

Есдүгээр зүйл. Нийслэл Хүрээ, Маймаа хотын бага сургуулийн танхимын сургуулийн хөвгүүдийг өдөр бүр могой цагийн эхэнд зарлан хуруулж, бичиг үсэг заан сургаад бичин цагийн эхэнд тарааж, өөр өөрийн гэр дор буцааваас зохимуй. Түүнээс бусад олон хошууд ба шавийн зэрэг газрын бага сургуулийн танхимын сургуулийн хөвгүүдийг цөм өөр өөрийн сургуулийн танхим дор үргэлжид суулган мөн өдөр бүр могой цагийн эхнээс бичин цагийн эхэн дор хүртэл бичиг үсэг заан

сургаваас зохимуй”

Эх сурвалж: МУУТА, Автономитын шинэ фонд, Эх бичиг. 6-31-38

Тайлбарлах үг:

- *Нийслэл Хүрээ, хошуу, шавь, тайж, харц албат, Маймаа хот, зааж сургах дэвтэр, могой цаг, бичин цаг, нугалбар бичиг, цэс, дэс*

Эх сурвалж 3:

1912 оны 4 дүгээр сарын 6-нд Нийслэл хүрээний бичгийн сургуульд орох хөвгүүдийг Хан Хэнтий уулын чуулганаас тодорхойлон ирүүлэхийг Дотоод яамнаас шаардсан бичигт:

“Илгээх бичиг

Өргөн тушаан илгээв. Тушаан явуулах учир эдүгээ Дотоод хэргийг бүгд захиран шийтгэгч яамнаас тушаан хүрч ирсэн бичигт тушаан явуулах учир: Эдүгээ олноо өргөгдсөний тэргүүн оны өвлийн сүүл сарын гучнаа дотоод яамнаас айлтгасан нь: Аливаа насан бага ван, гүн, засаг, тайж ба тэдний хөвгүүд, дүү нарыг авч олон үсэг бичгийн сургуульд оруулж боловсруулах явдлыг хичээнгүйлэн нугалбар бичиж айлтгаад... Иймийн тулд үүнийг Цэцэн хан олон хошуудад хуваан явуулж тушаагаад өөр өөрийн харьяат ван, гүн, засаг, тайж нар мөн тэдний хөвгүүд дүү нарын дотроос арван наснаас дээш хорин насанд үл хүрсний нь уул тушаасан ёсоор өөр өөрийн хүчнийг хэрэглүүлэн мордуулж цөм тогтоосон болзооны урьд нийслэл Хүрээнд гүйцэн ирүүлж тухайд түүгээр дотоод яамны газар илгээн одуулж, сургуульд оруулахуйд бэлтгүүлэхээс гадна, сургуульд оруулбаас зохих арван наснаас дээш хорин нас үл хүрэх ван, гүн, засаг, жич тэдний хөвгүүд дүү нар өөр өөрийн хэд болох ба хэн нэртэй, хэдэн настай болох явдлыг тус тус тодорхойлсон цэс үйлдэж энэ жил хаврын сүүл сарын шинийн нэгэнд дэсээр /зэргээр/ мэдүүлэн ирүүлээд уламжлан мэдээллэхүйд бэлтгүүлэе. Үүнийг басхүү сайд жанжин ван танд явуулаад байцаан үзүүлсүгэй. Үүний тул өргөн тушаан илгээв. Олноо өргөгдсөний хоёрдугаар он, цагаан сарын арван есөн”

Эх сурвалж: МУУТА, Автономитын шинэ фонд.Эх бичиг. 6-31-39

1912 оны 04 дүгээр сарын 17-нд илгээсэн “Нийслэл хүрээний сургуульд явуулах хөвгүүд, дүү нарыг тодорхойлон Хан Хэнтий уулын чуулганд засаг бэйс нар-Мандахын хошуунаас өргөсөн бичиг”:

“Өргөх бичиг

Бэйсийн зэрэг ахай засгийн улсад туслагч гүн Нармандах түшмэдийн бичиг. Дотоод хэргийг бүгд захиран шийтгэгч яамны дэд сайд Хан Хэнтий уулын чуулганы дарга засаг цэцэн чин ван танаа өргөв. Мэдүүлэх учир. Эдүгээ сайд чуулганы дарга танай газраас Дотоод Яамнаас аливаа насан бага ван, гүн, засаг, тайж ба тэдний хөвгүүд дүү нарыг авч олон бичиг үсгийн сургуульд оруулж боловсруулах явдлыг айлтгаад Зарлиг ёсоор болгогтун гэснийг хичээнгүйлэн дагаж тушаан хүрч ирснийг сийрүүлэн өөр өөрийн харьяат ван, гүн, засаг, тайж мөн тэдний хөвгүүд дүү нарын дотроос арван наснаас дээш хорин нас үл хүрэх нь уг тушаасан ёсоор болзооны урьд нийслэл Хүрээнд илгээн одуулж сургуульд оруулахаас гадна, тэдний нэр, нас зэргийг тодорхойлон цэс үйлдэж хаврын сүүл сарын шинийн нэгэнд мэдүүлэн ирүүлэе гэх зэргээр тушаасан. Үүнд: бэйс Нармандах миний хөвгүүн тэргүүн зэрэг

тайж Шагдаргочоо арван найман настай болохоос өөр хөвгүүн дүү наргүй тул цэс үйлдэж мэдүүлсэн явдлыг хамтаар гаргаж үүний тул өргөв. Олноо өргөгдсөний хоёрдугаар он. Хоёр сарын хорин долоон”

Эх сурвалж: МУУТА, Автономитын шинэ фонд. Эх бичиг. 6-31-39.

Тайлбарлах үг:

- *Бэйс, олноо өргөгдсөний хоёрдугаар он*

Эх сурвалж 4:

1917 оны 04 дүгээр сарын 05-нд гаргасан “Халх дөрвөн аймаг, хошуу шавийн газар байгуулагдсан 49 сургуулийн тухай” хэмээх түүхийн эх сурвалж:

“Өргөн тушаан илгээв

... Энэ завсар... цэцэн чин ван Гомбосүрэн, бэйс Сансрайдорж, Гомбосүрэн, гүн Дамдинжав, Засагт хан аймгийн ахай бэйс Цэрэндорж, Сайн ноён хан аймгийн цэцэн ван Наянт, сайд далай чойнхор ван Цэдэнсодном, сайд ван Жамьяандорж, ван Гүргэмжав, бэйс Норовжамцан, бэйс Сандагдорж, Ядамжав, сайд түшээ гүн Цогт-Очир, Билбэбүү, Үржинжав, Товчинжамц, Лувсанхайдав, Дашдорж, Мөнх-Очир, Гончигчойнжин, Бариарагчаа, Пүрэвжав, Чүлтэм, зая бандид хутагт, наранхутагт, хамбахутагт номун хан, эрдэнэ мэргэн ноён хутагт, шива ширээт хутагт, чин сүжигт номун хан нарын хошуу шавь дөчин есөн газраас бага сургуулийн танхим нээж байгуулсан зэрэг учрыг тус тус тодорхойлон гаргаж удаа дараа өргөн мэдүүлсэн... Үүний тулд өргөн тушааж илгээв. Олноо өргөгдсөний долдугаар он хоёрдугаар сарын арван дөрвөн”

Эх сурвалж: МУУТА, Автономитын шинэ фонд. Эх бичиг. 6-31-39

1915 онд гарсан бага ба дунд сургуулийн дүрмийн 4 дүгээр зүйлд дараах адил заалт оржээ. Үүнд:

“Аливаа хан, ван, гүн, түшмэл, тайж ба баялаг ард ганц нэгэн хүн буюу эсвэл хэд хэдэн хүн хоршоолон нийлж, дуртайяа өөрийн хөрөнгөөр Нийслэл Хүрээ ба олон чуулган аймаг шавийн зэрэг газраа (бага) дунд зэргийн сургуулийн танхим тусгайлан байгуулж, хөвгүүд дүү нарыг олон зүйлийн эрдэмд сургасугай хэмээх нь буй аваас даруй өөр өөрийн харьяат дээд газраа мэдүүлээд уламжлан сургуулийн хэргийг захиран шийтгэх Яаманд тодорхойлон мэдүүлж тогтоосон дүрмийн ёсоор шийтгүүлэхээс гадна, өөрийн хөрөнгөөр сургуулийн танхим байгуулагсдыг сургуулийн хэргийг захиран шийтгэх Яамнаас зарлигийг гуйн айлтгаж хэтэрхийгээр сайшааж хөхиүлбээс зохимой”

Эх сурвалж: Монголын автономит үеийн сургууль, 1966, 21 дэх тал

Тайлбарлах үг:

олноо өргөгдсөний долдугаар он

Багшид зориулсан мэдээлэл:

НҮБ: Эмэгтэйчүүдийг алагчлах бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенц (CEDAW): НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 1979 оны 12 дугаар сарын 18-ны өдрийн 34/180 тоот тогтоолоор баталсан тус конвенц нь жендэрт суурилсан

хүчирхийлэлтэй тэмцэх чиглэлээр гарсан эрх зүйн гол баримт бичиг бөгөөд энэ асуудлаар гарсан хожмын тогтоол, зөвлөмжүүдийн тулгуур баримт бичиг болсон юм. Энэхүү Конвенцыг хэрэгжүүлэх зорилгоор Конвенцын хорооноос 1989, 1992 онуудад зөвлөмж, тогтоолууд гаргасан байдаг. Монгол Улс энэхүү Конвенцод 1981 онд нэгдэн орсон бөгөөд 4 жил тутам Конвенцын хэрэгжилтийн талаар тайлан тавьж, хэлэлцүүлж ирсэн байна.

Венийн тунхаг бичиг: Австрийн Вена хотод 1993 оны 06 дугаар сарын 25-ны өдөр болсон Хүний эрхийн дэлхийн бага хурлаас эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийлэл нь хүний эрхийн зөрчил болохыг тэмдэглэж, улмаар төгсгөлийн баримт бичиг болох “Венийн тунхаглал”-д нийгмийн болон гэр бүлийн харилцаанд эмэгтэйчүүдийг хүчирхийлэх бүх хэлбэрийг устгахын чухлыг онцлоод, улс гүрнүүдэд бэлгийн дарамт, мөлжлөг, жендэрийн тэгш бус байдлыг халахад чиглэсэн арга хэмжээ авахыг уриалсан байна. Энэхүү тунхаг бичгийн уриалгын дагуу Монгол Улс олон арга хэмжээ авч хэрэгжүүлсэн бөгөөд НҮБ-ын тогтолцооны хүрээнд батлагдан гарсан хүний эрхийн гэрээ, конвенц, нэмэлт протоколуудад нэгдэн орох чухал хөшүүрэг болсон юм.

Эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийллийн асуудал хариуцсан тусгай илтгэгч: НҮБ-ын Хүний эрхийн комисс 1994 онд эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийллийн асуудлаар ажиллах тусгай илтгэгчийг томилсон бөгөөд олон улсын эмэгтэйчүүдийн байгууллагын шаардлагад үндэслэн гаргасан уг шийдвэр нь эмэгтэйчүүдийн эрхийг хамгаалах салбарт гарсан томоохон ахиц дэвшилд тооцогддог.

Тусгай илтгэгчийн гол үүрэг нь эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийллийн нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийж, жил бүр Женев дэх хүний эрхийн комисст танилцуулах явдал юм.

Эмэгтэйчүүдийг хүчирхийлэхийн эсрэг тунхаглал: НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей 1993 онд Эмэгтэйчүүдийг хүчирхийлэхийн эсрэг 6 зүйл бүхий тунхаглал гаргасан. Уг тунхаг бичгийн 4-р зүйлд эмэгтэйчүүдийг хүчирхийлэхийн эсрэг үндэсний хэмжээнд төлөвлөгөө гарган, холбогдох санхүүжилтийг шийдвэрлэн санаачилгатай ажиллахыг уриалсан байдаг.

Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллага: Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллага нь дэлхий нийтэд тулгамдсан эрүүл мэндийн асуудлыг тодорхойлох, судалгааны хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх, стандарт нормуудыг боловсруулах, нотолгоонд суурилсан бодлогыг санал болгох, улс орнуудад техникийн дэмжлэг үзүүлэх, хяналт үнэлгээ явуулах үйл ажиллагааг удирдан чиглүүлдэг, НҮБ-ын Эрүүл мэндийн асуудал эрхэлсэн агентлаг юм. Тус байгууллагаас 1996 онд гэр бүлийн хүчирхийлэл нь нийгмийн эрүүл мэндийн салбарын нэн тулгамдсан асуудал болохыг онцлон тогтоол гаргаж 1997 онд хүчирхийлэлд өртсөн эмэгтэйчүүдэд эмнэлгийн тусламж үйлчилгээ үзүүлэх удирдамжийг баталсан билээ^{18, 19}.

Жендэр ба хүйсийн тэгш байдлын тухай үзэл баримтлал: Жендэр бол улс төр, эрх зүй, эдийн засаг, нийгэм, соёлын ба гэр бүлийн харилцаанд эрэгтэй, эмэгтэй хүний гүйцэтгэх үүрэг, хүлээх хариуцлага, тэдний нийгэмд эзлэх байр суурийн талаар уламжлан тогтсон, түүхэн явцад хувьсан өөрчлөгддөг ойлголт, үзэл, хандлага юм.

Харин хүйс гэдэг бол эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүсийн биологийн болон бие махбодын

18 <http://www.legalinfo.mn/law/details/1285?lawid=1285>

19 <http://mn-nhrc.gov.mn/hrd/ViennaDeclarationProgrammeActionBrochure.pdf>

ялгаатай байдал юм. Хүйс нь биологийн ялгаатай байдал бөгөөд төрөлхийн, заяагдмал учраас хүн хүйсээ сонгож төрөх боломж байдаггүй. Тэгвэл жендэр нь энэхүү төрөлхийн өөрчлөгдөшгүй байдалтай холбоогүй, харин боловсрол, гэр бүл, сургууль, нийгэм, найз нөхөд болон биднийг хүрээлэн буй орчноос хамаарсан ойлголт юм. Жишээлбэл, хүүхэд хүйсийн хувьд эмэгтэй боловч өөрийгөө нийгэмд эрэгтэй хүнээр хүлээж авахыг хүсэж байвал түүнийг бид хүйсийн хувьд эмэгтэй боловч нийгмийн байр суурийг нь эрэгтэй хүний адил хүлээн зөвшөөрөх ёстой болдог.

Жендэр ба хүйсийн ялгаа

Жендэр	Хүйс
Эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүсийн нийгмийн үүрэг ялгаатай байдал өөрчлөгдөх боломжтой.	Эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүсийн биологийн болон физикийн ялгаатай талууд өөрчлөгдөшгүй.
Нийгэмд төлөвших явцад соёл, уламжлал, нийгмийн харилцааны нөлөөгөөр бий болдог	Төрөлхийн, байгалиас заяасан.
Бүс нутаг, түүхэн хугацааны явцад өөрчлөгддөг ойлголт.	Дэлхий дахинд ижил ойлголт
Хүүхэд асрах үүргийг ихэвчлэн эмэгтэйд ногдуулах боловч заавал тийм байх ёстой гэсэн үг биш	Зөвхөн эмэгтэй хүн жирэмслэх, хүүхэд төрүүлэх боломжтой.
Эрэгтэй хүн тооцоолохдоо, эмэгтэй хүн мэдрэмжээрээ илүү	Эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүс булчингийн масс, физик хүч чадлаараа ялгаатай.
Эрчүүд гэр бүлээ тэжээн тэтгэдэг	Эрчүүд сахал тавьдаг г.м

Жендэрийн хэвшмэл үзэл гэж юу вэ?: Улс төр, эдийн засаг, нийгэм, соёлын ба гэр бүлийн харилцаанд эрэгтэй, эмэгтэй хүний гүйцэтгэх үүрэг, эдлэх эрхийн талаар хүйсийн шинжээр уламжлан тогтсон ялгаатай ойлголт, хандлагыг жендэрийн хэвшмэл үзэл гэдэг. Өөрөөр хэлбэл эрэгтэй учраас, эсвэл эмэгтэй учраас гэсэн шалтгаанаар тэдэнд ямар нэг онцгой үүрэг ногдуулдаг нь эрэгтэй болон эмэгтэй хүмүүсийн шинж чанар, байдал төрх, зохих үүргийн талаарх итгэл үнэмшил юм.

Эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүсийн талаарх хэвшмэл үзэл

Эмэгтэйчүүдийн талаарх уламжлалт хандлага	Эрэгтэйчүүдийн талаарх уламжлалт үзэл
• Эмэгтэй хүний үс нь урт, ухаан нь богино; • Оргүйгээс охинтой нь дээр; • “Төрийн ажлыг эрчүүд цэгцэлж, гэрийн ажлыг эмэгтэйчүүд хийдэг” • Эмэгтэй хүн амжилттай явахад хэн нэгэн тусалсан, эсхүл ямар нэг буруу аргаар энэ амжилтад хүрсэн гэж үзэх хандлагатай • Харилцаанд идэвхтэй, санаачилгатай орох чадвартай эмэгтэй хүнийг аманцар, хэрүүлч, амбицтай г.м сөрөг хандлагаар үнэлдэг г.м	• Эрхийн тэргүүн, гэрийн эзэн, ноён нуруу • Эр муу ч эмийн дээр • Эрэгтэй хүнийг амжилтад хүрэхэд өөрийг нь чадалтай, сайн гэж үнэлэх хандлагатай • Идэвхтэй харилцаанд орох чадвартай эрэгтэй хүнийг нийтэч, наргианч, сэргэлэн г.м эерэг хандлагаар үнэлдэг г.м

Жендэрийн тэгш бус байдал: Аливаа стандарт, хэм хэмжээ, үйлдэл, эс үйлдэхүй нь хүнийг эсрэг хүйсийн хүнээс ялгаатай байдалд хүргэхийг жендэрийн тэгш бус байдалд хамааруулан авч үзнэ. Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хуульд “жендэрийн ялгаварлан гадуурхалт” гэж улс төр, эрх зүй, эдийн засаг, нийгэм, соёлын ба гэр бүлийн харилцаанд болон аливаа бусад салбарт эрэгтэй, эмэгтэй хүнийг хүйсийн шинж, гэрлэлтийн байдлаар ялгаварлах, үгүйсгэх, хязгаарлах үйлдэл, эс үйлдэхүйг” гэж заажээ.

Эрэгтэй болон эмэгтэй хүний ялгаа нь тэдний юуг чухал болон шийдвэрлэх ач

холбогдолтой гэж үзэхээс үүдэлтэй байдаг. Аливаад хандах хандлага болон үйл ажиллагаа нь юуг бодит хүч гэж үздэгээс үүдсэн тэгш бус харилцаа үүсгэдэг. Ихэнх нийгэмд эмэгтэйчүүд эрчүүдээс сул дорой гэж үздэгээс эрх болон боломж нь хязгаарлагдмал байдаг. Энэ нь бидний бие махбодын ялгаа гэхээсээ нийгэм дэх тэгш бус хэм хэмжээ, нөхцөл, үнэт зүйлтэй холбоотой.

Хүйсийн тэгш байдал: Хүйсийн тэгш байдал гэдэг нь эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүсийн ажил мэргэжил болон хөгжих боломж тэгш байх тухай ойлголт юм. Тэгш байдал нь зөвхөн эмэгтэйчүүдийн эрх ашгийг хангах тухай ойлголт биш, харин аль аль хүйсийн ялгаваргүй байх тухай асуудал юм. Эрэгтэй ч бай, эмэгтэй ч бай улс төр, эдийн засаг, нийгэм, соёлын хөгжил болон үнэт зүйлс зэрэг тэдний хүний эрхийг хангах тухай асуудал юм.

Монгол Улсын Үндсэн хууль 16 дугаар зүйл: 11/ улс төр, эдийн засаг, нийгэм соёлын амьдрал, гэр бүлийн харилцаанд эрэгтэй, эмэгтэй тэгш эрхтэй. Гэрлэлт нь хуулиар тогтоосон насанд хүрсэн эрэгтэй, эмэгтэй хоёрын тэгш эрх, сайн дурын харилцаанд үндэслэнэ. Гэр бүл, эх нялхас, хүүхдийн ашиг сонирхлыг төр хамгаална;

Жендэрийн тэгш байдлын тухай хууль: 4 дүгээр зүйлийн 4.1.2-т “жендэрийн эрх тэгш байдал” гэж эрэгтэй, эмэгтэй хүн улс төр, эрх зүй, эдийн засаг, нийгэм, соёлын ба гэр бүлийн харилцаанд тэгш эрхтэй оролцож, эдийн засаг, нийгэм, соёлын хөгжлийн үр шимээс тэгш хүртэж, хөгжилд эрх тэгш хувь нэмрээ оруулснаар жендэрийн ялгаварлан гадуурхалтаас ангид байхыг”;

Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах үндсэн зарчмууд:

- жендэрийн тэгш эрхийн зарчим: эрэгтэй, эмэгтэй хүн бүр улс төр, эдийн засаг, нийгэм, соёл, гэр бүлийн ба бусад харилцаанд тэгш эрхтэй байх, нийгмийн амьдралд адил оролцох, хөгжлийн үр шим, нийгмийн баялгаас тэнцүү ашиг хүртэх боломж, нөхцөлийг хангах;
- ялгаварлан гадуурхахгүй байх зарчим: эрэгтэй, эмэгтэй хүн бүр нас, хүйс, ажил, албан тушаал, үзэл бодол, гэрлэлтийн байдал, боловсролын ялгаа зэргийг үл харгалзан ялгаварлан гадуурхалт, хязгаарлалтгүйгээр хүний эрх, эрх чөлөөг эдлэх;
- төрийн хариуцлагын зарчим: төр эрэгтэй, эмэгтэй хүний эрх тэгш байдлыг хангах талаар Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ, бусад хууль тогтоомжоор ногдуулсан үүргээ биелүүлэх, түүний үр дүнгийн төлөө хариуцлага хүлээх;
- жендэрийн мэдрэмжтэй бодлогын зарчим: хууль тогтоомж, төрийн бодлого, хөтөлбөр, төлөвлөгөө, төсөлд жендэрийн үзэл баримтлалыг тусгах замаар хөгжлийн бодлогыг жендэрийн агуулгатай болгох;
- жендэрийн мэдээлэл хүртээмжтэй байх зарчим: хүйсээр ангилсан албан ёсны статистикийн болон бусад мэдээллийн ил тод, нээлттэй, хүртээмжтэй байдлыг хангах.

5.3 НИЙГЭМ СУДЛАЛ

5.3.A. СУУРЬ БОЛОВСРОЛЫН НИЙГЭМ СУДЛАЛЫН ХИЧЭЭЛИЙН ТХБ-Д ОРУУЛАХ ХУВЬ НЭМЭР

ЕБС-ийн VII-IX ангид нийгмийн ухааны хичээлийг судалснаар сурагчид “Нийгмийн шинжлэх ухааны хэл болон шинжлэн судлах, танин мэдэхүйд суралцан, хамтран ажиллах чадвартай, ардчиллын үнэт зүйлсийг эрхэмлэгч, бүтээгч иргэн” болж төлөвших юм. Сурагчид нийгмийн шинжлэх ухааныг судлах явцдаа:

- идэвхтэй бүтээлч, эрэл хайгуул хийх замаар нийгмийн үйл явдал, үзэгдлийг шинжлэн судлах;
- нийгэмд болж буй үйл явдал, үзэгдлийн талаар өөрийн байр, суурь үзэл бодлоо илэрхийлэх, тайлбарлах;
- өөрийн орон нутаг, хүрээлэн буй орчин, бодит амьдрал, үйл ажиллагаанд тулгарч буй асуудал бэрхшээлийг шийдэх арга, хувилбарыг дэвшүүлэх;
- ардчиллын үнэт зүйлийг эрхэмлэн, эрх, үүрэг, хариуцлагаа ухамсарлах зэрэг тухайлан нийгмийн ухааны сургалтаар эзэмших тусгай чадвараа хөгжүүлж байдаг.

Сурагчид нийгмийн ухааны хичээлээр дээр тэмдэглэсэн чадварыг хөгжүүлснээр ТХБ-д тус хичээлийн оруулах хувь нэмэр хангагдах юм.

Суурь боловсролын нийгмийн ухааны сургалтын цөм хөтөлбөрийн²⁰ агуулга (суралцахуйн зорилт) болон ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, ТХЗБ-ын сэдэв бүрийг холбогдох байдлаар нь шинжилснийг өмнө танилцуулсан бөгөөд шинжилгээний үр дүнгээс харахад ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, сэдэвтэй уялдаж болох цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт 12 байгаа бөгөөд тэдгээр нь тогтвортой хөгжлийн 10 зорилт, ТХЗБ-д хамаарах 14 суралцахуйн зорилт, сэдэвтэй уялдаж байсан билээ. Эндээс бид суурь боловсролын нийгмийн ухааны сургалтын цөм хөтөлбөрийн зарим агуулга, суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэхэд сурагчид тогтвортой хөгжлийн талаарх ойлголт, мэдлэгээ гүнзгийрүүлж, тогтвортой хөгжлийн боловсролын тодорхой чадвар, чадамжид суралцах боломжтой гэсэн дүгнэлт хийсэн.

Нийгмийн ухааны суралцахуйн зорилтыг ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдэвтэй уялдуулж хэрэгжүүлснээр сурагчдад ТХБ-ын цогц чадамжийг хөгжүүлэхэд тодорхой хэмжээгээр дэмжлэг, хувь нэмэр болж байна. Ялангуяа, шүүмжлэлт сэтгэлгээ, хамтран ажиллах, өөрийгөө танин мэдэх, хэм хэмжээний цогц чадамжийг хөгжүүлэхэд илүү хувь нэмрээ оруулах боломжтой байна. Сурагчдын эдгээр цогц чадамжийг хөгжүүлснээр орон нутаг, улс үндэстэн цаашлаад дэлхий нийтийн ТХ-ийн зорилгыг хэрэгжүүлэхэд хувь нэмэр болох ач холбогдолтой юм.

20 БСШУ-ны сайдын тушаал А/302., 2016.07.10, нэгдүгээр хавсралт., БСШУ-ны сайдын тушаал А/277, 2016.06.27

Нийгмийн ухааны хичээлд ашиглах ТХЗ-ыг хангах сургалтын арга

№	Бүлэг арга	Тайлбар
1	Бодит үйл ажиллагаанд оролцох	Эдгээр нь нийгмийн ухааны хичээлийн шинжлэн судлах арга барилыг эзэмшүүлэх нийтлэг аргууд бөгөөд судалгаа, шинжилгээ хийх аргыг орон нутгийн нийгэм, эдийн засагтай холбоотой асуудлыг тодорхойлоход, бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэх аргыг кейс, тохиолдол шинжлэхэд, бодит үйл ажиллагаанд оролцох аргыг нийгмийн ухааны хичээлээр эзэмшсэн мэдлэг, чадвараа амьдрал, практикт хэрэгжүүлэн асуудлаа шийдвэрлэхэд түлхүү ашиглаж байна.
2	Шинжилгээ/судалгаа хийх	
3	Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэх	
4	Алсын хараатай болох	

Энэхүү шинжилгээг хийхдээ цөм хөтөлбөрийн агуулга (суралцахуйн зорилт) нь үзэл санаа, агуулга, эзэмшүүлэх чадвараараа ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдэвтэй хэрхэн уялдаж байгаад анхаарсан болохыг энд тэмдэглэж байна.

Хүснэгт 5.9. Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интегерац (Нийгэм судлал)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Анги		ТХЗБ		Арга зүй				Цогц чадамж		
	VII	VIII IX	TX3б-ын сэдэв	TX3б-ын суралцахуйн зорилт	6	7				8	9
						Бодит үйл ажиллагаанд оролцох (компанит ажигл, тэмдэглэлт өдөр, ...)	Шинжилгээ/ судалгаа хийх (судалгааны төсөл, кейс судалгаа, загварчлал)	Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэх (хэлэлцүүлэг, ...)			
Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт					Үндэслэл, тайлбар			Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар /суралцахуйн удирдамж, сурах бичиг, бусад/	Үндэслэл, тайлбар		
1	8, 1.3. Орон нутгийн хөгжилд өөрийн хувь нэмрээ оруулах, идэвх санаачилгатай оролцох талаар шинэ санаа хувилбаруудыг дэвшүүлэхийн зэрэгцээ бусдыг уриалах оролцуулахад нөлөөлөх чадварт суралцуулна	□	8	TX301.3Y1, TX301.C909.	Агуулга: Тогтвортой хөгжлийн чиглэлээр орон нутгийн хөгжилд тулгамдаж буй асуудлуудыг чухалчлан авч үзэх, Тухайлбал: Суралч өөрийн орон нутгийн хүмүүсийн аж байдлын талаар судлан тусламж, дэмжлэг шаардлагатай ядууралд өртөж байгаа айл өрх, хүмүүст туслах ажлыг санаачлах, түүнийг орон нутгийн засаг захиргааны байгууллага, болон хувийн хэвшлийнхэн, ард иргэдтэй хамтран хэрэгжүүлэх замаар орон нутгийн хөгжилд хувь нэмрээ оруулах.	1	□	□	Орон нутаг дахь ядуурлыг бууруулахад өөрийн хувь нэмрийг оруулахын тулд зарим судалгаа шинжилгээндүүдийг хийж түүний үр дүнд үндэслэн бодит үйл ажиллагааг зохион байгуулж болно. Үүнд: Орон нутгийн хүмүүсийн аж байдлын судалгаа хийх Ядуурлыг бууруулахад чиглэсэн арга хэмжээний талаар ард иргэдээс санал асуулга авах Санал асуулгын үр дүнд үндэслэн ядуурлыг бууруулахад чиглэсэн бодит үйл ажиллагааг бусадтай хамтран зохион байгуулж болно.	10	Орон нутгийн тогтвортой хөгжлийн асуудалд санаа тавин, түүнийг шийдвэрлэх талаар байгууллага болон хүмүүстэй хамтран ажиллаж бусдын хэрэгцээ шаардлага, үзэл бодол, үйл хөдлөлийг хүндэтгэх чадварт суралцах тул-5 Тусламж дэмжлэг шаардлагатай хүмүүсийн тогтсон хандлага, дадал болон засаг захиргааны байгууллагын тээгэнд зориулсан үйл ажиллагаанд шүүмжлэлтэй хандан асуудал дэвшүүлэн шийдвэрлэхэд санаачилгатай оролцох тул-6
1. Хувь хүн ба нийгэм	8, 1.3. Орон нутгийн хөгжилд өөрийн хувь нэмрээ оруулах, идэвх санаачилгатай оролцох талаар шинэ санаа хувилбаруудыг дэвшүүлэхийн зэрэгцээ бусдыг уриалах оролцуулахад нөлөөлөх чадварт суралцуулна	□	8	TX306.3Y2, TX306.C908.	Агуулга: ТХ-ийн чиглэлээр орон нутгийн хөгжилд тулгамдаж буй асуудлыг чухалчлан авч үзэх. Тухайлбал: Өөрийн орон нутгийнхаа усны нөөц, цэвэр усны хангамж нь хүмүүсийн ахуй амьдрал болон байгалийн тэнцвэрт байдалд хэрхэн нөлөөлж буйг авч үзэх, цаашид усыг зөв зохиистой ашиглах менежмент, шийдлийн талаар санал дэвшүүлэх	1	□	□	Суралч өөрийн орон нутгийнхаа усны нөөц, цэвэр усны хангамжийн талаар судалгаа, тооцоолол хийх Цаашид орон нутгийн усны талаарх менежментийг зохиистой, боловсронгуй болгох талаар санал, санаачилга дэвшүүлэх Усыг зохиистой хэрэглэх талаар уриалга гаргах	9	Усны зөв зохиистой шийдэл, менежмент нь байгаль экологийн тэнцвэрт байдалд хэрхэн нөлөөлөх улмаар хүмүүсийн эрүүл мэнд, ахуй амьдралын сайн сайхан байдлаа харицан хамаарч байдаг талаар үргэлсэн тогтолцоот сэтгэлгээний чадвараа хөгжүүлж буй хэрэг болно.

8. 1,2.Орон нутгийн хүрээнд тулгамдаж буй асуудал нь хүмүүсийн байр суурь, үүрэг, соёлын ялгаанаас хэрхэн хамаарч байгааг тодруулах замаар нийгмийн бүрдэл хэсгүүдийн хооронд зөрчил үүсэх нөхцөлийг дүгнэн эхэлж зөрчлийн зөрчлөөс сэргийлэх арга замд суралцана.	□	8	Агуулга: Өөрийн орон нутаг дахь нийгмийн бүрдэл хэсгүүдэд тэдгээрийн байр суурь, үүрэг, соёлын ялгаатай байдлыг, түүнээс үүсэх зөрчлийн эерэг болон сөрөг талыг тодруулах. Тодруулган авч үзэх: Суратч өөрийн улс орон болон ахуй соёл дахь жендэрийн тэгш бус байдлын талаар судлан, дэлхийн улс орнуудад жендэрийн тэгш байдлыг хэрхэн хангаж байгаагай харьцуулах	□	□	Соёлын ялгаатай байдлаас шалтгаалан орон нутагт ямар зөрчил, маргаан гардаг талаар бодит кейс тохиолдлыг шинжлэх, эдгээрт байгаа зөрчлийн талаар дүгнэн хэлэлцэх тухайлбал, Үндэстэн, ястнуудын соёл, уламжлал, заншил, шашин шүтлэг зэргээс үүдэн гарч буй зөрчил, маргаан нь тэдэнд хэрхэн нөлөөлж буй талаар хамтаараа хэлэлцэж, зөв зохистой шийдлийг санал болгох, хүлээн зөвшөөрүүлэх бусдад нөлөөлөх ажлыг хийж болно.	□	Ялгаатай байдлаас үүдэн гарч буй зөрчил, маргааны тухай бодит кейс тохиолдлыг шинжлэх замаар хүний эрхийн хэрэгжилтэд шүүмжлэлтэй хандах чадвараа хөгжүүлнэ.	
1. Хувь хүн ба нийгэм	9. 2,2.Соёл бол үнэт зүйлсийн тогтолцоо болохыг ухааран ойлгож хүндэтгэх, дээдлэх, өвлөх үүргээ ойлгох хүсэл эрмэлзлэлтэй болно	6	Агуулга: Соёл бол үнэт зүйлсийн тогтолцоо болохыг авч үзэн, уламжлалт соёл, зан үйлийг хүндэтгэх, дээдлэх, өвлөх хүсэл эрмэлзлэлтэй болох. Тодруулган авч үзэх: Байгаль орчинтой харилцах, хамгаалахад чиглэсэн уламжлалт соёл, зан үйлүүд нь бидний амьдарч орчин тойронд хэрхэн нөлөөлдөг болохыг хэлэлцэх замаар тогтвортой хөгжлийг хөхиүлэн дэмжихэд суралцах	□	□	1	Өөрийн орны онцлог соёл, үнэт зүйлс болон тэдгээрийн уламжлалын өвлөлдөгч буй байдлыг, уламжлалт зан үйлийн байдалыг үзүүлэх зэрэг нөлөөллийн талаар хэлэлцэх, орчин цагт уламжлалт зан үйл, дэг хаягийг хүндэтгэн, дээдлэхгүй байснаар байгальд үзүүлж буй хор хохиролд дүн шинжилгээ хийх, ирээдүйд байгальд ээлтэй уламжлалт зан үйлийг өвлөх, уламжлан хадгалах талаар сурталчлах, орон нутгийн ард иргэдийг уриалах зэрэг үйл ажиллагааг зохион байгуулах боломжтой.	□	Орчин үед уламжлалт соёл, зан үйл алдаснаар байгаль, нийгэмд үзүүлж үр дагавар, хор хөнөөл ихсэхж байгаад шүүмжлэлтэй хандан, өөрийн үнэлэмж, ойлголт, үйл хөдлөлөө эргэцүүлэх замаар шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадмжаа хөгжүүлнэ.
2. Хувь ба соёл	8. 2,3.Орон нутаг дахь соёлын хожимдлын тулгамдаж буй асуудлаар таамаглал дэвшүүлэн шинжлэн судалж энэхүү соёлыг дээшлүүлэхэд өөрийн хувь нэмрийг оруулахад суралцана.						Хог хаягдал нь хүрээлэл орчин, орон нутгийн соёлд хэрхэн нөлөөлж буйг хэлэлцэх. Хог хаягдлын талаар зөв менежмент, туршлагаудыг судлах, бусдад танилцуулах. Хог хаягдлын менежментийн талаар үзэл бодлоо илэрхийлж, орчин тойрны хүмүүстээ үхүүлж, сурталчилгаа хийх жишээ нь: дахин боловсруулах, хогийг ангилж ялгаж хаяж хэвших, байгаль, хүрээлэл орчин, эдийн засагт сөрөг нөлөөтэй хог хаягдал гардаг бүтээгдэхүүнээс татгалзах гэх мэт.		Орон нутгийн соёлын хожимдлод хог хаягдлын нөлөөлж буй нөлөөллийг хэлэлцэн, шүүмжлэлтэй хандах, сайжруулах чиглэлээр асуудал дэвшүүлэн, шийдвэрлэх бодит санал, санаачилга гаргах замаар шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадмжаа төлөвшүүлэхэд хувь нэмэр оруулна.
2. Хувь ба соёл	8	8	ТХ311.Сa07, ТХ311.НСa6	1	□	□	Өөрийн гэр бүлийнхээ эрчим хүчний хэрэгцээ ба түүнд төлж буй зарлагын талаар судалгаа хийж үр дүнг үнэлэх. Цаашид эрчим хүчний хэрэглээний зохистой, үр ашгтай байдлыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн бүтээлч санаачилгыг хэрэгжүүлэх		Өрх бүлийнхээ хэрэгцээ, зарлагыг хянаснаар өөрийн хэрэглээндээ шүүмжлэлтэй хандаж, зохистой хэрэглээнд суралцах тул-б. хэрэглээнд эдийн засгийн талаарх мөн эдийн засгийн ойлголт, мэдлэг, зохистой хэрэглээгээ шүүн тунгаах замаар өөрийгөө таних тул-7
3. Хувь хүн ба эдийн засаг	7. 3,1.Өрх бүлийнхээ хэрэгцээ орлого, зарлагыг судалсны үндсэн дээр хэрэгцээ хязгааргүй түүнийг нөөц баялаг нь хязгаарлагдмал шинжтэй болохыг ойлгон, ухаалаг хэрэглээнд суралцана	□	ТХ307.НСa1, ТХ307.НСa3, ТХ307.НСa1, ТХ307.ТМa3	□	□	□	“Хэрэгцээ ба нөөц баялаг, өрхийн орлого, зарлага, өрхийн төсөв, зохистой хэрэглээний талаар судлахдаа тогтвортой хөгжлийн асуудалтай холбоон авч үзэх авч Тухайлбал: Цахилгаан нь өрх айлуудын ямар хэрэгцээг хангадаг, түүнд сард хэдэн төгрөг зарцуулдаг, түүнчлэн эрчим хүчийг хэрхэн гаргаж авдаг, эрчим хүч нь байгаль, эдийн засагт ямар нөлөө үзүүлж байдаг талаар ойлгох, эргэцүүлэх”	□	Өрх бүлийнхээ хэрэгцээ, зарлагыг хянаснаар өөрийн хэрэглээндээ шүүмжлэлтэй хандаж, зохистой хэрэглээнд суралцах тул-б. хэрэглээнд эдийн засгийн талаарх мөн эдийн засгийн ойлголт, мэдлэг, зохистой хэрэглээгээ шүүн тунгаах замаар өөрийгөө таних тул-7

7. 3.1.өрх бүлийнхээ хэрэгцээ орлого, зарлагыг судалсны үндсэн дээр хэрэгцээ хязгааргүй түүнийг нөөц баялаг нь хязгаарлагдмал шинжтэй болохыг ойлгон, ухаалаг хэрэглээнд суралцана	□	Агуулга: Хэрэгцээ ба нөөц баялаг, өрхийн орлого, зарлага, өрхийн төсөв, зохистой хэрэглээний талаарх мэдлэг, ойлголтуудыг авч үзэх Тодруулган авч үзэх: Суралч өрхийн төсөв зохион хэрэгжүүлэх замаар өрхийн орлого, зарлагаа хянаж, ирээдүйн хувийн амьдралынхаа эдийн засгийн төлөвлөлтөө сайжруулах, эдийн засгийн асуудалд ёс зүйтэй хандах талаар ойлгох	□	1	Өрхийн төсөв зохиож өрхийн орлого, зарлагадаа шинжилгээ хийх Ирээдүйд эдийн засгийн асуудлаа зөв төлөвлөх, зөв зохистой зарцуулахад баримтлах зарчмаа тодорхойлох	2	Өөрийн болон өрх гэрийн орлого, зарлагаа хянаж, зөв зарцуулах чадварт суралцсанаар аливаа эдийн засгийн эрсдэлээс, урьдчилан сэргийлнэ.
3. Хувь хүн ба эдийн засаг	□	7. 3.1.өрх бүлийнхээ хэрэгцээ орлого, зарлагыг судалсны үндсэн дээр хэрэгцээ хязгааргүй түүнийг нөөц баялаг нь хязгаарлагдмал шинжтэй болохыг ойлгон, ухаалаг хэрэглээнд суралцана	□		Агуулга: Хэрэгцээ ба нөөц баялаг, өрхийн орлого, зарлага, өрхийн төсөв, зохистой хэрэглээний талаарх мэдлэг, ойлголтуудыг авч үзэх Суралч гэр бүлийнхээ хүнсний үйлдвэрлэл ба хэрэгцээг авч үзэн түүний байгаль, эдийн засаг, хүний эрүүл мэндэд үзүүлэх нөлөөг хамаарлыг тайлбарлах	1,7	Өөрийн гэр бүлийн хэрэгцээ нь байгаль, нийгэм эдийн засагтай хэрхэн холбоо хамааралтайг ойлгох замаар тогтолцоог сэтгэлгээний цогц чадамжаа хөгжүүлэх Өөрийн хэрэгцээг эргэцүүлж, өөрийгөө таних
3. Хувь хүн ба эдийн засаг	□	7. 3.3.сургуулийнхаа эдийн засгийн талаарх төсөөлгөө өргөжүүлж сургалтын зардлын талаар мэдээлэл цуглуулсан дүн шинжилгээ хийж тооцоолон хийх чадварт суралцаж зардлыг хэмнэх эрмэлзэлтэй болно	1		Агуулга: Сургуулийн эдийн засаг, төсөв, санхүүгийн асуудлыг тогтвортой хөгжлийн асуудалтай холбон авч үзэх. Тухайлбал, сургуулийн ус болон, цахилгааны хэрэглээний зардлын талаар анги хамт олноороо хамтран тооцоо, судалгаа хийж, ус болон цахилгааныг хэмнэх, зохистой ашиглах нь чухал болохыг ойлгон хэрэгжүүлэх замаар тогтвортой хөгжлийн зорилгод хүрэхэд өөрийнхөө ханддаг болох, тогтвортой хөгжлийн төлөө өөрчлөлтийг бүтээхэд хувь нэмрээ оруулах	5	Сургуулийн эдийн засгийн талаар багаар ажиллан судалгаа, шинжилгээ хийх замаар хамтран ажиллах чадвараа хөгжүүлэх
3. Хувь хүн ба эдийн засаг	□	9. 3.1.Хөдөлмөрийн зах зээлийн талаар судалгаа хийж цалин хөлс, түүнд нөлөөлөх хүчин зүйлсийг илрүүлэх ажил, мэргэжлийн эрэлтэд судалгаа хийж энэ талаар зөв төсөөлөлтэй болно.	9		Агуулга: Хөдөлмөрийн зах зээл ба мэргэжил сонголт 2-ыг холбоонд авч үзэх Тодруулган авч үзэх: Суралч хөдөлмөр эрхлэлт болон эдийн засгийн өсөлт хоорондын уялдаа холбоог ойлгож, ажиллах хүчийг нэмэгдүүлэх, эсвэл аялын байрыг орлох шинэ технологийг нэвтрүүлэх зэрэг энэхүү уялдаа холбоог өөрчлөгч бусад хүчин зүйлсийн талаар мэдэх	2	Хөдөлмөрийн зах зээлийн талаар судалснаар ирээдүйд эзэмших ажил мэргэжлээ хэрхэн сонгох талаар урьдчилан тооцоолох боломжтой болно.
3. Хувь хүн ба эдийн засаг	□	7. 3.2.өрх гэр бүлийн гишүүдийн хөдөлмөрийн хуваарийг ажиглан өөрийн орлоогоо тодорхойлон хувь нэмрээ оруулдаг болно.		□	Агуулга: Гэр бүлийн гишүүдийн хөдөлмөр эрхлэлт, ажил, мэргэжил, гэрийн хөдөлмөрийн хуваарь зэргээ тодруулах Тодруулган авч үзэх: Гэр бүлийн гишүүн бүр хамтын амьдралын сайн сайхны төлөө ажил, хөдөлмөр эрхлэн, тодорхой үүрэг, хариуцлага хүлээж, аливаа хэрэгцээндээ эдийн засгийн талаасаа хэрхэн ухаалаг, ёс зүйтэй хандах талаар авч үзэх	9	Гэр бүлийн гишүүдийнхээ болон өөрийнхөө ажил, хөдөлмөрийн хуваарь эдийн засгийн хэрэгцээгээ эргэцүүлж, дүн шинжилгээ хийх замаар шүүмжлэлт сэтгэлгээний чадамжаа хөгжүүлэх

3. Хувь хүн ба эдийн засаг 8. 3.1. Орон нутгийнхаа үйлдвэрийн газруудын үйл ажиллагаатай танилцах замаар хүмүүс баялгийг хэрхэн үйлдвэрлэдэг, үйлдвэрлэлийн зохион байгуулалтын ямар хэлбэрийг ашигладаг, үйлдвэрлэлийн нөөц түүнийг хязгаарлагдмал болохыг ойлгож, нөөцийн ашиглалттай холбоотой орон нутагт гарч буй асуудлуудыг шийдэх хувилбаруудыг гаргаж түүнд өөрийн хувь нэмрийг үндэслэж хэрэгжүүлдэг болно.	□	8	Агуулга: Орон нутгийн эдийн засаг, тулгамдаж буй асуудлууд, түүнд орон нутгийн үйлдвэрлэл үйлчилгээний газрууд хэрхэн нөлөөлж байгааг холбоонд авч үзэх Тодруулсан авч үзэх: Тодруулсан өөрийн орон нутгийн үйлдвэрлэл нь газруудыг үйл ажиллагаа, үйлдвэрлэл нь тогтвортой байдлад хэр нийцэж байгааг үнэлж дүгнэх, цаашид үйлдвэрлэл, үйлчилгээг тогтвортой хөгжилд нийцсэн байдлаар хөгжүүлэхэд чиглэсэн арга замуд (инноваци, шинэ технологи...) -ыг судлах, тодорхойлох																																														
4. Хүний эрх ба хууль 8. 4.3. Орон нутгийн амьдрал үйл ажиллагааны жишээн дээр хүний эрхийн зөрчлийг ялган таньж, дүрэм журам хуулийн хүрээнд хүний эрхийг хэрхэн хамгаалдаг талаар дүгнэлт гаргаж зөвлөмж боловсруулах аргачлалд суралцана	□	8	Агуулга: Хүний эрхийн зөрчил, түүнтэй холбогдох эрх зүйн хамгаалал, зохицуулалтын талаар мэдлэгээ гүнзгийрүүлэх Тодруулсан авч үзэх: Сурагч өөрийн орон нутгийн ард иргэдийн газар өмчлөх эрхээ хэрхэн эдэлж байгааг шинжлэх, газраа өмчилж авч чадаагүйн улмаас хүний эрх хэрхэн зөрчигдөж тэтгэл бүс байдалд хэрхэн нөлөөлж байгааг хамаарах хууль дүрэм, журамтай холбоон тайлбарлах замаар хүний эрхийн зөрчлийг ялган таньж, холбогдох хуулиар эрхээ эдлэх, хамгаалах чадварт суралцана.																																														
7. 4.1. Хүүхэд өөрийн хөгжих, сурч боловсрох, хамгаалуулах, нийгмийн амьдралд оролцох эрхээ илрүүлэх	□		Агуулга: Хүний эрх, эрх-үүрэг, түүний эрхийн хамгаалал зэргийг мэдэж, эрхээ эдлэхэд суралцах Тодруулсан авч үзэх: Сурач боловсрох эрхээ эдлэн сайн боловсрол эзэмшсэнээр бусад эрхээ эдлэх мэдлэг чадвартай болж, сайхан амьдрах баталгаа болохыг ойлгох																																														
4. Хүний эрх ба хууль			Агуулга: Хүний эрх, эрх-үүрэг, түүний эрхийн хамгаалал зэргийг мэдэж, эрхээ эдлэхэд суралцах Тодруулсан авч үзэх: Сурач боловсрох эрхээ эдлэн сайн боловсрол эзэмшсэнээр бусад эрхээ эдлэх мэдлэг чадвартай болж, сайхан амьдрах баталгаа болохыг ойлгох																																														
3. Хувь хүн ба эдийн засаг 8. 3.1. Орон нутгийнхаа үйлдвэрийн газруудын үйл ажиллагаатай танилцах замаар хүмүүс баялгийг хэрхэн үйлдвэрлэдэг, үйлдвэрлэлийн зохион байгуулалтын ямар хэлбэрийг ашигладаг, үйлдвэрлэлийн нөөц түүнийг хязгаарлагдмал болохыг ойлгож, нөөцийн ашиглалттай холбоотой орон нутагт гарч буй асуудлуудыг шийдэх хувилбаруудыг гаргаж түүнд өөрийн хувь нэмрийг үндэслэж хэрэгжүүлдэг болно.	□	8	Агуулга: Орон нутгийн эдийн засаг, тулгамдаж буй асуудлууд, түүнд орон нутгийн үйлдвэрлэл үйлчилгээний газрууд хэрхэн нөлөөлж байгааг холбоонд авч үзэх Тодруулсан авч үзэх: Тодруулсан өөрийн орон нутгийн үйлдвэрлэл нь газруудыг үйл ажиллагаа, үйлдвэрлэл нь тогтвортой байдлад хэр нийцэж байгааг үнэлж дүгнэх, цаашид үйлдвэрлэл, үйлчилгээг тогтвортой хөгжилд нийцсэн байдлаар хөгжүүлэхэд чиглэсэн арга замуд (инноваци, шинэ технологи...) -ыг судлах, тодорхойлох																																														
4. Хүний эрх ба хууль			Агуулга: Хүний эрх, эрх-үүрэг, түүний эрхийн хамгаалал зэргийг мэдэж, эрхээ эдлэхэд суралцах Тодруулсан авч үзэх: Сурач боловсрох эрхээ эдлэн сайн боловсрол эзэмшсэнээр бусад эрхээ эдлэх мэдлэг чадвартай болж, сайхан амьдрах баталгаа болохыг ойлгох																																														
4. Хүний эрх ба хууль			Агуулга: Хүний эрх, эрх-үүрэг, түүний эрхийн хамгаалал зэргийг мэдэж, эрхээ эдлэхэд суралцах Тодруулсан авч үзэх: Сурач боловсрох эрхээ эдлэн сайн боловсрол эзэмшсэнээр бусад эрхээ эдлэх мэдлэг чадвартай болж, сайхан амьдрах баталгаа болохыг ойлгох																																														
4. Хүний эрх ба хууль			Агуулга: Хүний эрх, эрх-үүрэг, түүний эрхийн хамгаалал зэргийг мэдэж, эрхээ эдлэхэд суралцах Тодруулсан авч үзэх: Сурач боловсрох эрхээ эдлэн сайн боловсрол эзэмшсэнээр бусад эрхээ эдлэх мэдлэг чадвартай болж, сайхан амьдрах баталгаа болохыг ойлгох																																														
4. Хүний эрх ба хууль			Агуулга: Хүний эрх, эрх-үүрэг, түүний эрхийн хамгаалал зэргийг мэдэж, эрхээ эдлэхэд суралцах Тодруулсан авч үзэх: Сурач боловсрох эрхээ эдлэн сайн боловсрол эзэмшсэнээр бусад эрхээ эдлэх мэдлэг чадвартай болж, сайхан амьдрах баталгаа болохыг ойлгох																																														
4. Хүний эрх ба хууль																																																	

5.3.Б. НЭГЖ ХИЧЭЭЛ: СОЁЛ БА ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖИЛ

Сэдэв сонгосон үндэслэл, багшид зориулсан тэмдэглэл: Суурь боловсролын IX ангийн нийгмийн ухааны хичээлийн “Хувь хүн ба соёл” агуулгын хүрээнд судлах “Соёл бол үнэт зүйлсийн тогтолцоо мөн” сэдэвтэй ТХ-ийн 4-р зорилгын (ТХ304.ТМ4) “Сурагч нь тогтвортой байдалд хүрэхэд соёл чухал үүрэгтэйг ойлгодог болох” суралцахуйн зорилт болон ТХЗБ-ын (ТХ304.Сэ08) “Тогтвортой хөгжлийг хөхиүлэн дэмжихэд шаардагдах мэдлэг, чадвар, үнэт зүйлс ба зан үйл” сэдэвтэй уялдаж байна. Тухайлбал,

- “Соёл хүний хоёр дахь төрөлт болох нь” сэдвийн хүрээнд соёлын олон төрөл, тэдгээрийн харилцан нөлөөлөл, өөрчлөлт нь хүний амьдрал ахуй, улс орны хөгжилд хэрхэн нөлөөлдөг талаар таамаглал дэвшүүлэн судалж, өөрийн үнэлэлт дүгнэлт өгөх замаар тогтвортой байдалд хүрэхэд соёл чухал үүрэгтэйг ойлгоно.
- “Соёл бол үнэт зүйлсийн тогтолцоо мөн” сэдвийн хүрээнд уламжлалт соёлын үнэт зүйлс, зан үйлүүд нь тогтвортой хөгжлийг хөхиүлэн дэмжиж байдгийг ухааран тэдгээрийг хүндэтгэх, өвлөх, дээдлэх хүсэл эрмэлзлийг төрүүлэхэд чиглэнэ.

Нийгмийн ухааны хичээлийн үндсэн агуулга, арга зүйг алдагдуулахгүйгээр дээрх 2 сэдвийг тогтвортой хөгжлийн асуудлаар баяжуулсан “Соёл ба тогтвортой хөгжил” нэгж хичээлийн үлгэрчилсэн төлөвлөлтийг та бүхэнд санал болгож байна.

Сонгосон зорилт ба сэдэв

Зорилт		Сэдэв	
Цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт:	ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт:	Судлагдахууны сэдэв:	ТХЗБ-ын сэдэв:
Соёл бол үнэт зүйлсийн тогтолцоо болохыг ухааран ойлгож хүндэтгэх, дээдлэх, өвлөх үүргээ ойлгох хүсэл эрмэлзэлтэй болно.	(ТХ304.ТМ4) Сурагч нь тогтвортой байдалд хүрэхэд соёл чухал үүрэгтэйг ойлгодог болох	• “Соёл хүний хоёр дахь төрөлт болох нь” • Соёл бол үнэт зүйлсийн тогтолцоо мөн	(ТХ304.Сэ08) Тогтвортой хөгжлийг хөхиүлэн дэмжихэд шаардагдах мэдлэг, чадвар, үнэт зүйлс ба зан үйл

Арга зүйн сонголт ба цогц чадамж: Тус хичээлийг шинжлэх судлах аргаас гадна бүтээлч шүүмжлэлт сэтгэлгээ, бодит үйл ажиллагаанд оролцох, алсын хараатай болох зэрэг аргаар зохион байгуулахаар төлөвлөсөн болно. Эдгээр аргыг ашиглан дараах даалгавар, үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж болох юм. Үүнд:

- “соёл, соёлын олон төрөл, үнэт зүйлс” зэрэгтэй холбоотой ойлголт, мэдлэгээ ашиглан хүний хөгжил төлөвшил болон улс орны тогтвортой хөгжилд үзүүлэх нөлөө, хамаарлыг шинжлэн хэлэлцэх,
- өөрийн соёлын хандлага, үйл хөдлөлөө эргэцүүлэн шүүмжлэлтэй хандах,
- байгаль, нийгэмд ээлтэй уламжлалт соёл, зан үйлийг хүндэтгэн өвлөх, хадгалах талаар сурталчлах,
- орон нутгийн ард иргэдийг уриалах зэрэг бодит үйл ажиллагааг зохион байгуулах гэх мэт.

Орчин үед уламжлалт соёл, зан үйл алдагдсанаар байгаль, нийгэмд үзүүлж буй үр дагавар, хор хөнөөл ихсэж байгаад шүүмжлэлтэй хандан хэлэлцэх үйл ажиллагаанд сурагч идэвх санаачилгатай оролцсоноор тогтвортой хөгжлийн "шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадамж", өөрийнхөө соёлын хандлага, үнэлэмж, ойлголт, үйл хөдлөлөө эргэцүүлэн өөртөө дүгнэлт хийснээр "өөрийгөө таньж мэдэх" цогц чадамжаа хөгжүүлэхэд хувь нэмэр оруулах юм.

Нэгж хичээлийн төлөвлөлт:

Нэгж хичээлийн зорилго: Соёл хийгээд тогтвортой хөгжлийн харилцан хамаарлыг ойлгох, соёлын үнэт зүйлсээ хайрлан хамгаалах, өвлөх сэдэл тэмүүлэлтэй болох

Анги: IX

Хугацаа: 4 цаг буюу 160 минут

Хичээлийн үндсэн агуулга:

Соёлын олон төрөл, тэдгээрийн харилцан нөлөөлөл, өөрчлөлтийг шинжлэн судалж, соёлын олон янзын нөхцөлд зохицон амьдрах чадвараа нэмэгдүүлэх, хүний амьдралд соёл ямар чухал зүйл болохыг ухаарч ойлгох, түүнчлэн соёлын үнэт зүйлсийг тодорхойлон тэдгээрийг хүндэтгэх, хадгалах, өвлөх итгэл үнэмшилтэй болоход чиглэнэ. Үүний тулд:

- Соёлын тухай янз бүрийн тодорхойлолтыг уншин ярилцах
- Соёлын үнэт зүйлсийг тодорхойлох /эдийн болон эдийн бус/ Үүнд: өөрийн орон нутгийн соёлын үнэт зүйлсийг авч үзэх
- Соёлын олон төрөл тэдгээрийн харилцан нөлөөлөл, өөрчлөлтийг харуулсан кейс, тохиолдол шинжлэх
- Өөрийнхөө болон бусдын соёлын хандлага, зан үйлийг эргэцүүлж, шүүмжлэлтэй хандан хэлэлцэх
- Хүн төрөлхтний болон монгол уламжлалт соёл тэр дундаа өөрийн орон нутгийн соёлын үнэт зүйлсээ хайрлах, хамгаалах, хүндлэн дээдлэх, өвлөх талаар эсээ, илтгэл бичих, танилцуулах, бусдад уриалах гэх мэт

Арга зүй:

- Шинжлэн судлах арга
- Шүүмжлэлт сэтгэлгээний арга
- Бодит үйл ажиллагаанд оролцох

Тогтвортой хөгжилтэй холбох боломж, хувилбар

- Тогтвортой хөгжил (байгаль, нийгэм, эдийн засагт)-д ээлтэй уламжлалт соёл, ёс заншлын талаар судлах. Тухайлбал: байгальтай харилцах уламжлалт ёс заншлын талаар байж болно.
- Цуглуулсан мэдээлэлдээ дүн шинжилгээ хийж тэдгээрийн хүний хөгжил, төлөвшил болон улс орны тогтвортой хөгжил (байгаль, нийгэм, эдийн засагт)-д үзүүлэх нөлөө, хамаарлыг илрүүлэх. өөрийнхөө соёлын хандлага, үйл хөдлөлөө эргэцүүлэх.
- Байгаль, нийгэмд ээлтэй уламжлалт соёл, зан үйлийг хүндэтгэн өвлөх, хадгалах талаар сурталчлах, орон нутгийн ард иргэдийг уриалах зэрэг үйл ажиллагааг зохион байгуулах замаар соёл нь тогтвортой хөгжилд хэрхэн нөлөөлдөг болохыг ойлгож, холбогдох уламжлалт заншил, зан үйлүүдийг өвлөх, хамгаалах сэдэл тэмүүллийг бий болгох боломжтой юм.

Тэмдэглэл, анхаарах зүйл: Холбогдох сэдвийн хүрээнд дээрх санал болгож буй хувилбараар агуулгыг баяжуулан хэрэгжүүлэхэд багш анхаарлаа хандуулах бөгөөд анги, сурагчийн онцлог болон орон нутгийн соёл, уламжлал ёс заншлыг харгалзан үзэх нь зүйтэй.

Доор санал болгож буй үйл ажиллагаа нь тогтвортой хөгжлийн зорилт, сэдэвтэй уялдуулах боломжит хувилбар бөгөөд хичээлийн үндсэн агуулгыг аль хэсэгт нь хэрэгжүүлэхийг багш шийднэ.

Тогтвортой хөгжлийн талаар сурагчдад тайлбарласны дараа энэхүү даалгаврыг хийж гүйцэтгэнэ.

Хичээлийн хэрэглэгдэхүүн (холбогдох видео, фото зураг, үзүүлэн, кейс, тохиолдол, ном гарын авлага)-ийг доорх үйл ажиллагааны агуулга, зорилгод нийцүүлэн багш өөрийн нөөц боломждоо тулгуурлан бэлтгэж хичээлд ашиглана.

Үйл ажиллагаа 1. Тогтвортой хөгжил (байгаль, нийгэм, эдийн засагт)-д нөлөөлөх ээлтэй уламжлалт соёл, ёс заншлын талаар судлах

Алхам 1. Байгальтай харилцах, хамгаалах уламжлалт соёл, ёс заншлын талаар мэдээлэл цуглуулах

- Соёл, ёс заншлын талаарх ном, гарын авлага унших,
- Ахмад хүмүүстэй уулзалт ярилцлага хийх,
- Орон нутгийн байгаль хамгаалах газар болон холбогдох хүмүүсээс сурвалжилга хийх.

Алхам 2. Жижиг бүлгээр ажиллан цуглуулсан мэдээллээ доорх хүснэгтэд нэгтгэж, асуултын дагуу ярилцана уу.

Уул, овоо, хайрхантай холбоотой	Ус гол мөрөнтэй холбоотой	Ургамал, хөрс шороотой холбоотой
.....		
.....		
.....		

- Эдгээр уламжлалт ёс заншлын талаар хүмүүс хэр мэдэж, хүндэтгэн өвлөн хадгалж байгаа гэж үзэж байна вэ?
- Уламжлалт ёс заншил нь соёлын аль төрөлд хамаарах вэ?
- Эдгээр нь соёлын үнэт зүйлс мөн үү? Яагаад?
- Эдгээр ёс заншлыг та бүхэн хэр мэдэж, хэрэгжүүлдэг вэ?

Үйл ажиллагаа 2. Тохиолдол шинжлэх (Шүүмжлэлт сэтгэлгээний аргаар)

Зохион байгуулалт:

- Сурагчдыг 3 багт хуваана.
- Доор өгсөн чиглэлийг баг тус бүрд хуваарилна.
 - Уул, овоо, хайрхантай холбоотой;
 - Ус гол мөрөнтэй холбоотой;
 - Ургамал, хөрс, шороотой холбоотой;

Алхам 1. Багууд хуваарилагдсан чиглэлтэй холбоотой ёс заншил алдагдаж байгаа бодит жишээ, кейс , тохиолдол нэгийг ярилцаж гаргана.

Алхам 2. Гаргасан жишээ, тохиолдлоо тогтвортой хөгжлийн үүднээс шинжилж, хэлэлцэнэ.

- Орчин үед уламжлалт соёл, ёс заншил алдагдсанаар байгаль орчинд ямар сөрөг нөлөө үзүүлж байна вэ?
- Байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөө нь өөр бусад зүйлд хэрхэн нөлөөлөх бол? Тухайлбал:
 - хүүхдийн хүмүүжил төлөвшил,
 - хүмүүсийн амьдрал,
 - улс орны эдийн засаг,
 - нийгмийн хөгжилд хэрхэн нөлөөлж байгаа талаар жишээ баримтаар тайлбарлах
- Соёл, ёс заншлаа хадгалан, өвлүүлэхийн тулд та юу хийж чадах вэ?

Тэмдэглэл, анхаарах зүйл: Багш сурагчдын хариултад үндэслэн асуултыг дэлгэрүүлж, тодруулах (яагаад, ямар учраас...) боломжтой ба эдгээр уламжлалт, ёс заншил нь хичээлийн үндсэн агуулга болох соёлын үнэт зүйлсийн нэг хэсэг бөгөөд хүн бүр соёл, ёс заншлаа дээдлэн хүндэтгэж хэрэгжүүлэх нь улс орны тогтвортой хөгжилд хувь нэмэр оруулдаг болохыг тайлбарлана. Мөн тохиолдол шинжлэх явцад сурагчдын тогтвортой байдлын шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадамжийг хөгжүүлэхэд анхаарч асуудалд шүүмжлэлтэй хандан түүнийг хэрхэн шийдвэрлэх талаар санаа бодлыг сонсохыг зорино.

Үйл ажиллагаа 3. Дүгнэлт-үнэлгээ

Алхам 1. “Бидний соёл, ёс заншил-бидний амьдралд” сэдэвт эсээ бичлэгийн уралдаан зарлаж, шалгаруулах

Эсээг дүгнэх шалгуур:

- Агуулга, ухагдахууны талаарх ойлголт, мэдлэг /соёл, үнэт зүйл, ёс заншил/-25 оноо
- Гол санаа /Соёл ба тогтвортой хөгжлийн харилцан хамаарал, нөлөөллийг гаргасан байдал/-30 оноо
- Дүгнэлт /өөртөө тавьсан зорилго, шинэ шийдэл/-25 оноо
- Найруулга, үг үсгийн алдаа-10 оноо
- Үгийн тоо-10 оноо

Алхам 2. Анги хамт олноороо хамтран байгаль, нийгэмд ээлтэй уламжлалт соёл, зан үйлийг хүндэтгэн өвлөх, хадгалах талаар сурталчлах, орон нутгийн ард иргэдийг уриалах зэрэг үйл ажиллагааг зохион байгуулж, гарч буй үр дүнг ажиглан дүгнэх

Хичээлийн нэмэлт хэрэглэгдэхүүн:**Байгаль хамгаалах ёс уламжлал***Н.Нагаанбуу, Н.Маралмаа нар.,**Монгол төрийн ёс заншлын үндэс номоос*

Байгаль шүтлэг бол монголчуудын үндсэн сүсэг бишрэл мөн бөгөөд түүнийгээ ёс заншил болгон хамгаалж ирсэн түүхтэй. Эртний отог овог аймгууд уугуул нутаг, угаасан усаа шүтэн биширч таван тансаг идээний дээжээр тахиж цагаан сүүний цацлаа өргөн хүндлэх зэргээр сэтгэл итгэлийн ариун дээд бүхнээ зориулж иржээ. Энэ бүхэн нь мухар сүсгийн бус байгалийн хөгжлийн зүй тогтол жам хуулийг танин мэдсэний үр дүн гэж үзэх нь үнэнд нийцэх бөгөөд байгальд халгүй хөгжлийг эрхэмлэсэн нүүдэлч соёлын нэгэн гайхамшиг ухаан хэмээн үзвээс зохилтой ажээ. Монгол хүн болоод байгалийн хооронд тэрслүү түүх үгүй бөгөөд харин нөхөн сэргээх, өсгөн үржүүлэхэд чиглэсэн арвин баялаг уламжлал бүрджээ. Жишээ нь: 1206 оны “Их засагт”-т “хэн ус руу шээвээс, гал алдаж бэлчээр шатааваас, өвс ургасан хойно газар нүхэлбээс цаазална /яллана/” гэж заасан нь дээрх дүгнэлтийг тодруулсан чухал сурвалж болно. “Монголчууд эрт цагаас нааш түүхийн урт хугацааны турш тэнгэр эцэг, газар эх хэмээн ярилцаж, тэнгэрийн нар сар од гарагийн хамтад, газрыг хөрс шороо уул ус ургамал амьтны нь хамтад ухааран ойлгож тэд бүхнийг нийлбэр цогцсоор нь хүндлэн шүтэж биширч ирсэн түүхэн уламжлалтай” /О.Амархүү “Байгаль орчныг хамгаалах монгол ёс заншил, хууль цааз” УБ 2002 он/ гэсэн нь оновчтой дүгнэлт бөгөөд түүний тэмдгийн соёл дохионы эрэлт нь тэнгэр лус газрын овоо тахилга юм. Ерөөс монгол хүний, монгол төрийн хамгийн эрхэм дээд баяр нь “Дөрвөн улирлын тахилга” байсан нь түүний баталгаа болно.

Бурхан халдун чамайг

Өглөө бүр мялааж байя

Өдөр бүр тахиж байя

Үрийн үрд үүрд тахиж

Үе тутам үргэлж шүтэе.

/Тэмүүжин малгайгаа гарт сэгэлдэрч, гараар өвчүүгээ дарж наран өөд андаж есөнтөө сөгдөж өчил өчин сацал сацсан үг. МНТ-н103/

1. Цай, сүү, айраг сархад идээний дээжийг уул хайрхан, хангай дэлхийдээ өргөдөг нь дэлхий газар эхийг хүндлэн тахиж байгаа зүглэ тахилгын хэлбэр болно.
2. Булаг шандны эх, нуур цөөрөм гол усанд цус, сүү болон бусад элдэв зүйл оруулахыг чандлан цээрлэдэг нь усны найрлага чанар бузардахаас сэрэмжилсэн хэрэг бөгөөд хориг нь “хотонд чоно орно”, “биед яр гарна” гэх мэт айдаст зүйл болой.
3. Тогтмол цээл усанд бие, хувцас хунар угаах, тэнгэр харуулан угаасан зүйлээ дэлгэн хатаахыг цээрлэнэ. Эдгээр заалт “Их засаг” ёсноо хуульчлагдсан /1205 он/ бөгөөд энэ учрыг үл ухах гадаадын жуулчид /В.Рубрик, П.Карпино зэрэг/ Монголчууд усанд ордоггүй, юмаа угаадаггүй гэх мэтээр бичсэн нь буй. Эртний хэв хуулиас эхлээд угаасан зүйлээ гадны хүнд дэлгэн үзүүлэх

зэргийг ийн хориглон цээрлэдэг тул хүний бараанаар хэцэлсэн хувцас зэргээ авч нуудаг заншилтай. Эртний үгэнд “Бүгдээр хэлэлцвэл буруугүй, бүлээн усаар угаавал хиргүй” /МНТ/ гэх мэтээр хэлэлцдэг нь гол ус нуурт бус, тусгай сав суулганд угаал хийдэг асны нэгэн нотлол болно.

4. Газар ухах, шороо төнхөх, мод огтлохыг зөрчвөл газрын судас тасарч хөрс шархлан шанална хэмээн амьтанчлан үздэг. Онцгой ганц мод /удган/, оорцог хад хясаа зэрэг нь газрын судасны эх байдаг тул нэн нандигнаж бишрэн шүтдэг. Газрын судас байдаг нь нэгэнт батлагджээ. Түүнийг хөндсөнөөр сүүлийн үед олон булаг шанд гол горхи ширгэв.
5. Газарт гадас шон хатгаж орхих, нүүхдээ бууриа бохир үлдээхийг цээрлэдэг. Мөн гадас хатгахдаа өдөр үзэж өчиг хэлж гуйж үйлддэг бол буцааж гадас шонгоо авахдаа заавал нүхийг бөглөдөг дэлхийн аминд нигүүлсэнгүй заншилтай авай. Хог үнс хаях газрыг бух тошиж шороо хөрсийг нь ухаж хөндсөн хэсгийг сонгон авдаг нь үнс уг газрыг бордоожуулж ургамалжуулдгаас үүдсэн санаа гэдэг.
6. Мод бут, цэцэг жимс ногоорч цэцэглэж байх үед огтлох хугалахыг, зулзаган ургамал гэмтээхийг хатуу цээрлэнэ. Энэ ёсоо хэрэгжүүлэхдээ лусын хорлол болно, лус савдаг, навдаг савдаг хилэгнэж амь насанд цөв дэв болно гэж эмээх айх дүр бүтээсэн гэдэг.
7. Алтан гадас одны зүг харж гадаалах /морь харах/-ыг цээрлэнэ. Энэ нь одот тэнгэрийг шүтсэн хүндлэл бөгөөд учир нь алтан гадас бүх оддын эх дэс ажээ
8. Ан амьтны нялх төл, нас бие үс гүйцээгүй араатан амьтныг агнах хороохыг, үргээж хөнөөхийг цээрлэнэ. Зөрчвөөс ан авын тэнгэр хаяж, хангай дэлхий хишгээ хорьж, навдаг савдаг ааш буруулна, араатан гөрөөс дайжна хомсодно гэнэ.
9. Ан амьтныг ална гэх мэтээр ам гарахыг цээрлэнэ. Уг ан амьтанд бариулах, осолдох зэрэг сөрөг нөлөө үүсч гарсан ам, хэлсэн үг гэмтэнэ гэнэ.
10. Дуу цахилгаантай бороо орох үед айраг бүлэх /аянга бууна/, моринд хазаар зүүх /аянга дайрна/, мал саах /тэнгэрийн дуунд чимээ нь харшилна/, толгой нүцгэн явах /айдас аянга дуудна/, гуйж уралдах /аянга ниргэнэ/, хөлстэй морь унах, дэргэд нь зогсох /аянга дөтөлнө/ зэрэг цээртэй байдаг.
11. Зуны нар буцахаас өмнө /06 сарын 22/ урсгал усанд орохыг цээрлэнэ. Усны хор харшаа гараагүй тул өвчин олно, өрөөл татанхай болно гэнэ.
12. Хөлдүү газар, хүйтэн чулуун дээр суух /шамбарамтай болно/, удган модны хар сүүдэрт суух /лусын хорлолоор өвчин олно/, хуй салхинд дайрагдах /сүнс зайлна, саа тусна/ гэнэ.
13. Ялаа шумуулаас эхлээд ямарваа амьтан бирд рүү үлээх зэргээр амьсгалаа авхуулахыг цээрлэнэ. Амины гол үйл амьсгалаар амины гал хийгээд сүнс уг амьтанд шилжин хулжина гэж эмээн цээрлэнэ.
14. Бургас модыг монгол мод хэмээн шүтэх тул хугачих гишгэхийг цээрлэнэ. Уул давааны оройд босгосон овоод бургас хатган залам хэмээн нэрлэж дээдэлнэ. Бурхан халдун уул гэсэн нэр бургас модны онгон шүтээнт уул гэсэн утга санаа гэдэг.
15. Тэнгэр, лус, овоо тахилга: нэн эрт дээр үеэс Монголчуудын шүтлэг бишрэлийн

гол цөм нь овоо тахилга байв. Овоо нь дотроо олон төрөл бөгөөд жишээ нь, 5 овоо, 13 овоо, 49 овоо зэрэг нь хар цагаан тэнгэр шүтлэгтэй, 81 овоо нь 99 тэнгэрийн дунд тэв газар дэлхийн хайрхадын шүтлэгтэй, 9 овоо нь доод тэв лус савдагтай холбоотой тул хамгийн гол шүтлэг болой. Овоо тахилгад цусаар тахиx, цацал хийх зүглэ тайлга, галын тахилга гэх мэт олон янз бөгөөд овоог шашны сүм ойлголт номлолын төв хэмээн үзэх, бас нутаг орны хил хязгаарын тэмдэг зэргээр олон хэлбэр давхар зориулалттай байсан гэдэг.

Байгаль орчноо хайрлан хамгаалж ирсэн монгол уламжлал

“Монголчуудын цээрлэх ёс” хэмээх номоос

3-8 насны хүүхдэд: “гал гаргаж тогловол зуд болдог,” “галд давс, ус бохир зүйл хийвэл нүд нь өвддөг”, эсвэл “нүүр амаар нь яр гардаг” гэх зэргээр багаас нь тэнгэр бурхан, байгаль дэлхийг дээдлэн шүтэх үзлийг төлөвшүүлэхэд чиглүүлж байсан тухай өгүүлжээ.

- Аливаа үйлийг хийхдээ нар зөв эргэх,
- Аянга цахилгааны үед анхаарал болгоомжтой байлгахын тулд нэг гэрт байгаа хүмүүс бүгдээрээ хэвтэж болохгүй, шагай тоглодоггүй,
- Газар шороог зорилгогүй ухдаггүй,
- Уул овоон дээрээс юм авдаггүй,
- Усанд бохир зүйл хийдэггүй,
- Амьтны үр төл дээр сүүдрээ тусгадаггүй,
- “Ална хядна” гэх зэрэг билэг дэмбэрэлгүй үг хэлдэггүй,
- Ургамал ногоог зүй бусаар зулгаадаггүй,
- Жимсийг мөчиртэй нь түүдэггүй, хэрэв ингэвэл дараагийн жил дахин ургаж үр шимээ өгөхгүй зэргээр хайрлан хамгаалах ухамсрыг төрүүлсээр иржээ.

9-12 насны хүүхдэд: Үнс асгуулах, аргал түүлгэх зэрэг ажил хийлгэж, тэнгэрийг бишрэн шүтэх ухамсрыг төрүүлэхийн тулд:

- Шинэдийн сарыг харвал нүдэнд сайн,
- Алтан гадас, долоон бурханд залбирвал хүсэл нь биелнэ,
- Уул овоонд чулуу өргөхдөө ерөөлийн үг хэлбэл үйлс нь бүтнэ,
- Алс хол газар явахдаа угаасан уснаасаа амсвал элдэв муу зүйл тохиолдохгүй, уул ус нь харж хандана гэж байгалийг бишрэн шүтэх ухамсрыг гүнзгийрүүлж өгдөг.

13-18 насны хүүхдэд :

- Дээлийн шилбэ, товчийг хадаад галд ариутгах, мал тамгалах аргыг зааж, догшин уул хад руу гэрийнхээ үүдийг голлуулж барьдаггүй,
- Бохирдсон худаг усыг ариутгах, бохирдуулахгүй байх аргад суралцах,
- Нүүдлийн шувууд, нүүдэлчин амьтад ирэхэд сааль сүүнийхээ дээжийг өргөж хурайлах,

- Ургаа мод аваад дээр нь шороо асгаж үндсийг нь хамгаалах зэргээр байгальтай харьцах зан үйлийг төгс эзэмшсэн байх ёстой ажээ.

18 ба түүнээс дээш насныханд:

- Гал тахихтай холбоотой үйлүүд, Долоон бурхны даллага авах, уул, овоо тахилгатай холбоотой зан үйл, худаг ус гаргах, түүний зан үйл, амьтныг хамгаалах үүднээс анчин хүний 108 цээрийг мэдэх зэрэгт суралцуулсаар иржээ. Ингэснээр байгаль хамгаалах зан үйлийн 30 орчим хувийг эзэмшдэг байна. Мөн өвөг дээдэс маань уудам монгол орныхоо уул толгод, даваа гүвээ, ус гол, тал хөндий, ургамал өвс, хөвч ойнхоо ил төрхийг төдийгүй, далд баялгийг нарийн шинжих, танин мэдэх сайтар тунгаан бодож, түүний гоо үзэмж сүр жавхаа, шинж төрхийг нь тааруулан оноож өгсөн нэр нь хүртэл гайхалтай бөгөөд яруу билээ. Жишээ нь: Алтай таван богд, Хан хөхий, Мөнх хан, Галбын говь, Чандага гол гэх мэт сайхан нэр нь хүртэл Монгол хүн байгаль орчиндоо хандах хандлага, хайрлан хамгаалах үзэл бодлын илэрхийлэл юм.

6. УРЛАГ, ДИЗАЙН, ТЕХНОЛОГИ

6.1 УРЛАГ, ДИЗАЙН, ТЕХНОЛОГИЙН СУДЛАГДАХУУНЫ ИНТЕГРАЦ

Нийгэм, эдийн засаг, техник технологи өндөр хөгжиж буй өнөө үед хөгжлийг дагасан сөрөг үзэгдлүүд, түүнтэй холбоотой яаралтай шийдвэрлэх олон асуудлууд дэлхийн улс орнуудад тулгараад байгаа билээ.

Тогтвортой хөгжил ба ТХБ-ын холбоо хамаарлыг 2016 онд хийгдсэн “Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн боловсрол, тогтвортой хөгжил, ногоон хөгжлийн бодлого эрх зүйн орчин, хэрэгжилт болон хэтийн төлөвийн суурь судалгаа”-ны тайланд “Тогтвортой хөгжил бол хүн бүрд хамаатай, газар бүр хэрэгжих учиртай нийгэм бүхэлдээ өөрчлөн шинэчлэгдэх үйл явц харин Тогтвортой хөгжлийн боловсрол бол байнгын шинэчлэл бүхий энэхүү үйл явцыг хэрэгжүүлэх арга зам” хэмээн тодорхойлсон байна. Энэ нь боловсролоор дамжин тогтвортой хөгжилд хүрэх ойлголттой нийцэж байгаа юм.

Дэлхий нийтээр боловсролыг өөрчлөлтийн хөдөлгөгч хүч, тогтвортой хөгжлийн боловсрол нь тогтвортой хөгжлийг хангах хамгийн чухал суурь гэж²¹ үзэж байгаа энэ үед суралцагчдыг ухаалаг, хариуцлагатай хэрэглээнд суралцахад нь урлаг, дизайн технологийн хичээл тодорхой хувь нэмэр оруулахаар байна.

ЕБС-ийн сургалтын төлөвлөгөөний дагуу дуу хөгжмийн хичээлийг I-IX ангид, дүрслэх урлагийн хичээлийг I-VIII ангид, дизайн технологийн хичээлийг I-XII ангид тус тус судалж байна. Мөн хөгжим, дүрслэх урлаг, дизайн технологийн хичээл бага боловсролд зорилго, хүрэх үр дүнгээр нэг, агуулга, аргазүй, үнэлэх шалгуур нь тус тусдаа, суурь боловсролд хөгжим, дүрслэх урлагийн хичээл зорилго, зорилт, хүрэх үр дүн нэг бол, дизайн технологийн хичээл нь бие даасан байдлаар судлахаар сургалтын хөтөлбөрт тусгагдсан байдаг. Иймд бид энэхүү судлах агуулгын хүрээнд шинжилгээг хийсэн болно.

Урлагийн бага болон суурь боловсролын сургалтын хөтөлбөрийн зорилго нь “Сурагчийг хүрээлэн буй орчин, юмс, үзэгдэл, урлагийн бүтээлийг танин мэдэх арга барилтай, өөрийн авьяас, гоо сайхны мэдрэмжээ бүтээлчээр илэрхийлж, хөгжүүлэх хүсэл эрмэлзэлтэй, урлаг соёлыг эрхэмлэдэг иргэн болж төлөвших”-д дэмжлэг үзүүлэх бол дизайн технологийн суурь боловсролын сургалтын хөтөлбөрийн зорилго нь “сурагчийг дизайн, техник, технологийн үйл явцыг танин мэдэх арга барилаа хөгжүүлж, байгаль, үндэсний соёлоо дээдэлсэн, бүтээлч сэтгэлгээтэй, дизайны шийдэл гаргах, бүтээх, үнэлэх чадвар эзэмшсэн иргэн болж төлөвших”-д²² дэмжлэг үзүүлэхээр тодорхойлсон байдаг.

21 НҮБ-ын ЕА эх дэлхийгээ шинэчилье: 2030 он хүртэлх Тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөр
22 БСШУЯ. (2015). Суурь боловсролын цөм хөтөлбөр. УБ.

Энэхүү сургалтын хөтөлбөрийн зорилгыг хэрэгжүүлснээр ТХ-ийн зорилго, зорилт, тогтвортой байдлын цогц чадамжийг төлөвшүүлэхэд өөрийн хувь нэмрээ оруулах боломжтой байна. Тухайлбал:

- Уур амьсгалын өөрчлөлт түүний сөрөг нөлөөллийг багасгах арга хэмжээг яаралтай авах, экологийн системийг хамгаалах, нөхөн сэргээх, цөлжилттэй тэмцэх, хариуцлагатай тогтвортой хэрэглээ болон үйлдвэрлэлийг дэмжих зорилгуудтай урын сан, үйлээр дамжин хамаарах боломжтой юм.
- Мөн ТХ-ийн эдгээр агуулгыг дизайн технологийн хичээлд дизайны шийдэл гаргах, бүтээх, үнэлэх, ахуй амьдрал, нийгэмд чиглэсэн дизайн технологийн асуудлыг шийдвэрлэхэд өөрийн хувь нэмрээ оруулж хамтран ажилладаг, уламжлалт болон орчин үеийнхээр агуулгыг дизайн технологийн хичээлд дизайны шийдэл гаргах, бүтээх, үнэлэх, ахуй амьдрал, нийгэмд чиглэсэн дизайн технологийн асуудлыг шийдвэрлэхэд өөрийн хувь нэмэр оруулна. Харин дуу хөгжмийн хичээлийн хувьд дээрх агуулгыг дуулах, хөгжимдөх, зохион найруулах үйлд тулгуурлан, урлагийн бүтээлээр дамжуулан мэдэрч ойлгох, сонирхон судлах, асуудал дэвшүүлэн шийдвэрлэх, хамтран ажиллах замаар бүтээлч эрэлхийллийн арга барилд суралцахад чиглэсэн байна.

Агуулгын интеграцыг тодорхойлсон байдал

Бүх шатны сургалтын хөтөлбөр, сурах бичиг, сургалтын хэрэглэгдэхүүн, багшлах арга зүйд тогтвортой хөгжлийн үзэл санааг тусган хэрэгжүүлэх, орон нутгийн тогтвортой хөгжлийг дэмжихэд сургалтын байгууллагууд хувь нэмэр оруулах, харилцан туршлага солилцож, хамтран ажиллах нь тогтвортой хөгжлийн үзэл санааг түгээн дэлгэрүүлэх бодит үйл хэрэг болох гол арга зам байна.²³ гэж тусгажээ.

Урлаг, дизайн технологийн хичээлүүдийн цөм хөтөлбөр дэх ТХБ-ын агуулгын интеграцчилагдсан байдлыг төслийн ерөнхий дизайны дагуу матриц 1-д тодорхойлоход нийт 37²⁴ суралцахуйн зорилт тодорхойлогдсоныг судлагдахуунаар, боловсролын түвшнээр, ТХБ-ын суралцахуйн зорилтоор ялгаж харууллаа (Хүснэгт 6.1). Хичээл тус бүрээр тодорхойлогдсон суралцахуйн зорилт тус бүрийг ТХБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдэвтэй холбогдох байдлыг матриц 1-ээс, арга зүйн интеграцчилал буюу ТХБ-ын сургалтын аргын төрөл, ТБ-ын цогц чадамжид оруулах хувь нэмрийг хэрхэн тодорхойлсныг матриц 2-оос үзнэ үү.

Урлаг, дизайн технологийн хичээлд эдгээрийг хэрхэн интеграцчилах арга замыг тодорхойлохдоо бага боловсролын хөгжим, дүрслэх урлаг-технологи, суурь боловсролын хөгжим, дүрслэх урлаг, дизайн технологийн сургалтын хөтөлбөрийн агуулга болон ТХБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдэв нэг бүрийг харьцуулан авч үзсэн болно. Тухайлбал

- Бага боловсролын дүрслэх урлаг-технологийн сургалтын хөтөлбөрийн “3.01.9.25 Байгалийн материалыг баримлын шавраар холбох аргаар биет тоглоом хийх” агуулга нь ТХ-ийн “Газар дээрх амьдрал”-ын талаарх 15 дугаар зорилгын “Суралцагч орон нутгийн байгаль орчинтой харилцаж, дэлхий дээрх хүний бус аж амьдралыг ойлгож чаддаг болох” суралцахуйн

23 БСШУ-ны сайдын 2016.11.13, хавсралт.

24 Урлаг, дизайн, технологийн судлагдахууны чиглэлээр бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын түвшинд нийт 48 суралцахуйн зорилт тодорхойлогдсон хэдий ч техникийн шалтгаанаар Бүрэн дунд боловсролын түвшинд жишээ болгосон Нэгж хичээл боловсруулаагүй тул энд Бага болон Суурь боловсролын хувьд интеграцчиллыг тайлбарлав.

25 Дүрслэх, технологийн матриц 1-ээс

зорилттой холбогдож байна.

- Харин суурь боловсролын урлагийн сургалтын хөтөлбөрийн “9,03.1.26 Хөгжмийн бүтээлийг сонирхон судлах замаар орчин үеийн хөгжмийн зохиолчдын арга барил, бүтээлийн талаар мэдээлэл цуглуулах, шинжилгээ хийх, сонсох хөгжмийн урын сан бүрдүүлж, бусадтай санаа бодлоо хуваалцана. С.Сансаргэрэлтэх – “Эх дэлхийгээ аварцгаая” зохиолын агуулга нь “Уур амьсгалын төлөөх үйл хэрэг”-ийн талаарх 13 дугаар зорилгод тодорхойлогдсон “Суралцагч нь нийтээрээ хүлээн зөвшөөрсөн уур амьсгалын өөрчлөлттэй тэмцэх стратегийг боловсруулж бусадтай хамтран ажиллаж чаддаг болох” суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэх боломжтой байна.

Тайлбар: Сургалтын хөтөлбөрийн агуулгыг дараах байдлаар кодлон тэмдэглэсэн болно. Тухайлбал: 3,01.9 нь бага боловсролын дүрслэх урлаг-технологийн сургалтын хөтөлбөрийн “анги тус бүрийн агуулга”-ын 3 дугаар ангийн “Урлагийн хэл” хам сэдвийн “Зохиомжийн хэрэгсэл тэдгээрийг ашиглан зурах дүрслэх зохион бүтээх арга барил эзэмших” бүлэг буюу 01, агуулгын 9 дэх суралцахуйн зорилт “Байгалийн материалыг баримлын шавраар холбох аргаар биет тоглоом хийх” гэж ойлгож уншина. (БСШУЯ., Бага боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр., 2015., 58-59)

Харин “9, 03.1” нь суурь боловсролын хөгжмийн сургалтын хөтөлбөрийн “анги тус бүрийн агуулга”-ын 9 дүгээр ангийн 03 буюу “Хөгжимдөх” хэсгийн 1. Хөгжмийн бүтээлийг сонирхон судлах замаар орчин үеийн хөгжмийн зохиолчдын арга барил, бүтээлийн талаар мэдээлэл цуглуулах, задлан шинжлэл хийх, сонсох хөгжмийн урын сан бүрдүүлж, бусадтай санаа бодлоо хуваалцана” агуулгыг кодолсон болно.

Шинжилгээг хийхдээ дараах шаардлагыг баримталсан болно. Үүнд:

- ТХ-ийн зорилго, сэдэв болон суралцахуйн зорилтын холбоо хамаарал, тэдгээрийн ерөнхий зүй тогтол буюу түлхүүр үгийн сонголтыг харгалзах,
- Сургалтын хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах хэрэглэгдэхүүн буюу урын сангийн жагсаалтыг гаргах,
- Урлаг, дүрслэх урлаг-технологийн хичээлийн агуулга алдагдахгүй хэрэгжих боломжтой байх,
- Сургалтын хөтөлбөрийн агуулгыг ТХБ-той интеграцчилахад багш санаа авахаар тодорхой байх

Агуулгыг сонгохдоо ТХ-ийн зорилгын суралцахуйн зорилт болон тогтвортой байдлын цогц чадамжид баримжаалсан бөгөөд багш эдгээрээс санаа авч өдөр тутмын хичээлээ боловсронгуй болгож, хэрэглээ талаас нь суралцагчдад ойлгуулахад дөхөм болох байдлыг түлхүү харгалзсан болно.

Урлаг, дүрслэх урлаг хичээлийн агуулга нь ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, агуулга, зорилготой шууд бус давхцаж байна. Тухайлбал: сургалтын хөтөлбөрийн 2-р ангийн “Аялгууны шинж төрхийг ойлгох, сонсож таних, тодорхойлох, ялгах, тайлбарлах” суралцахуйн зорилт нь ТХ-ийн 11-р зорилготой шууд холбогдохгүй хэдий ч “Хувдай ишигний паян” зохиолоор дамжуулан суурин амьдралын хэв маягийн түүхэн шалтгааныг ойлгож, соёлын өв уламжлалыг хүндэтгэдэг, ойлгодог болоход дэмжлэг үзүүлэхээр байна.

Харин Дизайн технологийн хичээлийн агуулга нь ТХЗБ-ын зарим суралцахуйн зорилт, агуулга, зорилготой шууд холбогдож байна. Тухайлбал: 6-р ангийн “Техник” агуулгын хүрээнд “хэрэглээнээс гарсан боловч дахин ашиглах боломжтой материалуудыг сонгон ашиглах, хэрэгцээт эд зүйлс хийх, бүтээх хандлагатай болно” суралцахуйн зорилт нь ТХ-ийн 12-р зорилготой шууд холбогдож байна.

Хүснэгт 6.1. Урлаг, дизайн технологийн сургалтын цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт

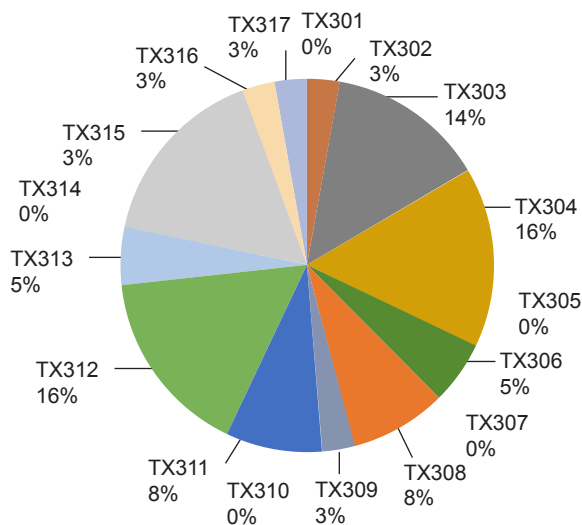
ТХЗорилго	Хөгжим		Дүрслэх урлаг		Дизайн технологи	Нийт
	бага	суурь	бага	суурь	суурь	
ТХ301. Ядууралгүй байх						0
ТХ302. Өлсгөлөнг тэглэх					1	1
ТХ303. Эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдал	2	1	1		1	5
ТХ304. Чанартай боловсрол	1	1		1	3	6
ТХ305. Жендэрийн тэгш байдал						0
ТХ306. Цэвэр ус ба ариун цэвэр	1	1				2
ТХ307. Боломжийн үнэтэй, цэвэр эрчим хүч						0
ТХ308. Зохистой ажил ба эдийн засгийн өсөлт			1		2	3
ТХ309. Үйлдвэрлэл, инноваци, дэд бүтэц					1	1
ТХ310. Тэгш бус байдлыг багасгах						0
ТХ311. Тогтвортой хот суурин, оршин суугчид	1		1	1		3
ТХ312. Хариуцлагатай хэрэглээ ба үйлдвэрлэл			2	1	3	6
ТХ313. Уур амьсгалын төлөөх үйл хэрэг	1	1				2
ТХ314. Усан доторх амьдрал						0
ТХ315. Газар дээрх амьдрал		1	1	3	1	6
ТХ316. Энх тайван, шударга ёс, хүчирхэг институциуд	1					1
ТХ317. ТХЗ-ын төлөөх түншлэл					1	1
Нийт	7	5	6	6	13	

ТХ-ийн 17 зорилгоос ТХ303, ТХ304, ТХ312, ТХ315-д хамаарах суралцахуйн зорилт түлхүү байна. Энэ нь газар дэлхийн гоо сайхан болон мөхөл сүйрлийг хөгжим, уран зургаар илүү тод томруун илэрхийлдэгтэй холбоотой юм.

ТХ303. Эрүүл мэнд, сайн сайхан байдалд харгалзаж байгаа суралцахуйн зорилт нь хөгжмийн суралцахуйн зорилт байгаа бол ТХ312. Хариуцлагатай хэрэглээ ба үйлдвэрлэлд харгалзах суралцахуйн зорилт дүрслэх урлаг, дизайн технологийн хичээлийнх байна. Харин хамгийн нийтлэг интеграцчилал нь газар дээрх амьдралд хамаарч байна.

ТХ304. Чанартай боловсролын зорилгод хамаарах ТХ-ийн сэдэв, суралцахуйн зорилт тус гурван хичээлийн хөтөлбөрт тодорхой хэмжээнд орсон байна.

Зураг 6.1. Урлаг, дизайн технологийн цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт (ТХЗ-оор, хувиар)

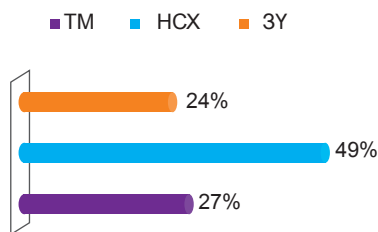
Урлаг, дизайн технологийн хичээлүүдийн ТХЗ-той интеграцчиллагдсан байдлаас харахад бага боловсролын түвшинд НСХ-ийн суралцахуйн зорилт их байгаа нь Урлаг/хөгжим, дүрслэх урлаг, технологи/-ийн агуулгад суралцагч гоо сайхныг мэдрэх, түүнийгээ бүтээлчээр илэрхийлэх аргад суралцахаар тусгагдсантай холбогдож байна. Эдгээрийг хичээлийн арга зүйн шийдэл, урын сангийн сонголтоор сурагчдад хандлага, зан үйл төлөвших, ТХ-ийн асуудалд хувь хүний ёс зүйгээр ханддаг чадвар эзэмшүүлэхэд чиглүүлж өгнө гэж үзэж байна. Тухайлбал:

Танин мэдэхүйн: Даяаршил, хөгжлийн асуудалтай холбогдох мэдээлэл цуглуулах, боловсруулах, даяаршсан дэлхий дэх нийгэм-соёл, байгалийн олон янз байдлыг танин мэдэх, даяаршил, хөгжлийн үйл явцад ТХ-ийн зарчмын үүднээс дүн шинжилгээ хийж, танин мэдэхүйгээ хөгжүүлнэ. Ингэхдээ сурагчид урлагийн бүтээлээр дамжуулж ойлгох болно.

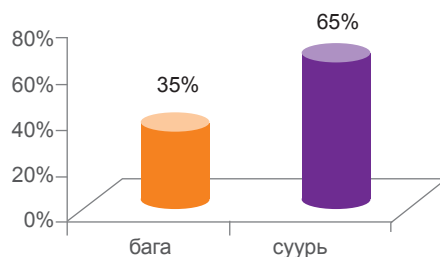
Нийгэмшил сэтгэл хөдлөл: Хувь хүнээс эхлүүлэн даяаршил хүртэлх нийгмийн харилцааны янз бүрийн түвшнийг мэдэх, хөгжлийн үйл явцад тэдгээрийн үүргийг ойлгох, нийгмийн харилцааны түвшин хоорондын ялгаатай байдал, урлаг, соёлын олон талт хүчин зүйлсийг ойлгох, хүндэтгэхэд чиглэгдэнэ.

Зан үйлийн: Хүн төрөлхтөн, хүрээлэн буй орчны өмнө хүлээх хувь хүний хариуцлагаа ухамсарлах, харилцах, хамтран ажиллахад нийгэм-соёлтой холбогдох бэрхшээлийг даван туулах, өөрчлөлтөд нийгмийн зүгээс хийх үйлийн талаар тодруулах, ялангуяа тодорхой бус нөхцөлд санаачилгатай байх, асуудлын бэрхшээлтэй талыг бууруулах, тэвчээртэй хандах зэргээр хувь хүний чадвараа хөгжүүлэх, ТХ-ийн зорилгуудыг амьдрал, сургууль, мэргэжил, ажилдаа хэрэгжүүлэх, түүнд тулгуурлан шийдвэр гаргах, үйл хийх, нийгэм, улс төрийн асуудалд идэвхтэй оролцох зэргээр хувь нэмрээ оруулна.

Зураг 6.2. ТХЗБ-д хамаарах Урлаг, дизайн технологийн цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт (хувиар)

а. ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын айгаар

б. Боловсролын түвшинээр

Сургалтын цөм хөтөлбөрт дүрслэх урлаг, хөгжмийн хичээл нь зорилго, сурах арга барил, хүрэх үр дүнгээр нэгдсэн тус тусдаа бие даасан агуулгыг судална гэж дээр дурдсан бөгөөд аливаа юмс үзэгдэл, урлагийн бүтээлийг мэдэрч ойлгох, сонирхон судлах, бүтээх, хөгжүүлэх, илэрхийлэх, үнэлэх арга барил, гүйцэтгэлийн чадвараа хөгжүүлэх, бүтээлчээр сэтгэн өөрийн санааг илэрхийлэх аргад суралцах, өдөр тутмын амьдралд хэрэглээ болгоход чиглэсэн чадвараар илэрхийлэгдэнэ гэж тодорхойлсон нь ТХ-ийн HCX-ийн зорилт нэмэгдэж байгаатай илүү хамаарч байгаа харагдаж байна.

Урлаг, дизайн технологийн хичээлийн суралцахуйн зорилт буюу агуулга нь ТХ, ТХБ-той шууд холбогдохгүй хэдий ч тэдгээрт ашиглаж байгаа сургалтын хэрэглэгдэхүүн болох уран бүтээлээр дамжуулан ТХ, ТХБ-ын мэдлэг, ойлголтыг бататгахад дэмжлэг үзүүлэх нь харагдаж байна.

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцыг тодорхойлсон байдал

Урлаг, дизайн технологийн цөм хөтөлбөрийн тухайн суралцахуйн зорилтыг ТХБ-той интеграцчилсан байдлаар хэрэгжүүлэхэд тохиромжтой аргыг сонгож, түүний үндэслэлийг тодорхойлсныг матриц 2-оос дэлгэрэнгүйгээр үзэж болох бөгөөд ТХЗБ-ыг хэрэгжүүлэх аргуудаас бага боловсролд бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэхүй ба сэтгэлгээ шаардсан аргууд түлхүү ашиглагдахаар харагдаж байна (*Хүснэгт 6.2*). Энэ нь бага насны хүүхэд аливаа үйлийг хийх явцдаа сурч, мэддэг онцлогтой нийцэж байна.

Харин суурь боловсролд шинжилгээ/судалгаа хийх, бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэхүй ба сэтгэлгээ шаардсан аргууд ашиглагдах боломжтой байна. Эдгээр нь эсээ бичих, хэлэлцүүлэг хийх, дүрд тоглох, экскурс, аялал хийх зэргээр хэрэгжих боломжтой юм.

Хүснэгт 6.2. Урлаг, дизайн технологийн сургалтын цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗ-ыг хангах сургалтын арга

Арга зүй								
Боловсролын түвшин	Бага				Суурь			
Цогц чадамж	Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох аргууд	Шинжилгээ/судалгаа хийх аргууд	Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэхүй ба сэтгэлгээ шаардсан аргууд	Алсын хараатай болох аргууд	Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох аргууд	Шинжилгээ/судалгаа хийх аргууд	Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэхүй ба сэтгэлгээ шаардсан аргууд	Алсын хараатай болох аргууд
Хөгжим	4	-	6	1	3	6	6	-
Дүрслэх урлаг	-	6	5	1	3	5	4	-
Дизайн- технологи					5	4	2	4
Нийт	4	6	11	2	11	15	12	4

Тухайн судлагдахууны болон суралцахуйн зорилтын онцлогоос хамааран нэг суралцахуйн зорилтод 1-2 хүртэл төрлийн арга хэрэглэх боломжтой бөгөөд энэ нь сургалтын хөтөлбөрийн бүтээлч эрэлхийллийн арга барил эзэмшүүлэхэд чиглэгдсэн аргагүй, аргатай нийцэж байгаа юм.

Үүнээс гадна Дүрслэх урлаг - технологи хичээлийн хувьд ТХЗБ-ын суралцахуйн нэг зорилт, сэдэвт хамаарах судлагдахууны хэд, хэдэн суралцахуйн зорилт гарч ирсэнтэй холбоотой *8 дугаар багана буюу аргын сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар, үндэслэлийг* ялгаатай байдлаар бичих боломжгүй байсан. Учир нь тухайн судлагдахууны онцлогтой холбоотойгоор сонгон хийх бүтээл, хийх арга технологи, хэрэглэх багаж, материал, хэрэглэгдэхүүнээс хамааран агуулгын өргөсөл, гүнзгийрэл тодорхойлогддог. Иймээс ерөнхий арга зүйг ялгаатайгаар томьёолох боломж харагдахгүй байна гэж үзээд ижил томьёололтой суралцахуйн зорилтуудын *8 дугаар багана буюу “аргын сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар”* гэсэн нүдийг нэгтгэн тайлбар бичсэн болно.(матриц 2-оос дэлгэрүүлж үзнэ үү)

Шинжилгээнээс үзэхэд тогтвортой байдлын цогц чадамжийг сурагчдад эзэмшүүлэхэд урлаг, дизайн технологийн хичээл дараах байдлаар хувь нэмэр оруулах боломжтой байна. Үүнд:

Хүснэгт 6.3. ТБ-ын цогц чадамжийн төлөвшилд урлаг,дизайн технологийн сургалтын цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын оруулах хувь нэмэр

Цогц чадамж	Бага боловсрол		Суурь боловсрол			Нийт
	Хөгжим	Дүрслэх, дизайн технологи	Хөгжим	Дүрслэх урлаг	Дизайн технологи	
Тогтолцоот сэтгэлгээний		4	2	4	4	14
Урьдчилан тооцоолох	1		1		2	4
Хэм хэмжээний			1	1	1	3
Стратегийн					2	2
Хамтран ажиллах	1	2	1	1	2	7
Шүүмжлэлт сэтгэлгээний	3	3	1	2	1	10
Өөрийгөө таньж мэдэх	2	2	1	4		9
Асуудал шийдвэрлэх нэгдсэн					1	1
Нийт	7	11	7	12	13	50

- *Тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамж:* Урлаг, дизайн технологийн хичээлээр тогтолцоот сэтгэлгээг хөгжүүлэх нь сурагчдад аливаа зүйлийн харилцан хамаарлыг танин мэдэж ойлгох, тэдгээрийг хэрхэн уялдан нэгдсэн тухай сэтгэн бодох чадварыг хөгжүүлснээр орон нутаг, улс үндэстэн, дэлхий нийтийн ТХ-ийн зорилгыг хэрэгжүүлэхэд хувь нэмэр оруулах ач холбогдолтой юм.
- *Шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадамж:* Тогтсон хэм хэмжээ, дадал туршлага, санаа бодолдоо тулгуурласан асуудал дэвшүүлэх, өөрийн үйл хөдлөлөө эргэцүүлэн бодох, тогтвортой байдлын тухай хэлэлцүүлэгт өөрийн байр сууринаас хандах зэрэг чадваруудыг энэ цогц чадамжид хамруулж үздэг. Урлаг, дизайн технологийн хичээлүүд нь сурагчдын бүтээлч үйл ажиллагааг дэмжсэн төсөлт ажил гүйцэтгэх, өөрийн үзэл бодлоо бүтээлдээ тусгаж, үнэт зүйлийг бий болгож, эзэмшиж байдаг, өөрийгөө илэрхийлэх, бусдыг сонсох, хүндэтгэх зэргээр ТХ-ийн цогц чадамжийг төлөвшүүлэхэд хувь нэмрээ оруулдаг учраас суралцахуйн зорилт харьцангуй олон байна.
- *Өөрийгөө таньж мэдэх цогц чадамж:* Энэ цогц чадамжийн хүрээнд дэлхийн болон орон нутгийн түвшинд өөрийн үүрэг оролцоог эргэцүүлэн бодох, хэн нэгний үйл хэрэгт үнэлэлт дүгнэлт өгөх, урам хайрлах, мэдрэмж, хүсэл зорилгыг авч үзэх чадварыг багтаадаг. Урлаг, дизайн технологийн хичээл хүний үйл ажиллагааны байгаль орчинд үзүүлэх нөлөө, тэдгээрийг бууруулах, урьдчилан сэргийлэхэд өөрийн үүрэг оролцоо чухал болохыг бүтээлээрээ дамжуулан үзүүлэх боломжтой учраас энэ цогц чадамжид хувь нэмэр оруулах боломжтой гэж үзсэн.

Урлаг, дизайн технологийн судлагдахуунаар боловсруулсан нэгж хичээлийн товчоог Хүснэгт 6.4-д үзүүллээ.

Хүснэгт 6.4. Урлаг, дизайн технологийн судлагдахууны нэгж хичээлийн товчоо

түвшин	хичээл	анги	сэдэв	Хичээлийн зорилго, агуулга	Боловсруулсан
Бага боловсрол	Хөгжим	≡	Ус амьдралыг тэтгэгч /Ногоон дэлхийгээ аваръя/	Суралцагч урлагийн бүтээлүүдээр дамжуулан уур амьсгалын өөрчлөлтийн хүрээлэл орчин, нийгэм, эдийн засаг, ёс зүйд үзүүлэх нөлөөллийг тайлбарлаж чаддаг, өөрийнхөөрөө дүрслэн бодож харьцуулдаг болно.	Халтарын Энхжаргал (БХ-ийн эрдэм шинжилгээний ажилтан)
	Дүрслэх урлаг	>	Эрүүл зөв хооллолт ба өглөөний зууш	Эрүүл зөв хооллолт болон хүнсний бүтээгдэхүүний илчлэг чанарын талаар судалж өглөөний хоол бэлтгэж сурна.	Сиятовын Отгонтуяа (БХ-ийн эрдэм шинжилгээний ажилтан)
Суурь боловсрол	Хөгжим	≧	Уур амьсгалын өөрчлөлт /Б.Мөнхболд “Шар тэнгисийн тарчлаан” жүжиг/	Орчин үеийн хөгжмийн зохиолчдын тайзны хөгжмийн бүтээлүүдээс бие даан үзэж сонсох, агуулга дүрийг харьцуулан судлах явцдаа уур амьсгалын өөрчлөлтийн хүрээлэл орчин, нийгэм, эдийн засаг, ёс зүйд үзүүлэх нөлөөллийг тайлбарлаж чаддаг, урьдчилан сэргийлэх арга замыг эргэцүүлэн бодож чаддаг болно	Халтарын Энхжаргал (БХ-ийн эрдэм шинжилгээний ажилтан)

Дүрслэх урлаг	VIII	Монголын орчин үеийн уран бүтээлчдийн зураг бүтээлтэй танилцах	Зураач Я.Булган “Судар ижий”, зураач С.Заяасайхан “Амьд үлдэгсэд” уран бүтээлийн агуулга, утга санаа, уран дүрслэлээр дамжуулан ТХ-ийн үзэл санаа, ойлголтыг нэмэгдүүлэх, бусдад таниулах, сурталчлахад соёлын үүрэг чухал болохыг ойлгодог болно.	Сиятовын Отгонтуяа (БХ-ийн эрдэм шинжилгээний ажилтан)
Дизайн -технологи	VI	Хэрэгцээ ба ашиглалт	Хэрэглээнээс гарсан дахин ашиглах боломжтой материалуудыг боловсруулахтай холбоотой баримт мэдээллийг судлах, нөөцлөх. хэрэгцээг өрнүүлэх замаар эд зүйл бүтээнэ.	Баатарын Баттулга (БМДИ-ийн арга зүйч)

Хүснэгт 6.5. Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Хөгжмийн хичээлийн матриц 1-ээс)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	ТХЗБ	
		ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв
1	2	3	4
8. Зохион найруулах	8, 4.3. Сонгодог хөгжмийн бүтээлийг театрт болон дүрс бичлэгээс үзэж сонсох, өөрийн байр сууринаас санаа бодлоо хуваалцана.- К.Дебюсси “Тэнгис” симфони чуулбар	TX306.HCX3.	TX306.Cэ06.
9. Зохион найруулах	9, 4.1. Орчин үеийн хөгжмийн зохиолчдын бүтээлийн агуулга дүрийг янз бүрийн арга хэрэглүүр ашиглан, өөрийн санаагаар баяжуулах, хувиргаж илэрхийлнэ. - С.Стравинский “Ариун хавар” бүжгэн жүжиг	TX315.HCX5	TX315.Cэ4.
9. Зохион найруулах	9, 4.3. Орчин үеийн хөгжмийн зохиолчдын тайзны хөгжмийн бүтээлүүдээс бие даан үзэж сонсох, агуулга дүрийг харьцуулан судлах явцдаа өөрсдийн авьяас, туршлагадаа тулгуурлан хувилбар боловсруулах Б.Мөнхболд “Шар тэнгисийн тарчлаан” жүжиг	TX304.TM1	TX34.Cэ8.
9. Танин мэдэх	9, 01.1. Орчин үеийн хөгжмийн урлагийн төрөл, хэлбэр, илэрхийллийн арга барилд гарсан шинэчлэлт өөрчлөлт, тэдгээрийн онцлогийг мэдэрч, ойлгон, хэрэглэнэ.- Ш.Өлзийбаяр “Дөрөө” модерн бүжгэн жүжиг	TX303.HCX4	TX33.Cэ5.
9. Хөгжимдөх	9, 3.1. Хөгжмийн бүтээлийг сонирхон судлах замаар орчин үеийн хөгжмийн зохиолчдын арга барил, бүтээлийн талаар мэдээлэл цуглуулах, задлан шинжлэл хийх, сонсох хөгжмийн урын сан бүрдүүлж, бусадтай санаа бодлоо хуваалцана. С.Сансаргэрэлтэх - “Эх дэлхийгээ аварцгаая”	TX313.HCX3	TX313.Cэ3.

Хүснэгт 6.6. Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Дүрслэх урлаг, технологийн хичээлийн матриц 1-ээс)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	ТХЗБ	
		ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв
1	2	3	4
Бүтээл илэрхийлэл	8, 03.1. Сэргэн мандалтын үеийн дүрслэх урлагийн бүтээлтэй танилцах, эргэцүүлэн бодох, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх	TX311.TM3.	TX311.Сэ05.
Бүтээл илэрхийлэл	8, 03.2. Монголын дүрслэх урлагийн төлөөлөгчдийн бүтээлтэй танилцах, эргэцүүлэх, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх	TX304.TM4.	TX304.Сэ08.
Урлан бүтээхүй	8, 02.16. Ахуйн хаягдлыг бусад төрлийн материалтай хослуулан чимэглэл хийх	TX312.HCX1.	TX312.Сэ07.
Урлагийн хэл	6, 01.8. Амьтны биеийн бүтцийг баримжаалан дүрсэлж сурах	TX315.TM1.	TX315.Сэ08.
Урлан бүтээхүй	7, 02.12. Байгалийг бодит байдлаас харж зурах	TX315.HCX3.	TX315.Сэ08.
Урлагийн хэл	8, 01.8. Хүн ба амьтны судалбар зурах	TX315.HCX4.	TX315.Сэ08.

Хүснэгт 6.7. Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Дизайн, технологийн хичээлийн матриц 1-ээс)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	ТХЗБ	
		ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв
1	2	3	4
6. Боловсруулах технологи	6.02.4. Уламжлалт гар урлалын технологитой танилцах суралцах, материал сонгохдоо байгалийн болон нийлмэл материалын гарал үүсэлтэй холбоотой мэдээлэл, мэдлэг ойлголтоо ашиглах, технологийн эерэг сөрөг нөлөөний талаар өөрсдийн бодлоо хуваалцдаг	TX309.TM5.	TX309.Сэ04.
6. Боловсруулах технологи	6.02.1. Өөрийн болон өрх гэр, хамт олны хүрээн дэх асуудлаас хэрэгцээг олж харах, түүнийг шийдэх эдийн засгийн шинэ санаа олох, зохион бүтээх ажилтай холбогдох мэдээлэл цуглуулж, эд зүйлсийн дизайны элементүүд, хэлбэр хэмжээ, өнгө, чимэглэл, шинжилгээ хийх замаар санаагаа сайжруулах	TX308.TM3.	TX308. Сэ10.
6. Дизайн зураг зүй	6, 01.4. Материалын гарал үүсэл, нөөц, үйлдвэрлэл, түүнийг дахин боловсруулах үйл явцын талаар судлах, хэлэлцэх эргэцүүлэх замаар хэмнэлттэй хандах хандлагыг нэмэгдүүлнэ	TX308.HCX1.	TX308.Сэ02.
6. техник	6.03.4. Хэрэглээнээс гарсан дахин ашиглах боломжтой материалуудыг сонгон ашиглах, хэрэгцээт эд зүйлс хийх, бүтээх хандлагатай болно.	TX312.HCX1.	TX312.Сэ07.
7. Дизайн зураг зүй	7, 01.4. Хэрэглээнээс гарсан хог хаягдлыг дахин боловсруулахтай холбоотой баримт мэдээллийг судлах. Хэрэгцээг өрнүүлэх замаар хэрэгцээт зүйл бүтээх хандлагыг нэмэгдүүлэх	TX312.3Y5.	TX312.Сэ07.

7. Боловсруулах технологи	7. 02.1. Өөрийн болон өрх гэр, хамт олон, олон нийтийн хүрээнд дэх асуудлаас хэрэгцээг илрүүлж, эдлэл зохион бүтээх санаа олох, зохиомжийн аргууд, хийх арга барилтай холбоотой мэдээлэл цуглуулан дизайнд шинжилгээ хийж санаагаа сайжруулан, дүрслэлийн дүрэм стандартыг баримтална.	TX304.HCX4.	TX304.Cэ07.
7. Боловсруулах технологи	7. 02.4. Технологи ажилбарын үед гарсан хог хаягдлыг ангилах дахин ашиглах боломжтойг ялгах, ажлын байрны эмх цэгц аюулгүй байдлыг ханган ажиллах	TX303.3Y1.	TX303.Cэ10.
7. Дизайн зураг зүй	7. 02.1. Хамт олон өрх гэрийн хүрээнд дэх асуудлаас хэрэгцээг илрүүлнэ.	TX312.HCX2.	TX312.Cэ08.
7. Дизайн, зураг зүй	7. 01.1. Асуудлыг шийдвэрлэхдээ олон төрлийн эх үүсвэрээс мэдээлэл цуглуулж судалгаа хийнэ. Зохион бүтээх болон загварчлалын аргуудыг ашиглан эдлэлийн загвар зохиох	TX304.HCX3.	TX304.Cэ06.
8. Боловсруулах технологи	8. 02.2. Уламжлалт болон орчин үеийн технологийг хослуулан бүтээгдэхүүний санаа, шийдэл олох, түүний ажлын болон тойм зураг, илэрхийлэхдээ зураг зүйн дүрэм стандартыг баримтлан зурах, хэсэгчилсэн огтлол, зүсэлтээр зурж үзүүлэх, эсгүүрийн зураг байгуулах материалын шинж, уран сайхны боловсруулалт хийх, оёдлын болон мод, металлын боловсруулах тусгай зориулалтын багаж, тоног төхөөрөмжийн ажиллах зарчим, ашиглалт болон материалыг боловсруулах талаар мэдлэг ойлголттой болох.	TX317.3Y2.	TX317.Cэ06.
8. Дизайн, зураг зүй	8.01.4. материал багаж, хэрэглэгдэхүүнийг сонгох, бүтээхдээ байгаль орчинд аюулгүй талаарх ойлголтыг авч үзэх, хэрэгжүүлэх хандлагатай болно.	TX315.HCX4.	TX315.Cэ08.
8.Боловсруулах технологи	6. 02.2. хүнсний төхөөрөмж, гар багажны төрөл, зориулалт, хэрэглээ аюулгүй ажиллагааны талаар мэдлэг ойлголттой болох	TX304.TM1.	TX304.Cэ06.
8.Боловсруулах технологи	8. 02.1. Цагаан идээ боловсруулах арга технологиос суралцах, ойлголттой болно.	TX302.3Y5.	TX302.Cэ05.

6.2 ХӨГЖИМ

6.2.A. СУУРЬ БОЛОВСРОЛЫН ХӨГЖМИЙН ХИЧЭЭЛИЙН ТХБ-Д ОРУУЛАХ ХУВЬ НЭМЭР

Тогтвортой хөгжлийн боловсролын талаарх ойлголт, мэдлэг, чадвар, хандлага нь багшийн зааж байгаа хичээлд тусгалаа олж, хичээлийн сэдэвтэй уялдах хэрэгтэй бөгөөд заах арга барил, агуулгадаа тодорхой өөрчлөлт оруулах шаардлага гарч байна.

Хөгжмийн хичээлийн хувьд юмс үзэгдэл, урлагийн бүтээлийг мэдрэх, ойлгох, санаа бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, сэтгэн бодох, гоо сайхны мэдрэмжээ бүтээлчээр хөгжүүлэх чадваруудыг эзэмшүүлэхийн зэрэгцээ тэдгээрийг хэрэглээ болгох, урлаг хүний амьдралд ямар ач холбогдолтой болохыг ойлгох, амьдралынхаа туршид урлаг, соёлтой ойр байх хүсэл эрмэлзэлтэй сурагч төлөвшүүлэхийг зорьдог.

Сургалтын цөм хөтөлбөрийн зорилго, зорилтыг хэрэгжүүлснээр урлаг бол тухайн цаг үеийн шууд илрэл гэдгийг сурагчдад ойлгуулахыг эрхэмлэх бөгөөд тухайн үеийн соёл ба нийгмийн байдлаас улбаалан урлаг янз бүр байдаг, нөгөө талаар урлагийн сонирхол ч хүмүүст харилцан адилгүй болохыг ойлгуулна. Мөн сурагч өөрөө хөгжим зохиох ба сонсох, зурах, туршилт хийх замаар урлагийг ойлгож, урлагийн олон төрлөөс шимтэн сонирхох ба өөрийгөө илэрхийлэх ерөнхий чадварыг бусад хичээлтэй холбон хөгжүүлэх, хамтдаа бүтээснээр хариуцлагатай хандах, шүүмжлэлт сэтгэхүйтэй болох агуулгыг эзэмшинэ.

Агуулгын интеграцыг тодорхойлсон байдал

Тогтвортой хөгжлийн зорилго, хөгжмийн хичээлийн суралцахуйн зорилтын хамаарлыг шинжилж үзэхэд суурь боловсролд танин мэдэхүйн, нийгэмшил сэтгэл хөдлөлийн зорилт илүү сонгогдсон байна. Энэ нь анги ахих тусам сурагчдын танин мэдэхүй болон хийх үйл, чадвартай холбоотой болохыг харуулж байна. Шинжилгээний үр дүнг хүснэгтээр харуулбал:

ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт

Ай	Танин мэдэхүйн	Нийгэмшил, сэтгэл хөдлөл	Зан үйл	Нийт
Суралцахуйн зорилтын тоо	1	3	1	5

Суурь боловсролд “Суралцагч боловсролоор дамжуулан илүү тогтвортой, эрх тэгш, энх амгалан дэлхийг цогцлоох боломжтойг ойлгодог болох” зорилтыг сургалтын хөтөлбөрийн “Орчин үеийн хөгжмийн зохиолчдын тайзны хөгжмийн бүтээлүүдээс бие даан үзэж сонсох, агуулга дүрийг харьцуулан судлах явцдаа өөрсдийн авьяас, туршлагадаа тулгуурлан хувилбар боловсруулах” зорилттой холбохдоо боловсролоор дамжуулан ойлгодог болох - бие даан үзэж сонсох, агуулга, дүрийг харьцуулан судлах, хувилбар боловсруулах үгийг түлхүүр болгож сонгосон болно. Б.Мөнхболд «Шар тэнгисийн тарчлаан» жүжиг гол хэрэглэгдэхүүн болох бөгөөд агуулга, үзэл санаа нь хүмүүсийн ёс зүй, уур амьсгалын өөрчлөлтөд хэрхэн нөлөөлдөг талаар өгүүлдэг болно.

Санамж: Хөгжмийн хичээлийн бусад суралцахуйн зорилт нь тогтвортой хөгжлийн зорилттой огт холбоогүй гэж ойлгож болохгүйг анхаарах хэрэгтэй. Дуулах дуу, сонсох хөгжмөөр дамжуулан сурагчдад ТХ-ийн үзэл санаатай танилцах боломжийг бүрдүүлж, байгаль, дэлхийгээ хайрлах, хамгаалах төлөвшил олгоход анхаарна.

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцыг тодорхойлсон байдал

ТХЗ-ыг хэрэгжүүлэх арга зүйг суралцахуйн зорилтын хийх үйл ажиллагаатай холбож сонгосон болно. Суурь боловсролд шинжилгээ/судалгаа хийх (судалгааны төсөл, кейс судалгаа, загварчлах), бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэх (хэлэлцүүлэг) арга зүй голлох бөгөөд Б.Мөнхболдын «Шар тэнгисийн тарчлаан» жүжиг тогтвортой хөгжлийг хөхиүлэн дэмжихэд шаардагдах мэдлэг, чадвар, үнэт зүйлс болон зан чанарыг боловсролоор дамжуулан илүү тогтвортой, эрх тэгш, энх тайван дэлхийг бүтээх боломжтойг ойлгодог болоход холбоотой юм.

Арга зүйн төрлийг сонгосон байдал (давхардсан тоогоор)

Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох аргууд	Шинжилгээ/ судалгаа хийх аргууд	Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэхүй ба сэтгэлгээ шаардсан аргууд	Алсын хараатай болох аргууд
1	2	3	0

Урлагийн үйл ажиллагаагаар дамжуулан баяр баясгаланг мэдэрч, илэрхийлж буй цаад утга санаа, соёл, түүхийг танин мэдсэнээр урлагийн талаарх ойлголтоо гүнзгийрүүлж, гоо сайхны мэдрэмжээ бүтээлчээр хөгжүүлэх нь өдөр тутмын амьдралд урлагийг хэрэглэх, түүнд хандах мэдрэмж нэмэгдэнэ. Тиймээс урлагийн сайхныг мэдрэнгээ сэтгэн бодох, үнэлэлт дүгнэлт өгөх, илэрхийлэх гэсэн шат дараалсан үйл явцыг чухалчилсан заах арга зүй шаардлагатай болно.

Гүйцэтгэлийн чадвар нь амьдралын туршид урлагт хандах хандлага болон сонирхолдоо хөтлөгдөн аль болох өргөн хүрээнд сэтгэн бодож, дүрслэн илэрхийлэх, уран бүтээлээс таашаал авах, мэдрэх чадварын илэрхийлэл юм.

Иймээс хүүхэд бүрийн хөгжлийг дэмжиж, чадварыг дээшлүүлэхийн тулд дуу, хөгжим нь хүний амьдралд ямар үүрэг гүйцэтгэдэг талаар бодуулах, эргэцүүлэх, харьцуулах, дүгнэх зэргээр урлаг, амьдрал, нийгмийн хамаарлыг бодитоор мэдрэх арга зүйг боловсруулна. Тухайлбал: театр музей, галерей, үзэсгэлэн үзүүлж, үндэсний болон сонгодог, орчин үеийн урлагийн бүтээлүүдтэй танилцах боломжийг бүрдүүлж, соёлын өв, урлагийн үнэт бүтээлүүдийг хайрлах, хамгаалах төлөвшил олгоход анхаарна.

Хүснэгт 6.8. Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интeрaц (Хөгжим)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Анги				ТХЗБ				Арга зүй				Цогц чадамж		
	6	7	8	9	ТХЗБ-ын сэдэв	ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	Үндэслэл, тайлбар	Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох (компаниит ажил, тэмдэглэлт өдөр, ...)	Шинжилгээ/ судалгаа хийх (судалгааны төсөл, кейс судалгаа, загварчлах)	Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэх (хэлэлцүүлэг, ...)	Алсын хараатай болох (ирээдүйн төлөвлөх шинжийлгээ, утгони/тони түлх рх, урьдчиллан төсөөлөх/өнөрснийл нэхэн санах)	Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар / суралцахуйн удирдамж, сурах бичиг, бусад/		Код	
1	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт				2	8, 4.3.Сонгодог хөгжмийн бүтээлийг театрт болон дүрс бичлэгээс үзэж сонсох, өөрийн байр сууринаас санаа бодлоо хуваалцана.- К.Дебюсси "Тэнгис" симфони чуулбар	✓	Усны зохиогчий хэрэглээ нь хөрс, усны бохирдол, экологийн тэнцвэр алдагдах эх сурвалж болдог учраас суралцагч нь усны өөрийн хэрэглээг хянаж, хариуцлагаа мэдэрч чаддаг болох нь усны хомсдолыг багасгаж, зүй зохиистой хэрэглээг төлөвшүүлэхэд дэмжлэг болох учраас К.Дебюссиийн "Тэнгис" симфони чуулбар холбоотой.	6	7	8	9	10	6-шүүмжлэлт сэтгэлгээ: суралч өөрийн усны хэрэглээгээ хянаж, үйл хөдлөлөө эргэцүүлэн бодож, аливаа асуудалд өөрийн байр сууринаас хандах тул,,	
8. Зохион найруулах						ТХ306.НСХ3	ТХ306.С906	Усны зохиогчий хэрэглээ нь хөрс, усны бохирдол, экологийн тэнцвэр алдагдах эх сурвалж болдог учраас суралцагч нь усны өөрийн хэрэглээг хянаж, хариуцлагаа мэдэрч чаддаг болох нь усны хомсдолыг багасгаж, зүй зохиистой хэрэглээг төлөвшүүлэхэд дэмжлэг болох учраас К.Дебюссиийн "Тэнгис" симфони чуулбар холбоотой.	✓				Сонгодог хөгжмийн бүтээлийг театрт болон дүрс бичлэгээс үзэж, өөрийн байр сууринаас санаа бодлоо хуваалцах учраас 3-р төрлийн арга зүйг сонгох, тэдгээрт тохирох аргуудыг орон нутаг болон сургуулийн нөхцөл, онцлогийг тооцож боловсруулна.	9	6-шүүмжлэлт сэтгэлгээ: суралч өөрийн усны хэрэглээгээ хянаж, үйл хөдлөлөө эргэцүүлэн бодож, аливаа асуудалд өөрийн байр сууринаас хандах тул,,
9. Зохион найруулах					✓	ТХ315.НСХ5	ТХ315.С94	Эрт дээр үеэс байгальтай харилцан зохицсон зан үйл, ёс суртахууныг өдөр тутмын амьдралдаа төлөвшүүлж ирсэн байдаг бөгөөд хүмүүс онгон байгалиа анагаах хүч нь төдийгүй байгальтай харилцан зохицсон амьдралын хэтийн төлөвийг тодорхойлох чадвартай болохын чухлыг С.Стравинскийн "Ариун хавар" бүжгэн жүжгээр дамжуулан ойлгуулахад холбоотой.	✓				Хөгжмийн зохиолчдын бүтээлийн агуулга дүрийг янз бүрийн арга хэрэглүүр ашиглан, өөрийн санаагаар баяжуулах, хувиргаж илэрхийлэхийн тулд 1-р арга зүйг сонгон үйл ажиллагааг төлөвлөнө.	1, 7	1- тогтолцоот сэтгэлгээ:хүн байгалийн харилцан хамаарлыг таньж мэдэх, ойлгох тул, 7-өөрийгөө таньж мэдэх: байгальтай харилцан зохицох чадвар болон улс, орон нутгийн түвшинд өөрийн үүрэг оролцоог эргэцүүлэн бодох тул,

9. 4.3. Орчин үеийн хөгжмийн зохиолчдын тайзны хөгжмийн бүтээлүүдээс бие даан үзэж сонсох, агуулга дүрийг харьцуулан судлах явцдаа өөрсдийн авьяас, туршлагадаа тулгуурлан хувилбар боловсруулах Б.Мөнхболд "Шар тэнгисийн тарчлаан" жүжиг						Тогтвортой хөгжлийг хөхиүлэн дэмжихэд шаардлагад мэдлэг,чадвар, үнэт зүйлс болон зан чанарыг боловсролоор дамжуулан илүү тогтвортой, эрх тэгш энх тайван дэлхийг бүтээх боломжтойг ойлгодог болоход Б.Мөнхболдын "Шар тэнгисийн тарчлаан" жүжиг холбоотой болно.				Туршлагадаа хувилбар боловсруулахын тулд орчин үеийн хөгжмийн зохиолчдын тайзны хөгжмийн бүтээлүүдээс бие даан үзэж сонсох, агуулга дүрийг харьцуулан судлах учраас 2-р төрлийн арга зүй тохиромжтой. Ингэхдээ задлан шинжилгээ, судалгаа хийх, шинжилгээнд суурилсан төсөл, судалгааны төсөл боловсруулах, хэрэгжүүлэх аргуудыг өөрсдийн нөхцөл байдлыг тооцно.	2-урьдчилан тооцоолох цогц чадамж: Б.Мөнхболдын тэнгисийн тарчлаан" дамжуулан ирээдүйд зориулан өөрийн үзэл бодлыг бий болгох, урьдчилан сэргийлэх зарчмуудыг хэрэгжүүлэх чадвар эзэмших учраас ...
						Ш.Өлзийбаярын «Дөрөө» модерн бүжгэн жүжгээр дамжуулан аз жаргал, сайн сайхан байдал, ёс суртахууны үзэл баримтлал болон суралцалчдад эрүүл, сайхан амьдралын тухай цогц ойлголтыг бий болгож, холбогдох үнэ цэнэ, итгэл үнэмшил, хандлагын талаар ойлгуулахад холбоотой болно.				Хөгжмийн урлагийн төрөл, хэлбэр, илэрхийллийн арга барилд гарсан шинэчлэлт өөрчлөлт, тэдгээрийн онцлогийг мэдэрч, ойлгуулах учраас 3-р арга зүй, түүнд харгалзах дүрд хувирч тоглох, вэб, блог хөтлөх, видео клип зэрэг аргуудыг сонгож болно.	3- хэм хэмжээний цогц чадамж: өөрийн болон бусдын үйл хөдлөл, тэдгээрийн учир шалтгаан, хэм хэмжээ, үнэлэмжийг ойлгож, эргэцүүлэн бодох, мэдэрч, ойлгох тул,
9. Танин мэдэх						Ган гачиг, цаг агаарын онцгой үзэгдэл гэх мэт уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэлтэй гамшиг дагуулсан аюулууд нь нийгмийн болон эдийн засагт харилцан адилгүй нөлөөлдөг учраас бусадтай хамтран ажиллаж, цаг уурын өөрчлөлттэй тэмцэхэд С.Сансартгэрэлтэх - "Эх дэлхийгээ аварцгаа" зохиол холбоотой болно.				Хөгжмийн зохиолыг сонирхон судлах замаар зохиолчдын арга барил, бүтээлийн талаар мэдээлэл цуглуулах, задлан шинжлэл хийх, сонсох хөгжмийн урын сан бүрдүүлж, бусадтай уучаас 2,3-р арга зүйг сонгож, тэдгээрийн аргуудыг сургуулийн нөхцөл, суралчдын онцлогийг харгалзан боловсруулна.	1- тогтолцоот сэтгэлгээ: аливаа зүйлийн харилцан хамаарлыг ойлгож хэрхэн уялдаж байдаг талаар сэтгэн бодох, 5- хамтран ажиллах:бусдын хэрэгцээ, үзэл бодол, үйл хөдлөлийг ойлгож, хүндэтгэх, багаараа хамтран аливаа зөрчил, асуудлыг шийдвэрлэх тул,
9. Хөгжимдөх						3. 1.Хөгжмийн бүтээлийг сонирхон судлах замаар орчин үеийн хөгжмийн зохиолчдын арга барил, бүтээлийн талаар мэдээлэл цуглуулах, задлан шинжлэл хийх,сонсох хөгжмийн урын сан бүрдүүлж, бусадтай санаа бодлоо хуваалцана. С.Сансартгэрэлтэх - "Эх дэлхийгээ аварцгаа"				Хөгжмийн зохиолыг сонирхон судлах замаар зохиолчдын арга барил, бүтээлийн талаар мэдээлэл цуглуулах, задлан шинжлэл хийх, сонсох хөгжмийн урын сан бүрдүүлж, бусадтай санаа бодлоо хуваалцах учраас 2,3-р арга зүйг сонгож, тэдгээрийн аргуудыг сургуулийн нөхцөл, суралчдын онцлогийг харгалзан боловсруулна.	1- тогтолцоот сэтгэлгээ: аливаа зүйлийн харилцан хамаарлыг ойлгож хэрхэн уялдаж байдаг талаар сэтгэн бодох, 5- хамтран ажиллах:бусдын хэрэгцээ, үзэл бодол, үйл хөдлөлийг ойлгож, хүндэтгэх, багаараа хамтран аливаа зөрчил, асуудлыг шийдвэрлэх тул,

6.2.Б. НЭГЖ ХИЧЭЭЛ: УУР АМЬСГАЛЫН ӨӨРЧЛӨЛТ, 9-Р АНГИ /Б.МӨНХБОЛД «ШАР ТЭНГИСИЙН ТАРЧЛААН» ЖҮЖИГ/

Нэгж хичээлийн зорилго: Орчин үеийн хөгжмийн зохиолчдын тайзны хөгжмийн бүтээлүүдээс бие даан үзэж сонсох, агуулга, дүрийг харьцуулан судлах явцдаа уур амьсгалын өөрчлөлтийн хүрээлэл орчин, нийгэм, эдийн засаг, ёс зүйд үзүүлэх нөлөөллийг тайлбарлаж чаддаг, урьдчилан сэргийлэх арга замыг эргэцүүлэн бодож чаддаг болно.

Хүрэх үр дүн: Хөгжмийн зохиолчдын бүтээлийн санаа, үүрэг зориулалт, эрэлт хэрэгцээг мэдэх, ойлгох, түүгээр дамжуулан ирээдүйд болох уур амьсгалын өөрчлөлтийн талаар ойлгож мэдрэх, түүнээс урьдчилан сэргийлэх, асуудал дэвшүүлэх, санаагаа илэрхийлэх арга замыг бие даан төлөвлөх, хэрэглэгдэхүүнээ сонгох, бодитойгоор зохиомжлон дүрслэх, мэдрэмж, сэтгэгдлээ бүтээлдээ тусгах;

Нэгж хичээлийн ТХБ-д оруулах хувь нэмэр

Уур амьсгалын талаарх ойлголт нь сурагчдын хувьд танил хэдий ч хүрээлэн буй орчинд үзүүлэх нөлөөллийн тухай мэдэх нь чухал гэж үзэн суурь боловсролын 9-р ангид “Орчин үеийн хөгжмийн зохиолчдын тайзны хөгжмийн бүтээлүүдээс бие даан үзэж сонсох, агуулга, дүрийг харьцуулан судлах явцдаа өөрсдийн авьяас, туршлагадаа тулгуурлан хувилбар боловсруулах” суралцахуйн зорилт, Б.Мөнхболд «Шар тэнгисийн тарчлаан» жүжгийг хэрэглэгдэхүүнээр сонгосон. Энэ нь ТХ-ийн зорилгын хүрээнд ТХ313.НСХ1. Суралцагч экосистемийн хувирал өөрчлөлт болон уур амьсгалын өөрчлөлтийн хүрээлэл орчин, нийгэм, эдийн засаг, ёс зүйд үзүүлэх нөлөөллийг тайлбарлаж чаддаг болох, ТХ313.Сэ11. Ёс зүй ба уур амьсгалын өөрчлөлт сэдэвтэй агуулгын хувьд холбогдож байна.

Сонгосон сэдвийн хүрээнд суралцагчид хүрээлэн буй орчны уур амьсгалын өөрчлөлт нь юунаас болж, хэрхэн, өөрчлөгддөг, ямар аюул дагуулж болохыг ойлгож, байгаль хамгаалах, түүнийг нөхөн сэргээх, зохистой хэрэглээг бий болгохын чухлыг ойлгох, тогтвортой байдлыг дэмжсэн үйл ажиллагааг нэмэгдүүлэхэд хувь нэмэр оруулна гэж үзэж байна.

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтын ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба сэдэвтэй уялдах байдал (матриц 1-ээс)

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ТХЗБ-ын сэдэв	ТХ304.Сэ08. Тогтвортой хөгжлийг хөхиүлэн дэмжихэд шаардагдах мэдлэг, чадвар, үнэт зүйлс ба зан үйл
ТХ304.ТМ5. Суралцагч боловсролоор дамжуулан илүү тогтвортой, эрх тэгш, энх амгалан дэлхийг цогцлоох боломжтойг ойлгодог болох	9, 4.3. Орчин үеийн хөгжмийн зохиолчдын тайзны хөгжмийн бүтээлүүдээс бие даан үзэж сонсох, агуулга, дүрийг харьцуулан судлах явцдаа өөрсдийн авьяас, туршлагадаа тулгуурлан хувилбар боловсруулах Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтыг ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба сэдэвтэй харгалзуулсан үндэслэл (матриц 2-ын 4, 5, 6 дугаар баганыг харна уу)

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв	Үндэслэл, тайлбар
4	5	6
ТХЗ04.ТМ1	ТХЗ4.Сэ8.	Тогтвортой хөгжлийг хөхиүлэн дэмжихэд шаардагдах мэдлэг, чадвар, үнэт зүйлс болон зан чанарыг боловсролоор дамжуулан илүү тогтвортой, эрх тэгш, энх тайван дэлхийг бүтээх боломжтойг ойлгодог болоход Б.Мөнхболдын “Шар тэнгисийн тарчлаан” жүжиг гол хэрэглэгдэхүүн болно.

Арга зүйн сонголт: Шинжилгээ/судалгаа хийх (судалгааны төсөл, кейс судалгаа, загварчлах)

Орчин үеийн хөгжмийн зохиолчдын тайзны хөгжмийн бүтээлүүдээс бие даан үзэж сонсох, агуулга, дүрийг харьцуулан судлах учраас 2-р төрлийн арга зүй тохиромжтой. Ингэхдээ задлан шинжилгээ, судалгаа хийх, шинжилгээнд суурилсан төсөл, судалгааны төсөл боловсруулах, хэрэгжүүлэх аргуудыг өөрсдийн нөхцөл байдлыг тооцож хийнэ.

Хөгжмийн хичээлээр сурагчид бодит үйл ажиллагаанд оролцох, бүтээлч хэлэлцүүлэг хийх, задлан шинжилгээ хийх, жүжигчилсэн тоглолт зэрэг үйл ажиллагаанд голлон оролцдог тул багшийн арга зүй ч мөн бүтээлч эрэлхийллийн арга барилд чиглэгдэх болно.

Тогтвортой байдлын цогц чадамж:

Б.Мөнхболд «Шар тэнгисийн тарчлаан» жүжгийн сэдэв, утга санаа, агуулгатай холбоотой судалгаа шинжилгээ, хэлэлцүүлэг хийх арга зүй нь ТХБ-ын асуудал хөндөн, түүнээс сэргийлэхийн тулд урьдчилан тооцоолох, эрсдэлийг шийдвэрлэх чадварт хувь нэмэр оруулна.

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэх ТХБ-ын арга зүйн сонголт, хувь нэмэр оруулах боломжтой ТБ-ын цогц чадамжийг тодорхойлсон үндэслэл (матриц 2-ын 8, 10 дугаар баганыг харна уу)

ТБ-ын цогц чадамж	Хөгжмийн сургалтын хөтөлбөрт тусгасан хүрэх үр дүн
2- урьдчилан тооцоолох цогц чадамж: хөгжмийн зохиолчдын бүтээлээр дамжуулан ирээдүйд болох уур амьсгалын өөрчлөлтийн талаар ойлгож мэдрэх, түүнээс урьдчилан сэргийлэх аргаас ярилцах тул,	- Тайзны хөгжмийн бүтээлүүдээс бие даан үзэж, үзэсгэлэн, интернетээс судалгаа хийх. - Урлагийн бүтээлийн төрөл хэлбэр, хэв маягийн талаар эргэцүүлэн бодох, асуудал дэвшүүлэх - Урлагийн илэрхийллийн арга, хэрэглэгдэхүүн, бүтээлийн санаа, үүрэг зориулалт, эрэлт хэрэгцээг мэдэх, ойлгох; - Бүтээлийн онцлог, ач холбогдол, үр нөлөөг илрүүлэх асуулт асуух, асуудал дэвшүүлэх; - Санаагаа илэрхийлэх арга замыг бие даан төлөвлөх, хэрэглэгдэхүүнээ сонгох, олсон санаагаа бодитойгоор зохиомжлон дүрслэх, мэдрэмж, сэтгэгдлээ бүтээлдээ тусгах; - Бүтээлийн хэв маяг, төрөл, илэрхийлэх аргуудыг харьцуулах, задлан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх;

Нэгж хичээлийн төлөвлөлт

Судлах цаг: 2 цаг -80 мин

Хөгжим сонсох үйл ажиллагаагаар дамжуулан аливаа юмс, үзэгдэлд өөрийн байр

сууринаас болон шинжлэх ухааны үүднээс хандаж шүүн тунгаах, үнэлэлт, дүгнэлт өгөх чадварыг хөгжүүлэх боломжтой. Жишээ нь, сурагчид хөгжмийн хичээлээр Б.Дамдинсүрэнгийн “Хэнтийн өндөр ууланд” хийлийн гоцлол, Л.Мөрдоржийн “Хаврын шувууд ирлээ” ёочингийн гоцлол, С.Сансаргэрэлтэхийн “Эх дэлхийгээ аварцгаая” симфони уран сэтгэмж гэх зэрэг байгалийн сэдэвтэй олон бүтээлийг сонсдог. Өнөөдөр байгаль, экологийн тэнцвэр алдагдаж, булаг шанд, гол мөрөн ширгэж, усны хомсдол бий болж, байгаль, ой модоо сүйтгэж, зүй бусаар харьцаж байгаа дүр зураг олон бий. Тэгвэл урлагийн бүтээлээр дамжуулан байгальтай хэрхэн харьцах, байгаль эх дэлхийгээ хайрлах, хамгаалахад бидний оролцоо гэх зэргээр асуудал дэвшүүлэх, шийдвэрлэх арга зам болон хүний зүй бус үйлдэлд үнэлэлт, дүгнэлт өгөх зэргээр аливаа асуудалд хандах бодит чадвар эзэмшүүлэхэд чиглүүлэх хэрэгтэй.

Ээлжит хичээл 1

Алхам 1: Сурагчдыг 3-4 бүлэгт хуваана. Бүлэг тус бүр “Эх дэлхий, эх орны минь ирээдүй - Бидний оролцоо” сэдвээр харилцан ярилцаад, түүнд хэрхэн оролцох, юу хийх хэрэгтэй талаар ярилцана.

Алхам 2: Ярилцсаны дараа бүлэг дотроосоо хамгийн тодорхой, бүгдээрээ хүлээн зөвшөөрч байгаа 3 сэдвийг сонгон цаасан дээр бичнэ.

Алхам 3: Эдгээрээс биелэх найдвартай гэж үзэж байгаа 1-ийг сонгон авч, бусад бүлгүүдэд танилцуулж яагаад сонгосон шалтгаанаа тайлбарлана.

Алхам 4: Бүх сурагчдыг Б.Галаарид, Б.Мөнхболд нарын “Шар тэнгисийн тарчлаан” дуулалт жүжгийн бичлэгийг анхааралтай үзэхийг зөвлөнө.

Алхам 5: Бичлэгийг үзсэний дараа хичээлийг асуултаар хөтлөх аргаар явуулна. Энэ нь асуултаар хөтлөн сурагчдыг бодох, эргэцүүлэх, бүтээлчээр эрэл хайгуул хийх аргад сургахыг эрмэлзэж байгаа билээ. Иймээс багш та сурагчдад тавих асуултаа боловсруулахдаа хариултыг бус юунд сургах вэ? гэдэг зорилгодоо чиглэсэн эсэхэд анхаараарай.

Асуулт:

- Тухайн хөгжмийн зохиолын агуулга бидний амьдрал дээрх ямар алдаа дутагдлыг сануулж, дохио сургамж өгч байна вэ?
- Хөгжмийн зохиолч энэ бүтээлээрээ сонсогчдод юу хэлэхийг хүссэн бэ?
- Хөгжмийн зохиолчийн энэхүү бүтээлийн ач холбогдлыг тодорхойлж, үнэлэлт дүгнэлт өгнө үү?
- Оросын суут хөгжмийн зохиолч П.И.Чайковский “Хэлэх юм надад хэзээд байдаг болохоор хөгжмөөр би ярьдаг” гэж хэлсэн байдаг. Энэ үгийн талаар өөрийнхөө санаа бодлыг илэрхийлнэ үү?
- Хөгжмийн уран бүтээлийн үүрэг, зорилго чухам хэнд, юунд чиглэдэг гэж бодож байна вэ?
- Бид байгаль орчинтойгоо хэрхэн харьцах ёстой вэ? Бид одоо юу хийх хэрэгтэй вэ? зэрэг асуултуудыг дараалуулан тавьж ярилцана.

Алхам 6: Ярилцлагын үр дүн, явцаас шалтгаалан хөгжмийг ярилцлагын дундуур 1-2 удаа давтан сонсоно. Ингэхдээ тохирох оновчтой хэсгийг сонгон хэсэгчилж, сонсож болно.

Ээлжит хичээл 2

Алхам 1: Хөгжмийн зохиолч жүжгийн гол дүрүүдийг ялгахын тулд дөрвөн өөр хөгжмийн хэв маягийг сонгосон байна. Хөгжмөө анхааралтай сонсоод, дүрүүдийн дуулалтын хэв маягийн ялгааг тодорхойлоорой. (жааз, ардын, сонгодог, поп гэх мэт)

Алхам 2: Агуулга, дүр, хүний ёс бус үйл ажиллагаа байгаль эх дэлхийд ямар их хор хөнөөл авчирч байгаа болон түүний нөлөө хүмүүст өөрсдөд нь хэрхэн тусч болохыг харуулах, монгол байгаль ахуйд гарч буй бодит өөрчлөлтийг өөрсдийн амьдрал үйл ажиллагааны жишээн дээр ярилцлага хийнэ.

Асуулт:

- Чиний хөгжмөөс сонсож бүтээсэн дүр, харилцан ярилцаж ойлгосон санаа сэдвийг хөгжмийн ямар зэмсгүүдээр илэрхийлсэн байна вэ?
- Яагаад монгол үндэсний болон орчин үеийн хөгжмийн зэмсгийг хослуулан хэрэглэсэн гэж бодож байна вэ?
- Илэрхийллийн ямар аргуудыг ашигласан байна вэ?

Алхам 3: Б.Мөнхболдын “Шар тэнгисийн тарчлаан” дуулалт жүжгийн “Тахилгын дуу”-г С.Сансаргэрэлтэхийн “Эх дэлхийгээ аварцгаая” симфони уран сэтгэмжтэй харьцуулан ижил болон ялгаатай талуудыг тодорхойлох. Ингэхдээ бүтээлүүдийн утга агуулга, хөгжмийн зохиолчийн хэлэх гэсэн санаа юу байв?

- Хөгжмийн зохиолын төрөл зүйл;
- Илэрхийллийн арга, хэлбэр;
- Уламжлал, шинэчлэл;
- Үзэгч сонсогчдын хэрэглээ;
- Зохиолын үүрэг, ач холбогдолд голлон анхаарах хэрэгтэй.

Adagio

Tenor

Ээ-лийн ца-гаан тэн-гэр - тээ сүүн цац-лаа өр-гөх - дөө И-вээл хай-рын дээ- дийг_____

7 *mf*

T. хү- сэн_байж зал-бирдаг - аа Энх мөн хийн тэн-гэр - тээ сүс - лэн_ байж даат-га-даг даа

14

T. эх бол-сон нут-гийн- хаа_ агуу мэ-лэр-дэг - дээ *f* Э-цэг тэн-гэр минь өр - шөө

22

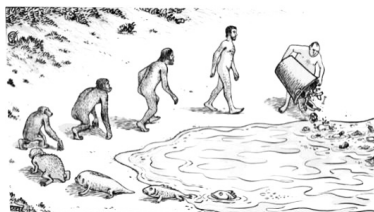
T. Эн - дүү ан-дуу-тай үр - сээ_ өр - шөө хан_

26

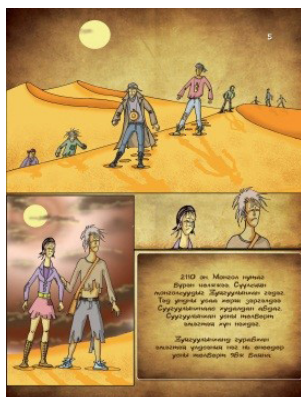
T. ха - маг мон - гол үр - сээ өр - шөө өр - шөө

Тахилгын дуу

Хэрэглэгдэхүүн: Байгаль экологийн тэнцвэр алдагдсанаас үүссэн сэтгэл эмзэглэм дүр зургууд бүхий үзүүлэнгүүд, эх бичвэр, (баримтат мэдээ мэдээлэл, тоон үзүүлэлт ч г.м)

Б.Мөнхболд нарын “Шар тэнгисийн тарчлаан” дуулалт жүжгийн видео бичлэг, сурах бичиг

Үнэлэх стратеги, арга, хэлбэр

Хичээл бүрийн үйл ажиллагааны онцлогт тохируулан сурагчдын хөгжлийн үе шат бүрт ажиглалт хийх, сурагчидтай харилцах, тэмдэглэл хөтлөх, дасгал ажлын хуудас ажиллуулах, суралцахуйн карт, сурагчдын бүтээл, бие даалт, бичгийн шалгалт, тест, асуулт хариулт, ярилцлага, хэлэлцүүлэг, мэтгэлцээн зэрэг үнэлгээний олон арга, хэрэгслүүдээс тухайн нөхцөлд тохирсон, сурагчдыг бодитоор үнэлэх арга хэрэгслийг сонгон хэрэглэж болно. Бичгийн шалгалт нь үнэлгээний үр дүнтэй аргуудын нэг мөн ч, сурагчдын мэдлэг, чадварыг бүх талаар нь илрүүлж чаддаггүй учраас өөр аргуудыг хослуулан үнэлэх хэрэгтэй.

Тухайн нэгж хичээлийн хүрээнд эзэмшсэн байх эцсийн үр дүнгээр үнэлж, үнэлгээний даалгавар боловсруулан ашиглах нь зүйтэй.

Урлагийн бүтээлийг судлах хүсэл, сонирхол, суралцах чадварын хөгжил	Бүтээлчээр хөгжих чадвар	Гүйцэтгэх чадвар	Урлагийн мэдлэг ойлголт
- Б.Мөнхболдын “Шар тэнгисийн тарчлаан” дуулалт жүжгийн утга санаа, аялгууны дүрслэлийг өөрийн мэдрэмж, сэтгэл хөдлөлөөр илэрхийлэх - Дууны хэмнэл, хурд, хүчний нөлөөлөл, өнгө аяс, шүлгийн агуулга, өгүүлэмжийг мэдэрч, аянд тохирох илэрхийллийг хийх	- Зохиолын хэмнэл, хурд, хүч, аялгууг мэдрэх - Дууны утга, аялгууны дүрслэл, мэдрэмжид тулгуурлан, өөрийн хувилбарыг боловсруулж, олон янзаар дуулах	- Б.Мөнхболдын “Шар тэнгисийн тарчлаан” дуулалт жүжгийн дууны үг, хэмнэл, хүч, хурдыг бодож дуулах - Дууг сонсоод тохирох илэрхийллийг багаар гүйцэтгэх - Б.Мөнхболдын “Шар тэнгисийн тарчлаан” дуулалт жүжгийн утга санаа, аялгууны дүрслэлд тохирох илэрхийлэл гаргахын тулд үгийн болон амьсгааны хуваарилалтыг зөв дуулах	“Шар тэнгисийн тарчлаан” дуулалт жүжгийн агуулга, утга санааг ойлгох - Б.Мөнхболдын “Шар тэнгисийн тарчлаан” дуулалт жүжгийн дууны нот бичлэгийг ажиглаж, хөгжмийн зарим тэмдэг, тэмдэглээ, тэдгээрийн үүрэг, онцлогийг мэдэх

Тухайн хичээлийн болон үнэлгээний зорилт, үнэлэх арга, хэрэглэгдэхүүнтэй нягт холбоотойгоор авч үзнэ. Энэ хичээл дээр дараах ажлын хуудсыг ашиглан сурагчдын мэдээлэлтэй ажиллах чадварыг үнэлж болно.

Ажлын хуудас 1

Б.Мөнхболд нарын “Шар тэнгисийн тарчлаан” дуулалт жүжиг	
Дууны шүлгийн илэрхийлж буй утга санаа, өнгө аяс, сэтгэлийн илэрхийлэл	
Хөгжмийн онцлог хэмнэл, хурд, хүч, аялгууны өөрчлөлт	

Ажлын хуудас 2

Зохиолын нэр	Өөрийн санал дүгнэлт	Бусад сурагчдын санал дүгнэлт
Б.Мөнхболд нарын “Шар тэнгисийн тарчлаан” дуулалт жүжиг	1	1
	2	2
	3	3

6.3 ДҮРСЛЭХ УРЛАГ, ТЕХНОЛОГИ

6.3.А. СУУРЬ БОЛОВСРОЛЫН ДҮРСЛЭХ УРЛАГ, ТЕХНОЛОГИЙН ХИЧЭЭЛИЙН ТХБ-Д ОРУУЛАХ ХУВЬ НЭМЭ

Нийгэм, эдийн засаг, техник технологийн өндөр түвшний хөгжилд хүрээд байгаа энэ эрин зуунд хөгжлийг дагасан сөрөг үзэгдлүүд түүнтэй холбоотой дэлхийн улс орнуудад яаралтай шийдвэрлэх олон асуудлууд тулгараад байгаа билээ. Эдгээр асуудлыг шийдвэрлэх гарц нь ТХ ба ТХБ юм. ТХ ба ТХБ-ын холбоо хамаарлыг 2016 онд хийгдсэн “Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн боловсрол, тогтвортой хөгжил, ногоон хөгжлийн бодлого эрх зүйн орчин, хэрэгжилт болон хэтийн төлөвийн суурь судалгаа”-ны тайланд “ТХ бол хүн бүрд хамаатай, газар бүр хэрэгжих учиртай нийгэм бүхэлдээ өөрчлөн шинэчлэгдэх үйл явц харин ТХБ бол байнгын шинэчлэл бүхий энэхүү үйл явцыг хэрэгжүүлэх арга зам” хэмээн тодорхойлсон байна. Энэ нь боловсролоор дамжин тогтвортой хөгжилд хүрэх ба чанартай боловсрол нь ТХ хэрэгжүүлэх тулгуур хэмээх ойлголттой нийцэж байгаа юм.

ЕБ-ын сургалт, үйл ажиллагаанд ТХБ-ын үзэл санааг тусган, хэрэгжүүлэх үндсэн шаардлагыг БСШУСЯ-наас 2016 онд боловсруулан гаргасан бөгөөд түүнд “ЕБ-ын сургалт, үйл ажиллагаа, сургалтын хөтөлбөрт байгаль орчин, эдийн засаг, нийгэм соёлын уялдаа холбоог хангасан цогц байдлаар агуулгын болон арга зүйн шийдлийг хийх, суралцагчдад хандлага, үнэт зүйлс, хэрэглээний чадварыг төлөвшүүлэх ажлыг эрчимжүүлэх шаардлагатай” гээд сургалт, үйл ажиллагаа, сургалтын хөтөлбөрт тусган хэрэгжүүлэх тогтвортой хөгжлийн үндсэн агуулгыг тодорхойлсон байна.

Суурь боловсролын түвшинд дүрслэх урлагийн хичээл нь бие даасан агуулгаар хэрэгжиж байгаа бөгөөд сургалтын цөм хөтөлбөр нь “хүрээлэн буй орчин, урлагийн бүтээлийг ажиглах, мэдэрч ойлгох”²⁷, илэрхийлэх, үнэлэх чадварыг суралцагчдад олгоход чиглэж байна. Сургалтын цөм хөтөлбөрийн агуулгыг бүтээлч эрэлхийллийн арга барилд²⁸ тулгуурлан хэрэгжүүлэхээр тусгасан байна.

Мэдрэх хүлээн авах (хүрээлэн буй орчин урлагийн бүтээлийн харж ажиглах, ойлгох, утга өгөх)

Бүтээх гүйцэтгэх (өөрийн санаагаа дүрслэл ашиглан бүтээх турших, мэдрэмж туршлагаа хуваалцах, санаагаа хөгжүүлэх)

Ойлгох/ үнэлэх (урлагийн бүтээлийн үнэ цэнийг олж харах, өөрсдийн амьдрал дахь дүрслэлийн холбоо хамаарлыг ухааран ойлгох)

Ертөнц дээр оюун ухаант хүн бий болсныг тодорхойлох хамгийн эртний баримтуудын нэг бол зураг дүрслэл юм. Нөгөөтээгүүр хүн мэдлэг, мэдээллийн 80 гаруй хувийг харах эрхтнээр дамжуулан хүлээн авдаг болохыг нотолсон эх сурвалж, судалгаанууд олон бий. Энэхүү харааны хүртэх чадварыг хөгжүүлэх хичээл нь дүрслэх урлаг хичээл юм.

Дүрслэх урлаг хэмээх хичээлийн агуулга, зорилгыг ерөнхий утгаар авч үзвэл байгаль дэлхий, орчин тойрон, амьдралын харагдах үзэгдлүүдийг багтаасан, түүнийг уран сайхнаар төсөөлөн сэтгэх үйлийг дэмжихийн зэрэгцээ гоо сайхны мэдрэмжийг суралцагчдад төлөвшүүлэхэд чиглэдэг байна. Дүрслэх урлагаар дамжуулан

27 БСШУЯ. (2014). Бага боловсролын цөм хөтөлбөр. УБ. 74.

28 БСШУЯ. (2014). Бага боловсролын цөм хөтөлбөрийн зөвлөмж. Боловсролын хүрээлэн. <http://www.mier.mn/lmn>.

хүмүүсийн дэлхийг харах үзэл бодлыг эерэгээр өөрчлөх хандлага сүүлийн үед улам бүр нэмэгдсээр байна. Эдгээрийг дүрслэх урлагийн боловсролын ТХБ-ын үзэл санаа, ойлголтыг хэрэгжүүлэх боломж, холбогдох тал гэж ойлгож байна.

Агуулгын интеграцыг тодорхойлсон байдал

Суурь боловсролын түвшинд дүрслэх урлаг нь бие даасан агуулгаар хэрэгжиж байгаа бөгөөд тус судлагдахууны сургалтын цөм хөтөлбөрт шинжилгээ хийж ТХ-ийн ойлголт, үзэл санааг хичээл, үйл ажиллагаагаар хэрэгжүүлэх боломжийг авч үзсэн. Шинжилгээг ТХ-ийн 17 зорилгын суралцахуйн зорилт, сэдвийг гол шалгуур болгон түүнд хамаарах суралцахуйн зорилтыг ТХЗ-ын айгаар ялган авч үзсэн. *(Дараах хүснэгтээс харна уу)*

ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилтын тоо

Тогтвортой хөгжлийн зорилго	Ай	Танин мэдэхүй	Нийгэмшил, сэтгэл хөдлөл	Зан үйл
ТХ304. Чанартай боловсрол		1	-	-
ТХ311. Тогтвортой хот суурин, оршин суугчид		1	-	-
ТХ312. Хариуцлагатай хэрэглээ ба үйлдвэрлэл			1	-
ТХ315. Газар дээрх амьдрал		1	2	-
Нийт		3	3	-

Интеграцчилах боломжтой гэж ялган авсан суралцахуйн зорилтууд нь танин мэдэхүйн (3), нийгэмшил сэтгэл хөдлөлийн (3) айд, ТХ-ийн Чанартай боловсрол (1), Тогтвортой хот суурин, оршин суугчид (1), Хариуцлагатай хэрэглээ ба үйлдвэрлэл (1), Газар дээрх амьдрал (3) гэсэн зорилгуудад тус тус хамаарч байна. Зөвхөн эдгээр суралцахуйн зорилтын хүрээнд тогтвортой хөгжлийн зорилгыг хэрэгжүүлнэ харин бусад суралцахуйн зорилтууд нь ТХЗ-ыг хэрэгжүүлэх боломжгүй гэж шууд утгаар ойлгож болохгүй. Дүрслэх урлагийг ерөнхий утгаар авч үзвэл хэрэглээний урлаг бөгөөд өдөр тутмын амьдралын гоо зүйг өөртөө багтаадаг. Тухайлбал, уран зургаас эхлээд кино урлаг хүртэл, зураг төслөөс, архитектур хүртэл, загвараас интерактив мэдээллийн хэрэгсэл хүртэл, урлагийн үзүүлбэрээс зураглал хүртэлх гэх мэт нүдэнд харагдах бүхий л үзэгдлүүдийг дүрслэх урлаг өөртөө багтаадаг байна. Дүрслэх урлаг нь бидний дэлхийг харах үзэл бодлыг бий болгож, бодит амьдрал дээрх зургийн ач холбогдлыг илүү их онцлох, түүнийг хариуцлагатай ашиглах нь өнөө үед улам бүр нэмэгдсээр байгаа нь дүрслэх урлагаар дамжуулан ТХ нь хүн бүрд хамаатай гэдгийг ухаарч ойлгуулахад хувь нэмэр оруулах боломж буйг харуулж байна.

Анхаарах зүйл:

Дүрслэх урлагийн сургалтын цөм хөтөлбөрийн агуулгын хүрээнд интеграцыг хэрэгжүүлэхдээ багш ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, агуулгад нийцүүлэн уран бүтээлийн сонголтыг хийх нь нээлттэй юм. Тухайлбал, Монголчуудын ахуй амьдралын хэв маяг, түүх, соёлын өв уламжлалыг дүрсэлсэн болон тогтвортой хөгжлийн асуудлыг хөндсөн уран бүтээлчдийн уран бүтээлүүдийг сонгож авч хичээл, үйл ажиллагаагаа төлөвлөх боломжтой юм. Сүүлийн үед уран бүтээлчид төрөл бүрийн түвшинд дэлхийн даяарчлалын талаарх цогц асуудлууд болон сэдвүүдийг хөндөж, уран бүтээлээ туурвиж буй жишээ олонтоо тохиолдох болжээ. (улс төрийн, экологийн, урлагийн ач холбогдлын талаарх асуудлууд, нийгэм

соёлын, үйлдвэрлэл ба хэрэглээний талаар, соёл урлагийн гэх мэт).

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцыг тодорхойлсон байдал

Арга зүйг сонгохдоо суралцахуйн зорилт, тогтвортой хөгжлийн зорилт, сэдвийн хамаарал болон тухайн насны суралцагчийн сонирхол хэрэгцээ, онцлогийг харгалзан авч үзсэн.

Агуулга, арга зүй хоёр нь салшгүй холбоотой. Агуулгыг эзэмшүүлэх технологи нь арга зүй буюу арга юм. “Агуулга нь тодорхой бөгөөд оновчтой, арга нь төгөлдөр бөгөөд яруу байх ёстой”²⁹ гэж тодорхойлсон байна. Арга бүр өөр өөрийн онцлогтой бөгөөд зорилго чиглэлтэй эрэмбэлэгдсэн үйлүүд юм. Судлагдахууны суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэх энэхүү арга зүйг сонгохдоо агуулга, арга зүйн шүтэлцээ болон үйл ажиллагааны үе шат, үйлийн алхам бүрд ТБ-ын цогц чадамжийг төлөвшүүлэхэд хувь нэмэр оруулах байдлыг харгалзан авч үзсэн. Суурь боловсролын дүрслэх урлагийн сургалтын цөм хөтөлбөрийн агуулга, арга зүй бүтээлч эрэлхийллийн арга барил эзэмшүүлэхэд чиглэж байгаа нь дараах санал болгож буй арга зүйг хэрэгжүүлэхэд дөхөм болж байна. Суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэх арга зүйг сонгосон байдлыг хүснэгтээр харуулав.

Арга зүйн сонголт ба тоо

Аргууд			
Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох	Шинжилгээ/ судалгаа хийх	Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэх	Алсын хараатай болох
2	2	3	-

Арга зүйн сонголт нь: Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох арга 2 (тэмдэглэлт өдрийг тэмдэглэх), Шинжилгээ/ судалгаа хийх арга, 2 (шинжилгээнд суурилсан төсөл), Бүтээлч шүүмжлэлтэй сэтгэхүй ба сэтгэлгээ шаардсан арга, 3 (хэлэлцүүлэг, экскурс) байгаа нь тогтолцоот сэтгэлгээний, хэм хэмжээний, шүүмжлэлт сэтгэлгээний, хамтран ажиллах, өөрийгөө таньж мэдэх нэгдсэн цогц чадамжийг төлөвшүүлэхэд хувь нэмрээ оруулна.

Зөвлөмж: Аргыг сонгосон байдлыг авч үзвэл, бүтээлч шүүмжлэлтэй сэтгэхүй ба сэтгэлгээ шаардсан аргуудаас хэлэлцүүлгийн аргыг давуу сонгосон (3 удаа) байна. Хэлэлцүүлгийн арга нь суралцагчийн оролцоог хангах арга хэрэгсэл бөгөөд багш үр дүнтэй өрнөж буй эсэхийг анхаарах, хэлэлцүүлэгт өнгөц хандахаас сэргийлэх нь чухал тул хэлэлцүүлгийг урьдчилан бодож, төлөвлөх нь зүйтэй. Хэлэлцүүлэг арга нь суралцагчдын өөрийн байр сууриа илэрхийлэх, бусдынхаа ялгаатай үзэл бодлыг сонсох, хүндэтгэлтэй хандах чадварыг хөгжүүлэхийн зэрэгцээ тэдэнд өөдрөг бодол, урам зориг өгөхөд чиглэдэг байх ёстой.

29 Мира, Н. (2006). Суралцах арга барилын технологийн шинэчлэл. УБ, 68.

Хүснэгт 6.9. Суралцахуйн зорилт, араа зүй, цогц чадамжийн интегерац (Дүрслэх урлаа, технологи)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	ТХЗБ				Арга зүй				Цогц чадамж		
	Анги	3	4	5	6	7	8	9			
Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	6	7	8	9	Үндэслэл, тайлбар	Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролоцох (компанит ажил, тэмдэглэл өдөр, ...)	Шинжилгээ/ судалгаа хийх (судалгааны төсөл, кейс судалгаа, зарварчлах)	Бүтээлч, шүүмжлэгчтэй сэтгэх (хэлэлцүүлэг, ...)	Алсын хараатай болох (ирээдүйт төлөвлөх шинжилгээ, утга/үйтлэл, урьдчилан төсөөлөх/өнгөрснийг нэхэн санах)	Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар / суралцахуйн удирдаж, сурах бичиг, бусад/	Үндэслэл, тайлбар
	6	7	8	9	Үндэслэл, тайлбар	Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролоцох (компанит ажил, тэмдэглэл өдөр, ...)	Шинжилгээ/ судалгаа хийх (судалгааны төсөл, кейс судалгаа, зарварчлах)	Бүтээлч, шүүмжлэгчтэй сэтгэх (хэлэлцүүлэг, ...)	Алсын хараатай болох (ирээдүйт төлөвлөх шинжилгээ, утга/үйтлэл, урьдчилан төсөөлөх/өнгөрснийг нэхэн санах)	Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар / суралцахуйн удирдаж, сурах бичиг, бусад/	Үндэслэл, тайлбар
Бүтээн илэрхийлэл	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Бүтээн илэрхийлэл	8, 03.1. Сэргэн мандалтын үеийн дүрслэх урлагийн бүтээлтэй танилцах, эргэлдүүлэн бодох, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх	8, 03.1. Сэргэн мандалтын үеийн дүрслэх урлагийн бүтээлтэй танилцах, эргэлдүүлэн бодох, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх	8, 03.1. Сэргэн мандалтын үеийн дүрслэх урлагийн бүтээлтэй танилцах, эргэлдүүлэн бодох, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх	8, 03.1. Сэргэн мандалтын үеийн дүрслэх урлагийн бүтээлтэй танилцах, эргэлдүүлэн бодох, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх	8, 03.1. Сэргэн мандалтын үеийн дүрслэх урлагийн бүтээлтэй танилцах, эргэлдүүлэн бодох, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх	8, 03.1. Сэргэн мандалтын үеийн дүрслэх урлагийн бүтээлтэй танилцах, эргэлдүүлэн бодох, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх	8, 03.1. Сэргэн мандалтын үеийн дүрслэх урлагийн бүтээлтэй танилцах, эргэлдүүлэн бодох, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх	8, 03.1. Сэргэн мандалтын үеийн дүрслэх урлагийн бүтээлтэй танилцах, эргэлдүүлэн бодох, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх	8, 03.1. Сэргэн мандалтын үеийн дүрслэх урлагийн бүтээлтэй танилцах, эргэлдүүлэн бодох, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх	8, 03.1. Сэргэн мандалтын үеийн дүрслэх урлагийн бүтээлтэй танилцах, эргэлдүүлэн бодох, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх	8, 03.1. Сэргэн мандалтын үеийн дүрслэх урлагийн бүтээлтэй танилцах, эргэлдүүлэн бодох, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх
Бүтээн илэрхийлэл	8, 03.2. Монголын дүрслэх урлагийн төлөөлөгчдийн бүтээлтэй танилцах, эргэлдүүлэх, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх	8, 03.2. Монголын дүрслэх урлагийн төлөөлөгчдийн бүтээлтэй танилцах, эргэлдүүлэх, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх	8, 03.2. Монголын дүрслэх урлагийн төлөөлөгчдийн бүтээлтэй танилцах, эргэлдүүлэх, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх	8, 03.2. Монголын дүрслэх урлагийн төлөөлөгчдийн бүтээлтэй танилцах, эргэлдүүлэх, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх	8, 03.2. Монголын дүрслэх урлагийн төлөөлөгчдийн бүтээлтэй танилцах, эргэлдүүлэх, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх	8, 03.2. Монголын дүрслэх урлагийн төлөөлөгчдийн бүтээлтэй танилцах, эргэлдүүлэх, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх	8, 03.2. Монголын дүрслэх урлагийн төлөөлөгчдийн бүтээлтэй танилцах, эргэлдүүлэх, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх	8, 03.2. Монголын дүрслэх урлагийн төлөөлөгчдийн бүтээлтэй танилцах, эргэлдүүлэх, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх	8, 03.2. Монголын дүрслэх урлагийн төлөөлөгчдийн бүтээлтэй танилцах, эргэлдүүлэх, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх	8, 03.2. Монголын дүрслэх урлагийн төлөөлөгчдийн бүтээлтэй танилцах, эргэлдүүлэх, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх	8, 03.2. Монголын дүрслэх урлагийн төлөөлөгчдийн бүтээлтэй танилцах, эргэлдүүлэх, асуудал дэвшүүлэн хэлэлцэх

8, 02.16. Ахуйн хаягдлыг бусад төрлийн материалтай хослуулан чимэглэл хийх	✓	TX312.NCX1	TX312.Ca07	Суралцагч ахуйн хог хаягдлын дахин боловсруулах, дахин үр дүнтэй ашиглах талаар шинэ санаа гарган хэрэгжүүлснээр өөрийн хэрэглээн дэх тогтвортой практик туршлага хэрэгтэй бүсэд таниулан сурталцахад хувь нэмрээ оруулах ба энэ нь тухайн суралцахуйн зорилтын ТХБ-той холбогдох тал болно.	✓		Хог хаягдлыг дахин боловсруулах, дахин ашиглах талаар шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах, хэрэгжүүлэх, сурталчлах учир 2 дугаар арга зүйг сонгосон.	1-системийн Аливаа зүйлийн хамаарлыг таньж мэдэх, ойлгох нийлмэл тогтолцоог задлан шинжлэх учир... 7-Өөрийгөө таньж мэдэх Багаараа хамтран ажиллах, асуудлыг шийдвэрлэх, өөрийн оролцоог эргэцүүлэх учир...	сэтгэлгээ, харилцан мэдэх, тогтолцоог үүсгэх
6, 01.8. Амьтны биеийн бүтцийг баримжаалан дүрсэлж зурах	✓	TX315.TM1	TX315.Ca08	Суралцагч орон нутгийнхаа болон дэлхийн экосистемтэй холбоотой үндсэн экологийг ойлгох, орон нутгийн амьтдын төрөл зүйлийг тодорхойлох, өөр хоорондоо ялгах онцлог шинж төрхийг дүрслэх хүмүүс амьд байгалийн холбоо хамаарлын талаар асуудал хөндсөн сэдэвт зураг зурах нь энэ суралцахуйн зорилтын ТХБ-той холбогдох тал болно.	✓		"Дэлхийн байгаль орчны өдөр"-ийг тэмдэглэн өнгөрүүлэх хүрээнд орон нутагт байгаа амьтдын төрөл зүйлийг тодорхойлох үйл ажиллагааг мэдэх, ойлгох 7- өөрийгөө таньж мэдэх: Дэлхий болон орон нутгийг үүсгэн ан амьтдын талаар асуудал хөндсөн сэдэвт зургийн уралдаан оролцох учир 1 дүгээр арга зүйг сонгосон.	1-системийн Хүмүүс амьд байгаль хоосоо хамаарлыг таньж мэдэх, ойлгох 7- өөрийгөө таньж мэдэх: Дэлхий болон орон нутгийг үүсгэн ан амьтдын талаар асуудал хөндсөн сэдэвт зургийн уралдаан оролцох учир 1 дүгээр арга зүйг сонгосон.	сэтгэлгээ, байгаль
7, 02.12. Байгалийг бодит байдлаас харж зурах	□	TX315.NCX3	TX315.Ca08	Суралцагч орон нутгийн байгаль орчинтойгоо харилцаж, байгалийн бодит байдлад ажиглалт хийх явцдаа хүмүүс амьд байгалийн холбоо хамаарлын талаар эргэцүүлэх, зурж дүрслэх хэсгийг тодорхойлон байгалийн сэдэвт зураг зурах нь хүмүүний бүс амьдралыг ойлгоход хувь нэмрээ оруулна. Энэ нь тухайн суралцахуйн зорилтын ТХБ-той холбогдох тал болно.	✓		Байгалийн бодит байдлад ажиглалт хийж зурах, дүрслэх зорилгоор ойролцоох цэцэрлэгт хүрээлэнд экскурс аялал хийх учир 3 дугаар арга зүйг сонгосон.	1-тогтолцоот сэтгэлгээ: Орон нутгийнхаа байгаль орчинтой харилцаж хүн ба байгалийн харилцан хамаарал, хүмүүний бүс амьдралын талаар мэдэх, ойлгох учир... 7-өөрийгөө таньж мэдэх- орон нутгийнхаа байгаль орчинтой харилцах, өөрийн үүрэг оролцоог эргэцүүлэх учир...	сэтгэлгээ, харилцан мэдэх, тогтолцоог үүсгэх
8, 01.8. Хүн ба амьтны судалбар зурах	✓	TX315.NCX4	TX315.Ca08	Суралцагч нь хүн ба амьтны судалбар зурахдаа хүмүүс бид байгалиас салгагч бус харин байгалийн нэг хэсэг нь болохыг ухаарч, хүн нийгмийн болон байгалийн хоёрдмол шинжтэй болох талаар асуудал дэвшүүлж чадааг болоход хувь нэмрээ оруулах нь энэ суралцахуйн зорилтын ТХБ-той холбогдох тал болно.	□		Биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдластай холбоотой шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах учир 2 дугаар арга зүйг сонгосон.	3-Хэм хэмжээний: Хэн нэгний үйл хөдлөл болсон учир шалтгаан болсон хэм, хэмжээ, үнэлэмжийг ойлгох, эргэцүүлэх учир... 7-өөрийгөө таньж мэдэх: дэлхийн болон орон нутгийн түвшинд өөрийн үүрэг оролцоог эргэцүүлэх	Хэн болсон болсон хэм, үнэлэмжийг ойлгох, эргэцүүлэх мэдэх: дэлхийн болон орон нутгийн түвшинд өөрийн үүрэг оролцоог эргэцүүлэх

6.3.Б. НЭГЖ ХИЧЭЭЛ: МОНГОЛЫН ОРЧИН ҮЕИЙН УРАН БҮТЭЭЛЧДИЙН ЗУРАГ БҮТЭЭЛТЭЙ ТАНИЛЦАНА, 8 ДУГААР АНГИ

Нэгж хичээлийн зорилго: Зураач Я.Булган “Судар ижий”, зураач С.Заяасайхан “Амьд үлдэгсэд” уран бүтээлийн агуулга, утга санаа, уран дүрслэлээр дамжуулан ТХ-ийн үзэл санаа, ойлголтыг нэмэгдүүлэх, бусдад таниулах, сурталчлахад соёлын үүрэг чухал болохыг ойлгодог болно.

Хүлээгдэж буй үр дүн: Монголын орчин үеийн уран бүтээлч, зураач Я.Булган “Судар ижий”, зураач С.Заяасайхан “Амьд үлдэгсэд” зэрэг уран бүтээлийн агуулга, утга санаа, уран дүрслэлд өөрийн зүгээс үнэлэмж өгөх, уран бүтээлчдийн мэдрэмж, хүсэл зорилгыг авч үзэх, тогтвортой байдлын тухай яриа хэлэлцээрт өөрийн байр сууриа илэрхийлнэ.

Нэгж хичээлийн ТХБ-д оруулах хувь нэмэр

VIII ангийн сургалтын хөтөлбөрийн “Монголын дүрслэх урлагийн төлөөлөгчдийн бүтээлтэй танилцах” гэсэн суралцахуйн зорилтын хүрээнд Монголын орчин үеийн уран бүтээлч, зураач Я.Булган “Судар ижий”, зураач С.Заяасайхан “Амьд үлдэгсэд” гэсэн уран бүтээлийг сонгон авч нэгж хичээлийг төлөвлөсөн.

Энэхүү нэгж хичээл, сонгон авсан уран бүтээлийн сэдэв, агуулга нь ТХ-ийн суралцагч нь тогтвортой байдалд хүрэхэд соёл чухал үүрэгтэйг ойлгодог болох гэсэн суралцахуйн зорилттой холбогдохын зэрэгцээ, тогтвортой хөгжлийг хөхиүлэн дэмжихэд шаардагдах мэдлэг, чадвар, үнэт зүйлс ба зан үйл гэсэн сэдэвт дэмжлэг үзүүлнэ. Мөн тухайн хичээлийн арга зүй нь бүтээлч шүүмжлэлтэй сэтгэхүй ба сэтгэлгээ шаардсан аргуудаас хэлэлцүүлгийн аргыг сонгон авч арга зүйн дэглэлт хийсэн нь ТХБ, ТХ-ийн чадамж эзэмшихэд хувь нэмэр оруулна.

Дүрслэх урлаг, технологийн цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдэв харгалзах байдлыг хүснэгтээр харуулав. (Матриц 1-ээс)

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтын ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба сэдэвтэй уялдах байдал (матриц 1-ээс)

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв	ТХ304.Сэ08. Тогтвортой хөгжлийг хөхиүлэн дэмжихэд шаардагдах мэдлэг, чадвар, үнэт зүйлс ба зан үйл
ТХ304.ТМ4. Суралцагч нь тогтвортой байдалд хүрэхэд соёл чухал үүрэгтэйг ойлгодог болох		8,03.2. Монголын дүрслэх урлагийн төлөөлөгчдийн бүтээлтэй танилцах, Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтыг ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдэвтэй харгалзуулсан үндэслэлийг дараах хүснэгтэд авч үзэв. (Матриц 2-оос, багана 4, 5, 6)

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтыг ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба сэдэвтэй харгалзуулсан үндэслэл (матриц 2-ын 4, 5, 6 дугаар баганыг харна уу)

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв	Үндэслэл, тайлбар
4	5	6
ТХ304.ТМ4.	ТХ304.Сэ08.	Суралцагч монголын орчин үеийн дүрслэх урлагийн төлөөлөгчдийн ТХБ-ын асуудал хөндсөн бүтээлүүдийн сэдэв, утга санаа, агуулгатай танилцаж тогтвортой хөгжлийн мэдлэг, үнэт зүйлс ба зан үйлийн талаарх ойлголтоо нэмэгдүүлэх зэрэгцээ өөрт төрсөн сэтгэгдлээ зураг дүрслэлээр илэрхийлэн зурах, тайлбарлан таниулах, сурталчлах зэрэг нь тогтвортой хөгжилд соёл чухал үүрэгтэйг ойлгоход дэмжлэг болно.

Монголын орчин үеийн уран бүтээлчдийн зураг бүтээлийн харж ажиглах, ойлгох, утга өгөх, өөрийн санаагаа илэрхийлэх, урлагийн бүтээлийн үнэ цэнийг олж харах, өөрсдийн амьдрал дахь дүрслэлийн холбоо хамаарлыг ухааран ойлгодог болоход чиглэнэ.

Монголын орчин үеийн дүрслэх урлагийн төлөөлөгчдийн ТХБ-ын асуудал хөндсөн дүрслэх урлагийн бүтээлийн ач холбогдлыг онцлох, сэдэв, утга санаа, агуулгаар дамжуулан суралцагчдын дэлхийг харах үзэл бодлыг өөрчлөх, тогтвортой хөгжлийн мэдлэг, үнэт зүйлс ба зан үйлийн талаарх ойлголтоо нэмэгдүүлэх, бусдад таниулах, сурталчлахад соёлын үүрэг чухал болохыг ойлгуулах нь ТХБ-той холбогдох тал юм.

Арга зүйн сонголт: Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэхүй ба сэтгэлгээ шаардсан аргууд (хэлэлцүүлэг)

ТХ-ын арга зүйн сонголт (Матриц 2-оос, багана 8)

Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж тайлбар

Орчин үеийн дүрслэх урлагийн төлөөлөгчдийн ТХБ-ын асуудал хөндсөн бүтээлүүдийн сэдэв, утга санаа, агуулгатай холбоотой хэлэлцүүлэг өрнүүлэх учир арга зүй 3-ыг сонгосон.

Тогтвортой байдлын цогц чадамж:

Орчин үеийн дүрслэх урлагийн төлөөлөгчдийн ТХБ-ын асуудал хөндсөн бүтээлүүдийн сэдэв, утга санаа, агуулгатай холбоотой хэлэлцүүлэг өрнүүлэх арга зүй нь шүүмжлэлт сэтгэлгээний болон өөрийгөө таньж мэдэх цогц чадамжуудад хувь нэмэр оруулна.

Цогц чадамжийг тодорхойлсон үндэслэл (Матриц 2-ийн, 10 багана)

Цогц чадамжид оруулах хувь нэмэр, үндэслэл, тайлбар

6- шүүмжлэлт сэтгэлгээ: Тогтсон хэм хэмжээ, дадал туршлагад асуудал дэвшүүлэх, тогтвортой байдлын тухай яриа хэлэлцээрт өөрийн байр суурьтай байх
7- өөрийгөө таньж мэдэх: Өөрийн зүгээс үнэлэмж өгөх, хэн нэгний мэдрэмж, хүсэл зорилгыг авч үзэх

Нэгж хичээлийн төлөвлөлт

Хугацаа: 2 цаг - 80 минут

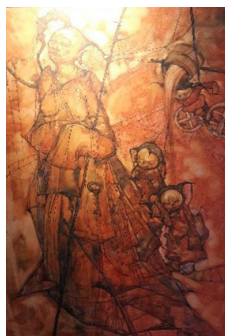
Сургалтын зохион байгуулалтын хэлбэр: Суралцагчдыг 8-10-аар нь 4 баг болгоно.

Ээлжит хичээл 1.

Бэлтгэл ажил: Багш сургалтад ашиглах зураг уран бүтээлийг үзүүлэн болон тараах материал байдлаар олшруулан бэлтгэсэн байна. (Уран бүтээлийн харагдах байдлыг харгалзан өнгөтөөр хэвлэсэн байх)

Алхам 1. Багуудад зургийг тараан өгнө. (Зураг дээр зураач болон зургийн нэр бичигдсэн байх)

1, 3 дугаар багт

Зураач:
Я. Булган
Зургийн нэр:
"Судар ижий"

2, 4 дүгээр багт

Зураач:
С.Заяасайхан
Зургийн нэр: "Амьд
үлдэгсэд"

Алхам 2. Суралцагчдад зураг бүтээлийг харж ажиглах (өөрийн эргэцүүлэл хийх, утга өгөх) хугацаа өгнө. Багш идэвхтэй ажиглалт хийхэд чиглүүлнэ.

Чиглүүлэх асуулт: (Багш хэлэлцүүлгийн асуултыг самбарт байршуулсан байна)

- Зураг дээр юу дүрсэлсэн болохыг тоочин нэрлэнэ үү?
- Уран бүтээлийн гол ба туслах дүрийг зургийн хавтгайн аль хэсэгт хэрхэн байрлуулсныг тодорхойлно уу?
- Зохиомжийн ямар аргыг ашигласан байна вэ? зургийн өнгө зохицлыг өөрийн бодлоор тодорхойлон хэлнэ үү?
- Зургийн гол агуулга нь юу вэ? Хэрхэн илэрхийлсэн байна вэ?
- Тухайн зургийн талаарх өөрт төрсөн сэтгэгдлээ илэрхийлнэ үү?

Бүтээх буюу санаагаа хөгжүүлэх үе шат:

Алхам 3. Чиглүүлэх асуултын дагуу багууд хэлэлцэн хариултыг тэмдэглэн танилцуулахад бэлтгэнэ.

Асуулт	Асуултын хариулт (дэлгэрэнгүй)
Асуулт 1.	
Асуулт 2.	
Асуулт 3.	
Асуулт 4.	
Асуулт 5.	

Алхам 4. Багуудын хариултыг сонсоно. Багш 1 уран бүтээл дээр саналаа илэрхийлсэн багуудын ялгаатай талыг тодруулж хэлэх ба багуудад ялгаатай байр сууриа дэлгэрүүлж тайлбарлахыг багийн гишүүдээс хүсэх байдлаар хэлэлцүүлгийг идэвхжүүлнэ. Хэлэлцүүлгийн үеэр багш суралцагчдын хариултыг зөв, буруу гэх мэтээр дүгнэх болон шүүмжлэхгүй. Мөн хэлэлцүүлгийн асуултад багш өөрөө хариулт өгөх ёсгүй гэдгийг анхаарах хэрэгтэй.

Зөвлөмж: Багш суралцагчдын оролцоог хангах үүднээс багийн гишүүдийг урьдчилан дугаарласан байх ба хариултыг авахдаа гишүүдийн дугаараас сугалах байдлаар хэлэлцүүлгийг зохион байгуулж болно.

Алхам 5. Баг тус бүрийн танилцуулгаас багш хамгийн сонирхолтой хэсгүүдийг самбарт ерөнхийлөн дүгнэж бичнэ. Мөн багш тухайн 2 уран бүтээлийн агуулга утга санааг зураачдын өөрсдийн тайлбартай холбон нэмэлт мэдээллээр өгнө

Зураач: Я.Булган

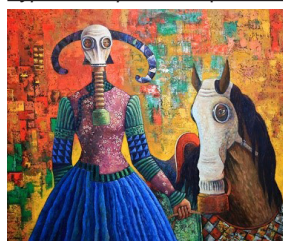
Зургийн нэр: "Судар ижий"

Энэ бүтээл нь гал улаан, дүрэлзсэн, оргилсон өнгөөр илэрхийлэгдсэн ба зураач маань үүнийг: Миний дотоод сэтгэлийг өнгөөр илэрхийлбэл яг ийм өнгөтэй гэж тайлбарласан байна. Бүтээлд эмэгтэй хүнээр эх дэлхий байгаль ертөнцийг, хүүхдүүдээр хүн төрөлхтнийг төлөөлүүлэн дүрсэлсэн байна. Зургаас монгол зургийн арга, хэв шинж харагддаг ба байгаль дэлхий хүүхдүүдээ гомдож туьж байгаа ба хүн төрөлхтөн эх дэлхий, оршихуйдаа хэрхэн хандаж буйг талаарх асуудлыг хөнджээ. Байгаль дэлхий зовж цөхөрсөн байгааг энэхүү бүтээлээрээ илэрхийлсэн байна.

Зураач: С.Заяасайхан³⁰

Зургийн нэр: "Амьд үлдэгсэд"

Энэ бүтээл нь Улаанбаатар хотын асуудлыг хөндсөн ба хотын иргэд бид өвөл болохоор цэвэр агаар амьсгалж чадахгүй байна шүү дээ.

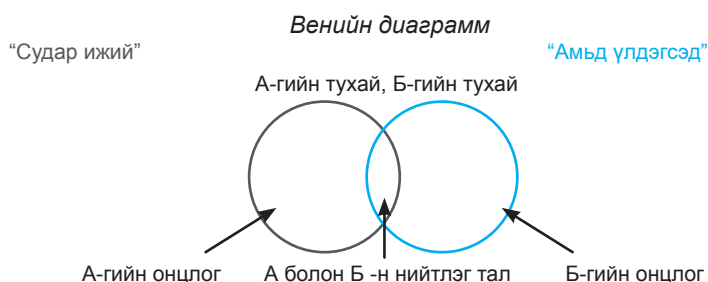
Ерөнхийдөө энэ бүтээлийг харахад маскаар дамжуулж утааны асуудлыг шулуухан илэрхийлсэн мэт боловч уг зурагт өөр далд утга ч бас бий. Хүмүүс бидний байгуулж буй хэт хотжилт, хэт бөөгнөрөл, өндөр хөгжил дэвшил нь эргээд хүн өөрөө амьд, байгалийн орчинд амьдрах боломж, бололцоог хааж буй асуудлыг уран бүтээлээрээ дамжуулан хөндсөн юм.

Зөвлөмж: Суралцагчдад хэлэлцүүлгийн явцад гарсан чухал санааг дэвтэртээ тэмдэглэн авах даалгаврыг өгнө. Энэ нь хэлэлцүүлгийн үр нөлөөг дээшлүүлэх нөгөө талаар хэлэлцүүлгийн дараа тухайн сэдвээр өөрийн үзэл бодол, байр сууриа илэрхийлэх, асуудал дэвшүүлсэн сэдэвт зураг зурах зэрэгт ашиглаж болно.

Ээлжит хичээл 2.

Алхам 1. Багш хэлэлцүүлгийн 2 хэсэгт орно. Сонгон авсан 2 уран бүтээлийн ижил төстэй ба ялгаатай талыг харьцуулан даалгаврыг багуудад өгнө. (*Венийн диаграмм ашиглаарай.*)

³⁰ <http://www.buro247.mn/culture/art-theatre/>

Алхам 2. Багуудын даалгаврын гүйцэтгэлээ танилцуулна. Багш багуудын тайлбар дээр нэмэлт мэдээлэл авч дууссаны дараа хэлэлцүүлгийн үеэр багууд болон гишүүдээс дэвшигдсэн асуудлууд болон чухал санааг самбарт бичиж дүгнэлт хийнэ.

Алхам 3. Хэлэлцүүлгийн явцад хөндөгдсөн сэдэв, агуулгын хүрээнд суралцагчид өөрт төрсөн сэтгэгдлээ зургаар илэрхийлнэ.

- Сэдэв сонгох (хэлэлцүүлгийн тэмдэглэл, хэлэлцүүлгийн явцад хөндөгдсөн асуудлуудыг эргэцүүлэх, эрэл хайгуул хийх, давтагдсан биш, асуудал дэвшүүлсэн санаа байх)
- Эскиз хийх (зурах зургаа урьдчилан төсөөлөх, хэд хэдэн хувилбараар эскиз хийх)
- Эх зургаа зурах (Зурах дэвсгэртийн байрлал, зохиомж зөв сонгох (хэвтээ, босоо))
- Суралцагчид бүтээлдээ ТХ-ийн талаарх тодорхой байр суурь, асуудлыг дэвшүүлсэн байх нь чухал гэдгийг багш анхааран чиглүүлэх хэрэгтэй.

Алхам 4. Суралцагчид бүтээлийн агуулга, утга санаа, шийдлийг танилцуулах (Багш суралцагч бүрийн хийсэн бүтээлийг самбарт байршуулах ба аль болох олон сурагчдын танилцуулгыг сонсох хэрэгтэй)

Хэрэглэгдэхүүн:

- Зураач Я.Булган “Судар ижий”
- Зураач С.Заяасайхан “Амьд үлдэгсэд” (<http://www.buro247.mn/culture/art-theatre/>)
- зурагт үзүүлэн, тараах материал
- Ажлын хуудас
- Зургийн дэвтэр, балын харандаа, усан будаг, гуаш, бийр

Үнэлгээ: Үнэлгээг дараах шалгуураар багштайгаа хамтран үнэлнэ.

- Суралцагчдын оролцоог үнэлэх (Оролцоо бага, дунд зэрэг, идэвхтэй оролцсон)
- Суралцагчийн хариулт утга төгөлдөр санааг бүрэн илэрхийлсэн эсэх
- Хариултыг баримтад тулгуурлан дэлгэрүүлэн тайлбарласан эсэх
- Бүтээлийн үнэ цэнийг олж харах, өөрсдийн амьдрал дахь дүрслэлийн холбоо хамаарлыг ухааран ойлгож буй байдал
- ТХБ-ын тодорхой асуудал хөндсөн ухуулга сурталчилгааны ажил хэрэгжүүлэх санал санаачилга гаргаж буй байдал

6.4 ДИЗАЙН ТЕХНОЛОГИ

6.4.A. СУУРЬ БОЛОВСРОЛЫН ДИЗАЙН ТЕХНОЛОГИЙН ХИЧЭЭЛИЙН ТХБ-Д ОРУУЛАХ ХУВЬ НЭМЭР

Орчин цагийн хөгжлийн асуудалд хүний хамгийн эрхэм зорилгын нэг нь тогтвортой хөгжлийн боловсрол, түүнийг практикт хэрэгжүүлэх чадамжтай байх явдал юм.

Монгол улс өнөөгийн хөгжлийн бодлогын нэг үндсэн чиглэлээ аж үйлдвэрийн салбар, жижиг дунд үйлдвэрүүдийг хөгжүүлэхтэй холбоотой технологи, инновацийн асуудлыг бодлогын түвшинд авч үзэх болсон билээ. Иймд инженер (бүх чиглэлийн), архитектор, зохион бүтээгч, тусгай инженерийн анги болох цэргийн, нисэхийн инженер, технологич, дизайнер, багш, зураач, эмч гэх мэт мэргэжлийн боловсрол эзэмшихэд суралцагчийн техник, электроник, хувцасны технологи, дизайн, зураг төслийн мэдлэг эзэмшүүлэх, бие хүний бүтээлч чанарууд, зурах, унших, зохион бүтээх чадварыг хөгжүүлэх, бие даан суралцах сэдэл тэмүүлэл бүхий чадвар, хандлагыг төлөвшүүлэх хэрэгцээ бий болж байна.

Бүрэн дунд боловсролын заавал судлах дизайн, технологийн сургалтын үр дүнд суралцагч дизайн, зураг зүй, техник, технологийн мэдлэгтэй, зохион бүтээх сэтгэлгээ, гүйцэтгэлийн ур чадвартай, тасралтгүй суралцах, хөгжих арга барил эзэмшсэн, бүтээлч хандлага бүхий иргэн болон төлөвших юм.

Агуулгын интеграцыг тодорхойлсон байдал

Суурь боловсролын дизайн технологийн цөм хөтөлбөрт шинжилгээ хийж тогтвортой хөгжлийн зорилгод хувь нэмэр оруулах өөр хэлбэл ТХ-ийн зорилго ба сэдэвт шууд хамаарах суралцахуйн зорилтыг ялган авахад дараах байдалтай байна.

ТХЗ сэдэвтэй хамаарах суралцахуйн зорилт (тоогоор)

Ай	Танин мэдэхүй	Нийгэмшил, сэтгэл хөдлөл	Зан төлөв
Суралцахуйн зорилтын тоо	3	6	4

Суурь боловсролын хүрээнд нийт 13 суралцахуйн зорилтыг сонгон авснаас ТХ302-Өлсгөлөнгүй тэглэх-1, ТХ303-Сайн эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдал-1, ТХ304-Чанартай боловсрол-3, ТХ308-Зохистой ажил ба эдийн засгийн өсөлт-2, ТХ309-Үйлдвэрлэл, инноваци, дэд бүтэц-1, ТХ312-Хариуцлагатай хэрэглээ ба үйлдвэрлэл- 3, ТХ315 -Газар дээрх амьдрал-1, ТХ317-ТХ-ын төлөөх түншлэл-1 гэсэн зорилгуудыг дизайн технологийн агуулгатай интеграцчилах боломжтой байна.

Суралцагчдыг тогтвортой хөгжлийн боловсролтой иргэн болгож төлөвшүүлэхэд дизайн технологийн боловсролын гүйцэтгэх үүрэг, ач холбогдол асар их юм.

Суурь боловсролын дизайн технологи хичээлийн агуулга, сэдвүүд нь ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдвүүдтэй шууд хамааруулан ажиллах боломжтой байна. Үүнд:

- Материалын гарал үүсэл, нөөц, үйлдвэрлэл, түүнийг дахин боловсруулах үйл явцын талаар судлах, хэлэлцэх эргэцүүлэх замаар хэмнэлттэй хандах хандлагыг нэмэгдүүлнэ

- Өөрийн болон өрх гэр, хамт олны хүрээн дэх асуудлаас хэрэгцээг олж харах, түүнийг шийдэх эдийн засгийн шинэ санаа олох, зохион бүтээх ажилтай холбогдох мэдээлэл цуглуулж эд зүйлсийн дизайны элементүүд, хэлбэр хэмжээ, өнгө, чимэглэл, шинжилгээ хийх замаар санаагаа сайжруулах
- Уламжлалт гар урлалын технологитой танилцах суралцах, материал сонгохдоо байгалийн болон нийлмэл материалын гарал үүсэлтэй холбоотой мэдээлэл, мэдлэг ойлголтоо ашиглах, технологийн эерэг сөрөг нөлөөний талаар өөрсдийн санаагаа хуваалцдаг
- Хэрэглээнээс гарсан хог хаягдлыг дахин боловсруулахтай холбоотой баримт мэдээллийг судлах. Хэрэгцээг өрнүүлэх замаар хэрэгцээт зүйл бүтээх хандлагыг нэмэгдүүлэх
- Технологи ажилбарын үед гарсан хог хаягдлыг ангилах дахин ашиглах боломжтойг ялгах, ажлын байрны эмх цэгц аюулгүй байдлыг ханган ажиллах
- Уламжлалт болон орчин үеийн технологийг хослуулан бүтээгдэхүүний санаа, шийдэл олох, түүний ажлын болон тойм зураг, илэрхийлэхдээ зураг зүйн дүрэм стандартыг баримтлан зурах, хэсэгчилсэн огтлол, зүсэлтээр зурж үзүүлэх, эсгүүрийн зураг байгуулах материалын шинж, уран сайхны боловсруулалт хийх, оёдлын болон мод, металлын боловсруулах тусгай зориулалтын багаж, тоног төхөөрөмжийн ажиллах зарчим, ашиглалт болон материалыг боловсруулах талаар мэдлэг ойлголттой болох

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцыг тодорхойлсон байдал

Суурь боловсролын дизайн технологийн цөм хөтөлбөрт Дизайн, технологийн боловсролын сургалтын арга зүй нь суралцагчийн хөгжлийн тухай онол, танин мэдэхүйн хөгжлийн үе шатны онол, эзэмшихүйн (баримжаалах, эзэмших, үнэлэн хөгжүүлэх) зүй тогтол, суралцагч өөрөө мэдлэгээ бүтээж хэрэглэх бүтээлч зарчимд тулгуурласан байдаг. Иймд тогтвортой хөгжлийн зорилго болон дизайн, технологийн суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэхдээ хүүхдийн хэрэгцээ, сонирхол, туршлага, чадварт суурилж, тэдний бүтээлч эрэл хайгуул хийх, бие даан суралцах, бүтээлч сэтгэлгээ, зохион бүтээх авьяас чадварыг хөгжүүлэхэд чиглэсэн арга зүйг сонгох, цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт, тогтвортой хөгжлийн зорилт ба сэдвийн хамаарал, сурагчдын нас сэтгэхүйн онцлог зэргийг харгалзана.

Хүснэгт 6.10. Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интегграц (Дизайн, технологи)

Цогц чадамж	Арга зүй				ТХЗБ				Анти				Цогц чадамж
	Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар / суралцахуйн удирдаж, сурах бичиг, бусад/				ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт				Анти				Цогц чадамж
Код	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Үндэслэл, тайлбар	Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар / суралцахуйн удирдаж, сурах бичиг, бусад/	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамж. Аливаа зүйлийн харилцан хамаарлыг таньж мэдэн, ойлгох чадвар, нийлмэл тогтолцоог задлан шинжлэх чадвар, тодорхойгүй байдлыг авч үзэх учир	Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар / суралцахуйн удирдаж, сурах бичиг, бусад/	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамж. Аливаа зүйлийн харилцан хамаарлыг таньж мэдэн, ойлгох чадвар, нийлмэл тогтолцоог задлан шинжлэх чадвар, тодорхойгүй байдлыг авч үзэх	Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар / суралцахуйн удирдаж, сурах бичиг, бусад/	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Асуудлыг шийдвэрлэх нэгдсэн цогц чадамж. Эрх тэгш шийдвэрийн хувилбарыг боловсруулах	Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар / суралцахуйн удирдаж, сурах бичиг, бусад/	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19

6.03. 4. хэрэглээнээс гарсан дахин ашиглах боломжтой материалуудыг сонгон ашиглах, хэрэгцээт эд зүйлс хийх, бүтээх хандлагатай болно.	✓	□	□	□	Хог хаягдал, түүний менежмент, (урьдчилан сэргийлэх, бууруулах, дахин боловсруулах, дахин ашиглах) сэдвийн хүрээнд Хэрэглээнээс гарсан дахин ашиглах боломжтой материалуудыг сонгон ашиглах, хэрэгцээт эд зүйлс хийх үйлдвэрлэл ба хэрэглээн дэх тогтвортой практик туршлага хэрэгтэйг бүсэд таниулан сурталчилж чаддаг болох холбоотой байна	✓	Хэрэглээнээс гарсан боломжтой материалуудыг сонгон ашиглах, хэрэгцээт эд зүйлс хийх, бүтээхийн тулд Үйл ажиллагааны төсөл төлөвлөх, хэрэгжүүлэх оролцоонд тулгуурлан асуудлыг шийдвэрлэх чадвар	Хамтраг ажиллах цогц чадамж. Бусдаас суралцах чадвар, бусдын хэрэгцээ шаардлага үзэл бодол үйл хөдлөлийг ойлгох, хүндэтгэх чадвар, бусдыг ойлгох мэдрэмжтэй хандах багаар хамтран ажиллах, хамтын оролцоонд тулгуурлан асуудлыг шийдвэрлэх чадвар
7.01. 4. хэрэглээнээс гарсан хог хаягдлыг дахин боловсруулахтай холбоотой баримт мэдээллийг судлах. Хэрэгцээг өрнүүлэх замаар хэрэгцээт зүйл бүтээх хандлагыг нэмэгдүүлэх	□	✓	□	□	Хог хаягдал, түүний менежмент, (урьдчилан сэргийлэх, бууруулах, дахин боловсруулах, дахин ашиглах) сэдвийн хүрээнд Дахин боловсруулахтай холбоотой баримт мэдээллийг судлах, хэрэгцээг өрнүүлэн хэрэглэ ба үйлдвэрлэлд нийгэм соёлын чиг баримжааг уриалан дуудаж чаддаг болох холбоотой байна	✓	Дахин боловсруулахтай холбоотой баримт мэдээллийг судлах, хэрэгцээг өрнүүлэхийн тулд Үйл ажиллагааны төсөл төлөвлөх, хэрэгжүүлэх оролцох 1-р арга зүйг сонгож боловсруулалт хийнэ.	Урьдчилан тооцоолох цогц чадамж. Боломжтой магадлалтай, ирээдүйд болох олон янзын үйл явдлыг ойлгож унэлэх чадвар
7.02. 1. өөрийн болон өрх гэр, хамт олон, олон нийтийн хүрэн дэх асуудлаас хэрэгцээг илрүүлж, эдлэл зохион бүтээх санаа олох, зохиомжийн аргууд, хийх арга барилтай холбоотой мэдээлэл цуглуулан дизайнд шинжилгээ хийж санаагаа сайжруулан ахуй амьдралаа сайжруулан хөдөлмөр болон бизнес эрхлэхэд ур чадвар чухал ач холбогдолтой ойлгож хүлээн зөвшөөрдөг болох ТХ зорилготой холбогдож байна	□	✓	□	□	21-р зүйнд хэрэгцээтэй суурь чадварууд ба цогц чадамжид сэдвийн хүрээнд Асуудлаас хэрэгцээг илрүүлж, эдлэл зохион бүтээх санаа олох, зохиомжийн аргууд, хийх арга барилтай холбоотой мэдээлэл цуглуулан дизайнд шинжилгээ хийж санаагаа сайжруулан ахуй амьдралаа сайжруулан хөдөлмөр болон бизнес эрхлэхэд ур чадвар чухал ач холбогдолтой ойлгож хүлээн зөвшөөрдөг болох ТХ зорилготой холбогдож байна	✓	Асуудлаас хэрэгцээг илрүүлж, эдлэл зохион бүтээх санаа олох, зохиомжийн аргууд, хийх арга барилтай холбоотой мэдээлэл цуглуулан дизайнд шинжилгээ хийж санаагаа сайжруулан ажиллахын тулд Ирээдүйд тодорхой нөхцөлд хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө боловсруулах.4-р арга зүйг сонгон боловсруулалт хийнэ	Урьдчилан тооцоолох цогц чадамж. Боломжтой магадлалтай, ирээдүйд болох олон янзын үйл явдлыг ойлгож унэлэх
7.02. 4. Технологи ажилбарын үед гарсан хог хаягдлыг ангилах дахин ашиглах боломжтойг ялгах, ажлын байрны эмх цэгц аюулгүй байдлыг ханган ажиллах	✓	□	□	□	Хиймийн бодис, агаар, ус, хөрсний бохирдол сэдвийн хүрээнд Технологи ажилбарын үед гарсан хог хаягдлыг ангилах дахин ашиглах боломжтойг ялгах, ажлын байрны эмх цэгц аюулгүй байдлыг ханган ажиллаж эрүүл амьдралын зан үйлийг өдөр тутмын амьдралдаа хэвшүүлж болох холбогдож байна	✓	Технологи ажилбарын үед гарсан хог хаягдлыг ангилах дахин ашиглах боломжтойг ялгах, ажлын байрны эмх цэгц аюулгүй байдлыг ханган ажиллах хүрээнд 3-р арга зүйг сонгож Эсэв бичих, хэлэлцүүлэг хийхээр сонгогдоо	Тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамж. Аливаа зүйлийн харилцан хамаарлыг таныж мэдэн, ойлгох чадвар, нийлмэл тогтолцоот задлан шинжлэх чадвар, тодорхойгүй байдлыг авч үзэх чадвар
7.02.1 Хамт олон өрх гэрийн хүрэн дэх асуудлаас хэрэгцээг илрүүлнэ.	✓	□	□	□	Хамт олон өрх гэрийн хүрэн дэх асуудлаас хэрэгцээг илрүүлэх чадварыг хөгжүүлэхийн тулд тогтвортой амьдралын хэв маяг ба тогтвортой үйлдвэрлэл, хэрэгцээний практик туршлага сэвсвэр суралцагч хэрэгцээ, үйлдвэрлэлийн тогтвортой практик туршлагыг бүтээлцэхэд бусдыг дэмжин урамшуулж, зоригжуулж чаддаг болох ТХ3 той нийцж байна	✓	Асуудлаас хэрэгцээг илрүүлэхийн тулд туршилт хийж өрх гэр болон хувь хүний зайшгүй хэрэгцээг илрүүлэн түүний далаар эргэцүүлэн бодох чадвар. Ялгаатай нөхцөлд байдалд тохируулан асуудалд ялгаатайгаар хандах шийдвэр гаргах чадвартай байх	3- Хэм хэмжээний цогц чадамж. Хэн нэгний үйл хөдлөлийн учир шалтгаан болсон хэм хэмжээ, үнэлэмжийг ойлгож түүний далаар эргэцүүлэн бодох чадвар. Ялгаатай нөхцөлд байдалд тохируулан асуудалд ялгаатайгаар хандах шийдвэр гаргах чадвартай байх
7.01.1. Асуудлыг шийдвэрлэхдээ олон төрлийн эх үүсвэрээс мэдээлэл цуглуулж судалгаа хийнэ. Зохион бүтээх болон загварчлалын аргуудыг ашиглан эдлэлийн загвар зохионхдоо Задлан шинжилгээ, судалгаа хийх. 2-р арга зүйг сонгож боловсруулалт хийнэ.	✓	□	□	□	Асуудлыг шийдвэрлэхдээ олон төрлийн эх үүсвэрээс мэдээлэл цуглуулж судалгаа хийнэ. Зохион бүтээх болон загварчлалын аргуудыг ашиглан эдлэлийн загвар зохионхдоо Задлан шинжилгээ, судалгаа хийх. 2-р арга зүйг сонгож боловсруулалт хийнэ	✓	Зохион бүтээх болон загварчлалын аргуудыг ашиглан эдлэлийн загвар зохионхдоо Задлан шинжилгээ, судалгаа хийх. 2-р арга зүйг сонгож боловсруулалт хийнэ	Стратегийн цогц чадамж. Орон нутгийн болон өргөн хүрээнд цаашдын тогтвортой байдлыг дэмжсэн шинжлэг, дэвшилтэт үйл хэргийг хамт олноороо нэгдэн боловсруулан хэрэгжүүлэх чадвар

8. 02.2. Уламжлалт болон орчин үеийн технологийг хослуулан бүтээгдэхүүний санаа, шийдэл олох, түүний ажлын болон тойм зураг, илэрхийлэхдээ зураг зүйн дүрэм стандартыг баримтлан зурах, хэсэгчилсэн огтлол, зүсэлтээр зурж үзүүлэх, эсүүрийн зураг байгуулах материалын шинж, уран сайхны боловсруулалт хийх, оёдлын болон мод, металлын боловсруулах тусгай зориулалтын багаж, тоног төхөөрөмжийн ажиллах зарчим, ашиглалт болон материалыг боловсруулах талаар мэдлэг ойлголтой болох	✓	TX317.3Y2	TX317.C906	Зураг зүйн дүрэм стандартыг баримтлан оёдлын болон мод, металлын боловсруулах тусгай зориулалтын багаж, тоног төхөөрөмжийн ажиллах зарчим, ашиглалт болон материалыг боловсруулах талаар мэдлэг ойлголтой болохын тулд шинжлэх ухаан, технологи, инновацийн хүртээмж, хамтын ажиллагаа, мэдлэг хуваалцах сэдвийн хүрээнд тогтвортой хөгжлийн төлөх орон нутгийн, үндэсний, дэлхий нийтийн түншлэлийг дэмжин хэрэгжүүлэхэд хувь нэмрээ оруулж чаддаг болох ТХ3 оор холбогдож байна	✓				Тоног төхөөрөмжийн ажиллах зарчим, ашиглалт болон материалыг боловсруулах талаар мэдлэг ойлголтой болохдоо Аян компанит ажилд оролцох, зохиох. 1-р арга зүйг сонгож боловсруулалт хийнэ. ISO, MNS үндсэн дүрэм стандартад суурилан	Тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамж. Аливаа зүйлийн харилцан хамаарлыг таньж мэдэн, ойлгох чадвар. нийлмэл тогтолцоот задлан шинжлэх чадвар, тодорхойгүй байдлыг авч үзэх чадвар
8.01.4. материал багаж, хэрэглэгдэхүүнийг сонгох, бүтээхдээ байгаль орчинд аюулгүй талаарх ойлголтыг авч үзэх, хэрэгжүүлэх хандлагатай болно	□	TX315.NCX4	TX315.C908	Материал багаж, хэрэглэгдэхүүнийг сонгох, бүтээхдээ байгаль орчинд аюулгүй талаарх ойлголтыг авч үзэх хэрэгжүүлэхдээ хүмүүс амьд байгалийн нэг хэсэг бөгөөд тэдний байгальтайгаа холбогдох байдал сэдвийн хүрээнд хүмүүс бид байгалиас салангид бус харин байгалийн нэг хэсэг нь болохыг ухаарч асуудал дэвшүүлж чаддаг болох талаар холбогдож байна	□	✓		материал багаж, хэрэглэгдэхүүнийг сонгох, бүтээхдээ байгаль орчинд аюулгүй талаарх ойлголтыг авч үзэх, хэрэгжүүлэх хандлагатай болохын тулд 3-р арга зүйн экскурс, танилцах аяллыг сонгож боловсруулалт хийнэ. Байгальтай харилцан уялдаатай ажиллаж амьдрах	Шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадамж. Тогтоон хэм хэмжээ, дадал, туршлага санаа бодолд асуудал дэвшүүлэх чадвар. ТХ яриа хэлэлцээрт өөрийн гэсэн байр суурьтай байх чадвар	
6. 02.2. хүнсний төхөөрөмж, гар багажийн төрөл, зориулалт, хэрэглээ аюулгүй ажиллагааны талаар мэдлэг ойлголтой болох		TX304.TM1	TX304.C906	Хүнсний төхөөрөмж, гар багажийн төрөл, зориулалт, хэрэглээ аюулгүй ажиллагааны талаар мэдлэг ойлголтой болохын тулд боловсролын эрэлт хэрэгцээний олон янз байдал, тусгай эрэл хэрэгцээг хангахуйц боловсрол сэдвийн хүрээнд хүн төрөлхтний амьдралыг сайжруулж, тогтвортой хөгжлийн зорилгыг биелүүлэхэд бүх нийтийн боловсрол тогтвортой хөгжлийн гол чухал болох ТХ3 той холбогдож байна	✓			Хүнсний төхөөрөмж, гар багажны төрөл, зориулалт, хэрэглээ аюулгүй ажиллагааны талаар мэдлэг ойлголтой болохын тулд Судалгааны төсөл боловсруулах, хэрэгжүүлэх. 2-р арга зүйг сонгон боловсруулалт хийнэ	Стратегийн цогц чадамж. Орон нутгийн болон өргөн хүрээнд цаашдын тогтвортой байдлыг дэмжсэн шинэлэг, дэвшилтэт үйл хэргийг хамт олноороо нэгдэн боловсруулан хэрэгжүүлэх чадвар	
8. 02.1. Цагаан идээ боловсруулах арга технологийг суралцах, ойлголтой болно	□	TX302.3Y5	TX302.C906	Хүний бие бэлдэр, сэтгэл хөдлөл болон нийгэм-соёлын хүрээнд хоол хүнсний гүйцэтгэх үүрэг сэдвийн хүрээнд монголчуудын уламжлалт хүнс, хоол тэжээлийг боловсруулж ирсэн арга технологийн нэг болох цагаан идээ боловсруулах арга технологид суралцах нь тогтвортой хөдөө аж ахуйг хөгүүлэн дэмжих, өөрсдийн үйлдвэрлэл ба хэрэглээнийхээ практикийг өөрчилж чаддаг болоход холбоотой болно.	✓		□	Технологис суралцах, ойлголтой болохын тулд сурагчид ажиллагаанд оролцох, хамрагдах, төлөвлөх учраас 1-р арга зүйг сонгож боловсруулалт хийнэ.	Хамтраг ажиллах цогц чадамж. Бусдаас суралцах чадвар, бусдын хэрэгцээ шаардлага үзэл бодол үйл хөдлөлийг ойлгох, хүндэтгэх чадвар, бусдыг ойлгох мэдрэмжтэй хандах, багаар хамтран ажиллах, хамтын оролцоонд тулгуурлан асуудлыг шийдвэрлэх чадвар	

6.4.Б. НЭГЖ ХИЧЭЭЛ: ХЭРЭГЦЭЭ БА АШИГЛАЛТ, 6-Р АНГИ

Нэгж хичээлийн зорилго: Хэрэглээнээс гарсан дахин ашиглах боломжтой материалуудыг боловсруулахтай холбоотой баримт мэдээллийг судлах, нөөцлөх, хэрэгцээг өрнүүлэх замаар эд зүйл бүтээнэ.

Хүрэх үр дүн: Дизайн, зураг зүй, технологийн мэдлэгээ ашиглан хэрэглээнээс гарсан дахин ашиглах боломжтой материалуудыг боловсруулахтай холбоотой баримт мэдээллийг судлах, нөөцлөх, хэрэгцээт зүйл бүтээх, сэтгэлгээ, гүйцэтгэлийн ур чадвар арга барил эзэмшин, бүтээлч хандлагыг нэмэгдэнэ.

Нэгж хичээлээр ТХБ-д оруулах хувь нэмэр

Дахин ашиглах боломжтой материалуудыг боловсруулах сургалтын үр дүнд суралцагч дизайн, зураг зүй, технологийн мэдлэгтэй, зохион бүтээх сэтгэлгээ, гүйцэтгэлийн ур чадвар арга барил эзэмшсэн, бүтээлч хандлагатай болоход анхаарах

Хүүхэд бүр уралдаан тэмцээн, үзэсгэлэнд бүтээлээрээ оролцох, хамтын судалгаа хийх, төслийн болон дадлага ажил хийх зэргээр хамтран ажиллах, өөрийгөө илэрхийлэх, болон оролцооны арга барилд суралцахад анхаарна. Дизайн, технологийн боловсролоор суралцагчдад бүтээлч эрэл хайгуул хийх арга барил эзэмшүүлэхэд онцгой анхаарах ба сонгож эдлэл зохион бүтээхдээ түүний эрэлт хэрэгцээг тодорхойлох, тухайн эдлэлийн талаар мэдээлэл цуглуулж судалгаа хийх буюу дизайны шийдэлд анализ хийх, зохион бүтээх аргуудыг ашиглан шинэ загвар зохиох, технологийн зөв горимоор осол аюулгүй ажиллаж урлан бүтээх, бүтээлээ танилцуулах, үзэсгэлэн гаргах, өөрийн дүгнэлт өгөх зэргээр хэрэгжинэ.

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтын ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба сэдэвтэй уялдах байдал (матриц 1-ээс)

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв	Дахин ашиглах боломжтой хаягдал материалууд түүний менежмент, (урьдчилан сэргийлэх, бууруулах, дахин боловсруулах, дахин ашиглах)
Үйлдвэрлэл ба хэрэглээн дэх тогтвортой практик туршлага хэрэгтэйг бусдад таниулан сурталчилж чаддаг болох Дахин ашиглах боломжтой материалуудыг нөөцлөн ашиглахаар бэлтгэж сурах		Хэрэглээнээс гарсан дахин ашиглах боломжтой материалуудыг сонгон ашиглах, хэрэгцээт эд зүйлс хийх, нөөцлөх, бүтээх. Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт

Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтыг ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба сэдэвтэй харгалзуулсан үндэслэл (матриц 2-ын 4, 5, 6 дугаар баганыг харна уу)

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв	Үндэслэл, тайлбар
4	5	6
ТХ312.НСХ1.	ТХ312.Сэ07.	Хог хаягдал, түүний менежмент, (урьдчилан сэргийлэх, бууруулах, дахин боловсруулах, дахин ашиглах) сэдвийн хүрээнд хэрэглээнээс гарсан, дахин ашиглах боломжтой материалуудыг сонгон ашиглах, хэрэгцээт эд зүйлс хийх үйлдвэрлэл ба хэрэглээн дэх тогтвортой практик туршлага хэрэгтэйг бусдад таниулан сурталчилж чаддаг болох холбоотой байна.

Арга зүйн сонголт:

Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох (компанит ажил). Хамтын ажиллагаа нь бүлгийн зохион байгуулалт юм. Хамтын ажиллагааг амжилттай хэрэгжихэд бүлгийн бүрэлдэхүүн хэсгүүдэд зохион байгуулалтын загвар бий болгох хэрэгтэй байдаг. Байгалийн ухаан, технологи, урлаг, математикийн судлагдахуун хоорондын уялдаа холбоонд тулгуурлана. Асуудал шийдвэрлэх, шинжлэн судлах, төсөлд суурилсан сургалтын хэлбэрээр ажиллах.

Тогтвортой байдлын цогц чадамж

Хамтран ажиллах цогц чадамж

Бусдаас суралцах цогц чадамж, бусдаас суралцах чадвар, бусдын хэрэгцээ шаардлага, үзэл бодол, үйл хөдлөлийг ойлгож хүндэтгэх чадвар (өөрийгөө бусдын оронд тавьж ойлгох чадвар) бусдыг ойлгож харилцан хамааралтай байж мэдрэмжтэй хандах чадвар (сэтгэл санааны манлайлал) багаараа хамтран аливаа зөрчил мөргөлдөөнийг шийдвэрлэх чадвар, хамтын оролцоонд тулгуурлан асуудлыг шийдвэрлэх, зохицуулах чадвар

Нэгж хичээлийн төлөвлөлт

Судлах цаг: 5 цаг - 200 минут

Ээлжит хичээл 1. Зохион бүтээх ажил

Хувилбарыг ашиглан, шинэ санаа гаргах

Алхам 1

- Асуудлыг олж харах, дэвшүүлэх
- Мэдээлэл цуглуулах, боловсруулалт хийх чадварт сургах

Алхам 2

- Сэтгэн бодох, бүтээлчээр ажиллах, судалж мэдэх нөөц бүрдүүлэх

Ээлжит хичээл 2

Алхам 1. Хэд хэдэн хувилбар санаа гаргаж, тойм болон ажлын зургаар илэрхийлэх

Алхам 2. Багууд дотроо хийхээр сонгосон загварын дизайны санаагаа зураг дүрслэлээр илэрхийлэх

Алхам 3. Сурагчид төслийн ажлын баримт бичигтээ загварын зураг зэрэг цуглуулсан мэдээллээ нааж, бичиж, тайлбарлана

Алхам 4. Зохиомжид дүн шинжилгээ хийх, харилцан ярилцах, мэтгэлцэх (хэлбэр, өнгө, материал, чимэглэл зэрэгт)

Ээлжит хичээл 3. Цаасан урлалаар бүтээл хийх дадлага ажил - 80 минут

Бэлтгэл ажил. Цаасан шуумал хийх хэрэглэгдэхүүн

- Баримлын шавар дэвтрийн цаас. тарган цавуу \ПВА\, ариун цэврийн цаас, бийр, гуаш

Алхам 1. Хийх зүйлийнхээ зургийг гаргаж, төлөвлөгөө зохионо. Хэрэглэгдэх багаж материалаа бэлтгэнэ.

Алхам 2. Баримлын шаврыг зөөллөн, урьдчилж гаргасан зургийн дагуу эх загварыг хийнэ.

Санамж: Дэвсгэр хатуу материал дээр багаж хэрэгсэл ашиглан хийнэ. Нүд ам зэрэг хонхор хотгор гадаргууг нэлээн гүн гаргаж өгнө.

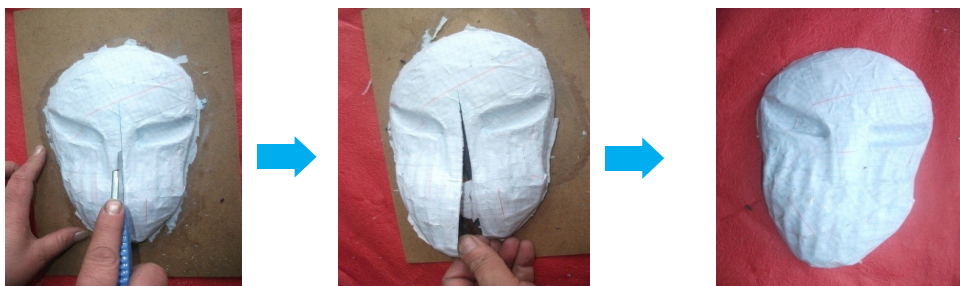
Алхам 3. Эхлээд тусгаарлагч болгож, нойтон цаасаар хоёр удаа давхарлан наана.

Санамж: Бэлэн болсны дараа энэ хэсгээр хуурч салах ёстой

Алхам 4. Дараа нь цавуудаж, цаасаа нарийн урж, олон үе давхарлан наана. Энэ үед хуруугаараа сайн мэдэрч, дарж өгөхгүй бол хонхор хотгороор суухгүй хөндий болж болно.

Алхам 5. Цаасыг аль болох нарийн уртавтар урж наана. Ингэхэд гадаргуу дээр нугаларч үрчийхгүй жигд сууж өгдөг.

Санамж: Цаасаа наахдаа нэг үе бичсэн цаас нэг, үе шинэ цаас гэх мэтчилэн ээлжилж наах хэрэгтэй. Учир нь ингэж наахгүй бол зарим газар орхигдож, нимгэн болох магадлалтай байдаг.

Алхам 6. Цаасаа хатсаны дараа салгаж авна. Энгийн биш гадаргуутай зүйлийг авахад элдэв түгжээ үүсдэг учир зарим газраар зүсэлт хийж авна.

Алхам 7. Дараа нь эвлүүлж наана.

Алхам 8. Өнгөлөх

Замаск зуурахдаа ус, цавуу, замаскийг тохирох хэмжээгээр хольж найруулна. Цавуу ихэдвэл хатуу гялгар болж, будаг тогтох нь тааруу болно. Цавуу багавал үйрч унадаг тул найрлагыг сайн тохируулах хэрэгтэй. Зуурмаг шингэвтэр тараг шиг байвал болно.

Төсөлт ажлын үр дүнд эцсийн бүтээгдэхүүн буюу бүтээлийн үзэсгэлэн гаргах.

Үнэлгээний шалгуур (Хамтын үнэлгээ)

№	Бүтээлч эрэлхийллийн арга	Үнэлгээний шалгуур	Оноо
1	Асуудал болон хэрэгцээг илрүүлэх	Эд зүйлсийн хэрэгцээ шаардлагыг зөв тодорхойлж асуудал дэвшүүлэх	10
2	Мэдээлэл цуглуулах дүн шинжилгээ хийх	Хувилбаруудыг цуглуулан хийх арга технологи, бүтэц, материалын талаар судалгаа хийсэн байх	10
3	Дизайны шинэ санаа шийдэл гаргах	Хувилбар гарган шилдэг загварын тойм зураг, ажлын зургийг гаргана	20
4	Бүтээх хөгжүүлэх	Зургийн дагуу уг зүйлээ хийж бүтээнэ.	50
5	Үнэлэх үр дүнгээ танилцуулах	Өөрийн хийсэн бүтээлээ ололттой тал, дутагдалтай тал дээр нь үнэлнэ. Үзэсгэлэнд оролцоно.	10
Нийт оноо			100

Ажлын хуудас -1

Чиглүүлэх асуулт	Анхны санаа
Дараах асуултад хариулна уу. • Хог хаягдал гэж юу вэ? • Бидний орчинд гарч буй дахин ашиглаж болох хэчнээн төрлийн хог байдаг вэ? • Хаяхгүйгээр, цэвэрлээд, нөөцөллөө гэхэд хаана нөөцлөх боломж байна вэ? • Цаасны шинж чанар, боловсруулалтын талаар юу мэдэх вэ? • Металлын шинж чанар, боловсруулалтын талаар юу мэдэх вэ?(Хосоороо ажиллах, ойр байгаа 3 баг санаагаа нэгтгэх) • Нийт сурагчид нөөц бүрдүүлбэл боломж байна уу?. (Хосоороо ажиллах, ойр байгаа 3 баг санаагаа нэгтгэх)	 Анхны санаагаа илэрхийлнэ үү. (зургаар эсвэл бичгээр) 15 мин
Хамгийн шилдэг санаа аль нь вэ? Тодруулах хэлэлцүүлэг 10 мин	

Ажлын хуудас -2

Юу хийж болох	Үзэг балны сав	Ундааны хуванцар сав	Ундааны бөглөө, гуурс	Бичгийн цаас	Ундааны металл сав
Баримал					
Чимэглэл					
Сав баглаа					
Үзгийн сав					
Тоглоом					
Техникийн загвар					

Ээлжит хичээл 4. Хуудсан металлаар хийх дадлага ажил-40 минутАлхам 1

- Хуудсан металлын шинж чанар, нугалах, хайчлах, хэлбэржүүлэхийн тулд хонхойлгох, товойлгох зэрэг өнгөт металлтай ажиллах технологи ажиллагаа өөрийн биеэр хийж үзүүлэх.
- Хөөмлийн аргаар хийж гүйцэтгэсэн жижиг бүтээл дээр аль хэсэгт нь ямар технологи орсон талаар ярилцах

Алхам 2. Хэд хэдэн хувилбар санаа гаргаж, тойм болон ажлын зургаар илэрхийлэх

Алхам 3. Багууд дотроо хийхээр сонгосон загварын дизайны санаагаа зураг дүрслэлээр илэрхийлэх

Алхам 4. Сурагчид төслийн ажлын баримт бичигтээ загварын зураг зэрэг цуглуулсан мэдээллээ нааж бичиж тайлбарлана.

Алхам 5. Зохиомжид дүн шинжилгээ хийх, харилцан ярилцах, мэтгэлцэх. /хэлбэр, өнгө, материал, чимэглэл зэрэг/

Хэрэглэгдэхүүн:

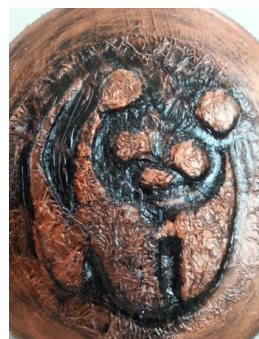
Дизайн, технологийн хичээл нь тусгай багаж хэрэгсэл, тоног төхөөрөмж бүхий зориулалтын кабинетад группээр зохион байгуулагдана.

Багаж хэрэгсэл, тоног төхөөрөмж ашигладаг тул аюулгүй ажиллагааг дээд зэргээр хангах ёстой, тодорхой материалаар эдлэл бүтээгдэхүүн хийх, сурагчдын бие даасан үйл ажиллагаа дээр тулгуурлан явагддаг, багш сурагч нэг бүртэй тулж, зааварчлан ажиллах шаардлагатай зэрэг онцлогтой хичээл тул нэг удаагийн хичээл 80 минутаар орно.

Дизайн, технологийн боловсролын сургалтын хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд дараах хэрэглэгдэхүүнүүд зайлшгүй хангагдсан байх шаардлагатай. Үүнд:

- Уламжлалт технологийн гар багаж, хэрэгслүүд
- Зурагт үзүүлэн, бүдүүвч, диаграмм

Хөөх, хайчлах, хэлбэржүүлэх, нугалах технологи ашиглан хийж гүйцэтгэсэн жижиг бүтээл дээр аль хэсэгт нь ямар технологи орсон талаар ярилцах

Үнэлэх стратеги, арга, хэлбэр:

- Суралцахуй нь салангид үе шатууд бус тасралтгүй хөгжих процесс учир өмнөх мэдлэг чадварыг тодорхойлох, (суралцагчдын одоогийн мэдлэг, чадварыг хүлээн зөвшөөрөх)
- Багш сурагчийн хэн хэнд нь зорилго нь ойлгомжтой зорилгод хүрэх зорилтууд тодорхой
- Зорилтод хүрсэн амжилтын шалгууруудыг (юуг мэдэх ёстой вэ?) тодорхой томъёолж өгсөн байх
- Хүндрэлийн түвшинд (агуулга хүнд, шинэ, танил бус нөхцөлд мэдлэгээ ашиглах чадвар) хүрсэн эсэхэд мониторинг хийх
- Багшийн өгч буй дүн, эргэх холбоо нь дүнгийн хувьд оновчтой тайлбарласан байх
- Үр дүнд хүрэх үзүүлэлтүүд болон амжилтын баталгаа юу байх талаар хичээл эхлэхийн өмнө тодорхой бөгөөд зөв тайлбар өгөх, танилцуулах
- Шалгуурт суурилсан оноо- дүн болон үр дүнд харьяалах үнэлгээг ялгаж ойлгох
- Шалгуурт суурилсан үнэлгээ оноо нь дээд түвшинд эзэмшсэнийг үнэлдэг байх
- Үр дүн буюу ахисан чадварыг тухайн судлагдахуунаас эзэмшсэн цогц чадамжийг үнэлдэг, шалгуурт суурилсан үнэлгээ нь үр дүн, мэдлэг чадварын бүх түвшнийг хамаардаг.

7. СУРГАЛТЫГ ДЭМЖИХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

7.1 ТХБ-ЫГ СУРГАЛТЫГ ДЭМЖИХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНД ИНТЕГРАЦЧИЛАХ НЬ

ТХБ нь соёлын олон төрөл байдлыг хүндэтгэн үзэхийн хамт одоогийн ба ирээдүй үеийнхэн байгаль орчинд ээлтэй, эдийн засагт өгөөжтэй, шударга зүй ёсны нийгмийн төлөө хариуцлагатай үйл хийж, мэдээлэлд үндэслэсэн шийдвэр гаргах талаар суралцагчдыг чадавхжуулахыг зорьдог³¹. ЕБС-ийн бага, дунд, ангид хэрэгжүүлж буй “Сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаа” болон ахлах ангид хэрэгжүүлж буй сургуулийн мэдлийн цаг нь энэхүү зорилгыг үйл хэрэг болгоход чухал хувь нэмэр оруулах боломжтой юм. Тухайлбал: Иргэний боловсролын цаг нь сурагчдын хүн, байгаль, нийгэмтэй зөв харьцах чадварыг хөгжүүлж, хүнлэг, энэрэнгүй, ёс суртахуунлаг зан чанар, дадлыг хэвшүүлэхэд чиглэгдэж байгаа нь тогтвортой хөгжлийн үзэл санаа, тогтвортой хөгжлийн боловсролын чадвар, чадамжийг дэмжиж байна. Мөн “... иргэн бүрд үр бүтээлтэй амьдрах, зөв шийдвэр гаргах, орон нутаг болон дэлхийн өмнө тулгарч буй сорилт, бэрхшээлийг шийдвэрлэхэд идэвхтэй оролцоход шаардлагатай мэдлэг, чадвар, үнэт зүйлс, хандлагыг Тогтвортой хөгжлийн боловсролоор олж авч болно”³² гэсэн Тогтвортой хөгжлийн зорилго 4-ийн стратегийн 62 дахь чиглэлийг хэрэгжүүлэхэд амьдрах чадвар болон хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа, сургуулийн мэдлийн цаг нь чухал үүрэгтэй болно.

“Сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаа” (СДҮА) нь Боловсрол, шинжлэх ухааны сайдын “Сургалтын төлөвлөгөө” батлах тухай 2014 оны А/240 дүгээр тушаалаар бага боловсролын түвшинд 29-58 цагаар, 2015 оны А/220 дугаар тушаалаар суурь боловсролын түвшинд 35 цагаар заавал судлахаар тус тус тусгагдсан бөгөөд “Иргэний боловсрол” (ИБ), “Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа” (АЧСҮА), “Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа” (ХГҮА) гэсэн 3 үндсэн хөтөлбөрөөр хэрэгжиж, хичээлийн цагт³³ тооцогдох юм. Эдгээрээс “Иргэний боловсрол”, “Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа” нь I-IX ангид орох бол “Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа” нь IV-IX ангид орно.

Мөн БСШУС-ын сайдын 2017 оны А/61-р тушаалаар “Сургуулийн мэдлийн цаг” (СМЦ)-ийн хөтөлбөрийг ЕБС-ийн ахлах ангид сургууль зохицуулах цагийн хүрээнд 70 цагаар хэрэгжүүлэхээр заасан.

Сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаа болон сургуулийн мэдлийн цагийн хөтөлбөрүүд

31 Боловсрол 2030-Инчоны тунхаглал УБ.,2015 он хуудас-46

32 Боловсрол 2030-Инчоны тунхаглал УБ.,2015 он хуудас-46

33 Бага боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр УБ.,2014 он. Хуудас -15

Суурь боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр УБ.,2015 он. Хуудас -14

нь сурагчдыг бүтээлч сэтгэлгээтэй, өөртөө итгэлтэй, хариуцлагатай шийдвэр гаргаж, хамтран ажиллаж амьдрах чадвартай, үндэсний дэвшилтэт ёс заншил, соёлын үнэт зүйлсийг дээдлэн хайрладаг, орон нутгийнхаа хөгжил, орчны тогтвортой байдлыг сайжруулахад оролцох үнэнч шударга, ёс суртахуунлаг иргэн болгон төлөвшүүлэхэд чиглэгддэг.

Энэхүү үйл ажиллагааны цагуудын хөтөлбөр тус бүрийн зорилго, зорилт, хөгжүүлэх чадвар, арга барил нь ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, Тогтвортой байдлын цогц чадамжуудтай дийлэнх нь шууд хамааралтай гэж үзэж болохоор байна.

Хүснэгт 7.1. СДҮА болон СМЦ-ийн хөтөлбөрийн зорилго

Үйл ажиллагаа	Бага боловсрол	Суурь боловсрол
Иргэний боловсрол	Иргэний боловсролын хөтөлбөрийн зорилго нь сурагч бүрийг зөв төлөвшилтэй болох хүсэл, эрмэлзэл төрүүлэх, монгол ёс заншил, уламжлалт үнэт зүйл болон хүүхдийн ирээдүйн амьдралд хүч нэмэх дотоод итгэл үнэмшил, ёс суртахуун, зан чанарын үндсийг бэхжүүлэхэд чиглэнэ.	Сурагч нь хүнлэг энэрэнгүй сэтгэлтэй, ёс суртахуунлаг үйлдэл хийх, дадал хэвшилтэй, хүн, нийгэм, байгальтай зөв харилцдаг монгол ёс заншил, соёлын үнэт зүйлсийг эрхэмлэн хэрэглэдэг иргэн болж төлөвшинө.
Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа	Суралцагч бодит үйл ажиллагаанд оролцох явцдаа эрэл хайгуул хийх, асуудал олж харах, эргэцүүлэн бодох, илүү сайнаар шийдвэрлэх арга барил эзэмшинэ. Суралцагч эрэл хайгуулын явцад бүтээлчээр хамтран ажиллах, өөрийн амьдрах арга ухааныг эргэцүүлэн бодох, суралцах хүсэл эрмэлзэл, бие даан ажиллах, суралцах, нийгэм, амьдралын өөрчлөлтөд зохицон амьдрах чадварт суралцана.	Амьдралын бодит асуудлыг олж, шийдвэрлэх явцдаа судлан шинжлэх арга барилд суралцаж, бусадтай харилцаа холбоо тогтоон хамтран ажиллаж, өөрийн амьдрах арга ухаан, суралцах арга барилаа эргэцүүлэн бодож, улам сайжруулан түүнийгээ хэрэгжүүлэх замаар суралцах хүсэл эрмэлзэлтэй амьдрах чадвартай иргэн болж төлөвшинө.
Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа	Хамт олноороо хийх үйл ажиллагаагаар дамжуулан хүмүүс хоорондын зүй зохистой, хүнлэг харилцааг бий болгох, хамт олныхоо гишүүний хувьд амьдралаа илүү сайхан болгох, өөрийнхөө амьдрах ухааны талаар эргэцүүлэх, бодлоо улам гүнзгийрүүлж өөрийгөө хөгжүүлэх чадварт сургахад чиглэнэ.	Сурагч нь хамт олны үйл ажиллагааны явцад өөртөө итгэлтэй, өөрийгөө удирдах хөгжүүлэх, бусдыг манлайлах чадвартай хөгжилтэй эвсэг хамт олныг бүрдүүлэхэд хувь нэмрээ оруулдаг, бүтээлч санаачилгатай оролцоот иргэн болж төлөвшинө.
Үйл ажиллагаа	Бүрэн дунд боловсрол	
Сургуулийн мэдлийн цаг	Сурагчид өөрийгөө хөгжүүлэх, ажил мэргэжлээ сонгох, ирээдүйн амьдралаа төлөвлөх, сайн үйл хийх, сайн дурын үйл ажиллагаа зохион байгуулах, орон нутгийн үнэт зүйлийг эрхэмлэн хөгжүүлэхэд өөрийн хувь нэмрээ оруулах, мэдлэг чадвар, хүсэл эрмэлзэлтэй, амьдрах чадвартай иргэн болгон төлөвшүүлэх	

Өнөөгийн байгаль, нийгэм, эдийн засгийн тулгамдсан асуудал нь ихэнхдээ хүний хандлага, харилцаа, буруутай үйл ажиллагаанаас шалтгаалж байна. Ялангуяа байгаль орчны доройтол нь хүмүүсийн байгаль, эх дэлхийгээ хайрлан хүндэтгэх, хамгаалах үүргээ үл биелүүлэн, ёс заншил уламжлал, заншлаа умартан ёс зүйгүй хандаж байгаатай холбоотой бол нийгмийн тэгш бус хуваарилалт, шударга бус үйлдэл, хүний эрхийн зөрчил зэрэг нь мөн л хүний ёс зүй, хандлагатай холбоотой. Эдгээр нь орон нутаг, хийгээд улс үндэстэн, дэлхий нийтийн тогтвортой хөгжилд тулгамдаж буй гол сорилт, бэрхшээл бөгөөд түүнийг шийдвэрлэхэд Иргэний боловсролын цаг нь чухал ач холбогдолтой юм. Сурагч СМЦ-аар өөрийн болон бусад хүмүүсийн ёс суртахуун, зан үйл, хандлагатай холбоотой асуудлыг эргэцүүлж, түүнд шүүмжлэлтэй хандаж, зөв дадал, хэвшилд суралцах нь тогтвортой хөгжлийн

боловсролын суурь чадвар болно.

Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа болон хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны онцлог нь суралцагч өөрсдийн орчин тойрон дахь асуудлаас сонгон шинжлэн судлах, асуудал шийдвэрлэх зэрэг тодорхой арга барил, чадваруудад суралцах явдал бөгөөд эдгээр нь тогтвортой байдлын хамтран ажиллах цогц чадамжийг хөгжүүлэхэд онцгой ач холбогдолтой. Учир нь АЧСҮА, ХГҮА-ны цагаар сурагч дан ганцаараа гэхээс илүүтэй анги хамт олноор, баг бүлгээр тодорхой асуудлыг шинжлэн судлах тул сурагчид үйл ажиллагааны явцад бусдаас суралцах, бусдын хэрэгцээ шаардлага, үзэл бодол, үйл хөдлөлийг ойлгож, хүндэтгэх, мэдрэмжтэй хандах, багаараа хамтран аливаа зөрчил, тэмцлийг шийдвэрлэх, мөн хамтын хүчээр, оролцоонд тулгуурлан асуудлыг шийдвэрлэх, зохицуулах зэргээр хамтран ажиллах чадварт суралцах юм.

СМЦ, АЧСҮА, ХГҮА-ны цагаар цөм хөтөлбөрт тусгагдсан үлгэрчилсэн сэдэв, агуулгаас өөрсдийн хэрэгцээ, сонирхолд нийцсэн агуулгаа сонгон судлахаас гадна орон нутаг, сургууль, анги хамт олны онцлог, хэрэгцээнд үндэслэн, хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны сэдвээ суралцагч өөрсдөө сонгох боломжийг санал болгосон. Энэ нь тогтвортой хөгжлийн зорилттой холбогдох агуулгыг сонгон, ТХЗБ-ын чадвар, чадамжийг эзэмшүүлэхэд таатай нөхцөл, боломж бүрдүүлж байна. Харин ИБ-ын цагаар цөм хөтөлбөрт тодорхойлсон суралцахуйн зорилтын хүрэн дэх агуулгуудыг хэрэгжүүлэх бөгөөд тусгагдсан суралцахуйн зорилтууд нь ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилттой нягт холбогдох боломжтой байна.

Бид энэхүү ажлын хүрээнд бага, суурь боловсролын СДҮА, бүрэн дунд боловсролын СМЦ"-ийн хөтөлбөр нь ТХБ-той хэрхэн интеграцчилагдаж буйг тодорхойлон, үйл ажиллагаа тус бүрээс ТХБ-той холбогдож буй нэг зорилтыг сонгон авч түүнийг анги танхимд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны үлгэрчилсэн төлөвлөлт боловсруулав.

Агуулгын интеграцыг тодорхойлсон байдал

СМЦ болон СДҮА-ны нийт 7 хөтөлбөрийн хүрээнд ТХЗ болон ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдэвтэй хэрхэн холбогдож байгаад шинжилгээ хийв.

Хүснэгт 7.2. СМЦ болон СДҮА-ны хөтөлбөр түвшингээр

Үйл ажиллагааны нэр	Бага боловсрол	Суурь боловсрол	Бүрэн дунд боловсрол
Иргэний боловсрол	I-V анги	VI-IX анги	
Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа	IV-V анги	VI-IX анги	
Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа	I-V анги	VI-IX анги	
Сургуулийн мэдлийн цаг			X-XII анги

Шинжилгээний аргын онцлог: СМЦ болон АЧСҮА, ХГҮА-ны цөм хөтөлбөрт бусад судлагдахуунтай адил шууд хэрэгжүүлэх суралцахуйн зорилт, агуулга анги тус бүрээр тодорхойлогдоогүй байна. Тиймээс бид цөм хөтөлбөр тус бүрд санал болгосон үлгэрчилсэн сэдэв, эзэмшүүлэх цогц чадамжийн хүрээнд хэрэгжүүлэх боломжтой үйл ажиллагаануудыг зорилт байдлаар шинээр (завсрын бүтээгдэхүүн) томьёолж түүнийг ТХЗ, ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдэвтэй хэрхэн холбогдож болохыг тодорхойлов. Харин суурь боловсролын ИБ-ын цөм хөтөлбөрт V-VII, VIII-IX ангийн түвшинд хэрэгжүүлэх суралцахуйн зорилт, агуулга тодорхойлогдсон тул

тэдгээрийг ТХЗ, ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдэвтэй хэрхэн холбогдож байгааг шинжлэв. Мөн энэхүү шинжилгээг хийхдээ ангиар бус боловсролын түвшнээр нь авч үзсэн. Учир нь СМЦ, АЧСҮА, ХГҮА-аар ямар зорилтын хүрээнд, ямар үйл ажиллагаа хэрэгжүүлэх нь тухайн анги, сургууль орон нутгийн хэрэгцээ, онцлогт тулгуурлан тодорхойлогдох тул багш, суралцагчид энэхүү онцлогт тохируулан анги харгалзахгүйгээр аль зорилтыг хэрэгжүүлэхээ сонгох боломжтой гэж үзэв.

Хүснэгт 7.3. Хөтөлбөр тус бүрийн хүрээнд хэрэгжүүлэх боломжтой үйл ажиллагааны зорилтыг (завсрын бүтээгдэхүүн) тодорхойлсон байдал

Үйл ажиллагааны нэр	Бага боловсрол	Суурь боловсрол	Бүрэн дунд боловсрол
Иргэний боловсрол	4 бүлэг сэдэв 16 зорилт	Цөм хөтөлбөрт тодорхойлогдсон	
Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа	16 сэдэв, 5 чадвар, 18 арга барил	3 бүлэг сэдэв 17 зорилт	
Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа	5 бүлэг сэдэв 18 зорилт	15 сэдвийн хүрээнд 15 зорилт	
Сургуулийн мэдлийн цаг			5 бүлэг сэдэв 14 зорилт

Цөм хөтөлбөрийн хүрээнд бидний тодорхойлсон дээрх зорилтууд нь нийт 116 удаа ТХЗ, ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, түүнд хүрэх сэдэвтэй холбогджээ. Эдгээрээс ТХ-ийн аль зорилготой хамгийн олон болон цөөн давтамжтай холбогдсон байдлыг эрэмбэлэн авч үзвэл:

- ТХ304. “Чанартай боловсрол” зорилгын хүрээн дэх суралцахуйн зорилт, сэдэвтэй 22 удаа,
- ТХ303. “Сайн эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдал” зорилгын хүрээн дэх суралцахуйн зорилт, сэдэвтэй 14 удаа,
- ТХ315. “Газар дээрх амьдрал” зорилгын хүрээн дэх суралцахуйн зорилт, сэдэвтэй 11 удаа,
- ТХ306. “Цэвэр ус ба ариун цэвэр” зорилгын хүрээн дэх суралцахуйн зорилт, сэдэвтэй 10 удаа холбогдсон байгаа нь нийт зорилтоос олон давтамжтай байна.

Харин хамгийн бага холбогдсон зорилгын тухайд

- ТХ314. “Усан доорх амьдрал” зорилготой 2 удаа,
- ТХ309. “Үйлдвэрлэл, инноваци, дэд бүтэц” зорилготой 3 удаа,
- ТХ317. “ТХЗ-ын төлөөх түншлэл” зорилготой 3 удаа тус тус холбогдсон нь хамгийн бага давтамжтай байна.

Хүснэгт 7.4. СМЦ, СДҮА ба ТХЗ-ын хамаарах байдал (тоогоор)

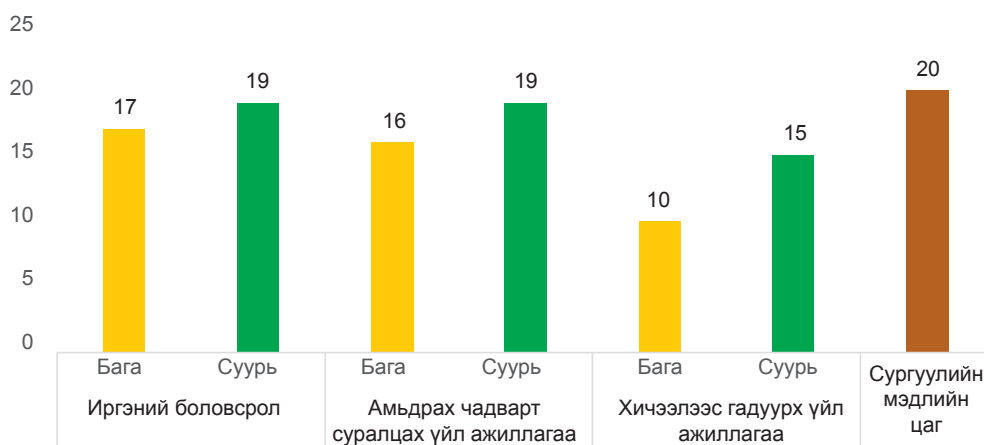
Үйл ажиллагааны нэр	Тогтвортой хөгжлийн зорилт																	Нийт
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	
Иргэний боловсрол (бага)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	17
Иргэний боловсрол (суурь)			2	7	1			1		2			1		4	1		19
Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа (бага)	3 2		1	1	1	2	2				1		1		2			16

Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа (суурь)	1	1	2	1	1	2	2	1	1		1	1	1		2	1	1	19
Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа (бага)			2	5	1						1				1			10
Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа (суурь)	0	1	5	4	1	1	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	15
Сургуулийн мэдлийн цаг ахлах	1	0	1	3	1	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	20
Нийт	6	5	14	22	7	9	6	4	3	5	6	4	5	2	11	4	3	116

СДҮА-г ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдэвтэй холбогдож буй байдлыг боловсролын түвшнээр нь харьцуулбал зарим үйл ажиллагаа нь харьцангуй ойролцоо давтамжтай байна. Тухайлбал: бага боловсролын иргэний боловсрол нь 17 удаа, суурь боловсролын иргэний боловсрол нь 19 удаа холбогдож байна. Бага боловсролын АЧСҮА нь 16 удаа, суурь боловсролын АЧСҮА нь 19 удаа холбогдсон бөгөөд 2-3 буюу харьцангуй цөөн тооны зөрүүтэй байна.

Харин ХГҮА нь бага, суурь боловсролын түвшинд холбогдсон байдал нь нэлээд зөрүүтэй байгаа ба бага боловсролын түвшинд тэдний нас, бие, сэтгэл зүйн онцлог нь зарим зорилтыг хэрэгжүүлэх боломжгүй гэж үзсэнтэй холбоотой.

Зураг 7.1. ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдэвтэй холбогдсон давтамж ба тархалт

Мөн цөм хөтөлбөрийн хүрээнд бидний тодорхойлсон дээрх зорилтууд нь ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын 3 айд ямар тархалт, давтамжтай байгааг авч үзвэл, нийгэмшил- сэтгэл хөдлөлийн айтай хамгийн олон буюу 55 зорилт нь уялдаж байгаа бол зан үйлийн айтай 36, танин мэдэхүйн айтай 25 зорилт тус тус уялдаж байна. Энэ нь СДҮА-ны онцлогтой холбоотой бөгөөд тус цагуудаар шинжлэх ухааны онол, агуулга, ухагдахууныг судлахаас илүү хичээл, судлагдахуунаар эзэмшсэн ойлголт, мэдлэг, чадвараа ашиглан бодит үйл ажиллагааг хамтран хэрэгжүүлэх явцад сурагчид бусдыг ойлгох, зөрчлийг шийдвэрлэх, харилцах, холбоо харилцаа үүсгэх, зэрэг нийгэмшихүйн чадвараа хөгжүүлэх бол хамтын сайн сайхны төлөө хичээн зүтгэх, аливаад хариуцлагатай, ёс зүйтэй хандах зэргээр зан үйлийн чадвараа хөгжүүлэх боломжтой юм.

Хүснэгт 7.5. СМЦ, СДҮА ба ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын айн хамаарал (тоогоор)

Үйл ажиллагааны нэр	Танин мэдэхүйн	Нийгэмшил сэтгэл хөдлөл	Зан үйл
Иргэний боловсрол (бага)	4	11	2
Иргэний боловсрол (суурь)	6	11	2
Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа (бага)	7	6	3
Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа (суурь)	0	8	11
Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа (бага)	3	2	5
Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа (суурь)	5	6	4
Сургуулийн мэдлийн цаг (ахлах)	0	11	9
Нийт	25	55	36

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцыг тодорхойлсон байдал

СДҮА болон СМЦ-ийг хэрэгжүүлэхдээ сурагчдын бүтээлч санаачилга, сургуулийн бодит байдал, сурагчдын онцлог, хөгжлийг харгалзан гэр бүл, нутгийн оршин суугчид, орон нутгийн байгууллагуудтай хамтран ажиллах нь үр дүнтэй.

Мөн үйл ажиллагааны цагууд нь харилцан уялдаатай хэрэгжих бөгөөд бусад судлагдахуунтай нягт уялдаатай төлөвлөгдөх ёстой. Өөрөөр хэлбэл, тус цагуудаар хичээл судлагдахуунаар эзэмшсэн мэдлэг, чадвараа бататгах, баяжуулан хөгжүүлэх, амьдрал практикт хэрэглэж сурах юм.

СДҮА-ны цагийн арга зүй нь хөтөлбөр бүрийн хувьд онцлогтой. Тухайлбал: АЧСҮА нь шинжлэн судлах (тулгамдсан асуудлаа тодорхойлох, мэдээлэл цуглуулах, задлан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх, хэлэлцэх) арга барилд суралцуулахад чиглэж байгаа бол, ХГҮА нь асуудал шийдвэрлэх арга барилд суралцуулж өөрийгөө хөгжүүлэх чадвар, манлайлах чадвар, харилцах чадвар, оролцооны чадварыг хөгжүүлэхэд чиглэнэ.

Дээрх үйл ажиллагааны цагуудын ТХЗ-той интеграцчилагдаж байгаа зорилт, үйл ажиллагаануудыг хэрэгжүүлэхэд ТХЗ-ыг хангах аргуудаас бодит үйл ажиллагаанд оролцох арга 69 удаа, судалгаа шинжилгээ хийх арга нь 48 удаа буюу бусад аргуудаас илүү сонгосон. Үүнийг хүснэгтээр үзүүлбэл:

Хүснэгт 7.6. СМЦ, СДҮА ба ТХЗ-ыг хангах сургалтын арга

Үйл ажиллагааны нэр	Бодит үйл ажиллагаанд оролцох аргууд	Шинжилгээ, судалгаа хийх аргууд	Бүтээлч шүүмжлэлтэй сэтгэхүй ба сэтгэлгээ шаардсан аргууд	Алсын хараатай болох аргууд
Иргэний боловсрол (бага)	6	2	6	3
Иргэний боловсрол (суурь)	7	5	4	2
Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа (бага)	7	5	4	0
Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа (суурь)	16	9	8	6
Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа (бага)	10	2	0	6
Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа (суурь)	13	11	13	12
Сургуулийн мэдлийн цаг (ахлах)	10	14	6	12
Нийт	69	48	41	41

Дээрх аргуудаас бодит үйл ажиллагаанд оролцох, шинжилгээ, судалгаа хийх аргууд илүү сонгогдсон байгаа нь СДҮА-ны онцлогтой нийцсэн нэлээн оновчтой сонголт гэж үзэж байна.

ТХ-тэй холбогдож буй асуудлуудыг шийдэхийн тулд санал, санаачилга гарган тухайн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг орон нутгийн хүмүүс, байгууллагатай хамтран ажиллах, уулзалт хэлэлцүүлэг зохион байгуулах, тодорхой чиглэлээр уриалга гаргах, аян өрнүүлэх, сайн дурын үйл ажиллагаа зохион байгуулах зэрэгт бодит үйл ажиллагаанд оролцох аргыг ихэвчлэн сонгожээ.

Мөн АЧСҮА, ХГҮА болон СМЦ-ийн зорилтуудыг хэрэгжүүлэхэд 2 ба түүнээс дээш аргыг сонгосон тохиолдол цөөнгүй байна. Тухайлбал:

- Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны цагаар хэрэгжүүлэх “Эрүүл зөв хооллолтын талаар өөрийн байр суурь, үзэл бодлоо илэрхийлэх” гэсэн зорилтыг хэрэгжүүлэхэд дараах аргуудаар зохион байгуулах ба анги, сурагчдын онцлогт тохируулан үйл ажиллагаанаас сонгохыг санал болгосон байна.
 - *Бүтээлч шүүмжлэлт сэтгэлгээний аргаар:* Хоол хүнс болон эрүүл зөв хооллолт нь хүний бие бялдар, сэтгэл хөдлөлд хэрхэн яаж нөлөөлдөг тухай бодит тохиолдлуудыг шинжлэх /кейс/
 - *Шинжилгээ, судалгаа хийх аргаар:* Сурагчдын идэх дуртай хоолны талаар судалгаа авч нэгтгэх, үр дүнд үндэслэн сургуулийн цайны газрын цэсэд өөрчлөлт оруулах санал дэвшүүлэх
 - *Шинжилгээ, судалгаа хийх аргаар:* Орон нутгийн түвшинд хүнс тэжээлийн дутагдал, тоо хэмжээ, тархалтыг судалж, дүгнэн эрүүл зөв хооллолт, хүнс тэжээлийн дутагдлаас урьдчилан сэргийлэх талаар зааварчилгаа боловсруулж, бусдад түгээх
- Бага боловсролын АЧСҮА-ны цагаар хэрэгжүүлэх “Орон нутгийн хүмүүс болон байгууллагуудтай бүтээлчээр хамтран, орон нутгийн хэмжээнд мөхөх устгах аюулд өртсөн, ховордсон амьтан ургамлыг илрүүлэн асуудлыг шийдвэрлэхэд хувь нэмрээ оруулах” зорилтыг:
 - *Шинжилгээ, судалгаа хийх аргаар:* Мөхөх устгах аюулд өртсөн, ховордсон амьтан, ургамлын талаар эцэг эх, орон нутгийн хүмүүс болон байгууллагуудтай хамтран судалгаа хийх
 - *Бодит үйл ажиллагаанд оролцох аргаар:* Ажиглалт, судалгааны үр дүнд санал, санаачилга гарган, ховордсон ан амьтдыг хамгаалах аян өрнүүлэх зэргээр хэрэгжүүлэхийг санал болгожээ.
- Сургуулийн мэдлийн цагийн “Суралцагч өөрийн орон нутгийн түвшинд ядуурлыг бууруулахад чиглэсэн сайн дурын үйл ажиллагааг анги хамт олонтойгоо хамтран хэрэгжүүлэх” гэсэн зорилтыг:
 - *Шинжилгээ, судалгаа хийх аргаар:* “Орон нутгийн түвшинд ядууралд өртөж байгаа айл өрх, хүмүүсийн тооцоо судалгааг гаргах,
 - *Бүтээлч шүүмжлэлт сэтгэлгээний аргаар:* тэдгээр хүмүүст туслах ажлын талаар санаачилга гаргаж хамтаараа хэлэлцэх, хамгийн үр дүнтэй ажлыг анги хамт олноороо хамтран хэрэгжүүлэх Тухайлбал: ганц бие өндөр настанд туслах, өрхийн орлогыг нэмэгдүүлэх жижиг төсөл боловсруулах,

хэрэгжүүлэх зэргээр энэхүү зорилтуудыг хэрэгжүүлэх юм.

Шинжилгээнээс үзэхэд СМЦ болон СДҮА-ны хүрээнд бидний томьёолсон зорилтуудыг хэрэгжүүлснээр суралцагчдын тогтвортой байдлын цогц чадамжуудыг хөгжүүлэхэд тодорхой хэмжээгээр хувь нэмэр оруулах боломжтой байна. Үүнд:

- АЧСҮА, ХГҮА-ны цагийн хувьд тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамж, хамтран ажиллах цогц чадамж, шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадамж, асуудлыг урьдчилан тооцоолох цогц чадамж зэргийг хөгжүүлэхэд түлхүү хувь нэмэр оруулах боломжтой талаар дээрх үйл ажиллагааны интеграцыг боловсруулсан гишүүд үзсэн байна. Учир нь АЧСҮА-ны цагаар шинжлэн судлах арга барилд суралцаж “асуудлыг олох, тодорхойлох, төлөвлөх, мэдээлэл цуглуулах, боловсруулах, үнэлэх, үр дүнг нэгтгэн дүгнэх, хэлэлцэх” чадваруудаа хөгжүүлэхийг чухалчилсан. Эдгээр сурах арга барилыг эзэмшихэд аливаа асуудлыг цогцоор нь харах, асуудалд бүтээлч шүүмжлэлтэй бодитой хандах, түүнийг шийдвэрлэхийн тулд бүтээлчээр хамтран ажиллах зэрэг шаардлага тулгардаг.
- Иргэний боловсролын цагийн хувьд өөрийгөө таньж мэдэх, хамтран ажиллах, асуудал шийдвэрлэх болон хэм хэмжээний цогц чадамжид хувь нэмэр оруулах боломж нь илүү давамгайл байна. Энэ нь тус үйл ажиллагааны цагийн онцлог бөгөөд иргэний боловсролын цагаар хүнлэг, энэрэнгүй, ёс суртахуунлаг дадал, хэвшилтэй, хүн байгаль нийгэмтэй зөв харилцдаг иргэнийг төлөвшүүлэхийг зорьдог талаар дээр өгүүлсэн. Тиймээс энэхүү цагийн хүрээнд суралцагч өөрийн болон бусдын үйл, үйлдэл, харилцаа хандлагаа эргэцүүлэн өөрийгөө таньж, өөртөө шүүмжлэлтэй хандан алдаа дутагдлаа засах нь хамгийн чухал.
- СМЦ-ийн хүрээнд сурагчид өөрийгөө хөгжүүлэх, ажил мэргэжлээ сонгох, ирээдүйн амьдралаа төлөвлөх зэргээр урьдчилан тооцоолох цогц чадамжаа хөгжүүлэх боломжтой бол сайн үйл хийх, сайн дурын үйл ажиллагаа зохион байгуулах, орон нутгийн үнэт зүйлийг эрхэмлэн, нутгаа хөгжүүлэхэд өөрийн хувь нэмрээ оруулах үйл ажиллагааг бусадтай хамтран хэрэгжүүлснээр бусдаас суралцах, бусдын хэрэгцээ шаардлага, үзэл бодлыг ойлгож, бусдыг хүндэтгэх, хамтын хүчээр асуудлыг шийдвэрлэх зэргээр хамтран ажиллах цогц чадамжаа илүү хөгжүүлэх боломж байна.

СМЦ, СДҮА-ны үлгэрчилсэн төлөвлөгөө боловсруулсан байдал

АЧСҮА, ХГҮА, ИБ-ын цагуудыг хоорондоо болон бусад бүх төрлийн хичээлүүдтэй нягт уялдаатай хэрэгжиж, хүүхэд бүрийн хөгжил, сургууль, орон нутгийн зорилгод хувь нэмрээ оруулах байдлаар зохион байгуулахыг цөм хөтөлбөрт зөвлөсөн.

Бид үүнд үндэслэн эдгээр цагуудаар хэрэгжүүлэх нэгж үйл ажиллагааны интеграцыг ТХЗБ-ын суралцахуйн нэг зорилт, түүнд хүрэх сэдвийг сонгон авч үйл ажиллагаа бүрийн онцлогт тохирсон байдлаар боловсруулахыг хичээсэн болно. Өөрөөр хэлбэл бага, суурь боловсролын түвшин тус бүрд ИБ, ХГҮА, СДҮА-ны цагаар ТХЗБ-ын суралцахуйн ижил зорилт, сэдвийг тухайн үйл ажиллагааны онцлогийг тусган хэрхэн хэрэгжүүлж болох талаар жишээ төлөвлөлт хийж та бүхэнд санал болгож байна.

Хүснэгт 7.7. СМЦ болон СДҮА-ны цагийн жишээ: Интеграц боловсруулсан мэдээлэл

Хариуцсан чиглэл	ТХЗ	Нэгжийн сэдэв	Анги	Боловсруулсан
Бага боловсрол				
Иргэний боловсрол	ТХ313. Уур амьсгалын төлөөх үйл хэрэг	Уур амьсгалын өөрчлөлт миний амьдралд нөлөөлдөг үү?	5	Ганжуурын Шүрэнцэцэг (Мон-Турк сургууль, сургалтын менежер)
Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа		Уур амьсгалын өөрчлөлтийг бууруулах арга замыг судлан хэрэгжүүлбэ	5	Навааны Мөнхбаяр (БМДИ, албаны дарга)
Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа		Уур амьсгалын өөрчлөлтөд-хүүхэд бидний оролцоо	5	Нямаагийн Цогзолмаа (МУБИС, Багшийн сургуулийн багш)
Суурь боловсрол				
Иргэний боловсрол	ТХ303. Сайн эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдал	Өсвөр үеийнхний сэтгэцийн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдал: РС тоглоомын донтолтоос үе тэнгийнхнийгээ аваръя	7	Лхагваагийн Отгонсүрэн (БСШУСЯ-ны мэргэжилтэн)
Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа		Өсвөр үеийнхний сэтгэцийн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдал: Ганцаардлаас урьдчилан сэргийлэх арга замуудад суралцъя.	7	Равдангийн Туяа (БМДИ, албаны дарга)
Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа		Өсвөр үеийнхний сэтгэцийн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдал: Аз жаргалтай суралцагсаа	7	Ламжавын Сосорбарам (СБД-ийн БХ-ийн мэргэжилтэн)
Бүрэн дунд боловсрол				
Сургуулийн мэдлийн цаг	ТХ304. Чанартай боловсрол	Сургууль завсардсан хүүхдүүдэд боловсрол эзэмшихэд нь нөлөөлөх	11	Сосорбурамын Ариунгэрэл (БМДИ, арга зүйч)

Хүснэгт 7.8. Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Иргэний боловсролын матриц 1-ээс)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	ТХЗБ	
		ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв
1	2	3	4
1. Өөрийн ёс суртахуун, дадал хэвшил төлөвшихтэй холбогдох харилцаа хандлага	67, 1.1 Хүн болж төрсний үнэ цэнийг ухаарч ойлгох, өөрийн амь биеийг хайрлах, аюулгүй байдалдаа анхаарч хэвших	ТХ303.НСХ1	ТХ303.Сэ05
1. Өөрийн ёс суртахуун, дадал хэвшил төлөвшихтэй холбогдох харилцаа хандлага	67, 1.4 Өөртөө итгэлтэй, зорилготой байж, нэр төрөө эрхэмлэж, зорилгодоо хүрэхийн төлөө өөрийгөө хөгжүүлэх	ТХ304.ТМ1	ТХ304.Сэ08
1. Өөрийн ёс суртахуун, дадал хэвшил төлөвшихтэй холбогдох харилцаа хандлага	67, 1.6 Сэтгэлийн сайн үйлийг (үл уурлах, үл атаархах, үл шунах) өөртөө хэвшүүлэх, муу үйл болох уур,омог, атаа, шунал, үл мэдэх тухай ойлгох , эдгээрийн гэм хорыг ухаарах, хорьж хэвших	ТХ304.ТМ5	ТХ304.Сэ01
2.Бусад хүмүүс, хамт олон, нийгэмтэй харилцах, хандах	67, 2.9 Нөхөрлөлийн ач тусыг ойлгож, чин сэтгэлээсээ итгэдэг найз нөхөдтэй болж, бие биеэ урамшуулан дэмжиж, хамтдаа хөгждөг байх	ТХ304.НСХ2	ТХ304.Сэ06

3. Монгол ёс заншил, зан төрөх ёс, соёлтой холбогдох харилцаа, хандлага	67, 3.4 Номыг дээдлэх ёс, зан үйлийг өөртөө хэвшүүлэх	TX304.HCX3	TX304.Сэ07
2.Бусад хүмүүс, хамт олон, нийгэмтэй харилцах, хандах	67, 2.4 Ахмад хүмүүсийг хүндэтгэн хайрлаж, орон нутаг болон эх орны хөгжилд оруулсан хувь нэмрээр нь бахархах, тэднээс суралцах	TX304.HCX5	TX304.Сэ06
3. Монгол ёс заншил, зан төрөх ёс, соёлтой холбогдох харилцаа, хандлага	67, 3.1 Ураг төрлөө мэдэж, харилцаж, угийн бичгээ хөтөлж хэвших (өөрөөс дээш, доош үе)	TX304.3Y1	TX304.Сэ07
3. Монгол ёс заншил, зан төрөх ёс, соёлтой холбогдох харилцаа, хандлага	67, 3.7 Мал маллах үндэсний уламжлалт ёсноос мэдэх, хэрэглэх, (мал нүдлэх, зүслэх, нас, хүйс, зүсээр нэрлэх, ашиг шимийг нь дээдлэх ёс гэх мэт)	TX304.TM4	TX304.Сэ08.
2.Бусад хүмүүс, хамт олон, нийгэмтэй харилцах, хандах	67, 2.10 Хамтарч ажиллах, хөдөлмөрлөхийн утга учрыг ухаарч ойлгох, эхэлсэн ажлаа бүрэн гүйцэтгэхийн ач тусыг мэдэрч, хариуцлагатай хандаж чаддаг байх	TX308.HCX4	TX308.Сэ06
2.Бусад хүмүүс, хамт олон, нийгэмтэй харилцах, хандах	67, 2.1 Өөрийн эрхээ ухамсарлаж, бусдын эрхийг хүндэтгэн харилцах	TX310.TM3	TX310.Сэ03
2.Бусад хүмүүс, хамт олон, нийгэмтэй харилцах, хандах	67, 2.7 Хүн бүр ялгаатай үзэл бодол, зан төлөв, байр суурьтай байдгийг ухаарч ойлгох, хүндэтгэлтэй, хүлээцтэй хандаж хэвших	TX310.HCX2	TX310.Сэ07
4.Байгальтай зүй зохистой харилцах харилцаа, хандлага	67, 4.2 Агаар усыг үйл бохирдуулах, газар үл эвдэх монгол ёсыг мэдэх, өөрт болон хамт олондоо хэвшүүлэх	TX313.TM3.	TX313.Сэ05
4.Байгальтай зүй зохистой харилцах харилцаа, хандлага	67, 4.1 Хөрс шороог үл бохирдуулах, газар үл эвдэх монгол ёсыг мэдэх, өөрт болон хамт олондоо хэвшүүлэх	TX315.TM4.	TX315.Сэ06.
4.Байгальтай зүй зохистой харилцах харилцаа, хандлага	67, 4.3 Ургамлыг хайрлан хамгаалах монгол ёсыг ярилцах, өөрт болон бусдад хэвшүүлэх	TX315.HCX4.	TX315.Сэ02
4.Байгальтай зүй зохистой харилцах харилцаа, хандлага	67, 4.6 Байгаль орчноо хайрлах, хамгаалах талаар хамт олны хариуцлагыг ухамсарлах, хэвших	TX315.HCX4	TX315.Сэ04
4.Байгальтай зүй зохистой харилцах харилцаа, хандлага	67, 4.4 Ан амьтныг хайрлан хамгаалах монгол ёсыг хэлэлцэх, өөрт болон бусдад хэвшүүлэх	TX315.3Y1	TX315.Сэ03
2.Бусад хүмүүс, хамт олон, нийгэмтэй харилцах, хандах	67, 2.6 Бусдын өмнө тодорхой үүрэг, амлалт авч, амлалтаа биелүүлж хэвших	TX316.HCX4	TX316.Сэ05.

Хүснэгт 7.9. Цөм хөтөлбөрийн TX3Б-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагааны матриц 1-ээс)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	TX3Б	
		TX3Б-ын суралцахуйн зорилт	TX3Б-ын сэдэв
1	2	3	4
2. Сургууль орон нутаг, улс орны онцлог хэрэгцээнд тохирсон сэдэв	69, 2.5Орон нутгийн байгууллага хүмүүстэй хамтран ажиллах	TX301.3Y1	TX301.Сэ09
3.Нийтлэг сэдэв	69.3.3 Эрүүл хоол хүнсийг таньж бэлтгэх, хэрэглэх чадварт суралцах	TX302.3Y2	TX302.Сэ5

3.Нийтлэг сэдэв	69.1.3.Гэр бүл, хүний амь нас амьдралын утга учрыг ухаарах, түүний талаар мэдээлэл цуглуулах, тайлбарлах	TX303.HCX4	TX303.Сэ5
3.Нийтлэг сэдэв	69, 3.2. Эрүүл мэндэд тулгамдсан асуудлыг тодорхойлох, урьдчилан сэргийлэхэд суралцах	TX303.3Y1	TX303.Сэ3
1. Сурагчийн хэрэгцээ сонирхолд нийцсэн сэдэв	69, 1.2. Ажил мэргэжлийн үнэ цэн онцлог хийж бүтээхийн гайхамшиг, үр дүнг хэлэлцэх, үнэлж дүгнэх	TX304.HCX4	TX304.Сэ7
2. Сургууль орон нутаг, улс орны онцлог хэрэгцээнд тохирсон сэдэв	69, 2.5 Орон нутгийн хүмүүс, байгууллагатай хамтран ажиллах	TX305.3Y2	TX305.Сэ3
3.Нийтлэг сэдэв	69, 3.5. Байгаль орчинд ээлтэй хэрэглээнд суралцах	TX306.3Y3	TX306.Сэ6
2. Сургууль орон нутаг, улс орны онцлог хэрэгцээнд тохирсон сэдэв	69, 2.2.Сургуулийн эрүүл, аюулгүй орчин бүрдүүлэхэд хувь нэмрээ оруулах	TX306.3Y4	TX306.Сэ3
3.Нийтлэг сэдэв	69, 3.6. Шинжлэх ухаан, технологийн хөгжил, үр дүнг үнэлж дүгнэх, ашиглаж сурах	TX307.HCX1	TX307.Сэ3
3.Нийтлэг сэдэв	69, 3.6. Шинжлэх ухаан, технологийн хөгжил, үр дүнг үнэлж дүгнэх, ашиглаж сурах	TX307.3Y1	TX307.Сэ1
1. Сурагчийн хэрэгцээ сонирхолд нийцсэн сэдэв	69, 1.2.Ажил мэргэжлийн үнэ цэн онцлог хийж бүтээхийн гайхамшиг, үр дүнг хэлэлцэх, үнэлж дүгнэх	TX308.HCX4	TX308.Сэ1
3.Нийтлэг сэдэв	69, 3.4.Мэдээ мэдээлэл, харилцаа холбооны давуу, сул талыг тодорхойлж, зохистой хэрэглээнд суралцах	TX309.3Y5	TX309.Сэ1
3.Нийтлэг сэдэв	69, 3.5.Байгаль орчинд ээлтэй хэрэглээнд суралцах	TX311.HCX5	TX311.Сэ5
2. Сургууль орон нутаг, улс орны онцлог хэрэгцээнд тохирсон сэдэв	69, 2.2.Сургуулийн эрүүл, аюулгүй орчин бүрдүүлэхэд хувь нэмрээ оруулах	TX312.HCX4	TX311.Сэ7
3.Нийтлэг сэдэв	69, 3.5.Байгаль орчинд ээлтэй хэрэглээнд суралцах	TX313.3Y1	TX313.Сэ11
1. Сурагчийн хэрэгцээ сонирхолд нийцсэн сэдэв	69, 1.4.Байгалийн зохицол, сонин содон үзэгдэл, эдгээрийн учир шалтгаан, ач холбогдлыг танин мэдэх, хэлэлцэх	TX315.HCX4	TX315.Сэ4
2. Сургууль орон нутаг, улс орны онцлог хэрэгцээнд тохирсон сэдэв	69.2.6.Орон нутгийн олон талт уламжлал ба соёлоос суралцах	TX315.HCX5	TX315.Сэ8
2. Сургууль орон нутаг, улс орны онцлог хэрэгцээнд тохирсон сэдэв	69, 2.5.Орон нутгийн хүмүүс, байгууллагатай хамтран ажиллах	TX316.3Y4	TX316.Сэ5
2. Сургууль орон нутаг, улс орны онцлог хэрэгцээнд тохирсон сэдэв	69, 2.4.Орон нутгийн түүх, эрхлэх аж ахуй, хөгжил бүтээн байгуулалтад хувь нэмрээ оруулах	TX317.3Y2	TX317.Сэ5

Хүснэгт 7.10. Цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт, агуулга (Суурь боловсролын Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны матриц 1-ээс)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	ТХЗБ	
		ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв
1	2	3	4
1. Оролцох чадвар	69, 4.3.Эрүүл зөв хооллолтын талаар өөрийн байр суурь, үзэл бодлоо илэрхийлэх	TX302.TM2.	TX302.Сэ05.
2. Оролцох чадвар	69, 4.2a.Гарын эрүүл ахуйн зааварчилгааны талаар бусадтай санал бодлоо солилцож зөвлөлдөх	TX303.3Y1.	TX303.Сэ03.
	69, 4.1. Нийгмийн эрүүл мэндэд тухайлбал, Марафон гүйлтэд санаа тавих, сайн сайхан болгох, хөгжүүлэх хүсэл эрмэлзэлтэй байх	TX303.HCX5	TX303.Сэ.03.
4. Харилцах чадвар	69, 3.5.Зөв, эерэг харилцаагаар орчны таатай уур амьсгал бүрдүүлэхэд санаа тавин ажиллах	TX303.TM3.	TX303.Сэ05.
5. Оролцох чадвар	69, 2.4a. Ном бүтээнгээ боловсрол эзэмших, бусдын давуу, сайн чанарыг олж харахыг дэмжих	TX304.HCX2.	TX304.Сэ02.
6. Манлайлах чадвар	69, 2.3б.Зам тээврийн аюулгүй байдлыг хангах талаар өөрийн болон хамт олны дэвшүүлсэн зорилгоо хэрэгжүүлэх	TX303.3Y1.	TX303.Сэ08.
7.Өөрийгөө удирдан хөгжүүлэх чадвар	69, 1.1. Зорилгодоо хүрэхийн тулд өөрийн хүсэл, сонирхол, авьяас чадвараа тодорхойлж сурах	TX304.HCX4	TX304.Сэ03.
8. Өөрийгөө удирдан хөгжүүлэх чадвар	69, 1.1.Өөрийн хүсэл сонирхол, авьяас чадвараа хөгжүүлэхэд өсвөрийн зохион бүтээгчдийн үзэсгэлэнгийн үр нөлөөг дээшлүүлэх	TX304.HCX3.	TX304.Сэ07.
9. Манлайлах чадвар	69, 2.4a. Үндэсний тоглоомоор тоглонгоо бусдын давуу, сайн чанарыг олж харах, дэмжих, урамшуулах	TX304.TM4.	TX304.Сэ08
10.Өөрийгөө удирдан хөгжүүлэх чадвар	69, 1.2. Нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, аюулгүй байдлынхаа эзэн байхын тулд зорилгодоо хүрэх алхмуудыг тодорхойлж, төлөвлөх	TX305.TM2.	TX305.Сэ06.
11. Өөрийгөө удирдан хөгжүүлэх чадвар	69, 1.6. Сургуулиа цэвэрлэхэд усыг зохистой хэрэглэж сурах, алдаанаасаа суралцах	TX306.3Y3.	TX306.Сэ06.
12. Оролцох чадвар	69, 4.3. Үндсэн хуулийн өдрийг тэмдэглэж, өөрийн байр суурь, үзэл бодлоо илэрхийлэх	TX310.HCX5.	TX310.Сэ02.
13. Оролцох чадвар	69, 4.2б.Орон нутгаа хоггүй, цэмцгэр байлгах асуудлыг шийдвэрлэхэд өөрийн биеэр оролцох	TX311.TM1.	TX311.Сэ07.
14. Оролцох чадвар	69, 4.1.Байгаль орчны асуудалд санаа тавих, сайн сайхан болгоход Явган аяллын нөлөөг нэмэгдүүлэх	TX312.HCX3.	TX312.Сэ06
15. Оролцох чадвар	69, 4.1. Өсвөр үеийнхний сэтгэцийн эрүүл мэндээ хамгаалахыг өдөр бүр дэмжих, сайн сайхан байлгах Тодруулга: Сургалтын цөм хөтөлбөрийн ЭРҮҮЛ МЭНДИЙН ҮЗЛЭГ үйл ажиллагааны хүрээнд сэтгэцийн эрүүл мэндийн жишээгээр тодруулбал сэтгэл гутралын талаас авч үзсэн болно.	TX303.3Y1	TX303.Сэ03

7.2 ИРГЭНИЙ БОЛОВСРОЛ

7.2.A. СУУРЬ БОЛОВСРОЛЫН “ИРГЭНИЙ БОЛОВСРОЛ”-ЫН ЦАГИЙН ТХБ-Д ОРУУЛАХ ХУВЬ НЭМЭР

Суурь боловсролын “Иргэний боловсрол”-ын цөм хөтөлбөрийн зорилгыг “Сурагч нь хүнлэг энэрэнгүй сэтгэлтэй, ёс суртахуунлаг үйлдэл хийх дадал хэвшилтэй, хүн, нийгэм, байгальтай зөв харилцдаг, монгол ёс заншил, соёлын үнэт зүйлсийг эрхэмлэн хэрэглэдэг иргэн болж төлөвшинө” хэмээн тодорхойлсон байна.

Сургалтын цөм хөтөлбөр дэх иргэний боловсролын цагийн зорилгыг хэрэгжүүлэхэд хөтөлбөр боловсруулах, хэрэгжүүлэх, хөгжүүлэх үйл ажиллагаа чиглэгддэг бөгөөд эдгээр нь иргэний боловсролын тухайн нэгж цагаар биеллээ олдог.

Иймд сургалтын цөм хөтөлбөр бүрийн үзэл баримтлал, тэдгээрт тусгасан зорилго, хэрэгцээ, боловсронгуй болгон хөгжүүлэхэд баримтлах дидактик зарчмууд нь иргэний боловсролын нэгж цагийн хэрэгцээ, зорилго, агуулга, арга зүй, үнэлгээний утга чанар, түгээмэл хандлагыг тодорхойлдог бол нэгж цагийн төлөвлөлт, хэрэгжилт, үнэлгээ нь сургалтын бүх түвшний цөм хөтөлбөрийн (бодит байдал дээрх) уг сурвалж болдог хэмээн үзэж дараах хөтөлбөрийг боловсрууллаа.

Тодруулбал, Нэгж цагийн зорилго нь илүү нарийн дэс дараалалтай, энгийн, тодорхой мэдлэг, үйлийн холбоо, амьд харилцаан дээр суурилсан байдгаараа бусад түвшний том зорилгуудаас ялгардаг хэмээн,

Суралцагчид төлөвших суралцах чадварын хөгжил (1), шинжлэх ухааны мэдлэг, ойлголтын эзэмшилт (2), юмс үзэгдлийг судлах идэвх сонирхол, ёс суртахууны төлөвшлөөр (3) илрэх чадваруудыг эзэмшүүлэхэд чиглэсэн агуулгын үндсэн тогтолцоо нь нэгж цагийн хөтөлбөрийн судлагдахууны тогтолцоо болж илэрхийлэгдэнэ хэмээн,

Цаашилбал, Тухайн цагийн зорилгод хүрэх суралцагчдын мэдлэг бүтээх үйл ажиллагаа, сургалтын орчин зэрэг багшийн дидактик шийдэл нь агуулгын тогтолцооны /дээр өгүүлсэн/ сонголтыг хийх гол үндэслэл мөн. Багшийн төлөвлөсөн арга зүй нь ийнхүү тус цагийн амин сүнс бөгөөд зорилго, агуулга, үнэлгээ, дүгнэлтийн хэсгүүд төдийгүй, тухайн цагийн сэдэв агуулгад хамаарах сурагчийн үг, үйлдэл бүхэн багшийн арга зүйн дидактик шийдэл дээр суурилсан байх, үгүйдээ л, багшийн хараа хяналтад байж, чиглүүлэгдэх боломжтой байх хэрэгтэй хэмээн,

Нарийвчилбал, Нэгж цагийн үнэлгээний зорилго нь сурагчийн танин мэдэхүйн хийгээд ёс суртахуунлаг үйлдэл хийх эрмэлзэл нь хэрхэн дадал зуршил болон төлөвшиж байгааг сургалтын явцад илрүүлэх явдал байдаг. Иргэний боловсролын цагийн зорилгоор дэвшүүлсэн хүлээгдэж буй үр дүн ямар хэмжээнд хүрснийг илрүүлэх жишиг даалгавруудыг суралцагчдаар ажиллуулах, бодит үйл явдалд оролцуулах нь үнэлгээг хэрэгжүүлж байгаа хэрэг хэмээн тус тус үзэж боловсруулав.

Агуулгын интеграцыг тодорхойлсон байдал

Дээрх зорилго, зорилт, агуулга, арга зүй, үнэлгээ нь дэлхий нийтийн тогтвортой хөгжлийн зорилгыг хэрэгжүүлэхэд хэрхэн хувь нэмэр оруулахыг тодорхойлох үүднээс Иргэний боловсролын хөтөлбөрийн³⁴ агуулга (суралцахуйн зорилт) болон

34 БСШУ-ын сайдын 2016 оны “Сургалтын цөм хөтөлбөр батлах тухай” А/302 тоот тушаалын хавсралт

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдэв нэг бүрийг холбогдох байдлаар нь шинжилж үзэв.

Ингэхдээ ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт болон санал болгосон сэдвүүдтэй VI-VII ангийн Иргэний боловсролын цагийг агуулгын хувьд уялдуулж, харилцан хамаарлыг нь тогтоох, хамаарлын үндэслэлийг тайлбарлах, агуулгын хамаарлыг хэрэгжүүлэх арга зүйг иргэний боловсролын цагтай нийцүүлэн боловсруулах, тухайн цаг болон сонгож авсан агуулга (бүлэг, нэгж сэдэв)-ын хүрээнд дээрх агуулга, арга зүйг хэрэгжүүлснээр сурагчдад төлөвших цогц чадамжийг тус тус тодорхойлж ажиллалаа.

Мөн дараах зарчмуудыг баримталж шинжилгээ хийсэн болно. Үүнд:

Шинжилгээний ажлын зарчим:

- ТХБ-ын үзэл санаа, үнэт зүйл, суралцахуйн зорилгыг баримтлах;
- Сургалтын хөтөлбөр боловсруулах үндсэн ойлголт, түгээмэл арга зүйг баримтлах;
- Суурь боловсролын цөм хөтөлбөр (Иргэний боловсролын цаг)-ийн суралцахуйн зорилго, үйл явц, цаг төлөвлөлт, арга зүй, үнэлгээг бусад сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаатай уялдуулах.

Шинжилгээний үр дүнгээс харахад агуулгын интеграцын тухайд дараах уялдаа холбоо ажиглагдаж байна.

ТХ-ийн 17 зорилгоос 8 зорилготой нь VI-VII ангийн Иргэний боловсролын цөм хөтөлбөрийн хүрээнд томъёологдсон “Өөрийн ёс суртахуун”, “Бусад хүмүүстэй харилцах”, “Монгол ёс заншил”, “Байгальтай зүй зохистой харилцах” агуулгын хүрээний нийт 35 зорилтыг нэг бүрчлэн холбож авч үзлээ.

Суурь боловсролын ИБ-ын цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах зорилт (тоогоор)

Сургалтын хөтөлбөр	Тогтвортой хөгжлийн зорилго																	Нийт
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	
Иргэний боловсрол			2	7	1			1		2			1		4	1		19

ТХ-ийн 3, 4, 15 зорилгын суралцахуйн зорилттой 4-5 хүртэл тоогоор цөм хөтөлбөрийн зорилт, агуулга холбогдсон бол 1, 2, 6, 7, 9, 11, 12, 14, 17 дугаар зорилгын суралцахуйн зорилтуудтай холбон авч үзсэнгүй. Энэ нь Иргэний боловсролын цагийн агуулгын онцлогоос хамаарсан бөгөөд “Ядуурал”, “Өлсгөлөн”, “Жендэр”, “Цэвэр ус ба ариун цэвэр”, “Инноваци, дэд бүтэц”, “Тогтвортой хот суурин ба оршин суугчид”, “Хариуцлагатай хэрэглээ ба үйлдвэрлэл”, “Уур амьсгалын төлөөх үйл хэрэг”, “Усан доорх амьдрал”, “ТХЗ-ын төлөөх түншлэл” зэрэг суралцахуйн зорилт ба тэдгээрт чиглэсэн сэдэвтэй иргэний боловсролын VI-VII ангийн цагийг шууд холбогдох боломж байгаагүй гэж үзлээ.

Иргэний боловсролын цөм хөтөлбөрийн агуулга, зорилтуудын 65 хувь нь ТХЗБ-ын Нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн айтай, 20 хувь нь зан үйлийн айтай, 15 хувь нь танин мэдэхүйн айтай холбогдож байна.

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцыг тодорхойлсон байдал

Шинжилгээний үр дүнгээс харахад суралцахуйн зорилт, арга зүйн интеграцын тухайд дараах уялдаа холбоо ажиглагдаж байна. Үүнд:

1. Дээрх зорилго, зорилтуудыг харгалзсан сэдвүүдийн хүрээнд хэрэгжүүлэхээр сонгосон аргууд нь тоон утгаараа нэлээн тэнцвэртэйгээр сонгогдсон. Үүнд: “Бодит үйл ажиллагаа” 30 хувьтай, “Шинжилгээ судалгаа” 25 хувьтай, “Бүтээлч шүүмжлэлт сэтгэлгээ” 25 хувьтай, “Алсын хараатай болох арга” 20 хувьтай байна. Энэ нь Иргэний боловсролын цагийн зорилт, агуулгын онцлог, цөм хөтөлбөрт тусгасан арга зүй, үнэлгээний сонголтоос шууд хамааралтай юм. Цаашилбал, сургалтыг дэмжих үйл ажиллагааны бусад хэлбэрүүдтэй энэхүү сургалтын хөтөлбөрийг уялдуулан авч үзсэн, мөн нэгж үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн ерөнхий сэдвийг “Сэтгэцийн тулгамдсан асуудал”, ээлжит сэдвийг “Цахим донтолтоос үе тэнгийнхээ аваръя” хэмээн тодорхойлж боловсруулахаар шийдсэн зэрэг нь дээрх аргууд жигд (“Бодит үйл ажиллагаа” 30 хувьтай) сонгогдох нөхцөлийг бүрдүүлсэн.
2. Эдгээр аргыг хэрэглэн сургалт зохион байгуулснаар хүлээгдэж байгаа гол үр дүн нь сурагчдад Тогтвортой байдлын 3 дахь (хэм хэмжээний), 5 дахь (хамтран суралцах), 8 дахь (асуудал шийдвэрлэх) цогц чадамжийг хөгжүүлэх явдал юм.
3. ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн үндэслэл тайлбар хийхэд ямар нэг бэрхшээл буюу ажлын логик алдаа, дидактикийн буруу шийдэл, үндэслэлгүй тайлбар хийх эрсдэл тохиолдоогүй.

Суурь боловсролын Иргэний боловсролын цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗ-д хүрэх сургалтын арга

№	Бүлэг арга	Тоо, давтамж
1	Бодит үйл ажиллагаанд оролцох	30%
2	Шинжилгээ/ судалгаа хийх	25%
3	Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэх	25%
4	Алсын хараатай болох	20%

67, 1.4 Өөртөө итгэлтэй, зорилготой байх, нэр төрөө эрхэмлэх, зорилготой хөрөнгөтэй өөрийгөө хөгжүүлэх	✓	□	□	□	□	Хүний ах төрөхүй гол үндэс нь өөрийнхөө амьдралын сайн сайхан байдлыг үүсгэн цогцлуулдаг чадвар, бололцоо бөгөөд энэ нь "тогтвортой хөгжил" гэсэн цогц үзлийг өөртөө агуулдаг. Орчин үеийн нийгэмд сайхан амьдрах гол нөхцөл бол боловсрол-ураас энэхүү боловсрол, боловсролоор дамжуулан олж авдаг үнэт зүйлсийг эзэмших эсэх нь зөвхөн нэдаас хамаарна, ийм учраас би хүний ёсоор нэр төрөө эрхэмлэх, бусдын адил хүч хөдөлмөр зарцуулах ёстой гэсэн санаа бодлыг өөртөө дадал, зан үйл, хандлага болгон нь төлөвшүүлэх ёстой гэж нь агуулаа ба чадвар, эдгээрээр дамжин хэрэгжих зорилгын шүтлэгээр харуулж байна.	✓	Ерөнхий боловсролын сургуулийн 6 болон 7 дугаар анги нь тухайн сурлагч өөрийнхөө бусдаас ялгарах давуу ба сул талыг анхлан таних мэдэх үе юм. Иймд өөрийн давуу талаа нэмэгдүүлж, сул талаа багасгах, цаашид сайхан амьдрах гол тулгуур бол боловсрол-ураас би ямар хичээлдээ илүү анхаарч, авьяасаа хэрхэн хөгжүүлэх вэ, ямар ямар мэргэжлүүд байдаг, нийгэмд тэдгээр нь ямар ач холбогдолтой вэ гэсэн сэдэл, бодитой байр сууринаас өөрийн амьдралын талаарх хамгийн эхний алсын хараагаа боловсруулах хэрэгцээ үүсэх тул энэхүү ара илүү тохиромжтой юм.	Би өсвөр бага наснаасаа нэр төрөө эрхэмлэж сурна, энэ нь миний дадал зуршил, соёл болон тогтох, ингэх тусам миний амьдрал, ирээдүй сайн сайхан, нэр төртэй байх болно гэдгийг ухаамсарлан үнэт зүйлээ болгох чадвар эзэмшүүлэхээр зорьсон тул.
67, 1.6 Сэтгэлийн сайн үйлийг (ул урлах, үл агуарах, үл ганах) өөртөө хэвшүүлэх, муу үйл болох уур омор, агаа, шунал, үл мэдэх тухай ойлгох, эдгээрийн гэм хорыг ухаарах, хорьж хэвших	✓	□	□	□	□	Боловсрол бол хүний насан туршдаа хийгээд өдөр тутамдаа энгийн тайван, утга чанартай, бусадтай гэв нэгдэлтэй хамтран аж төрөх, ажиллаж, сурах гол хөшүүрэг болдог бөгөөд боловсролтой хүний амьдралын чанар ба баталгаа нь бусдаас харьцангуй өндөр байна. Яагаад гэвэл хүний хөдөлмөргөөн зүтгэж олсон боловсрол нь хангалтгүй боловсрол эзэмшсэн бодлагийн сэтгэл, зан суртахууны төлөвлөсөөс нэн давуу. Ийнхүү оюун ухааны хувьд үүнтэй баялаг бөгөөд ёс суртахууны хувьд төлөвшсөн боловсрол бүхий хүн өөрийн хийгээд бусдын эрхээ тэгш эдлэх нөхцөлийг бүрдүүлж, оршин байгаа орчноо энх амгалан болгодог нь чадвар чадварт тулгуурлан биеллээ олох зорилто ба агуулгын цогц байдлыг бүрдүүлж байна.	□	Насанд хүрсэн хүн өөртөө сэтгэл ханамжтай болон дундуур байх нь нэгэнт тодорхой болсон байдаг бол өсвөр үеийнхэн өөр. Хүүхэд "Би дүр" төлөвших үе нь 11-14 нас байдаг тул чухам энэ үедээ өөрийн гадаад төрх, сэтгэл зүйн хэв шинжид ямар нэг хэмжээгээр шүүмжлэгтэй эсвэл хэт итгэлтэй хандах нь элбэг болсон байна. Иймд "Би хэн бэ, миний зан суртахуун эерэг үү, бусдад хандах хандлага минь зөв үү" гэх зэрэг эргэцүүлэл, өөрийн шүүмжлэлийг эерэг талаас нь эсгээ, захиа, дүрийн тоглолт, харилцан яриа, сурвалжилга байдлаар хийлтэж байх нь өөрийгөө танин мэдэхэд ач холбогдолтой учраас энэхүү аргыг илүүтэйд үзлээ.	Тогтвортой хөгжлийн боловсролын үндсэн зорилгыг бодитоор ухааран ойлгох замаар ирээдүйн нөхцөл байдлаа одоо буюу дараагийн үе шатандаа эзэмшсэн боловсролоос хамааралтай гэдгийг тооцоолох төлөвлөх шаардлагатай тул.
67, 2.9 Нөхөрлөлийн ач тусыг ойлгож, чин сэтгэлээсээ итгэдэг найз нөхөдтэй болж, "бие биеэ" урамшуулан дэмжиж, хамтдаа хөгждөг байх	✓	□	□	□	□	Хүнд төрөлхөөс өгөгдсөн оюун ухаан, бие бялдар авьяас билгийн нөөц нь харилцан адилгүй байх тул хичээл сургалтаас олж авч болох чадвар, давуу байдлыг өмчлөхгүй байх, аминч үзлээр сургалт, сургалтын нөхцөлд хандахгүй байх, найз нөхөддөө суралцах нөхцөл бололцоог тэгш өгөхөд байнга санаа тавих, тэдний ялгаатай байдлыг хүлээн зөвшөөрөх, ингэснээр сургалтаар төлөвлөгдсөн зорилтоос ч давуу зорилтод хамтдаа хүрч болно хэмээн үзэх нь зорилто, агуулга, чадварын харилцан хамаарлыг харуулж байна.	□	Сургалтын зорилго, түүнээс хүртэх үр шимийг хүртэх, энэ явцдаа өөрийгөө илэрхийлэн харуулахын зэрэгцээ бусдадаа ямагт болгож үзэж, дэмжиж байх чадварыг зорилто болгож, судалгааны ажлыг арга зүй болгон авсан тул.	Сургалтын зорилто, түүнээс хүртэх үр шимийг хүртэх, энэ явцдаа өөрийгөө илэрхийлэн харуулахын зэрэгцээ бусдадаа ямагт болгож үзэж, дэмжиж байх чадварыг зорилто болгож, судалгааны ажлыг арга зүй болгон авсан тул.
67, 3.4 Номыг дээдлэх ёс, зан үйлийг өөртөө хэвшүүлэх	✓	TX304.HCX3	TX304.HCX3	TX304.C907	TX304.C907	Ном нь тогтвортой хөгжил болон нийгмийн соёлын бие даасан үзэлдэл болохынхоо хувьд ертөнцийн түгээмэл ахуй, зүй ёсны талаарх хамгийн цэгцтэй мэдлэг, системчилсэн мэдээллийг агуулдаг. Түүнчлэн нийгмийн уламжлалт хийгээд шинжлэх ухаанчлалдсан өгөөдлийг ном хамтад нь агуулж байдаг тул тухайн хүний асуулт, ертөнцийн утга чанарын хамтын эрэлхийлэлд байнгын харилт болно. Иймээс номыг дээдлэх ёс буюу аль ч хэлбэрийн номоос мэдлэг, чадварыг эзэмшсэнээр боловсролыг жинхэнэ утгаар нь бодитойгоор эзэмших бололцоотой гэвэл агуулга, чадвар, зорилтын холбоог цаашид тэнцвэртэйгээр үндэслэх бололцоотой.	□	Тухайн сургагчад боловсрол /мэдлэг, чадвар, хандлага/ эзэмшүүлэх түгээмэл арга нь номыг уншиж сурх, хэрэглээ болгох явдал бөгөөд ном уншдаг хүний тогтолцоот сэтгэлээс нэн тэргүүнд хөгждөг тул.	Тухайн сургагчад боловсрол /мэдлэг, чадвар, хандлага/ эзэмшүүлэх түгээмэл арга нь номыг уншиж сурх, хэрэглээ болгох явдал бөгөөд ном уншдаг хүний тогтолцоот сэтгэлээс нэн тэргүүнд хөгждөг тул.
3. Монгол ёс заншил, зан төрөх ёс, соёлын холбогдох харилцаа, хандлага									

67, 2.4 Ахмад хүмүүсийг хүндэтгэн хайрлах, орон нутаг болон эх орны хөгжилд оруулсан хувь нэмрээр нь бахархах, тэднээс суралцах	✓	ТХ304.НСХ5	ТХ304.С906	Нийгэм бол хүний нийтлэгийн түгээмэл хэлбэр болох тул түүний сайн сайхан байдал нь мөн л олон төрлийн, олоннасны, олон үеийн хүмүүсийн хичээл зүтгэл, бодит амьдралын үр дүн гэж үзэх хэрэгтэй бөгөөд уламжлал ба шинэчлэлийн нэгнээсээ хамааралт байдлыг сайтар тооцох, тухайлан ахмад үеийг хүндэтгэх үзэх нь зохистой. Орон болон цагийн хэлхээ хамаарлыг бодитоор тооцох, өнөө үеийн ололт бол өчигдрийн амьдралын үр дүн гэж үзсэнээр ахмад үеийнхний нийгмийн амьдралд оруулсан хувь нэмрээс гадна цаашид ч гүйцэтгэх үүргийг чухалд үзэж, тэдний боловсрол эзэмших үйл явцад хүндэтгэлтэй хандах шаардлагатай. Ингэнээр суралцахуйн зорилт нь агуулаар дамжин чадвар болон төлөвшлийг боломжтой юм.	□ □ □		Сургалтыг дэмжих үйл ажиллагааны хүрээнд иргэний боловсролын цагаар орон нутгийнхаа эрхэм хүндтэй, түүхэн тавьгаар ахмад хүмүүстэй уулзалт хийх, сургууль, нутгийн захиргаанаас зохион байгуулж буй ахмадын өдрийг тэмдэглэх үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролох, амьжиргааны доогуур түвшинд байгаа болон эрүүл мэндийн хувьд дорой байдаг өндөр настанд туслах, сэтгэлийн дэм өгөх, тэднийг урамшуулах, алдаршуулах аялгыг бие даан болон анги хамт олноороо зохион байгуулах нь энэхүү чадварыг эзэмшүүлэх, төлөвшүүлэх нэн зохимжтой арга гэж үзлээ.	Ахмад хүмүүсийн нийгмийн гүйцэтгэсэн, ч гүйцэтгэсээр байх бололцоог нэмэгдүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх нь юуны өмнө тэднээс суралцах үйл явдал байх тул,
67, 3.1 Ураг төрлөө мэдэж, харилцаж, үгийн бичгээ хөтөлж хэвших (өөрөөс дээш, доош үе)	✓	ТХ304.3Y1	ТХ304.С907	Мэдээллийн технологи өндөр хөгжиж, хотжилт эрчимтэй явагдаж байгаа орчин үед уламжлалт нийгэмд хүчтэй үйлчилж байсан ураг төрлийн хэлхээ холбоо суларсаар байна. Энэ асуудлын хор хохирол нь эцэстээ эрүүл мэнд, ёс суртахууны шинжтэй бөгөөд үүнийг ухаарах гол түлхүүр нь тогтвортой хөгжиж боловсрол, тухайлан уламжлалт соёлоо танин мэдэх, түүнд үндэслэн үндэстэн, ястан, ураг төрлийн холбоогоо хадгалж оршин тогтнох явдал байна. Орчин үеийн даяарчлагдаж байгаа нийгэмд удмын сангаа хадгалан үлдэх, соёлынхоо онцлогийг хөгжүүлэн авч явах нь дангаарчлалын бие даасан асуудал болон хувирч байгаа юм. Ураг төрлөө танин мэдэх үйлийг зөвхөн танхимын боловсролоор бус хэвлэл, мэдээлэл, олон нийтийн сүлжээ зэрэг албан бус хэлбэрээр дамжуулан нийт иргэдэд эзэмшүүлэх нь илүү үр ашгитай гэж үзсэнээр энэхүү бодит агуулгыг чадвар болон төлөвшүүлж, нийгэм сэтгэхүй, эрүүл мэндийн хүрээний зорилгыг хангах бололцоотой болох болно.	□ ✓ □		“Бэлчээрээ мэдэж байж мал, ургаа мэдэж байж хүн болдог” гэх сургаалд нийцүүлэн өөрийнхөө 7 хүртэлх үеийг мэдэх, хамаатан садантайгаа ойр дотно байх, харилцан хүндэтгэлтэй, тустай хандах, удмын сангаа цэвэр, ёс суртахуунтайгаар хадгалах зэрэг хүний оршин тогтнохын энгийн ойлголт болох энэхүү ухаамсрыг өсвөр үеийнхэнд бага наснаас нь эзэмшүүлэх, тэр тусмаа хот суурин газар нэн анхаарах шаардлагатай. Үүний эхний алхам нь ургийн бичиг хөтөлж явдал байдаг. Суралцаар ураг удмаа олж тогтоох, шинээр тодорхойлох, таньж мэдэх ажлыг энгийн шинжлэх судлах, сурвалжлах үйлийн хэлбэрээр хийлгэж эхлэх нь ач холбогдолтой. Энэ нь хүүхдэд өөрөөрөө, ураг удмаараа, гэр бүлээрээ бахархах сэтгэлдлийг төрүүлээд зогсохгүй, ургийн бичиг хөтөлдөггүй болон залуу гэр бүлүүдэд бодит тус нэмэр болох арга юм.	Ертөнцийг танин мэдэх нь юуны өмнө өөрийгөө танин мэдэх үйл явц дээр тулгуурлах бөгөөд хүн өөрөөрөө л дамжуулан бусдыг танин мэддэг. Эдгээр нь харилцан уялдаатай үйл явц бөгөөд өөрийн үүрэг, оролцоог нийгмийн аль ч нөхцөлд үнэлж дүгнэж чаддаг байх чадвар төлөвшүүлэхийг эрхэмлэх тул
3. Монгол ёс заншил, зан төрөх ёс, соёлтой хандрах	✓	ТХ304.ТМ4	ТХ304.С908	Мэдээллийн технологийн дэвшил нь мэдлэгийн багтаамж ба агуулгыг урвуу хамааралтай болгосноор багтаамж ихсэх тусам агуула ерөнхийсөн бүдгэрч байна. Үүнээс хүүхэд, өсвөр үеийнхэн хүн чанар болон төрөлхийн зөн билгийг нийцгүй, өнгөц, агуулгын өндөр багтаамжит нийгэмд аж төрөх болсон хэмээн үзэж болно. Энэ нь өсвөр үеийнхний дасан зохицохын чадвар, амьдралын утга учрын эрэлхийлэлд таагүй нөлөө үзүүлдэг төдийгүй хязгааргүй мэдээллийн орон зайд барьц алдан төөрөлдөхөд хүргэдэг. Харин монголын уламжлалт соёл, тухайлан мал аж ахуй нь хүний зөн билэг, байгалиг чанарт нэн ойр тул нийгмийн хөгжлийн тогтвортой байдлыг хангахын тулд сургалтын хөтөлбөрт энэхүү агуулгыг тусган хэрэгжүүлэх нь өсвөр үеийнхэнд дутагдаж байгаа чадвар, суралцахуйн зорилгод шууд нийцэж байна.	✓ □ □		Малчин гэр бүлийн хүүхдээс бусад тухайлбал /сумын төвийнх хүртэл/ аймаг, хотод оршин амьдарч, сурдаг хүүхдийн тухайд мал аж ахуй, малын талаарх ойлголт нэн бага болоод байна. Энэ нь мэдэх хэрэгцээ байхгүй, цаашид малаас хол аж төрөхтэй нь холбоотой. Гэхдээ энэ нь монгол хүний гарвалыг шинжтэй тун бат эсхээр далд холбогдсон, монгол нутагт монгол хүний өсвөр, монгол хүмүүсийн дунд амьдрах бол үүнийг мэдэх зайлшгүй хэрэгтэй гэдгийг ойлгуулахад шинжилгээ судалгаа хийх энэ арга тохиромж болно. Зөвхөн танхимд бий хөдөө орон нутаг, мэргэжлийн байгууллага, хүний тусламжтайгаар, түүнчлэн цахим орчинд ч энэхүү шинжилгээ судалгааг хийх боломжтой.	Хөдөө болон суурин газрын онцлогийг шингээсэн үндэсний уламжлалыг дээдлэх, түүнээс суралцах үйл явцыг өөрсдийн нөхцөл бололцоонд нийцүүлэх төлөвлөх арга зүйг сонгосон тул,

2.Бусад хүмүүс, хамт олон, нийгэмтэй харилцах, хандах	67, 2.10 Хамтарч ажиллах, хөдөлмөрлөхийн утга учрыг ухаарч ойлгох, эхлсэн ажлаа бүрэн гүйцэтгэхийн ач тусыг мэдэрч, харууллагдай хандах чаддаг байх	✓	□	□	□	Технологийн үсрэнгүй хөгжлөөс шалтгаалан мэдээллийн хурд өсч, хүн төрөлхтөн нийтлэг тухайн бодлагийн тулгамдсан асуудалд нийтлэг байдал улам ихээр илрэх болжээ. Үүнээс үүдэн хувь хүний бие даасан чанар, бусдаас хараат бус бүхэллэг байдал бүрдэж, энэ хэрээр бие хүмүүсийн хоорондын ялгаатай байдал багассаар байна. Хүнд хэрэгтэй нийтлэгийг бус, нийгэмд хэрэгтэй нийтлэг дундаж хүмүүсийг бэлтгэхэд боловсролын үйлчилгээ явдаа чиглэх болов. Энэ нь улмаар тухайн бодлагийн эрхэм чанар, нэгэн биеийн хөгжлийг саатуулах гол хүчин зүйл болж эхэлдэг. Үүнээс гарах арга зам нь үүхэд бүрийн авьяас, сонирхолдоо тулгуурлан мэргэжлээ сонгох нөхцөлийг бүрдүүлэх явдал. Хожим миний хийх ажил надаас гадна бусдад хэрэгтэй, яагаад гэвэл би хүмүүсийн дунд амьдарсаар байх болно гэсэн үзэл санаагаар мэргэжл, ажлаа сонгох чадварыг өсвөр үеийнхэнд эзэмшүүлснээр ажил мэргэжлийн үнэт зүйлсийг олгож, сонгоход шаардагдах атуулга тодорхой болж, зорилто хэрэгжих боломж нэмэгдэнэ.	Хөдөлмөрлөхийн утга учрыг ойлгох, эхэлсэн ажлаа зохих түвшинд гүйцэтгэж дуусах болон ТХ3-ын суралцахуйн зохих чадамгайд нийцэх энэ үйл ажиллагаа нь зөвхөн агсын хараа төдийгүй бодит үйл ажиллагаанд оролцох арга зүйгээр дэмжих хэрэгжүүлэх шаардлагатай үйл юм. Үүний тулд арга зүй нь юуны өмнө хүүхдийн хэрэгцээ, сонирхол, авьяас хийгээд бололцоо нөхцөлийг нь таньж мэдэх түүнд нь нийцсэн арга хэлбэрийг зөв сонгоход чиглэлдэх ёстой. Иймд бодит үйл ажиллагаанд оролцох, энэ бүхэн нь агсын хараатай байхад чиглэх гэсэн хосолмол аргыг сонгоход байна.	✓	□	□	□	Асуудлыг тодорхой төлөвлөлт, бодит үйл ажиллагаа, түүний үндсэн дээр урьдчилан тооцоолох нь хувь хүний төдийгүй нийгмийн амьдралд чухал нөлөөтэй тул,
2.Бусад хүмүүс, хамт олон, нийгэмтэй харилцах, хандах	67, 2.1 Өөрийн эрхээ ухамсарлах, бусдын эрхийг хүндэтгэн харилцах	✓	□	□	□	Аливаа тэгш бус байдал нь шуларга бус байдлыг үүсгэдэг. Тэгш бус байдал нь эрхүүд харилцан адилгүй байгаа харуулдаг бол шуларга бус байдал нь бусадтай өөрийгөө харьцуулан хараад сэтгэл гонсойх нөхцөлийг үүсгэдэг. Энэ нь нийгмийн муу муухайд хүргэдэг. Үүнд газар, байгалийн баялаг болон бусад зүйлийг өмчлөх явдал хамгийн ихээр хамаардаг гэдгийг суралцагчид ухааруулах нь нэн чухал атулга болох бөгөөд үүгээр дамжуулан тэгш бус байдлын утгыг ойлгох, тэгш байдлын төлөө тэмцэх чадварыг эзэмшүүлж, өсвөр үеийнхнийг эрхийн ухамсартай болгох зорилто хэрэгжих боломжтой юм.	Өсвөр насны хүүхэд аливаа юм үзэгдлийн харагдах байдлыг тусган ойлгоод түүнийгээ бусдад нягтаан түгээх хандлагатай байдаг. Энэ нь тухайн хүний өндөр нам, хүйс, зан ааш, сурлагын чанар, гэр бүлээс нь болсон байх гэсэн нийтлэг дүгнэлтийг санаандгүй хийхэд хүргэж байдаг. Гэтэл үүний цаана өмч хөрөнгө тухайлбал, байгалийн баялаг, газар зэргийг өмчлөх ноцтой асуудлаас хамааралтай байж болно гэдгийг ойлгуулах хэрэгцээ байгаа юм. Энэхүү өмчлөх эрх болон эрхээ эдэлсэн байдал нь тэгш бус байж магадгүй, энэ эрхийн тэгш бус байдал нь амьдралын тэгш бус байдлад дам хүргэж байгаа гэдгийг бүтээлч, шүүмжлэлт сэтгэлгээ нь хөгжүүлэх замаар ойлгуулах боломжтой юм. Арга зүйн сонголтыг ийм логикоор хийлгэе.	□	✓	□	□	Эрхийн ухамсар нь бага наснаас эхлэн төлөвших бөгөөд өөрийн эрх бусдын эрхээр хэзээраадаг бөгөөд харилцан хамааралтай гэх нь онолоос ч өмнө практик зүйл билээ. Иймд аливаа эрчлгийг хамгийн боломжит хувилбар, зохиол, хүлээцтэй байдлаар шийдвэрлэх чадвар эзэмшүүлэхээр төлөвлөсөн тул, түүнчлэн бүтээлч шүүмжлэлт сэтгэлгээгээр төлөвшсөн тогтонги байдалд хандах талаар авч үзэх тул
2.Бусад хүмүүс, хамт олон, нийгэмтэй харилцах, хандах	67, 2.7 Хүн бүр ялгаатай үзэл бодол, зан төлөв байр суурытай байдгийг ухаарч ойлгох, хүндэтгэлтэй, хүлээцтэй хандах зөвши	✓	□	□	□	Хүн бүр тэгш эрхтэй. Өөрөөр хэлбэл, хүн бүрийн эрх нь тэгш. Тэгш эрх бол аль хэдийн олж авсан болон авч төрсөн (яс үндэс, хүйс, нас, жин, арьс өнгө, авьяас бэлгэ гэх мэт) зүйлийн тухайд бус, яа одоо олж авах бишгүйн тухайд байдаг. Харин хүний үндсэн эрх бол хүнд байх ч болох, байхгүй ч байж болох эрхээс огт өөр бөгөөд түүнийг хүнээс салган авбал хүн байгаа болж ба үүгээрээ туйлын заяадмал шинжтэй юм. Хүйс, яс үндэс, нас, жин, арьс өнгө бол хүний заяадмал байдал учраас үүгээрээ ялгаварлан гадуурхадана гэдэг нь нэн эмзэг асуудал гэдгийг хүүхдэд ойлгуулах хэрэгтэй. Энэхүү зорилто нь хэдий эмээг, хувь хүний мөн чанартай холбоотой хэдий ч өөртөө тохирох агуулгын хүрээнд сайн боловсруулсан арга зүйн хэрэгжснээр чадвар болон хувирах боломжтой.	Үүнд мөн л бүтээлч, шүүмжлэлт сэтгэлгээг нь хөгжүүлэх, ийм сэдэл, тавил бүхий даалгавар, арга зүйгээр хандах нь оногчтой. Учир нь хүн хүний нас, хүйс, чадвар, гарал үүсэл, ажил мэргэжил ер нь харагдах байдал огт өөр боловч хүн бүхнийг нэгтгэж, адилхан болгож байдаг нэгэн хүндрэл зүйл бий. Тэр бол хүний эрх юм. энэ Эрхийг хүн авч төрсөн байх бөгөөд хүнийг хүндэлнэ гэдэг бол түүний эрхийг хүндэлж байгаа явдал бөгөөд энэ хүндлэл нь улмаар хувь хүний ялгаатай байдлыг хүндлэх явдлаар бодит үйл болж хэрэгждэг. Энэ ухамсрыг хүүхэд суулгаж, дадал, соёл болгоход энэхүү арга илүү тохиромжтой гэж үзлээ.	□	✓	□	□	Хүнийг ялгаварлан гадуурхах нь гадуурхадсан хүндээ маш эмзэг туслах боловч, аливаа ялгаварлан гадуурхалтын үр дагавар нь гадуурхатч нийгэм, гадуурхатч хувь хүн дээр мөн л сөргөөр /өөдөг хаясан чулуу шиг тусдаг гэдгийг ойлгуулах зорилт дэвшүүлсэн тул,

4. Байгальтай зүй зохицтой харилцах	67, 4.2 Агаар ус, газар үйл бохирдуулах зэрэг үйл ажиллагаа	✓	□	Монгол орны соёл иргэншил нь байгальтай нийцэн зохицох талаараа дэлхий дээрх бусад соёл иргэншлүүдээс нэн ондоо бөгөөд давуу гэдгийг өсөөр үеийнхэнд ойлгуулах нь чухал. Гэхдээ дэлхий нийтийн өмнө тулгамдаад байгаа экологийн бохирдлын асуудал нь зөвхөн хөгжингүй орнуудын аж төрлөөс үүдэлтэй бөгөөд үүнийг монголын хөдөө болон Улаанбаатар хотын аж төрөл, иргэдийн суурьшаас тодорхой хараарай гэж болох уу? Утга нь уугаа, газрын хомсдол, хөрсний бохирдол зэрэг нь зөвхөн нэг хүн, нэг үйлдвэр, нэг улс, нэг төрлийн иргэншлээс хамаарахгүйчлэн түүнээс ангижрахад нийтийн санаа бодол, боловсрол, хамтын зүтгэл чухал гэдгийг ойлгох нь гол агуулга бөгөөд үүний төлөөх хүчин чармайлт нь чадвар болон хэрэгжэх бол үр дүн нь зорилтын хэрэгжилт юм гэсэн утгаараа ийнхүү нэгдмэл болно.	□	□	Суралцахуйн энэ зорилтыг хэрэгжүүлэхэд хамгийн онговтой арга нь шинжилгээ судалгаа хийгээд түүнийхээ үндсэн дээр бодит үйл явдалд оролцоо хувиар нэмрээ оруулах арга байх болно. Зөвхөн Улаанбаатар хотын агаарын бохирдлыг аваад үзэхэд /сурталхад/ энэ хотын агаарыг бохирдуулсан болон бохирдуулаагүй хэн бүхэн энэ л агаараар амьсгалж байгааг илэрхий ойлгох болно. Тийм учраас хамтын /иргэд, гэр бүл, хүүхдүүд/ оролцоо нэн чухал бөгөөд түүнд судалгаанд үндэслэсэн бодит ажил ямар нэг хэмжээгээр түс нэмэр болж болох юм.	Хувь хүн хийгээд тухайн улс орны чадахаас халж гарсан дэлхий нийтийн хэмжээний тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх нь ТХБ-ын цогц чадамжуудын үндсэн дээр л шийдвэрлэгдэх боломжтой. Үүнийг өсөөр үеийнхэнд ойлгуулахын тулд нас, сэтгэхүйд нь нийцсэн судалгаа, шинжилгээний ажилд суурилсан байхаар сургалтаа төлөвлөсөн тул, /адил төстэй/
4. Байгальтай зүй зохицтой харилцах	67, 4.1 Хөрс шороог үл бохирдуулах, газар үл эвдэх монгол ёсыг мэдэх, өөрт болон хамт олондоо хэвшүүлэх	✓	□	Газрыг хий сэндицлэхгүй, гадас шон хатгасан газрыг дараа нь заавал шороогоор дүүргэж орхих, эрүүл газрыг үр ашиггүйгээр ухаж, төнхөхгүй орхих, /ингэвэл лус савдаг хилэгнэнэ/ гэх зэрэг ойлголт нь орчин цагийн тогтвортой хөгжил, тухайлан хөрсний нөхөн сэргээгдэх байдал, түүнд үзүүлэх хүний хор хөнөөлийн тухай шинжлэх ухаанчлагдсан тайлбаруудтай шууд нийцдэг билээ. Иймд газар тариалан эрхлэх, уул урхай, барилгын түүхий эд бэлтгэх үр жимс түүх зэрэг үйл ажиллагааг бодлого, зохицуулалтгүйгээр, технологийн дагуу явуулахгүй байхад нөлөөлөх нь иргэн хүний үүрэг зорилто гэдгийг сургалтаар ойлгуулахын зэрэгцээ хөрсний үүсэл, бүтэц, найрлага болон монгол ёс уламжлалын талаарх агуулгыг мэдлэг, чадвар болгон эзэмшүүлэх нь зүйтэй.	□	□	Сайн зорилтын төлөө хийж гүйцэтгэж байгаа үйл бүхэн ёс суртахууны үүднээс сайн хэмээн тооцогдож болох ч үр дүнгүйн хувьд тэр бүрийн хангалттай биш байж болно. Тийм учраас хөрс шороог эвдэхгүй байх, технологийн дагуу үр ашигтай ашиглахад зохих хэмжээний мэдлэг шаардлагана. Энэ нь шинжлэх ухаанчлагдсан танхимыг мэдлэгээс гадна ардын уламжлал ухаан байж болох тул энэхүү аргыг сонгоод байна. Сургуулийн туршлагын талбай, биологи, хими, физикийн кабинетэд газрын хөрсний бүтэц найрлага, түүний хэврэгшил, нөхөх сэргээгдэх байдлын талаар бичил судалгааг байштайгаа хамтран хийх, аялал, экскурсээр явж ажиглалт хийх, дүнэлт бичих, хотод бол гэр хорооллын газрын хөрсний бохирдол, хөдөөд бэлчээрийн даацын байдал, уул уурхайн нөхөн сэргээлтийн талаар зурталт хийж, санал дэвшүүлэх ажлыг иргэний боловсролын цагаар хийж болно.	Хувь хүн хийгээд тухайн улс орны чадахаас халж гарсан дэлхий нийтийн хэмжээний тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх нь ТХБ-ын цогц чадамжуудын үндсэн дээр л шийдвэрлэгдэх боломжтой. Үүнийг өсөөр үеийнхэнд ойлгуулахын тулд нас, сэтгэхүйд нь нийцсэн судалгаа, шинжилгээний ажилд суурилсан байхаар сургалтаа төлөвлөсөн тул, /адил төстэй/
4. Байгальтай зүй зохицтой харилцах	67, 4.3 Ургамлыг хайрлан хамгаалах монгол ёсыг яриулах, өөрт болон бусдад хэвшүүлэх	✓	□	Хадлан, бэлчээрийг зохицсүй ашиглах, ой, тал, хээрийн түлмэр тавих, үр жимсийг хайр тамгүй түүх, тулшинд зориулан ногоон модыг их хэмжээгээр бэлтгэх нь зөвхөн нэг удаагийн үйл ажиллагаа, дараа засварлан зохицуулж болох техник шинжтэй үйлдэл биш гэдгийг ухааруулах зорилгыг хэрэгжүүлэхэд энэхүү агуулга чухал шаардлагатай юм. Энэ нь зөвхөн тухайн ой, тал хээр бүхий сүйтгэгдсэн нутагт оронд амьдрах хүмүүсийн л асуудал гэж үзэх нь хэт өрөөсгөл, "Надад ч гэсэн хамаатай" гэж үзсэнээр энэ бүхнийг шийдвэрлэх арга замыг илрүүлэх, хэрэгжүүлэх чадварыг өсөөр үеийнхэнд эзэмшүүлэх хэрэгцээтэй болох нь тодорхой. Энэ нь зорилто, агуулга, чадварын хувьд салшгүй нэгдмэл гэдгийг илэрхийлж байна.	□	□	Энэхүү зорилтыг хэрэгжүүлэх сургалтын арга зүйн зөв сонголт нь шинжлэх судлах үйл ажиллагаа байж болно. Нийгэм, хүмүүсийн эрх ашиг хаана ч, хэзээ ч, ямар ч хэлбэртэй байсан яамат нийтлэг гэдгийг өсөөр үеийнхэнд ухааруулахдаа юуны өмнө нөхцөл байдлыг судлах, ургамлын өртөнц, ой, хадлан бэлчээрийн талаар энгийн ойлголтыг өгөх замаар ойлгуулах боломжтой байдаг. Энэхүү ойлголт дээр нь үндэслэн дараагийн түвшний чадварыг олгох боломж нэмэгдэх юм.	Хувь хүн хийгээд тухайн улс орны чадахаас халж гарсан дэлхий нийтийн хэмжээний тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх нь ТХБ-ын цогц чадамжуудын үндсэн дээр л шийдвэрлэгдэх боломжтой. Үүнийг өсөөр үеийнхэнд ойлгуулахын тулд нас, сэтгэхүйд нь нийцсэн судалгаа, шинжилгээний ажилд суурилсан байхаар сургалтаа төлөвлөсөн тул, /адил төстэй/

4 Байгальтай үйл зохицтой харилцах	67. 4.6 Байгаль орчноо хайрлах, хамгаалах талаар хамт олны хариуцлагыг ухамсарлах, хэвших	TX315-HCX4	Бидний амьдран суугаа нутаг орчны байгаль л хэр зэрэг сүйтгэгдсэн, экологийн байдал нь тэнцвэртэй байгаа эсэх нь шийдвэрлэх үүрэгтэй биш, өөр газрын байгаль орчны байдал ч гэсэн бидэнд бас адилхан нөлөөтэй гэсэн нийтлэг ойлголтыг суралцаад агулга болгон мэдүүлэх шаардлагатай. Учир нь хүний нийгэм хоёрдмол шингэйн нэг хэсэг байгаа учраас бид өөрсдөө ч байгалийн нэгжхэн тал, Иймээс байгалийг газар нутгийн хамааралгүйгээр хайрлах, хамгаалах зорилгоор төрөл бүрийн үйл ажиллагааг зохион байгуулах, оролцох чадварыг суралцаад эзэмшүүлэх нь чухал байна. Зорилго, агуулга-сэдэв, чадварын хамаарлыг ийм байдлаар авч үзэж болно.	TX315-C904	Бидний амьдран суугаа нутаг орчны байгаль л хэр зэрэг сүйтгэгдсэн, экологийн байдал нь тэнцвэртэй байгаа эсэх нь шийдвэрлэх үүрэгтэй биш, өөр газрын байгаль орчны байдал ч гэсэн бидэнд бас адилхан нөлөөтэй гэсэн нийтлэг ойлголтыг суралцаад агулга болгон мэдүүлэх шаардлагатай. Учир нь хүний нийгэм хоёрдмол шингэйн нэг хэсэг байгаа учраас бид өөрсдөө ч байгалийн нэгжхэн тал, Иймээс байгалийг газар нутгийн хамааралгүйгээр хайрлах, хамгаалах зорилгоор төрөл бүрийн үйл ажиллагааг зохион байгуулах, оролцох чадварыг суралцаад эзэмшүүлэх нь чухал байна. Зорилго, агуулга-сэдэв, чадварын хамаарлыг ийм байдлаар авч үзэж болно.	Орчин үеийн дэлхийн ертөнцийн өмнөх цаг үед байсан дэлхийн ертөнцөөс маш ихээр ялгагдаж байгаа гол шинж нь бүх зүйл харилцан хамааралтай болсон, энэ глобал шинжийг бүрд мэдэх болсон явдал мөн. Тулгамдсан асуудал, түүнийг шийдвэрлэх арга зам, шийдэж чадахгүй бол учрах хор хөнөөлийг бодит амьдрал хийгээд сургалтын орчинд уахаар ойлгох нь гагцхүү тоглолтод сэтгэлгээний чадвар дээр л суурилах тул /адилагт тест/!	Орчин үеийн дэлхийн ертөнцийн өмнөх цаг үед байсан дэлхийн ертөнцөөс маш ихээр ялгагдаж байгаа гол шинж нь бүх зүйл харилцан хамааралтай болсон, энэ глобал шинжийг бүрд мэдэх болсон явдал мөн. Тулгамдсан асуудал, түүнийг шийдвэрлэх арга зам, шийдэж чадахгүй бол учрах хор хөнөөлийг бодит амьдрал хийгээд сургалтын орчинд уахаар ойлгох нь гагцхүү тоглолтод сэтгэлгээний чадвар дээр л суурилах тул /адилагт тест/!
	67. 4.4 Ан амьтныг хайрлан хамгаалах монгол ёсыг хэлэлцэх, өөрт бэлэн бусад хэвшүүлэх	TX315-3Y1	Төрөл зүйлийн устгах, мөхөх аюул заналын талаар тодорхой мэдлэг өсөөр үеийнхэнд шаардлагатай. Төрийн нь нэн ховор ба ховордсон төрөл зүйлүүд гэж юу болох, манай нутагт байдаг уу, хэрхэн төрөл зүйл мөхөн устгах үгүй болдог, дахин үүсэхэд маш урт удаан хугацаа шаарддаг, төрөл зүйл устгахад нөлөөлсөн хүчин зүйлийн талаарх ойлголт, мэдлэг зорлог ёс. Эдгээр нь байгаль орчинтой харилцах мөргөс ёс заншил, зан үйл, зан суртахууны нэгээхэн хэсэг бөгөөд үүнээс илүү тодорхой зүйлийг мэдэж болно. Энэхүү агуулга, мэдлэгээ ашиглаж орон нутгийнхаа төрийн болон мэргэжлийн бүлгүүдтэй хамтран ажиллахад шаардагдах чадварыг хүүхдүүдэд эзэмшүүлэх нь зүйтэй. Энэхүү агуулга, чадварын нэгдэл нь суралцахуйн зорилгыг хэрэгжүүлэх гол хүчин зүйл билээ.	TX315-C903	Төрөл зүйл устгах, мөхөх аюул заналын талаар тодорхой мэдлэг өсөөр үеийнхэнд шаардлагатай. Төрийн нь нэн ховор ба ховордсон төрөл зүйлүүд гэж юу болох, манай нутагт байдаг уу, хэрхэн төрөл зүйл мөхөн устгах үгүй болдог, дахин үүсэхэд маш урт удаан хугацаа шаарддаг, төрөл зүйл устгахад нөлөөлсөн хүчин зүйлийн талаарх ойлголт, мэдлэг зорлог ёс. Эдгээр нь байгаль орчинтой харилцах мөргөс ёс заншил, зан үйл, зан суртахууны нэгээхэн хэсэг бөгөөд үүнээс илүү тодорхой зүйлийг мэдэж болно. Энэхүү агуулга, мэдлэгээ ашиглаж орон нутгийнхаа төрийн болон мэргэжлийн бүлгүүдтэй хамтран ажиллахад шаардагдах чадварыг хүүхдүүдэд эзэмшүүлэх нь зүйтэй. Энэхүү агуулга, чадварын нэгдэл нь суралцахуйн зорилгыг хэрэгжүүлэх гол хүчин зүйл билээ.	Орчин үеийн дэлхийн ертөнцийн өмнөх цаг үед байсан дэлхийн ертөнцөөс маш ихээр ялгагдаж байгаа гол шинж нь бүх зүйл харилцан хамааралтай болсон, энэ глобал шинжийг бүрд мэдэх болсон явдал мөн. Тулгамдсан асуудал, түүнийг шийдвэрлэх арга зам, шийдэж чадахгүй бол учрах хор хөнөөлийг бодит амьдрал хийгээд сургалтын орчинд уахаар ойлгох нь гагцхүү тоглолтод сэтгэлгээний чадвар дээр л суурилах тул /адилагт тест/!	Орчин үеийн дэлхийн ертөнцийн өмнөх цаг үед байсан дэлхийн ертөнцөөс маш ихээр ялгагдаж байгаа гол шинж нь бүх зүйл харилцан хамааралтай болсон, энэ глобал шинжийг бүрд мэдэх болсон явдал мөн. Тулгамдсан асуудал, түүнийг шийдвэрлэх арга зам, шийдэж чадахгүй бол учрах хор хөнөөлийг бодит амьдрал хийгээд сургалтын орчинд уахаар ойлгох нь гагцхүү тоглолтод сэтгэлгээний чадвар дээр л суурилах тул /адилагт тест/!
2. Бусдад хүмүүс, хамт олон, нийгэмтэй харилцах, ханддах	67. 2.6 Бусдын өмнө тодорхой үүрэг, амлалт авч, амлалтаа биелүүлж хэвших	TX316-HCX4	Суралч нь өөрийн болон бусдад хамаарал бүхий сайн сайхан байдлын төлөө өөрсөөсөө хамааралтай зүйлийг ойлгож, уахаар, хийж гүйцэтгэх үүрэг амлалтыг авах, бусдын итгэл хандлагыг өөртөө төвлөрүүлэх нь хүн ёсны эрхэм зүйл, өөрийн ухамсарт чанар юм. Энэ нь асар томоос хэч ч анаараагүйг жижиг үйл хэрэг байж болох ч түүний гол агуулга болох хүнлэг, энэрэнгүй, бие даасан зоригийн үйлдэл болохынхоо хувьд нэн чухал бөгөөд нэг л хүүхдийн тэвшиншүг хөдөлмөр эрхлэлтийг бөөлүүлж, хичээлд нь тогтмол явуулж чадсан нь ч нийгмийн хувьд өндөр үзүүлэлт байх болно. Энэ нь уламгаар нийт өсвөр үеийнхний өмнө нийгмийн бодлого, хүрээнд дэвшүүлэн тавьж болохуйц томоохон зорилго, агуулга, чадварын түгээмэл нэгдэл байж чадна.	TX316-C905	Суралч нь өөрийн болон бусдад хамаарал бүхий сайн сайхан байдлын төлөө өөрсөөсөө хамааралтай зүйлийг ойлгож, уахаар, хийж гүйцэтгэх үүрэг амлалтыг авах, бусдын итгэл хандлагыг өөртөө төвлөрүүлэх нь хүн ёсны эрхэм зүйл, өөрийн ухамсарт чанар юм. Энэ нь асар томоос хэч ч анаараагүйг жижиг үйл хэрэг байж болох ч түүний гол агуулга болох хүнлэг, энэрэнгүй, бие даасан зоригийн үйлдэл болохынхоо хувьд нэн чухал бөгөөд нэг л хүүхдийн тэвшиншүг хөдөлмөр эрхлэлтийг бөөлүүлж, хичээлд нь тогтмол явуулж чадсан нь ч нийгмийн хувьд өндөр үзүүлэлт байх болно. Энэ нь уламгаар нийт өсвөр үеийнхний өмнө нийгмийн бодлого, хүрээнд дэвшүүлэн тавьж болохуйц томоохон зорилго, агуулга, чадварын түгээмэл нэгдэл байж чадна.	Үе тэнгийнхээ хүүхдэд тохиолдсон амьдралын бэрхшээл, тулгамдсан асуудлыг ойлгож уахаар, түүнд туслах сэтгэлээр хандах, энэ үйл ажиллагааг зохих хэм хэмжээгээр, хамт олны оролцоо дэмжлэг тулгуурлан хийж гүйцэтгэх чадвар бол цаашид ямар ч асуудлаар өндөр үр ашгтайгаар хамтран ажиллах чадварын гол үндэс тул.	Үе тэнгийнхээ хүүхдэд тохиолдсон амьдралын бэрхшээл, тулгамдсан асуудлыг ойлгож уахаар, түүнд туслах сэтгэлээр хандах, энэ үйл ажиллагааг зохих хэм хэмжээгээр, хамт олны оролцоо дэмжлэг тулгуурлан хийж гүйцэтгэх чадвар бол цаашид ямар ч асуудлаар өндөр үр ашгтайгаар хамтран ажиллах чадварын гол үндэс тул.

7.2.Б. ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ТӨЛӨВЛӨЛТ: СЭТГЭЦИЙН ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ

Үйл ажиллагааны дэд сэдэв:

- “Сэтгэцийн эрүүл мэнд гэж юу вэ? Хэрхэн эрүүл аж төрөх вэ?”
- “Цахим донтолт гэж юу юу вэ? Ямар хор хөнөөлтэй вэ?”
- “Цахим донтолтоос хүүхдийг хэрхэн ангижруулах вэ?”

Багшид зориулсан тэмдэглэл

Нэгж цагийн сургалтын хөтөлбөрийг дараах байдлаар томьёолж байна. Үүнд:

Иргэний боловсролын цагийг систем гэж үзвэл:

- Системийн оролт
- Системийн хувиргалт
- Системийн гаралт
- Системийн буцах холбооны шинж чанартай байна.

Иргэний боловсролын цагийг суралцахуйн үйл ажиллагааны онолоор баримжаалсан, хүүхэд өөрөө мэдлэг бүтээх, зан суртахууны хувьд төлөвших бодит үйл ажиллагаа гэж үзвэл:

- Өмнөх мэдлэгээ сэргээн санах түвшин
- Мэдлэгээ танил нөхцөлд хэрэглэх түвшин
- Мэдлэгээ шинэ нөхцөлд хэрэглэх түвшин
- Мэдлэгээ бүтээлчээр хэрэглэх түвшинтэй байна.

Мөн суралцагчийн эзэмшихүйн үйл ажиллагааны (мэдлэгээ өөрөө бүтээх, зан суртахууны чиг хандлагаа мэдэрч, ухаарах) харилцан ялгаатай үе шатуудын нэгдэл гэж үзвэл:

- Үйлийн баримжаа, зан суртахууны авир/үйлдлийг ялгах, таних үе шат
- Үйлийн баримжаа, зан суртахууны зохист авир/үйлдлийг эзэмших үе шат
- Үйлийн баримжаа, зан суртахууны авир/үйлдлээ үнэлэх, хөгжүүлэх үе шатаараа ялгарна.

Сонгон авсан зорилт ба сэдэв:

Зорилт		Сэдэв	
Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт:	ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт:	Үйл ажиллагааны сэдэв	ТХЗБ-ын сэдэв:
Хүн болж төрсний үнэ цэнийг ухаарч ойлгох, өөрийн амь биеийг хайрлах, аюулгүй байдалдаа анхаарч хэвших	ТХ303.НСХ1. Суралцагч өвчнөөс шалтгаалан зовж шаналж байгаа хүмүүстэй харилцаа тогтоож, тэдний нөхцөл байдал, зовнил мэдрэмжүүдийг ойлгон мэдэрч чаддаг болох	Өсвөр үеийнхний сэтгэцийн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдал: РС тоглоомын донтолтоос үе тэнгийнхнийгээ аваръя дэд сэдэв: • “Сэтгэцийн эрүүл мэнд гэж юу вэ? Хэрхэн эрүүл аж төрөх вэ?” • “Цахим донтолт гэж юу юу вэ? Ямар хор хөнөөлтэй вэ?” • “Цахим донтолтоос хүүхдийг хэрхэн ангижруулах вэ?”	ТХ303.Сэ03. Эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдлыг дэмжих гол стратегиуд: Тухайлбал, вакцин, эрүүл хүнс, биеийн тамирын дасгал, сэтгэцийн эрүүл мэнд, эрүүл мэндийн зөвлөгөө, боловсрол, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн боловсрол (аюулгүй бэлгийн харилцаа болон хүсээгүй жирэмслэлтээс сэргийлэх аргууд)

Сэдвийн хэрэгцээ:

Улс орнуудад гарч буй нийгэм, эдийн засгийн өөрчлөлт нь хүүхэд, өсвөр үеийнхнийг сэтгэцийн эрүүл мэндийн асуудалд өртөхөд нөлөөлдөг. Тэд ихэвчлэн өөрсдийгөө нийгэмд хэрэггүй, аз жаргалгүй, гунигтай, танин мэдэх, тэмцэх чадваргүй, ганцаардсан мэтээр төсөөлөн боддог нь сургуулиас завсардах, архи, мансууруулах эм бодис хэрэглэх, хүчирхийлэлд өртөх, амиа хорлох, насанд хүрэхдээ сэтгэцийн эмгэгээр өвдөх эрсдэлд хүргэдэг.

Өсвөр үеийнхэнд сэтгэл хөдлөл, зан үйл, бодол санаа, сурахтай холбоотой эмгэгүүд буюу сэтгэцийн эрүүл мэндийн асуудал түгээмэл тохиолддог. 14 наснаас эхэлж өсвөр үеийнхэн сэтгэцийн ямар нэг асуудалд өртөх нь нэмэгддэг бөгөөд дэлхий дээр хүүхэд өсвөр үеийнхний 20 хувь нь сэтгэцийн эмгэгтэй гэсэн тоо баримт байдаг.

СЭМҮТ-д 2010 онд нийт 29 хүүхэд хэвтэж эмчлүүлсэн бол 2014 онд 135, 2016 онд 195 болж нэмэгджээ. Жил бүр хэвтэж эмчлүүлэх хүүхдийн тоо нэмэгдэж байгаагаас тус төв хүүхэд өсвөр үеийн сэтгэцийн эрүүл мэндийн тусламж үзүүлдэг тусгай тасгийг нээж, хоёр эмч, зургаан сувилагч, нэг нийгмийн ажилтан, нэг сэтгэл зүйчтэйгээр тогтмол ажиллуулж эхэлсэн байна.

ДЭМБ-ын судалгаагаар өсвөр насны таван хүүхэд тутмын нэг нь сэтгэцийн болон зан үйлийн эмгэгтэй, 9-17 насныхны 13 хувь нь сэтгэл түгших, 10.3 хувь нь зан үйлийн эмгэгтэй, 6.2 хувь нь сэтгэл хөдлөлийн эмгэгтэй байдаг бол сургуулийн насны нийт хүүхдийн гурван хувь нь хүнд хэлбэрийн сэтгэл гутрал амиа хорлох бодол, анхаарал дутмагшил, солиорол, хэт хөдөлгөөнтөх зэрэг сэтгэцийн эмгэгтэй байдаг аж. / 2017 оны 02.09 Н.Бат / Эх сурвалж: www.assa.mn

Ийм учраас дунд ангийн иргэний боловсролын цагаар сурагчдад сэтгэцийн эрүүл мэндийн талаар мэдлэг олгох, сэтгэцийн тулгамдсан асуудлын төрөл хэлбэрүүд, цахим донтолтын хор хөнөөл, түүнээс өөрийгөө болон бусдыг хамгаалах чадвар эзэмшүүлэх нийт 3 цагийн хөтөлбөр боловсруулж, хэрэгжүүлэхээр төлөвлөлөө.

Сэдвийн зорилго:

Энэхүү 3 цагийн бүлэг сэдвийн нийтлэг зорилгыг “Тогтвортой хөгжлийн зорилт 03³⁵”-т нийцүүлэн “Цахим тоглоомд донтож сэтгэцийн тулгамдсан асуудалтай болохоос өөрийгөө болон үе тэнгийнхнээ хамгаалах, ангижруулах мэдлэг, ур чадварыг сурагчдад эзэмшүүлнэ” хэмээн томъёолж байна.

Энэхүү нийтлэг зорилгыг нэгж (3) цаг тус бүрд харилцан хамааралтай, бие даасан чанартайгаар тодорхойллоо.

Хүлээгдэх үр дүн:

Бусдын зовлон, жаргал түүний нь учир шалтгааныг ойлгох, тухайн хүний амьдрал үйл-байдалдаа баримталж байдаг зан суртахууны хэм хэмжээг ухаарч таних, улмаар түүнд нь нийцүүлэн дэмжих үйл ажиллагаа зохион байгуулах, оролцох³⁶ цогц чадамж сурагчдад төлөвших бөгөөд тэдгээр нь:

- Суралцагч нь элдэв төрлийн өвчин тухайлбал сэтгэцийн эмгэг шинжтэй айдас, ганцаардал, гутрал, хордлого, донтолтод нэрвэгдэн зовж байгаа үе тэнгийнхээ хүүхэдтэй зоригтойгоор ганцаарчлан болон бүлгээр уулзах;

35 Суралцагч өвчнөөс шалтгаалан зовж шаналж байгаа хүмүүстэй харилцаа тогтоож, тэдний нөхцөл байдал, зовнил мэдрэмжүүдийг ойлгон мэдэрч чаддаг болох

36 Цогц чадамж 2

- Нийгэм, хүмүүнлэгийн хүрээнд дэмжлэг үзүүлэхдээ тэдэнд урам оруулах, энэ өвчнөөс салж чадна гэх зориг, итгэл төрүүлэх үгийг хэлж сурах;
- Энэ үгээ өөрийнхөө байдал төрх, хийж байгаа үйлдлээрээ нотлон харуулж, итгүүлэн үнэмшүүлэх чадвараар илэрхийлэгдэх юм.

Үйл ажиллагааны ерөнхий төлөвлөлт

Цөм хөтөлбөрийн агуулгын хүрээ	№	Мэдлэг	Ур чадвар	Эзэмшихүйн үйл ажиллагаа
Өөрийн ёс суртахуун, дадал хэвшил төлөвшихтэй холбогдох харилцаа хандлага	1	Сэтгэцийн эрүүл мэнд: Сэтгэцийн асуудал, эмгэг Төрөл, шалтгаан, эмчилгээ	Өгөгдсөн сэдвийг уншиж ойлгох; Сэдвийн гол агуулгыг бусдад тайлбарлаж ярих; Сэдвийн дагуу нэмэлт мэдээлэл цуглуулах, судалгааны төлөвлөгөө боловсруулах;	Багшийн бэлтгэсэн материалыг багаараа унших; Сэдэвтэй холбогдох материалыг номын сан, интернетээс олж танилцах; Сэтгэл хөдлөл, зан төрхийн өөрчлөлттэй байж болох хүүхдийн дүр төрхийг зураглах, учир шалтгааныг дүрслэх;
Бусад хүмүүс, хамт олон, нийгэмтэй зохистой харилцах	2	Цахим орчны сөрөг нөлөө: Оюун ухаан, бие бялдар, сэтгэцэд үзүүлэх нөлөө Донтолтоос ангижрах арга зам, үе тэнгийнхний нөлөө	Цуглуулсан мэдээллийг нэгтгэн дүгнэх, ярилцах; Мэдээллийн дагуу үйл ажиллагааны төлөвлөгөө, зөвлөмж боловсруулах; Төлөвлөгөө, зөвлөмжөө түгээх хэлбэр, арга замыг тодорхойлох;	РС-г тогтмол тоглодог хүүхдүүдийн талаар харилцан ярилцах; Донтох хэлбэрийн талаар хамтран ярилцаж, багштай хамтран санал, зөвлөмж бэлтгэх; Тэр хүүхдүүдийн бусдаас давуу тал, авьяас, чөлөөт цагийн талаар ярилцаж, хөгжүүлэх хамтарсан төлөвлөгөө гаргах;
	3	Сөрөг нөлөөнөөс ангижрах арга зам: Авьяас чадвараа хөгжүүлэх нь Бусад нөлөөлөх үйл ажиллагаа зохион байгуулах нь	Багш нарт болон бусад ангиудад танилцуулах; Бусад хүүхдүүдэд туслахыг уриалах, зөвлөмжөө түгээх; Үйл ажиллагааныхаа үр дүнг тооцож сурах;	Уулзалт, зөвлөгөөн зохион байгуулах; РС тоглодог хүүхдүүдийг клуб, дугуйлан, секцэд хамруулах ажлыг багш нартай хамтран хийх; Бусад ангийн хүүхдүүд, эцэг, эхчүүдэд зориулан багш, СНА-тай хамтран санал, зөвлөмж гаргах.

Сэдвийн арга зүй

3 цагийн төлөвлөлтийн үндсэн арга зүй нь “Бодит үйл ажиллагаанд оролцох (компанит ажил, тэмдэглэлт өдөр)” арга бөгөөд 3 цаг тус бүр дээр зорилго, агуулга, ур чадвар болон эзэмшихүйн үйл ажиллагаанд нийцсэн ялгаатай аргуудыг³⁷ сонгож хэрэгжүүлнэ.

Энэхүү 3 цагийн арга зүйн онцлог (ёс суртахууны тал) нь РС тоглоомд донтсон сурагчийн түүнээс холдуулах, буцаан нийгэмшүүлэх тухай үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхдээ хэний ч нэр төр, эрх ашгийг огт хөндөхгүй байх гэсэн санаа юм. Өөрөөр хэлбэл, энэ бүх цаг, үйл ажиллагааны туршид тухайн сурагч өөрөө тэр цаг, үйл ажиллагаанд биечлэн оролцсоор явах бөгөөд түүнд “Энэ бол чи, энэ бүхэн

37 Матриц 2-т “Сургалтыг дэмжих үйл ажиллагааны хүрээнд иргэний боловсролын цагаар тусгай хэрэгцээт үе тэнгийн хүүхэд болон РС тоглоомд донтсон, хүмүүжлийн сөрөг хандлагатай болсон, гэр бүлийн асуудлаас болоод ганцаардан гутарсан, айдаст автсан хүүхдийн судалгаа гаргаж, мэргэжлийн хүнээс зөвлөгөө авсны үндсэн дээр тэдгээр хүүхэдтэй биечлэн уулзах, зөвлөгөө, дэмжлэг үзүүлэх ажлыг ганцаараа болон хэсэг бүлгээр зохион байгуулах нь бодит үр дүнд хүргэхийг харгалзан энэхүү аргыг сонголоо” гэсэн тайлбарыг хийсэн байна.

чамд хамаатай ажил” гэж хэн ч хэлэхгүй. Үүнийг багш удирдан чиглүүлэх болно. Хэн нэгэн асуудалтай сурагчийг хүүхдүүд зураглан тодорхойлж, түүний төлөө боломжтой бүхнийг санаачлан хийж, бусдыг уриалан дуудаж, улмаар тухайн (РС тоглодог) сурагчид тодорхой хугацаа, үйлдлийн явцад тэр сурагч өөрийн эрхгүй өөр дээрээ энэ бүхнийг тусган ойлгоход бүх үйл ажиллагааг чиглүүлэх нь багшийн үр чадварын асуудал бөгөөд арга зүйн үндсэн зарчим нь байна.

Сэдвийн үнэлгээ

Бүлэг (3) сэдвийн болон нэгж цаг бүрийн үнэлгээний зорилго бол төлөвлөсөн алхам бүрээр цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт болон ТХЗБ-ын тухайн зорилт хэрхэн биелж байгааг хичээлийн явцад илрүүлэх явдал юм.

Хичээлийн зорилгоор дэвшүүлсэн хүлээгдэж буй үр дүн ямар хэмжээнд хүрснийг илрүүлэх шалгуур, эсвэл жишиг даалгаврыг суралцагчдаар ажиллуулах, бодит үйл ажиллагааг хамтран хэрэгжүүлэх нь үнэлгээг хэрэгжүүлж байгаа хэрэг.

Гэхдээ зөвхөн үнэлгээнд зориулан хийсэн багаж, даалгавруудын тусламжтайгаар л тэдний мэдлэг, чадварыг үнэлэхгүй. Суралцахуйн үндсэн үйл ажиллагаа (сурагчийн үйлдэл) бүрийг үнэлгээний объект болгож, сурагч бүрийн болон бүлгийн үйлдлийн хамгийн зохистой хэсгүүдийг үнэлгээний илрэл, хэлбэр болгон харагдуулахад чиглэнэ.

Хичээлийн явцад сурагчдыг үнэлэхдээ дараах зарчмуудыг баримтална. Үүнд:

- Суралцагч эхний цагт эзэмшсэн мэдлэгээ бүтээлчээр хэрэглэх замаар дараагийн 2 цагт үйлийн баримжаагаа өөрсдөө үнэлэх, багшаар болон бусад хүүхдээр үнэлүүлэх;
- Хичээлийн үе шат бүрийн үнэлгээ /жишиг даалгаврын гүйцэтгэл, судалгаа, ярилцлага/ нь хичээлийн зорилгыг биелүүлэх, сурагчийн эзэмшихүйн үе шатуудад харгалзах танин мэдэх үйлийн хэлбэрийн гүнзгийрэлт ба шилжилтийг тухай бүр /явц/-д нь үнэлж болохуйц зохистойгоор сонгогдсон байх;
- Үнэлгээнд хэрэглэсэн жишиг даалгавар нь сурагчийн болон бүлгийн шинэ ойлголт төсөөлөл, шинэ мэдлэг, чадвар, шинэ бүтээлч хандлага, зан суртахууны төлөвшлийг тодорхойлоход тохирсон байх;
- Хичээлийн үнэлгээнд зөвхөн тухайн насны сурагчид тохирохуйц байж, багшийн үнэлгээ нь сурагчийн өөрийн болон бүлгийн үнэлгээтэй дүйж, ёс суртахууны үнэт зүйлийн сонголтыг нь хүндэтгэсэн байх.

Үйл ажиллагаа-1: “Сэтгэцийн эрүүл мэнд гэж юу вэ? Хэрхэн эрүүл аж төрөх вэ?”

Зорилт: Сэтгэцийн эрүүл мэндийн тухай үндсэн асуудал, сэтгэцийн эрүүл байдал, тулгамдсан асуудал, сэтгэцийн эмгэг, тэдгээрийн шалтгаан, хүндрэл, анагаах арга замын талаар мэдлэг эзэмшиж, гэр бүлийн таарамжгүй байдал (I), үе тэнгийнхний дарамт (II), хөгжлийн бэрхшээл (III)-ээс үүдэн ганцаардал, гутралд автаж, цахим тоглоомд донтсон хүүхдийн дүр төрх (A), харилцааны хэв шинж (Б), сэтгэцийн байдал (B)-ыг тодорхойлж, мэдэрч, ойлгож, тодорхойлох чадвар эзэмшүүлэхэд чиглэнэ.

Агуулга:

Суралцахуйн зорилт	№	Судлагдахуун	Ур чадвар	Эзэмшихүйн үйл ажиллагаа
Өөрийн ёс суртахуун, дадал хэвшил төлөвшихтэй холбогдох харилцаа хандлага	1	Сэтгэцийн эрүүл мэнд: Сэтгэцийн асуудал, эмгэг; Төрөл, шалтгаан, эмчилгээ	Өгөгдсөн сэдвийг уншиж ойлгох; Сэдвийн гол агуулгыг бусдад тайлбарлаж ярих; Сэдвийн дагуу нэмэлт мэдээлэл цуглуулах, судалгааны төлөвлөгөө боловсруулах;	Багшийн бэлтгэсэн материалыг багаараа унших; Сэдэвтэй холбогдох материалыг интернетээс олж танилцах; Сэтгэл хөдлөл, зан төрхийн өөрчлөлттэй хүүхдийн дүр төрхийг зураглах, учир шалтгааныг дүрслэх;

Агуулгад нэмэлт мэдээлэл:

“Сурагчийн сэтгэцийн эрүүл мэндийн тухай”

Сэтгэцийн эрүүл мэнд гэсэн ухагдахуунд сэтгэцийн эрүүл байдал, сэтгэцийн тулгамдсан асуудал, сэтгэцийн эмгэг гэсэн 3 үндсэн ойлголтыг авч үздэг. Эдгээр гурван асуудлаас сэтгэцийн тулгамдсан асуудлыг хамгийн чухалд авч үзэх ба энэ нь сэтгэцийг эрүүл байлгах гол чухал үндэс болдог.

Сэтгэцийн тулгамдсан асуудал гэдэг нь нийгэм сэтгэл зүйн шалтгааны улмаас хүний сэтгэхүй, сэтгэл хөдлөл, зан төлөв түр хямарсан байдлыг хэлнэ. Сурагч, өсвөр насанд нийгэм сэтгэл зүй, гэр бүлийн янз бүрийн шалтгааны улмаас сэтгэл хөдлөл, зан төлөвт өөрчлөлт гарахыг сэтгэцийн тулгамдсан асуудал гэж хэлдэг. Энэ тулгамдсан асуудал нь 5 янзын илрэлээр илэрдэг. Үүнд: сэтгэл хөдлөл, зан төлөв, хэт хөдөлгөөнтөх буюу анхаарал тогтворгүйтэх, үе тэнгийнхний харилцаа, нийгэмсэг зан үйл орно.

Сурагч, өсвөр насныханд тулгарч буй сэтгэцийн асуудлыг тэдэнтэй хамгийн ойр байдаг эцэг эх, асран хамгаалагч, багш үе тэнгийнхэн нь илрүүлдэг байна. Илрүүлэх олон аргачлал байдаг бөгөөд сургуульд суурилсан арга нь илүү үр дүнтэй байдаг. Учир нь сургуулийн орчинд ангийн багш, ангийн сурагчид, нийгмийн ажилтан, сургалтын менежер, захирал, эмч гэх мэт олон талын субъектүүд байх ба тэдний хяналт, үнэлгээ, оношилгоо чухал юм.

Сэтгэцийн тулгамдсан асуудлаас урьдчилан сэргийлэх гол арга зам нь хувийн зохион байгуулалтын чадвар болон нийгэм, сэтгэл зүйн дэмжлэгт орчин бүрдүүлэх явдал юм. Хувийн зохион байгуулалтын чадварт стрессийг зохицуулах, сэтгэлийн хөдөлгөөнийг хянаж зохицуулах, өөрийгөө илэрхийлэх гэх мэт орно. Нийгэм сэтгэл зүйн дэмжлэгт орчин гэдэгт гэр бүлийн таатай уур амьсгал, үе тэнгийнхний эелдэг харилцаа, сургуулийн сэтгэл зүйн таатай орчин зэрэг орно.

Арга зүй, орчин хэрэглэгдэхүүн:

Алхам	Багшийн үйл ажиллагаа	Сурагчийн үйл ажиллагаа	Хугацаа /минут/	Орчин	Хэрэглэгдэхүүн
1	Ангийг 3 багт хувааж, сэтгэцийн эрүүл мэндийн тухай видео үзүүлнэ	Сурагчид видеог үзэж тэмдэглэл хөтөлнө	5	Ангид	Видео проектор, DVD кино
2	Кино үзүүлсний дараа дээрх сэдвийг өгнө	Сурагчид дээрх сэдвийг уншиж, киноноос ойлгосон мэдээллээ баталгаажуулна	5		Нэмэлт мэдээлэл

3	Багш кино, бичвэрийг судалсны дараа гэр бүлийн таарамжгүй байдал (I), үе тэнгийнхний дарамт (II), хөгжлийн бэрхшээл (III)-ээс үүдэн ганцаардал, гутралд автаж, цахим тоглоомд донтсон хүүхдийн гадаад дүр төрх (А), харилцааны хэв шинж (Б), сэтгэцийн байдал (В)-ыг тодорхойлж бичих даалгавар өгнө.	1-р баг: гэр бүлийн таарамжгүй байдал 2-р баг: үе тэнгийнхний дарамт 3-р баг хөгжлийн бэрхшээлээс болж ганцаардал, гутралд автаж, цахим тоглоомд донтсон хүүхдийн дүр төрхийг тодорхойлж багаараа ярилцаж бичнэ.	10	А3 цаас, Фломастр Сурагч бүрийн дэвтэр
4	Ярих дараалал, хугацааг тодорхойлж өгнө	Багууд дараалан гадаад дүр төрх, харилцааны хэв шинж, сэтгэцийн байдлыг тодорхойлж ярина. (нэг ч бодит хүүхдээр жишээ авахгүй)	15	Том цаасан дээр бичсэн бичвэрүүд
5	Багш нэгтгэн дүгнэх бөгөөд хэн нэгэн бодит хүүхэдтэй огт холбохгүй. СНА-аас цахим тоглоомд донтож, хичээлээ тасалдаг, сурлагаар хоцорсон хүүхдийн тоон судалгааг нэргүйгээр, анги, нас, хүйсээр авах даалгавар өгнө.	Хүүхдүүд СНА-аас судалгаа авах, РС тоглоомын хор хөнөөл, түүнээс ангижрах арга замын талаар илүү судалж, мэдээлэл олж ирэх даалгавар авна.	5	СНА-ны судалгаа

Үнэлгээ:

Үнэлэгдэх мэдлэг, чадвар:

- Багшийн үзүүлсэн видео болон нэмэлт материалыг тусган хүлээж авах байдал, анхаарлын төвлөрөл, бусдыг хүндэтгэх чадвар
- Өгөгдсөн нөхцөлийг ойлгох, хийсвэр дүр бүтээх, түүнийхээ онцлог шинжийг тодорхойлж, ярих, бичих чадвар
- Багийн ажилд оруулж байгаа тус нэмэр
- Өөрийнхөө санаа бодол, багийн байр суурийг үгээр илэрхийлэх чадвар

Үнэлэх арга хэрэгсэл:

Багш нь тухайн сурагчийн багийн оролцоо, бичвэр, илтгэх байдал, бусад сурагчдын өгч байгаа үнэлгээ, дүгнэлт, өөрийн ажиглалтыг үндэслэн амаар үнэлнэ.

Үйл ажиллагаа-2 “Цахим донтолт гэж юу юу вэ? Ямар хор хөнөөлтэй вэ?”

Зорилт: Ганцаардал, гутралд автаж, цахим тоглоомд донтсон сурагчийн дүр төрх (А), харилцааны хэв шинж (Б), сэтгэцийн байдал (В)-ыг тодорхойлсны үндсэн дээр түүний давуу тал, авьяасыг нээх, дэмжих замаар цахим тоглоомоос хөндийрүүлэх арга замыг тодорхойлж, төлөвлөгөө, зөвлөмж боловсруулахад чиглэнэ.

Агуулга:

Суралцахуйн зорилт	№	Судлагдахуун	Ур чадвар	Эзэмшихүйн үйл ажиллагаа
Бусад хүмүүс, хат олон, нийгэмтэй зохистой харилцах	2	Цахим орчны сөрөг нөлөө: Оюун ухаан, бие бялдар, сэтгэцэд үзүүлэх нөлөө Донтолтоос ангижрах арга зам, үе тэнгийнхний нөлөө	Цуглуулсан мэдээллийг нэгтгэн дүгнэх, ярилцах; Мэдээллийн дагуу үйл ажиллагааны төлөвлөгөө, зөвлөмж боловсруулах; Төлөвлөгөө, зөвлөмжөө түгээх хэлбэр, арга замыг тодорхойлох;	РС-г тогтмол тоглодог хүүхдүүдийн талаар харилцан ярилцах; Донтох хэлбэрийн талаар хамтран ярилцаж, багштай хамтран санал, зөвлөмж бэлтгэх; Тэр хүүхдүүдийн бусдаас давуу тал, авьяас, чөлөөт цагийн талаар ярилцаж, хөгжүүлэх хамтарсан төлөвлөгөө гаргах;

Агуулгад нэмэлт мэдээлэл:

“Цахим орны сөрөг нөлөөний тухай”

Үе тэнгийнхэн болон хүүхэд, насанд хүрэгчдийн дунд тохиолддог ёс суртахууны зөрчил, дарамт хүчирхийллийн нэн хурц хэлбэр нь хэвлэл, мэдээлэл, цахим орчин дахь зүй бус харилцаа болжээ. Энэхүү зүй бус харилцаанаас өсвөр үеийнхэнд үзүүлдэг сөрөг нөлөөллийн хамгийн түгээмэл, хүнд хохирол учруулдаг нь цахим гадуурхал юм.

Манай улс болон гадаад оронд хийсэн судалгаануудад үндэслэн хэвлэл, мэдээлэл, цахим орчин дахь гадуурхал, дарамтын нөлөөг тус хичээлийн агуулгад нийцүүлэн дараах байдлаар томъёолж байна. Үүнд:

Хүүхдийн оюуны хөгжилд хэвлэл, мэдээллийн сөрөг агуулга, цахим гадуурхлын нөлөө

Програмчлагдсан, техникийн явцуу хэл бүхий цахим орчинд байгаа хүүхдийн сэтгэхүй өнгөлөг, уялдаагүй дүрс, агуулгад автсанаар бодит байдлыг оюунаар дүгнэх чадваргүй болж, бодит амьдралыг цахим хуудас солих, лайк дарах, пост илгээхтэй адилтган үзэх болдог. Эдгээр сөрөг нөлөөний улмаас сурагчийн сэтгэхүйн бие даасан чанар алдагдаж, цахим орчинд бусдыг гадуурхах, дарамтлах сэдэлд хөтлөгдөн өөрөө гадуурхал, дарамтад өртөх нөхцөл бүрддэг.

Хүүхдийн бие бялдрын хөгжилд хэвлэл, мэдээллийн сөрөг агуулга, цахим гадуурхлын нөлөө

Бичил радио долгионы байнгын нөлөөнд байгаа сурагчийн биеийн жин нэмэгдэж, хараа, сонсгол муудан дархлаа суларч, эр бэлгийн эсийн тоо цөөрч, зүрхний үйл ажиллагаа тогтворгүйжих бөгөөд цусны эргэлт удаашран даралт ихэсдэг. Эдгээр сөрөг нөлөөний улмаас хүүхдийн бие бялдрын дархлаа, дасан зохицох чадвар алдагдаж, цахим орчинд бусдыг гадуурхах, дарамтлах дадалтай болж, өөрөө гадуурхал, дарамтад өртөмтгий болдог.

Сурагчийн сэтгэц, нийгэмшихүйн хөгжилд хэвлэл, мэдээллийн сөрөг агуулга, цахим гадуурхлын нөлөө

Интернет, фэйсбүүкээр тархдаг сөрөг агуулга хүүхдийг харгис, аймхай, ичих мэдрэмжгүй, ууртай, залхуу болгон бэлгийн амьдралд эрт оруулж, ёс суртахуун, гоо сайхан, хүйсийн мэдрэмжийг будлиантуулан хүнлэг сэтгэлийн талаар буруу ойлголттой болгодог. Эдгээр сөрөг нөлөөний улмаас сурагчийн сэтгэцийн тэнцвэрт

байдал алдагдаж, цахим орчинд бусдыг гадуурхах, дарамтлах зуршилд автагдан өөрөө гадуурхал, дарамтын золиос болдог.

Ийнхүү сэтгэхүйн бие даасан чанаргүй, биеийн дасан зохицох чадваргүй, сэтгэцийн тэнцвэрт байдлаа алдсан хүүхдийн амьдралд бусдаас холдож ганцаардах, өөрөөсөө хүнийсэх, улмаар амиа хорлох шинж тэмдгүүд бий болдог.

Арга зүй, орчин хэрэглэгдэхүүн:

Алхам	Багшийн үйл ажиллагаа	Сурагчийн үйл ажиллагаа	Хугацаа /минут/	Орчин	Хэрэглэгдэхүүн
1	Гэрийн даалгавар шалгаж, багуудын ажлыг сонсоно.	Багууд СНА-аас авсан цахим тоглоомд донтож, хичээлээ тасалдаг, сурлагаар хоцорсон зэрэг сурагчийн тоон судалгааг нэргүйгээр, анги, нас, хүйсээр гаргасан судалгааг танилцуулна.	10	Ангидаа	Судалгаа
2	Оюун ухаан, бие бялдар, сэтгэцэд үзүүлэх нөлөөний талаарх мэдээллийг сурагчдад өгнө. Донтолтоос ангижрах арга зам, үе тэнгийнхний нөлөө чухал гэдгийг хэлж, ямар арга зам байгаа талаар санал боловсруулах даалгавар өгнө.	Сурагчид нэмэлт мэдээллийг уншиж, түүн дээр гэрийн даалгаварт цуглуулсан мэдээллээ нэмж, донтолтоос гаргах арга замыг тодорхойлж, саналаа нэгтгэн ярихад бэлтгэнэ.	10		LCD
3	Багууд бусад багийн саналыг сонсож, өөрсдийн саналаа нэмэрлэж, нэгтгэх аргачлал, дараалал, хугацааг зохион байгуулна.	Багууд арга замын талаарх саналаа ярьж тайлбарлана. Бусдыг сонсож тэмдэглэнэ.	10		LCD, А3 цаас
4	Багш сурагчдаас гаргасан саналд дүгнэлт хийж, урьдчилан төлөвлөсний дагуу авьяасыг нь хөгжүүлэх тухай арга зүйг голчлон дэмжиж, хөгжүүлнэ.	РС-д донтсон сурагчийг авьяасаар нь дамжуулж нийгэмшүүлэх гэсэн арга зүйд төвлөрөн түүнийг улам нарийвчлан төлөвлөгөө, зөвлөмж боловсруулна.	5		А3 цаас
5	Багш СНА-г хичээлийн төгсгөл хэсэгт урьж оролцуулсан байна. түүнтэй хамтран сурагчдын боловсруулсан төлөвлөгөө, зөвлөмжийг сайжруулах ажил хийж гүйцэтгэнэ. Сурагчдын гол санааг хэвээр үлдээнэ.	Сурагчид СНА-аас авсан судалгаанд түшиглэн боловсруулсан төлөвлөгөөгөө, зөвлөмжөө СНА болон багшид танилцуулж, улам боловсронгуй болгоно.	5		

Үнэлгээ:

Үнэлэгдэх мэдлэг, чадвар:

- Гэрийн даалгаврыг биелүүлэхэд оролцсон байдал
- Бусад сурагчийн саналд өгч байгаа үнэлгээ дүгнэлтийн бодитой, нийцтэй, үндэслэгээтэй байдал
- Багийн болон ангийн ажилд оруулж нэмэрлэж байгаа шинэ санаа, түүний бодитой, үндэстэй байдал

Асуудал буюу цахимд донтсон хүүхдэд хандаж байгаа зан суртахууны шинж байдал

Үнэлэх, арга хэрэгсэл:

Багш нь тухайн сурагчийн багийн оролцоо, илтгэх байдал, бусад сурагчдаас түүнд

өгч байгаа үнэлгээ, дүгнэлт, зан суртахууны шинж байдал, өөрийн ажиглалтыг үндэслэн амаар үнэлнэ.

Үйл ажиллагаа-3. “Цахим донтолтоос хүүхдийг хэрхэн ангижруулах вэ?”

Зорилт: Цахим тоглоомд донтсон хүүхдийг сургуулийн урлагийн дугуйлан, спортын секц, сайн дурын клубт хамруулахад багш, СНА, анги хамт олноороо дэмжлэг үзүүлэх үйл ажиллагааг хамтран зохион байгуулж, үр дүнг тооцоход чиглэнэ.

Агуулга:

Суралцахуйн зорилт	№	Судлагдахуун	Ур чадвар	Эзэмшихүйн үйл ажиллагаа
Бусад хүмүүс, хат олон, нийгэмтэй зохистой харилцах	3	Сөрөг нөлөөнөөс ангижрах арга зам: Авьяас чадвараа хөгжүүлэх нь Бусдад нөлөөлөх нь	Багш нарт болон бусад ангиудад танилцуулах; Бусад сурагчдад туслах уриалга гаргах, зөвлөмжөө түгээх; Үйл ажиллагааныхаа үр дүнг тооцож сурах;	Уулзалт, зөвлөгөөн зохион байгуулах; РС тоглодог хүүхдүүдийг клуб, дугуйлан, секцэд хамруулах ажлыг багш нартай хамтран хийх; Бусад ангийн хүүхдүүд, эцэг, эхчүүдэд зориулан багш, СНА-тай хамтран санал, зөвлөмж гаргах.

Агуулгад нэмэлт мэдээлэл:

“Хүүхдийн авьяасыг хөгжүүлэх замаар буруу дадал зуршлаас ангижруулах тухай”

Технологийн үсрэнгүй хөгжлөөс шалтгаалан мэдээллийн хурд ихэсч, хүн төрөлхтөн хийгээд тухайн бодгалийн тулгамдсан асуудалд нийтлэг байдал улам ихээр илрэх болжээ. Үүнээс үүдэн хувь хүний бие даасан чанар, бусдаас хараат бус бүхэллэг байдал бүдгэрч, энэ хэрээр бие хүмүүсийн хоорондын ялгаатай байдал багассаар байна.

Улмаар тухайн бодгалийн эрхэм чанар, нэгэн биеийн хөгжил нь олон төрлийн хүчин зүйлийн улмаас саатаж эхэлдэг.

Гэтэл хүний тусгаар эрхэм чанар, сурагчийн хөгжил гэдэг нь оюун санаа, бие бялдар, сэтгэц нийгэмшихүйд гарч буй бусдаас ялгагдах шинж ба ахиц, дэвшлээр тодорхойлогддог билээ. Орчин үеийн нийгэмд хүүхдийн хөгжлийг сааруулах, түүнийг буруу тийш хөтлөх хандлага бүхий олон төрлийн үзэгдэл, технологи, дадал зуршил нийгэмд шинээр бий болсоор байгаагийн нэг нь цахим харилцаа, тухайлан цахим тоглоом юм. РС тоглоомд донтох нь хүүхдийн хөгжилд ямар хор хөнөөлтэйг өмнөх хичээллүүдээр авч үзсэн.

Оюун ухаан, бие эрхтэн, сэтгэцэд цахим тоглоомын үзүүлж байгаа сөрөг нөлөөг бууруулах, түүнээс ангижрах, угаасаа тоглохгүй байх олон төрлийн арга зам байгаагаас хамгийн оновчтой, өндөр үр дүнтэй нь хүүхэд бүрд заяагдмал байгаа бусдаас ялгарах шинж, давуу чанар болох авьяасыг хөгжүүлэх, дуртай зүйлээрээ хичээллэх нөхцөлийг нь бүрдүүлж өгөх явдал юм.

Сурагчийг эрчимтэй, тасралтгүй, хүнлэг хандлагаар хөгжүүлэх үндсэн нөхцөл бол сургах явдал байдаг. Авьяас гэдэг нь аливаа утга санаа, юмс, үзэгдэлд мэдрэмтгий хандаж, мөн чанарыг нь өөрийнхөөрөө гүнзгий тусган хүлээж авах, түүнийг бодит байдалд шилжүүлж, өөрийгөө өөрөө хувирган өөрчлөх бүтээлч чадвар юм.

Түүнчлэн авьяас билэг нь сурагчийг өөрийгөө нээн харуулах, бүтээн бий болгох сэдэл тэмүүлэлд хөтөлж, бусадтай нийгэмшин амьдрах гол түлхэц, хувь хүний амжилтын үндэс болж чаддаг. Нөгөөтээгүүр, сурагчийн авьяасыг нээж,

хөгжүүлээгүйгээс хэрэглээгүй их хэмжээний дотоод түлхэц сэтгэцэд нь бий болж, мэргэжил, нийгэмд эзлэх байр сууриа зөв тодорхойлоход нь саад болох буюу амьдралын буруу дадал хэвшилд хөтлөх гол шалтгаан болдог.

Энэ арга замыг хэрэгжүүлэх хамгийн боломжтой хүмүүс бол гэр бүл, багш төдийгүй, үе тэнгийнхэн найз нөхөд нь билээ.

Арга зүй, орчин хэрэглэгдэхүүн:

Алхам	Багшийн үйл ажиллагаа	Сурагчийн үйл ажиллагаа	Хугацаа /минут/	Орчин	Хэрэглэгдэхүүн
1	Параллель болон доод анги удирдсан багш нар, дугуйлан, секцийн удирдагч багш нарыг 3 дугаар цагийн завсарлагаанаар багш хөгжлийн танхимд урьж цуглуулсан байна.	Сурагчид 3 багаараа РС тоглоомд донтох шалтгаан, түүнээс авьяасаа хөгжүүлэх замаар гарах арга зам, үүнд ангийн багш, дугуйлан, секцийн удирдагч багш нар хэрхэн дэмжлэг үзүүлж болох тухай төлөвлөгөө, зөвлөмжөө танилцуулна.	15	Багш хөгжлийн танхим	А3 цаас, бэлтгэсэн төлөвлөгөө
2	Багш, СНА хүүхдүүдийн санал, төлөвлөгөөнд дэмжлэг үзүүлэхийг багш нарт уриалж, сургуулийн захиргаанд уламжилна.	Сурагчид төлөвлөгөө, зөвлөмжөө сургуулийн захиргаа, ЗАН-үүдэд хүлээлгэж өгнө. Дугуйлан, секцэд хамрагдах боломжийг тодруулан тэмдэглэж авна.	5		Санал, төлөвлөгөө бичиж, гарын үсгүүдээ зурсан бичвэр
3	Ангийн багш үдээс хойш болон тухайн ангийн Иргэний боловсролын цагт оролцож, санал, төлөвлөгөөгөө танилцуулах боломжийг бүрдүүлнэ.	Багууд параллель болон доод ангийн тооноос шалтгаалан 3 багаараа эсвэл, 1 багш тухайн ангид орж төлөвлөгөө, зөвлөмжөө танилцуулна. Дугуйлан, секцэд хамрагдах боломжийг хүүхдүүдэд танилцуулна. Бичвэрээ хүлээлгэж өгнө.	15	Бусад ангиуд	Санал, төлөвлөгөө бичсэн бичвэр
4	Багш СНА болон сургалтын менежертэй зөвшилцөж, сургуулийн хананд санал, зөвлөмжийг байршуулах боломжийг бүрдүүлнэ.	Сурагчид өөрсдийн боловсруулсан төлөвлөгөө, зөвлөмжийг үзэмжтэйгээр хэвлэн сургуулийн хананд байрлуулна.	тогтмол	Сургуулийн коридор болон бусад хэсэг	Үзэмжтэйгээр хэвлэсэн, санал зөвлөмж
5	Багш СНА, бусад ангийн багш, дугуйлан, секц удирддаг багш нарт сурагчдын санал зөвлөмжийн үр дүнг судалж, нээн сурагчийг дугуйлан, секцэд хамруулсан, РС тоглохоо хязгаарлаж байгаа эсэх талаар хариу мэдэгдэхийг албан ёсоор хүссэн байна.	Сурагч өөрсдийн хийсэн ажлын үр дүн буюу багш нарын мэдээлэлтэй танилцаж, цаашид агуулга, арга зүйг боловсронгуй болгож, хүрээг нь тэлэх талаар ярилцаж эхэлнэ.	Дараа-гийн цагууд	Ангидаа	

Үнэлгээ:

Үнэлэгдэх мэдлэг, чадвар:

- Зохион байгуулах чадвар, түүнд оруулж байгаа хувь нэмэр
- Багш нар болон бусад ангийн сурагчдад хандах, тэднийг хүндэтгэх хандлага
- Цахимд донтсон сурагчдыг нэрлэхгүй, онцгойлохгүй байх, тэдний авьяас чадварыг нээх, дугуйланд хамруулахын төлөө сэтгэл, санаагаа зориулж байгаа байдал
- Өөрсдийн хийж байгаа ажилдаа итгэн үнэмших, ач холбогдол өгч, үр дүнг нь хүлээж байгаа байдал

Үнэлэх, арга хэрэгсэл:

Багш нь тухайн сурагчийн бодитой хийж гүйцэтгэсэн ажил, бусад багш, сурагчдаас түүнд өгч байгаа үнэлгээ, дүгнэлт, зан суртахууны шинж байдал, өөрийн ажиглалтыг үндэслэн амаар үнэлнэ.

7.3 АМЬДРАХ ЧАДВАРТ СУРАЛЦАХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

7.3.A. СУУРЬ БОЛОВСРОЛЫН АМЬДРАХ ЧАДВАРТ СУРАЛЦАХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ЦАГИЙН ТХБ-Д ОРУУЛАХ ХУВЬ НЭМЭР

Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаагаар сурагч нь “Амьдралын бодит асуудлыг олж, шийдвэрлэх явцдаа судлан шинжлэх арга барилд суралцаж, бусадтай харилцаа холбоо тогтоон хамтран ажиллаж, өөрийн амьдрах арга ухаан, суралцах арга барилаа эргэцүүлэн бодож, улам сайжруулан түүнийгээ хэрэгжүүлэх замаар суралцах хүсэл эрмэлзэлтэй амьдрах чадвартай иргэн болж төлөвших зорилготой” гэж хөтөлбөрт тусгажээ. Эдгээр нь тогтвортой байдлын цогц чадамжтай бүрэн нийцэж байгаа бөгөөд, тус үйл ажиллагааны цагийг амжилттай хэрэгжүүлснээр дэлхийн нийтийн тогтвортой хөгжлийн агуулга, үзэл санаа, зорилтыг хэрэгжүүлэхэд тодорхой хувь нэмэр оруулах ач холбогдолтой байна.

“Сургалтыг дэмжих үйл ажиллагааг аль ч хичээл, судлагдахууныг зохион байгуулж байгаа багш удирдаж болно.” гэж заасан нь нийт багш нарт энэхүү үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх мэдлэг, ур чадварт суралцах хэрэгцээ үүсгэж байна.

Агуулгын интеграцыг тодорхойлсон байдал

Суурь боловсролын түвшинд амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа нь үндсэн гурван сэдэв, агуулгын хүрээнд /сурагчийн хэрэгцээ сонирхолд нийцсэн сэдэв, сургууль орон нутаг, улс орны онцлог хэрэгцээнд тохирсон сэдэв, нийтлэг сэдэв/ сурагчдыг судлан шинжлэх арга барилд суралцаж, тодорхой чадварыг эзэмшихээр хөтөлбөрт тусгасан.

- Асуудлыг олох тодорхойлох төлөвлөх
- Мэдээлэл цуглуулах
- Мэдээлэл боловсруулах, үнэлэх
- Үр дүнг тайлагнах хэлэлцэх

Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагааны хөтөлбөрт санал болгосон 3 агуулгын хүрээнд бид хэрэгжүүлж болох үйл ажиллагаануудыг зорилт байдлаар томъёолоход нийт 17 зорилт бүхий үйл ажиллагааны чиглэл тодорхойлогдсон. Түүнийг ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдэвтэй хэрхэн холбогдож байгааг шинжлэв. Энэхүү шинжилгээг хийхдээ ангийн түвшнээр бус суурь боловсролын түвшнээр нь авч үзсэн. Учир нь амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаагаар ямар үйл зорилтын хүрээнд, ямар үйл ажиллагаа хэрэгжүүлэх нь тухайн анги, сургууль орон нутгийн хэрэгцээ, онцлогт тулгуурлан тодорхойлогдох тул багш, суралцагчид энэхүү онцлогт тохируулан аль зорилтыг хэрэгжүүлэхээ сонгох боломжтой гэж үзэв.

АЧСҮА ба ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдвийн холбогдсон байдал (тоогоор)

Сургалтын хөтөлбөр	Тогтвортой хөгжлийн зорилт																	Нийт
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	
АЧСҮА	1	1	2	1	1	2	2	1	1		1	1	1		2	1	1	19

Бидний тодорхойлсон 17 зорилт нь ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилттой нийт 19 удаа холбогдсон бөгөөд ТХЗ-ын 10 ба 14 дүгээр зорилтоос бусад зорилттой холбогдож

байгаа ба 3 дугаар зорилт “Эрүүл мэнд сайн сайхан байдал”, 6 дугаар зорилт “Цэвэр ус ба ариун цэвэр”, 7 дугаар зорилт “Боломжийн үнэтэй цэвэр эрчим хүч”, 15 дугаар зорилт “Газар дээрх амьдрал” гэсэн зорилт бүр дээр АЧСҮА-ны 2, 2 зорилт холбогдож байна.

Холбогдсон 19 зорилтыг ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын ай тус бүрд хамаарч буй байдлыг үзэхэд танин мэдэхүйн айд огт холбогдоогүй, нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн айд 42%, зан төлөвийн айд 58% байгаа нь амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа нь суралцагч нь асуудлыг олж тодорхойлон түүнийгээ төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, мэдээлэл цуглуулах дүн шинжилгээ хийж, биечлэн оролцох, үйл ажиллагааг төлөвлөн зохион байгуулахдаа байгууллага хүмүүстэй хамтран ажиллах, үр дүнг тооцон дүн шинжилгээ хийж эргэцүүлэн бодож, сайжруулах замаар амьдрах чадвартай иргэн болж төлөвших боломжтой байна.

АЧСҮА ба ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын айн хамаарал (тоо болон хувиар)

Танин мэдэх		Нийгэмшил, сэтгэл хөдлөл		Зан төлөв		Бүгд
0	0	8	42%	11	58%	19

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцыг тодорхойлсон байдал

АЧСҮА-ны зорилт болон ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэх аргын сонголт (тоогоор)

Тогтвортой хөгжлийн зорилт хэрэгжүүлэх арга зүй			
Бодит үйл ажиллагаанд оролцох аргууд	Шинжилгээ, судалгаа хийх аргууд	Бүтээлч шүүмжлэлтэй сэтгэхүй ба сэтгэлгээ шаардсан аргууд	Алсын хараатай болох аргууд
16	9	8	6
Энэ арга зүйн хүрээнд тэмдэглэлт өдрүүдийг тэмдэглэн өнгөрүүлэх, аян зохион байгуулах үйл ажиллагаанд оролцох хамрагдах төлөвлөхтэй холбоотой.	Үйл ажиллагаа бүхэнд оролцохдоо заавал тооцоо судалгаа гаргах, турших судалгаа хийх шинжлэн судлахтай холбоотой.	Үйл ажиллагаанд оролцохдоо эсээ бичих, аялал хийх, хэлбэр, илүү ашиглахаар төлөвлөсөн.	Суралцагч өөрийн ирээдүйн зорилгоо тодорхойлох, төлөвлөгөө боловсруулах үйл ажиллагаатай холбоотой.

ТХЗ-д хүрэх арга зүй нь дангаараа бус хосолсон байдлаар хэрэглэгдэх нь түгээмэл байна. Дээрх аргуудаас “бодит үйл ажиллагаанд оролцох” арга зүй нь хамгийн их сонгогдсоноор мэдлэгээ чадвар болгох амьдрах ухааны үйл ажиллагааны онцлогтой холбогдож байна. Мөн сурагчид судлан шинжлэх арга барилд суралцах хүрээнд тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамж /6/ урьдчилан тооцоолох цогц чадамж /6/ хамтран ажиллах цогц чадамж, /11/шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадамж /8/ асуудлыг урьдчилан тооцоолж,тогтолцоогоор нь харах, бусадтай хамтран асуудлыг эргэцүүлэн бодож, өөрийн үзэл бодлоо илэрхийлэх чадвараа цогц байдлаар хэрэгжүүлснээр ТХЗ-д хувь нэмрээ оруулах ач холбогдолтой байна гэж үзлээ.

Хүснэгт 7.12. Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интегарац (Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа)

		Анги		ТХ35			Арга зүй			Цогц чадамж	
		69	11	12	Үндэслэл, тайлбар			Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар/суралцахуйн удирдамж, сурах бичиг, бусад/ өмнөх 3 өнгийн 4 арга зүйг хэвлэсэн арга зүйг харгалзуулан бичнэ.			Үндэслэл, тайлбар

69. 3.2. Эрүүл мэндэд тулгамдсан асуудлыг тодорхойлох, урьдчилан сэргийлэхэд суралцах	✓	□	□	□	✓	Сурагч өөрийнхөө эрүүл мэндийн талаар эргэцүүлэн, тулгамдаж буй асуудлаа тодорхойлог, эрүүл мэндийг дэмжих гол стратеги, эрүүл амьдралын зан үйл зэргийг судлах үүний дотор сэтгэцийн эрүүл мэндийн асуудлыг авч үзэн сэтгэцийн эрүүл мэндээс урьдчилан сэргийлэх чадварт суралцана.	Сурагч эрүүл амьдралын гол стратегийг хүрээнд: Сэтгэцийн эрүүл мэнд гэж юу вэ? судалгаа, Сэтгэл хөдлөл ба зан үйл * сэдэвт эсвэ бичиж хэлэлцүүлэг хийх, эрүүл амьдралын зан үйл / сэтгэл зүйн хандлага / сургалт зөвлөгөөнд хамрагдах өндөр насалж буй ахмад настантай "эрүүл амьдралын зан үйл- хандлага " уулзалт хийх	6- Эсвэ бичиж хэлэлцүүлэг хийснээр сайн сайхан амьдралын тухай өөрийн үнэлэмж ойлголт үйл хөдлөлөө эргэцүүлэн шүүмжлэлт сэтгэлтэний цогц чадамжаа хөгжүүлнэ 5-мэргэжлийн эмч өндөр настай ахмадуудтай уулзалт, сэтгэл зүйн амар амгалан байх эрүүл мэндийн сургалт зөвлөгөөнд хамрагдсанаар өөрийнхөө болон бүсэд хүмүүсийн төлөө хийх чадах зүйлээ төлөвд хамтран ажиллах цогц чадамжаа нэмэгдүүлнэ. 2- Найз нөхдөө эрсдэлтээс хамгаалах ирээдүйд зориулсан өөрийн үзэл бодлыг бий болгож урьдчилан тооцоолох цогц чадамжаа нэмэгдүүлнэ.
69. 1.2. Ажил мэргэжлийн үнэ цэн онцлог хийж бүтээхийн гайхамшиг, үр дүнг хэлэлцэх, үнэлж дүгнэх	✓	□	□	□	✓	Сурагч боловсролын чанараас амьдралын чанар хамаардаг гэдгийг ойлгож, хүмүүсийн эрхэлж буй ажил мэргэжлийн үнэ цэн, онцлог, болон түүнд шаардагдах үр чадварыг 21-р зууны суурь чадвартай холбож хэлэлцэх, өөрийнхөө мэргэжлээ сонгохдоо 21-р зууны суурь чадварыг харгалзан үзэх мэдлэг чадварт суралцана.	Сурагч ажил мэргэжлийн үнэ цэн хийж бүтээхийн гайхамшиг нь чанартай боловсрол гэдэг ойлголтыг авахад эцэг эхийн зөвлөлтэй хамтран эцэг эх төсөгчидтэй уулзалт хийх, төрийн ба төрийн бус байгууллагатай хамтран Мэргэжил сурталчлах, танилцах аялал, уулзалт хийх	2- Ажил мэргэжлийн үнэ цэн нь чанартай боловсрол гэсэн сургагчид өөрийн итгэл үнэмшил төрүүлж ирээдүйн мэргэжлээ сонгох урьдчилан тооцоолох цогц чадамж. 5- Мэргэжил сурталчлах ажил зохион байгуулж бусдаас суралцаж хамтран ажиллах цогц чадамжаа хөгжүүлнэ.
69. 2.5 Орон нутгийн хүмүүс, байгууллагатай хамтран ажиллах	✓	□	□	□	✓	Орон нутгийн хүмүүсийн жөндөрийн эрх тэгш байдлын талаар мэдээлэл цуглуулж нэгтгэн дүгнэх, тэдний эрх, тэгш байдлыг сайжруулахад орон нутгийн хүмүүс байгууллагатай хамтран ажиллах, шийдвэр гаргах хүмүүст санал хүргүүлэх зэргээр жөндөрийн тэгш байдлыг хангахад өөрийн оролцоог нэмэгдүүлнэ.	Сурагч эрэгтэй, эмэгтэй хүний ажилд нэг өдрийн турш ажил үүргээ солж ажиллаж үзэх Орон нутгийн түмэнд ажил хөдөлмөр эрхэлж буй хүмүүсийг жөндөрийн талаас нь судлах жөндөрийн тэгш бус байдлын талаар өөрийн үзэл бодлоо баримт нотолгоотой илэрхийлэх, тэгш бус байдлыг бууруулах талаар орон нутгийн шийдвэр гаргах байгууллагатай хамтран ажиллах	5-Сурагчлагч эрэгтэй эмэгтэй хүний ажил үүргээ солж нэг өдрийн туршид ажиллаж, үйл ажиллагаанд оролцооноор бүсдэн хэрэгцээ шаардлага үзэл бодол үйл хөдлөлийг ойлгон хамтран ажиллах цогц чадамж, 6-өөрийн үзэл бодлоо баримт нотолгоотой илэрхийлэх үйл ажиллагаанд оролцооноор өөрийн үнэлэмж ойлголт үйл хөдлөлөө эргэцүүлэн бодож, шүүмжлэлт сэтгэлтэний цогц чадамжаа хөгжүүлнэ.
69. 3.5. Байгаль орчинд ээлтэй хэрэглээнд суралцах	✓	□	□	□	✓	Сурагч өөрийн усны хэрэглээний үл мөрийг багасгаж усны зохистой хэрэглээг өдөр тутмын амьдралдаа хэвшүүлснээр байгаль орчинд ээлтэй хэрэглээнд суралцах чадвараа нэмэгдүүлнэ.	Сурагчлагч өөрийн өдөр тутмын усны хэрэглээний үл мөрийг тооцож, зохистой хэрэглээний тухай эргэцүүлэн учир шалтгааныг ойлгож харууцлагаа мэдэрч /өөрийн усны хэрэглээгээрээ бусдад үлгэрлэх зөвлөгөө өгөх / 3-р сарын 22-ны дэлхийн усны өдөр /	Сурагчлагч өөрийн усны хэрэглээний үл мөрийг тооцож асуудлыг ойлгооноор усны хомсдол ба зохистой хэрэглээний тухай асуудал шийдвэрлэх яриа хэлэлцээрт өөрийн гэсэн байр суурьтай оролцож шүүмжлэлт сэтгэлтэний цогц чадамжаа хөгжүүлнэ.
69. 2.2. Сургуулийн эрүүл, аюулгүй орчин бүрдүүлэхэд хувь нэмрээ оруулах	✓	□	□	□	✓	Сурагч өрх гэрийнхээ усны чанар ба сургуулийнхаа усны эрүүл ахуй, ариун цэврийн байгууламжийн хүрэлцээ / 1 хүүхдэд ногдох суултуур, гадна 00 стандарт / хангаж, өрх гэрийнхээ усны чанарт хяналт үнэлгээ дүгнэлт гаргаж хэлэлцүүлэг хийх / 11 сарын 19 дэлхийн 00-н өдөр /	Сурагч өөрийн сургуулийн ариун цэврийн байгууламжийн хүрэлцээ / 1 хүүхдэд ногдох суултуур, гадна 00 стандарт / хангаж, өрх гэрийнхээ усны чанарт хяналт үнэлгээ дүгнэлт гаргаж хэлэлцүүлэг хийх / 11 сарын 19 дэлхийн 00-н өдөр /	1-Сургуулийн ариун цэврийн байгууламжид үнэлгээ хийж хэлэлцүүлэг өрнүүлснээр сургуулийн эрүүл ахуй орчин бүрдүүлэх асуудлыг тогтоцоогоор нь харах цогц чадамжаа хөгжүүлнэ. 2- Өрх гэрийнхээ усны чанарт үнэлгээ хийж, өөрийн үзэл бодлыг бий болгож, урьдчилан тооцоолох цогц чадамжаа хөгжүүлнэ.
69. 3.6. Шинжлэх ухаан, технологийн хөгжил, үр дүнг үнэлж дүгнэх, ашиглаж сурах	✓	□	□	□	✓	Сурагч эрчим хүчний өөрийн хэрэглээ болон сургуулийн эрчим хүчний хэрэглээ, найдвартай үйл ажиллагаанд үнэлгээ хийж, энэ талаарх шинжлэх ухаан, технологийн хөгжил, дэвшилийн талаар судлах, таниулах, ашиглаж сурах чадвартай болно.	Сурагчлагч өрх гэр болон өөрийн сургуулийн эрчим хүчний найдвартай / ажилгааны аюулгүй байдал / үйл ажиллагаа, судалж, санал боловсруулах, эрчим хүчийг хэмнэх шинжлэх ухаан технологийн хөгжлийг танилцуулах компанит ажил зохион байгуулах	5- Эрчим хүчний ирээдүйн аюулгүй байдлыг хангах хэрэглээг хэмнэх компанит ажил зохион байгуулснаар хамтран ажиллах цогц чадамж үүснэ. 1- Эрчим хүчний үйлдвэрлэл нь хэрэгцээтэй холбоотойг шинжлэх ухаан технологийн дэвшилийг танилцуулснаар аливаа зүйлийн харилцан хамаарлыг таньж мэдэх тогтоцоот сэтгэлтэний цогц чадамжаа хөгжүүлнэ.

69, 3.6. Шинжлэх ухаан, технологийн хөгжил, үр дүнг үнэлж дүгнэх, ашиглаж сурах	✓	TX307.3Y1	TX307.C01	Сурагч өөрийн эрчим хүчний хэрэглээний талаарх өмнөх ойлголтоо, шинжлэх ухаан технологийн хөгжилд тулгуурлан задлан шинжилж сэрэгсэдэх эрчим хүчийг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн арга хэмжээ авч ашиглаж сурах чадвартай болно.	✓	Сурагч "Бидний өдөр тутмын хэрэглээ 1 талх, 1 литр цэвэр хэвчнээ эрчим хүч хэрэглэдэг вэ?" гэдэгт судалгаа тооцоо хийх, өөрийн өдөр тутмын амьдал, суралцах явцад ашиглаж буй эрчим хүчний хэрэглээндээ дүн шинжилгээ хийж хэлэлцэх, физикийн хичээлийн мэдлэг, чадвараа ашиглан шинжлэх ухаан технологийн шинэ дэвшил сэрэгсэдэх эрчим хүчний төрлүүдийн онцлог, ач холбогдлыг танилцуулах ажил зохион байгуулах	7-Сэрэгсэдэх эрчим хүчний төрлүүдийг хэрэглэх буй /нар салхи /технологийн хөгжлийг танилцуулснаар өөрийн эрчим хүчний үнэлэмж ойлголт үйл хөдлөлөө эргэлтүүлж бодож хамтран ажиллах цогц чадамжаа сайжруула.2- Мөн сэрэгсэдэх эрчим хүчний төрлөөс оногтойг сонгохсоор ирээдүй өөрийн үзэл бодлыг бий болгох урьдчилан тооцоолох цогц чадамжаа хөгжүүлнэ.
69, 1.2. Ажил мэргэжлийн үнэ цэн онцлог хийж бүтээхийн талыг дүгнэж, үнэлж дүгнэх	✓	TX308.H04	TX308.C01	Сурагч хүний амьдралын сайн сайхан байдлаа нь ажил хөдөлмөртэй холбоотой бөгөөд энэ нь сайн мэргэжлээ зөв сонгох, сэрэгсэдэх эрчим хүчийг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн арга хэмжээ авч ашиглаж сурах чадвартай болно.	✓	Сурагч өөрийн орон нутгийн эдийн засгийг хөгжүүлэхэд орон нутагт тогтвортой байгаа бизнес эрхлэгчдэдтэй хамтран ажиллаж байртай танилцах, өөрийнхөө ирээдүйд эзэмших ажил мэргэжлийн талаар судлах, тань орон нутгийн эдийн засагт ямар хувь нэмэр оруулах талаар хэлэлцүүлэг зохион байгуулах	7-Сурагч өөрийн сонгосон ажил мэргэжлийн тань орон нутгийн эдийн засагт ямар хувь нэмэр оруулах талаар хэлэлцүүлэг зохион байгуулснаар өөрийн үүрэг оролцоог эргэлтүүлж бодож өөрийнхөө тань мэдэх цогц чадамж, 5-тухайн мэргэжлээ эзэмшихийн төлөө байгууллага бизнес эрхлэгчдэдтэй хамтран ажиллаж бусдаас суралцах чадвараа хөгжүүлнэ.
69, 3.4. Мэдээ мэдээлэл, харилцаа холбооны давуу, сул талыг тодорхойлж, зохиистой хэрэглээнд суралцах	✓	TX309.3Y6	TX309.C01	Сурагч харилцаа холбооны давуу ба сул талыг тодорхойлж, өөрийн сургуулийн мэдээлэл, харилцаа технологийн тогтвортой байдлыг хангах, интернет ашиглалтыг сайжруулах зохистой хэрэглээнд суралцахад шийдвэр гаргачтай хамтран ажиллах	□	Сурагч өөрийн сургуулийн интернет ашиглалтын талаар мэдээлэл цуглуулж, "Мэдээлэл харилцааны технологийн бидний амьдралд асуудалар эсэв бичиж хэлэлцүүлэг хийх, сургуулийн тогтвортой дэд бүтэц мэдээлэл технологийн найдвартай ажиллагааны талаар санал гаргах	6-Өөрийн сургуулийн дэд бүтэц, интернет холболт, мэдээлэл технологийн найдвартай ажиллагаанд өөрийн гэсэн байр суурьтай шүүмжлэлтэй хандснаар шүүмжлэлтэй сэтгэлгээний цогц чадамж, 5- өөрийн сургуулийн дэд бүтцийн ашиглалтад санал гаргаж хэлэлцүүлэг хийснээр хамтран ажиллах цогц чадамжаа хөгжүүлнэ.
69, 3.5. Байгаль орчинд ээлтэй хэрэглээнд суралцах	✓	TX311.H05	TX311.C05	Сурагч өөрийн амьдралын хэв маяг нь орон нутгийн экологи, онгон байгаль, хэрэглэн буй орчин нийгэмд нөлөөлж байгаа гэдгийг ухаарч, байгаль орчинд ээлтэй хэрэглээнд суралцана.	✓	Сурагч "Бид бүгдээрээ хот суурин газарт амьдардаг бол илүү тогтвортой байдлыг хангаж чадах болов уу" асуудал дэвшүүлж хэлэлцүүлэг хийх мөн өөрийн орон нутагт хүний хэрэглээ хангасан асуулыг байхад зай талбай, ногоон байгууламж бүхий зуралгал хийж төлөвлөх " Байгалийн зохицол ба учир шалтгаан" үзэсгэлэн гаргаж хэлэлцүүлэн асуудлыг тодорхойлох	Хүний өдөр тутмын амьдралын хэв маяг нь орон нутгийн экологи онгон байгаль нөлөөлж байдаг тул хэрэглэн буй орчинд хувь хүн өөрийн үүрэг хариуцлагаа хэрэгжүүлэхэд байгаль орчинд ээлтэй хэрэглээнд суралцаж түүнийгээ хэрэгжүүлэхийн төлөө бусдадтай хамтран ажиллах цогц чадамжаа хөгжүүлнэ.
69, 2.2. Сургуулийн эрүүл, аюулгүй орчин бүрдүүлэхэд эрчим хүч хэрэглэх хувь нэмрээ оруулах	✓	TX312.H04	TX311.C07	Сурагч өөрийн эрүүл, аюулгүй орчин бүрдүүлэхэд хувь нэмрээ оруулж сургуулиаа хөгжүүлж байгаа дахин боловсруулж ашиглахад санал санаачилга гарган, тогтвортой амьдралын хэв маягийн талаар урьдчилан төсөөлөх чадвараа хөгжүүлнэ.	✓	Дунд ангийн сурагчдын дунд "хот хаягдал хүний эрүүл мэндэд нөлөөлөх нь" эсэв бичлэг хийх, сургуулийн орчин тойронд хот хаягдлын төлөв байдлаа үнэлж хийх, сургууль орчинд хот хаягдлыг хэрхэн ангилж болох талаар хэлэлцүүлэг хийж өөрсдийн хувь нэмрийг оруулан сургуулиас гарах хот хаягдал бууруулах ямар арга зам байгааг судлах	5-Сурагч сургуулийн хот хаягдлыг бууруулахад өөрийн оруулах хувь нэмрийг тодорхойлсноор хамтран ажиллах цогц чадамж, 6-Сургуулийн эрүүл аюулгүй байдал хот хаягдлын хор нөлөөг тодорхойлж төлөв байдлын үнэлгээ хийснээр өөрийн үйл хөдлөлөө эргэлтүүлж бодож шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадамжаа хөгжүүлнэ.

3. Нийтлэг сэдэв	69, 3.5.Байгаль орчинд ээлтэй хэрэглээнд суралцах	✓				Сурагч өөрийн өдөр тутмын хэрэглээ, үйл ажиллагаа нь уур амьсгалд ээлтэй эсэхэд үнэлгээ, дүгнэлт хийх замаар уур амьсгалын өөрчлөлтөд өс зүйтэй ханддаг болох, улмаар байгаль орчинд ялангуяа уур амьсгалын өөрчлөлтөд эерэг хэрэглээг эрхэмлэдэг болоход нөлөөлнө.	✓	✓	Сурагч өөрийн орон нутагт уур амьсгалын өөрчлөлтөд хамгийн их эрсдэл учруулж байгаа бодит тулгуурлан хэлэлцүүлэг зохион байгуулснаар аливаа зүйлийн харилцан хамаарлыг таньж мэдэх тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамгай 6- Байгальд ээлтэй хэрэглээний талаар өөрийн гэсэн байр суурай байж шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадамжаа хөгжүүлнэ.
1. Суралчийн өдөр тутмын хэрэглээ	69, 1.4. Байгалийн зохиол, сонин одон үзэгдэл, эдгээрийн учир шалтгаан, ач холбогдлыг танин мэдэх, хэлэлцэх	✓				Сурагч байгалийн сонин одон үзэгдэл учир шалтгааныг таньж мэдсэнээр хүн байгалиас салангид бус харин байгалийн нэг хэсэг бөгөөд онгон байгалиа сэргээх хүч нь хүн гэдэг үзлээр хүний байгальтай зохицотой харилцах харилцааны талаар асуудал дэвшүүлж хэлэлцэх чадвараа нэмэгдүүлнэ.	✓	□	4-р сарын 22 эх дэлхийн өдөр угтаж өөрийн орон нутгийн өөрчлөлтийг харуулсан "Миний нутгийн байгаль" сэдэвт эрт одоо ирээдүйг харуулсан зургийн үзэсгэлэн гаргах, өөрийн орон нутаг сургуулийн талбайд мод тарих, байгалийн сонин одон гарын учир шалтгааныг таньж мэдэх аялал хийх
2. Сургууль орон нутаг, улс орны тохирсон сэдэв	69.2.6.Орон нутгийн олон талт уламжлал ба соёлоос суралцах	✓				Сурагч өөрийн орон нутгийн иргэдийн байгальтай харилцан зохицож амьдарч ирсэн олон талт уламжлалт соёлыг судлан амьдралын алсын хараатай байх чадварт суралцана.	□	✓	Сурагч 6 сарын 5-ны дэлхийн хүрээлэн буй орны өдрийг угтан орон нутгийн уламжлалт соёл хөгжлийг дэмжсэн байгальд ээлтэй цэцэрлэг, усан сан, зөгийний аж ахуй байгуулах санал санаачилга гаргах "Байгаль дэлхийн өөрчлөлт ба уламжлалт соёл" эсээ бичиж хэлэлцүүлэг хийх
2. Сургууль орон нутаг, улс орны тохирсон сэдэв	69, 2.5.Орон нутгийн хүмүүс, байгууллагатай хамтран ажиллах	✓				Сурагч орон нутгийн түвшинд хүүхдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн талаар аливаа шударга бус үйлдлийн эсрэг дуугарч, энэ талаар шийдвэр гаргахад орон нутгийн иргэд байгууллагатай хамтран ажиллаж хүүхдийн эрхийг хамгаалах чадвараа нэмэгдүүлнэ.	✓	□	Сурагч "Хүүхдийн хөдөлмөр эрхлэлт ба хүүхдийн эрх" сэдвээр эсээ бичиж, хэлэлцүүлэг зохион байгуулж, хүүхдийн эрхийн тулгамдаж буй асуудлаар өөрийн байр суурь, үзэл бодлыг илэрхийлэх замаар шүүмжлэлт, сэтгэлгээний цогц чадамжаа хөгжүүлнэ.
2. Сургууль орон нутаг, улс орны тохирсон сэдэв	69, 2.4.Орон нутгийн түүх, эрхтэй аж ахуй, хөгжил бүтээн байгуулалтад хувь нэмрээ оруулах	✓				Сурагч тогтвортой хөгжлийн төлөөх орон нутгийн түншлэлийг дэмжих замаар өөрийн орон нутгийн түүх, эрхтэй аж ахуй, бүтээн байгуулалтад хувь нэмрээ оруулна.	✓	□	Сурагч өөрийн орон нутгийн иргэд суралцагч нарт ТХЗ-н талаарх олон нийтийн мэдлэг мэдээллийг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн ажлыг сургууль, орон нутгийн төрийн ба төрийн бус байгууллагатай хамтран зохион байгуулах, орон нутгийн тулгамдсан асуудлаар судалгаа хийх, Орон нутгийн хөгжлийн төлөө судалгааны үр дүнд үндэслэн "Бид хамтада чадна" уриан дор зорилготой ажил зохион байгуулах

7.3.Б. ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ТӨЛӨВЛӨЛТ: СЭТГЭЦИЙН ЭРҮҮЛ МЭНД: ГАНЦААРДЛААС УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ АРГА ЗАМУУДАД СУРАЛЦЪЯ.

Сэдэв сонгосон үндэслэл, тайлбар

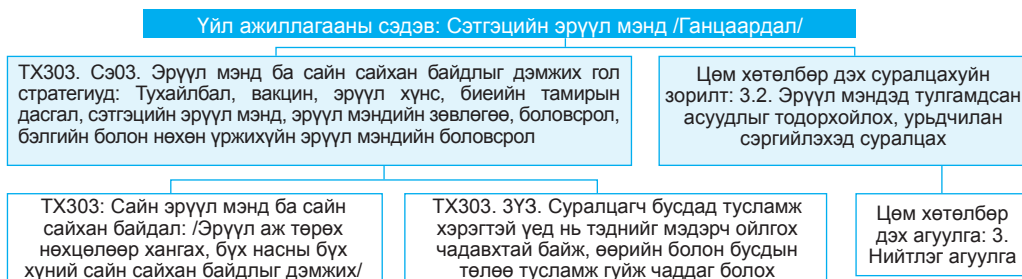
2017 онд “Эко сургууль” үйл ажиллагааг дэмжих зорилгоор Завхан аймагт сургалт зохион байгуулж байхад “Таны хувьд үнэт зүйл тань юу вэ?” гэсэн асуултад оролцогчид эрүүл мэнд, гэр бүл, боловсрол, эцэг эх, ажил хөдөлмөр гэж хариулах явцад 8 дугаар ангийн нэг охин “ОЮУН УХААН” гэж хариулж билээ. Энэ хариултынхаа тайлбарыг “Хүн оюун ухаантай байснаар өнөөдөр өөрийн эргэн тойрны асуудлаа бүрэн шийдэж амьдралаа авч явж чадна.” гэсэн нь өнөөдөр энэхүү үйл ажиллагааг сонгох хэрэгцээ шаардлага бий болсныг харуулж байна. Сэтгэцийн эрүүл мэнд бол маш том ерөнхий агуулга юм. Хүрээлэн байгаа орчин, юмс үзэгдлийг зөв танин мэдэж, зөвөөр ойлгож, зөв үйл ажиллагаанд бүтээлчээр оролцож, нийгэм хамт олны дотор дасан зохицох чадвартай бол сэтгэцийн хувьд эрүүл байна гэж үздэг байна.

Сүүлийн үед хүүхэд залуучуудын дунд их тохиолдож байгаа таргалалтаас айж хоолноос татгалзах, өөрийн бие эрхтнийг голох, өсвөр насны зан үйлийн өөрчлөлтөд дасан зохицож чадахгүйгээсээ болж өөртөө итгэлгүй болох, ялгаварлан гадуурхах явдалд өртсөнөөс болж ганцаардаж байна.

Иймд өнөөдөр багш нар төдийлөн анзаарч байгаагүй, сурагчдын дунд түгээмэл байдаг ганцаардлын тухай Сэтгэцийн эрүүл мэнд – Ганцаардал” гэсэн нэгж үйл ажиллагааг бодит хамтын үйл ажиллагаанд оролцох арга /сургалт, уулзалт, тэмдэглэлт өдөр тэмдэглэх, зураг дээр ажиллах, үйл ажиллагаа төлөвлөх/, бүтээлч шүүмжлэлтэй сэтгэхүй ба сэтгэлгээ шаардсан /эсээ бичих, хэлэлцүүлэг хийх/ арга зүйгээр зохион байгуулахаар төлөвлөлт хийж санал болгож байна.

- *Тогтвортой хөгжлийн зорилго-3:* “Сайн эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдал”
- *ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт:* ТХ303.ЗҮЗ. “Суралцагч бусдад тусламж хэрэгтэй үед нь тэднийг мэдэрч ойлгох чадавхтай байж, өөрийн болон бусдын төлөө тусламж гуйж чаддаг болох”
- *ТХЗБ-ын сэдэв:* ТХ303.Сэ03. “Эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдлыг дэмжих гол стратегиуд: Тухайлбал, вакцин, эрүүл хүнс, биеийн тамирын дасгал, сэтгэцийн эрүүл мэнд, эрүүл мэндийн зөвлөгөө, боловсрол, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн боловсрол (аюулгүй бэлгийн харилцаа болон хүсээгүй жирэмслэлтээс сэргийлэх аргууд)
- *ХГҮА-ны сэдэв:* Эрүүл мэндэд тулгамдсан асуудлыг тодорхойлох урьдчилан сэргийлэх арга замд суралцах

Үйл ажиллагааны сэдэв ба ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, хамаарах сэдэв

Хугацаа: 4-6 цаг /цагийг орон нутаг, сургуулийн түвшинд уян хатан байхаар зохион байгуулах/

Хамрах хүрээ: 7 дугаар анги

Үйл ажиллагааны зорилго: Сурагчдад ТХ-ийн 3 дугаар зорилго (Сайн эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдал)-ын хүрээнд сэтгэцийн эрүүл мэндийн талаар мэдлэг ойлголт өгөх, ганцаардлын тухай өөрийн болон бусдын мэдрэмж, хандлагыг тодорхойлж тайлбарлах, бодит үйл ажиллагаанд /сургалт, уулзалт/ дүн шинжилгээ хийх, сэтгэцийн эрсдэлээс урьдчилан сэргийлж өдөр тутмын амьдралдаа эрүүл зан үйлийг хэвшүүлэх чадвартай болно.

Хүлээгдэж буй үр дүн: “Суралцагч бусдад тусламж хэрэгтэй үед нь тэднийг мэдэрч ойлгох, чадавхтай байж, өөрийн болон бусдын төлөө тусламж гуйж чаддаг болох”, найз нөхдөө ганцаардлын эрсдэлээс хамгаалах зан үйлийг дэмжих, дэмжлэг үзүүлэх тодорхой чадваруудыг эзэмшсэн байна.

Агуулга:

- Сурагчдад амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагааны цагаар сайн сайхан амьдралын гол стратегийн хүрээнд биеийн эрүүл мэндээс гадна сэтгэцийн эрүүл мэндийн талаар ерөнхий ойлголт өгөх, зураг дээр шүүн тунгааж харилцан ярилцах
- Орон нутгийн өрхийн болон мэргэжлийн эмч нарын сургалт, өндөр насыг насалж байгаа ахмадуудтай уулзалт хийж, бодит үйл ажиллагаанд дүн шинжилгээ хийх
- Сурагчдын дунд түгээмэл байдаг өөртөө итгэлгүй байх, өөрийн бие эрхтнийг голох түүнээсээ ичиж зовох, сэтгэлийн янз бүрийн асуудлаас болж сэтгэлээр унах, гутрах, айж түгших асуудалд өөрийн мэдрэмжээр эсээ бичиж хэлэлцүүлэг хийх
- Найз нөхдөө эрсдэлээс хамгаалж, эрүүл зан үйлийг дэмжих чадвар эзэмших

Түлхүүр үг: Сэтгэц / сэтгэн бодох чадвар/

Ганцаардал – ганцаардах үйлийн нэр / сэтгэц зүйн өвчний нэгэн шинж

Арга зүй:

- Ярилцлага, уулзалт
- Булангийн арга
- Хэлэлцүүлэг хийх
- Тохиолдол шинжлэх
- Эсээ бичих

Зохион байгуулалт:

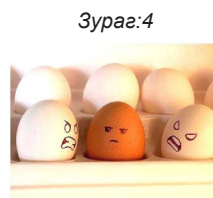
Анги нийтээр
Багаар
Ганцаарчилсан

Үнэлгээ: Өөрийн үнэлгээ

Үйл ажиллагаа: 1 Сурагчдад сайн сайхан амьдралын гол стратегийн хүрээнд биеийн эрүүл мэндээс гадна сэтгэцийн эрүүл мэндийн талаар ерөнхий ойлголт өгөх, зураг дээр харилцан ярилцаж, өөрийн үнэлгээ хийх

Хэрэглэгдэхүүн – Зураг 1-4, Монгол хэлний тайлбар толь, дадлагын цаас, маркер, 6 дугаар ангийн монгол хэл, уран зохиолын багшийн ном ашиглах /18-28х/ - Зураг, график унших, Толь бичиг

Алхам 1: Ангийн 4 буланд цаасан дээр зургийг байрлуулж сурагчдыг 4 баг болгоно.

Сурагчид өөр өөрийн хуваарилагдсан буланд очиж зургийг ажиглан багаараа ярилцаж дараах үйл ажиллагааг хийнэ.

- Зурагт болж буй үйл явдлыг нэг үгээр жагсааж бичнэ.
- Бусад багийн зураг дээр өртөөчлөн 2-3 мин дээрх заавраар ажиллаж, өөрийн зураг дээр ирэн бусад багийн бичсэн санаатай танилцана.
- Багууд өөрийн зурагт өгсөн тайлбаруудыг ашиглан өөрийн зурагт нэр өгнө.

Алхам 2: Багуудын зурагт өгсөн нэрийг багш самбарт бичиж, сурагчдад утгыг тайлбарлана. Багуудын өгсөн нэрийн утга, зурагт байгаа нийтлэг шинж чанарт үндэслэн багш “Ганцаардал” гэсэн нэрийг сурагчдын дэмжлэгтэйгээр гаргаж тайлбарлана.

Тухайлбал:

- Ганцаардал – ганцаардах үйлийн нэр / сэтгэц зүйн өвчний нэгэн шинж
- Ганцаардах – хань хамсаагүйдэж хүчин мөхөстөх, найз нөхөдгүй болж шаналах, туслах хүнгүй болох

Алхам 3: Сурагчид тойрог болон сууна. Багш энэ хүүхдэд ямар асуудал тулгарч байгаа талаар багийн ажилд үндэслэн хамтдаа эргэцүүлэхийг санал болгоно.

А. Энэ хүүхдэд ямар асуудал тулгарч байна вэ?

Б. Бүх хүүхдүүд адилхан байдаг уу?

В. Энэ зурагт байгаа хүүхдийн оронд та байсан бол яах вэ?

/ асуудлыг жагсаан багш самбарт бичнэ./

Энэ үйл ажиллагаанаас багш сурагчдад хүн гэж чухам хэн болох, хүний онцлог шинж чанар, ялгаатай давтагдахгүй байдал, амьдралын утга учир, бусдыг хүндлэх хайрлах, өөртөө итгэлтэй байх, ганцаардаж байгаа найз нөхөдөө сэтгэлээсээ тусалж, дэмжлэг үзүүлж байх шаардлагатай гэсэн ойлголтыг өгнө.

Багшид зориулсан нэмэлт мэдээлэл: ТХ-ийн 3 дугаар зорилт “Сайн эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдал”-д ЕБС-ийн сурагчдад хүн эрүүл сайн сайхан амьдрахад биеийн эрүүл мэндээс гадна, сэтгэлийн эрүүл мэнд гэсэн санааг ойлгуулах нь чухал явдал. Өнөөдөр шинжлэх ухаан технологийн дэвшлийн шинэ эрин үед сэтгэц зүйн өвчний нэг шинж ганцаардах өвчин сурагчдын дунд түгээмэл болсон байна. Сэтгэцийн хувьд эрүүл байхын тулд тухайн хүний дараах үндсэн 3 хэрэгцээнүүд хангагдаж байх ёстой. Үүнд: А. Бие махбодын хэрэгцээ Б. Сэтгэл зүйн хэрэгцээ В. Нийгмийн хэрэгцээ Сэтгэл зүйн хэрэгцээ ба сэтгэл хөдлөлийн илрэлд уурлах, бухимдах, ичих, эмээх, уйтгарлах, ганцаардах, гэмших, гаслах шинж тэмдгүүд багтдаг байна. Үүнээс ганцаардал нь сэтгэл санааг саналган зовоодог. Хамгийн гол нь чухам ямар шалтгаанаас болж ганцаардалд автаад байгаагаа бид олж мэдэх шаардлагатай. Ганцаардлын улмаас юу ч үүсэж бий болно. Ганцаардлын бэрхшээл байнга амсаж явдаг хүмүүс бусдаас илүү өвчинд нэрвэгдэмтгий байдаг. Ганцаардаж байгаа хүн жирийн хүмүүсийг бодвол унтах гэж гурав дахин их хугацаа зарцуулдаг. Сэтгэл санааны ийм хямралт байдал цусны эргэлтийн системд саад учруулж түүнээс үүдэж элдэв өвчин эмгэг үүсэхэд гайхах зүйл ер байхгүй. Ер нь ганцаарддаг хүмүүс харьцангуй бага насалж байдгийг гадаадын эрдэмтэд судалсан байдаг. Ганцаардлын хор уршиг зөвхөн өвчнөөр тогтохгүй хүний зан араншинг өөрчилж, ялангуяа бага наснаасаа эхэлж ганцаардсан хүмүүс насан туршдаа харилцааны бэрхшээлтэй болдог. Ганцаардлын улмаас айдас хүйдэст автах, хардах сэрдэх, ажил амьдралын эрч хүч буурах явдал бий. Харилцааны ийм бэрхшээл гэр орны уур амьсгал, суралцах явцад ч сөргөөр нөлөөлж байдаг. Энэ нь хүмүүс хоорондын амьд харилцаа холдож гар утас, интернет, фэйсбүүкээр харилцах явдал ихсэж байгаатай холбоотой. Өсвөр насны хүүхдүүд нь шилжилтийн насны онцлогоос болж нүүрэн дээр батга гарах, таргалах, намхан байх, бусдын ятгалгад орох зэрэг нь өөртөө итгэлгүй байдлаас ганцаардлыг бий болгож байна. Иймд амьдрах ухааны үйл ажиллагаагаар сурагчдын хэрэгцээтэй чадваруудыг хөгжүүлж, нийгэм сэтгэл зүйн дэмжлэг үзүүлэх нь чухал байна. НЭМГ, Өсвөр үеийнхэнд өгөх сэтгэл зүйн зөвлөгөө-2014

Үйл ажиллагаа 2. Бодит үйл ажиллагааны хүрээнд орон нутгийн болон мэргэжлийн эмч нарын сургалт, өндөр насыг насалж байгаа ахмадууд, хүүхдийн байцаагч нартай уулзалт хийх, кейсд дүн шинжилгээ хийн хэлэлцүүлэх

Хэрэглэгдэхүүн: Амьдрах ухааны чадвар модуль -1 “Өөртөө итгэх итгэл”, 11- “Жендэрт суурилсан хүчирхийллээс сэргийлэх”, сургалт, уулзалт удирдамж, кейс

Алхам 1. Багш сурагчдаас өмнөх үйл ажиллагааны талаар асууж, зураг дээрх хүүхдүүдэд ямар асуудал тулгарч байсан тухай жагсаалтыг ашиглан харилцан ярилцана.

Хүн болгонд асуудал байдаг тэрхүү асуудлыг хэрхэн даван туулах вэ? асуултыг тавьж, хүүхдүүдийг өнөөдөр өөртөө хэр итгэлтэй байгааг харах өөрийн үнэлгээ хийх санал дэвшүүлнэ.

“Та өнөөдөр өөртөө итгэлтэй байна уу?” өөрийн үнэлгээ хийнэ.

Багш /Амьдрах ухааны чадвар модуль -1 “Өөртөө итгэх итгэл”/, дараах хүснэгтэд байгаа асуултыг сурагчдад уншиж, өгч өөрийн үнэлгээ хийлгэнэ.

Үнэлгээ: 5- бүрэн санал нийлсэн 4- санал нийлсэн 3-шийдээгүй 2- санал нийлэхгүй 1- огт санал нийлэхгүй

1	Миний гадаад төрх надад таалагддаг.	5	4	3	2	1
2	Аливаа үйлдэл хийхээсээ өмнө би заавал боддог.	5	4	3	2	1
3	Би надад дарамт шахалт үзүүлэхэд эсэргүүцдэг	5	4	3	2	1
4	Би өөртөө итгэлтэй байдаг.	5	4	3	2	1
5	Бусад хүнд таалагдахын тулд би хуурамч дүр хэзээ ч гаргадаггүй	5	4	3	2	1
6	Би зөв зүйл хийхийг хичээдэг	5	4	3	2	1
7	Би шийдвэртээ тууштай байдаг	5	4	3	2	1
8	Би тийм ч амар буулт хийдэггүй	5	4	3	2	1
9	Би зөв гэж бодсон зүйлээ хамгаалан тэмцдэг	5	4	3	2	1
10	Биеийн гадаад үзэмжээрээ би бахархдаг	5	4	3	2	1
11	Би өөрөө өөртөө таалагддаг	5	4	3	2	1
12	Бусадтай хэл амаа ололцоход надад хялбар байдаг	5	4	3	2	1
13	Эсрэг хүйстэнтэй найз нөхөд болоход надад хүндрэл гардаггүй	5	4	3	2	1
14	Өөрийнхөө мэдрэмжийг хянах нь надад хүндрэлтэй биш	5	4	3	2	1

50 дээш оноо:Та өөрийнхөө талаар их эерэг төсөөлөлтэй байна. Та бусдын нөлөөнд амар автдаггүй. Таныг сорьсон шинэ зүйл гарч ирэхэд та дуртай, амжилт гаргахгүй байх нь ховор,өөртөө итгэлтэй нэгэн байна. Танд амжилт хүсье.

40-49 оноо:Та ихэнх хүмүүстэй төстэй, нэгэн байна. Та өөрийнхөө төлөө эерэг төсөөлөлтэй байдаг ч заримдаа “БИ ЕР НЬ ЯМАР ХҮН БЭ?” гэж эргэлздэг. Зарим үед өөртөө таалагддаггүй. Иймд та өөрийн давуу талаа байнга санаж, өөртөө хэт хатуурхах хэрэггүй.

30-39 оноо: Та өөрийн талаар эргэлздэг бөгөөд өөртөө өгсөн үнэлгээгээ эргэж харна уу. Та өөрийгөө хүлээн зөвшөөрч, эерэгээр харах хэрэгтэй. Өөрийнхөө давуу тал сайн чанарыг бахархах хэрэгтэй. Өөрийн талаар тааламжгүй санагддаг зүйлийг засан сайжруулах, энэ бол таныг сорьж байгаа зүйл гэж олж хараарай.

30 доош оноо: Та өөрийн үнэ цэнийг өндрөөр үнэлэх хэрэгтэй. Та өөрийгөө бодитой талаас нь харах хэрэгтэй. Хүн бүрд эерэг, сөрөг тал гэж байдгийг санах хэрэгтэй.

Сурагчид багшийн хэлсэн асуултыг сонсож өөрөө өөртөө хэр итгэлтэй байгаа талаар өөрийн үнэлгээ өгнө. /Багш хүүхдийн өөрийн үнэлгээтэй танилцах шаардлагагүй/

Алхам 2: Ангийн сурагчид багаар буюу анги нийтээр ажиллах боломжтой эсэх талаар ангийн багш шийдвэрлэн дараах үйл ажиллагааг зэрэг буюу сонгож явуулна. Тухайлбал:

- А. Мэргэжлийн эмч нараас “Сэтгэцийн эрүүл мэнд” сургалт авах
- Б. Өндөр насалж буй ахмадууд, хүүхдийн байцаагчтай “” уулзалт хийх
- В. Багш сурагчдад кейс-1 уншиж өгч хэлэлцүүлэг хийх

Сургалт хийх удирдамж:1

А. Багш орон нутгийн өрхийн болон мэргэжлийн эмчид хандан сэтгэцийн эрүүл мэндийн хүрээнд нүүрэн дээр батга гарах, таргалах, зэрэг өсвөр насны хүүхдийн бие физиологи, сэтгэл зүйд гардаг өөрчлөлтийн талаар сурагчдад сургалт зохион байгуулж эрүүл амьдралын хэв маяг, зан үйлтэй холбоотой мэдээлэл өгөх

Уулзалт хийх удирдамж:2

Б. Багш өөрийн эцэг эхчүүд болон орон нутагт байгаа өндөр настан, ахмад буурал алдар цуутай хүмүүстэй уулзалт хийж, өнөөдрийн сайн сайхан амьдралын утга учир, гаргасан амжилтаас суралцах, хамт олон найз нөхдийн дэмжлэг, өөртөө итгэх итгэлээр олж авсан ололт, түүхэн бодит сургамжаас суралцах

Кейс 1:

Мөнхөө, Пүрэв, Хосоо, Навчаа нар сайн найзууд. Тэд нэг сургуульд сурдаг, байнга хамтдаа байхыг хүсдэг. Хэд хоногийн өмнөөс Мөнхөө, Навчаа хоёр Пүрэв, Хосоо хоёр тэдэнтэй хамт тэгтлээ их нийлэхгүй байгааг анзаарчээ. Тэр ч байтугай тэр хоёр өөр хөвгүүдтэй хамт хооллосон ба тэдэн дээр ирсэнгүй. Навчаа Хосоотой маш дотно байсан ба тэр түүнд өөрт тохиолдсон бүхий л зүйлээ хуваалцдаг байсан. Нэг өдөр Навчаагаас нөгөө ангийн хүүхэд “Чи өчигдөр хаана байсан бэ?, Бид бэлтгэлийн дараа үдэшлэг зохиосон. Мөнхөө, Пүрэв, Хосоо, бүгд байсан.” гэж асуужээ. Навчаа өөрт нь энэ үдэшлэгийн талаар найзууд нь юу ч хэлээгүйд ялангуяа Хосоо түүнд мэдэгдээгүйд гомджээ. Навчаа Мөнхөөгөөс үдэшлэгийн талаар асуухад тэр тоомжиргүйгээр “гэнэт үдэшлэг хийх болсон ш дээ” гэж хэлжээ. Навчаа сэтгэлээр унаж гомдохын зэрэгцээ өөрт нь хэлээгүй найзууддаа, ялангуяа Хосоод уур нь хүрч байлаа. Навчаа найзуудтайгаа ярихаа больсон. Гурван найз ч санаагаар унасан. Навчаа Мөнхөөгийн яриаг ямар ч үед сонсохоо байсан.

- Асуудлын шалтгаан юу вэ?
- Хэн нь зовж шаналж хэн нь тааламжтай байна?
- Энэ асуудлыг шийдвэрлэх боломжтой юу? Хэрэв тийм бол яаж?

Амьдрах ухааны чадвар модуль-11 “Жендэрт суурилсан хүчирхийллээс сэргийлэх”

Үйл ажиллагаа 3. Багш өмнө үзсэн үйл ажиллагааны тухай сурагчидтай харилцан ярилцаж, сурагчид өөрийн дүн шинжилгээ хийх

Хэрэглэгдэхүүн: Монгол хэлний тайлбар толь, дадлагын цаас, маркер, 6 дугаар ангийн монгол хэл, уран зохиолын багшийн номыг ашиглах /57-62х/-Бодит байдалд хандах хандлага, сэтгэлийн өнгө аясаа илэрхийлж бичих

Алхам 1. Өмнөх үйл ажиллагаа 2-н хүрээнд сурагчид багаараа ярилцан бодит үйл ажиллагаанд дүгнэлт хийн доорх хүснэгтэд бичиж, бусдадаа танилцуулна.

Үйл ажиллагаа	Шинээр мэдсэн мэдлэг ойлголт	Хэрэгжүүлж болох санаа шийдэл
Сургалт		
Уулзалт		
Кейс		

Алхам 2: Үйл ажиллагаа 2 ба түүнээс гарсан өөрийн дүгнэлтэд үндэслэн “Ганцаардал ба түүний үр дагавар” эсээ бичнэ.

Үйл ажиллагаа 4. Найз нөхдөө эрсдэлээс хамгаалж, эрүүл зан үйлийг дэмжих чадвараа ашиглан төлөвлөлт хийх

Хэрэглэгдэхүүн: Амьдрах ухааны чадвар модуль -1 "Өөртөө итгэх итгэл", Зураг, хүүхэд бүрд А4 өнгийн цаас, дадлагын цаас, маркер, өнгийн цаас

Алхам 1. Багш 1-р үйл ажиллагааны төгсгөлд хийсэн сурагчдын дүгнэлт, зургийг дахин гарган тавьж багуудаар өөр өөрийн зураг дээрх асуудлыг шийдвэрлэх боломж хэлэлцүүлэн дараах хүснэгтийг бөглөх санал тавина.

Зураг	Хүүхдэд юу тохиолдов? / үйл ажиллагаа-1 /	Манай анги, сургуульд эдгээр тохиолдол байна уу?	Эдгээр хүүхдүүдэд хэрхэн тусалж дэмжлэг үзүүлэх боломж байна вэ?
1			
2			
3			
4			

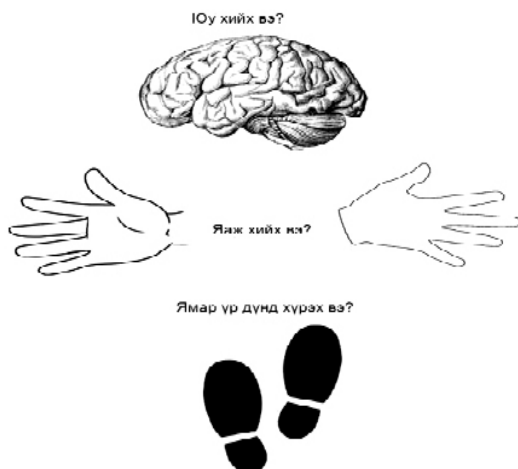
Алхам 2: Өөрийн анги сургуульд байгаа найз нөхдөө эрсдэлээс хамгаалахын тулд хэрхэн туслах талаар багууд "Оюуны зураглал" загварын аргыг ашиглан ажиллана.

Багш баг бүрд зургийг томоор А4 цаасан дээр нэг бүрчлэн хэвлэж хайчилж өгнө.

- Юу хийх вэ? - /Уураг тархины зураг/ Алхам 1 – хүснэгтийг ашиглан найз нөхдөдөө туслахын тулд юу хийж болох талаар баг бүр 1 санааг дэвшүүлэн уураг тархины зураг дээр бичнэ.
- Яаж хийх вэ? - /Гарын зураг/ Баг бүр дэвшүүлсэн санаагаа яаж зохион байгуулах гарын зураг дээр бичнэ.
- Ямар үр дүнд хүрэх вэ? - /Улны зураг/ Баг бүр өөрийн дэвшүүлсэн санааг зохион байгуулснаар ямар үр дүнд хүрэх талаар улны зураг дээр бичнэ.

Багууд өөрийн зургаа тайлбарлана.

Зураг:5. Оюуны зураглал

Алхам 3: Багш сурагчдын хийсэн багийн ажлыг харилцан ярилцаж дараах зургийг үзүүлж хэлэлцүүлнэ.

Багш дараах асуултаар сурагчдыг чиглүүлж, хэлэлцүүлэг хийнэ.

- Дараах зурагт юу харуулж байна ?
- Зурагт байгаа хүүхдүүд ялгаатай байна уу ?
- Юугаараа ялгаатай байна?
- Манай ангийн хүүхдүүд дотор яг адилхан 2 хүүхэд байна уу?
- Яагаад байхгүй байна?
- Хүн бүр өөр гэдгийг хүлээн зөвшөөрч байна уу?
- Бид өнөөдөр ямар ч үйл ажиллагаанд хамтарч оролцож болох уу?

Мөн сурагчдын бичсэн эсээнд тусгасан онцлог агуулгын талаар нэр дурдаж, талархал илэрхийлэн баяр хүргэнэ.

Алхам 4. Дүгнэлт

ТХЗБ-ын 3 дугаар зорилтын зан үйлийн 3 “Суралцагч бусдад тусламж хэрэгтэй үед нь тэднийг мэдэрч ойлгох, чадавхтай байж, өөрийн болон бусдын төлөө тусламж гуйж чаддаг болох” хүрээнд сурагчид сайн сайхан амьдралын тухай өөрийн үнэлэмж ойлголттой болж, өөрийнхөө болон бусад хүмүүсийн төлөө хийж чадах зүйлээ төлөвлөн, найз нөхдөө ганцаардлын эрсдэлээс хамгаалах, зан үйлийг дэмжих, дэмжлэг үзүүлэхэд бэлэн байгаагаа харуулж өөртөө эерэг батламж бичнэ.

/Багш А4 өнгийн цаасан дээр загварыг хэвлэн сурагчдаар бичүүлж, хүндэтгэлтэйгээр гардуулж өгнө./

ЭЕРЭГ БАТЛАМЖ /Амьдрах ухааны чадвар модуль -1 “Өөртөө итгэх итгэл”/

- Би өөрөө өөртөө таалагддагийн учир нь _____.
- Би _____-ийг маш сайн хийж чадна.
- Би өөрийн _____ талаар сайхан мэдрэмжтэй байдаг.

- Надад нэгэн сайхан зүйл байдаг нь _____ гэж миний найзууд хэлдэг.
- Миний очих хамгийн дуртай газар бол _____ .
- _____ нар надад хайртай.
- Намайг _____ гэж надад хүмүүс хэлсэн.
- _____ байхад төрдөг мэдрэмж надад таалагддаг.
- Амьдралын хувьд надад хамгийн их таалагддаг зүйл бол _____ .
- Миний даган дуурайх загвар бол _____ .
- Өөрийнхөө талаар сайхан мэдрэмжийг төрүүлэхэд надад тусалдаг хүн бол _____ .
- Би _____ байхдаа сайхан харагддаг.
- _____ байхдаа би хамгийн их жаргалтай байдаг.
- Миний ирээдүйн зорилго бол _____ .
- Эерэг зан чанар гэж _____ -ийг хэлдэг.
- Миний _____ талаар хүмүүс надад магтаал хэлдэг.
- Надад _____ -ийн талаар сайн мэдрэмж төрдөг.
- Миний хамгийн сайн чадах хоёр зүйл бол _____ .
- _____ өнгө надад хамгийн сайн зохидог.
- Би амжилт олно гэдэгтээ итгэлтэй байдгийн учир нь _____

Багш та энэ үйл ажиллагааг төлөвлөж зохион байгуулснаар өөрийн ангийн сурагчидтай илүү ойр дотно болж, илэн далангүй ярилцах, учир шалтгаанаа таньж мэдэх нь хамгийн чухал. Ганцаардал бол тухайн хүн өрөөл бусдаас, бас нийгмийн орчин нөхцөлөөс ч шууд хамааралтай учраас хүмүүс энэ бэрхшээлийг даван туулах ёстой. Түүнээс ичих хэрэггүй юм гэдгийг ойлгуулах явдал чухал. Өвчнийг мэдэхгүй байж байгаад л ужгируулан эмчлээд ч нэмэргүй болгодог. Тэгвэл сэтгэл зүйн бэрхшээлтэй асуудлыг ужгируулахгүйн тулд таньж мэдэх нь үүссэн асуудалд илүү тайван, бусадтай харилцан ухамсартай ойлголцох маягаар, нэгэнт бий болсон эмгэг бэрхшээлийг эдгээдэггүй юмаа гэхэд тогтоон барьж болно.

7.4 ХИЧЭЭЛЭЭС ГАДУУРХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

7.4.A. СУУРЬ БОЛОВСРОЛЫН ХИЧЭЭЛЭЭС ГАДУУРХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА / ХГҮА/-НЫ ЦАГИЙН ТХБ-Д ОРУУЛАХ ХУВЬ НЭМЭР

ХГҮА-аар дамжуулан суралцагчдын нийгмийн идэвх, оролцоо сайжирч, бие дааж шийдвэр гаргах, өөртөө итгэлтэй болж урам зориг авах, зөв зан чанар төлөвших, бусдын сайн сайхны төлөө санаачилга гаргах, дэлхий ертөнцийг танин мэдэх, сонирхох зэргээр өөрийгөө нээн хөгжүүлдэг. Иймээс багшийн ХГҮА-нд хандах хандлага, арга зүйн өөрчлөлтөөр сурагчид ТБ-ын цогц чадамжуудыг эзэмшсэнээр тэд Монгол улсынхаа төдийгүй дэлхий ертөнцийн сайн сайхны төлөө хувь нэмэр оруулах юм.

ХГҮА-нд ТХЗ-ыг Интеграцчилж буй арга зүй нь суралцахууд нэвтэрч байгаа дэвшилтэт шинэ ойлголт мэдлэг шингэсэн, арга зүйн томоохон ахиц дэвшил-өөрчлөлт болж байна.

ХГҮА-г аль ч хичээл, судлагдахууныг зохион байгуулж буй багш удирдаж болох бөгөөд үндсэн цагт тооцогддог. Гэтэл ХГҮА-нд хийсэн бодлогын үнэлгээ, судалгаа хомс, багшид арга зүйн дэмжлэг дутмаг, үйл ажиллагааны хувьд хэвшмэл, суралцагчдыг үнэлдэггүй гэх мэт олон асуудал тулгамдаж байна. Эдгээрийг шийдвэрлэхэд бидний хийсэн энэхүү Интеграц нь бага ч болов хувь нэмэр болох юм.

Агуулгын интеграцыг тодорхойлсон байдал

Сургалтын цөм хөтөлбөрийн ХГҮА-ны төлөвлөлтийн загвар³⁸- аас ТХ-ийн агуулгатай шууд уялдах боломжтой 15 үйл ажиллагаа³⁹-г ТХ-ын 15 зорилгын хүрээнд Интеграцчилж авч үзлээ.

ХГҮА ба ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдвийн холбогдсон байдал (тоогоор)

ТХЗ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	нийт
Давтамж	0	1	5	4	1	1	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	15

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын айтай холбогдсон байдлыг авч үзвэл:

- танин мэдэхүйн айд- 5
- нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн айд-6,
- зан үйлийн айд 4 зорилт тус тус хамаарч байна.

Сургалтын цөм хөтөлбөрт тодорхойлогдсон ХГҮА-ны агуулга нь суурь боловсролын түвшинд буюу VI-IX ангид нийтлэг төлөвлөгдсөн байдаг учраас үйл ажиллагааг багш анги болон суралцагчдынхаа нас, бие бялдар, сэтгэхүйн онцлог, хэрэгцээ сонирхолд нийцүүлэн зохион байгуулдаг. ХГҮА-ны агуулгаар суралцагчдад эзэмшүүлэх чадварын хувьд өөрийгөө удирдан хөгжүүлэх чадвар-4, манлайлах чадвар-3, харилцах чадвар-1, оролцооны чадвар-7 удаа сонгогдсоноос үзвэл “оролцоо”-ны чадвартай түлхүү интеграцчилагдаж байгаа нь ажиглагдлаа. Үүгээр аливаа үйл ажиллагаанд өөрийн хувь нэмрээ оруулдаг, бүтээлч, оролцоот иргэн болж төлөвшүүлэх ХГҮА-ны үндсэн зорилгыг хэрэгжүүлэхэд чухал нөлөө үзүүлж байна.

38 Эх сурв:Суурь боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр, УБ 2015, 183-184 –р тал

39 ХГҮА-ны төлөвлөлтийн загвараас сонгогдсон 15 үйл ажиллагааг Хавсралт-1 ээс үзнэ үү.

Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцыг тодорхойлсон байдал

ХГҮА-ны цөм хөтөлбөр болон ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, хамаарах сэдвийг хэрэгжүүлж буй аргуудын сонгогдсон байдлыг авч үзвэл:

- Бодит хамтын үйл ажиллагаанд оролцох арга 13 удаа
- Шинжилгээ судалгаа хийх арга 11 удаа
- Бүтээлч шүүмжлэлт сэтгэлгээ шаардсан арга 13 удаа
- Алсын хараатай болох арга 12 удаа тус тус сонгогдсон ойролцоо дүн гарч байна.

ХГҮА-нд интеграцчилагдсан 15 сэдвийн онцлогоос хамааран суралцагчдад эзэмшүүлэх ТБ-ын цогц чадамжийн төлөвшилд оруулах хувь харилцан адилгүй байна. Тухайлбал, бидний интеграцчилсан үйл ажиллагааны хүрээнд цогц чадамжийн төлөвшилд хувь нэмэр оруулж буй байдлаар нь эрэмбэлж үзвэл “Өөрийгөө таньж мэдэх”, “Хамтран ажиллах”, “Тогтолцоот сэтгэлгээ”-ний цогц чадамжуудад хамгийн түлхүү хувь нэмэр үзүүлэх нь ажиглагдлаа. Иймээс ТБ-ын эдгээр цогц чадамжуудын ХГҮА-ны өөрийн онцлогтой хэрхэн холбогдож буйг дэлгэрүүлж авч үзье.

ХГҮА-аар Тогтвортой байдлын цогц чадамжийг хөгжүүлэх нь

№	ТБЦЧ / сонгогдсон тоо/	Холбогдож буй байдал	Тайлбар
1	Өөрийгөө таньж мэдэх цогц чадамж 14 удаа	ХГҮА-аар суралцагч шинэ мэдлэг бүтээхийн зэрэгцээ түүний амьдралд ойр, баялаг агуулгаас хамаарч зан төлөв, сэтгэл хөдлөлд нөлөөлөхүйц /баярлаж хөөрөх, гомдох, өрөвдөх, гутрах, эмзэглэх, догдлох/ байдал нь тэдний өөрийгөө илүү таньж мэдэх нөхцөлийг бүрдүүлдэг.	ТХ-ын зорилтыг хэрэгжүүлэхэд алсын хараатай болгох аргыг хэрэглэж, чиглүүлсэн нь өөрийн давуу болон сул талыг үнэлэх, эргэцүүлэхэд илүү нөлөөлж байна.
2	Хамтран ажиллах цогц чадамж 12 удаа	Суралцагчид ХҮА-ны танхимын болон танхимын бус аль ч үйл ажиллагаанд сонирхсон, тулгамдсан асуудал хийгээд нийгэм болон хүмүүсийн өдөр тутмын амьдралд үүссэн асуудлыг шийдвэрлэх, санаа тавих, туслах, тоглох, аялах гэх мэт байдлаар хамтрах боломж их байдаг.	Суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэх арга зүйн сонголт нь сурагчдын аливаа асуудлыг шийдэхэд оролцох, ажил үүргээ биелүүлэхийн төлөө хамтарч ажиллаж, амьдрахын зайлшгүй болохыг мэдрүүлж байна.
3.	Тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамж 10 удаа	Байгаль, нийгэм хүрээлэн буй орчны үүсэж буй асуудалд зөвшөөрч, эс зөвшөөрч болох хувилбарууд, оношилгоо судалгаанд оролцуулах, урьдчилан төлөвлөөгүй гэнэтийн тааварлашгүй нөхцөл, кейс тохиолдлуудыг шинжлүүлэх зэрэг нь суралцагчдад эргэцүүлэх чадвар эзэмшүүлэхийг зорьсонтой холбоотой.	ХГҮА-нд бидний сонгосон ТХ-ын агуулга нь аливаа зүйлийн харилцан хамаарлыг танин мэдэх, амьдралыг бүх л талаас нь авч үзэхэд чиглэх тул задлан шинжлэх тогтолцоот сэтгэлгээний чадваруудыг дэмжиж байгаа нь ажиглагдаж байна.

ХГҮА-нь ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, агуулгаар баяжигдан арга зүйн хувьд интеграцчилагдаж буй тул зарим үйл ажиллагаанд багшид санаа, дэмжлэг үзүүлэх үүднээс санамж зарим тодруулга, тайлбарыг оруулсан. Үүнээс гадна ТХБ нь хүрэх үр дүн, сургалтын орчныг цогц байдлаар шинэчлэхийг зорьдог учраас хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаагаар дамжуулан нийгмийг өөрчлөх тухайлбал, эцэг эх, олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлэх, хамтын ажиллагааг улам бүр хөгжүүлэхэд анхаарч боловсруулсан болно.

Хүснэгт 7.13. Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интегратц (Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа)

Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ		ТХЗБ		Арга зүй		Цогц чадамж									
Цөм хөтөнбөр дэх суралцахуйн зорилт	69 11 12	Үндэслэл, тайлбар	ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	ТХЗБ-ын сэдэв	Бодит үйл ажиллагаанд оролцох (компанит ажил, тэмдэглэлт өдөр, ...)	Шинжилтээ/ судалгаа хийх (судалгааны төсөл, кейс судалгаа, загварчлал)	Бүтээн, шүүмжлэлтэй сэтгэх (хэлэлцүүлэг, ...)	Алсын хараатай бонх (ирээдүйг төлөвөх шинжилтээ, үгүйсгэлт үндэслэл)	Аргыг сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар (суралцахуйн удирдамж, сурах бичиг, бусад/ хэрэгжүүлэх)	Код	Үндэслэл, тайлбар				
1	Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	2	69, 4, 3-Эрүүл зөв хооллолтын талаар өөрийн байр суурь, үзэл бодлоо илэрхийлэх	3	ТХ302 ТМ2	4	ТХ35-ын суралцахуйн зорилт	5	ТХ35-ын сэдэв	6	Суралцагч хүний бие бялдар, сэтгэл хөдлөлд хоол хүнс болон эрүүл зөв хооллолтын гүйцэтгэх үүрэг- ийн талаар авч үзэх: "Эрүүл зөв хооллолтын талаар өөрийн байр суурь, үзэл бодлоо илэрхийлж сурах нь амьдралын зөв хэв маягт суралцах, бусдад энэ талаар нөлөөлөх ач холбогдолтойг ойлгох. Хүнс тэжээлийн дутагдал нь эрүүл зөв хооллолтод нөлөөлөх тул түүний тоо хэмжээ, тархалтыг бууруулахад өөрийн байр суурь, үзэл бодлоо илэрхийлэх нь ТХ-ын зорилтыг хэрэгжүүлэхэд оруулж буй хувь нэмэр болно.	7	Санаамж: Анги / суралцагч /-ийн онцлогт тохируулан дараах санал болгосон үйл ажиллагаанаас сонгож хэрэгжүүлэх. Хоол хүнс болон эрүүл зөв хооллолт нь хүний бие бялдар, сэтгэл хөдлөлд хэрхэн яаж нөлөөлдөг тухай бодит тохиолдлуудыг шинжлэх (кейс) учраас 3-р аргыг Зөв хооллолтын пирамид байгуулж, хүнсээ хэрхэн сонгодог талаар ярилцлага хийх тул 1-аргыг "Суралчдын идэх дуртай хоолны талаар судалгаа авч нэгтгэх, үр дүнд үндэслэн сургуулийн цайны газрын цэсэд өөрчлөлт оруулах санал дэвшүүлэх учраас 2-р аргыг -Орон нутгийн түвшинд хүнс тэжээлийн дутагдал, тоо хэмжээ, тархалтыг судалж / баримт, бичигт судалгаа хийх/, дүгнэн эрүүл зөв хооллолт, хүнс тэжээлийн дутагдлаас урьдчилан сэргийлэх талаар зааварчилгаа боловсруулж, бусдад түгээх учраас 2-р аргыг	9	Эдгээр зорилтыг хэрэгжүүлснээр суралцагчдын дараах чадварт дэмжлэг үзүүлнэ. 1 Хоол хүнс тэжээлийн дутагдал- эрүүл зөв хооллолтоос хүний эрүүл мэнд сайн сайхан байдал хэрхэн хамаарч буйг дүгнэх замаар, тогтолцоот сэтгэлтээний цогц чадмжаа хөгжүүлнэ. / 2- Тоо баримт тархалтад тулгуурлан санал дүгнэлт гаргах, энэ талаар өөрийн байр суурь, үзэл бодлоо илэрхийлэх замаар суралчдын хүнс тэжээлийн дутагдлаас урьдчилан сэргийлэх чадвар ойлголт хандлагад нөлөөлөх тул 5- Зөв хооллолтын пирамид босгож, өөрийн байр суурь, үзэл бодлоо илэрхийлэхдээ бусдадтай байнга харилцаж байгаа тул 7- Эдгээр үйл ажиллагаанд оролцож байхдаа хүнсээ зөв сонгох, ус уух г. м зөв хооллохын ач тусыг ойлгож, хандлага зуршлаа өөрчлөх тул

7.4.Б. ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ТӨЛӨВЛӨЛТ: АЗ ЖАРГАЛТАЙ СУРАЛЦАЦГАА

Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа ба багшийн хөгжил

ХГҮА бол суралцагчид хөгжиж төлөвших сургалтын орчин төдийгүй багш хөгжих мэргэжлийн орчин байдаг.

Иймд ТХБ-ын үзэл санааг багш ойлгож түүний зорилтыг хичээл, үйл ажиллагаанд интеграцчилах арга зүйг хэрэгжүүлэх нь цаашид багшийн хөгжилд чухал дэмжлэг болохоор байна. Багшлах ажилд сургалт - судалгааны нэгдлийг хангахын тухайд багш өөрөө сэтгэл зүйч, судлаач байх чиг үүрэг нь ХГҮА-нд түлхүү хэрэгждэг онцлогтой. Иймд багш ХГҮА-нд хандах хандлагаа өөрчлөн суралцагчдыг хүлээж буй нийгэм- амьдралд бэлтгэх тэдний эрүүл мэнд сайн сайхан байдлыг дэмжих нь тэдний хүмүүжил төлөвшилд тулгамдаж буй олон асуудлыг шийдвэрлэх чухал ач холбогдолтой юм.

ХГҮА-нд ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт ба сэдвийг интеграцчилах арга зүй нь дэлхийн боловсролын дэвшилтэт чиг хандлагыг шууд болон дам байдлаар дэмжих утгаараа багш- суралцагч хамтдаа хөгжих боломж юм. Түүнчлэн сурагчийг байгаль орчинд ээлтэй, ухаалаг хэрэглээтэй, хариуцлагатай, хамтын сайн сайхны төлөө шийдвэр гаргах чадвартай, эрүүл Монгол дархлаатай дэлхийн иргэн болоход туслах, алсын хараатай чиглүүлэг болж байна.

Мөн үүнийг хэрэгжүүлэхэд сурагчдын оролцох, өөрийгөө хөгжүүлэх, манлайлах, харилцах чадварууд дараах онолд тулгуурлан хөгждөг болохыг улам бүр анзаарч болно. Үүнд, Конструктивизмын онол /суралцагчдын төлөвшилд орчны идэвхтэй үйл ажиллагаа, оролцоо, хамтын ажиллагаа хамгийн чухал/, Л.С.Выготскийн онол /...сургалтад нийгмийн орчин, оролцоо, нөлөөллийг үр дүнтэй ашиглах, оролцоонд тулгуурласан хандлага суралцагчдын сурч боловсрох, хэрэгцээ сонирхлыг илүү хангах, идэвх санаачилгыг өрнүүлэхэд хяналт шаардлага сайжирч, олон нийтийн үүрэг хариуцлага дээшилдэг/, Ж.Брунерийн онол /суралцагч өөрийн эзэмшсэн арга, туршлагадаа тулгуурлан мэдлэгийг зохиомжлон бүтээх явцдаа хөгжиж, төлөвшиж байдаг/ г.м.

Бидний сонгож авсан нэгжийн үйл ажиллагаа нь сургалтыг дэмжих ХГҮА-нд төдийгүй өнөөгийн нийгэмд дэх хүүхдийн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдал, хөгжил, хамгааллын тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхэд зохих хувь нэмрээ оруулж байгаагаараа онцлог, ач холбогдолтой юм.

Нэгж үйл ажиллагааны төлөвлөлт

ХГҮА-ны цагаар хэрэгжүүлэх интеграцын жишээг дараах зорилт, сэдвийн хүрээнд хийлээ.

ХГҮА-ны сэдэв ба ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, хамаарах сэдэв

Интеграцын алхмууд	Суурь боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр		Тогтвортой хөгжлийн боловсрол	
	үйл ажиллагааны төлөвлөлтийн загвар /сэдэв/	Эзэмших чадвар / суралцахуйн зорилт/	Санал болгосон сэдэв	ТХ-ыг хэрэгжүүлэх зорилт
Интеграц-2.	2. Эрүүл мэндийн үзлэг	Оролцооны чадвар 4.1. Орчин тойрны асуудалд санаа тавих, сайн сайхан болгох, хөгжүүлэх, хүсэл эрмэлзэлтэй байх	ТХ303.Сэ03. Эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдал дэмжих гол стратегиуд: Тухайлбал, вакцин, эрүүл хүнс, биеийн тамирын дасгал, сэтгэцийн эрүүл мэнд...	ТХ303.ЗҮ1. Суралцагч эрүүл амьдралын зан үйлийг өдөр тутмын амьдралдаа хэвшүүлдэг болох
Зорилт	Өсвөр үеийнхний сэтгэцийн эрүүл мэндээ хамгаалахыг өдөр бүр дэмжих, сайн сайхан байлгах			

Эдгээр хамаарлын дүнд нэгж үйл ажиллагааны зорилтыг дахин томъёолно. Тухайлбал, бид дээрх интеграцын эхний төлөв байдалд тулгуурлан нэгж үйл ажиллагааны ерөнхий зорилтыг ТХБ-ын “Эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдал”-ын сэтгэцийн эрүүл мэнд гэсэн гол стратегийг сонгон авсан. Учир нь өнөөгийн Ерөнхий боловсролын сургуулийн практикт суралцагчдын сэтгэцийн эрүүл мэндийг хамгаалах нь зайлшгүй бөгөөд тулгамдаж буй асуудал учраас **“Өсвөр үеийнхний сэтгэцийн эрүүл мэндээ хамгаалахыг өдөр бүр дэмжих, сайн сайхан байлгах”-д зорьсон юм.**

Үйл ажиллагааны сэдэв: Аз жаргалтай суралцацгаа

Хамрах хүрээ: 7-р анги

Хугацаа: 4цаг буюу 160 мин

Үйл ажиллагаа:

- Үйл ажиллагаа-1: Сургуульд суурилсан суралцагчдын сэтгэцийн оношилгоо хийх
- Үйл ажиллагаа-2: Сэтгэл хөдлөл, мэдрэмжээ нээх чин сэтгэлийн ярилцлага зохиох
- Үйл ажиллагаа-3: Сэтгэцийн эрүүл мэндээ хамгаалах ойлголт, мэдлэгтэй болох
- Үйл ажиллагаа-4: Сэтгэл хөдлөл, зан төлөвөө өөрчилж буй туршлагаа хуваалцах

Зорилго: Суралцагчдын сэтгэцийн эрүүл мэндийн тулгамдсан асуудлыг илрүүлж, сэтгэл хөдлөл, зан төлөвөө зөргөөр өөрчилж сурах

Хүлээгдэж буй үр дүн:

- Суралцагчид эрүүл мэнд сайн сайхан байдал буюу аз жаргалтай суралцах гэдгийг өөрсдийн сэтгэл хөдлөл, зан төлөвөөс хамаардаг сэтгэцийн эрүүл мэндийн тулгамдсан асуудал болохыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй эргэцүүлэн тогтолцоот болон урьдчилсан сэргийлэх цогц чадамжаа хөгжүүлнэ.
- Суралцагч бүр өдөр тутмын амьдралдаа дадал хэвшил болсон үйл хөдлөлөө тунгаан, өөр хоорондоо зохистой, эелдэг харилцан хэм хэмжээний болон

хамтран суралцах цогц чадамж эзэмшинэ.

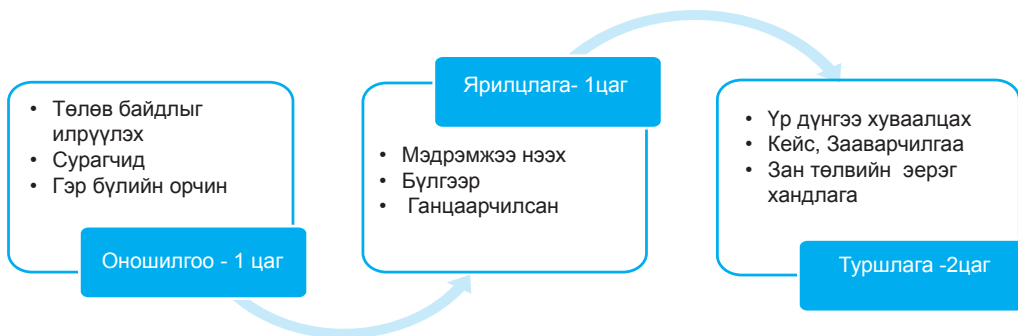
- Суралцагч өөрийн болон бусдын сэтгэцийн эрүүл мэндийг хамгаалахад хувь нэмрээ оруулах талаар үүрэг оролцоогоо эргэцүүлэх замаар шүүмжлэлт сэтгэлгээ болон өөрийгөө таньж мэдэх цогц чадамжаа хөгжүүлнэ.
- Суралцагчийн ертөнцийг үзэх үзэл өөрчлөгдөж өөрийнхөө болон гэр бүл, сургууль /багш/, найз нөхдийн үнэ цэнийг мэдэрч, аз жаргалтай суралцаж буйгаа ухаарах сэтгэцийн хувьд эрүүл, зөв бодол төлөвшинө.

Дэвшүүлж буй гол санаа, агуулга: Өсвөр үеийнхний сэтгэцийн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг хамгаалах нь хүүхдийн хөгжил, хамгаалал, улс орны ирээдүйн эрх ашигтай холбоотой зайлшгүй чухал асуудал. Иймээс суралцагчдын сэтгэцийн эрүүл мэндийн тулгамдсан асуудлыг эрт илрүүлэх, сэтгэцийн хувьд эрүүл, хэвийн байлгахад өдөр бүр дэмжлэг үзүүлэх үүднээс нэгж үйл ажиллагааны агуулгыг **“Аз жаргалтай суралцацгаая”** хэмээн сэдэлжүүлэн томьёолов. Үүгээр сэтгэцийн эрүүл мэндийн талаарх суралцагчдын ихэвчлэн гайхаж сэтгэл зовнисон байдлыг өөрчлөх “Өсвөр үеийнхэн бид сэтгэцийн эрүүл мэндийн талаар зохих ойлголттой болж, эрүүл мэнд-сайн сайхан байдлаа өөрсдөө хамгаалах ёстой-энэ бол аз жаргалтай суралцаж амьдрах үндэс юм гэдэг гол санааг дэвшүүлсэн.

- Агуулга: Сэтгэцийн эрүүл мэнд гэсэн ухагдахуунд сэтгэцийн эрүүл байдал, сэтгэцийн тулгамдсан асуудал, сэтгэцийн эмгэг гэсэн 3 үндсэн ойлголтыг авч үздэг. Эдгээр гурван асуудлаас сэтгэцийн тулгамдсан асуудлыг авч үзэх нь сэтгэцийг эрүүл байлгах гол чухал үндэс болдог байна.
- Олон улсын чиг хандлага: Хүүхэд, өсвөр үеийнхний сэтгэцийн эрүүл мэндийн тулгамдсан асуудал нь нийгмийн сэтгэл зүй, гэр бүлийн янз бүрийн шалтгааны улмаас сэтгэл хөдлөл, зан төлөвт гарч буй өөрчлөлт юм. Энэ нь сэтгэл хөдлөл, зан төлөв, хэт хөдөлгөөнтөх буюу анхаарал тогтворгүйтэх, үе тэнгийнхний харилцаа, нийгэмсэг зан үйлээр илэрдэг.
- Оношилгоо, судалгаа: Хүүхэд, өсвөр насныханд тулгарч буй сэтгэцийн тулгамдсан асуудлыг тэдэнтэй хамгийн ойр байдаг эцэг эх, асран хамгаалагч, багш үе тэнгийнхэн нь илрүүлдэг. Илрүүлгийн олон аргуудаас сургуульд суурилсан илрүүлгийн арга нь илүү үр дүнтэй болохыг сэтгэл зүйч, эмч, судлаачид тэмдэглэжээ. Иймд дэлхийн олон оронд хэрэглэгддэг “Хүчтэй ба сул талын тухай асуумж”⁴⁰-ийг тус үйл ажиллагаанд ашигласанд оношилгоо, судалгааны тохиромж, ач холбогдол оршино. Уг судалгааны асуумж өвөрмөц чанар 94.6%, мэдрэг чанар 63.3% гэж үздэг нь тогтоогджээ.
- Оношилгооны дүнд багш /эцэг эх, асран хамгаалагч/ суралцагчдын сэтгэцийн эрүүл мэндийн үнэлэмжтэй болж, тэднийг сэтгэцийн эрүүл мэндийн хувьд илүү сайн таньж мэдэх, анхаарч хайрлаж-хамгаалах, харилцаа хандлагаа өөрчлөх, суралцагчид төдийгүй эцэг эхэд зөвлөн туслах боломж бүрдэх юм.
- Суралцагчдын өдөр бүр сэтгэцийн эрүүл мэндээ хамгаалах арга барил, ТХ-ын цогц чадамж эзэмшихэд гэр бүлийн таатай уур амьсгал, үе тэнгийнхний харилцаа, сургуулийн сэтгэл зүйн таатай орчин, багшийн ёс зүй, харилцаа чухал үүрэгтэй.

40 www.SDQinfo.com

Арга зүйн схем /Алхмууд/

“Аз жаргалтай суралцацгаая” сэдэв нь ХГҮА-ны агуулгын хүрээний хувьд шинэлэг сэдэв юм. Иймд багш нартаа туслах зорилгоор сэтгэцийн эрүүл мэндийн холбогдох зарим судалгааны материал, мэдлэг ойлголтыг үйл ажиллагааны гол санаа болгож оруулсан болно. Үйл ажиллагааны дараах ерөнхий төлөвлөлтөөс хэрэгжүүлэх гол үйл, арга зүй, хэрэглэгдэхүүн, эзэмших чадвар, үнэлгээ зэргийг бүхэлд нь харах, өөрчлөх боломжтой.

Үйл ажиллагааны ерөнхий төлөвлөлт

Үйл ажиллагааны үе шат	Үйл ажиллагааны чиглэл		
	Арга зүй	Хэрэглэгдэхүүн	Эзэмших чадвар
Үйл ажиллагаа-1 /Оношилгоо хийх/	Шинжилгээ, судалгаа хийх: оношилгооны асуулга авч, боловсруулах	Асуумж	Өөрийгөө таньж мэдэх, эргэцүүлэх
Үйл ажиллагаа-2 /Мэдрэмжээ нээх/	Бодит хамтын ажиллагаанд оролцох: Дадлага хийх	Самбарын цаас, маркер, хүүхэд бүрийн сайн зан чанарын жагсаалт	Хэм хэмжээний цогц чадварыг хөгжүүлж, өөртөө итгэлтэй болох
Үйл ажиллагаа-3. Дүрд тоглох, аргачлал боловсруулах	Бүтээлч шүүмжлэлт сэтгэлгээг хөгжүүлэх: дүрд тоглох/ зураг дээр ажиллах, тохиолдлын шинжилгээ хийх/	Янз бүрийн зан чанарыг илэрхийлэх зураг, тарааж өгөх материал, аргачлал	Тогтолцоот сэтгэлгээний болон хэм хэмжээний, хамтрах цогц чадвар
Үйл ажиллагаа-4. /Үр дүн, туршлагаа хуваалцах 1 минутын бичлэг/	Алсын хараатай болох: Одоо ба ирээдүйд хэрэгжүүлэх / зарчим/ зааварчилгаа боловсруулах	Аргачлал, сургуулийн эрхэм зорилго, үр дүн, туршлага, бичлэг	Хамтрах, оролцох, стратегийн болон өөрийгөө таньж мэдэх чадвар

Тоон ба чанарын үнэлгээ: ХГҮА нь өвөрмөц үнэлгээтэй байж болох тухайлбал, нэгж үйл ажиллагаа эхлэхэд дараах үнэлгээний хуудсыг тарааж, заавар чиглэл өгч, суралцагч өөрөө өөрийгөө үнэлэх байдлаар хэрэгжүүлж болно. Суралцагч авбал зохих оноогоо цуглуулах, цуглуулсан оноонд харгалзах үндэслэлээ хүснэгтэд тэмдэглэл бичиж илэрхийлэх харин бичсэн тэмдэглэлд багш анализ хийнэ. /тайлбар: Эцэг эхээс судалгаа авах замаар тэдний оролцоог нэмэгдүүлэхэд анхаарч оноо цуглуулахад оруулсан болно./

Үнэлгээний хуудас:

Суралцагчийн нэр..... огноо.....

ҮА	Үнэлгээний асуулт	оноо	Тэмдэглэл бичихэд анхаарах зүйл	Тэмдэглэл
ҮА-1	Судалгаанд оролцсон бол	1-	Судалгаанд оролцсон үеийн сэтгэгдэл	
ҮА-	Судалгаанд эцэг эх оролцсон бол	3-	Эцэг эхийн оролцоо	
ҮА-2	Мэдрэмжээ нээсэн, бусдын давуу талыг илэрхийлсэн бол	1-	Өөртөө итгэлтэй, өөрийгөө таньсан эсэх	
ҮА-3	Дүрд оролцож тоглосон бол	1-	Дүрд тоглолтоос өөртөө авсан сургамж	
ҮА-4	Сэтгэл хөдлөл, зан чанарын өөрчлөлт гарсан бол	3-	Аргачлалыг дагаж мөрдөх талаар	
ҮА-4	Хандлагаа өөрчилж буй туршлагаа хэлэлцүүлсэн бол	1-	Дадал хэвшил болгож буй үйл, үйлдэл	
	Авах оноогоос авсан оноо	10-	Багшийн гарын үсэг	

Багш суралцагчийн тэмдэглэлд анализ хийхийн зэрэгцээ суралцагчдын өөртөө авсан сургамж, өөрийнхөө бодол, зан төлөв, сэтгэл хөдлөлөө зэрэгээр өөрчилж буй хандлага, сайн туршлагаа бусадтайгаа хуваалцаж буй байдал, найз нөхдийнхөө эерэг сайн талыг нь олж харсан, бусдадаа дэмжлэг туслалцаа үзүүлж буй шинэ хэв маяг, ахиц өөрчлөлтийг үндэслэн чанарын үнэлгээ хийх нь үр дүнтэй.

Үйл ажиллагаа-1. АЗ ЖАРГАЛТАЙ СУРАЛЦАЦГААЯ:

Сургуульд суурилсан суралцагчдын сэтгэцийн оношилгоо хийх

Түлхүүр үг: Сэтгэл гутрал, ганцаардал, стресс, түргэн зан, эелдэг харилцаа, соёл, зориг тэвчээр, зөв бодол

Зорилт: Сургуульд суурилсан сэтгэцийн оношилгоо хийж, суралцагчдын сэтгэцийн эрүүл мэндийн төлөв байдлыг илрүүлэх, ингэснээр хүүхдийг илүү сонсож ярилцах

Эзэмших чадвар: Суралцагч судалгаанд оролцож өөрийн сэтгэл хөдлөл, зан төлөвийн талаар эргэцүүлэх, өөрийгөө таних чадварыг хөгжүүлнэ.

Хүлээгдэж буй үр дүн: Суралцагч сэтгэл хөдлөл, зан төлөв бол хүний аз жаргалд нөлөөлдөг, аз жаргал бол энгийн зүйлд байдаг гэсэн ойлголттой болно.

Үйл явц:

- Оношилгоо хийх: Оношилгоо нь олон улсын түвшинд суралцагчийн сэтгэл хөдлөл, зан төлөвийн илрэлд хийгддэг, боловсруулах аргачлалаар дүгнэлт гаргах
- Ярилцлага: Асуулга дотроос ярилцах, тухайлбал, найз нөхдөө өвдсөн үед хэрхэн хандаж байсан, Дүрсхийн уурлаж тайван байдлаа алддаг, энэ байдал удаан үргэлжилбэл яах вэ?, энэ байдлыг засаж болох уу? бас аз жаргалыг юу гэж ойлгодог вэ ? г.м асуултын дагуу чин сэтгэлээсээ ярилцах

Тайлбар: Сургалтын практик туршилтаас ажиглахад суралцагч судалгаанд оролцох туршлага тааруу, огноо, гарын үсэг зурахыг мэдэхгүй, ямар нэг айдас тээх эсвэл хөөрөх магадлалтай нь ажиглагдсан тул багш та дараах санамжийг хэрэгжүүлээрэй.

Санамж:

1. Сурагчдаас асуух асуулгад хариулж байгаа нь зөв, буруу байх нь гол биш, энэ талаар хариулахад бүрэн дүүрэн итгэлгүй ч байж болно. Харин юу гэж бодож, мэдэж байгаагаа л үнэн зөвөөр гаргах мөн бүгдэд хариулах нь чухал болохыг, энэ бол дүн тавьдаг шалгалтын асуулт биш гэдгийг суралцагч ойлгож мэдсэн байхад анхаарна
2. Суралцагчдын асуумжид бодитой хариулт авах үүднээс багш дараах зурган тайлбарыг сурагчдад өгнө. Багш самбарт хоосон стакан –үгүй, дундуур устай стакан- заримдаа, дүүрэн устай стакан-тийм гэсэн утгатай болохыг самбарт дүрсэлж харуулна.
3. Огноо, гарын үсгийн утгыг бас тайлбарлана.
4. Багш оношилгооны асуулгыг хүүхдийн тоогоор урьдчилан бэлтгэсэн байх ба эцэг эхээс авахыг аль болох хичээгээрэй.
5. Үйл ажиллагаа бүрийн эхэнд самбарын баруун дээд буланд АЗ ЖАРГАЛТАЙ СУРАЛЦАЦГААЯ гэдэг үг тогтмол бичээстэй байх нь хичээлийн агуулгын онцлогтой холбоотойн дээр нэгж үйл ажиллагаа үргэлжилж буйг илэрхийлнэ.

Хэлбэр: Ангийн үйл ажиллагаа

Хэрэглэгдэхүүн:

Оношилгооны асуулга

Суралцагчийн нэр..... огноо.....

№	Асуулга / Сэтгэл хөдлөл, зан төлөвийн илрэл/	Үгүй	Заримдаа	Байнга
1	Би бусад хүмүүстэй сайхан харилцаатай байхыг хичээдэг			
2	Би өөрөө хөдөлгөөнтэй, тайван бус нэг газар удаан байж чаддаггүй			
3	Миний ихэнхдээ толгой, гэдэс, өвддөг, өөр ч зовуурь байдаг			
4	Би ихэнхдээ бусад хүүхдүүдтэй/ тоглоом, ном, үзэг г.м / юмаа хуваалцдаг			
5	Би дүрсхийн уурлаж, ердийн /хэвийн/ байдлаа алддаг			
6	Би ихэнхдээ ганцаараа баймаар байдаг /ганцаараа тоглодог/			
7	Би ихэнхдээ дуулгавартай байдаг			
8	Би юманд их санаа зовдог			
9	Би бусдыг өвдсөн, гэмтсэн, уйтгарласан үед нь тусалдаг			
10	Би байнгын хөдөлгөөнтэй, тогтворгүй, хавчганаж байдаг.			
11	Би нэг болон нэгээс олон дотнын найзтай			
12	Би байнга зодоон хийдэг. /бусдад юу хийхийг нь зааж дарамталдаг/			
13	Би ихэнхдээ аз жаргалгүй, сэтгэлээр унадаг, уйланхай мэт байдаг			
14	Би ерөнхийдөө бусад сурагчдад таалагддаг			
15	Миний анхаарал амархан сарнидаг учраас би анхаарлаа төвлөрүүлж чаддаггүй			
16	Би өөр шинэ орчинд байхаараа сандарч түгшдэг, миний өөртөө итгэх итгэл буурдаг			
17	Би бага насны сурагчдад зөөлөн ханддаг.			
18	Бусад хүмүүс намайг, “худлаа ярьдаг, хууран мэхэлдэг” гэж хэлдэг, буруутгадаг			
19	Бусад хүүхдүүд намайг дарамталдаг			
20	Би ихэнхдээ бусдад /багш, эцэг эх, бусад сурагчдад/ сайн дураараа туслахыг хичээж явдаг.			

№	Би ямар нэгэн үйлдэл хийхийн өмнө сайтар тунгаан боддог			
22	Би сургууль, гэр, хаа нэг газраас ямар нэгэн зүйлийг зөвшөөрөлгүй авч байсан			
23	Би үеийн хүүхдүүдтэй байхаас илүү том хүмүүстэй харилцахад амар байдаг			
24	Би олон зүйлээс айдаг, юмнаас амархан айдаг хүүхэд			
25	Би эхэлсэн ажлаа дуусгаж чаддаг, миний анхаарал сайн			
	Коджуулалт	2	1	0

Судалгааг үнэн зөв хариулсан Гарын үсэг.....

Сэтгэл хөдлөл, зан үйлийн илрэлийн төрөл

Илрэл/үнэлэмж	Сэтгэл хөдлөл, зан төлөвийн илрэл	Төрх үйлийн илрэл	Хэт хөдөлгөөнтөх илрэл	Үе тэнгийнхний харилцааны илрэл	Нийгэмсэг зан үйлийн илрэл	дүн
Асуулт	3, 8, 13, 16, 24	5, 7, 12, 18, 22	2, 10, 15, 21, 25	6, 11, 14, 19, 23	1, 4, 9, 17, 20	25
оноо	0-10	0-10	0-10	0-10	0-10	0-40

Асуулгыг боловсруулах аргачлал:

Дүгнэлт	Суралцагчийн үнэлэмж	Багшийн	Эцэг эх асран хамгаалагч
Хэвийн сэтгэл хөдлөл, зан төлөвтэй	0-15	0-11	0-13
Зааг буюу өвөрмөц сэтгэл хөдлөл, зан төлөвтэй	16-19	12-15	14-16
Хэвийн бус сэтгэл хөдлөл, зан төлөвтэй	20-40	16-40	17-40

Үнэлгээ: ҮА-1-ийг хэрэгжүүлнэ.

Жич: Үнэлгээнд эцэг эх, асран хамгаалагчийн зүгээс судалгаанд оролцсон нь давуу тал болно.

Тайлбар: Багш үйл ажиллагаа-1 дээр суралцагчдаа оношилж судалсны үр дүнд суралцагчдаа илүү сайн таньж мэдэх бөгөөд үйл ажиллагаа 2, 3, 4-ийг төлөвлөхдөө хүснэгтийг ашиглан арга зүй, хэрэглэгдэхүүн, суралцагчдын эзэмших чадвар, үнэлгээний саналыг анги, суралцагчдын онцлогт тохируулан улам бүр сайжруулан хэрэгжүүлэх боломжтой. Учир нь тус үйл ажиллагааг санал болгож буй арга зүйгээр СБД-ийн 3-р сургуулийн багш Н.Оюунгэрэл, 16-р сургуулийн Н.Хишигт нартай хамтран 7-р ангид туршин хэрэгжүүлсэн нь үр дүнтэй болов.

Үйл ажиллагаа-2.АЗ ЖАРГАЛТАЙ СУРАЛЦАЦГААЯ:

Сэтгэл хөдлөл, мэдрэмжээ нээх чин сэтгэлийн ярилцлага хийх

Зорилт: Найз нөхдийнхөө сэтгэл хөдлөл, зан чанар, харилцаа хандлагын давуу сайн талыг чин сэтгэлээсээ ярилцаж, орчин тойрны асуудалд санаа тавих чадварыг хөгжүүлэх

Эзэмших чадвар: Суралцагч бүр ярилцлагад оролцож, бусдын сайн талыг олж хардаг болох, сонсох чадвар, өөртөө итгэлтэй байх хэм хэмжээний цогц чадварыг эзэмшинэ.

Хүлээгдэж буй үр дүн: Суралцагч өөртөө буй сайн талаа мэдэх, хөгжүүлэх боломж бүрдэж өөртөө итгэлтэй болох ба хэм хэмжээний цогц чадварын төлөвшилд хувь

нэмрээ оруулна.

Агуулга, гол санаа: Улс орнуудад гарч буй нийгэм, эдийн засгийн өөрчлөлт, зан заншил нь сурагчид, өсвөр үеийнхнийг сэтгэцийн эрүүл мэндийн асуудалд өртөхөд нөлөөлдөг. Тэд ихэвчлэн өөрсдийгөө нийгэмд хэрэггүй, аз жаргалгүй, гунигтай, танин мэдэхүйн чадваргүй мэтээр төсөөлөн боддог нь сургуулиас завсардах, архи, мансууруулах эм бодис хэрэглэх, хүчирхийлэлд өртөх, амиа хорлох, насанд хүрэхдээ сэтгэцийн эмгэгээр өвдөх эрсдэлд хүргэдэг.

Дэлхий дээр сурагчид өсвөр үеийнхний 20 хувь нь сэтгэцийн эмгэгтэй гэсэн тоо баримт байдаг. Өсвөр үеийнхэнд сэтгэл хөдлөл, зан үйл, бодол санаа, сурахтай холбоотой сэтгэцийн эрүүл мэндийн асуудал түгээмэл тохиолддог. Ялангуяа 14 наснаас эхэлж өсвөр үеийнхэн сэтгэцийн ямар нэг асуудалд өртөх нь нэмэгддэг байна.

Бид энэхүү сэдвийг тухайлж авч үзэж буй нь суралцагчдыг сэтгэл гутрал, болзошгүй эрсдэлээс урьдчилан сэргийлж сэтгэцийн эрүүл мэндээ хамгаалахад чиглэж байгаа юм. Суралцагчдын хувьд Аз жаргалтай суралцах, аз жаргалтай амьдрахын утга учир нь бидний сэтгэцийн маш энгийн зүйлээс, хүмүүст өөрт нь байдаг зүйлд байдаг тухай мэдлэгийг хамтдаа бүтээнэ.

Өсвөр насны суралцагчдад орчин үед тэднийг сонсох, тэдэнтэй чин сэтгэлээсээ ярилцах хэрэгцээ ихтэй эгзэгтэй үед бид өмнөх үйл ажиллагааны оношилгоо судалгаанд тулгуурлан мэдрэмжээ нээх, өөртөө итгэлтэй болоход зайлшгүй туслах ёстой юм.

Хэрэглэгдэхүүн: Самбарын цаас, маркер, хүүхэд бүрийн сайн зан чанарын жагсаалт

Хэлбэр: Ангийн үйл ажиллагаа

Арга зүйн дэглэлт /үйл явц/

Дадлага ажил-1: “Мэдрэмжээ нээх”

- асуулт хариулт
- чин сэтгэлээсээ ярилцах
- бусдын сайн талыг олж харах, өөртөө итгэлтэй болох

Үүнийг дараах алхмуудаар хэрэгжүүлэхийг санал болгож байна. Үүнд:

Алхам-1: Нүүр хагарах дасгал: Өнгөрсөн 7 хоногт, эсвэл өнгөрсөн сарын хугацаанд өөртөө хүндэтгэлтэй хандсан, дэмжиж тусалсан хэн нэгний талаар дурсамж яриа өрнүүлнэ. Тэр үед ямар сэтгэгдэл үлдсэн учраас одоо хүртэл мартаагүй дурсан ярьж байгаа талаар ярилцана.

Алхам-2: Ангийн самбарын өмнө суралцагчдыг хүндэт индэр эсвэл хүндэт ширээнд нэг нэгээр нь урьж суулган тэдний хүндэтгүүлэх хэрэгцээг хангаж, тухайн сурагч дээр бусдын анхаарлыг төвлөрүүлнэ.

Алхам-3: Эхний суралцагчийг багш урина, уригдсан суралцагч дараагийн суралцагчийг урих байдлаар үргэлжилнэ. Уригдсан суралцагчийн сайн зан чанар, давуу талыг тоочиж хэлнэ, түүнд баяр хүргэж, талархаж явдаг чин сэтгэлийн үгээ хэлэх боломж олгоно, уригдсан сурагч бичиж тэмдэглэж авч болох ба дараа нь төрсөн сэтгэгдлээ хэлэх байдлаар үргэлжилнэ. Ангийн бүх суралцагч оролцоно.

Алхам-4: Багш ч гэсэн өөрийнх нь ямар зан чанар шавь нарт нь таалагддаг тухай

сонсох боломжтойн дээр шавь нарынхаа сайн зан чанарыг магтахын зэрэгцээ, “нэг тийм” зангаа засчихвал гэсэн байдлаар нөхөрсөг зөвлөгөө өгч болно.

Алхам-5: Самбарын цаасан дээр хамгийн сайн болон тааруу зан чанаруудыг жагсааж, дүгнэлт хийх /тааруу зан чанаруудаа хамтдаа БАЯРТАЙ гэнэ/

Үнэлгээ: Үнэлгээний хуудаст ҮА-3 дээр ажиллах

Даалгавар: Сэтгэл хөдлөл, зан чанарын эерэг, сөрөг дүрийг харуулсан 5-7 минутын дүр бүтээх даалгавар өгнө. /Суралцагчийг багаар ажиллуулна/

Үйл ажиллагаа-3. АЗ ЖАРГАЛТАЙ СУРАЛЦАЦГААЯ:

Сэтгэцийн эрүүл мэндээ хамгаалах ойлголт мэдлэгтэй болох

Зорилт: Суралцагч сэтгэл хөдлөл, зан чанарын эерэг, сөрөг дүрийн нийгэм болон хүмүүсийн үйл, үйлдэл, амьдралд хор нөлөө үүсгэдэг асуудлыг шийдвэрлэхэд оролцох, хүмүүст аз жаргал бэлэглэх ойлголттой болох

Эзэмших чадвар: Суралцагчдын жүжигчилсэн дүрийн тоглолтоор дамжуулан бүтээлч шүүмжлэлт сэтгэлгээг хөгжүүлэх, зан чанараа эерэгээр өөрчлөн хамтрах суралцах

Хүлээгдэж буй үр дүн: Суралцагчдын зан чанарт эерэг өөрчлөлт гарч хэм хэмжээний болон хамтрах цогц чадварын төлөвшилд зохих хувь нэмрээ оруулна. /сэтгэцийн эрүүл мэндээ хамгаалах ойлголттой болж аргачлал бүхий хэвшүүлэх зүйлтэй болно/

Агуулга, гол санаа: Сэтгэцийн тулгамдсан асуудлаас урьдчилан сэргийлэх гол арга зам нь хувийн зохион байгуулалтын чадвар болон нийгэм, сэтгэл зүйн дэмжлэгт орчин бүрдүүлэх явдал юм. Иймээс суралцагчдын бүтээж буй дүрээр дамжуулан орчинд анхаарсны дээр суралцагчдын хувийн зохион байгуулалтын чадварт стрессийг зохицуулах, сэтгэлийн хөдөлгөөнийг хянаж зохицуулах, өөрийгөө илэрхийлэх зэрэг ойлголтуудыг авч үзэх нь агуулгыг гүнзгийрүүлэхэд чухал нөлөөтэй. Нийгэм сэтгэл зүйн дэмжлэгт орчин гэдэгт гэр бүлийн таатай уур амьсгал, үе тэнгийнхний эелдэг харилцаа, сургуулийн сэтгэл зүйн таатай орчин зэрэг орно.

Суралцагч дараагийн үйл ажиллагаанд оролцохдоо /хэсэг хугацааны дараа/ өөрийн зан байдал, харилцаа хандлагаа өөрчилж буй сайн туршлагаа хуваалцаж, найз нөхдийн зан байдал, харилцаанд үнэлэлт дүгнэлт өгөх, бие биедээ туслах, хоорондоо эелдэг харилцаж сурах зэргээр хандлагаа өөрчлөхөд дэмжлэг үзүүлдэг болох юм.

Хэлбэр: Ангийн үйл ажиллагаа: /багаар зохион байгуулна/

Хэрэглэгдэхүүн: Янз бүрийн зан чанарыг илэрхийлэх зураг, тараах материал, аргачлал

Арга зүйн дэглэлт

- Ажиглах, харьцуулах
- Зохиомжлох, дүр бүтээх
- Мэдлэгээ бататгах /ТӨМ-1/

Алхам-1: Уйтгартай, шаналсан, уйлсан, өвдсөн, ууртай, инээсэн, үнэнч шударга, тэвчээртэй гэх мэт зан чанар бүхий дүр төрх бүхий зургийг ажиглуулан зохиомж гаргана.

Алхам-2: Багаараа нэг зураг дээр ажиллаж саналаа нэгтгэн, энэ дүр төрх байдлаас гарах гарц, арга замыг эрэлхийлнэ. Энэ хүнийг аз жаргалтай болоход тусалж буй арга, шийдлийг ярилцаж танилцуулна.

Алхам-3: Багаараа дараах тараах материал дээр ажиллана.

Доорх дутагдал бүрийн ямар сайн чанарыг төлөвшүүлэх хэрэгтэй байгааг олж бичнэ үү

Тараах материал -1

Дутагдал	Төлөвшүүлэх хэрэгтэй зан чанар
Өөрийгөө голох, чамлах	
Ажлаа дуусгадаггүй	
Тэвчээргүй, шантрамтгай	
Хувиа хичээсэн	
Бусдад саад болдог	
Бусдыг гоочилж шоолох	
Цагаа дэмий нөхцөөх	
Дэлгэцэд донтох	
Аливаа зүйлд хааш яаш хандах	

Алхам-4: Сэтгэцийн эрүүл мэндээ хамгаалах аргачлал буюу ангидаа хэвшүүлэх 3 зан чанарыг хэлэлцэж, тогтох, мөрдөх ингэхдээ хичээлийн жилээр түүн дотор сар сард хэвшүүлэх зүйлээ төлөвлөж, аргачлал эсвэл зөвлөмж боловсруулах, бусдад үлгэрлэх.

Үнэлгээ: Үнэлгээний хуудаст ҮА-2 дээр ажиллах

Үйл ажиллагаа-4. АЗ ЖАРГАЛТАЙ СУРАЛЦАЦГААЯ:

Сэтгэл хөдлөл, зан чанарын эерэг үр дүн, туршлагаа хуваалцах

Зорилт: Сэтгэл хөдлөл, зан чанарын хувьд өөртөө болон найз нөхдөдөө илэрч буй эерэг хандлага, өөрчлөлтийг хэлэлцэх, сэтгэцийн эрүүл мэндээ хамгаалахад өдөр тутам зөв дадал хэвшил тогтоох, зарим үр дүн, туршлагаа хуваалцах

Эзэмших чадвар: Суралцагчдын аливаа үйл ажиллагаанд оролцохдоо өөрийн дутагдалтай талаа засаж сайн талаа хөгжүүлэх, болзошгүй эрсдэлээс өөрийгөө болон найз нөхдөө хамгаалах стратегийн болон хамтрах чадварыг хөгжүүлнэ.

Хүлээгдэж буй үр дүн: Суралцагчдын зан чанарт эерэг өөрчлөлт гарч хэм хэмжээний болон хамтрах цогц чадварын төлөвшилд зохих хувь нэмрээ оруулна.

Агуулга, гол санаа: Суралцагч дараагийн үйл ажиллагаанд оролцохдоо /хэсэг хугацааны дараа/ өөрийн зан байдал, харилцаа хандлагаа өөрчилж буй сайн туршлагаа хуваалцаж, найд нөхдийн зан байдал, харилцаанд үнэлэлт дүгнэлт өгөх, бие биедээ туслах, хоорондоо эелдэг харилцаж сурах зэргээр хандлагаа өөрчлөхөд дэмжлэг үзүүлэх үйл явц үргэлжилнэ.

Өөрийн болон найз нөхдийнхөө алдаа дутагдлаа засаж залруулж буй эерэг

өөрчлөлт, илэрч буй сайн талыг ажигласнаа чин сэтгэлээсээ эргэж ярилцана. Ингэхдээ багш үр дүнтэй болон үр дүнгүй урамшууллыг суралцагчдад ойлгуулж бие биедээ хэлэх үг, туршлагаа хуваалцах үг хэллэгт загвар байдлыг үзүүлж хоосон магтаал бус оновчтой, бодитой зүйлийг жишээ баримт татан хэлэлцүүлэхэд сурагчдын анхаарлыг хандуулах учиртай. Тухайлбал, найз нөхдийнхөө үйл болон үйлдлийг онцлон дурдах, биеэ тоох хандлагыг бус өөртөө итгэх итгэлийг төрүүлэх, сэтгэл хөдлөлөө эерэгээр илэрхийлж байгаа нь хүнд таатай сэтгэл төрүүлсэн байж болох юм. ХГҮА-нд хичээлээр олж авч авсан мэдлэг чадварын хэрэглээнд буюу харилцаа үг хэллэгт анхаарах нь жинхэнэ утгаараа сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаа болно. Жишээ:

Үр дүнгүй урамшуулал: Чи үүнийг хийхэд үнэхээр гайхалтай тусаллаа.

Үр дүнтэй урамшуулал: Чи энэ хичээлийг хийхэд аргыг нь сайн зааж өгч тусалсны ачаар л би энэ хичээлийг ойлгодог бас дуртай болсон гэхэд нь чиний зүгээр хуулах гэсэн сэтгэлгүй ойлгож мэдэх гэж шимтэж байгаад чинь баяртай байгаа гэж хариулах

Хэлбэр: Ангийн үйл ажиллагаа:

Хэрэглэгдэхүүн: Үр дүн, туршлага

Арга зүйн дэглэлт:

- Үг хэллэгийг оновчлох
- Үр дүн, туршлагаа хуваалцах
- Зөв дадал хэвшил тогтоох /дархлаа/

Алхам-1: Үр дүн, туршлагаа хуваалцах үг хэллэгийг дараалалд оруулан цэгцтэй болгох

Алхам-2: Суралцагч бүр өөрийн сэтгэл хөдлөл, зан төлөвөө ямар байснаа ямар болгох гэж хичээж буй, өөрчлөгдөж буй зан чанараа нээлттэй хэлэлцүүлэх

Алхам-3: Найз нөхдөө ажиглаж сэтгэл хөдлөл, зан төлөв, харилцаа хандлагад илэрч буй эерэг өөрчлөлтийг сэтгэл харамгүй хэлэх, хэлэхдээ үр дүнтэй урамшууллын шинжийг агуулж хэлэх, таалагдсан зүйлээ хэлж амжих цаг байна.

Алхам-4: Сэтгэцийн эрүүл мэндээ хамгаалах, зан төлөвөө өөрчлөхөд чиглэсэн өмнөх үйл ажиллагаанд дээр боловсруулсан аргачлалыг дахин сайжруулах, түгээн дэлгэрүүлэх санал санаачилга өрнүүлэх

Алхам-5: Сургуулийн эрхэм зорилгыг энэ үед авч үзсэнээр түүнийг хэрэгжүүлэхэд бидний “Аз жаргалтай суралцацгаая” үйл ажиллагааны оруулах хувь нэмрийг үнэлэх, энэ талаар үзэл бодлоо нэгтгэн сургуулийн захиргаанд уламжлах

Алхам-6: Аз жаргалтай суралцах, амьдрахын утга учрыг мэдэрсэн талаар 1 минутын бичлэгийг өөртөө болон хэн нэгэнд зориулж бичиж илгээх ажлыг зохион байгуулах

Үнэлгээ: Үнэлгээний хуудаст ҮА-4 дээр ажиллах.

НОМ ЗҮЙ

Д.Батмөнх. (2014, 02 27). Retrieved from [www.mongolianminingjournal.com: http://www.mongolianminingjournal.com/content/54418.shtml](http://www.mongolianminingjournal.com/content/54418.shtml)

БМДИ, & ШХА. (2016). *Ерөнхий боловсролын сургууль, цэцэрлэгийн багш, удирдах ажилтны мэргэжил дээшлүүлэх үндсэн сургалтын хөтөлбөрт ТХБ-ын тусгагдсан байдлын үнэлгээний тайлан*. Улаанбаатар.

БСШУЯ. (2007-2014). Ерөнхий боловсролын 12 жилийн сургалттай сургуулийн сургалтын төлөвлөгөө, хөтөлбөр, зөвлөмж. УБ

БСШУЯ. (2014-2018). Бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөрүүд. УБ

БСШУЯ. (2014-2018). Бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөрийн зөвлөмжүүд. Боловсролын хүрээлэн. <http://www.mier.mn/mn>

Сонинхишиг, Н. (2008). Ус ба хомсдол /нийтлэл/. <http://news.barilga.mn/r/1489>

Kuku, A. (2012). Mathematics as a time-tested resource for scientific, technological, socioeconomic.

Leinonen, T. (2017). THE LAST 20 YEARS OF MOBILE LEARNING AND THE GRAND CHALLENGE IN GLOBAL LEARNING. <https://teemuleinonen.fi/author/teemul/>

Makrakis, V. (2012). *UNESCO of BANKOOK*. Retrieved from ICTs in Education for Sustainable Development: <http://www.unescobkk.org/education/ict/online-resources/databases/ict-in-education-database/item/article/icts-in-education-for-sustainable-development/>

Paas, L. (2008). How Information and Communications Technologies Can Support Education for Sustainable Development.

Part, T. (2012). The Global Water Crisis | How Much Water Do We Really Use Everyday?. <https://www.youtube.com/watch?v=On9WRrFHVjY&feature=youtu.be>

Ukeje, B. (2002). Production and retention of mathematical sciences teachers for Nigerian. pp. 80-102.

United Nations Educational, S. a. (2012). *Shaping the Future We Want*.

UNESCO. (2012). Messages. <http://www.unesco.org/new/en/unesco/about-us/who-we-are/director-general/messages/>

UNESCO. (2015). *Level-setting and recognition of learning outcomes*. Paris: UNESCO.

UNESCO. (2016). *A Conceptual Framework for Competencies Assessment*. IBE.

UNESCO. (2017). Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives.

ХАВСРАЛТ

Хавсралт 1.

ТХЗ-ын төлөөх боловсролын суралцахуйн зорилт

Танин мэдэхүйн, Нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн, Зан үйлийн гэсэн 3 ай тус бүрийн 5, нийт 15, ТХ-ийн 17 зорилгын хувьд 255 суралцахуйн зорилтыг тодорхойлсон байна.

Энэ гарын авлагад ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтыг дараах зарчмаар кодолсон болно.

Код	Түүний тайлал
ТХ301.ТМ2.	ТХ-ийн 1-р зорилгын Танин мэдэхүйн айн 2 дахь суралцахуйн зорилт
ТХ315.НСХ1.	ТХ-ийн 15-р зорилгын Нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл айн 1 дэх суралцахуйн зорилт
ТХ310.ЗҮ5.	ТХ-ийн 10-р зорилгын Зан үйлийн айн 5 дахь суралцахуйн зорилт

ТХЗ-ын 255 суралцахуйн зорилтыг орчуулсанаа доор үзүүллээ. Ингэхдээ энэхүү хоёрдахь хэвлэлд ЮНЕСКО-оос 2020 онд боловсруулан хэвлүүлсэн “ТХБ-2030 үйлийн хүрээ”-нд шинээр дэвшүүлсэн ТХБ бол ТХ-ийн бүх 17 зорилгын амжилтад хүргэх боломжийг олгогч гэсэн шинэ дүгнэлтийн товч агуулгыг ТХЗ бүрийн өмнө нэмж оруулав.

ТХ301 ЯДУУРАЛГҮЙ БОЛОХ: Газар бүрд ядуурал, түүний бүх хэлбэрийг төгсгөл болгох

“ТХБ-2030”: Тогтвортой амьжиргаа эрхлэх болон баялгийн тэгш бус хуваарилалтыг шийдвэрлэхэд шаардлагатай амьдрах ур чадварыг дэмжих

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ301.ТМ1. Суралцагч туйлын (нэн) болон харьцангуй ядуурлын тухай ухагдахуун, үзэл баримтлалыг ойлгодог болж, өөрсдийн соёлын болон хэвшмэл (норматив) ойлголтууд, бодит амьдралын талаар эргэцүүлэн бодож, шүүмжлэлтэй ханддаг болох
	ТХ301.ТМ2. Суралцагч орон нутгийн, үндэсний, дэлхий нийтийн түвшинд хэт ядуурал болон туйлын баян чинээлэг байдлын тархалтын талаар мэддэг болох
	ТХ301.ТМ3. Суралцагч ядуурлын учир шалтгаан болон хор хөнөөлийн талаар, тухайлбал, баялгийн болон эрх мэдлийн тэгш бус хуваарилалт, колоничлол, зөрчил мөргөлдөөн, байгалийн хүчин зүйлээс үүдсэн гамшиг, уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үзүүлэх нөлөөлөл, хүрээлэл орчны доройтол болон технологиос шалтгаалсан эрсдэл, нийгмийн хамгааллын тогтолцоо, түүний хэрэгжилтэд учирч буй доголдол, дутагдалтай байдал зэргийг мэддэг болох
	ТХ301.ТМ4. Суралцагч туйлын нэн ядуу, туйлын баян чинээлэг байдал нь хүний үндсэн эрх болон суурь хэрэгцээнд хэрхэн сөргөөр нөлөөлдөг болохыг ойлгодог болох
	ТХ301.ТМ5. Суралцагч ядуурлыг бууруулах стратеги, түүнийг үнэлэх хэмжилтийн талаар мэддэг болж, ядуурлыг үнэлэх “хомсдолд суурилсан (deficit-based)” болон “давуу талд суурилсан (strength-based)” гэсэн хоёр арга хандлагыг ялгаж чаддаг болох

Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ301.НСХ1. Суралцагч орон нутгийн олон нийтэд ногдох нөөц баялаг, эрх мэдлийн хуваарилалтыг өөрчлөхөд нөлөөлж, хувь хүн болон орон нутгийн иргэдэд боломж, эрх мэдэл олгоход бусадтай хамтран ажиллаж чаддаг болох
	ТХ301.НСХ2. Суралцагч туйлын нэн ядуу, туйлын баян чинээлэг байдлын тухай ойлголтыг ухуулан таниулж, тодорхой шийдлүүдийн талаарх хүмүүсийн санаа бодол, харилцан яриаг урамшуулан дэмжиж чаддаг болох
	ТХ301.НСХ3. Суралцагч ядуурлын асуудалд мэдрэмжтэй байгаагаа харуулж чаддаг болох Тухайлбал, ядуу болон эмзэг нөхцөлд байгаа хүмүүсийн сэтгэл санааг дэмжиж, тэдний төлөө эв нэгдэлтэй байгаагаа харуулдаг болох
	ТХ301.НСХ4. Суралцагч ядууралтай холбоотой өөрсдийн хувийн туршлага, буруу ташаа ойлголтыг тодорхойлж чаддаг болох
	ТХ301.НСХ5. Суралцагч тэгш бус байдал дэлхийн хүн амын дунд оршсоор байгаад хувь хүний зүгээс хүлээх өөрийн үүрэг, оролцоондоо шүүмжлэлтэй хандан эргэцүүлж чаддаг болох
Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ301.3Y1. Суралцагч ядуурлыг бууруулахад хувь нэмэр оруулах үйл ажиллагааг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, үнэлэх, өргөжүүлэн тэлэх чадвартай болох
	ТХ301.3Y2. Суралцагч нийгэм, эдийн засгийн шударга ёсыг хангах, эрсдэлийг бууруулах, ядуурлыг устгахад тус тус чиглэсэн бодлого, стратегийг боловсруулж, тэдгээрийг үйл ажиллагааны түвшинд бүрэн хамруулахыг дэмжиж, уг асуудлаар олон нийтийн нэрийн өмнөөс шаардлага тавьж чаддаг болох
	ТХ301.3Y3. Суралцагч орон нутгийн, үндэсний, олон улсын аж ахуйн нэгж байгууллагын ядуурлын бий болох, устгах талаар баримталж буй удирдлагын стратеги, энэ талаар гаргаж буй шийдвэрийг нь үнэлэх, түүнд оролцох, нөлөөлөх чадвартай болох
	ТХ301.3Y4. Суралцагч өөрийн амьдралын хэрэглээний сонголтоо хийхдээ ядуурлыг бууруулах, нийгмийн шударга ёсыг хангах, авлига, хээл хахуулийг арилгах асуудал хэрхэн хамааралтай байгааг олж харж анхаарал хандуулдаг болох
	ТХ301.3Y5. Суралцагч ядуурлын асуудалд тогтолцооны үүднээс хандан асуудал шийдвэрлэх шийдлийг санал болгож чаддаг болох

ТХ302 ӨЛСГӨЛӨНГ ТЭГЛЭХ: Өлсгөлөнг эцэслэж, хүнсний аюулгүй байдал, чанар, шим тэжээлийг сайжруулах, тогтвортой хөдөө аж ахуйг дэмжих

“ТХБ-2030”: Өлсгөлөн, хоол тэжээлийн дутагдлын шалтгаан, үр дагаврыг арилгах

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ302.ТМ1. Суралцагч өлсгөлөн, хүнс тэжээлийн дутагдал, тэдгээрийн хүнд үзүүлдэг бие бялдар, сэтгэл зүйн гол нөлөөлөл болон эдгээрт өртөмтгий эмзэг бүлгийнхний тухай мэддэг болох
	ТХ302.ТМ2. Суралцагч өлсгөлөн, хүнс тэжээлийн дутагдлын тухай орон нутаг, улс орон, олон улсын түвшний тоо баримт, тархалтын талаарх өнөөгийн болон өмнөх түүхийн талаар мэддэг болох
	ТХ302.ТМ3. Суралцагч хувь хүн, орон нутаг, үндэстэн болоод дэлхий нийтийн түвшинд өлсгөлөнг үүсгэгч хүчин зүйлс, түүний үндэс шалтгааныг мэддэг болох
	ТХ302.ТМ4. Тогтвортой хөдөө аж ахуйн зарчмуудыг мэддэг, түүнийг дэмжихэд шаардлагатай нөхцөл болох газар болон өмч эзэмших хууль ёсны эрхийн талаар, түүний хэрэгцээ шаардлагыг ойлгодог байх
	ТХ302.ТМ5. Суралцагч дэлхий нийтээр өлсгөлөн, хүнс тэжээлийн дутагдлын эсрэг тэмцэхэд тогтвортой хөдөө аж ахуй шаардлагатай болохыг ойлгож, өлсгөлөн, хүнс тэжээлийн дутагдал болон хүнсний чанарт анхаарах талаар баримталж буй бодлого стратегийг мэддэг болох
Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ302.НСХ1. Суралцагч өлсгөлөнтэй тэмцэх, тогтвортой хөдөө аж ахуйг хөхиүлэн дэмжих, хүнсний тэжээллэг чанар яагаад чухал болох болон тэдгээрийн хоорондох уялдаа холбоо ба нөхцөл байдлын асуудлаар харилцаж чаддаг болох
	ТХ302.НСХ2. Суралцагч өлсгөлөнтэй тэмцэх, тогтвортой хөдөө аж ахуйг хөхиүлэн дэмжих, хүнсний чанарыг сайжруулахад бусдад урам зориг өгөх, боломж, эрх мэдэл олгоход тэдэнтэй хамтран ажиллах чадвартай болох
	ТХ302.НСХ3. Өлсгөлөнгүй, хүнс тэжээлийн дутагдалгүй дэлхий ертөнцийн төлөөх алс хэтийн хараатай болох
	ТХ302.НСХ4. Суралцагч өөрсдийн үнэт зүйлсийн талаар эргэцүүлэн бодож, өлсгөлөн, хүнс тэжээлийн дутагдалтай тэмцэх, тогтвортой хөдөө аж ахуйг хөхиүлэн дэмжихтэй холбогдох ялгаатай үнэт зүйлүүд, хандлага, стратегийн талаар эргэцүүлэх чадвартай болох

Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	TX302.HCX5. Суралцагч өлсгөлөнд нэрвэгдэж, хүнс тэжээлийн дутагдлаас шалтгаалан зовж шаналж буй хүмүүсийн сэтгэл санааг дэмжиж, хариуцлага, эв нэгдлийг мэдэрч чаддаг болох
	TX302.3Y1. Суралцагчид өлсгөлөнтэй тэмцэх, тогтвортой хөдөө аж ахуйг хөхиүлэн дэмжих чиглэлээр хувь хүний болон орон нутгийнхаа түвшинд үнэлгээ хийх, үйл ажиллагаа хэрэгжүүлэх чадвартай болох
	TX302.3Y2. Суралцагчид өлсгөлөн ба хүнс тэжээлийн дутагдлын эсрэг тэмцэх, тогтвортой хөдөө аж ахуйг хөхиүлэн дэмжихтэй холбоотой төрийн бодлогод хамаарах асуудлаар шийдвэр гаргахад нөлөөлөх, оролцох, үнэлэх чадвартай болох
	TX302.3Y3. Суралцагч өлсгөлөн ба хүнс тэжээлийн дутагдалтай тэмцэх, тогтвортой хөдөө аж ахуйг хөхиүлэн дэмжих талаар орон нутаг, үндэсний, олон улсын түвшний үйлдвэр, аж ахуйн байгууллагын удирдлагын стратегид хамаарах асуудлаар шийдвэр гаргахад нөлөөлөх, оролцох, үнэлэх чадвартай болох
	TX302.3Y4. Суралцагч өлсгөлөнтэй тэмцэх сорилтыг даван туулахад хувь нэмэр оруулах дэлхийн идэвхтэй иргэний үүргээ хариуцлагатайгаар биелүүлж чаддаг болох
	TX302.3Y5. Суралцагч өлсгөлөнгийн эсрэг тэмцэхэд, тогтвортой хөдөө аж ахуйг хөхиүлэн дэмжихэд тус тус хувь нэмэр оруулахын тулд өөрсдийн үйлдвэрлэл болон хэрэглээндээ өөрчлөлт хийх чадвартай болох

TX303 САЙН ЭРҮҮЛ МЭНД, САЙН САЙХАН БАЙДАЛ: Эрүүл аж төрөх нөхцөлөөр хангаж, бүх насны нийт хүмүүсийн сайн сайхан байдлыг дэмжих

“ТХБ-2030”: Сэтгэлзүйн болон бие бялдрын уян хатан чанар, тэсвэр тэвчээр, сайн сайхан байдлыг хангах

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	TX303.TM1. Суралцагч эрүүл мэнд, ариун цэвэр, сайн сайхан байдлын тухай ухагдахуун, үзэл баримтлалыг мэддэг болж тухайлбал, эрүүл энх, сайн сайхан аж амьдралд жендэрийг чухалчлахын ач холбогдлыг ойлгох зэрэг эдгээр үзэл баримтлалын талаар шүүмжлэлтэй хандан эргэцүүлж чаддаг болох
	TX303.TM2. Суралцагч ноцтой, түгээмэл халдварт болон халдварт бус өвчний тухай, өвчлөл болон богино насалж байгаа эрсдэл ихтэй бүлэг хүмүүс, бүс нутгийн талаар тоо баримтыг мэддэг болох
	TX303.TM3. Суралцагч эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлын нийгэм-улс төр-эдийн засгийн хэмжигдэхүүнийг ойлгодог болж, эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг дэмжих стратеги болон тэдгээрийг ухуулан сурталчлахын үр нөлөөг мэддэг болох
	TX303.TM4. Суралцагч сэтгэцийн эрүүл мэндийн ач холбогдлыг ойлгодог байх. Таньж мэдэхгүй буюу өөрсдөөсөө өөр хэн нэгнээс (гадаад хүмүүс байж болно) айж түгших хариу үйлдэл (хепорхобиа), ялгаварлан гадуурхах, бүлэглэн гадуурхаж шоовдорлох зэрэг зан үйл нь сэтгэцийн эрүүл мэнд, сэтгэл хөдлөлийн сайн сайхан байдалд сөрөг нөлөө үзүүлдэг болохыг, мөн архи, тамхи болон бусад төрлийн мансууруулах бодист донтох нь эрүүл мэнд, сайн сайхан байдалд хэрхэн хор хөнөөл учруулдаг болохыг ойлгодог болох
	TX303.TM5. Суралцагч бие махбодын болон сэтгэцийн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг дэмжихэд шаардлагатай урьдчилан сэргийлэх стратегиудыг тухайлбал, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд ба урьдчилан сэргийлэх, эрсдэлийг бууруулах арга замын талаар мэддэг болох
Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	TX303.HCX1. Суралцагч өвчнөөс шалтгаалан зовж шаналж байгаа хүмүүстэй харилцаа тогтоож, тэдний нөхцөл байдал, зовнил мэдрэмжүүдийг ойлгон мэдэрч чаддаг болох
	TX303.HCX2. Суралцагч эрүүл мэндийн асуудлаар тухайлбал, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдал, ялангуяа тэдгээрийг хөхиүлэн дэмжихэд чиглэсэн урьдчилан сэргийлэх стратегиудын ач холбогдлын талаар цэц булаалдан харилцан ойлголцож чаддаг болох
	TX303.HCX3. Суралцагч бүх нийтийн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдалд ач тустай шийдвэр гаргаж, үйл хэрэг бүтээхэд нь бусдыг урамшуулан зоригжуулж чаддаг болох
	TX303.HCX4. Суралцагч эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлын тухай бүхэл бүтэн, цогц ойлголттой болж, тэдгээрт хамаарах үнэт зүйлс, итгэл үнэмшил, хандлагыг илрүүлэн тодруулж чаддаг болох
	TX303.HCX5. Суралцагч эрүүл мэнд, нийгмийн халамжийн чиглэлээр сайн дурын ажилд оролцох, мэргэжлийн ажил эрхлэх зэргээр өөрийн болон гэр бүлийнхнийхээ, мөн бусдын эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлын төлөө хүлээх үүрэг оролцоогоо хөгжүүлж чаддаг болох

Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ303.3Y1. Суралцагч эрүүл амьдралын зан үйлийг өдөр тутмын амьдралдаа хэвшүүлдэг болох
	ТХ303.3Y2. Суралцагч эрүүл мэндийг дэмжих стратегиудыг тухайлбал, өөрийн, гэр бүлийнхний, бусдын төлөө бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, үнэлэх, түгээн дэлгэрүүлэх чадвартай болох
	ТХ303.3Y3. Суралцагч бусдад тусламж хэрэгтэй үед нь тэднийг мэдэрч ойлгох чадавхтай байж, өөрийн болон бусдын төлөө тусламж эрэлхийлэх чадвартай болох
	ТХ303.3Y4. Суралцагч эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг хөхиүлэн дэмжсэн бодлого боловсруулахыг олон нийтийн хамт шаардан, дэмжиж чаддаг болох
	ТХ303.3Y5. Суралцагч боломжийн үнээр эм, эмийн бүтээгдэхүүнийг худалдан авах хүсэлтэй олон нийтийн ашиг сонирхол болон эмийн үйлдвэрийнхний хувийн ашиг сонирхол хооронд гарч болзошгүй зөрчлийг шийдвэрлэх арга замыг санал болгодог болох

ТХ304 ЧАНАРТАЙ БОЛОВСРОЛ: Хүн бүрийн тэгш оролцоо, тусгай хэрэгцээг хангахуйц (inclusive) чанартай боловсрол эзэмших шудрага нөхцөлөөр хангаж, насан туршдаа сурч боловсрох боломжийг нь хөхүүлэн дэмжих

“ТХБ-2030”: Суралцахуйн чанартай агуулга, түүний хүн төрөлхтний оршин тогтнох, цэцэглэн хөгжихөд оруулах хувь нэмрийг онцлон тодруулах

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ304.ТМ1. Суралцагч нь хүн төрөлхтний амьдралыг сайжруулж, тогтвортой хөгжлийн зорилгыг биелүүлэхэд бүх нийтийн боловсрол ба насан туршийн суралцахуй (албан, албан бус, өдөр тутмын ахуй амьдралын суралцахуй) нь тогтвортой хөгжлийн гол залуурдагч, болохыг ойлгодог байх
	ТХ304.ТМ2. Суралцагч боловсрол бол олон нийтийн болоод дэлхий нийтийн өмч, хүний үндсэн эрх бөгөөд бусад эрхээ мэдэж эдлэхийн үндсэн баталгаа болохыг ойлгодог болох
	ТХ304.ТМ3. Суралцагч боловсролын хүртээмж, түүнээс хүртэх үр өгөөж, тухайлбал охид ба хөвгүүдийн болон хот ба хөдөөгийн хооронд тэгш бус байгааг, тэд чанартай боловсролд тэгш хамрагдах, насан туршдаа тасралтгүй суралцах боломж хомс байгаагийн шалтгааныг ойлгодог болох
	ТХ304.ТМ4. Суралцагч нь тогтвортой байдлыг дэмжихэд соёл чухал үүрэгтэйг ойлгодог болох
	ТХ304.ТМ5. Суралцагч боловсролоор дамжуулан илүү тогтвортой, эрх тэгш, энх амгалан дэлхийг цогцлоох боломжтойг ойлгодог болох
Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ304.НСХ1. Суралцагч нь бүх нийтийн чанартай боловсрол, боловсролын хүмүүнлэг, энэрэнгүй болон асуудлыг бүхэл бүтэн тогтолцоонд авч үзэх арга хандлага, тогтвортой хөгжлийн боловсрол болон тэдгээрт холбогдох арга хандлагын ач холбогдлыг бусдад ухуулан таниулж чаддаг болох
	ТХ304.НСХ2. Суралцагч нь оролцооны аргаар дамжуулан боловсрол эзэмших боломжийг шаардах, ашиглахад нь бусдыг сэдэлжүүлэн тэдэнд дэмжлэг үзүүлж чаддаг байх
	ТХ304.НСХ3. Суралцагч боловсролын үнэлэмж, үнэт зүйлс, ач холбогдлыг хүлээн зөвшөөрч, хувь хүнийхээ хөгжилд шаардлагатай өөрийн суралцахуйн хэрэгцээгээ шинжлэн тодорхойлж чаддаг болох
	ТХ304.НСХ4. Суралцагч ахуй амьдралаа сайжруулахад тухайлбал, хөдөлмөр болон бизнес эрхлэхэд өөрийнх нь ур чадвар чухал ач холбогдолтойг ойлгож хүлээн зөвшөөрдөг болох
	ТХ304.НСХ5. Суралцагч хувь хүнийхээ зүгээс тогтвортой хөгжлийн боловсролын үйл хэрэгт идэвхтэй оролцдог болох
Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ304.3Y1. Суралцагч бүх нийтийн чанартай боловсрол болон тогтвортой хөгжлийн боловсрол, тэдгээрт холбогдох өөр өөр түвшний арга хандлагыг хэрэгжүүлэхэд дэм тус үзүүлж, хувь нэмэр оруулж чаддаг болох
	ТХ304.3Y2. Суралцагч боловсрол дахь жендэрийн эрх тэгш байдлыг хөхиүлэн дэмжиж чаддаг болох
	ТХ304.3Y3. Суралцагч үнэ төлбөргүй, тэгш боломжийг бүрдүүлсэн бүх нийтийн чанартай боловсрол, тогтвортой хөгжлийн боловсрол болон тэдгээрт холбогдох арга хандлагууд түүнчлэн боловсролын аюулгүй, хүртээмжтэй, хүн бүрийн тусгай эрэлт хэрэгцээ ба оролцоог хангасан (inclusive) хэрэглэгдэхүүн, тоног төхөөрөмжийн хангалтыг тус тус хөхиүлэн дэмжсэн бодлого боловсруулахыг олон нийтийн хамт шаардан, дэмжиж чаддаг болох

	ТХ304.3У4. Суралцагч хүүхэд залуучуудад боломж, эрх мэдэл олгохыг хөхиүлэн дэмжиж чаддаг болох
	ТХ304.3У5. Суралцагч амьдралынхаа туршид өөрийн боловсролын төлөө бүхий л боломжийг ашиглаж чаддаг болж, тогтвортой хөгжлийг дэмжихийн төлөө эзэмшсэн мэдлэгээ өдөр тутмын нөхцөл байдалд хэрэглэж чаддаг болох

ТХ305 ЖЕНДЭРИЙН ТЭГШ БАЙДАЛ: Жендэрийн тэгш байдалд амжилт олох, охид, эмэгтэйчүүдэд эрх мэдэл, боломж олгох

“ТХБ-2030”: Жендэрийн тэгш байдлыг, ялангуяа тогтвортой байдлын жендэрийн тодорхой сорилтуудыг даван туулахыг урамшуулан дэмжих

Суралцахуйн танин мэдэхүйн сорилтууд	ТХ305.ТМ1. Суралцагч жендэр, жендэрийн тэгш байдал, жендэрийн ялгаварлан гадуурхлын тухай ухагдахуун, үзэл баримтлалыг ойлгодог болж, бүх хэлбэрийн ялгаварлан гадуурхал, хүчирхийлэл, тэгш бус байдал (эмэгтэйчүүдийн бэлэг эрхтнийг засах, гэр бүлийн нэр хүнд гутаасан нэрийдлээр амь насыг нь бүрэлгэх, хүүхэд насанд нь гэрлүүлэх, хөдөлмөр эрхлэх тэгш бус нөхцөл боломж ба цалин хөлс, зориудаар зохиосон хэл яриа (language construction), жендэрийн тухай уламжлалт үүрэг хариуцлага, байгалийн гамшгийн жендэрт үзүүлэх нөлөөллийн тухай мэддэг болох. Мөн жендэрийн тэгш бус байдлын өнөөгийн болон түүхэн учир шалтгааныг ойлгодог болох
	ТХ305.ТМ2. Суралцагч нь охид эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөрийн мөлжлөг, хүчирхийллээс ангид байх эрх чөлөө болон нөхөн үржихүйн эрх зэргийг багтаасан үндсэн эрхийн тухай ойлгодог болох
	ТХ305.ТМ3. Суралцагч өөрийн улс орон болон ахуй соёл дахь жендэрийн тэгш бус байдлын түвшинг дэлхийн хэм хэмжээтэй харьцуулах замаар тухайлбал, жендэр нь ур чадвар, шашин, арьс өнгөний үзэл зэрэг нийгмийн бусад ангилал зэрэглэлтэй холбоотой болохыг ойлгодог болох
	ТХ305.ТМ4. Суралцагч нь улсын төсвийн хуваарилалт, хөдөлмөрийн зах зээл, төрийн болон хувийн салбарын шийдвэр гаргалт зэрэг хууль тогтоох, засаглах үйл явцад жендэрийн эрх тэгш байдал, оролцоог бүрэн хангахын учир шалтгаан, ашиг тус, боломж бололцоог мэддэг болох
	ТХ305.ТМ5. Суралцагч хүйсийн тэгш оролцоог хангаж, тэднийг эрх мэдэлтэй болгоход нь технологи эзэмших, хууль тогтоох боломж олгодог боловсролын үүргийг ойлгодог болох
Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн сорилтууд	ТХ305.НСХ1. Суралцагч ахуй соёлын мэдрэмжүүдийг хүндэтгэхийн зэрэгцээ жендэрийн үүрэг хариуцлагын тухай уламжлалт ойлголтод шүүмжлэлтэй хандан эргэлзэхийг хүлээн зөвшөөрдөг байх
	ТХ305.НСХ2. Суралцагч жендэрийн ялгаварлан гадуурхлын бүх хэлбэрийг тодорхойлж, тэдгээрийн эсрэг дуу хоолойгоо хүргэж, бүх жендэрийн хүмүүст бүрэн дүүрэн боломж, эрх мэдэл олгохын ашиг тусыг хэлэлцэн мэтгэлцэж чаддаг болох
	ТХ305.НСХ3. Суралцагч жендэрийн ялгаварлан гадуурхал, хүчирхийллийг зогсоохоор, эрхийг нь хааж боогдуулсан хүмүүст дэмжлэг үзүүлэхээр, түүнчлэн бүх түвшинд хүндлэл, бүрэн дүүрэн эрх тэгш байдлыг бий болгохоор тус тус ажиллаж буй хүмүүстэй холбоо тогтоож чаддаг болох
	ТХ305.НСХ4. Суралцагч өөрийн жендэрийн онцлог, жендэрийн үүргийнхээ талаар эргэцүүлж чаддаг болох
	ТХ305.НСХ5. Суралцагч жендэр, үүрэг оролцооны талаарх хувийн болон олон нийтийн тогтсон үзэл бодлоос өөрөөр амьдарч буй хүмүүсийн сэтгэл санааг ойлгож, эв нэгдэлтэй байж чаддаг болох
Суралцахуйн зан үйлийн сорилтууд	ТХ305.3У1. Суралцагч жендэрийн чиг хандлагаас болоод ялгаварлан гадуурхагдаж буй хүмүүсийг эсвэл өөрийгөө дэмжүүлэхийн тулд эргэн тойрныхондоо хандсан арга хэмжээ авч чаддаг болох
	ТХ305.3У2. Суралцагч жендэрийн эрх тэгш байдал, оролцооны талаар гаргасан шийдвэрт үнэлгээ өгөх, оролцох, нөлөөлөх чадвартай болох
	ТХ305.3У3. Суралцагч нь жендэр хоорондын ойлголцлыг нэмэгдүүлэх, жендэрийн ялгаварлан гадуурхал, хүчирхийллийг зогсооход оролцож, бусдыг дэмжиж чаддаг болох
	ТХ305.3У4. Суралцагч жендэрийн ялгаварлан гадуурхлыг ажиглан судалж, түүнийг тодорхойлж чаддаг болох
	ТХ305.3У5. Суралцагч жендэрийн тэгш байдлыг дэмжсэн стратегиудыг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, дэмжих, үнэлэх чадвартай болох

ТХ306 ЦЭВЭР УС БА АРИУН ЦЭВРИЙН БАЙГУУЛАМЖ: Бүх нийтийг усны нөөц ба ариун цэврийн байгууламжийн хүрэлцээтэй, тогтвортой менежментээр хангах

“ТХБ-2030”: Дэлхий нийтийн сайн сайхны төлөөх зохих шаардлага хангасан усны тэгш хүртээмжийг хүрдасгах

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ306.ТМ1. Суралцагч ус нь амьдралыг тэтгэгч үндсэн нөхцөл болох тухай болон усны чанар, тоо хэмжээний ач холбогдол, усны бохирдол, хомсдолын учир шалтгаан, нөлөө, үр дагаврын тухай ойлголттой болох
	ТХ306.ТМ2. Суралцагч ус нь дэлхийн түвшний олон тооны нарийн нийлмэл харилцан хамаарал болон тогтолцооны бүрэлдэхүүн хэсэг гэдгийг ойлгодог болох
	ТХ306.ТМ3. Суралцагч дэлхийн хүн амд ундны усны аюулгүй байдлын хангамж, ариун цэврийн байгууламж, тэдгээрийн хүртээмж харилцан адилгүй тэгш бус хуваарилагдсан байгааг мэддэг болох
	ТХ306.ТМ4. Суралцагч “виртуал ус” гэдэг ойлголт, үзэл баримтлалыг ойлгодог болох
	ТХ306.ТМ5. Суралцагч усны нөөцийн нэгдсэн менежмент (УННМ) болон үер, ган гачгийн эрсдэлийн менежмент зэрэг усны ба ариун цэврийн байгууламжийн хүрэлцээ, тогтвортой менежментээр хангах зорилготой бусад стратегийн талаар ойлгодог болох
Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ306.НСХ1. Суралцагч нь орон нутгийн хэмжээнд ус ба ариун цэврийн байгууламжийн менежментийг сайжруулах үйл ажиллагаанд оролцож чаддаг болох
	ТХ306.НСХ2. Суралцагч усны бохирдол, хүртээмж, ус хэмнэх арга хэмжээний асуудлаар бусадтай харилцаа холбоо тогтоож, амжилт дагуулсан түүхийг илрүүлэн тодруулж чаддаг болох
	ТХ306.НСХ3. Суралцагч нь усны өөрийн хэрэглээг хянаж, хариуцлагаа мэдэрч чаддаг болох
	ТХ306.НСХ4. Суралцагч ариун цэвэр эрүүл ахуйн сайн, зөв стандарттай байхын үнэ цэнийг олж харж чаддаг болох
	ТХ306.НСХ5. Суралцагч нь ундны ус ба ариун цэврийн байгууламжийн тэгш бус хүртээмжид нийгэм-эдийн засгийн байр суурь болон хүйсийн, жендэрийн ялгаа нь тодорхой хэмжээгээр нөлөөлөх хүчин зүйл болж байгааг ойлгож чаддаг болох
Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ306.ЗҮ1. Суралцагч орон нутаг нь усны болон ариун цэврийн байгууламжийн хэрэгцээг өөрсдөө хангахуйц чадавхтай болоход орон нутгийн удирдлагуудтай хоршин ажиллаж чаддаг болох
	ТХ306.ЗҮ2. Суралцагч орон нутгийнхаа түвшинд усны нөөцийн менежментэд хувь нэмэр оруулж чаддаг болох
	ТХ306.ЗҮ3. Суралцагч усны хувийн хэрэглээ дэх ул мөрөө багасгаж, ус хэмнэх дадал зуршилтай болж, түүнийгээ өдөр тутмын ажил амьдралдаа хэвшүүлдэг болох
	ТХ306.ЗҮ4. Суралцагч усны чанар, аюулгүй байдлыг нэмэгдүүлэхэд хувь нэмрээ оруулахуйц үйл ажиллагааг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, үнэлэх, түгээн дэлгэрүүлэх чадвартай болох
	ТХ306.ЗҮ5. Суралцагч орон нутгийн, үндэсний, олон улсын бизнесийн байгууллагын усны бохирдлын менежментийн стратегийн шийдвэрт үнэлгээ өгөх, оролцох, нөлөөлөх чадвартай болох

ТХ307 БОЛОМЖИЙН ҮНЭТЭЙ, ЦЭВЭР ЭРЧИМ ХҮЧ: Бүх нийтийг боломжийн үнэтэй, найдвартай, тогтвортой, цэвэр эх үүсвэр бүхий эрчим хүчээр хангах

“ТХБ-2030”: Тогтвортой, цэвэр, боломжийн үнэтэй эрчим хүч болон ногоон амьдралын хэв маягийг идэвхижүүлэн дэмжих

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ307.ТМ1. Суралцагч сэргээгдэх болон үл сэргээгдэх эрчим хүчний нөөцийн тухай, тэдний харьцангуй давуу болон сул талууд тухайлбал, тэдгээрийн хүрээлэл орчин ба эрүүл мэндэд үзүүлэх нөлөөлөл, эрчим хүчний хэрэглээ, аюулгүй байдал, эрчим хүчний хүрэлцээ хангамж болон орон нутгийн, үндэсний, дэлхий нийтийн түвшинд эдгээр эрчим хүчний төрлүүдийн эзлэх хувь зэргийг мэддэг болох
	ТХ307.ТМ2. Суралцагч дэлхийн өнцөг булан бүрд ямар эрчим хүчийг гол төлөв ашигладгийг мэддэг болох
	ТХ307.ТМ3. Суралцагч эрчим хүчний үр ашигтай байх, өөрийн хэрэгцээг хангах тухай ухагдахуун, үзэл баримтлалыг ойлгож, энэ чиглэлээр баримталж буй бодлого, нийгэм-технологийн урт хугацааны шийдлүүдийн талаар мэддэг болох

Сууралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	TX307.TM4. Сууралцагч эрчим хүчний үйлдвэрлэл, эрэлт, нийлүүлэлт, хэрэглээг өргөжүүлэн хөгжүүлэхэд бодлого, стратеги хэрхэн нөлөөлдгийг ойлгодог болох
	TX307.TM5. Сууралцагч эрчим хүчний үр ашиг багатай, хор нөлөө ихтэй үйлдвэрлэлийн тухай мэддэг байж, сэргээгдэх эрчим хүчний технологи нь тогтвортой хөгжлийг хэрхэн жолоодохыг мөн шинэ, дэвшилтэт технологи, ялангуяа улс орнууд хоорондоо яагаад технологи шилжүүлж хамтран ажиллах ёстой хэрэгцээ шаардлагыг ойлгодог болох
	TX307.HCX1. Сууралцагч эрчим хүчний өөрийн хэрэгцээг хангах, хэрэглээ нь үр ашигтай байх шаардлагыг таниулан мэдээлж чаддаг болох
	TX307.HCX2. Сууралцагч бусад хүмүүс, улс орон, бүс нутаг дахь боломжийн үнэтэй, найдвартай, тогтвортой, цэвэр эрчим хүчний хэрэгцээг ойлгож, үнэлж чаддаг байх
	TX307.HCX3. Сууралцагч эрчим хүчний технологийг янз бүрийн хам нөхцөлд шилжүүлэн нутагшуулах, өөрсдийн орон нутгийн эрчим хүчний хэрэглээний сайн туршлагыг бусдад түгээхэд тэдэнтэй хорших, хамтран ажиллаж чаддаг болох
Сууралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	TX307.HCX4. Сууралцагч эрчим хүчний үйлдвэрлэл ба ашиглалтын талаар хувь хүний хэм хэмжээ, үнэт зүйлсийг тодруулж, үр ашиг, дотоодын хэрэгцээг хангах гэсэн ойлголтын хүрээнд эрчим хүчний хэрэглээнийхээ талаар эргэцүүлж, үнэлж чаддаг болох
	TX307.HCX5. Сууралцагч өөрийн орны эрчим хүчний найдвартай, тогтвортой үйлдвэрлэл, хэрэглээ, нийлүүлэлтийн талаар алс хэтийн хараагаа хөгжүүлж чаддаг болох
	TX307.3Y1. Сууралцагч өөрийн хувийн хүрээлэл дэх эрчим хүчний үр ашиг, өөрийн хэрэгцээг хангах болон тухайн орон нутгийнхаа эрчим хүчний холимог эх үүсвэрүүдээс сэргээгдэх эрчим хүчний эзлэх хувь хэмжээг тус тус нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн арга хэмжээг хэрэгжүүлэх, үнэлэх чадвартай болох
	TX307.3Y2. Сууралцагч тухайн нөхцөл байдал тохирсон сэргээгдэх эрчим хүчний хамгийн тохиромжтой стратегийг тодорхойлон ажиллах зарчмуудыг хэрэглэж чаддаг болох
	TX307.3Y3. Сууралцагч нь янз бүрийн сонирхлын бүлгүүдийн хувьд (байгаль орчин мөн хамаарна) эрчим хүчний томоохон төслүүд (далай, тэнгист салхин парк байгуулах гэх мэт) болон эрчим хүчний талаар баримталж буй бодлогын урт хугацааны үр дагаврыг задлан шинжилж чаддаг болох
	TX307.3Y4. Сууралцагч эрчим хүчний үйлдвэрлэл, нийлүүлэлт, хэрэглээтэй холбоотой төрийн бодлогод нөлөөлж чаддаг болох
	TX307.3Y5. Сууралцагч эрчим хүчний шийдлийн хувилбарыг олохын тулд бизнесийн янз бүрийн загварууд, тэдгээрт тохиромжтой эрчим хүчний шийдлийг харьцуулан үнэлж, аюулгүй, найдвартай, тогтвортой эрчим хүчийг үйлдвэрлэхэд нь эрчим хүчний нийлүүлэгчдэд нөлөөлж чаддаг болох

TX308 ЗОХИСТОЙ ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТ БА ЭДИЙН ЗАСГИЙН ӨСӨЛТ: Эдийн засгийн тасралтгүй, хүмүүсийн тусгай хэрэгцээгээ хангах тэгш оролцоог дэмжсэн (inclusive), тогтвортой өсөлт болон орон тооны, бүтээмжтэй хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих

“ТХБ-2030”: *Эргэн ашиглагддаг, хүрэлцэхүйц хангалттай, жудагтай, эв зөтэй байх амьдралын хэв маягийн олон хувилбарт үнэт зүйлс, эдийн засгийн загварыг хөхиүлэн дэмжих*

Сууралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	TX308.TM1. Сууралцагч тасралтгүй, хүмүүсийн тусгай хэрэгцээ, тэгш оролцоог хангасан (inclusive), тогтвортой эдийн засгийн өсөлт, орон тооны, бүтээмжтэй ажил эрхлэлт болон зохистой ажил эрхлэлт тухайлбал, жендэрийн харьцаа ба тэгш боломжид ахиц гаргахын ач холбогдол зэрэг ухагдахуун, үзэл баримтлалыг ойлгох, эдийн засгийн бусад сонголтууд бүхий загварууд, индикаторууд талаар мэддэг болох
	TX308.TM2. Сууралцагч дэлхийн янз бүрийн бүс, улс оронд салбар бүрийн албан хөдөлмөр эрхлэлтийн түвшин, албан бус хөдөлмөр эрхлэлт, ажилгүйдэл тус бүрийн тархалт, мөн нийгмийн аль бүлэг нь ажилгүйдэлд онцгойлон илүү өртдөг тухай мэддэг болох
	TX308.TM3. Сууралцагч хөдөлмөр эрхлэлт болон эдийн засгийн өсөлт хоорондын харилцан хамаарлыг ойлгож, ажиллах хүчийг нэмэгдүүлэх, эсвэл ажлын байрыг орлох шинэ технологи нэвтрүүлэх зэрэг энэхүү харилцан хамааралд нөлөөлөх бусад хүчин зүйлсийг мэддэг байх

Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	TX308.TM4. Суралцагч тэгш бус байдал, ядуурал, нийгмийн тайван бус байдлыг үүсэхэд нөлөөлдөг ажиллах хүчин урт цагаар ажилласан ч бага цалин хөлс авдаг, гэтэл менежер (захирал), өмчийн эзэн, хувьцаа эзэмшигчдийн цалин, ашиг нь асар өндөр байдаг нөхцөл байдал байсаар байгааг ойлгодог болох
	TX308.TM5. Суралцагч инноваци, хувиараа бизнес эрхлэлт, шинээр ажлын байр бий болгох зэрэг нь зохистой ажлын байр болон тогтвортой хөгжилд хөтөлсөн эдийн засгийг хэрхэн бий болгодог, эдгээр нь эдийн засгийн өсөлтөд байгалийн гамшиг, хүрээлэл орчны доройтол, түүнээс үзүүлэх хор уршиг, нөлөөллийг арилгахад хэрхэн хувь нэмэр оруулдгийг тус тус ойлгодог болох
	TX308.HCX1. Суралцагч эдийн засгийн загвар болон эдийн засаг, нийгмийн алс хэтийн ирээдүйд шүүмжлэлтэй хандан хэлэлцэж, олон нийтэд түгээн танилцуулж чаддаг болох
	TX308.HCX2. Суралцагч ажил олгогч болон улс төрчдөөс нэг ижил ажил хөдөлмөрт шударга, эрх тэгш хандахыг тухайлбал, шударга цалин хөлс, хөдөлмөрлөх эрх шаардаж буй хүмүүстэй хамтран ажиллаж чаддаг болох
	TX308.HCX3. Суралцагч дэлхийн эдийн засгийн хүрээнд хүмүүсийн хэрэглээ хэрхэн бусад олон хүмүүсийн ажиллах нөхцөлд нөлөөлж байдгийг ойлгож чаддаг болох
Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	TX308.HCX4. Суралцагч өөрийн хувь хүний эрхээ тодорхойлж, ажил хөдөлмөртэй холбоотой хэрэгцээ, үнэт зүйлсээ илрүүлэн тодруулж чаддаг болох
	TX308.HCX5. Суралцагч өөрийн хувийн цогц чадамж, тухайн нөхцөл байдалдаа хийсэн задлан шинжилгээнд тулгуурлан хувийн амьдралынхаа эдийн засгийн алс хэтийн хараа болон төлөвлөгөө боловсруулж чаддаг болох
	TX308.3Y1. Суралцагч хүн бүрийн оролцоог хангаж, тэдэнд ашиг тус хүртэх тэгш боломж олгосон (inclusive), тогтвортой эдийн засаг ба зохистой ажил эрхлэлтийн хэтийн шинэ төлөв, загваруудад татагдан оролцож чаддаг болох
	TX308.3Y2. Суралцагч шударга бус цалин, нэг ижил ажилд тэгш бус цалин хөлс олголт, ажлын муу орчин нөхцөлтэй холбоотой асуудлыг шийдвэрлэхэд дэмжлэг туслалцаа үзүүлж чаддаг болох
	TX308.3Y3. Суралцагч тогтвортой байдалд хөтөлсөн инновац ба аж ахуй, бизнес эрхлэлтийн сэдэл, шинэ санааг хөгжүүлэн, үнэлж чаддаг болох
	TX308.3Y4. Суралцагч бизнес эрхлэх төслүүдийг төлөвлөж, хэрэгжүүлж чаддаг болох
	TX308.3Y5. Суралцагч байгалийн гамшиг, хүрээлэл орчны доройтлын нөлөөллөөс үйлдвэрлэлийг хамааралгүй болгох хүчин чармайлт болон ажлын шударга нөхцөлийг дэмжих арга хэрэгсэл болохуйцаар өөрийн хэрэглээг хариуцлагатай байлгах шалгууруудыг мэдэж, хэрэглэж чаддаг болох

TX309 ҮЙЛДВЭРЛЭЛ, ИННОВАЦ, ДЭД БҮТЭЦ: Дэд бүтцийг байгуулж, хүмүүсийн тусгай хэрэгцээгээ хангах, тэгш оролцоог бүрдүүлсэн (inclusive) тогтвортой үйлдвэржилтийг дэмжих, инновацыг тэтгэх

“ТХБ-2030”: Ногоон технологи, тогтвортой үйлдвэрлэлийн үл алагчилагдсан шударга шилжилтийг хөхиүлэн дэмжих

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	TX309.TM1. Суралцагч тогтвортой дэд бүтэц, үйлдвэрлэлийн үзэл баримтлал болон тэдгээрийг хөгжүүлэхэд шаардлагатай тогтолцоот арга хандлагыг чухалчлах нийгмийн хэрэгцээг ойлгодог болох
	TX309.TM2. Суралцагч нь дэд бүтэц, үйлдвэрлэлийн тогтвортой байдалд хүрэхэд орон нутаг, улс үндэстэн болон дэлхий нийтэд тохиолдож буй сорилт бэрхшээл, зөрчил маргааныг ойлгодог болох
	TX309.TM3. Суралцагч модульчлал, олон янз байдал зэрэг түлхүүр ухагдахууныг ойлгон мэдэж, дэд бүтэц, орон зайн төлөвлөлтийн уян хатан чанар (resilience) гэж юу болохыг тодорхойлж, түүнийг орон нутаг, үндэсний хэмжээнд хэрэглэж чаддаг болох
	TX309.TM4. Суралцагч тогтвортой бус үйлдвэрлэлийн урьдчилан тооцоолоогүй сул талуудын зэрэгцээ аливаа саад, сорилтыг даах уян хатан, хүмүүсийн тусгай хэрэгцээг хангасан, тогтвортой үйлдвэрлэлийн жишээ, онцгой байдлын үеийн төлөвлөлт хэрэгтэй байдгийг тус тус мэддэг байх
	TX309.TM5. Суралцагч урт хугацаанд тогтвортой байх инновац бүхий уян хатан чанартай дэд бүтэц, үйлдвэрлэлийн хөгжлийн төлөөх шинэ боломжууд, зах зээлийн талаар мэддэг болох

Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ309.НСХ1. Суралцагч өөрийн орон нутагтаа тогтвортой, хүмүүсийн тусгай хэрэгцээг хангасан, уян хатан, өндөр чанартай дэд бүтцийг бий болгохын төлөө тэмцэх
	ТХ309.НСХ2. Суралцагч оршин суугаа орон нутгийнхаа дэд бүтэц, үйлдвэрлэлийн хөгжлийг илүү тогтвортой, уян хатан болгохын төлөө нутгийн иргэдийг урамшуулан зоригжуулж чаддаг болох
	ТХ309.НСХ3. Суралцагч байнга хувьсан өөрчлөгдөж буй сорилтуудад хариу өгөх, мөн шинэ зах зээл нээхийн тулд орон нутгийнхаа онцлогт тохирсон, тогтвортой үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэхээр хамтрах түншлэгчдээ олж тодорхойлж чаддаг болох
	ТХ309.НСХ4. Суралцагч нүүрстөрөгч, ус, хүнс тэжээл зэрэг экологийн ул мөрөө тодорхойлж, орон нутгийн дэд бүтцэд хувийн зүгээс үзүүлэх эрэлт болон нөлөөллөө хүлээн зөвшөөрч, эргэцүүлэн тусгадаг болох
	ТХ309.НСХ5. Суралцагч байгалийн баялгийн нөөц, түүнд гарч буй өөрчлөлт (газрын тосны оргил үе буюу хамгийн их хэмжээтэй олборлолт болон баялгийн бусад оргил үе), гадаад хүчин зүйлсийн дарамт, нөлөөлөл (байгалийн гамшиг, зөрчил мөргөлдөөн гэх мэт)-ыг дагаад дэд бүтцийн талаарх хувь хүний үзэл бодол, эрэлт хэрэгцээ нь мэдээлэл харилцааны технологи, тээврийн болон эрүүл ахуйн сонголтууд зэрэгт зориулсан сэргээгдэх эрчим хүчний хүрэлцээнээс хамааран үндсээрээ өөрчлөгдөх шаардлагатайг ойлгодог болох
Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ309.ЗҮ1. Суралцагч өөрийн үндэстэн ба соёлын дэд бүтцийг илүү ногоон, байгальд ээлтэй, уян хатан байлгах арга хандлагууд болон тэдгээрийн нийгэмд үзүүлэх бүхий л ашиг тусыг, нэн ялангуяа гамшгийн эрсдэлийг бууруулахад үзүүлэх ашиг тусын тухай ойлголтыг бий болгох боломжуудыг тодорхойлж чаддаг болох
	ТХ309.ЗҮ2. Суралцагч үйлдвэрлэлийн янз бүрийн хэлбэрүүдэд үнэлгээ өгч, тэдгээрийн уян хатан чанарыг нь харьцуулж чаддаг болох
	ТХ309.ЗҮ3. Суралцагч өөрийн улс орныхоо үйлдвэрлэлийн хэрэгцээг хангах тогтвортой бизнесийг санаачилж, хөгжүүлж чаддаг болох
	ТХ309.ЗҮ4. Суралцагч өөрсдийн бизнесийг дэмжих зорилгоор зээл, бичил зээл гэх мэт санхүүгийн үйлчилгээ авч чаддаг болох
	ТХ309.ЗҮ5. Суралцагч тогтвортой дэд бүтцийн (интернэтэд холбогдох гэх мэт) ашиглалтыг сайжруулахад шийдвэр гаргагчидтай хамтран ажиллаж чаддаг болох

ТХ310 ТЭГШ БУС БАЙДЛЫГ БАГАСГАХ: Улс орнуудын дотоод дахь болон улс орнуудын дундах тэгш бус байдлыг багасгах

“ТХБ-2030”: Тэгш бус байдлын бүх хэлбэртэй тэмцэх, ялангуяа хүрээлэл орчны хууль зүйн шудрага байдалд онцгой анхаарах

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ310.ТМ1. Суралцагч тэгш бус байдлын янз бүрийн хэмжээсүүд, тэдгээрийн хоорондох харилцан хамаарал, хэрэгцээтэй статистик тоо баримтуудын тухай мэддэг болох
	ТХ310.ТМ2. Суралцагч нь тэгш бус байдлыг хэмжиж, тодорхойлдог индикаторуудыг мэдэж, шийдвэр гаргахад хэрхэн хэрэглэдгийг ойлгодог болох
	ТХ310.ТМ3. Суралцагч тэгш бус байдал бол нийгмийн асуудлуудыг үүсгэж, хувь хүнийг сэтгэл ханамжгүй байдалд хүргэдэг шалтгаан болохыг ойлгодог болох
	ТХ310.ТМ4. Суралцагч орон нутгийн, үндэсний, дэлхийн түвшний тэгш байдалд эрсдэл учруулдаг болон дэмжиж байдаг үйл явцууд (санхүүгийн, цалингийн, нийгмийн хамгааллын бодлого, аж ахуй нэгжийн үйл ажиллагаа гэх мэт)-ын талаар мэддэг болох
	ТХ310.ТМ5. Суралцагч тэгш байдлыг дэмждэг ёс зүйн зарчмуудыг ойлгож, ялгаварлан гадуурхдаг зан араншин, шийдвэр гаргалтыг өөгшүүлдэг сэтгэлзүйн үйл явцуудыг ухамсарладаг болох
Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ310.НСХ1. Суралцагч тэгш бус байдлын тухай олон нийтийн ухамсрыг дээшлүүлж чаддаг болох
	ТХ310.НСХ2. Суралцагч ялгаварлан гадуурхагдсан хүмүүсийн сэтгэл санааг мэдэрч, ялгаварлан гадуурхахын эсрэг байгаа хүмүүстэй эв нэгдэлтэй байгаагаа харуулж чаддаг болох
	ТХ310.НСХ3. Суралцагч хамтын үнэт зүйлс, ёс зүйн зарчмуудад үндэслэн янз бүрийн бүлгүүдийн эрхийн асуудлаар зөвшилцөн хэлэлцээр хийж чаддаг болох
	ТХ310.НСХ4. Суралцагч өөрийн эргэн тойрондоо болон дэлхийн хэмжээнд тохиолдож буй тэгш бус байдлын талаар ухаарч, асуудал дагуулсан үр дагаврууд байгааг хүлээн зөвшөөрч чаддаг болох
	ТХ310.НСХ5. Суралцагч шударга ёс, тэгш боломж бүхий дэлхийг цогцлоох алс хэтийн хараатай болох

Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ310.3Y1. Суралцагч өөрийн орон нутгийн хүрээлэл орчинд тохиолдож буй тэгш бус, шударга бус байдалд чанарын (ялгаатай хэд хэдэн чиглэлээр, хувь хүнд учруулах чанарын нөлөөлөл) болон тоон (индикаторууд, хувь хүнд учруулах тоон нөлөөлөл) үнэлгээ хийж чаддаг болох
	ТХ310.3Y2. Суралцагч тэгш бус байдлын тухайд янз бүрийн бүлгүүд, улс орнуудыг харьцуулахын тулд объектив бодит индикаторыг тодорхойлж, боловсруулж чаддаг болох
	ТХ310.3Y3. Суралцагч тэгш бус байдлыг бий болгодог үндэслэл, шалтгааны олон төрлийг тодорхойлон шинжилж чаддаг болох
	ТХ310.3Y4. Суралцагч тэгш бус байдлыг багасгах стратегиудыг төлөвлөж, хэрэгжүүлж, үнэлж чаддаг болох
	ТХ310.3Y5. Суралцагч тэгш бус байдлыг багасгах зорилготой төрийн бодлого боловсруулах болон хамтын үйл ажиллагаа хэрэгжүүлэхэд итгэл үнэмшилтэйгээр оролцож чаддаг болох

ТХ311 ТОГТВОРТОЙ ХОТ СУУРИН БА ОРШИН СУУГЧИД: Хот суурин болон суурьшмал хүн амын амьдралыг тэдний тусгай хэрэгцээнүүд, тэгш оролцоог хангахуйц (inclusive), аюулгүй, уян хатан, тогтвортой болгох

“ТХБ-2030”: Хувирган өөрчлөлт бүрэн утгаараа хэрэгжүүлэх гол талбар болох хотууд олон нийтийн байгууллагуудыг шийдвэрлэх үүргээ гүйцэтгэхэд нь туслах

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ311.ТМ1. Суралцагч нь хүний материаллаг, сэтгэлзүйн, нийгмийн суурь хэрэгцээг ойлгож, тэдгээр хэрэгцээг өөрийнх нь хот, хотын захын хороолол, хөдөөгийн сууринд тус тус хэрхэн хангагдсаныг тодорхойлж чаддаг болох
	ТХ311.ТМ2. Суралцагч нь өөрийн болон бусад суурин газрын тогтвортой байдлын тогтолцоо тухайлбал, хоол хүнс, эрчим хүч, тээвэр, ус, усны цэвэршүүлэлт, аюулгүй байдал, тусгай эрэлт хэрэгцээг хангасан байдал, хүртээмжтэй байдал, боловсрол, ногоон орчныг бүрдүүлсэн байдал, гамшгийн эрсдэл бууруулсан байдлын хэрэгцээг хэрхэн хангаж байгааг үнэлж, харьцуулж чаддаг болох
	ТХ311.ТМ3. Суралцагч суурин амьдралын хэв маягийн түүхэн шалтгааныг ойлгож, соёлын өв уламжлалыг хүндэтгэхийн сацуу сайжруулсан, тогтвортой тогтолцоог хөгжүүлэхийн тулд зөвшилцөлд хүрэх хэрэгтэйг ойлгодог болох
	ТХ311.ТМ4. Суралцагч тогтвортой төлөвлөлт, барилгажилтын суурь зарчмуудыг мэддэг байж, өөрсдийн амьдарч буй газраа илүү тогтвортой, тусгай хэрэгцээ ба тэгш оролцоо нь хангагддаг (inclusive) болгох боломж бололцоог тодорхойлж чаддаг болох
	ТХ311.ТМ5. Суралцагч орон нутгийн шийдвэр гаргагчдын болон оролцоонд тулгуурласан засаглалын гүйцэтгэх үүргийг, түүнчлэн өөрсдийн оршин буй газрынхаа хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтөд тогтвортой байдлын дуу хоолойгоо хүргэж байхын ач холбогдлыг ойлгодог байх
Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ311.НСХ1. Суралцагч орон нутгийнхаа төлөвлөлтийн тогтолцоо дахь нийтэд зориулсан бүтээн байгуулалт, үйл ажиллагааны эхлэлийн үеийг тодорхойлох ба ашиглах, өөрсдийн оршин буй газартаа тогтвортой дэд бүтэц, байшин барилга, цэцэрлэгт хүрээлэн барихад хөрөнгө оруулалт татах, урт хугацааны төлөвлөлтийн давуу талын талаар мэтгэлцэхэд тус тус өөрсдийн дуу хоолойгоо хүргэж чаддаг болох
	ТХ311.НСХ2. Суралцагч оршин суугаа нутгийнхаа олон нийтийн тогтвортой ирээдүйн талаарх алсын харааг хөгжүүлэхэд олон нийтийн бүлгүүдэд зориулан биечлэн болон онлайнаар холбогдож туслалцаа үзүүлж чаддаг болох
	ТХ311.НСХ3. Суралцагч өөрсдийн онцлогоо хөгжүүлэхдээ тухайн нутгийнхаа байгаль, нийгэм, технологийн үүрэг зориулалт болон тэдгээрийг бүтээсэн, бүтээж байгаа соёл, өвөрмөц зүйлсээ ухааран ойлгож, бүс нутгийнхаа талаар эргэцүүлж чаддаг болох
	ТХ311.НСХ4. Суралцагч орон нутгийн болон дэлхий нийтийн аль алиных нь тогтвортой суурьшлын төлөө өргөн цараатай экосистемийн чадавхын хүрээнд өөрсдийн хэрэгцээг холбон тодорхойлж чаддаг болох
	ТХ311.НСХ5. Суралцагч өөрийн амьдралын хэв маягийн хүрээлэл орчин, нийгэмд үзүүлэх нөлөөлөлд хүлээх хариуцлагаа мэдэрч чаддаг болох

Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ311.3Y1. Суралцагч орон нутгийнхаа олон нийтэд суурилсан тогтвортой хөгжлийн төслүүдийг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, үнэлэх чадвартай болох
	ТХ311.3Y2. Суралцагч орон нутгийн олон нийтэд хамаарах асуудлаар шийдвэр гаргах үйл явцад оролцон шийдвэрт нөлөөлж чаддаг болох
	ТХ311.3Y3. Суралцагч орон нутгийнх нь олон нийтийн төлөө гаргасан шийдвэрийг дэмжих эсвэл эсэргүүцэхээ илэрхийлж чаддаг, мөн дэмжсэн эсвэл эсэргүүцсэн дуу хоолойгоо нэгтгэн зохион байгуулалтад орж чаддаг болох
	ТХ311.3Y4. Суралцагч өөрсдийн тусгай эрэлт хэрэгцээ, тэгш оролцоог хангасан (inclusive), аюулгүй, уян хатан, тогтвортой орон нутгийг хамтран бүтээлцэж чаддаг болох
	ТХ311.3Y5. Суралцагч орон нутгийн түвшинд нүүрсхүчлийн хийн ялгарлыг хамгийн бага байлгах арга хандлагад дэмжлэг үзүүлж чаддаг болох

ТХ312 ХАРИУЦЛАГАТАЙ ХЭРЭГЛЭЭ БА ҮЙЛДВЭРЛЭЛ: Тогтвортой хэрэглээ, үйлдвэрлэлийн хэв шинжийг хангах

“ТХБ-2030”: Үйлдвэрлэл, хэрэглээний соёлыг хувирган өөрчлөх

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ312.ТМ1. Суралцагч хувийн амьдралын хэв маягийн сонголт нь нийгэм, эдийн засаг, хүрээлэн орчны хөгжилд хэрхэн нөлөөлдгийг ойлгодог болох
	ТХ312.ТМ2. Суралцагч үйлдвэрлэл, хэрэглээний хэв шинж, өртгийн сүлжээ, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл ба хэрэглээ хоорондын харилцан хамаарал (эрэлт ба нийлүүлэлт, хортой бодис, нүүрсхүчлийн хийн ялгаруулалт, хог хаягдал, эрүүл мэнд, ажлын нөхцөл байдал, ядуурал гэх мэт)-ын талаар ойлгодог болох
	ТХ312.ТМ3. Суралцагч бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл ба хэрэглээнд оролцон тоглогч олон талууд (хэвлэл мэдээлэл ба сурталчилгаа, аж ахуйн нэгж байгууллагууд, нутгийн засаг захиргаанд, хууль эрх зүй ажилтнууд, хэрэглэгчид гэх мэт)-ын эрх, чиг үүрэг, хариуцлагын талаар мэддэг болох
	ТХ312.ТМ4. Суралцагч тогтвортой үйлдвэрлэл ба хэрэглээний стратегиуд, практик туршлагаудын талаар мэддэг болох
	ТХ312.ТМ5. Суралцагч тогтвортой хэрэглээ ба үйлдвэрлэлийг амжилтад хүргэхэд тогтолцооны өөрчлөлт шаардлагатайг, мөн ямар сонголт хийх, юуг яаж сольж өөрчилж болох талаар ойлгодог болох
Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ312.НСХ1. Суралцагч үйлдвэрлэл ба хэрэглээнд тогтвортой практик туршлага хэрэгтэйг бусдад таниулан сурталчилж чаддаг болох
	ТХ312.НСХ2. Суралцагч хэрэглээ, үйлдвэрлэлийн тогтвортой практик туршлагыг бүтээлцэхэд бусдыг дэмжин урамшуулан зоригжуулж чаддаг болох
	ТХ312.НСХ3. Суралцагч хэрэгцээ болон хүслийг ялгаж чаддаг болж, унаган төрхөөрөө байх дэлхий ертөнц, бусад хүмүүс, соёл, улс орон, ирээдүйн залгамж үеийнхний бүх хэрэгцээг бодолцох замаар хувийн хэрэглээ, зан үйлийнхээ талаар эргэцүүлж чаддаг болох
	ТХ312.НСХ4. Суралцагч тогтвортой амьдралын хэв маягийн талаар урьдчилан төсөөлж чаддаг болох
	ТХ312.НСХ5. Суралцагч нь үйлдвэрлэгч ба хэрэглэгч болохынхоо тухайд хувийн амьдралын хэв маяг нь хүрээлэл орчин, нийгэмд хэрхэн нөлөөлж буйд хариуцлага хүлээж буйгаа мэдэрдэг болох
Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ312.3Y1. Суралцагч тогтвортой байдлын өнөөгийн шалгуурыг ашиглан хэрэглээтэй холбоотой үйл ажиллагааг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, үнэлэх чадвартай болох
	ТХ312.3Y2. Суралцагч төрийн салбар дахь худалдан авалтын асуудлаар шийдвэр гаргах үйл явцад үнэлгээ хийх, оролцох, нөлөөлөх чадвартай болох
	ТХ312.3Y3. Суралцагч тогтвортой үйлдвэрлэлийн хэв шинжийг хөхиүлэн дэмжиж чаддаг болох
	ТХ312.3Y4. Суралцагч зах зээлийн идэвхтэй оролцогч тал болохынхоо хувьд өөрийн гүйцэтгэх үүрэгтээ шүүмжлэлтэй хандаж чаддаг болох
	ТХ312.3Y5. Суралцагч нь хэрэглээ ба үйлдвэрлэл дэх нийгэмд тогтсон үзэл бодол, соёлын чиг баримжааны талаар асуудал дэвшүүлж чаддаг байх

ТХ313 УУР АМЬСГАЛЫН ТӨЛӨӨХ ҮЙЛ ХЭРЭГ: Уур амьсгалын өөрчлөлт, түүний нөлөөлөлтэй тэмцэх яаралтай арга хэмжээ авах

“ТХБ-2030”: Боловсролыг сайжруулах, мэдлэг ухамсарыг дээшлүүлэх, хүний болон байгууллагын чадавхийг нэмэгдүүлэх замаар уур амьсгалын өөрчлөлттэй тэмцэх

Сууралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ313.ТМ1. Сууралцагч хүлэмжийн хийн тусгаарлагч давхаргаас үүссэн байгалийн үзэгдэл болох хүлэмжийн хийн нөлөөллийг ойлгодог болох
	ТХ313.ТМ2. Сууралцагч өнөөгийн уур амьсгалын өөрчлөлт нь хүлэмжийн хийн ялгарлыг ихэсгэхэд хүргэсэн хүний үйл ажиллагаанаас шалтгаалсан үзэгдэл болохыг ойлгодог болох
	ТХ313.ТМ3. Сууралцагч дэлхий нийт, улс үндэстэн, орон нутаг, хувь хүний түвшин дэх хүний үйл ажиллагаа нь уур амьсгалын өөрчлөлтөд хамгийн их нөлөө үзүүлдгийг мэддэг болох
	ТХ313.ТМ4. Сууралцагч орон нутгийн, үндэсний, дэлхий нийтийн экологи, эдийн засаг, нийгэм, соёлын хүрээнд уур амьсгалын өөрчлөлт хэрхэн нөлөөлж, ямар үр дагавар үзүүлж буйг мэддэг болж, эдгээр үр дагавар нь эргээд уур амьсгалын өөрчлөлтийг эрчимжүүлэн түргэсгэгч хүчин зүйл болдгийг ойлгодог болох
	ТХ313.ТМ5. Сууралцагч гамшигтай тэмцэх, гамшгийн эрсдэлийг бууруулахад чиглэсэн, хувь хүнээс дэлхий нийт хүртэлх бүх түвшинд, мөн ялгаатай өөр өөр нөхцөл байдалд хэрэгжүүлэх шаардлагатай урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, дасан зохицох стратегиудыг мэддэг болох
Сууралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ313.НСХ1. Сууралцагч экосистемийн хувирал өөрчлөлт болон уур амьсгалын өөрчлөлтийн хүрээлэн орчин, нийгэм, эдийн засаг, ёс зүйд үзүүлэх нөлөөллийг тайлбарлаж чаддаг болох
	ТХ313.НСХ2. Сууралцагч уур амьсгалын өөрчлөлтийг бууруулахад бусдыг урамшуулан дэмжиж чаддаг болох
	ТХ313.НСХ3. Сууралцагч нь нийтээрээ хүлээн зөвшөөрсөн уур амьсгалын өөрчлөлттэй тэмцэх стратегийг боловсруулж бусадтай хамтран ажиллаж чаддаг болох
	ТХ313.НСХ4. Сууралцагч орон нутгийн болон дэлхий нийтийн түвшний алс хэтийн төлөвийг харж, дэлхийн уур амьсгалын өөрчлөлтөд хувь хүний зүгээс үзүүлж болох нөлөөллийг ойлгож чаддаг болох
	ТХ313.НСХ5. Сууралцагч дэлхийн уур амьсгалын өөрчлөлтийг бууруулах, хамгаалах нь хүн бүрийн өдөр тутмын үндсэн үүрэг болохыг түүнчлэн энэ хүрээнд өөрсдийн ертөнцийг үзэх үзэл болон өдөр тутмын зан үйлээ дахин үнэлэх шаардлагатайг хүлээн зөвшөөрч чаддаг болох
Сууралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ313.ЗҮ1. Сууралцагч хувийн болон ажил хэрэгтэй холбоотой үйл ажиллагаа нь уур амьсгалд ээлтэй эсэхийг үнэлж, хэрэв ээлгүй бол үйл ажиллагаагаа өөрчилж чаддаг болох
	ТХ313.ЗҮ2. Сууралцагч уур амьсгалын өөрчлөлтөд өртөж буй хүмүүсийн тусын тулд үйлдэл хийж чаддаг болох
	ТХ313.ЗҮ3. Сууралцагч хувь хүн, орон нутаг, үндэсний хэмжээний шийдвэр ба үйл ажиллагаа нь бусад хүн, дэлхийн бусад бүс нутагт ямар нөлөөлөл үзүүлэхийг урьдчилан таамаглах, тооцоолох, үнэлэх чадвартай болох
	ТХ313.ЗҮ4. Сууралцагч уур амьсгалын өөрчлөлтийг бууруулах, хамгаалах төрийн бодлогыг дэмжиж чаддаг болох
	ТХ313.ЗҮ5. Сууралцагч уур амьсгалд ээлтэй эдийн засгийн үйл ажиллагааг дэмжиж чаддаг болох

ТХ314 УСАН ДООРХ АМЬДРАЛ: Тогтвортой хөгжлийн төлөө далай, тэнгис, эрэг хавийн газрын нөөцийг хадгалан хамгаалах ба тогтвортой ашиглах
“ТХБ-2030”: Далай судлалын бичиг үсэгт тайлагдсан үйлээр дамжуулан далай тэнгисийн нөөцийг хамгаалах

Сулцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ314.ТМ1. Суралцагч далайн ёроолын үндсэн экологи, экосистем, араатан-идэш (predator-prey) хоорондын харилцан хамаарлыг ойлгодог болох
	ТХ314.ТМ2. Суралцагч нь олон хүн далайгаас хамааралтай амьдардгийг, түүнчлэн хүмүүс далай тэнгисийн амьдралтай холбогдсоноор тэдэнд хүнс тэжээл, ажлын байр болон сэтгэл догдлом боломжууд олгодог далай тэнгисийн үүрэг зориулалтыг ойлгодог болох
	ТХ314.ТМ3. Суралцагч уур амьсгалын өөрчлөлтийн урьдач нөхцөл болж улмаар уур амьсгалд далайн гүйцэтгэх үүргийн талаар мэддэг болох
	ТХ314.ТМ4. Суралцагч бохирдол, загасны хэт их агналт зэрэг нь далайн экосистемд аюул занал учруулдгийг ойлгодог, түүнчлэн шүрэн хад, далайн ёроол дахь хүчилтөрөгчгүй үхлийн бүс зэрэг далайн маш олон экосистемийн харьцангуй эмзэг байдлыг тайлбарлаж чаддаг болох
	ТХ314.ТМ5. Суралцагч далай тэнгисийн амьд нөөцийг тогтвортой ашиглах боломжуудыг мэддэг болох
Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ314.НСХ1. Суралцагч тогтвортой загасчлалын практик туршлагыг хэлэлцэн мэтгэлцэж чаддаг болох
	ТХ314.НСХ2. Суралцагч далайд үзүүлэх хүний хүчин зүйлийн нөлөөлөл (биомассын алдагдал, хүчилжих, бохирдол гэх мэт) болон эрүүл, цэвэр далайн үнэ цэнийг хүмүүст үзүүлж таниулж чаддаг болох
	ТХ314.НСХ3. Суралцагч далайн бүтээгдэхүүний тогтворгүй үйлдвэрлэл ба хэрэглээнд оролцдог бүлэг этгээдэд нөлөөлж чаддаг болох
	ТХ314.НСХ4. Суралцагч далайн хүнсний хязгаарлагдмал нөөцийг хоол хүнсэндээ тогтвортой ашиглах дадал зуршилтай эсэх талаар асуудал дэвшүүлж, өөрсдийн хоол хүнсний хэрэгцээний талаар эргэцүүлж чаддаг болох
	ТХ314.НСХ5. Суралцагч загасчлах практик туршлагын өөрчлөлт ахуй амьдралд нь нөлөөлсөн хүмүүст анхаарал хандуулж чаддаг болох
Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ314.ЗҮ1. Суралцагч өөрийн улс орны далай, тэнгисээс хамааралтай байх байдлыг судалж чаддаг болох
	ТХ314.ЗҮ2. Суралцагч загас агнуурын тоо хэмжээнд хатуу квот тогтоох эсвэл устгах аюулд өртсөн загасны төрөл зүйлийг агнахыг хориглох зэрэг загасчлалын тогтвортой аргуудын талаар мэтгэлцэж чаддаг болох
	ТХ314.ЗҮ3. Суралцагч тогтвортойгоор өсгөж үржүүлсэн тухайлбал, баталгаажуулсан эко шошготой далайн бүтээгдэхүүнийг тодорхойлох, үнэлэх, худалдан авах чадвартай болох
	ТХ314.ЗҮ4. Суралцагч загасны хэт агнуур нь орон нутгийнхны амьжиргаанд хэрхэн сөргөөр нөлөөлдөг талаар холбогдох төлөөллүүдтэй холбоо тогтоон ажилладаг болох
	ТХ314.ЗҮ5. Суралцагч загас агнадаггүй бүс болон далайн тэнгисийн нөөц газрыг өргөжүүлэн тэлэх, тэдгээрийг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй хамгаалах тухай компанит ажил зохион байгуулж чаддаг болох

ТХ315 ГАЗАР ДЭЭРХ АМЬДРАЛ: Хуурай газрын экосистемүүдийн тогтвортой ашиглалтыг хамгаалах, сэргээх, дэмжих, ойн тогтвортой менежментийг хэрэгжүүлэх, цөлжилтийн эсрэг тэмцэх, хөрсний доройтлыг зогсоох, сэргээх, биологийн төрөл зүйлийн алдагдлыг зогсоох

“ТХБ-2030”: Хүний оршихуй, цэцэглэн хөгжих үндэс болсон биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдлыг хадгалан хамгаалах, нөхөн сэргээх ажлыг урамшуулан дэмжих

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ315.ТМ1. Суралцагч орон нутгийнхаа болон дэлхийн экосистемтэй холбоотой үндсэн экологийг ойлгож, орон нутгийн амьтдын төрөл зүйлийг тодорхойлох, биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдлыг хэмжихийн чухлыг ойлгодог болох
	ТХ315.ТМ2. Суралцагч биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдалд нүүрлэж буй амьдрах орчин алдагдах, ой мод устаж мөхөх, фрагментаци, хэт агналт, хөнөөлт хортон шавж зэрэг аюул заналыг ойлгодог болж, эдгээрийг орон нутгийн биологийн олон янз байдалд хамааруулан ойлгодог болох
	ТХ315.ТМ3. Суралцагч орон нутгийн экосистемийн үйлчилгээний ангиллыг: туслах (supporting), дэмжих (provisiting), зохицуулах (regulating), соёлын үйлчилгээний (cultural servises), түүнчлэн гамшгийн эрсдэлийг бууруулахад чиглэсэн экосистемийн үйлчилгээ (ecosystems servises) гэх мэтээр ялган ангилж чаддаг болох
	ТХ315.ТМ4. Суралцагч хөрс маш удаан хугацаанд нөхөн сэргэдэг болохыг, мөн байгалиараа нөхөн сэргээгдэх хугацаанаас нь урьтаад түүнийг сүйтгэн устгаж байгаа олон хор хөнөөл тухайлбал, газар тариалан, ойн салбарын үйл ажиллагаа зэргийн талаар ойлгодог болох
	ТХ315.ТМ5. Суралцагч байгаль хамгаалах стратегийн бодитой ажлууд нь байгалийн цэвэр нөөцийг хадгалахаас гадна хууль эрхзүйн зохицуулалтыг сайжруулах, доройтолд орсон амьдралын орчин, хөрсийг нөхөн сэргээх, онгон зэрлэг байгалийн коридоруудыг холбох, тогтвортой хөдөө аж ахуй, ойн аж ахуй эрхлэх, хүн ба онгон байгалийн хоорондын харилцан хамаарлыг сэргээх үүрэг зориулалттайг тус тус ойлгодог болох
Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ315.НСХ1. Суралцагч биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдал алдагдахад хүргэдэг хүрээлэл орчны хор уршигтай практик туршлагын эсрэг мэтгэлцэж чаддаг болох
	ТХ315.НСХ2. Суралцагч экосистемүүдийн үйлчилгээ, бодит үнэ цэнийг хамарсан олон талт үндэслэлд суурилан биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдлыг хамгаалах асуудлыг хэлэлцэн мэтгэлцэж чаддаг болох
	ТХ315.НСХ3. Суралцагч орон нутгийн байгаль орчинтой харилцаж, дэлхий дээрх хүмүүний бус аж амьдралыг ойлгож чаддаг болох
	ТХ315.НСХ4. Суралцагч хүмүүс бид байгалиас салангид бус харин байгалийн нэг хэсэг нь болохыг ухаарч, хүн нь нийгмийн болон байгалийн хоёрдмол шинжтэй болох талаар асуудал дэвшүүлж чаддаг болох
	ТХ315.НСХ5. Суралцагч байгальтай харилцан зохицсон аж амьдралын алс хэтийн хараатай болох
Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ315.ЗҮ1. Суралцагч өөрийн нутагт биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдлыг хадгалан хамгаалах чиглэлээр ажиллаж байгаа орон нутгийн иргэдийн бүлгүүдтэй харилцаа холбоо тогтоож чаддаг болох
	ТХ315.ЗҮ2. Суралцагч зэрлэг байгальд зориулан хамгаалалтын зурвасыг байгуулах, газар тариалан-хүрээлэл орчны схем боловсруулах, байгаль экологийн нөхөн сэргээлт хийх зэрэг олон арга замаар онгон байгальтайгаа харьцаж, түүнд илүү ойрхон байхад нь хот, хөдөөгийн сууринуудад туслалцаа үзүүлэхэд чиглэсэн шийдвэр гаргах үйл явцад өөрийн дуу хоолойгоо үр дүнтэйгээр хүргэж чаддаг болох
	ТХ315.ЗҮ3. Суралцагч биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдал болон байгаль хамгаалах тухай хууль тогтоомж хийгээд тэдгээрийн хэрэгжилтийг сайжруулах зорилгоор бодлого боловсруулагчидтай хамтран ажиллаж чаддаг болох
	ТХ315.ЗҮ4. Суралцагч хөрс нь хоол хүнсийг ургуулдаг маш чухал материал болохын түүнчлэн хөрсний эвдрэлийг зогсоох эсвэл нөхөн сэргээхийн ач холбогдлыг чухалчлан үзэж чаддаг болох
	ТХ315.ЗҮ5. Суралцагч амьтны төрөл зүйлийг их хэмжээгээр агнаж буй асуудлаар олон улсад мэдлэг мэдээлэл түгээх компанит ажилд нэгдэж, ЗЭРЛЭГ АМЬТАН, УРГАМЛЫН АЙМГИЙН ХОВОРДСОН ЗҮЙЛИЙГ ОЛОН УЛСЫН ХЭМЖЭЭНД ХУДАЛДААЛАХ ТУХАЙ КОНВЕНЦ-ийн дүрэм журмыг боловсруулж, хэрэгжүүлэхэд хамтран ажиллаж чаддаг болох

ТХ316 ЭНХ ТАЙВАН, ШУДАРГА ЁС БА ХҮЧИРХЭГ ИНСТИТУЦУУД: Тогтвортой хөгжлийн төлөөх энх амгалан, хүн бүрийн тусгай хэрэгцээ, тэгш оролцоог хангасан (inclusive) нийгмийг хөхиүлэн дэмжиж, бүх нийтээрээ шударга ёсыг эдэлдэг болгож, бүх түвшинд үр нөлөөтэй, эгэх хариуцлагатай (accountable), хүмүүсийн тусгай хэрэгцээнд тулгуурласан тэдний адил тэгш оролцоог хангах чадавхтай (inclusive) институтуудыг байгуулах

“ТХБ-2030”: Тогтвортой байдлын үндэс болсон шударга ёс, амар амгалан байдал, хүн бүрийн хэрэгцээнд суурилсан тэгш оролцоог хангах

Сурацхахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ316.ТМ1. Сурацлагч шударга ёс, тусгай хэрэгцээгээ хангахуйцаар хүмүүсийн адил тэгш оролцоо (inclusion), энх тайван зэрэг ухагдахуун, үзэл баримтлал болон тэдгээр нь хууль эрх зүйтэй хэрхэн харилцан хамааралтай байдгийг ойлгодог болох
	ТХ316.ТМ2. Сурацлагч нь орон нутгийн, үндэсний хууль тогтоох ба засаглах тогтолцоонуудыг, тэдгээрт хэрхэн төлөөлөлтэй болох, мөн авлигал, хээл хахууль нь хүмүүсийн эрхийг хэрхэн шамшигдуулдгийг тус тус ойлгодог болох
	ТХ316.ТМ3. Сурацлагч өөрийн орны шүүхийн тогтолцоог бусад улс орныхтой харьцуулж чаддаг болох
	ТХ316.ТМ4. Сурацлагч шударга ёс, тусгай хэрэгцээгээ хангахуйцаар хүмүүсийн адил тэгш оролцоог хангасан байдал ба энх тайвныг тус тус тогтоон барихад, өөрийн улс орны, дэлхий нийтийн хүчирхэг тогтолцоо, институцыг дэмжихэд хувь хүний болон бүлэг хүмүүсийн үзүүлэх ач холбогдлыг ойлгодог болох
	ТХ316.ТМ5. Сурацлагч хүний эрхийн талаар ажилладаг олон байгууллагын бүтэц, үйлийн хүрээ (framework)-ний ач холбогдлыг ойлгодог болох
Сурацхахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ316.НСХ1. Сурацлагч улс орондоо энх тайван, шударга ёс, тусгай хэрэгцээгээ хангахуйцаар хүмүүсийн адил тэгш оролцоог хангасан байдал болон хүчирхэг тогтолцоо, институтуудыг дэмжин тусалж чадах хүмүүстэй харилцаа холбоо тогтоож чаддаг байх
	ТХ316.НСХ2. Сурацлагч орон нутгийн, дэлхий нийтийн түвшний энх тайван, шударга ёс, тусгай хэрэгцээгээ хангахуйцаар хүмүүсийн адил тэгш оролцоог хангасан байдал болон хүчирхэг тогтолцоо, институцэд хамаарах асуудлаар мэтгэлцэж чаддаг болох
	ТХ316.НСХ3. Сурацлагч өөрийн болон бусад улс оронд шударга бус байдлаас шалтгаалан шаналан зовж байгаа хүмүүсийн сэтгэл санааг ойлгох, эв нэгдэлтэй байж чаддаг болох
	ТХ316.НСХ4. Сурацлагч энх тайван, шударга ёс, тусгай хэрэгцээгээ хангахуйцаар хүмүүсийн адил тэгш оролцоог хангасан байдал болон хүчирхэг тогтолцоо, институцтай холбоотой асуудалд өөрийн гүйцэтгэх үүргийн талаар эргэцүүлж чаддаг болох
	ТХ316.НСХ5. Сурацлагч хувь хүнийхээ хувьд олон янзын бүлэг (жендэрийн, нийгмийн, эдийн засгийн, улс төрийн, ёс суртахууны, ястан үндэстний, чадварын, бэлгийн чиг хандлагын хувьд гэх мэт)-т хэрхэн харьяалагдаж байгааг, улмаар шударга ёс, хүмүүнлэг чанар өөрт нь үйлчилж буй эсэх талаар эргэцүүлэх чадвартай болох
Сурацхахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ316.ЗҮ1. Сурацлагч өөрийн бүс нутгийн, үндэсний, дэлхий нийтийн хэмжээнд энх тайван, шударга ёс, тусгай хэрэгцээгээ хангахуйцаар хүмүүсийн адил тэгш оролцоог хангасан байдал болон хүчирхэг тогтолцоо, институцэд тулгарч буй асуудалд шүүмжлэлтэй хандан үнэлж чаддаг болох
	ТХ316.ЗҮ2. Сурацлагч энх тайван, шударга ёс, тусгай хэрэгцээгээ хангахуйцаар хүмүүсийн адил тэгш оролцоог хангасан байдал болон хүчирхэг тогтолцоо, институцийг дэмжсэн бодлого боловсруулахыг чухалчилсан олон нийтийн шаардлагыг дэмжин ажиллаж чаддаг болох
	ТХ316.ЗҮ3. Сурацлагч нь шударга бус байдал, зөрчил мөргөлдөөнтэй тулгарсан нийгмийн бүлгүүдтэй хамтран ажиллаж чаддаг болох
	ТХ316.ЗҮ4. Сурацлагч шударга бус үйлдлийн эсрэг дуугарч, орон нутгийн шийдвэрийг өөрчилж чаддаг болох
	ТХ316.ЗҮ5. Сурацлагч орон нутгийн, үндэсний түвшинд зөрчил мөргөлдөөнийг шийдвэрлэхэд хувь нэмрээ оруулж чаддаг болох

ТХ317 ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН ЗОРИЛГЫН ТӨЛӨӨХ ТҮНШЛЭЛ: Тогтвортой хөгжлийн төлөөх дэлхий нийтийн түншлэлийг дахин сэргээх, хэрэгжилтийг бататган бэхжүүлэх

“ТХБ-2030”: Тогтвортой байдлыг хангах нийгмийн хувирган өөрчлөлтийн төлөө түншүүд болон нөөцүүдийг дайчлах

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ317.ТМ1. Суралцагч хөгжилд зориулсан санхүүжилт, татвар, өр төлбөр, худалдааны бодлого болон улс орон, ард иргэдийн хоорондын холбоо, харилцан хамаарал зэргийг хамарсан дэлхийн хэмжээний асуудлыг ойлгодог болох
	ТХ317.ТМ2. Суралцагч дэлхий нийтийн эрх ашгийн сонирхлын олон талуудын түншлэл болон тогтвортой хөгжлийн төлөө хүлээсэн тэдний хамтын үүрэг хариуцлагын ач холбогдлыг ойлгодог болж, дэлхий нийтийн түншлэлийн сүлжээнүүд, институтууд, кампанит ажлуудын жишээг мэддэг болох
	ТХ317.ТМ3. Суралцагч дэлхий нийтийн засаглал ба дэлхийн иргэн гэсэн ухагдахуун, үзэл баримтлалыг мэддэг болох
	ТХ317.ТМ4. Суралцагч шинжлэх ухаан, технологи, инновацын хүртээмжийг нэмэгдүүлэхэд хамтран ажиллахын түүнчлэн мэдлэг хуваалцахын ач холбогдлыг хүлээн зөвшөөрч чаддаг болох
	ТХ317.ТМ5. Суралцагч тогтвортой хөгжлийн ахиц дэвшлийг хэмжиж үнэлэх тухай үзэл баримтлалыг мэддэг болох
Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ317.НСХ1. Суралцагч тогтвортой хөгжлийн төлөөх дэлхий нийтийн түншлэлийн ач холбогдлыг олон нийтэд ухуулан ойлгуулж чаддаг болох
	ТХ317.НСХ2. Суралцагч тогтвортой хөгжлийн төлөөх дэлхий нийтийн түншлэлийг хөхиүлэн дэмжихэд, тогтвортой хөгжлийн зорилгын төлөө Засгийн Газартай хариуцлага тооцоход бусадтай хамтран ажиллаж чаддаг болох
	ТХ317.НСХ3. Суралцагч тогтвортой хөгжлийн зорилгод хүрэхийн тулд өөриймсөг ханддаг болох
	ТХ317.НСХ4. Суралцагч дэлхий нийтийн тогтвортой нийгмийн төлөөх алс хэтийн хараатай болох
	ТХ317.НСХ5. Суралцагч нь хүний эрхээс үүдсэн бусадтайгаа өөрсдийн үнэт зүйлсийг, хариуцлагыг хамтран үүрэх нийтлэг шинжийг мэдрэх чадвартай болох.
Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ317.ЗҮ1. Суралцагч тогтвортой хөгжлийн зорилгыг бодит үйл хэрэг болгон өөрчлөгч этгээд болж, идэвхтэй, нухацтай, дэлхийн, тогтвортой байдлыг дэмжигч иргэнийхээ үүргийг хүлээж чаддаг болох
	ТХ317.ЗҮ2. Суралцагч тогтвортой хөгжлийн төлөөх орон нутгийн, үндэсний, дэлхий нийтийн түншлэлийг дэмжин хэрэгжүүлэхэд хувь нэмрээ оруулж чаддаг болох
	ТХ317.ЗҮ3. Суралцагч тогтвортой хөгжлийн төлөөх дэлхий нийтийн түншлэлийг дэмжих бодлого боловсруулахыг олон нийтийн хамт шаардан дэмжиж чаддаг болох
	ТХ317.ЗҮ4. Суралцагч хөгжлийн төлөөх хамтын ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлж чаддаг болох
	ТХ317.ЗҮ5. Суралцагч тогтвортой хөгжлийн төлөөх дэлхий нийтийн түншлэлд оролцоход нь компаниудад нөлөөлж чаддаг болох

Хавсралт 2.

ТХЗ-ын төлөөх боловсролын сэдэв

ТХ-ийн үндсэн асуудлуудыг ТХЗ тус бүрд харгалзуулан тодорхой сэдвүүд болгон тодорхойлсон байгаа бөгөөд ТХ313 буюу Уур амьсгалын төлөөх үйл хэрэгт 11 сэдэв, бусад 16 ТХЗ тус бүрд 10 сэдэв, нийт 171 сэдвийг санал болгосон байна. Эдгээр санал болгосон сэдвүүдийг суралцахуйн зорилттой нэгэн ижил зарчмаар кодолсон бөгөөд жишээлбэл, ТХ313.Сэ01 гэсний ТХ-ийн 13-р зорилгын санал болгосон 1-р сэдэв гэж тайлж уншина.

ТХЗ-ын хүрээнд санал болгон дэвшүүлсэн 171 сэдвийг орчуулснаа доор үзүүлээ.

ТХ301 ЯДУУРАЛГҮЙ БОЛОХ	
ТХ301.Сэ01.	Ядуурлын тодорхойлолт
ТХ301.Сэ02.	Олон улсын, үндэсний, орон нутгийн хүрээнд туйлын нэн ядуу, туйлын баян чинээлэг байдлын хуваарилалт, тэдгээрийн шалтгаан
ТХ301.Сэ03.	Нийгмийн хамгааллын тогтолцоо болон түүний үйлчлэх хүрээ, зорилтот бүлэг, агуулга, ач холбогдол
ТХ301.Сэ04.	Эдийн засгийн нөөц болон суурь үйлчилгээ, газар, бусад хэлбэрийн өмч, тэдгээрт тавих хяналт, түүнчлэн өв залгамжлал, байгалийн нөөц, зохистой шинэ технологи, санхүүгийн, бичил санхүүгийн үйлчилгээ зэргийг адил тэгш эрхтэй хүртэхийн ач холбогдол
ТХ301.Сэ05.	Ядуурал, байгалийн гамшигт үзэгдэл, уур амьсгалын өөрчлөлт болон эдийн засаг, нийгэм, хүрээлэн буй орчны бусад дарамт цохилтын харилцан хамаарал
ТХ301.Сэ06.	Орчин үеийн боолчлол, хөдөлмөрийн мөлжлөг, хүүхдийн хөдөлмөр эрхлэлт зэрэг ядууралтай холбоотой ажлын нөхцөл байдал
ТХ301.Сэ07.	Ядуу болон эмзэг байдалд байгаа хүмүүсийн дасан зохицох байдал
ТХ301.Сэ08.	Хоол тэжээлийн дутагдал, эх хүүхдийн эндэгдэл, гэмт хэрэг, хүчирхийлэл зэрэг ядуурлын үр дагаврууд
ТХ301.Сэ09.	Хөгжлийн төлөөх хамтын ажиллагаа
ТХ301.Сэ10.	Ядууст чиглэсэн, жендэрийн эмзэг асуудлыг харгалзан үзсэн, хөгжлийн стратегид суурилсан олон улсын, үндэсний, бүс нутгийн бодлогын шийдлүүд, хэрэгжүүлэх стратегиуд
ТХ302 ӨЛСГӨЛӨНГ ТЭГЛЭХ	
ТХ302.Сэ01.	Өлсгөлөн, хүнс тэжээлийн дутагдлын тухай ухагдахууны тодорхойлолт
ТХ302.Сэ02.	Өлсгөлөн болон хүнс тэжээлийн дутагдалд илүү өртөмтгий эмзэг бүлгүүд
ТХ302.Сэ03.	Өлсгөлөн болон хүнс тэжээлийн дутагдлыг бий болгодог үндсэн шалтгаан, хүчин зүйлс тухайлбал, уур амьсгалын өөрчлөлт, хоол, хүнсний хүрэлцээ, хөрсний доройтол хоорондын харилцан хамаарал
ТХ302.Сэ04.	Өлсгөлөн болон хүнс тэжээлийн дутагдлаас үүдэн нийт хүн амын эрүүл мэнд, сайн сайхан амьдралд үзүүлэх нөлөө, үр дагавар. Тухайлбал, дасан зохицохын тулд шилжилт хөдөлгөөн хийж нүүж суудаг болох нь
ТХ302.Сэ05.	Хүний бие бялдар, сэтгэл хөдлөл болон нийгэм-соёлын хүрээнд хоол хүнсний гүйцэтгэх үүрэг
ТХ302.Сэ06.	Өлсгөлөн ба хоол хүнсний хаягдал, илүүдэл, хэт таргалалт
ТХ302.Сэ07.	Дэлхий дахины хүнс: импорт, экспорт, үрийн сан, олон улсын татвар, татаас, арилжааны систем, хэмжилт болон генетикийн өөрчлөлттэй (хувиргасан) амьд организм (ХАО)-ыг ашиглахын эрсдэл, сорилт, ач тус
ТХ302.Сэ08.	НҮБ-ын Хүнс, хөдөө аж ахуйн байгууллага (ХХААБ), Foodwatch (Хүн амд эрүүл, аюулгүй, хямд хоол хүнсээр хангахын төлөө олон нийтийг хамарсан үйл ажиллагаа явуулдаг ашгийн бус байгууллага), Slow Food (Орон нутгийн хүнсний соёл, уламжлал устахаас урьдчилан сэргийлэх зорилготой), Via Campesina (жижиг, дунд үйлдвэрлэгчид, хөдөө аж ахуйн ажилчид, хөдөөгийн орон нутгийн эмэгтэйчүүд, нутгийн уугуул иргэдийн төлөөх олон улсын хөдөлгөөн), олон нийтэд түшиглэсэн хөдөө аж ахуй зэрэг өлсгөлөн болон тогтвортой хөдөө аж ахуйтай холбоотой байгууллага ба хөдөлгөөн

TX302.Сэ09.	Тогтвортой хөдөө аж ахуйн үзэл баримтлал болон зарчмууд. Тухайлбал, уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох, органик ферм, биодинамик ферм, байгаль ахуйн өөрөөрөө нөхөн төлжих зүй тогтолд нийцсэн (permaculture) хөдөө аж ахуй-нийгмийн тогтолцоо, ойн аж ахуй
TX302.Сэ10.	Амьтан, ургамал, үрийн, ялангуяа зэрлэг амьтан, ургамалтай хамаатай биологийн олон янз байдал
TX303 САЙН ЭРҮҮЛ МЭНД, САЙН САЙХАН БАЙДАЛ	
TX303.Сэ01.	Ноцтой халдварт болон халдварт бус өвчнүүд
TX303.Сэ02.	Эмзэг бүлгийн, хамгийн эмзэг бүс нутаг дахь хүмүүсийн эрүүл мэндийн асуудал, мөн жендэрийн тэгш бус байдал нь тэдний эрүүл мэнд ба сайн сайхан амьдралд хэрхэн нөлөөлдөг талаарх ойлголт
TX303.Сэ03.	Эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдлыг дэмжих гол стратегиуд: Тухайлбал, вакцин, эрүүл хүнс, биеийн тамирын дасгал, сэтгэцийн эрүүл мэнд, эрүүл мэндийн зөвлөгөө, боловсрол, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн боловсрол (аюулгүй бэлгийн харилцаа болон хүсээгүй жирэмслэлтээс сэргийлэх аргууд)
TX303.Сэ04.	Эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдлыг дэмжих дам стратегиуд (нийгмийн эрүүл мэнд): Тухайлбал, эрүүл мэндийн даатгалын хөтөлбөрүүд, эмийн боломжийн үнэ, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээ, мансууруулах бодисоос урьдчилан сэргийлэх, шинэ мэдлэг, технологийг шилжүүлэх, бохирдол ба бохирдуулагч бодисын хэрэглээг бууруулах, урьдчилан сэргийлэх, эрсдэлийг бууруулах.
TX303.Сэ05.	Аз жаргал, сайн сайхан байдал, амьдралын чанарын талаарх философи, ёс суртахууны үзэл баримтлал
TX303.Сэ06.	Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн боловсрол. Тухайлбал, гэр бүл төлөвлөлт
TX303.Сэ07.	ХДХВ-ийн халдвартай хүмүүс, бусад өвчин, сэтгэцийн эмгэгтэй хүмүүсийг ялгаварлан гадуурхахгүй байх хандлага
TX303.Сэ08.	Зам тээврийн осол
TX303.Сэ09.	Илүүдэл жин ба таргалалт хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс
TX303.Сэ10.	Химийн бодис, агаар, ус, хөрсний бохирдол, тэдгээрийн дамжин бохирдолт (contamination)
TX304 ЧАНАРТАЙ БОЛОВСРОЛ	
TX304.Сэ01.	Боловсрол – нийгмийн өмч, дэлхий нийтийн өмч, хүний үндсэн эрх бөгөөд бусад эрхээ эдлэх баталгаа
TX304.Сэ02.	“Боловсрол-2030 хөтөлбөр” ба “ТХБ-2030” зэрэг дэлхий хэмжээнд гарсан шинэ санаачилга ба үр өгөөжтэй хэрэгжиж буй туршлагууд, кэйсүүд
TX304.Сэ03.	Хүн бүрийн тэгш оролцоо, боловсролын тусгай хэрэгцээгээ хангахуйц (inclusive) чанартай боловсрол эзэмших шударга нөхцөлөөр хангаж, насан туршдаа сурч боловсрох боломжуудыг (албан, албан бус, дүйцсэн боловсролд хамрагдах, мэдээлэл харилцааны технологийг ашиглах гэх мэт)-ыг дэмжих болон хүмүүсийн амьдралыг сайжруулах, тогтвортой хөгжлийг хангах зэрэг бүх түвшний үйлийн нийц
TX304.Сэ04.	Боловсролын хүртээмж хангалтгүй байгаа шалтгаан (ядуурал, зөрчил мөргөлдөөн, гамшиг, жендэрийн тэгш бус байдал, боловсролын төсөв, санхүүжилтийн хүрэлцээгүй байдал, төрийн санхүүжилт дутмаг байдал, хувьчлал нэмэгдэж буй байдал)
TX304.Сэ05.	Унших, бичих, тоолох үндсэн чадварыг эзэмшсэн байдлын дэлхийн түвшин
TX304.Сэ06.	Олон янз байдал (хүмүүсийн боловсролын эрэлт хэрэгцээний олон янз байдал) ба тэгш оролцоо, тусгай эрэлт хэрэгцээг хангахуйц (inclusive) боловсрол
TX304.Сэ07.	21-р зуунд хэрэгцээтэй суурь чадварууд ба цогц чадамжууд
TX304.Сэ08.	Тогтвортой хөгжлийг хөхиүлэн дэмжихэд шаардагдах мэдлэг, чадвар, үнэт зүйлс ба зан үйл
TX304.Сэ09.	Тогтвортой хөгжлийн боловсрол (ТХБ)-ын үзэл баримтлал. ТХ-ийн төлөө Байгууллага бүхлээрээ ажиллах арга хандлага (Whole-Institution Approach) бол ТХБ-ын үйлийн далайцыг нэмэгдүүлэх гол стратеги болох нь. Тогтвортой байдлын цогц чадамжийг хөгжүүлдэг багшлах арга зүй
TX304.Сэ10.	Хүүхэд залуучуудад болон нийгмээс гадуурхагдсан эмзэг бүлгийнхэнд боломж, эрх мэдэл олгох

ТХ305 ЖЕНДЭРИЙН ТЭГШ БАЙДАЛ	
ТХ305.Сэ01.	Жендэр бол нийгэм, соёлыг цогцлоон бүрдүүлэгч болох нь
ТХ305.Сэ02.	Жендэрийн тэгш бус байдал, уламжлалт үүрэг оролцоо, бүтцийн ялгаварлан гадуурхал (structural discrimination-ялгаварлан гадуурхлын шууд бус, хэвшмэл, ерөнхий хэлбэр)
ТХ305.Сэ03.	Шийдвэр гаргах түвшин дэх жендэрийн эрх тэгш байдал, оролцоо
ТХ305.Сэ04.	Жендэр ба хөдөлмөр эрхлэлт. Тухайлбал, хөдөлмөрийн хөлсний ялгаатай байдал, цалин хөлсгүй хөдөлмөрийг хүлээн зөвшөөрөх
ТХ305.Сэ05.	Жендэр ба боловсрол. Тухайлбал, бага, дунд болон гурав дахь шатны боловсрол эзэмшихэд жендэрийн тэгш боломжийг хангах
ТХ305.Сэ06.	Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн эрх
ТХ305.Сэ07.	Жендэр ба ядуурал. Тухайлбал, хүнсний аюулгүй байдал ба санхүүгийн хамааралтай байдал
ТХ305.Сэ08.	Нийгмийн хөгжил, хөдөлгөөн дэх жендэр (шийдвэр гаргалт, засаглал, хүүхэд асрах, боловсрол, зөрчлийг шийдвэрлэх, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах болон уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох)
ТХ305.Сэ09.	Охид, эмэгтэйчүүдийн мөлжлөг, хүний наймаа
ТХ305.Сэ10.	Чадамж, шашин шүтлэг, арьс өнгө гэх мэт нийгмийн ангилал, зэрэглэл ба жендэр хоорондын харилцан хамаарал
ТХ306 ЦЭВЭР УС БА АРИУН ЦЭВРИЙН БАЙГУУЛАМЖ	
ТХ306.Сэ01.	Дэлхийн усны эргэлт ба усны нөөцийн тархац
ТХ306.Сэ02.	Аюулгүй, боломжийн үнэтэй усны эрх тэгш хүртээмжийг чухалчлахын ач холбогдол (Уур амьсгалын өөрчлөлтийн хүрээнд чанартай, хүрэлцээтэй усаар хангах: Тухайлбал, усны хомсдол үүсгэдэг ган гачиг болон хэт их устай үер зэрэг байгалийн гамшгийн давтамжаас шалтгаалан үүсэх нийгэм эдийн засгийн хүндрэл бэрхшээлийг сааруулах хэрэгцээ)
ТХ306.Сэ03.	Усны чанар хэмжээ болон эрүүл ахуй, ариун цэврийн байгууламжийн хүрэлцээ, тэгш хүртээмж зэрэг эрүүл мэндийн үзүүлэлтүүдийн ач холбогдол
ТХ306.Сэ04.	Ус ашиглах хүний эрх. Ус нь дэлхийн хүн амын нийтийн өмч болох нь.
ТХ306.Сэ05.	Усны бохирдлын хор нөлөө, химийн хорт бодис болон бусад материалыг хаяж, асгаснаас үүдэлтэй усны чанарын доройтол
ТХ306.Сэ06.	Усны хомсдол ба зохистой хэрэглээ
ТХ306.Сэ07.	Ус бүхий экосистемийн ач холбогдол
ТХ306.Сэ08.	Ус болон ариун цэвэртэй холбоотой үйл ажиллагаа ба хөтөлбөрүүд. Тухайлбал, ус цуглуулж нөөцлөх, давсгүйжүүлэх, усны үр ашигтай байдлыг хангах, усны чанарыг патентжуулах, гүний усыг нөхөн сэргээх газар зүйн зураглал хийх болон хаягдал усыг боловсруулж цэвэршүүлэн ашиглах технологи усны нөөцийн нэгдсэн менежмент зэрэг багтана.
ТХ306.Сэ09.	Усны экспорт (виртуал ус-Аливаа бараа бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл болон үйлчилгээнд зарцуулсан ус)
ТХ306.Сэ10.	Ус ба тогтвортой хөгжил (жишээ нь: ус ба жендэр, ус ба тэгш бус байдал, ус ба ажил мэргэжил, ус ба ногоон хөгжил, ус ба уур амьсгалын өөрчлөлт, ус ба гамшгийн эрсдэл, ус ба хүнсний аюулгүй байдал, ус ба эрчим хүч, ус ба хотууд, ус ба эрүүл мэнд)
ТХ307 БОЛОМЖИЙН ҮНЭТЭЙ, ЦЭВЭР ЭРЧИМ ХҮЧ	
ТХ307.Сэ01.	Эрчим хүчний төрлүүд. Нар, салхи, ус, газрын гүний дулаан, далайн түрлэг зэргээр үүсэх сэргээгдэх эрчим хүч.
ТХ307.Сэ02.	Улс орнуудын эрчим хүчний үйлдвэрлэл, эрэлт, нийлүүлэлт, хэрэглээ.
ТХ307.Сэ03.	Эрчим хүчний хэрэглээний өөрийн хэрэгцээг хангах байдал ба үр өгөөж-бүтээмж
ТХ307.Сэ04.	Стратегиуд: төвлөрсөн болон төвлөрсөн бус эрчим хүчний үйлдвэрлэлийн ялгаа, эрчим хүчний бие даасан (хараат бус) байдал. Тухайлбал, орон нутгийн эрчим хүчний хангамжийн компаниуд (LESCOs)
ТХ307.Сэ05.	Эрчим хүчний улс төр, эдийн засаг, нийгмийн цар хүрээ болон эрх мэдлийн бүлэглэлтэй холбогдох байдал: Тухайлбал, том хэмжээний нарны эрчим хүчний ферм эсвэл усан цахилгаан станцын далангийн бүтээн байгуулалт гэх мэт эрчим хүчний мега төслүүдээс үүсэж болзошгүй ашиг сонирхлын зөрчил (улс төр, эдийн засгийн эрх дарх (хил дамнасан), нэн онцлог нутгийн уугуул иргэдийн эрх зөрчигдөх)

TX307.Сэ06.	Эрчим хүчний үйлдвэрлэл, нийлүүлэлт, ашиглалтаас үүсэх асуудлууд болон хүрээлэн буй орчинд үзүүлэх нөлөөлөл (жишээ нь: уур амьсгалын өөрчлөлт, саарал эрчим хүч (grey energy) - бүтээгдэхүүний амьдралын мөчлөгийн турш хэрэглэгдэж байгаа нийт эрчим хүч)
TX307.Сэ07.	Нүүрстөрөгчийн исэлдэл бага ялгаруулах эрчим хүчний шийдлийг хөгжүүлэхэд төрийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагын үүрэг, оролцоо
TX307.Сэ08.	Газрын тос гэх мэт нөхөн сэргээгдэхгүй эх үүсвэрээс хэт хамааралтай эрчим хүчний хүрэлцээ хангамж ба газрын тосны үйлдвэрлэлийн оргил үе
TX307.Сэ09.	Технологийн гарцууд болон чулуужсан түлш ашиглах “цэвэр” технологи
TX307.Сэ10.	Эрчим хүчний үйлдвэрлэл, нийлүүлэлт, хэрэглээтэй холбоотой жендэрийн асуудал
TX308 ЗОХИСТОЙ ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТ БА ЭДИЙН ЗАСГИЙН ӨСӨЛТ	
TX308.Сэ01.	Хүний сайн сайхан байдалд эдийн засгийн оруулах хувь нэмэр болон ажилгүйдэл нь хувь хүн хийгээд нийгэмд үзүүлэх нөлөө.
TX308.Сэ02.	Эдийн засгийн ёс зүй
TX308.Сэ03.	Эдийн засгийн өсөлтийн онолын таамаглал, загварууд, үзүүлэлтүүд (Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн-ДНБ, Үндэсний нийт орлого-ҮНО, Хүний хөгжлийн индекс-ХХИ)
TX308.Сэ04.	Эдийн засгийн бусад сонголт загварууд ба үзүүлэлтүүд: улс орны дотоодын тогтвортой байдлын үеийн эдийн засгийн загвар (steady-state), нийгмийн халамжийн эдийн засаг, de-growth буюу «экологийн эдийн засаг, хэрэглээний эсрэг, капитализмын эсрэг үзэл баримтлалд тулгуурласан улс төр, нийгэм эдийн засгийн хөдөлгөөн», амин зуулгын эдийн засаг, баялгийн тэгш хуваарилалтын индексүүд (Inclusive Wealth Index - байгалийн, хүний, бүтээгдэхүүний капитал), дэлхийн өлсгөлөнгийн индекс
TX308.Сэ05.	Санхүүгийн тогтолцооны гол ойлголт үзэгдлүүд, тэдгээрийн эдийн засгийн хөгжилд үзүүлэх нөлөө (хөрөнгө оруулалт, зээл, хүү, банк, хөрөнгийн бирж дээрх арилжаа, инфляц гэх мэт)
TX308.Сэ06.	Ажиллах хүч (төрөлтөөс үүдэлтэй хүн амын өсөлт, шилжилт хөдөлгөөн гэх мэт)
TX308.Сэ07.	Эдийн засаг дахь жендэрийн эрх тэгш байдал, гэртээ бусдыг халамжлан өнгөрүүлж буй цагийн эдийн засгийн үнэлэмж
TX308.Сэ08.	Хөдөлмөрийн зах зээл дэх тэгш бус байдал: Нийгмийн ялгаатай бүлгүүдийн төлөөлөл ба оролцоо, улс орон, бизнесийн салбар, нийгмийн бүлэг, жендэр хоорондын ялгаатай орлого буюу цалин хөлс, долоо хоногт ажиллах ажлын цаг
TX308.Сэ09.	Албан болон албан бус хөдөлмөр эрхлэлт, хөдөлмөрлөх эрх, ялангуяа цагаач, дүрвэгч, албадан хөдөлмөр эрхлэгчид, боолууд болон хүний наймаанд өртсөн хүмүүст зориулсан ажил хөдөлмөр эрхлэх эрх
TX308.Сэ10.	Тогтвортой хөгжлийн төлөөх аж ахуй эрхлэлт, (нийгмийн) инновац, шинэ технологи, орон нутгийн эдийн засаг
TX309 ҮЙЛДВЭРЛЭЛ, ИННОВАЦ, ДЭД БҮТЭЦ	
TX309.Сэ01.	Мэдээлэл харилцааны технологийн тогтвортой байдал. Тухайлбал, нийлүүлэлтийн гинжин холбоо, хог хаягдлын устгал, дахин боловсруулалт гэх мэт
TX309.Сэ02.	Чанартай дэд бүтэц ба нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн зорилгыг биелүүлэхийн хоорондын харилцан хамаарал
TX309.Сэ03.	Зам тээвэр, мэдээлэл харилцааны технологи, ариун цэвэр, цахилгаан эрчим хүч, ус зэрэг үндсэн дэд бүтцүүдийн хэрэгцээ шаардлага
TX309.Сэ04.	Хүмүүсийн тэгш оролцоо, тусгай хэрэгцээг хангасан (inclusive), тогтвортой инновац ба аж үйлдвэржилт
TX309.Сэ05.	Уян хатан дэд бүтцийн хөгжил
TX309.Сэ06.	Тогтвортой цахилгаан эрчим хүч: Үндэсний цахилгаан шугам сүлжээ, сэргээгдэх эх үүсвэр ашиглаж өөрсдийн хэрэгцээгээ хангах цахилгаан үйлдвэрлэсний төлөө төлөх төлбөр (feed-in-tariff), сэргээгдэх эрчим хүчний тогтвортой эх үүсвэрийн өргөжилт, зөрчил
TX309.Сэ07.	Тогтвортой хөдөлмөрийн зах зээл, боломж нөхцөлүүд ба хөрөнгө оруулалт
TX309.Сэ08.	Интернэтийн тогтвортой байдал - ногоон чат групп (green chat group)-ээс хайлтын системийн серверийн экологийн ул мөр хүртэл
TX309.Сэ09.	Тээврийн дэд бүтцийн тогтвортой байдал

TX309.Сэ10.	Орон нутгийн дэд бүтцэд хөрөнгө оруулалт болж буй алтернатив мөнгөн тэмдэгт (alternative currencies – бартер, интернэт оноо, кэнди оноо, ЖЖ оноо гэх мэт)
TX310 ТЭГШ БУС БАЙДЛЫГ БАГАСГАХ	
TX310.Сэ01.	Нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн түвшний оролцоо ба үндэсний, дэлхий нийтийн түвшинд буй тэгш бус байдал - ялгаварлан гадуурхалтын түгээмэл төрлүүд
TX310.Сэ02.	Тэгш бус байдлыг хэмждэг янз бүрийн үзүүлэлтүүд
TX310.Сэ03.	Эрх тэгш байдлыг хангахад газар, өмч болон байгалийн баялаг эзэмших эрх эдлэхийн утга учир, эмзэг байдал болон чадавхад үзүүлэх тэгш бус байдлын нөлөөлөл
TX310.Сэ04.	Төсөв санхүү, цалин хөлс болон нийгмийн хамгааллын бодлогууд
TX310.Сэ05.	Дэлхийн худалдааны систем, татварын дэглэм гэх мэт түүний зохицуулалтууд
TX310.Сэ06.	Хөдөлмөр эрхлэлтийн стандарт
TX310.Сэ07.	Нийгмийн ялгаатай бүлэг буюу үндэстэн ястны төлөөллийг засгийн газарт эсвэл шаардлагатай гэж үзсэн эрх бүхий хүчирхэг тогтолцоо, институцийн удирдах зөвлөлд оруулж ажиллуулах
TX310.Сэ08.	Олон улсын хөгжлийн тусламжийн мөнгөн дүн, түүний үр нөлөө
TX310.Сэ09.	Өнөөгийн тэгш бус байдлын түүхэн үүсэл гарлын шалтгаан (үндэстэн дамнасан компаниудын үүрэг оролцоо гэх мэт)
TX310.Сэ10.	Хүмүүсийн цагаачлал, шилжилт хөдөлгөөн
TX311 ТОГТВОРТОЙ ХОТ СУУРИН БА ОРШИН СУУГЧИД	
TX311.Сэ01.	Орон гэр, аюулгүй байдал, хүн бүрийн тэгш оролцоо, эрэлт хэрэгцээг тусгасан байдал (inclusiveness): хувь хүний болон хэсэг бүлэг хүмүүсийн харилцан адилгүй хүсэл хэрэгцээг жендэр, нас, орлого, чадварын дагуу хам нөхцөлд нь холбон үзсэн, хүний хэрэгцээ
TX311.Сэ02.	Байгалийн нөөц баялаг (сэргээгдэх болон үл сэргээгдэх)-ийн менежмент, ашиглалт
TX311.Сэ03.	Тогтвортой эрчим хүч (суурин газрын эрчим хүчний хэрэглээ, сэргээгдэх эрчим хүч, орон нутгийн эрчим хүчний схем) болон түгээлт
TX311.Сэ04.	Тогтвортой хүнс хоолоор хангагдах (хөдөө аж ахуй, органик хөдөө аж ахуй, байгалийн онцлог, хэв шинжтэй уялдсан газар тариалан нийгмийн загвар (permaculture), орон нутгийнхны дэмжлэгтэй хөдөө аж ахуй, тодорхой хүн амд зориулсан хүнс тэжээл үйлдвэрлэдэг газар нутаг (foodshed), хүнсний бүтээгдэхүүн боловсруулалт, диет / хооллох дэглэм/-ийн сонголт, хэрэглээний зуршил, хог хаягдал)
TX311.Сэ05.	Суурин газрын экологи болон ан амьтад хүний суурьшилд хэрхэн дасан зохицож байгаа нь
TX311.Сэ06.	Тогтвортой, бат бөх – аюул ослын сөрөн дааж гарах чадвар бүхий барилга, байгууламж ба байршлын төлөвлөлт, (барилгын материал, эрчим хүч хэмнэлт, төлөвлөлтийн үйл явц)
TX311.Сэ07.	Хог хаягдал, түүний менежмент (урьдчилан сэргийлэх, бууруулах, дахин боловсруулах, дахин ашиглах)
TX311.Сэ08.	Орон нутгийн иргэд, тэдний дунд гарч буй өөрчлөлтүүд (шийдвэр гаргалт, засаглал, төлөвлөлт, зөрчил мөргөлдөөний шийдэл, бусад сонголтууд, орон нутгийн иргэд эрүүл саруул байх нь, орон нутгийн иргэд бусдын оролцоог хангасан байх, эко тосгон, хот суурины өөрчлөлт хувиралт)
TX311.Сэ09.	Байгаль дахь усны эргэлт ба хот төлөвлөлтийн дизайнаар хөрсний усыг сэлбэх, (Ногоон дээвэр, борооны ус цуглуулах, голын хуучин голдирлыг өөрчлөх, хотын тогтвортой ус зайлуулалт)
TX311.Сэ10.	Гамшгийн эсрэг бэлэн байдал ба түүнийг сөрж даван гарах чадвар, цаг агаарын асуудалд болон ирээдүйн болзошгүй нөхцөлд бэлэн байж сөрөн гарах чадвартай байх, гамшгаас урьдчилан сэргийлэх болон бэлэн байдалд шилжих чадвар
TX312 ХАРИУЦЛАГАТАЙ ХЭРЭГЛЭЭ БА ҮЙЛДВЭРЛЭЛ	
TX312.Сэ01.	Мэдээлэл сурталчилгаа, үе тэнгийнхний дарамт шахалт, адил сонирхлоор ижилсэх ба харьяалагдах
TX312.Сэ02.	Бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл ба хэрэглээний түүх, хэв маягууд ба үнэ өртгийн гинжин хэлхээ, байгалийн нөөц баялаг (сэргээгдэх болон үл сэргээгдэх)-ийн менежмент ба ашиглалт
TX312.Сэ03.	Бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, хэрэглээний байгаль орчин, нийгэмд үзүүлэх үр нөлөө

TX312.Сэ04.	Эрчим хүчний үйлдвэрлэл, хэрэглээ (тээвэр, бизнесийн болон орон сууцны эрчим хүчний ашиглалт, сэргээгдэх эрчим хүч)
TX312.Сэ05.	Хоол хүнсний үйлдвэрлэл, хэрэглээ (хөдөө аж ахуй, хоол хүнсний боловсруулалт, диетийн сонголт ба дадал зуршил, хог хаягдал, ойн хомсдол, хоол хүнсний хэт их хэрэглээ ба өлсгөлөн)
TX312.Сэ06.	Аялал жуулчлал
TX312.Сэ07.	Хог хаягдал, түүний менежмент (урьдчилан сэргийлэх, бууруулах, дахин боловсруулах, дахин ашиглах)
TX312.Сэ08.	Тогтвортой амьдралын хэв маяг ба тогтвортой үйлдвэрлэл, хэрэглээний олон янзын практик туршлага
TX312.Сэ09.	Тогтвортой үйлдвэрлэл, хэрэглээний шошгожуулах тогтолцоо, гэрчилгээжүүлэлт
TX312.Сэ10.	Ногоон эдийн засаг (cradle-to-cradle /үйлдвэрлэл ба хэрэглээ нь хог хаягдал, хор уршиггүйгээр дахин ашиглагддаг байх буюу өлгийнөөс өлгийнд шилжих/, circular эдийн засаг /материаллаг болон хүний нөөц, энерги зэрэг хамгийн бага оролтын нөөцүүдээр, хог хаягдалгүй, энергийн алдагдалгүй нөхөн сэргээгдэх чадвартай тогтолцоо/, ногоон өсөлт, degrowth /хэрэглэгчийн эрх ашиг ба капиталист үзэл санааны эсрэг экологид суурилсан эдийн засгийг дэмждэг хөдөлгөөн/)
TX313 УУР АМЬСГАЛЫН ТӨЛӨӨХ ҮЙЛ ХЭРЭГ	
TX313.Сэ01.	Хүлэмжийн хийнүүд (нүүрсхүчлийн хий, метан, азотын дутуу исэл (II), фтор агуулсан хийнүүд) тэдгээрийн үүсэл, ялгаралт
TX313.Сэ02.	Эрчим хүч, хөдөө аж ахуй, үйлдвэрлэлээс үүсэх хүлэмжийн хийн ялгаралт
TX313.Сэ03.	Ган гачиг, цаг агаарын онцгой үзэгдэл гэх мэт уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэлтэй гамшиг дагуулсан аюултай үзэгдлүүд. Тэдгээрийн айл өрх, орон нутаг, улс орон болон улс орнуудын хооронд үзүүлэх нийгэм, эдийн засгийн харилцан адилгүй нөлөөлөл.
TX313.Сэ04.	Далайн усны түвшин ихсэх, түүний улс орнуудад учруулж буй үр дагавар (Жишээ нь, жижиг арлын улсууд)
TX313.Сэ05.	Уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэлтэй шилжилт хөдөлгөөн, дайжилт
TX313.Сэ06.	Дасан зохицох, сөрөг нөлөөллийг бууруулах, урьдчилан сэргийлэх стратегиуд, тэдгээрийн гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, гамшгийн үед хариу арга хэмжээ авах зэрэг үйл ажиллагаатай холбогдох байдал
TX313.Сэ07.	Уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудлыг эрхэлсэн олон улсын, үндэсний, орон нутгийн байгууллагууд
TX313.Сэ08.	Уур амьсгалын өөрчлөлтөөс сэргийлэх орон нутгийн, үндэсний, олон улсын стратеги
TX313.Сэ09.	Ирээдүйн төсөөлөл (дэлхийн температурын өсөлтийн талаарх өөр бусад тайлбарууд)
TX313.Сэ10.	Ой мод, далай тэнгис, мөсөн бүрхүүл, биологийн олон янз байдал зэрэг томоохон эко системд үзүүлэх нөлөөлөл ба үр дагавар
TX313.Сэ11.	Ёс зүй ба уур амьсгалын өөрчлөлт
TX314 УСАН ДООРХ АМЬДРАЛ	
TX314.Сэ01.	Усан мандал: Байгаль дахь усны эргэлт, үүл бүрэлдэлт, ус бол уур амьсгалын гол зохицуулагч болох нь
TX314.Сэ02.	Далай тэнгисийн нөөц баялаг (сэргээгдэх болон үл сэргээгдэх)-ийн менежмент ба ашиглалт: Далайн нөөц нь дэлхий нийтийн дундын өмч болох нь, хэт их загас агнуур ба квот тогтоох хэлэлцээр, далай тэнгисийн үржүүлэг, далайн замаг ба эрдсийн нөөц
TX314.Сэ03.	Далай тэнгисийн тогтвортой эрчим хүч (сэргээгдэх эрчим хүчнүүд, салхин сэнс, тэдгээрийн ашиглалттай холбоотой санал зөрөлдөөн)
TX314.Сэ04.	Далай тэнгисийн экологи – далай доторх амьдралын хүнс тэжээлийн хэлхээ, араатан-идэш (predators & prey), амьдралын төлөөх тэмцэл, мөхөл сүйрэл
TX314.Сэ05.	Шүрэн хад, эрэг орчмын газар ба мангро мод (далайн эргийн сөөг мод), тэдгээрийн экологийн ач холбогдол
TX314.Сэ06.	Далайн усны түвшин нэмэгдэх, түүнээс болж газар нутгаа бүхэлд нь эсвэл, хэсэгчлэн алдаж буй улс орон; уур амьсгалын өөрчлөлтөөс шалтгаалсан дүрвэгчид, улс орон тусгаар тогтнолоо алдах зэрэг болзошгүй аюулууд

TX314.Сэ07.	Далай тэнгис ба олон улсын хууль тогтоомжууд: Олон улсад хамаарах ус болон газар нутгийн зөрчил ба маргаан, далайн тээвэрт далбаагаа мандуулах эрх, түүнтэй холбоотой асуудлууд
TX314.Сэ08.	Далай тэнгисийн усны бохирдуулагч зүйлс: Хуванцрууд, бичил хэмжээтэй хуванцар бүтээгдэхүүн (microbead), бохир ус, тэжээлийн бодис, химийн бодис
TX314.Сэ09.	Далайн гүн ба далай, тэнгисийн гүний амьд биетүүд
TX314.Сэ10.	Далай, тэнгисийн соёл иргэншлийн ач холбогдол— далай нь экосистемийн соёлын үйлчилгээний эх үүсвэр болох нь: сэтгэл санаа сэргээж, урам зориг өгөх, соёлын өвөрмөц онцлогийг бий болгох
TX315 ГАЗАР ДЭЭРХ АМЬДРАЛ	
TX315.Сэ01.	Экологи: Амьдралын төлөөх тэмцэл, араатан-идэш (predators & prey), бүлгэмдлийн динамик, хоол тэжээлийн хэлхээгээр энергийн урсгал, тархалт ба хүрээ. Онцлог шинжтэй экосистемүүд- тухайн газар нутгийн болон дэлхийн хэмжээн дэх унаган экосистемүүд, таримал ой зэрэг хүний гараар бүтээгдсэн экосистемүүд
TX315.Сэ02.	Биологийн олон янз байдалд нүүрлэж буй аюул занал: Амьдрах орчноо алдах, ой устгах, фрагментаци /хуваагдал/, хор хөнөөлтэй амьтан, ургамлын зүйл, хэт ашиглалт (зохисгүй үйлдвэрлэл, хэрэглээний практикууд ба зохисгүй технологиуд гэх мэт)
TX315.Сэ03.	Төрөл зүйлийн устгах, мөхөх аюул занал: Нэн ховор ба ховордсон төрөл зүйлүүд. Хэрхэн төрөл зүйл мөхөн устаж үүрд үгүй болдог, биологийн төрөл зүйл үүсэхэд маш урт удаан хугацаа шаардагддаг, төрөл зүйл устахад нөлөөлсөн үндсэн 6 гол хүчин зүйлийн талаарх мэдлэг
TX315.Сэ04.	Онгон байгалийг сэргээх, хүмүүс нь онгон байгалиа сэргээн анагаагч хүч
TX315.Сэ05.	Уур амьсгалын өөрчлөлт ба биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдал. Экосистем нь нүүрсхүчлийн хийг шингээгч, гамшгийн эрсдэлийг бууруулагч болох нь, экосистемүүд (экосистем нь байгалийн аюулт үзэгдлүүдээс хамгаалах байгалийн хамгаалалт болох нь)
TX315.Сэ06.	Хөрс, түүний үүсэл ба бүтэц, найрлага
TX315.Сэ07.	Цөлжилт, ой устгах, тэдгээрийн эсрэг тэмцэж буй хүчин чармайлт
TX315.Сэ08.	Хүмүүс амьд байгалийн нэг хэсэг бөгөөд тэдний байгальтайгаа холбогдох байдал
TX315.Сэ09.	Экосистемийн үйлчилгээ (соёлын, материаллаг нөөц хангамжийн, зохицуулалтын, дэмжин тэтгэх)
TX315.Сэ10.	Хувьсал ба генетик, генетикийн нөөц, ёс зүй
TX316 ЭНХ ТАЙВАН, ШУДАРГА ЁС БА ХҮЧИРХЭГ ИНСТИТУЦУУД	
TX316.Сэ01.	"Шударга ёс"-ны тодорхойлолт. Залхаан цээрлүүлэх, засан хүмүүжүүлэх
TX316.Сэ02.	Гэмт хэрэг ба ял шийтгэл, хууль эрх зүй ба ял шийтгэлийн дэлхийн түвшний харьцуулалт
TX316.Сэ03.	Уур амьсгалын шударга ёс /Уур амьсгалын өөрчлөлтөд хариуцлага хүлээх болон түүнийг бууруулахад хувь нэмэр оруулахад баримтлах шударга ёс - Climate justice/
TX316.Сэ04.	Худалдааны шударга ёс (Trade justice)
TX316.Сэ05.	Хүүхдийн хөдөлмөр, хүүхдийн мөлжлөг
TX316.Сэ06.	Дайн, энх тайван, дүрвэгчидтэй холбоотой дэлхий нийтийн гэрээ хэлэлцээр
TX316.Сэ07.	Хээл хахууль, түүнийг хэрхэн хэмжих тухай
TX316.Сэ08.	Хууль бус зэвсгийн худалдаа
TX316.Сэ09.	Тамхи, мансууруулах бодисын хууль бус хэрэглээний зуршил, түүний худалдаа
TX316.Сэ10.	Олон улсын гэмт хэргийн шүүх, түүний гүйцэтгэх үүрэг
TX317 ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН ЗОРИЛГЫН ТӨЛӨӨХ ТҮНШЛЭЛ	
TX317.Сэ01.	Тогтвортой хөгжлийн төлөөх улс орнуудын засгийн газрууд, хувийн хэвшил, иргэний нийгэм хоорондын дэлхийн түвшний (global) түншлэлүүд, тэдний хамтын хариуцлага ба өөр өөр тоглогчдын хооронд үүсэж болзошгүй зөрчил, маргаан
TX317.Сэ02.	Орон нутаг, үндэстэн, дэлхийг бүхэлд нь хамарсан бүтэц, зохион байгуулалтын тогтолцоонууд болон эрх мэдлийн динамик
TX317.Сэ03.	Тогтвортой хөгжилд чиглэсэн /ТХ-ийн үзэл санаа туссан/ дэлхий нийтийн засаглал, бодлого, дэлхийн зах зээл ба худалдааны тогтолцоо

ТХ317.Сэ04.	“Хоригдлын делимма”, “ардын эмгэнэл” шиг тогтвортой хөгжлийг дэмжсэн дэлхий нийтийн засаглал ба зах зээлийг бий болгоход нүүрлэж буй сорилт
ТХ317.Сэ05.	Дэлхийн иргэншил ба тогтвортой хөгжлийн төлөөх өөрчлөлтийг бүтээгчид болох иргэд
ТХ317.Сэ06.	Шинжлэх ухаан, технологи, инновацын хүртээмж, хамтын ажиллагаа, мэдлэг хуваалцах
ТХ317.Сэ07.	Интернэтийн хүртээмжийн дэлхийн тархалт
ТХ317.Сэ08.	Хөгжлийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн тусламж, олон эх сурвалжаас хөгжиж буй орнуудад үзүүлж буй санхүүгийн нэмэлт нөөц
ТХ317.Сэ09.	Тогтвортой хөгжлийн бүх зорилтыг хэрэгжүүлэх үндэсний төлөвлөгөөг дэмжих хүний нөөцийн чадавх
ТХ317.Сэ10.	Тогтвортой хөгжлийн ахиц дэвшлийн хэмжүүрүүд

Хавсралт 3.

ТХЗ-ын төлөөх боловсролын арга хандлага, арга техник

ТХЗ тус бүрээр сургалтын арга, техникийн 7 жишээ, нийт 119 жишээг өгсөн байна. Сургалтын аргын эдгээр жишээг суралцахуйн зорилт ба сэдэвтэй мөн нэгэн адил зарчмаар кодолсон. *Тухайлбал, ТХ302.Аз4. гэснийг ТХ-ийн 2-р зорилгын жишээ болгосон 4 дэх арга гэж тайлж уншина.* Бид эдгээр 119 сургалтын аргын жишээг харьцуулан судалж, 20 тодорхой аргыг ялган төрөлжүүлэн, ТХЗБ-ын сургалтын түлхүүр 4 аргын аль төрөлд хамаарахыг тодорхойлсон болно.

Аргын төрөл	Тодорхой арга	АХД
I. Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох арга	1. Тэмдэглэлт өдрийг тэмдэглэн өнгөрүүлэх	6
	2. Аян, кампанит ажилд оролцох, зохион байгуулах	7
	3. Түншлэл (partnership)-ийг хөгжүүлэх	5
	4. Дадлага (internship) хийх	2
	5. Үйл ажиллагаанд оролцох, хамрагдах, төлөвлөх	11
	6. Үйл ажиллагааны төсөл төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, оролцох	9
	7. Видео үзэх	2
II. Шинжилгээ/судалгаа хийх арга	1. Задлан шинжилгээ, судалгаа хийх	11
	2. Тохиолдлын шинжилгээ	10
	3. Шинжилгээнд суурилсан төсөл (enquiry-based project)	16
	4. Туршилт хийх	2
	5. Судалгааны төсөл боловсруулах, хэрэгжүүлэх	6
III. Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэхүй ба сэтгэлгээ шаардсан арга	1. Эсээ бичих, хэлэлцүүлэг хийх	7
	2. Дүрд хувиан тоглох	10
	3. Экскурс, танилцах аялал	8
	4. Веб, блог хөтлөх, видео клип хийх	3
IV. Алсын хараатай болох арга	1. Хэтийн зорилго тодорхойлох	1
	2. Түүх намтар зохиох	2
	3. Ирээдүйд тодорхой нөхцөлд хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө боловсруулах	2
	4. Үзэл баримтлал, зарчим боловсруулах	1
Нийт		121
АХД-Аргын хэрэглэгдсэн давтамж		

ТХЗ-ын төлөөх боловсролын сургалтын аргын 119 аргыг орчуулснаа доор үзүүлээ. Мөн бидний ялгаж төрөлжүүлсэн 20 тодорхой аргын алинд хамаарахыг харууллаа. Хамгийн эхний “ТХ301.Аз1. Дэлхийн янз бүрийн бүс дэх дунд сургуулиуд болон их сургуулиуд хоорондын түншлэлийг хөгжүүлэх (Өмнөд–Хойд, Өмнөд–Өмнөд)” гэсэн аргыг “I” гэсэн эхний багананд “3” гэж тэмдэглэсэн нь I төрлийн 3-р арга буюу “Түншлэл (partnership)-ийг хөгжүүлэх” арга болохыг илэрхийлж байна.

№	ТХЗ	Сургалтын аргын жишээ	Аргын төрөл			
			I	II	III	IV
1		ТХ301.Аз1. Дэлхийн янз бүрийн бүс дэх дунд сургуулиуд болон их сургуулиуд хоорондын түншлэлийг хөгжүүлэх (Өмнөд–Хойд, Өмнөд–Өмнөд буюу Хөгжингүй болон Хөгжиж байгаа улс хооронд, Хөгжиж байгаа улсууд болон бүсийн хооронд гэх мэт)	3			
2		ТХ301.Аз2. Орон нутаг болон дэлхий нийтийн түвшин дэх ядуурлын талаар мэдээллийн кампанит ажлыг төлөвлөн хэрэгжүүлэх	2			

3	ТХ301. ЯДУУРАЛГҮЙ БОЛОХ	ТХ301.Аз3. Шударга худалдааны бүтээгдэхүүн борлуулах сурагчдын компанийн үйл ажиллагааг төлөвлөн хэрэгжүүлэх	5		
4		ТХ301.Аз4. Ядуусын янз бүрийн аюул осолд өртөмтгий байдлыг бууруулж, зохицох чадварыг нэмэгдүүлэхийн тулд тэдэнд боломж эрх мэдэл олгож, өөрсдийн хэрэгцээгээ хангахдаа суралцахуйд тодорхой үүрэг хүлээж, идэвхтэй оролцох боломжийг олгосон орон нутгийн суралцахуйн үйлчилгээ (local service-learning)-г ТББ, хувийн хэвшил болон нутгийн бүлгийнхэнтэй хамтарч, төлөвлөн хэрэгжүүлэх	5		
5		ТХ301.Аз5. Ядуурал ба баян чинээлэг байдлын бодит судалгааг тодорхой нэг улсыг сонгож холбогдох материалыг судлах замаар эсвэл орон нутгийнхаа түвшинд экскурс, ярилцлагын аргаар хийх	2		
6		ТХ301.Аз6. Ядуурлын чиглэлээр ажилладаг байгууллагуудад дадлага хийлгүүлэх	4		
7		ТХ301.Аз7. “Ядуурал ихсэж байна уу? Багасаж байна уу?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл (enquiry-based project) боловсруулах, хэрэгжүүлэх	3		
8	ТХ302. ӨЛСГӨЛӨНГ ТЭГЛЭХ	ТХ302.Аз1. Татвар, төрийн татаас, тариф, квот зэргийн нөлөөлөлд өртөмтгий дэлхийн зах зээлийн том тоглогчид болох бизнес эрхлэгчдийг жижиг дунд бизнес эрхлэгчидтэй харьцуулан дүрд хувиан тоглох		2	
9		ТХ302.Аз2. Орон нутгийн, үндэсний хэмжээний хоол хүнсний үйлдвэрлэл, хэрэглээний тогтолцоо, хүнсний үйлдвэрлэлийн тогтолцоонд байгалийн аюулт үзэгдэл, гамшгийн үзүүлэх нөлөөллийн талаар тооцоолол (scenario) ба задлан шинжилгээ хийх	1		
10		ТХ302.Аз3. Өлсгөлөнтэй тэмцэх, хоол хүнсний хаягдлыг бууруулах, тогтвортой хөдөө аж ахуйг дэмжих зорилготой төрийн бодлого, менежментийн стратегиудын тохиромжтой эсэхийг тогтоох баримтжуулсан кэйс судалгаа явуулж задлан шинжилгээ хийх (case study analysis)	2		
11		ТХ302.Аз4. Тогтвортой хөдөө аж ахуйн чиглэлээр сайн туршлага хуримтлуулж буй газруудад экскурс хийх, танилцах аялал (field trips) зохион байгуулах	3		
12		ТХ302.Аз5. Суурин газрын эсвэл сургуулийн ногооны талбайн төсөл хэрэгжүүлэх гэх мэтээр хоол хүнсийг фермд тарьж ургуулахаас эхлээд, хоол бэлтгэгдэх хүртэлх үе шатуудыг судлах	5		
13		ТХ302.Аз6. Илүүдэл хоол хүнсний үлдэгдлийг хэрэгцээтэй хүмүүст нь хүргэх хүчин зүтгэлд сурагчдыг татан оролцуулах	5		
14		ТХ302.Аз7. Хоол хүнсний үйлдвэрлэл, хэрэглээний эргэлтийн мөчлөгүүдийг шинжлэх (Life cycle analyses-LCA)	1		
15	ТХ303. САЙН ЭРҮҮЛ МЭНД, САЙН САЙХАН БАЙДАЛ	ТХ303.Аз1. Олон нийт цуглардаг газарт мэдээлэл, тухайлбал, “Дэлхийн ДОХ-ын өдөр (12-р сарын 1)”-т зориулсан самбар бэлтгэж тавих	1		
16		ТХ303.Аз2. Эрүүл зан үйлийг дэмжсэн видео үзэх. Тухайлбал, аюулгүй сексийн төлөө бэлгэвч хэрэглэх, тамхи татахаас татгалзах гэх мэт	7		
17		ТХ303.Аз3. Эрүүл саруул, сайн сайхан байдлын утга учир гэж юу болох тухай ёс зүй, эргэцүүллийн хэлбэртэй эсээ бичиж, хэлэлцүүлэгт оролцох	1		
18		ТХ303.Аз4. Хүнд өвчинд нэрвэгдсэн, хар тамхинд донтсон хүмүүсээр түүхийг нь яриулах арга хэмжээнд оролцох	5		
19		ТХ303.Аз5. Эрүүл мэндийг дэмжиж, өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх стратегийн талаар сургалт зохион байгуулах, Тухайлбал, биеийн тамир спортын үйл ажиллагаанд оролцох, эрүүл хоол хүнс бэлтгэх, бэлгэвч хэрэглэх, шумуулаас хамгаалах тор суурилуулах, усаар дамжин халдварладаг өвчний эх сурвалжийг илрүүлэх, арилгах арга хэмжээ авах гэх мэт	5		
20		ТХ303.Аз6. Тахал, орон нутгийн онцлогтой өвчинд холбогдох төслүүд хэрэгжүүлэх: Ололт амжилт ба сорилт бэрхшээлүүд (Халуун хижиг, Zika, Ebola вирус гэх мэт)	5		
21		ТХ303.Аз7. “Урт удаан амьдрах нь сайн зүйл мөн үү?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах	3		

22	ТХ304. ЧАНАРТАЙ БОЛОВСРОЛ	ТХ304.Аз1. Дэлхийн янз бүрийн бүс дэх дунд сургуулиуд, их сургуулиуд болон боловсролын үйлчилгээ үзүүлдэг бусад байгууллагууд хоорондын түншлэлийг хөгжүүлэх (Өмнөд – Хойд, Өмнөд – Өмнөд)	3		
23		ТХ304.Аз2. Чанартай боловсролын талаарх олон нийтийн мэдлэг мэдээллийг сайжруулахад чиглэсэн мэдээлэл сурталчилгааны кампанит ажил төлөвлөн, хэрэгжүүлэх	2		
24		ТХ304.Аз3. Сонгож авсан тодорхой нэг нутагт эсвэл тухайн нэг улс орны боловсролын тогтолцоо, түүний хүртээмжийн талаар кэйс судалгаа хийх Тухайлбал, бага боловсролын хамран сургалт гэх мэт	2		
25		ТХ304.Аз4. Дунд сургууль, их сургууль эсвэл орон нутгийн олон нийтийн бүлэгт зориулсан ТХБ-ын төслийг төлөвлөн хэрэгжүүлэх	6		
26		ТХ304.Аз5. НҮБ-ын “Залуучуудын ур чадварын өдөр” (7-р сарын 15), “Олон улсын бичиг үсэгт тайлагдах өдөр” (9-р сарын 8), эсвэл “Олон улсын багш нарын өдөр” (10-р сарын 5) тэмдэглэн өнгөрүүлэх эсвэл “Боловсролын төлөөх дэлхий нийтийн үйлийн долоо хоног”-ийн үйл ажиллагаанд оролцох	1		
27		ТХ304.Аз6. Орон нутаг, бүс нутаг, үндэсний түвшинд “Тогтвортой хөгжлийн боловсролын өдөр”-ийг зохион байгуулах	1		
28		ТХ304.Аз7. “Тогтвортой сургууль гэж юу вэ?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах	3		
29	ТХ305. ЖЕНДЭРИЙН ТЭГШ БАЙДАЛ	ТХ305.Аз1. “Эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийллийг арилгах олон улсын өдөр” (11-р сарын 25)-ийг тэмдэглэн өнгөрүүлэх	1		
30		ТХ305.Аз2. Жендэрийн ялгаа, бэлгийн чиг хандлагад суурилсан, хүчирхийлэлд өртсөн хүмүүсийг урьж, илтгэл тавиулах	5		
31		ТХ305.Аз3. Жендэрийн үүрэг оролцоонд суурилсан тусгай хэрэгцээ, онцлог шинжийг олж илрүүлэх зорилгоор дүрд хувиран тоглох		2	
32		ТХ305.Аз4. Жендэрийн тухай өөр өөр арга хандлагатай дэлхийн янз бүрийн хэсэгт байгаа хүмүүсийн бүлгүүдтэй түншлэл тогтоох	3		
33		ТХ305.Аз5. Эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүсийн уламжлалт ажил үйлд нэг өдрийн туршид гар бие оролцож үзэх (ажил үүргээ сольж гүйцэтгэх)	5		
34		ТХ305.Аз6. Байгалийн гамшиг, аюул занал нь охид, эмэгтэйчүүд ба хөвгүүд, эрчүүдэд хэрхэн ялгаатайгаар нөлөөлж байгааг олж илрүүлэх	1		
35		ТХ305.Аз7. “Эрх тэгш байдал (equality) ба нийгэм соёлын ялгаатай байдал (equity) гэсэн ойлголт ямар ялгаатай вэ? Эдгээр ойлголт ажил хөдөлмөр дээр хэрхэн хэрэглэгддэг вэ?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах	3		
36	ТХ306. ЦЭВЭР УС БА АРИУН ЦЭВЭРИЙН БАЙГУУЛАМЖ	ТХ306.Аз1. Өөрсдийн усны хэрэглээний ул мөрийг тооцоолох	2		
37		ТХ306.Аз2. Амжилтын түүхүүдэд үндэслэн орон нутгийн усны тогтвортой хэрэглээ ба нийлүүлэлтийн тухай тодорхой үзэл баримтлал боловсруулах			4
38		ТХ306.Аз3. Усны нөөц ихтэй эсвэл усны хомсдолтой бүс нутагт оршин байгаа сургууль хоорондын түншлэлийг хөгжүүлэх	3		
39		ТХ306.Аз4. Орон нутгийн усны дэд бүтэцтэй танилцах экскурс зохион байгуулах, сургуулийн ба гэрийнхээ усны чанарт хяналт-шинжилгээ хийх		3	
40		ТХ306.Аз5. Ус, түүний ач холбогдлын тухай олон нийтийн мэдлэг мэдээллийг сайжруулахад чиглэсэн ухуулга сурталчилгааны кампанит ажил эсвэл залуучуудын оролцоо бүхий тодорхой үйл ажиллагааны төсөл (youth action project) төлөвлөж, хэрэгжүүлэх	2, 6		
41		ТХ306.Аз6. Харагддаггүй ч бараа бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлд зарцуулдаг усны асуудлаар төслийн ажил боловсруулах. Тухайлбал, 1 литр шар айраг, 1 кг үхрийн мах, 1 футболкийг үйлдвэрлэхэд зарцуулдаг усны хэмжээ гэх мэт	5		
42		ТХ306.Аз7. “Ус байхгүй бол хүний үйл ажиллагаанд юу тохиолдож болох вэ?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах	3		

43	ТХ307. БОЛОМЖИЙН ҮНЭТЭЙ, ЦЭВЭР ЭРЧИМ ХҮЧ	ТХ307.Аз1. Сэргээгдэх эрчим хүчний технологиор туршилт явуулах	4		
44		ТХ307.Аз2. Өөрсдийн эрчим хүчний хэрэглээний талаар эргэцүүлэн бодож хэлэлцэх. Тухайлбал, суурь хэрэгцээ (хоол хийхэд зарцуулах эрчим хүч)-гээ хангаж байна уу, эсвэл тансаг амьдралын хэв маягт (усан санг ашиглахад зарцуулах эрчим хүч) зориулан хэрэглэж байна уу гэсэн чиглэлээр эрчим хүчний хэрэглээний шалтгаанаа эрэмбэлэх		1	
45		ТХ307.Аз3. Эрчим хүчний үйлдвэрлэл ба түгээлтийн сүлжээнд хамрагдах газруудаар хийх экскурсийг эрчим хүчний төрлүүд ба төслүүдийн давуу, сул талын ёс зүйг хөндсөн хэлэлцүүлэгтэйгээр зохион байгуулах		1, 3	
46		ТХ307.Аз4. Эрчим хүчний ирээдүйн үйлдвэрлэл, нийлүүлэлт, хэрэглээний талаар тооцооллын шинжилгээ (scenario analyses) хийх	1		
47		ТХ307.Аз5. Өөрийн байгууллагын эсвэл орон нутгийн түвшинд эрчим хүч хэмнэх кампанит ажил зохион байгуулах	2		
48		ТХ307.Аз6. Бидэнд өдөр тутам хэрэгцээтэй талх, овъёос зэрэг хүнсний бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэхэд хэдий хэмжээний эрчим хүч зарцуулдаг тухай бүлэг хүмүүсийн төсөл (group project) хэрэгжүүлэх	5		
49		ТХ307.Аз7. “Эрчим хүч нь хүний сайн сайхан байдалтай хэрхэн холбогддог вэ?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах	3		
50	ТХ308. ЗОХИСТОЙ ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТ БА ЭДИЙН ЗАСГИЙН ӨСӨЛТ	ТХ308.Аз1. Эдийн засгийн өсөлтийн янз бүрийн загварын талаар сөрөг аргумент дэвшүүлэн мэтгэлцэж тоглох		2	
51		ТХ308.Аз2. Эрсдэл хүлээж болзошгүй ч нийгэмд тусгайлсан ашиг тусаа өгөх бизнес (social entrepreneurial) ба эрсдэл хүлээж болзошгүй ч нийгэмд нийтлэг ашиг тусаа өгөх бизнес (entrepreneurial) төслүүдийг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх			3
52		ТХ308.Аз3. Сурагчдыг орон нутгийн бизнестэй холбож дадлагажуулах	4		
53		ТХ308.Аз4. Ажил олгогч ба ажиллагчидтай ярилцлага хийж, тэдний хэрэгцээ, ирээдүйн чиг хандлагыг олж илрүүлэх		1	
54		ТХ308.Аз5. Амьдралын болон ажил мэргэжлийн албан тушаалын хэд хэдэн түүх замналыг зураглал хийх			2
55		ТХ308.Аз6. Танхимын сургалтад ажил олгогчдыг оролцуулах	5		
56		ТХ308.Аз7. “Миний ажил мэргэжил, албан тушаал тогтвортой хөгжилд ямар хувь нэмэр оруулж чадах вэ?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах		3	
57	ТХ309. ҮЙЛДВЭРЛЭЛ, ИННОВАЦИ, ДЭД БҮТЭЦ	ТХ309.Аз1. Цахилгаан эрчим хүч огт байхгүй хэмээн төсөөлж, дүрд тоглох		2	
58		ТХ309.Аз2. Байгалийн аюулт үзэгдлийн дараа бизнес, аж ахуйн байгууллагууд үйл ажиллагаагаа тасралтгүй үргэлжлүүлэхэд нь зориулсан орон нутгийн төлөвлөгөө боловсруулах	2		
59		ТХ309.Аз3. Өөрийн оршин суугаа газрын эрчим хүчний хүчдэл унасан тохиолдолд хэрхэн ажиллах төлөвлөгөөг боловсруулах			3
60		ТХ309.Аз4. Чулуужсан түлш нефтэн бүтээгдэхүүн ашигладаггүй тээвэртэй дэлхийг төсөөлсөн хэтийн зорилгыг тодорхойлох			1
61		ТХ309.Аз5. Өөрөө харьяалагддаг нийгмийн бүлгийн хувьд аль нэг материаллаг болон нийгмийн дэд бүтцийг сонгон авч судлах төслийг боловсруулах	5		
62		ТХ309.Аз6. Олон нийтийн бүлгүүд цуглан хамтрах орон зайг бий болгоход сурагчид, хүүхэд залуучуудыг татан оролцуулах	5		
63		ТХ309.Аз7. “Инновац бүхэн сайн зүйл мөн үү?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах		3	

64	ТХ310. ТЭГШ БУС БАЙДЛЫГ БАГАСГАХ	ТХ310.Аз1. Шударга бус, тэгш бус хандлагын сэтгэл зүйд үзүүлэх үр нөлөөний тухай эсвэл байгалийн гамшгаас учрах үр дагавар нь орон нутгийн иргэдийн хувьд өмнө нь байсан тэгш бус байдлыг улам гүнзгийрүүлдэг талаар хэлэлцэх зорилготой дүрд хувиан тараан хуваарилах тоглоом (simple distribution game) тоглох		2	
65		ТХ310.Аз2. Өөрийн байгууллагадаа ажилладаг хүмүүсийн нийгмийн ялгаатай зэрэг зиндаанд харьяалагдах байдлыг шинжлэн судлах	1		
66		ТХ310.Аз3. Дэлхий нийтийн худалдааны тогтолцоо дахь тэгш бус байдлын асуудлаар олон нийтийн мэдлэг мэдээллийг нэмэгдүүлэх мэдээлэл сурталчилгааны болон улс төрийн кампанит ажил төлөвлөх	2		
67		ТХ310.Аз4. Өөрийнхөө ажил амьдралын явцад давуу эрх эдэлж байсан эсвэл эсрэгээр ялгаварлан гадуурхагдаж байсан үеийн хувийн түүхийг задлан шинжлэх	1		
68		ТХ310.Аз5. Эмзэг байдалд байгаа хүмүүстэй ярилцлага хийх (цагаачид гэх мэт)	2		
69		ТХ310.Аз6. Орон нутагт нь байгаа цагаачид, дүрвэгчдийн нөхцөл байдлын талаарх ойлголтоо веб хуудас болон блог хөтөлж тэмдэглэх		4	
70		ТХ310.Аз7. “Хүмүүсийн аз жаргалд тэгш бус байдал хэрхэн нөлөөлдөг вэ?” гэсэн асуулын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах	3		
71	ТХ311. ТОГТВОРТОЙ ХОТ СУУРИН БА ОРШИН СУУГЧИД	ТХ311.Аз1. Эко тосгон болон “амьдралын лабораториуд (living laboratories)” гэж нэрлэгддэг туршилтын хотхон, бохир ус цэвэрлэх байгууламж, өнөөгийн тулгамдсан болон сайн туршлагауудыг харж болох үйлчилгээний бусад төвүүд дээр танилцах аялал хийх		3	
72		ТХ311.Аз2. Тогтвортой хот, орон нутгийн нэгжүүдэд зориулсан залуучуудын оролцоо бүхий тодорхой үйл ажиллагааны төсөл (youth action project) боловсруулж хэрэгжүүлэх	6		
73		ТХ311.Аз3. Хүн амын суурьшил нь цаг хугацааны туршид хэрхэн өөрчлөгдөж ирсэн талаар ахмад хүмүүсийг урьж ярилцлага хийх. Тэднээс тухайн бүс нутгийнхаа байгальд (bioregion) хэрхэн дасан зохицож амьдарсан талаар асуух. Аливаа суурьшлын бүс нутаг, түүний өөрчлөлтийн түүхийг судлан мэдэхдээ уран зураг, уран зохиол, түүхийн эх сурвалжийг ашиглах	5		
74		ТХ311.Аз4. Орон нутгийн цэцэрлэгт хүрээлэн байгуулах	5		
75		ТХ311.Аз5. Зураглал гаргах төслүүд: зураглалд нийтийн эзэмшлийн задгай талбайг сайн ашиглаж буй хэсгүүд, хүний биеийн хэмжээст тохируулсан төлөвлөлт, тухайн орон нутаг дахь анхаарал тавих шаардлагатай хэсгүүд, ногоон байгууламж зэргийг тэмдэглэх. Мөн байгалийн аюул, гамшигт өртсөн буюу сайжруулах шаардлагатай газар нутгийг тэмдэглэж болно.	5		
76		ТХ311.Аз6. Тогтвортой хот, суурины жишээг харуулсан 2 минутын видео клип хийх		4	
77		ТХ311.Аз7. “Хэрэв бид бүгдээрээ хот суурин газарт амьдардаг байсан бол илүү тогтвортой байдлыг хангаж чадах байсан уу?” гэсэн асуулын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах	3		
78	ТХ312. ХАРИУЦЛАГАТАЙ ХЭРЭГЛЭЭ БА ҮЙЛДВЭРЛЭЛ	ТХ312.Аз1. Хувь хүний экологийн ул мөрийг тооцоолж, эргэцүүлэн тусгах	2		
79		ТХ312.Аз2. Гар утас, компьютер, хувцас зэрэг янз бүрийн бараа бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл ба хэрэглээний эргэлтийн мөчлөгүүдийг (Life Cycle Analysis /LCA) задлан шинжлэх	1		
80		ТХ312.Аз3. Тогтвортой бараа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, борлуулах чиглэлээр оюутан сурагчдын компани ажиллуулах	6		
81		ТХ312.Аз4. Худалдааны системд оролцдог үйлдвэрлэгч, сурталлагч, хэрэглэгч, хог хаягдлын менежер зэрэг янз бүрийн тоглогчдын дүрд хувиан тоглох		2	
82		ТХ312.Аз5. Бараа бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл ба хэрэглээний хэв загварыг ойлгож мэдэхэд нь туслах зорилгоор суралцагчдад богино хэмжээний уран сайхны, баримтат кино үзүүлэх. (Story of Stuff by Annie Leonard http://storyofstuff.org/movies/story-of-stuff)	7		

83	ТХ313. УУР АМЬСГАЛЫН ТӨЛӨӨХ ҮЙЛ ХЭРЭГ	ТХ312.Аз6. Бараа бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл ба хэрэглээтэй холбоотой залуучуудын оролцоо бүхий тодорхой үйл ажиллагааны төсөл боловсруулан хэрэгжүүлэх (загвар зохион бүтээх, технологи гэх мэт)	6		
84		ТХ312.Аз7. “Тогтвортой байдалд хүрэхэд аливаа зүйлийг дураа хүрэхээр хийдэг, дургүйгээ хүрэхээр хаядаг байж болох уу?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах		3	
85		ТХ313.Аз1. Цаг уурын өөрчлөлттэй холбоотой үзэгдлийн нөлөөллийг тал бүрээс нь үнэлж тооцох, мэдэрч ойлгохын тулд дүрд тоглох			2
86		ТХ313.Аз2. Уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой таамаглал, үр дагавар, хөгжлийн өмнөх замналын талаарх янз бүрийн тооцоололд задлан шинжилгээ хийх		1	
87		ТХ313.Аз3. Уур амьсгалын өөрчлөлтөөс сэргийлэхтэй холбоотой үйл ажиллагааны төсөл, кампанит ажил боловсруулан хэрэгжүүлэх	2		
88		ТХ313.Аз4. Уур амьсгалын өөрчлөлтөд хамаарах асуудлуудыг шийдвэрлэхэд олон нийтийн хувь нэмэр оруулах боломжийг бүрдүүлэхийн тулд веб хуудас, блог үүсгэж хөтлөх			4
89		ТХ313.Аз5. Уур амьсгалд ээлтэй түүх намтрыг зохиох			2
90	ТХ314. УСАН ДООРХ АМЬДРАЛ	ТХ313.Аз6. Тухайн нэг орон нутагт уур амьсгалын өөрчлөлт нь гамшгийн эрсдэлийг хэрхэн нэмэгдүүлж байгаа тухай кэйс судалгаа боловсруулах		2	
91		ТХ313.Аз7. “Агаар мандалд хамгийн их хохирол учруулж буй этгээд нь хохирлын төлбөрийг төлөх ёстой” гэсэн мэдэгдлийн дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах		3	
92		ТХ314.Аз1. Усан доорх амьдралтай холбоотой залуучуудын оролцоо бүхий тодорхой үйл ажиллагааны төсөл боловсруулан хэрэгжүүлэх.	6		
93		ТХ314.Аз2. Далай тэнгисийн эрэг орчмын газарт экскурс хийх			3
94		ТХ314.Аз3. Сургууль дээрээ загас агнуурын нөөцийн тогтвортой менежмент, хэрэглээний талаар мэтгэлцэх			1
95		ТХ314.Аз4. Далайн усны түвшин нэмэгдсэнээс шалтгаалан эх газарт нүүдэллэж буй арлын иргэдийн дүрд хувиран тоглох			2
96		ТХ314.Аз5. Янз бүрийн улс орон дахь далай тэнгистэй холбоотой соёлын болон ахуй амьжиргааны харилцан хамаарлын талаар кэйс судалгаа явуулах		2	
97	ТХ315. ГАЗАР ДЭЭРХ АМЬДРАЛ	ТХ314.Аз6. Далайн ус хүчиллэг чанартай байдгийг сурагчдад нотолж харуулах лабораторийн туршилт явуулах		4	
98		ТХ314.Аз7. “Бидэнд далай хэрэгтэй юу эсвэл далайд бид хэрэгтэй юу?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах		3	
99		ТХ315.Аз1. Төрөл бүрийн зэрлэг ан амьтны тоо толгойн тархалт, тэдгээрийн шилжилт хөдөлгөөнд саад тогтор учруулдаг г зам харгуй мэтийн саад тогторууд ба хор нөлөөлөлтэй амьтан ургамлын төрөл зүйл зэргийг тэмдэглэх		2	
100		ТХ315.Аз2. Орон нутгийн иргэд цуглаж, тухайн газар нутагт байгаа амьтны төрөл зүйлээс аль болох олныг бүртгэх үйл ажиллагаа буюу био-довтолгооны жил бүрийн нэг өдөр тогтмол хэрэгжүүлж, биологийн төрөл зүйлийн бүртгэл (bioblitz)-ийн зураглал хөтлөх			3
101		ТХ315.Аз3. Органик материалын найрлага, үүсэл гарлыг үзүүлж, таниулах зорилготой хаягдлын боловсруулалттай бордоогоор хөрс бордох семинар сургалт зохион байгуулах	6		
102		ТХ315.Аз4. Соёлын үүргийг харуулах зорилготой тухайлбал, нөхөн сэргээх, амрааж тайвшруулах, урлаг/уран зургийн үйлчилгээ үзүүлэх чиглэлээр ойролцоох цэцэрлэгт хүрээлэнд экскурс хийх			3
103		ТХ315.Аз5. Зэрлэг ан амьтанд зориулсан байгалийн зэрлэг цэцэрлэг байгуулах. Тухайлбал, зөгийд ээлтэй цэцэг тарих, хорхой шавжид тохиромжтой сууц барих, усан сан, цөөрөм байгуулах гэх мэт	6		
104	ТХ315. ГАЗАР ДЭЭРХ АМЬДРАЛ	ТХ315.Аз6. “Эх дэлхийн өдөр” (4-р сарын 22), “Дэлхийн хүрээлэл орчны өдөр (6-р сарын 5)”-ийг тус тус тэмдэглэн өнгөрүүлэх	1		
105		ТХ315.Аз7. “Биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдал яагаад чухал юм бэ?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах		3	

106	ТХ316. ЭНХ ТАЙВАН, ШУДАРГА ЁС БА ХҮЧИРХЭГ ИНСТИТУТУУД	ТХ316.Аз1. Шударга бус байдлын хохирогч болсон дэлхийн өнцөг булан бүрт байгаа хүмүүсийн дүрд хувиран тоглох			2	
107		ТХ316.Аз2. Шударга ёс, тэгш байдлын тухай сургууль, коллежийн хотхонд үзэл бодол, итгэл үнэмшлээ хуваалцах шашин хоорондын харилцан яриа (interfaith dialogues) зохион байгуулах			1	
108		ТХ316.Аз3. Орон нутгийн шүүх, цагдаагийн байгууллагад экскурс зохион байгуулах			3	
109		ТХ316.Аз4. Сургуулийн “Шударга ёс гэж юу вэ?” сэдэвт зурагт хуудас бүтээх			1	
110		ТХ316.Аз5. Түүхийн болон соёлын хам нөхцөлтэй холбоотой шударга ёсны асуудлаар мэтгэлцээн хийх. Тухайлбал, Аргентин дахь шударга ёс хумигдалт, Өмнөд Африк дахь арьс өнгөний ялгаварлан гадуурхалт болон хэрхэн тэдгээр шударга ёсны асуудлууд шийдвэрлэгдэж хөгжсөн гэх мэт			1	
111		ТХ316.Аз6. Олон улсын “Энх тайвны өдөр” (9 сарын 21) -ийг тэмдэглэн өнгөрүүлэх	1			
112		ТХ316.Аз7. “Энх амгалан дэлхий ямар харагдах вэ?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах		3		
113	ТХ317. ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН ЗОРИЛГЫН ТӨЛӨӨХ ТҮНШЛЭЛ	ТХ317.Аз1. Дэлхийн өнцөг булан бүрд байдаг дунд сургуулиуд их дээд сургуулиуд, болон боловсролын бусад байгууллагуудын хоорондох түншлэл ба олон улсын вебэд суурилан зайнаас боловсролын туршлагаа хуваалцах солилцоог хөгжүүлэх (Өмнөд ба Хойд; Хойд ба Хойд буюу хөгжингүй болон хөгжиж байгаа орнуудын хооронд)	3			
114		ТХ317.Аз2. Уур амьсгалын өөрчлөлт, биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдлын асуудлаар дэлхий нийтэд баримталж буй бодлогуудын замнал хөгжил болон тэдгээрийн хэрэгжилтийг задлан шинжлэх		1		
115		ТХ317.Аз3. Дэлхий нийтийн болон үндэсний түвшинд ТХЗ-ын хэрэгжилтээр гарч буй ахиц дэвшилд задлан шинжилгээ хийж, илэрсэн амжилт ололт болон алдаа дутагдалд хэн хариуцлага хүлээх ёстойг тодорхойлох		1		
116		ТХ317.Аз4. ТХЗ-ын талаарх олон нийтийн мэдлэг мэдээллийг нэмэгдүүлэх кампанит ажлыг төлөвлөн хэрэгжүүлэх	2			
117		ТХ317.Аз5. Тогтвортой хөгжлийн гол асуудлыг зөвшилцөн хэлэлцэх олон улсын бага хурлуудыг загварчлан дуурайж тоглох (Simulation games). Тухайлбал, НҮБ-ын Үндэсний Загвар гэх мэт			2	
118		ТХ317.Аз6. ТХЗ, тэдгээрийн ач холбогдлын талаар залуучуудын оролцоо бүхий тодорхой үйл ажиллагааны төсөл төлөвлөн хэрэгжүүлэх	6			
119		ТХ317.Аз7. “Бид хамтдаа чадна... гэсэн түгээмэл хэллэгийг ухаарч, түүнийг ТХЗ-ийг хэрэгжүүлэхэд хэрхэн ашиглагдаж байгаа” сэдвээр талаар шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах		3		

Хавсралт 4.

Тогтвортой байдлын түлхүүр 8 цогц чадамж

1. Тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамж (Systems thinking competency):

- аливаа зүйлийн харилцан хамаарлыг таньж мэдэн, ойлгох чадвар,
- нийлмэл тогтолцоог задлан шинжлэх чадвар;
- тогтолцоо нь төрөл бүрийн ай болоод хэмжээсийн хүрээнд хэрхэн уялдан нэгдсэн байдаг тухай сэтгэн бодох чадвар;
- тодорхойгүй байдлыг авч үзэх чадвар зэрэг болно.

2. Урьдчилан тооцоолох цогц чадамж (Anticipatory competency):

- боломжтой, магадлалтай, эсвэл хүсүүштэй гэх мэт ирээдүйд болох олон янзын үйл явдлыг ойлгож, үнэлэх чадвар;
- ирээдүйд зориулан өөрийн үзэл бодол, дүр зургийг бий болгох чадвар;
- урьдчилан сэргийлэх зарчмуудыг хэрэгжүүлэх чадвар;
- үйлийн үр дагаврыг үнэлж, дүгнэх чадвар;
- эрсдэл болон өөрчлөлтийг шийдвэрлэх чадвар;

3. Хэм хэмжээний цогц чадамж (Normative competency):

- хэн нэгний үйл, хөдлөлийн учир шалтгаан болсон хэм хэмжээ, үнэлэмжийг ойлгож, түүний талаар эргэцүүлэн бодох чадвар;
- тогтвортой байдлын үнэт зүйл, зарчим, зорилго, зорилтын талаар ашиг сонирхлын зөрчилтэй, харилцан ашигтай, тодорхойгүй мэдлэг чадвартай, эсэргүүцэлтэй тулгарсан нөхцөл байдалд ч хэлэлцээр хийх чадвар;

4. Стратегийн цогц чадамж (Strategic competency):

- Орон нутгийн болон илүү өргөн хүрээнд цаашдын тогтвортой байдлыг дэмжсэн шинэлэг, дэвшилтэт үйл хэргийг хамт олноороо нэгдэн боловсруулж, хэрэгжүүлэх чадвар;
- Тухайн асуудлын төлөв байдалд интервенц, шилжилт хийх, засаглалыг хувирган өөрчилж, сайжруулах стратегийн хувилбарууд боловсруулах, сонгох чадвар

5. Хамтран ажиллах цогц чадамж (Collaboration competency):

- бусдаас суралцах чадвар;
- бусдын хэрэгцээ шаардлага, үзэл бодол, үйл хөдлөлийг ойлгож, хүндэтгэх чадвар (өөрийгөө бусдын оронд тавьж ойлгох чадвар);
- бусдыг ойлгож, харилцан хамааралтай байж, мэдрэмжтэй хандах чадвар (сэтгэл санааны манлайлал);
- багаараа хамтран аливаа зөрчил, мөргөлдөөнийг шийдвэрлэх чадвар;
- асуудлыг шийдвэрлэхэд оролцоог ханган хамтын хүчийг зохицуулах чадвар;

6. Шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадамж (Critical thinking competency):

- тогтсон хэм хэмжээ, дадал туршлага, үзэл бодлын талаар асуудал дэвшүүлэх чадвар;
- өөрийн үнэлэмж, ойлголт, үйл хөдлөлөө эргэцүүлэн бодох чадвар;
- тогтвортой байдлын тухай яриа хэлэлцээрт өөрийн гэсэн байр суурьтай байх чадвар;

7. Өөрийгөө таньж мэдэх цогц чадамж (Self-awareness competency):

- дэлхий нийтийн болон орон нутгийн түвшинд өөрийн гүйцэтгэх үүрэг оролцоог үнэлэх, эргэцүүлэн бодох чадвар;
- өөрийн үйл ажиллагаанд тасралтгүй үнэлгээ дүгнэлт өгч, цаашид урам зориг өгөх чадвар;
- өөрийн мэдрэмж, хүсэл зорилгыг авч үзэх чадвар;

8. Асуудал шийдвэрлэх нэгдсэн цогц чадамж (Integrated problem-solving competency):

- ТХ-ийн нарийн нийлмэл асуудлыг шийдвэрлэхэд төрөл бүрийн тогтолцоог хэрэглэх чадвар;
- ТХ-ийн нарийн нийлмэл асуудлыг шийдвэрлэхэд бусад цогц чадамжуудаа хэрэглэн хүмүүсийн тусгай хэрэгцээ шаардлага (inclusive) ба эрх тэгш байдал (equitability)-ыг хангасан шийдлийн хувилбар боловсруулах чадвар багтана.

Хавсралт 5.

Сургалтын цөм хөтөлбөрийн ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт

№	БТ	Хичээлийн нэр	ТХЗБ-ын СЗ	Тогтвортой хөгжлийн зорилго																	Σ
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	
Хэл, хүмүүнлэгийн ухаан																					
1	ББ	Монгол хэл	Нийт	1		4		1	3					2	2				1		14
			ТМ			1		1													2
			НСХ	1		2		1					1	2				1			8
			ЗТ			1		1	1				1								4
2	СБ	Монгол хэл	Нийт			3			2					1	1		1			8	
			ТМ			1		1						1		1				4	
			НСХ			1		1					1				1				3
			ЗТ			1															1
3	БДБ	Монгол хэл	Нийт	1		1	1											2		5	
			ТМ																		
			НСХ	1													1			2	
			ЗТ			1	1										1			3	
4	СБ	Уран зохиол	Нийт			3	2											1		6	
			ТМ			1														1	
			НСХ				2										1			3	
			ЗТ			2														2	
5.	БДБ	Уран зохиол	Нийт	1		1	1											1		4	
			ТМ	1			1													2	
			НСХ			1											1			2	
			ЗТ																		
6	СБ	Үндэсний бичиг	Нийт				1		1			1						2		5	
			ТМ				1		1			1					1			4	
			НСХ														1			1	
			ЗТ																		
7	БДБ	Үндэсний бичиг	Нийт												1	1				2	
			ТМ												1	1				2	
			НСХ																		
			ЗТ																		
8	ББ	Англи хэл	Нийт				5													5	
			ТМ				3													3	
			НСХ				2													2	
			ЗТ																		
9	СБ	Англи хэл	Нийт			2	5											3		10	
			ТМ				3													3	
			НСХ				2											3		5	
			ЗТ			2														2	
10	БДБ	Англи хэл	Нийт		1									2	3	3				9	
			ТМ		1									1	1	3				6	
			НСХ											1	1					2	
			ЗТ												1					1	
11	СБ	Орос хэл	Нийт			2			1									1		4	
			ТМ			1			1									1		3	
			НСХ			1														1	
			ЗТ																		

12	ББ	Биеийн тамир	Нийт			6											6
			ТМ			2										2	
			НСХ			1										1	
			ЗТ			3										3	
13	СБ	Биеийн тамир	Нийт			9					1						10
			ТМ			4										4	
			НСХ			1				1						2	
			ЗТ			4										4	
14	БДБ	Биеийн тамир	Нийт			14											14
			ТМ			6										6	
			НСХ			1										1	
			ЗТ			7										7	
Математик, мэдээллийн технологи																	
15	ББ	Математик	Нийт			1			1			1				1	4
			ТМ						1					1			2
			НСХ														
			ЗТ			1						1					2
16	СБ	Математик	Нийт	1			4			2		1					8
			ТМ	1			1				1					3	
			НСХ				2			2						4	
			ЗТ				1									1	
17	БДБ	Математик	Нийт	1	1				1	1	3		1				2 10
			ТМ	1	1					1	3		1			2 9	
			НСХ														
			ЗТ						1							1	
18	СБ	Мэдээллийн технологи	Нийт						2			1				1	5
			ТМ						1		1				1	1 4	
			НСХ						1							1	
			ЗТ														
19	БДБ	Мэдээллийн технологи	Нийт	2	1	1			4			1				1	10
			ТМ	1	1						1					3	
			НСХ						4							4	
			ЗТ	1		1									1	3	
Түүх, нийгмийн ухаан																	
20	ББ	Хүн ба орчин	Нийт			3		3				1	18	3	7		3
			ТМ			1						11		3			15
			НСХ			1					1	6	3	3		3	17
			ЗТ			1		3				1		1			6
21	ББ	Хүн ба нийгэм	Нийт			3						4	1			1	10
			ТМ									2	1				3
			НСХ			1						1				1	4
			ЗТ			2						1					3
22	СБ	Түүх	Нийт		2	1	1	1			1	1	1	1		1	2
			ТМ		2							1	1	1			1
			НСХ			1	1	1			1					1	1
			ЗТ														
23	СБ	Нийгмийн ухаан	Нийт	1			2	1	1	1	4		1	1	1		1
			ТМ				2	1			1			1			5
			НСХ							1	2		1				1
			ЗТ	1					1		1		1				4

24	БДБ	Нийгмийн ухаан	Нийт	1		1	1	1			3	1	1		2			4	2	17
			ТМ	1		1	1				2	1	1					3	1	11
			НСХ								1							1		2
			ЗТ					1							2				1	4
Урлаг, дизайн, технологи																				
25	ББ	Хөгжим	Нийт			2	1		1				1		1			1		7
			ТМ				1													1
			НСХ						1				1		1			1		4
			ЗТ			2														2
26	СБ	Хөгжим	Нийт			1	1		1					1		1				5
			ТМ				1													1
			НСХ			1			1								1			3
			ЗТ												1					1
27	ББ	Дүрслэх урлаг, технологи	Нийт			1				1			1	2			1			6
			ТМ									1	1							2
			НСХ							1								1		2
			ЗТ			1								1						2
28	СБ	Дүрслэх урлаг, технологи	Нийт				1						1	1			3			6
			ТМ				1					1					1			3
			НСХ										1				2			3
			ЗТ																	
29	СБ	Дизайн, технологи	Нийт		1	1	3			2	1			3			1		1	13
			ТМ				1			1	1									3
			НСХ				2			1				2			1			6
			ЗТ		1	1								1					1	4
30	БДБ	Дизайн, технологи	Нийт		3	2	1	1		2			1			1				11
			ТМ		3		1					1								5
			НСХ			2		1			1									4
			ЗТ							1						1				2
Байгалийн ухаан																				
31	ББ	Хүн ба байгаль	Нийт			1			1				1				2			5
			ТМ														2			2
			НСХ						1				1							2
			ЗТ			1														1
32	СБ	Физик	Нийт		1				1	7										9
			ТМ		1				1	5										7
			НСХ							2										2
			ЗТ																	
33	БДБ	Физик	Нийт						7					1	2					10
			ТМ						4					1	1					6
			НСХ						3						1					4
			ЗТ																	
34	СБ	Биологи	Нийт		4	12								1			7			24
			ТМ		3	7								1			3			14
			НСХ		1	1											3			5
			ЗТ			4												1		5
35	БДБ	Биологи	Нийт		1	16			3					1	4		9			34
			ТМ		1	12			2					1	4		7			27
			НСХ			1			1									1		3
			ЗТ			3												1		4

36	СБ	Хими	Нийт						5						2		1			8		
			ТМ						1						1		1			3		
			НСХ						1												1	
			ЗТ						3							1					4	
37	БДБ	Хими	Нийт		1				1	4		5			5	2		1		19		
			ТМ		1				1	4		5			5	2		1			19	
			НСХ																			
			ЗТ																			
38	СБ	Газарзүй	Нийт						2	2	1	1			1	4		5		1	17	
			ТМ							2	1	1				4		3			11	
			НСХ						1						1			1			3	
			ЗТ						1									1		1	3	
39	БДБ	Газарзүй	Нийт	2	2	1	1		6	3	6	2	2	3	2	5	1	5		41		
			ТМ	2	1	1	1		4	3	6	2	1	2	2	3	1	3			32	
			НСХ						1				1	1		1					4	
			ЗТ		1					1						1		2			5	
Сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаа																						
40	ББ	Иргэний боловсрол	Нийт	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	17		
			ТМ		1		1					1				1					4	
			НСХ	1				1	1	1	1	1		1	1	1			1	1	11	
			ЗТ			1												1			2	
41	СБ	Иргэний боловсрол	Нийт			2	7	1			1		2			1	4	1		19		
			ТМ				3					1			1		1				6	
			НСХ			2	3	1			1		1					2	1		11	
			ЗТ				1											1			2	
42	ББ	Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа	Нийт	2	3	1	1	1	2	2				1		1		2		16		
			ТМ		1	1		1	1	1					1		1				7	
			НСХ	2	2		1							1							6	
			ЗТ						1	1								1			3	
43	СБ	Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа	Нийт	1	1	2	1	1	2	2	1	1		1	1	1		2	1	1	19	
			ТМ																			
			НСХ			1	1			1	1			1	1			2				8
			ЗТ	1	1	1		1	2	1		1				1			1	1	11	
44	ББ	Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа	Нийт			4	4						1				3	2		14		
			ТМ			1							1					2			4	
			НСХ			1	1												2		4	
			ЗТ			2	3												1		6	
45	СБ	Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа	Нийт		1	5	4	1	1				1	1	1					15		
			ТМ		1	1	1	1					1								5	
			НСХ			1	3						1		1						6	
			ЗТ			3			1												4	
46	БДБ	Сургуулийн мэдлийн цаг	Нийт	1		1	3	1	4	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	22		
			ТМ																			
			НСХ				3		2	1	1			2	1			1	1	1	1	12
			ЗТ	1		1		1	2			1	1			1	1			1		10
Нийт (ТХЗБ-ын СЗ)				16	24	18	52	14	45	33	28	17	12	46	36	38	4	64	16	14	567	
Танин мэдэхүй (ТМ)-н айн СЗ				7	18	41	23	3	15	21	14	13	6	23	16	25	2	28	6	4	265	
Нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл (НСХ) айн СЗ				5	3	21	23	4	16	1	12	2	4	19	15	7		27	6	6	18	
Зан үйл (ЗҮ)-ийн айн СЗ				4	3	46	6	7	14	2	2	2	2	4	5	6	2	9	4	4	122	

Хавсралт 6.

Сургалтын цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗБ-д хамаарах сургалтын арга

№	Хичээл	БТ	ТХЗБ-ын сургалтын арга				Нийт
			Бодит үйл ажиллагаанд оролцох	Шинжилгээ/судалгаа хийх	Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэх	Алсын хараатай болох	
Хэл, хүмүүнлэгийн ухаан							
	Монгол хэл	ББ	6	5	6	6	23
1		СБ			8		8
2		БДБ		3	2		5
3	Уран зохиол	СБ	2	6	5	2	15
4		БДБ		3	4		7
5	Үндэсний бичиг	СБ	1	1	1	2	5
6		БДБ		1	2		3
7	Англи хэл	ББ	1	4	5		10
8		СБ	4		7	1	12
9		БДБ	4	15	16	3	38
10	Орос хэл	СБ	1		3	2	6
11	Биеийн тамир	ББ	9	2			11
12		СБ	12	2	3	1	18
13		БДБ	11	5	8		24
Математик, мэдээллийн технологи							
14	Математик	ББ	3	2	2	3	10
15		СБ	6	7	2	6	21
16		БДБ		6	2	2	10
17	Мэдээллийн технологи	СБ	2	4	2		8
18		БДБ	6	5	5	4	20
Түүх, нийгмийн ухаан							
19	Хүн ба орчин	ББ	14	31	9	12	66
20	Хүн ба нийгэм	ББ	7	3	8	3	21
21	Түүх	СБ	1	6	10	2	19
22	Нийгмийн ухаан	СБ	3	11	8	4	26
23		БДБ	6	11	6	3	26
Урлаг, дизайн, технологи							
24	Хөгжим	ББ	2		4	1	7
25		СБ	1	2	3		6
26	Дүрслэх урлаг, технологи	ББ	1	2	3		6
27		СБ	2	2	3		7
28	Дизайн, технологи	СБ	5	4	2	2	13
29		БДБ	2	3			5
Байгалийн ухаан							
30	Хүн ба байгаль	ББ	4	2	2	3	11
31	Физик	СБ	3	7	3	4	17
32		БДБ	6	8	2	2	18
33	Биологи	СБ	11	5	14	7	37
34		БДБ	13	18	3		34
35	Хими	СБ		7		4	11
36		БДБ	2	17	5	4	28

37	Газар зүй	СБ	7	13	10	3	33
38		БДБ	5	26	9	1	41
Сургалтын дэмжих үйл ажиллагаа							
39	Иргэний боловсрол	ББ	7	2	7	3	19
40		СБ	7	5	4	3	19
41	АЧСҮА	ББ	8	6	5		19
42		СБ	16	9	8	6	39
43	Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа	ББ	10		2	6	18
44		СБ	13	11	13	12	49
45	СМЦ	БДБ	11	15	7	13	46
Нийт		Тоо	235	297	233	130	895
		Хувь	26.3%	33.2%	26.0%	14.5%	100.0

Хавсралт 7.

Тогтвортой байдлын цогц чадамжийн төлөвшилд цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын оруулах хувь нэмэр

№	Хичээл	БТ	ТБ-ын цогц чадамж								Нийт
			1. Тогтолцоот сэтгэлгээний	2. Урьдчилан тооцоолох	3. Хэм хэмжээний	4. Стратегийн	5. Хамтран ажиллах	6. Шүүмжлэлт сэтгэлгээний	7. Өөрийгөө таньж мэдэх	8. Асуудал шийдвэрлэх нэгдсэн	
Хэл, хүмүүнлэгийн ухаан											
1	Монгол хэл	ББ	5	7	3	3	7	7	7		39
2		СБ	1				8	8	6	3	26
3		БДБ	3				2	3	1		9
4	Уран зохиол	СБ	5	2	2	3	3	5	2	1	23
5		БДБ	1	1	1		2	2	1	1	9
6	Үндэсний бичиг	СБ		1			1	1	2		5
7		БДБ					1	2			3
8	Англи хэл	ББ	1	4			4				9
9		СБ					7	1	3		11
10		БДБ	8	7	6		6	8	7		42
11	Орос хэл	СБ	3	1	1		1	1	1		8
12	Биеийн тамир	ББ	1		2		3				6
13		СБ	1	6	3		9	3	8		30
14		БДБ	4	3	4		6	2	7		26
Математик, мэдээллийн технологи											
15	Математик	ББ		3	1	1			1	1	7
16		СБ	7	6	2	2	3			1	21
17		БДБ	2	4			1	1	1		9
18	Мэдээллийн технологи	СБ		2	2		1	3			8
19		БДБ	1	1	1	2	3	2		1	11
Түүх, нийгмийн ухаан											
20	Хүн ба орчин	ББ	8	10	5	6	13	9	4	12	67
21	Хүн ба нийгэм	ББ	4	2			6	3	7	4	26
22	Түүх	СБ	2	5	1			5	1		14
23	Нийгмийн ухаан	СБ	3	3			2	8	3		19
24		БДБ	8	1	4	3	3	3	2	1	25
Урлаг, дизайн, технологи											
25	Хөгжим	ББ		1			1	3	2		7
26		СБ	2	1	1		1	1	1		7
27	Дүрслэх урлаг, технологи	ББ	4				2	3	2		11
28		СБ	4		1		1	2	4		12
29	Дизайн, технологи	СБ	4	2	1	2	2	1		1	13
30		БДБ	1	2	2	1	4		1		11
Байгалийн ухаан											
31	Хүн ба байгаль	ББ	2	2		2	1		1		8
32	Физик	СБ	5	2	1	2	2	6		1	19
33		БДБ	4	2	1	2	4	6		4	23
34	Биологи	СБ	11	14	4	2	9	4	7	1	52
35		БДБ	13	14			5	2			34

36	Хими	СБ	1		1				6		8
37		БДБ	9	11	5	1		1	6	1	34
38	Газар зүй	СБ	6	6	1	5	5	4	4	2	33
39		БДБ	24	5		1	3	2	3	3	41
Сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаа											
40	Иргэний боловсрол	ББ	2	2	1	2	5	3	1	2	18
41		СБ	2	2	2	1	5		1	3	16
42	АЧСҮА	ББ	3	4	2	4	3	3	3	2	24
43		СБ	6	6		1	11	7	4		35
44	Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа	ББ		1		2	4	1	3		11
45		СБ	10	7	3	7	12	6	14		59
46	СМЦ	БДБ		6	2	1	6	4	9		28
Нийт		Тоо	181	159	66	56	178	136	136	45	957
		Хувь	18.9	16.6	6.9	5.9	18.6	14.2	14.2	4.7	100%

